

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

HALKEVLERİ VE GÜNDELİK HAYAT

Murat Can KABAGÖZ

Doktora Tezi

Ankara, 2024

HALKEVLERİ VE GÜNDELİK HAYAT

Murat Can KABAGÖZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Murat Can Kabagöz tarafından hazırlanan "Halkevleri ve Gündelik Hayat" başlıklı bu çalışma, 23.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR (Danışman)

Prof. Dr. Nazan ÇİÇEK (Üye)

Doç. Dr. Haydar Seçkin ÇELİK (Üye)

Doç. Dr. Orhan AVCI (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

07/02/2024

Murat Can KABAGÖZ

1" Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Murat Can KABAGÖZ

ÖZET

KABAGÖZ, Murat Can. *Halkevleri ve Gündelik Hayat*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan inkılâbın ilkelerini halka benimsetmek için, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kültür kolu olarak 1932'de Halkevleri kurulmuştur. 1951'de kapatılan Halkevleri, inkılâbın ilkelerini halka benimsetmenin yanında, halkın bazı kültürel ve maddî ihtiyaçlarını karşılamak için de çalışmıştır. İnkılâbın ve CHP'nin halkla doğrudan ilişki kurmasını sağladığı için Halkevlerinin, inkılâbın gündelik hayattaki yansımalarını gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla, inkılâbın Türkiye'de neleri değiştirdiğini ve pratikte nasıl yaşandığını anlamak için Halkevlerini araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu araştırmayı gerçekleştirmek için en verimli kaynakların ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin Siyasî Partiler Fonu'nda yer alan teftiş raporları olduğu söylenebilir. CHP müfettişleri tarafından yazılan bu raporlar aracılığıyla, Halkevlerinin kuruluş amacıyla pratikteki işleyişi arasındaki farkı görmek mümkün olduğu gibi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de şekillenen gündelik hayat hakkında bilgi sahibi olmak da mümkündür. Bu çalışmanın amacı ise esas birincil kaynak olarak teftiş raporlarını kullanıp, konuyla ilgili çeşitli birincil ve ikincil kaynaklardan da yararlanarak, 19 yıllık Halkevleri deneyimini bütüncül olarak kavramaya çalışmaktır.

Anahtar Sözcükler

Erken Cumhuriyet Dönemi, inkılâp, Kemalizm, Halkevleri, CHP.

ABSTRACT

KABAGÖZ, Murat Can. *The People's Houses and Everyday Life in Turkey*, Ph.D. dissertation, Ankara, 2024.

The People's Houses were established in 1932 as the cultural branch of the Republican People's Party (RPP) in order to make the people adopt the principles of the revolution that started with the establishment of the Republic of Turkey. The People's Houses, which were closed in 1951, not only made the people adopt the principles of the revolution, but also worked to meet some of the cultural and material needs of the people. It can be said that the People's Houses show the reflections of the revolution in daily life, as they enable the revolution and RPP to establish direct relations with the public. Therefore, there is a need to research the People's Houses in order to understand what the revolution changed in Turkey and how it was experienced in practice. It can be said that the most efficient resources to carry out this research are the inspection reports in the Political Parties Fund of the Republican Archives of the State Archives Directorate. Through these reports written by RPP inspectors, it is possible to see the difference between the purpose of establishment of the People's Houses and their practical functioning, as well as to have information about the daily life that took shape in Turkey during the Early Republican Period. The purpose of this study is try to understand the 19-year People's Houses experience holistically, by using inspection reports as the main primary source and also benefiting from various primary and secondary sources on the subject.

Keywords

Early Republican Turkey, Kemalism, revolution, the People's Houses, CHP, RPP.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: SALTANATTAN CUMHURİYETE, TÜRKİYE'DE HALK TERBİYESİ FİKRİNİN GELİŞİMİ	49
1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA HALK TERBİYESİ: TÜRK DERNEĞİ'NDEN TÜRK OCAKLARINA	49
1.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK OCAKLARI	56
1.3. GAZİ'NİN YURT GEZİSİ: HALKEVLERİNE GİDEN YOL	58
1.4. HALKEVLERİNİN İDARİ YAPISI VE İDEAL ÇALIŞMA ŞEKLİ ...64	
2. BÖLÜM: SON VAZİYET KARŞISINDA BAŞLANGIÇ NOKTASINA GERİ DÖNMEK	78
2.1. HALKEVİ NASIL BİR YERDİ?	85
2.2. İLK YIL, İLK TEFTİŞ	95
2.2.1. Eskişehir Halkevi: Bilinçsizce Harcanan Bütçe.....	99
2.2.2. Bilecik Halkevi: Unsurların Azlığı, Hatta Yokluğu.....	101
2.2.3. Bolu Halkevi: Halk Nazarında Memurin Evi.....	102
2.2.4. İstanbul Halkevi: Denizde Bir Damla.....	103
2.2.5. Edirne Halkevi: Büyük Şehre Kaçan Gençler, Sapa Bir Bina, İlgisiz Münevverler.....	109
2.2.6. Kırklareli Halkevi: Olumlu Bir İntiba.....	112
2.2.7. Tekirdağ Halkevi: Canlı Bir Mevcudiyet Gösterememiştir.....	115
2.2.8. Bursa Halkevi: İyi Kötü Çalışan Şubeleriyle Bir Eğlence Vesilesi.....	117
2.2.9. Çanakkale Halkevi: Faal ama Tatmin Edici Değil.....	122
2.2.10. İzmir Halkevi: “Daha Çok Randıman Vermiş Olması Beklenirdi”.....	125

2.2.11. Aydın Halkevi: Memnuniyete Şayan.....	131
2.2.12. Denizli Halkevi: Her Şeye Rağmen Faal.....	135
2.2.13. Adana Halkevi: Serbestçiler ve Halkçılar.....	140
2.2.14. Malatya Halkevi: “Ekser Şubeleri Âtıl”.....	144
2.2.15. Gaziantep Halkevi: “Çalışan ve Çalışmak İstiyen Bir Manzara”.....	145
2.2.16. Konya Halkevi: “Suret-i Umumiyyede İyi Çalışmıştır”.....	149
2.3. İLK YILIN MUHASEBESİ.....	135
2.4. İKİ YIL SONRA TEORİ VE PRATİK: “HER VATANDAŞA GÖRE AYRI BİR TELAKKİ TARZI VARDIR”.....	159
2.5. KRONİKLEŞEN HASTALIKLAR.....	167
2.5.1. Sorunların Kastamonu’daki Tezahürü: Var Olmayan Bir Kurum Teftiş Edilemez.....	167
2.5.2. Bayburt (1939–41): Bitmeyen Bir İnşaat.....	173
2.5.3. Muğla (1940): “Her Yerde Komitaların Faaliyetleri Durgun Olduğu Görölmüştür”.....	179
2.5.4. Arapsun (1941): “Parti Prestiji Bakımından Muhakkak ki Zararlıdır”.....	180
3. BÖLÜM: HALKEVİ PRATİĞİ VE TEMEL SORUNLARI.....	184
3.1. PARASIZLIK.....	185
3.1.1. Konya (1935): “Bu Hal, Halkevi’ni Mefluç Bir Vaziyete Sokmaktadır”.....	185
3.1.2. Erzurum (1939): “Halkevleri, Halkın Evleri Gibi Fakir ve Muhtaçtır”.....	189
3.1.3. Erzincan (1939): “Karın Doyurmak için Çalışmak İhtiyacında Olduğumuzdan Parti ve Halkevi İşlerine Bakamıyoruz”.....	192
3.1.4. Gümüşhane (1939): “Halkodası Açmak, Bu Zavallıları da Halkevi Külfetinden Kurtarmak Demek Olur”.....	194
3.1.5. Giresun (1939): “Hangi Halkevi’ne Gitsem, Esaslı Çalışmalardan Ziyade Para Derdile Uğraştıklarını Gördüm”.....	196
3.1.6. Tosya (1939): “Bu Salon Bir Kahvehane Mahiyetinde İşlemektedir”.....	197
3.1.7. Marmaris (1939–41): “Hiçbir Kaydı Olmayan ve Hiç Geliri Bulunmayan ve Yardım Görmeyen Bu Halkevi”.....	198
3.1.8. Kütahya (1940): “Gelirler Kâfi Değildir”.....	201
3.1.9. İzmir (1940): “Pek Müşkül Bir Mevki”.....	201
3.1.10. Akseki (1940): “Halkevi’nin Bir Geliri Yoktur”.....	202
3.1.11. Konya (1940–42): “Küçük Yerlerde Halkevleri Tahsisatının Ancak Bina Kirasına Tekabül Ettiği Söylenmiştir”.....	203
3.1.12. Bursa (1940–41): “Kazalar Halkevlerine Kâfi Miktarda Para Ayrılamamıştır”.....	206

3.1.13. Amasya (1940–41): “Yersizliğin Burada Hareketsizliğin Başlıca Âmili Olduğunu Bir Defa Daha Tebarüz Ettirmek İsterim”.....	208
3.1.14. Bilecik (1940–41): “Hiçbir Şey Yoktur”.....	211
3.1.15. Eğirdir (1941): “Halkevi’nin Geliri Yoktur”.....	215
3.1.16. Çankırı (1941): “Cansızlıkta En Ziyade Yer Meselesinin Âmil ve Müessir Olduğu Anlaşılmıştır”.....	215
3.1.17. Niğde (1941): “Halkevi Bugünkü Haliyle Muhit Üzerinde Fazla Müessir Olacak Vaziyette Değildir”.....	216
3.2. ELEMENLAR	218
3.2.1. Münevver Kifayetsizliği.....	219
3.2.1.1. Denizli (1938–44): “Halkevi Mefhumu İçinde Çalışabilecek Unsur Bulmak Kabil Değildir”.....	219
3.2.1.2. Bozdoğan (1939): “Yüksek Tahsil Şöyle Dursun, Lise Tahsilini Görmüş Eşhas Enderdir”.....	222
3.2.1.3. Ulukışla (1940–41): “Heyet Arasında Halkevi Reisi Olacak Arkadaş Maalesef Mevcut Değildir”.....	224
3.2.1.4. Konya (1941): “Kazalardaki Şimdiki Kâtipler, Parti ve Halkevi’nden Beş On Lira Verilerek Yaşatmak İstenen Naehillerdir”.....	225
3.2.1.5. Alıcık (1941): “Reislik Vazifesini, Nahiye Müdüründen Başka Yapacak Kimse Kalmamıştır”.....	226
3.2.1.6. Bartın ve Devrek (1941): “Bu Evler Asgarî Çalışma Planını Dahi Henüz Tamamen Tatbik Edememektedirler”.....	226
3.2.1.7. Kırklareli (1941): “Nazif Esen’in Askere Gitmesi Dolayısıyla Ev’in Başsız Kalması”.....	227
3.2.1.8. Yozgat (1941): “Fevkalade Zaman Dolayısıyla Orduya İltihak Eden Birçok Münevver”.....	228
3.2.1.9. Nizip (1943): “Bu Evimizde Faal Vazife Tevzi Olunacak Arkadaş Bulmak Müşküldür”.....	229
3.2.2. Münevverlerin İlgisizliği.....	232
3.2.2.1. Gaziantep (1937–40): “Halkevi Mesaisiyle İlgili Değildirler”.....	232
3.2.2.2. Kırklareli (1939–43): “Hükümet Âmir ve Memurlarının Ev’le Alaka Vaziyeti Çok Zayıf Görülmüştür”.....	233
3.2.2.3. Samsun (1940): “Muallimlerin, Maarif Vekâleti’nin Tamimi de Bize Bu Bapta Tesir Yapamaz Yollu İfadeleri”...234	
3.2.2.4. Urfa (1940–42): “Münevver ve Memur Her Yurttaşın Yurt Ödevi”.....	236
3.2.2.5. Denizli (1940–44): “Halkevi Mesaisini Bir Şekilde Yürütmekte Maalesef Âmil Olmamaktadırlar”.....	239
3.2.2.6. Tavşanlı (1940): “Bilhassa Öğretmenlerin Biraz Uzak ve Çekingen Oldukları”.....	240

3.2.2.7.	Kastamonu (1940–41): Halkevlerine Daima Davetli, Daima Misafir Olarak Gelen Memurlar.....	241
3.2.2.8.	Ulukışla (1940): Çekingen Adliye Mensupları ve Alaka Göstermeyen Muallimler.....	243
3.2.2.9.	Muğla (1940–41): Hiçbir Sebep Halkevi'ne Gelmeyen Muallimler.....	244
3.2.2.10.	Malatya (1940): Halkla Alay Eden, Halkevi İşlerini Angarya Kabul Eden Memurlar.....	248
3.2.2.11.	Çoruh (1940): Halkevi'nde Vazife Alan Üç Muallim....	250
3.2.2.12.	Tokat (1940): "Münevver Adamlardır. Kifayet Ederler. Fakat Çalışmamışlar.".....	253
3.2.2.13.	Ilgın (1941): Halkevi'ne Bilhassa Alaka Göstermeyen Amir ve Memurlar.....	253
3.2.2.14.	Gerze (1941): Bütün İş Halkevi Başkanına Yıkan Münevverler.....	254
3.2.2.15.	Karabük (1941–42): Aydınlanmak Yerine Eğlenmekle Meşgul Olan İşçiler.....	256
3.2.3.	Memurin Kulüpleri.....	257
3.2.3.1.	Mardin'deki Memurin Mahfili.....	261
3.2.3.2.	Konya: "Memurin Kulübü Diye İçki ve Oyun Yerlerine Koyuldular".....	264
3.2.3.3.	Bilecik: Halkevi Olmasa da Memurin Kulübü Var.....	268
3.2.3.4.	Orhaneli'ndeki Kulüp Cereyanı.....	269
3.2.3.5.	Afyon: Memurin Kulübü İsteyenler ve İstemeyenler....	270
3.2.3.6.	Oltu: Halkevi'ni Felç Eden Kulüp.....	272
3.2.3.7.	Aşkale: Halkevi'ne Olan Yarım Alakayı da Kesen Kulüp.....	272
3.2.3.8.	Cide: Memurin Kulübü Olarak Kullanılan Kahvehane..	275
3.2.3.9.	Trabzon: "Bir de Gençler Kulübü Vardır".....	275
3.2.3.10.	Ödemiş: İlkokul Öğretmenlerine Mahsus Kulüp.....	279
3.2.3.11.	Bergama: Memurin Kulübü Açan Kaymakam.....	280
3.2.4.	Mesaiyi Olumsuz Etkileyen Elemanlar.....	281
3.2.4.1.	Giresun: Köylüleri Dövdüren Bir Halkevi Başkanı.....	281
3.2.4.2.	Uzunköprü: Bir Devlet Dairesi Olarak Halkevi.....	287
3.2.4.3.	Çorlu: Kaymakamın Fırka'ya Aldığı Menfi Cephe.....	290
3.2.4.4.	Elbistan: Kahvehaneyi Halkevi'nden Üstün Tutan Muallim ve Memurlar.....	299
3.2.4.5.	Kırklareli: İnkişaf Kabiliyeti Olmayan, Eczacı Bir Halkevi Başkanı.....	303
3.2.4.6.	Kültür Seviyesi Geri Kalmış Partili Arkadaşların Faaliyetleri.....	305
3.2.4.7.	Bir Formalite ve Kırtasiye İş Olarak Parti Faaliyeti.....	307

3.2.4.8.	İşinin Ehli Halkevi Başkanlarına Duyulan İhtiyaç.....	310
3.2.4.9.	Tenvire Engel Münevverler.....	312
3.2.4.10.	Cereyanlara Kapılan Münevverler.....	314
3.2.4.11.	Dedikoducu Münevverler.....	314
3.2.4.12.	Halkı Gücendiren Halkevi Başkanı.....	315
3.2.4.13.	Halkevi Faaliyetini Sabote Eden Kaymakam.....	316
3.2.4.14.	Arap Harsının Tesiri Altında, Vasıfsız Halkevi Başkanlarıyla.....	319
3.2.4.15.	Halkevi'yle İlgilenir Görünmek.....	320
3.2.4.16.	Halkevi Başkanıyla Muallimler Arasındaki İhtilaf.....	322
3.2.4.17.	Faaliyet Sıfır, Halkevi Bir Faciadır.....	322
3.2.4.18.	Urfa: Atlatılan Bir Teftiş Daha.....	323
3.2.4.19.	Mutaassıp Zenginler, Zavallı Fakirler ve Kumarbaz Memurlar.....	324
3.2.4.20.	Büyük Dileği Kavramaktan Aciz Kadrolar.....	325
3.2.4.21.	Şahsî Menfaatine Bağlı Bir Halkevi Başkanı.....	327
3.2.4.22.	Köylerdeki Menfi Propaganda.....	328
3.2.4.23.	Denizli'nin Görünmez Halkevi Başkanı.....	329
3.2.4.24.	Ahlat'ın Zina Damı.....	330
3.2.5.	Memurların Halka, Halkın Memurlara Bakışı.....	332
3.2.5.1.	Rize'deki Bedel-i Askerî Uygulaması.....	332
3.2.5.2.	Diyarbakır'da Jandarma Baskısı ve Küçük Bir Yolsuzluk Örneği.....	340
3.2.5.3.	Deprem Ortaya Çıkardığı: Tokat'ın Muhtekir Valisi...341	
3.3.	MUHİTİN GETİRDİĞİ YÜK.....	345
3.3.1.	Maddî Şartlar.....	346
3.3.1.1.	Bitlis Halkevi: Altı Ay Karla Örtülü Kasabada Konforlu Bir Süs Bina.....	346
3.3.1.2.	Issızlığın Ortasında: Hizan Halkodası.....	355
3.3.1.3.	Tekrar Kaza Olmayı Bekleyen Fakir Bir Nahiye: Adilcevaz.....	358
3.3.1.4.	Halkevi Faaliyetine Doğadan İki Engel: Yayla Mevsimi ve Mevsimlik İşler.....	359
3.3.1.5.	Maraş: Önce İmar.....	360
3.3.2.	Taassup.....	362
3.3.2.1.	Münevverlerin Bile Mutaassıp Olduğu Yer: Maraş.....	362
3.3.2.2.	Tarihe Karıştığı Zannedilen Peçe ve Çarşaf.....	363
3.3.2.3.	Halka Doğru Gitmek Yerine Taassuptan Kaçmak: Erbaa Örneği.....	367
3.3.2.4.	Halkodası Yerine Çalışan Said-i Kürdî Tarikatı.....	368
3.3.2.5.	Kan Davası ve Unutulmayan Bozkır İsyanı.....	370
3.3.2.6.	Seydişehir: Tehdit Edilen Kadın Halkevi Başkanı.....	371

3.3.2.7.	Ne Ankara'ya Ne Afyon'a Yaranabilen Bir Halkevi Başkanı.....	373
3.3.3.	Ağalık ve Beylik Zihniyeti.....	375
3.3.3.1.	Eski Aktörlerin Burdur'daki İzleri.....	375
3.3.3.2.	Ermenek: Bir Ağanın Hâkimiyetindeki Parti Teşkilâtı...	377
3.3.3.3.	Urfa'da Ağalık ve Beylik: Kürtler ve Araplar.....	383
3.3.4.	Sınır Şehirleri ve Etnik Çeşitlilik.....	386
3.3.4.1.	Gaziantep: "Suriye'nin ve Araplığın Yanında".....	387
3.3.4.2.	Hatay: Arap Diliyle Konuşan Alevi Türkler.....	389
3.3.4.3.	Mardin ve Siirt: Arapçadan Bozma Bir Lisan ile Konuşan Halk.....	390
3.3.4.4.	Orta Asya'dan Hozat'a: İnkılâbın Terakki Yolunda.....	391
3.3.4.5.	Beyoğlu Halkevi'ne Bir Temeni.....	392
3.3.4.6.	Himmete Muhtaç İki Serhat Şehri: Edirne ve Kırklareli.	395
3.3.4.7.	Geçmişin Yükü: Kars Halkevi.....	397
3.3.4.8.	Zümrelere Hâkim Olan Hodkâmlık: Ceyhan Halkevi....	405
3.3.4.9.	Yerliler, Yabancılar, Gürcüler ve Ermeniler Karşısında Ordu Halkevi.....	407
3.3.5.	Lokal Politika Cereyanları.....	409
3.3.5.1.	Giresun: Merkeze Yaranmak İsteyenler ve Kendi Menfaatini Düşünenler.....	409
3.3.5.2.	Sahnenin Dışındakiler: Tokat Halkevi.....	410
3.3.5.3.	İnkılâp Kuvvetlerinin Birleştiği Yer: Simav.....	414
3.3.5.4.	Ticarî Rekabetler ve Nihayet Sağlanan İş Birliği: Erbaa Halkevi.....	415
3.3.5.5.	Seçim ve Kongrelere Saklanan Hesaplaşmalar.....	416
3.3.5.6.	Bir Fabrika Sahibinin Nahiyesi: Karpuzlu.....	417
3.3.5.7.	Halkevlerini Ele Geçirmeye Çalışan Hizipler.....	418
3.3.5.8.	Gaziantep: Kuşak Çatışması Görünümündeki Cereyanlar.....	422
3.3.5.9.	Kastamonu: İki Başkan Arasındaki Mevki İstirkabı.....	423
3.3.5.10.	Belediyeyi Ele Geçirmeye Çalışan Bir İmam.....	424
3.3.5.11.	Boğazlıyan Kaymakamı, Halkevi Başkanına Karşı.....	425
3.3.5.12.	Yolsuzluk ve Muhabirlik: Oltu Halkevi.....	426
3.3.5.13.	Zonguldak'ta Kim Haklı?.....	427
3.3.5.14.	Halkevi Açılmasına Engel Olan Parti Kâtibi.....	429
3.3.5.15.	Görevlerini İnhisar Altına Alanlar.....	432
3.3.5.16.	Halkevi Karşındaki Bürokratik Engeller: Kaymakam, Vali, Savcı Yardımcısı, Jandarma Komutanı.....	435

SONUÇ	441
KAYNAKÇA	475
EK 1. ORİJİNALLIK RAPORU	489
EK 2. ORIGINALITY REPORT	490
EK 3. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	491
EK 4. ETHICS BOARD FORM	492

GİRİŞ

Anayasa hükümlerine dayanarak, devlet başkanının seçimlerle belirlendiği yönetim biçimine cumhuriyet denir. En azından, modern anlamdaki cumhuriyet kavramının en basit tanımlarından birinin bu olduğu söylenebilir.¹ Ancak Türkiye özelinde cumhuriyet kavramının değer-bağımsız olarak tanımlanamayacağı da söylenebilir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan *inkılâp* süreci, anayasal düzen ve devlet başkanının seçimlerle belirlenmesinden başka ilkeleri de içerir. Bunlar, 5 Şubat 1937'de anayasaya giren Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve İnkılâpçılık ilkeleridir.² Bu ilkelere göre Türkiye Devleti bir cumhuriyettir ama herhangi bir cumhuriyet değil; kendi kültürünü korumakla beraber, 16. yüzyıldan beri şekillenmekte olan modern Batı medeniyetinin bir parçası olmayı hedefleyen, bunun için de *kültür devrimi* yapan bir cumhuriyettir. Modernleşme süreci Batı Avrupa'da başladığı, dünyanın geri kalanına da çeşitli şekillerde buradan yayıldığı için, *geç modernleşen* her ülke gibi Türkiye'de de modernleşmenin birçok veçhesi Batılılaşma ile iç içe geçmiştir. Bizzat cumhuriyet rejiminin kurulması, Osmanlı döneminde başlayan modernleşme sürecinin sonuçlarından biridir; ama Cumhuriyet dönemindeki modernleşme süreci, kültürel alanı daha çok kapsamıştır. Sözgelimi kıyafet, ölçü birimleri ve alfabede olduğu gibi kadın-erkek ilişkileri ve eğlence anlayışında da uluslararası –yani Batı medeniyetine dahil olan ulusların arasındaki– standartların kabul edilmesine karar verilmiştir. Ancak cumhuriyetin kurucuları ve aydınlarının, kadın-erkek ilişkileri ve eğlence mevzubahis olunca gayet muhafazakâr oldukları anlaşılmaktadır.

İslamcılarının yayın organlarından, *İstiklâl Marşı*'nın yazarı Mehmet Âkif'in [Ersoy] başyazarı olduğu *Sebilü'r-Reşâd* dergisinde, Millî Mücadele esnasında yayımlanan bazı yazılar, Yakup Kadri'nin [Karaosmanoğlu] aynı dönemde *İkdam* gazetesinde yayımlanan bazı yazılarıyla bire bir örtüşmektedir. Bu söyleme göre Anadolu'da halk, düşman işgaline karşı savaşırken şehrin kozmopolit yapısı yüzünden dejenere olmuş İstanbullular, işgal kuvvetlerinin askerleriyle birlikte, Rumların ve Ermenilerin Galata ve Pera'da

¹ “The term *republic* may also be applied to any form of government in which the head of state is not hereditary monarch.” André Munro, “republic,” *Britannica*, 15 Eylül 2023, <https://www.britannica.com/topic/republic-government>.

² “Türkiye Devleti Cümhuriyetçidir demeye lüzum yoktur. Çünkü Cümhuriyetin en birinci ve esaslı vasfı Cümhuriyetçi olmaktır [*sic*]. [...] Türkiye Cümhuriyeti, milliyetçi, halkçı, Devletçi, lâik ve inkılâbçıdır [*sic*].” *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre V, Cilt 16, 5 Şubat 1937, 73–74.

işlettiği mekânlarda eğlenmekten utanmamaktadır.³ Nitekim *Sebilü'r-Reşâd*, İstanbul'un sadece düşmanın silahlarıyla değil, ahlaksızlığıyla da kuşatıldığı için devleti buradan yönetmenin imkânsız olduğunu, bu nedenle Ankara'nın başkent yapılmasını desteklediğini belirtmiştir.⁴ Keza Millî Mücadele yıllarında, İstanbul'daki Rum meyhanecilerin kazandıkları parayı Yunanistan'a gönderdiğini, bu paralar sayesinde teçhiz edilen Yunan ordusunun güçlendiğini, bazı mebuslar Büyük Millet Meclisi'nde (BMM) iddia etmiş; 1920–24 yılları arasında yürürlükte kalan Men-i Müskirat Kanunu'nun kabul edilmesinde bu iddialar da etkili olmuştur.⁵ Yani İslamcılar ve milliyetçiler, ülkeyi düşman işgalinden kurtarmakta ve eğlence karşıtlığında hemfikir olmuştur. Savaş koşulları nedeniyle bu tutum, bazı bağlamlarda meşru görülebilir; ancak savaş kazanılıp cumhuriyet kurulduktan ve İslamcıların yönetimde söz hakkı bulunmayacağı anlaşıldıktan sonra da devlet yöneticilerinin ve aydınların muhafazakârlığı devam etmiştir.⁶

Cumhuriyet kurulduktan sonra inkılâp kadrosu, yani devlet yöneticileri ve aydınlar, meyhaneler başta olmak üzere içkili eğlence mekânlarını, vatandaşları sefahate bağımlı hale getirerek, onlara millî görevlerini unutturan yerler olarak algılamıştır. İnkılâbın kadınlara *verdiği* özgürlüğün de bazı şartlara bağlı olduğu anlaşılmıştır. Türk kadını, seçme ve seçilme hakkına sahip olmalıdır ama salt yurttaş olduğu için değil; Kurtuluş Savaşı'nda cepheye mermi taşıyarak erkeklere yardım ettiği için. Türk kadını, çalışma hayatına katılmalıdır ama yine salt yurttaş olduğu için değil; 1912'de başlayıp '22'de biten savaşlar silsilesi boyunca çok sayıda asker, yani erkek öldüğünden, bir nevi ihtiyat

³ "... Anadolu, gerek cephedeki kahramanları, gerek cephe ardındaki fedakârlarıyla ulvi bir feragat içinde, her türlü zevk ve eğlenceden mahrum yaşarken İstanbul halkının balolarda, kumarhanelerde, bar ve meyhanelerde vakit geçirmesi ve bhusus kadınlarımızın birtakım ecnebi mahfilleriyle temas ve münasebette bulunuşu kadar hazin ve yesaver bir hadise daha tasavvur olunabilir mi?" Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "İstanbul'un Sefahati," *İkdam*, 4 Mart 1922.

⁴ "İstanbul'un çalışmağa mâni bir muhit olduğunu söyleyenlerin ve merkez-i cumhuriyeti (Ankara)da ipkâ etmek isteyenlerin çok hakkı vardır. [...] İstanbul yalnız Garp donanmalarının, toplarının tehdidi altında değil, hatta daha fazla Garbın bütün rezailinin [rezilliklerinin] tehdidi altındadır." "Garblılaşıyoruz! Balo, Dans... Dans, Balo..." *Sebilü'r-Reşâd* (Mart 1340 [1924]): 351.

⁵ 13 Eylül 1920 tarihli bir BMM oturumunda söz alan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey: "Memlekette yüz yirmi milyon kilo meşrubat sarfolunuyormuş, 120 milyon kilonun rum ve ermenilerin cebine verdiği para... [sic]" Konya Mebusu Refik Bey: "Apartman yaptırıyorlar. [...] Aşağı yukarı Yunanistan da böyle yükseldi." Ali Şükrü Bey [devletin içki üretimi ve satışından aldığı vergileri kastederek]: "Yunanistanı yükselten bizim verdiğimiz paralardır [sic]." *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 4, 13 Eylül 1336 [1920] 120.

⁶ Bkz. Murat Can Kabagöz, *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloza, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul* (Ankara: Heretik Yayınları, 2016).

zabiti gibi, ülke ekonomisine katkıda bulunmak için. Türk kadını, Asya'nın geriliğinin sembolü olan kara çarşafı atıp modern yani Batılı kıyafetler giymeli, üniversiteye gidebilmeli, Fransızca öğrenmeli ve piyano çalabilmelidir ama yine salt yurttaş olduğu veya eğlenmek istediği için değil; önce savaşarak, sonra da inkılâp yaparak vatani kurtaran erkeklere layık birer eş olabilmek ve cumhuriyetin yeni nesilleri olan çocukları iyi yetiştirebilecek vasıflara sahip olabilmek için.⁷ Bu durum, cephe hizmetinin ardından cephe gerisi hizmetinin başladığı anlamına gelir. Cephe gerisinde ise kadınlarla erkeklere farklı görevler düşmüştür ve görev başında içki içmek, eğlenmek yasaktır. Peki, serbest olan nedir? İçki ve meyhane, sefahate müptela ettiği yurttaşları, millî görevlerini yerine getirmekten alıkoyabilirdi. Öyleyse yurttaşlar *hiç mi* eğlenmeyecekti? Cumhuriyetin kurucularına ve aydınlarına göre sıradan vatandaşlar, yaşamlarının her ânını inkılâba mı adamalıydı? Veya sıradan vatandaşlar, asıl ve nezih eğlenceyi, inkılâp için çalışmakta mı bulmalıydı? *Cumhuriyetin, vatandaşları eğlendirirken millî bilinç ve görevlerine yabancılaştırmayan, meyhaneye alternatif bir mekân tasavvuru var mıydı?* İşte bu son soru, Halkevleri üzerine bir araştırma yapmanın nedenlerinden biri olabilir.

İki dünya savaşı arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve bazı Avrupa ülkelerinde, yetişkinlerin eğitimi ve mesai saatlerinden arta kalan zamanı *devletin istekleri doğrultusunda* kullanmaları için açılan kurumlar, 1932–51 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren Halkevlerinin ilham kaynağı olmuştur.⁸ Aslında Halkevleri, inkılâbı halka benimsetmek ve halkın bazı maddî

⁷ “Yeni Türk’ün yaptığı Türk evini ve kadını Asyalılığa doğru geriiletmek değil, çünkü bu irticadır, asıl avrupalılığa doğru, bulvar Avrupa’sına değil, mahalle Avrupa’sına, sahne Avrupa’sına değil, hom [ev] Avrupa’sına doğru ilerletmiştir [sic]. [...] Kadının başlıca işi evidir. Evden artabilen kadındır ki dışarı işi arayabilir.” Falih Rıfki [Atay], “Hom Tekniği,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1932. “Biz kadınlarımıza bir ün payı vermiyoruz: Onları büyük, ağır, zorlu savaşta yanımıza, ateş boyuna çağırıyoruz. [...] Kadınlık bayramında sevinecek olanlar, biziz; erkeklerdir. Çünkü bu bayram, bize, milyonlarca kolun, kafanın yardımına kavuştuğumuz günü andıracaktır [sic].” Falih Rıfki Atay, “Kadınlık Günü,” *Ulus*, 7 İllkânun [Aralık] 1934. Ayrıca bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

⁸ Bkz. Falih Rıfki [Atay], *Yeni Rusya* (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1931); Falih Rıfki [Atay], *Moskova-Roma* (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932); C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi* (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1932), 4; Selim Sırrı [Tarcan], “İtalya’da Halk ve Gençlik Teşkilâtı,” *Ülkü*, sayı 3 (Nisan 1933): 241–243; R.Ş. “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi,” *Ülkü*, sayı 4 (Mayıs 1933): 295–306; Nusret Kemal [Köymen], “Sovyetlerde Bayram ve Terbiye,” *Ülkü*, sayı 9 (Birinci Teşrin 1933): 238–240; Osman Halit, “Cumhuriyette Halk Terbiyesi,” *Ülkü*, sayı 10 (İkinci Teşrin 1933): 293; Nusret Kemal [Köymen], “Bir Köy Terbiyesi Örneği,” *Ülkü*, sayı 12 (İkinci Kânun 1934): 416–424; Catherine Cook, “Meksika’da Köy Terbiyesi: Kültür Heyetleri,” çev. Nusret Kemal [Köymen], *Ülkü*, sayı 15 (Mayıs 1934): 227–233; Nusret Kemal [Köymen], “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?,” *Ülkü*, sayı 18

ihtiyaçlarını eldeki imkânlar dâhilinde karşılamak için Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kültür kolu olarak kurulmuştur. Ancak inkılâbı halka benimsetmek; inkılâbın ideal saydığı davranış kalıplarını, adab-ı muaşeret kurallarını, kadın-erkek ilişkilerini ve eğlence biçimlerini halka benimsetmeyi de içerir. Bundan dolayı Halkevlerinin, bütün amaçlarının yanında, içkili eğlence mekânlarına alternatif, ideal bir eğlence mekânı olarak da tasavvur edildiği söylenebilir. Bu tasavvurun, Halkevi pratiğiyle ne kadar örtüştüğünü ve ne kadar çeliştiğini görmek içinse Halkevlerini mekânsal pratik ve gündelik hayat bağlamında değerlendiren bir araştırmaya ihtiyaç vardır.

Halkevlerini gündelik hayat bağlamında değerlendirebilmek için bazı sorulara cevap aramak gerekir: Halkevlerinin kuruluş amacı nedir? Halkevi adı verilen mekânların içinde neler yaşanmıştır? Yaşananlar, Halkevlerinin kuruluş amacıyla çelişmekte midir; eğer öyleyse bu çelişkinin sebepleri nelerdir? Halkevlerinin gündelik hayattaki konumu nedir? Halkevlerini halk nasıl algılamıştır? Halkevleri hangi işe yaramıştır? Bütün bu soruları bir seferde sormak da mümkündür: Halkevi ideali ile pratiği arasındaki fark nedir? Bu soruya cevap aramak içinse, doğrudan konuyla ilgili tarihsel kaynakların yanı sıra mekânsal pratik, gündelik hayat ve devlet politikalarının pratikte geçirdiği dönüşümler hakkında yazılmış bazı teorik çalışmalardan da yararlanmak gerekir. Dolayısıyla Henri Lefebvre, Michel de Certeau ve James C. Scott'ın perspektifinden Halkevlerine bakmak, Halkevi pratiğini teorik düzeyde kavramaya yarayacaktır.⁹ Böylece Halkevleri hakkında araştırma yapmak için bir neden bulunduktan ve konunun hangi bağlamda değerlendirileceği belirlendikten sonra, araştırmada kullanılacak birincil ve ikincil kaynakları tespit etmek gerekir.

Belli bir Halkevi'ni veya başlı başına bir konu olarak Halkevlerini araştırmak için başvurulması gereken birincil kaynaklar beşe ayrılabilir: (1) 1930'lu ve '40'lı yıllarda CHP'nin yayımladığı Halkevleri tüzükleri, talimatnameleri ve tanıtım kitapları; (2)

(Ağustos 1934): 467–473; Münir Hayri, “Gezgin Tiyatrolar,” *Ülkü*, sayı 34 (Birinci Kânun 1935): 314–317; Münir Hayri, “Sinema ve Eğitim,” *Ülkü*, sayı 36 (Şubat 1936): 428–430.

⁹ Bkz. Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014); Michel de Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi – I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, çev. Lale Arslan Özcan (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008); James C. Scott, *Devlet Gibi Görmek. Bazı Toplumsal Kalkınma Planlarının Başarısızlık Hikâyeleri*, çev. Ozan Karakaş (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2020); James C. Scott, *Tahakküm ve Direniş Sanatları. Gizli Senaryolar*, çev. Alev Türker (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).

doğrudan Halkevlerinin yayımladığı dergi, broşür ve kitaplar; (3) gazetelerde çıkan, Halkevleriyle ilgili haberler; (4) Halkevlerinde yaşananlar hakkında anekdotlar içeren edebî eser ve anılar; (5) Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin Siyasî Partiler Fonu'nda (CHP) yer alan Halkevleriyle ilgili belgeler. Arşiv belgeleri de kendi içinde dörde ayrılmaktadır: (1) Halkevlerinden CHP Genel Sekreterliğine gönderilen çalışma raporları, (2) seçim bölgelerini ziyaret eden milletvekillerinin Genel Sekreterliğe gönderdiği raporlar, (3) vatandaşların Genel Sekreterliğe gönderdiği dilek ve şikâyet mektupları, (4) CHP müfettişlerinin Genel Sekreterliğe gönderdiği Halkevleri hakkındaki raporlar.

CHP'nin yayımladığı tüzük, talimatname ve tanıtım kitaplarıyla Halkevlerinin yayımladığı dergi, broşür ve kitaplar Halkevi *idealiyle* ilgili bilgi vermektedir. Bu kaynaklara bakarak Halkevlerinin idarî yapısını, gelir kaynaklarını ve ne zaman hangi faaliyetlerde bulunduğunu öğrenmek mümkündür; ama Halkevi *pratiğini* öğrenmek mümkün değildir. Örneğin her ideal Halkevi'nin bir dergi yayımlaması gerekir ve bu dergilere örnek olması için Ankara Halkevi, *Ülkü* dergisini yayımlamıştır. Devlet ve Parti yöneticilerinin yaptığı bazı konuşmalardan kesitler, dönemin fikir akımlarıyla ilgili yazılar, şiirler, öyküler, gezi yazıları, yaşadıkları köyler hakkında köy öğretmenlerinin yazdığı yazılar ve çeşitli Halkevi faaliyetleriyle ilgili haberler bu dergide yer almıştır. Diğer Halkevi dergilerinde ise çoğunlukla o Halkevi'nin yakın zamanda gerçekleştirdiği faaliyetlerden bahseden yazılara yer verilmiştir. Bir Halkevi'nin bir konu hakkında yaptığı bir araştırma da yine o Halkevi tarafından broşür veya kitap olarak yayımlanmıştır. Yani bütün bu kaynaklar resmî söylemin bir parçasıdır ve bu nedenle, *sadece bu kaynaklar üzerinden* yapılan bir araştırma sonucunda, Halkevlerinin 19 yıl boyunca, olması gerektiği gibi çalıştığı kanısına varılacaktır. Gazetelerde çıkan Halkevleriyle ilgili haberler de resmî söylemin bir parçasıdır. Zira bu haberler; 19 Şubat 1932'de Ankara Halkevi'nde gerçekleşen Halkevlerinin açılış töreninde, sonra da Halkevlerinin açılış yıldönümü törenlerinde Parti ve hükümet yöneticilerinin yaptığı konuşmalar; Halkevlerinde verilen balolar ve konferanslar hakkında bilgiler, bazı konferansların metinleri, bir Halkevi'ne bağlı spor kulüplerinin yer aldığı maçlar, Halkevi üyesi gençlerin bisikletle çıktığı yurt gezileri ve bir Halkevi'nde düzenlenen yerel CHP kongresi hakkındaki bilgilerden ibarettir.

Halkevi idealiyle pratiği arasındaki farkı anlamak için edebî eser ve anılar oldukça yararlı görünmektedir. Ama az sayıda olan ve sadece bazı ayrıntıları içeren bu kaynaklardan, Halkevi pratiğini anlamak için yapılan bir araştırmada ancak yardımcı olarak yararlanılabilir. Bu nitelikteki bir araştırma için kullanılması gereken başlıca birincil kaynaklar ise arşiv belgeleri içinde bulunabilir. Türkiye'nin birçok bölgesinden vatandaşların CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği dilek ve şikâyet mektupları, taşradaki Halkevlerinin yanında yerel Parti teşkilatlarının ve yerel yöneticilerin gündelik hayattaki konumu hakkında önemli ayrıntılar içermektedir. Ancak Halkevlerinin veya belli bir Halkevi'nin sadece bir veçhesini değil; idealiyle pratiği arasındaki farkı ve gündelik hayattaki konumunu araştırmak için gereken birincil kaynak, teftiş raporlarıdır.

Her CHP müfettişi yılda iki kere –pratikte altı ayda bir– bölgesindeki idarî âmirlerle görüşmekle, Parti teşkilâtlarını ve devlet kurumlarını teftiş etmekle, her teftişin ardından da bir rapor yazıp Genel Sekreterliğe göndermekle görevlidir.¹⁰ Dolayısıyla Halkevleri de altı ayda bir teftiş edilmiştir. Her müfettiş aynı zamanda milletvekilidir; ama hepsinin seçim bölgesiyle teftiş bölgesi farklıdır.¹¹ Müfettişlerin, Evleri nesnel bir şekilde değerlendirebilmesi için bu yöntemin benimsendiği düşünülebilir. Zaten bu teftişlerden ayrı olarak milletvekilleri de altı ayda bir seçim bölgelerini ve bu bölgelerdeki Halkevlerini ziyaret edip, bir rapor yazarak Genel Sekreterliğe göndermiştir. Her Halkevi ise yine altı ayda bir Genel Sekreterliğe birer çalışma raporu göndermekle yükümlüdür.¹² Yani bir Halkevi'nin pratikteki durumu ve faaliyetini öğrenmek için üç çeşit rapor incelenebilir: teftiş raporları, seçim bölgelerini tetkik raporları ve çalışma raporları. Bu üç çeşit rapor arasında, Halkevi'nin pratikte nasıl bir yer olduğu hakkında en az bilgi içeren ve merkeze en düzensiz aralıklarla gönderilen, çalışma raporlarıdır. Çalışma raporlarını göndermeyi aksatan Evlere kimi zaman Genel Sekreterlik'ten uyarı mektupları gelse de Halkevi başkanları veya idare heyeti üyeleri hiçbir zaman bu ihmal nedeniyle cezalandırılmamıştır. Mebusların intihap dairelerini tetkik raporlarının bazıları, Evlerin pratikteki durumu hakkında bazı ayrıntılar içerir. Ne var ki genellikle çok kısa olan bu raporların büyük bir kısmının *âdet yerini bulsun diye* hazırlandığı rahatlıkla

¹⁰ C.H.P. *Teftiş Talimatnamesi* (Ankara: Ulus Basımevi, 1939), 4.

¹¹ Örneğin Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in teftiş bölgesi Afyonkarahisar'dı.

¹² C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Nizamnamesi* (Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940), 11.

anlaşılabilir; zira mebuslar çoğu zaman, müfettişleri *kısaca* onaylamakla yetinmektedir. Geriye teftiş raporları kalmaktadır. Müfettişler sadece Halkevlerini değil; teftiş bölgelerinin genel durumunu incelemekle görevli olduğu için bu raporların içeriği de Halkevleriyle sınırlı değildir. Halkevlerinin binası, bütçesi, ihtiyaçları, üyeleri, elemanları, faaliyetleri, halkla ve yerel aydınlarla kurduğu ilişkilerin niteliği yanında; bir Ev'in kurulduğu şehrin coğrafi, siyasî, ekonomik ve kültürel özellikleri de teftiş raporlarında yer almaktadır. Halkevleri; insanlar (Türkiye Cumhuriyeti'ni ve iktidar partisini yönetenler) tarafından, insanların (halkın) düşünce ve davranışlarını belli amaçlar doğrultusunda değiştirmek için, insanların yaşadığı yerlerde (vilayet, kaza, nahiye ve köylerde) açılmıştır. Dolayısıyla Halkevlerinin tarihini araştırmak ve yazmak için bu Evleri, içinde yer aldıkları uzamla birlikte değerlendirmek gerekir. Araştırmacıya bu imkânı veren başlıca kaynak, teftiş raporlarıdır ve bu raporları kullanmadan, Halkevlerinin 19 yıllık tarihini bütün olarak ele almak bir yana; nesnesi tek bir Halkevi'nden ibaret olan bir monografi hazırlamak bile *mümkün değildir*. Bu durum da bizi, Halkevlerini araştırmak için başvurulması gereken ikincil kaynakları incelemeye ve Halkevi literatürü hakkında tartışmaya sevk etmektedir.

Halkevleriyle ilgili ilk iki akademik çalışmayı Kemal Karpat hazırlamıştır. Bu çalışmalardan ilkinde, 1963'te, *Middle East Journal*'da yayımlanan, "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth" adlı makalesinde Karpat; Halkevlerinin kuruluş amacını ve 19 yıllık tarihini, o dönem itibarıyla mevcut olan kaynaklar aracılığıyla özetlemiştir.¹³ İkinci çalışma; 1974'te, *Die Welt des Islams* dergisinde yayımlanan "The Impact of the People's Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931–1951" adlı makedir. Bu çalışmada ise Karpat; ulusal kültür ve folklorun *keşfi* aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan ulus inşasında Halkevi dergilerinin oynadığı rol ile Halkevlerinin yayımladığı kitap ve broşürlerin, *halk terbiyesi* üzerindeki etkisini incelemiştir.¹⁴ Bu iki çalışmayla birlikte Halkevleri, tarih yazımının nesnesi haline gelmişse de konu, epey uzun bir süre için kapanmıştır. Çünkü Halkevlerini

¹³ Bkz. Kemal Karpat, "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth," *Middle East Journal* 17, no. 1-2 (1963): 55–67.

¹⁴ Bkz. Kemal Karpat, "The Impact of the People's Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931–1951," *Die Welt des Islams* 15, no. 1-4 (1974): 69–84.

araştırmak için gereken nitelikte birincil kaynaklara ulaşmak, bu zaman zarfında mümkün olmamıştır.

Kemal Karpat'ın iki makalesinin ardından, ancak 1988'de Halkevleriyle ilgili yeni bir makalenin yayımlanabildiğini görüyoruz. "1932–1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları" adlı bu çalışmasında Nurhan Karadağ, Halkevlerini sadece tiyatro çalışmaları bağlamında ele almıştır. Halkevlerinin faal olduğu zaman zarfında CHP yöneticilerinin, eğitimcilerin ve yazarların tiyatro hakkında yazdığı metinler, çalışmanın başlıca birincil kaynaklarıdır. Bu kaynaklardan anlaşıldığına göre Halkevi sahnelerinde sergilenen tiyatro oyunlarının amacı, Halkevlerinin amacıyla aynıdır: Halkın kültür seviyesini yükselterek inkılâbı halka benimsetmek. Ne var ki Batı medeniyetinin ürünü olan bir sanat formu olduğu için modern tiyatro da inkılâp kadar halka yabancıdır. Bu nedenle, Halkevlerinde sahnelenecek oyun bulmak kadar oyunlarda rol alacak oyuncu bulmak da zor olmuştur. Gerçi oyun bulmanın o kadar da zor olduğu söylenemez; çünkü Karadağ'a göre faal oldukları 19 yıl boyunca "Halkevi ve Halkodalarında 386'yı aşkın ayrı oyun" sahnelenmiştir. Ama bunların büyük kısmı, halkın kültür seviyesini yükseltecek sanatsal nitelikten yoksundur. Ayrıca Batı Avrupa dillerinden birçok oyun Türkçeye çevrilmiş veya uyarlanmıştır. Seyirci bulmanın hiçbir zaman sorun olmadığı anlaşılrsa da oyuncu bulmak, özellikle de kadın oyuncu bulmak, Halkevlerinin ömrü boyunca önemli bir sorun olmuştur. Modernleşme sürecinden önce Avrupa ülkelerinde sahnelenen oyunlarda kadınların rol almadığı, kadın rollerinin erkekler tarafından canlandırıldığı bilinmektedir. Keza geleneksel Türk seyirlik oyunlarında da kadın rolü ya yoktur ya da erkekler tarafından canlandırılmıştır. 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern tiyatro oyunları yazılmaya başlanmıştır ve kadınlar da bu oyunlarda rol almaya başlamıştır. Ancak uzun bir süre boyunca sadece gayrimüslim kadınlar, oyunculuk mesleğini yapabilecek; Türk kadınlarının oyunculuk yapabilmesi için II. Meşrutiyet'in sonlarında Afife Jale'nin sahneye çıkmasını beklemek gerekecektir. Bununla birlikte, erken cumhuriyet dönemi boyunca ve sonrasında, halkın büyük bir kısmı, tiyatro oyuncusu kadınların *ahlaksız* olduğunu düşünmüştür. Çünkü dönem itibarıyla İstanbul'daki Darülbeydi'den başka *ciddi* tiyatro yapan, profesyonel ve bütçesi devletçe karşılanan bir kurum yoktur. Modern tiyatronun Türkiye'de, gezici tiyatro kumpanyaları sayesinde bir *kitle sanatı* haline geldiği söylenebilir. Fakat bu

kumpanyaların icra ettiği *tiyatro*; meşhur oyunların bazı bölümlerini sahnelemek ve kadın oyunculara, küçük bir orkestra eşliğinde şarkı söyletmekten ibarettir. Üstelik halk bu kadın oyuncuların genellikle fahişe olduğunu düşünmektedir.¹⁵ Nitekim Halkevlerinin bir amacı da tiyatroyu bir sanat dalı olarak halka benimsetmek, yani *gerçek tiyatroyu* halka öğretmek ve sevdirmektir. Yine de kadın oyuncuların kötü şöhretinden dolayı büyük şehirlerde bile kadınlar, Halkevlerinin tiyatro oyunlarında nadiren rol almıştır. Hem kadınlarla erkeklerin kamusal alanda, bir arada yer almasını sağlamak hem de modern tiyatroyu halka benimsetmek için Halkevlerinin tiyatro oyunlarında, kadın rollerinin erkekler tarafından canlandırılması yasaklanmıştır. Fakat kadın oyuncu bulmak çok zor olduğu için tiyatro şubeleri ya kadın rolü olmayan oyunlar sahnelemek ya da yasağa rağmen kadın rollerini erkeklere vermek zorunda kalmıştır. Nurhan Karadağ ise sadece bu konulara değinmemiş; Halkevlerinde sahnelenecek oyunların içeriği ve sahnelenme yöntemi hakkındaki tartışmalardan, oyuncuların tiyatro bilgisini geliştirmek için Halkevlerinde açılan kurslardan ve Halkevlerinde sıkça sahnelenen oyunlardan da bahsetmiştir.¹⁶

1990’da Halkevlerini bütünüyle ele almayı *deneyen* yeni bir çalışmanın yayımlandığını görüyoruz: Anıl Çeçen’in yazdığı, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri* adlı kitap.¹⁷ Bu çalışmasında Çeçen önce halk ve halkçılık kavramlarını ele almış, 19. yüzyılda Rusya İmparatorluğu’nda ortaya çıkan halkçılık hareketinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tezahüründen, bu bağlamda kurulan Türk Ocaklarının zamanla Halkevlerine evrilmesinden bahsetmiştir. Bu aşamaya kadar kitabın nesnel ve akademik bir yönünün olduğu söylenebilirse de Halkevlerine odaklanılan bölümlerin, yani giriş kısmından sonra kitaptan geriye kalanın, bilimsel veya nesnel bir niteliğinin olduğu söylenemez. Bu çalışmasında yazar birincil kaynak olarak sadece gazetelerden, *Ülkü* dergisinden,

¹⁵ Dönemin *popüler* tiyatro anlayışını yansıtan bir olay için bkz. “Erenköy Tiyatrosu’nda Bir Sarhoş Sahneye Fırladı,” *Açık Söz*, 14 Eylül 1936.

¹⁶ Bkz. Nurhan Karadağ, “1932–1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları,” *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 8, sayı 8 (1988): 135–177. Bu makalenin kitap versiyonu için bkz. Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932–1951)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998). Halkevlerinin tiyatro çalışmalarıyla ilgili iki başka makale için bkz. Nurhan Karadağ, “Halkevleri Oyun Dağarcığı (1932–1951),” *Erdem* 5, sayı 13 (1989): 81–112; Eyal Arı, “The People’s Houses and the Theatre in Turkey,” *Middle Eastern Studies* 40, no. 4 (2004): 32–58. Kocaeli Halkevi’nin tiyatro faaliyetlerini ele alan bir çalışma için bkz. Kenan Olgun, “İzmit (Kocaeli) Halkevi Temsil Şubesinin Çalışmaları (1923–1951),” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 26, sayı 78 (2010): 505–534.

¹⁷ Bkz. Anıl Çeçen, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1990).

CHP'nin hazırladığı Halkevi talimatnamelerinden ve Halkevi çalışma raporlarının özetlerinden yararlanmıştır ki bu durum da çalışmanın niçin nesnel olmadığını açıklamaktadır. Kitabın yazıldığı tarihte henüz erişime açılmadığı için Halkevleriyle ilgili teftiş raporlarıyla dilek ve şikâyet mektuplarından yararlanılmamış olması anlaşılabilir; ancak döneme ilişkin edebî eser ve anılardan da yararlanılmamıştır. Daha sonra içeriği genişletilse de bu kitap Halkevlerini *hayırla yad etmek için* gayet dar bir bakış açısıyla hazırlanan didaktik bir eser olmaktan ileri gidememiştir.¹⁸

1990 yılından itibaren, Halkevleriyle ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin de yazılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nin internet sitesindeki arama motoruna “halkev” anahtar sözcüğü yazılarak aratıldığında, Halkevleriyle ilgili, çeşitli bilim ve ana bilim dallarıyla bir sanat dalından toplam 139 yüksek lisans ve doktora tezinin kabul edilmiş olduğu görülmektedir; fakat doktora tezlerinden birinin başlığı İngilizce olduğu ve başlığın Türkçe karşılığı sistemde yer almadığı için toplam tez sayısı, 140 olarak kabul edilmelidir.¹⁹ Bu 140 tezden 11'i doktora tezi, 128'i yüksek lisans tezi, biri de sanatta yeterlilik tezidir.²⁰ Doktora tezlerinin yedisi, yüksek lisans tezlerinin 112'si ve sanatta yeterlilik tezi, Ulusal Tez Merkezi üzerinden internet erişimine açıktır. Erişime açık 113 tezin tamamı bu literatür tartışması için incelenmiştir.

Halkevleri hakkında yazılan ilk tez, bir yüksek lisans tezidir ve 1990'da kabul edilmiştir; ancak erişime açık olmadığı için incelenememiştir.²¹ İncelenen tezlerden ise sadece dördünün, Halkevlerinin pratikteki işleyişi, çalışmaları ve gündelik hayata yansımaları hakkında bilgi içerdiği söylenebilir. Ancak bu dört yüksek lisans tezinden önce bir doktora tezinden bahsetmek gerekir: Sefa Şimşek'in, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Sosyolojisi Ana Bilim Dalı'nda, 1996 yılında kabul edilip,

¹⁸ Bkz. Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2018).

¹⁹ Bu sayı, Mayıs 2023 itibarıyla geçerlidir. 14 Şubat 2024 itibarıyla Ulusal Tez Merkezi'nde “halkev” anahtar sözcüğü aratıldığında, toplam 149 tez bulunmaktadır.

²⁰ Bkz. Sancar Tunali, “Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyano Çalışmalarının İncelenmesi” (sanatta yeterlilik tezi, Trakya Üniversitesi, 2014).

²¹ Bkz. Reşat Saraoğlu, “Toplumsal Değişmenin Bir Aracı Olarak Halkevleri” (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1990).

daha sonra kitap olarak yayımlanan doktora tezi.²² Daha sonra, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi. Halkevleri. 1932–1951* başlığıyla kitap olarak da yayımlanan bu tez Halkevlerinin pratikteki işleyişine ve gündelik hayata yansımalarına pek yer vermese de Halkevleriyle ilgili kanun ve yönetmelikleri bir araya getirdiği; dönem itibarıyla *modernist* ideolojilerin hâkim olduğu ülkelerde, *halk terbiyesi* için açılan kurumlarla Halkevlerini karşılaştırdığı için önemlidir.²³ Diğer bir ifadeyle Sefa Şimşek’in çalışması, Halkevi *pratiğini* değilse de *idealini*; bu sayede de ideal ile pratik arasındaki farkı anlamamıza katkı sağlamaktadır ve Halkevi konusuna girmek için öncelikle okunması gereken çalışmalardandır.

Bu literatür tartışması için incelenip, dikkat çekici bulunan yüksek lisans tezlerinden ilki; Neşe Gurallar Yeşilkaya’nın, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı’nda, 1997’de kabul edilen, “İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932–1946)” başlıklı tezidir.²⁴ Bu çalışmada öncelikle ideoloji kavramı üzerine kısa bir tartışma yürütülüp, mimarî üslubun tarih boyunca, ideolojinin temsili için bir araç olarak kullanılmasına değinilmiştir. Daha sonra, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisi olan Kemalizm kısaca incelenmiş ve bu ideolojinin endoktrinasyon aracı olması amacıyla açılan Halkevlerinin kullandığı binaların mimarî özellikleri, bu binaların içinde yapılan çalışmalarla birlikte ele alınmıştır. Yeşilkaya’ya göre hükümet konakları ve Cumhuriyet Meydanları gibi Halkevleri de devletin ve yeni rejimin birer simgesidir. Dolayısıyla Halkevleri sadece faaliyetleriyle değil; binalarıyla da halkın düşüncelerini şekillendirebilmelidir. Halkevi binaları; vatandaşlara modern mimarî anlayışını kazandırmalı, kamuya açık bir binada nasıl davranılması gerektiğini bizzat mimarî üslubu sayesinde vatandaşlara telkin edebilmeli, bulunduğu yerin geleneksel inşaat malzemeleriyle ve yine o yerin fiziksel şartlarını dikkate alarak inşa edilmeli, böylece de inşa edilecek konutlar için birer örnek olmalıdır. Bu tez daha sonra kitap olarak yayımlanmış, hem Halkevleri hem de erken dönem cumhuriyet mimarisi çalışmak için

²² Bkz. Sefa Şimşek, “People’s House: An Experiment in Ideological Training in Turkey 1932–1951” (Ph.D. dissertation, Boğaziçi University, 1996).

²³ Bkz. Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi. Halkevleri. 1932–1951* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002).

²⁴ Bkz. Neşe Gurallar Yeşilkaya, “İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932–1946)” (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1997).

okunması gereken başlıca kaynaklardan biri olmuştur.²⁵ Ancak çalışmanın her iki versiyonu da Halkevlerinin tarihine girişin bir parçası olmaktan öteye gidememiştir.

Bilal Altan'ın, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda, 2012'de kabul edilen, "Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi; Halkevlerine dair yeni bir bilgi vermemekle birlikte, vaktiyle Cizre Halkevi'ne giden insanların aktardığı bazı anılara ve görüşlere yer verdiği, yani kısmen bir sözlü tarih çalışması olduğu için önemlidir.²⁶

Halkevlerinin pratikte nasıl bir yer olduğu, Halkevi elemanlarının nasıl insanlar olduğu, birbirlerine ve halka nasıl davrandığı hakkında bilgi veren ilk tezin kabul edilmesi için, Yeşilkaya'nın tezinin kitap olarak yayımlanmasının ardından 19 yıl –yani Halkevlerinin ömrü kadar– beklemek gerekmiştir. *Halkevi pratiğini gerçekten anlamamızı sağlayan* bu tez; Didem Kandil Aydoğdu'nun, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda, 2018 yılında kabul edilen, "Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932–1951)" başlıklı yüksek lisans tezidir.²⁷ Bu tezi, *şimdiye kadar anılan çalışmalardan* farklı kılan, kullandığı birincil kaynakların niteliğidir. Aydoğdu bu tezde, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin "Siyasî Partiler" fonundaki CHP klasöründe yer alan şikâyet dilekçelerini kullanmıştır. Yararlanılan dilekçeler, Halkevlerinde –özellikle de temsil şubelerinde– çalışan kadınların yaşadığı zorluklar ve maruz kaldığı tacizler hakkındadır. Bu dilekçelerde bahsedilen olaylar arasından, Halkevlerinde çalışan kadınların yaşadığı zorlukların genelini temsil edebilecek dört olay, tezin nesnesini oluşturmaktadır. Yani bu tez, bir vaka incelemesidir (*case study*).

Söz konusu dört tezden en dikkat çekici olanı ise Fulya Balkar'ın, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı'nda, 2019'da kabul edilen yüksek lisans tezidir.²⁸ Bu çalışmasında Balkar; Türkiye

²⁵ Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).

²⁶ Bkz. Bilal Altan, "Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği" (yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2012).

²⁷ Bkz. Didem Kandil Aydoğdu, "Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932–1951)" (yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018).

²⁸ Bkz. Fulya Balkar, "The Construction of National Culture and Identity in Province: The Case of People's House of Kayseri" (master's thesis, Middle East Technical University, 2019).

Cumhuriyeti'nin modernleşme politikalarının, muhafazakâr bir kültüre sahip olan taşrada nasıl hayata geçirilmeye çalışıldığını ve bu politikalara, halkın nasıl tepki verdiğini, Kayseri Halkevi ile şehrin 1930'lar ve '40'lardaki gündelik hayatı bağlamında değerlendirmiştir. Devlet Arşivlerinde yer alan, Kayseri Halkevi'ne ait teftiş ve çalışma raporları, Kayseri Halkevi'nin yayın organı olan *Erciyes* dergisi ile *Ev*'in yayımladığı kitap ve broşürler, yerel gazeteler, döneme ilişkin edebî eserler ve anılar; Halkevleriyle ilgili yönetmelik ve talimatnamelerle birlikte bu tezin birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, devlet-merkezli bakış açısı ve toplum-merkezli bakış açısının karşılaştırılmasıyla pratikteki Halkevi *pratiğinin* anlaşılmasına çalışıldığı söylenebilir.

Geriye kalan tezlerin nerdeyse aynı kaynaklardan yararlanarak aynı örüntüyü izlediği söylenebilir:²⁹ Öncelikle, genellikle Ferit Devellioğlu, Orhan Hançerlioğlu ve Türk Dil Kurumu'nun (TDK) hazırladığı sözlüklere atfen halk ve halkçılık kavramlarının etimolojik kökeni kısaca tartışılır; sonra halkçılığın bir siyasî akım olarak ortaya çıkmasından, Rusya İmparatorluğu'ndaki halkçılık akımının Osmanlı İmparatorluğu'na etkisiyle Türk Ocaklarının kurulmasından bahsedilir. Sonra da halkçılığın Kemalizm üzerindeki etkisinden ve Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) güdümüne girip kendini feshederek Halkevlerine evrilmesinden –Halkevlerinin açılma nedenleriyle birlikte– bahsedilerek tezin giriş bölümü tamamlanır. Girişten sonraki ilk bölümde Halkevlerinin idarî ve örgütsel yapısı, CHP'nin hazırladığı tüzük ve talimatnamelerle veya bu kaynaklara atıf yapan akademik çalışmalar aracılığıyla açıklanır. Tezde Halkevleri bir bütün olarak ele alınıyorsa, ilk bölümdeki anlatı metnin geneline yayılır; çeşitli Parti görevlilerinin Halkevleriyle ilgili yazışmalarından, Halkevleriyle ilgili gazete haberlerinden, Halkevlerinin kuruluş yıldönümlerinde Parti ve devlet yöneticilerinin irat ettiği nutuklardan, CHP'nin yayımladığı Halkevi çalışma raporu özetlerinden, başta *Ülkü* olmak üzere Halkevlerinin yayın organlarından yararlanılarak *Halkevlerinin çalışmaları ve halkın bu çalışmalara gösterdiği yoğun ilgi* ortaya konur. Tez, tek bir Halkevi'ni ele alan bir monografi ise o Halkevi'nin yayımladığı dergi ve o şehrin yerel gazetesi, başlıca

²⁹ Halkevleriyle ilgili mevcut en kapsamlı akademik çalışmaların yazarı olduğu anlaşılan Alexandros Lamprou da konuyla ilgili çalışmaların genellikle aynı örüntü üzerinden hazırlandığını belirtmiştir. Bkz. Alexandros Lamprou, "Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951)" (Ph.D. dissertation, Leiden University, 2009), 11–12.

birincil kaynak olacaktır. Açılışından kapanana dek o Halkevi'nin gerçekleştirdiği faaliyetler, bu birincil kaynaklarda yer alan yazılar aracılığıyla sıralanır; kaynaklar elverdiği ölçüde Halkevi üyelerinin, komite üyelerinin ve başkanlarının isimlerine ve mesleklerine yer verilir. Şube komitelerinin üyeleri genellikle memur, doktor ve avukat olduğundan, *aydınların* Halkevi için çalıştığı kanıtlanmış olur. Giriş bölümünden itibaren anlatılanların özetlenmesiyle ve Halkevlerinin Demokrat Parti (DP) hükümeti tarafından kapatıldığı –bazen açıkça, bazen de ima yoluyla– belirtilmesiyle sonuç bölümü elde edilir, tez de böylece tamamlanmış olur.³⁰ Bunun yanında, sadece Halkevi dergilerini konu edinen tezler de vardır. Giriş ve sonuç bölümleri söz konusu şablona uygun olan bu tezler bir veya birkaç derginin sistematik indeksinden ibaret olabildiği gibi bir dergide belli bir konu hakkında yayımlanan yazılar hakkında da olabilir.³¹

³⁰ Bu şablona uyan bir doktora tezi için bkz. Nursel Gülcü, “Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932–1951)” (doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016). Tezin kitap versiyonu için bkz. Nursel Gülcü, *Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932–1951)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020). Bu nitelikteki tezlerden bazıları daha sonra kitap olarak yayımlanabildiği gibi aynı nitelikte olup, doğrudan kitap ve makale olarak hazırlanan çalışmalar da vardır. Bir Halkevi’ni inceleyen monografilerden bazıları için bkz. Eminatp Malkoç, *Devrimin Kültür Fidanlığı ve Kadıköy Halkevi* (İstanbul: Derlem Yayınları, 2009); Semih Vural, *Mersin Halkevi. Mersin Kültür Merkezi* (Ankara: Mutlu Son Yayınları, 2009); Güneş Şahin, *Bozkırda Bir Kültür Yuvası: Kırşehir Halkevi (1936–1951)* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017); İbrahim Azcan, *Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi* (Trabzon: Serander Yayınları, 2003); Canser Kardeş, *Diyarbakır Halkevi ve Karacadağ Dergisi. Halkbilimsel Bir İnceleme* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018); Yaşar Akyol, *İzmir Halkevi (1932–1951)* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2008); Selçuk Duman, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013); Selçuk Duman, *Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011); Hilal Özkaya, *Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2018); Davut Atsız, *Türkiye'nin Modernleşmesinde Halkevleri ve Hakkâri Halkevi (1932–1951)* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019); Cengiz Atlı, *Kars Halkevi ve Faaliyetleri* (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2013); Feyza Kurnaz Şahin, *Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyon Halkevi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2015); Kenan Olgun, *Yöresel Kalkınmada Adapazarı Halkevi* (Sakarya: Değişim Yayınları, 2008); İbrahim Erdal, *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932–1951)* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013); Fatih Özçelik, *Sosyal ve Kültürel Hayatta Bolu Halkevi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018); Betül Batır, *Beyoğlu Halkevi (1935–1951)* (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017); Murat Karataş, *Çanakkale Halkevi (1932–1951)* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016). Bunlarla aynı nitelikte olup, Halkevlerini bütün olarak değerlendirme iddiasını taşıyan iki kitap içinse bkz. Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932–1951)* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2006); İsmail Özer, *Halkevleri* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2020).

³¹ Bu nitelikteki tezlerden bazıları için bkz. Emine Türkan Onar, “Afyon Halkevi ve *Taşpınar* Dergisinin Halkbilimi Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi,” (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019); Mustafa Cemal Abbak, “Mersin Halkevi ve *İçel* Dergisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi,” (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019); Bilge Kılıçarslan, “Konya Halkevi Dergisi'nde Yer Alan Halkbilimine Dair Yazıların İncelenmesi,” (yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019); Miyase Güzel, “Konya Halkevi ve *Konya* Dergisinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi,” (yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2020); Burak Akyazı, “İkinci Dünya Savaşı'nın Halkevi Dergilerindeki Yansımaları (1939–1945),” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022); Selvi Gürpınar, “1932–1945 Yılları Halkevi Tarihçesi, Adana Halkevi ve Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi,” (yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998); Funda Çalık Bayrak, “Halkevi Dergiciliğine Bir Örnek – Kayseri Halkevi Neşriyatı: *Erciyes*,” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003); Erdem Yavuz, “Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Konya Halkevi ve Konya Halkevi Kültür Dergisi Üzerine Bir Araştırma,” (yüksek lisans

1990'lardan itibaren, Halkevleriyle ilgili tezler yazılmaya başladığı gibi yeni makaleler de yayımlanmaya başlamıştır. Nurhan Karadağ'ın 1988'de yayımlanan makalesinin ardından ilk defa 1994'te konuyla ilgili bir makalenin yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Arzu Öztürkmen, erken cumhuriyet döneminde gerçekleşen ulusal kültür yaratma sürecinde Halkevlerinin oynadığı rolü ele almıştır. Aslında ulusal kültür *yaratma* denirken kastedilen, pratikte var olmayan bir tasavvuru, bir hakikatmiş gibi sunmak değil; bu kültürün unsurlarını araştırma, ortaya çıkarma, derleme ve sonunda halka sunma sürecidir. Yani cumhuriyet ideolojisinin söylemine göre Türk halkı, ulusal kültürün ve dolayısıyla ulusal bilincin oluşmasını sağlayacak kültür ürünlerine sahiptir; ama Osmanlı yönetimi bu bilinçten yoksun olduğu için bu kültür ürünlerini toplayıp yaygınlaştırmamıştır. Bir ulus-devlet olan Cumhuriyet, eski rejimin aksine tarih, sosyoloji, antropoloji, dilbilim ve folklor araştırmaları sayesinde bu kültür ürünlerini ortaya çıkarıp toplumun geneline yayarak ulusal kültürü ve bilinci oluşturacaktır. Nitekim inkılâbın ideolojisini yaymanın yanında –veya bunun bir parçası olarak; çünkü inkılâbın ideolojisi milliyetçiliktir– Halkevlerinin bir görevi de ulusal kültürün şekillenmesini sağlamaktır. Makaleyi yazdığı tarihte, Halkevleriyle ilgili birincil kaynaklar oldukça sınırlı olduğu için Öztürkmen, başta *Ülkü* olmak üzere Halkevi dergileri üzerinden Evlerin, ulusal kültürün şekillenmesindeki rolünü incelemeye çalışmıştır.

Öztürkmen'e göre Türk Dil Kurumu (TDK) ve Türk Tarih Kurumu (TTK) resmî ideolojiyi *yaratmak* için; Halkevleri ise *yaymak* için kurulmuştur. Ancak resmî ideolojiyi yaymanın tek aracı Halkevleri olmamıştır. Devlet desteğiyle yapılan ekonomik yatırımlar, *ulusal sermayeyle* kurulan bankalar, demiryolları, postaneler, okulda ve askerlikte alınan eğitim de Öztürkmen'e göre Cumhuriyet ideolojisini yaymanın araçları olmuştur. Resmî ideolojinin veya inkılâbın amaçlarından biri, ulusal kültürü şekillendirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek ise Halkevlerinin görevlerinden biridir. Bu görevin yerine getirilebilmesi, Evlerin bazı şubelerinin sorumluluğundadır. Bilhassa dil, tarih, edebiyat (1940'tan itibaren dil ve edebiyat); müze ve sergi (1940'tan itibaren tarih ve müze) ile köycüler şubeleri bu görevden sorumludur. Bu şubeler; Türkçedeki Arapça ve Farsça sözcüklere *öz* Türkçe karşılıklar bulmalı, bunun için de halkın günlük dilini

---

tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004); Gözde Tekin, "Trakya Halkevleri ve Halkevi Dergileri Üzerine Bir İnceleme," (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2014).

araştırmalıdır. Bu bağlamda yerel tarih ve edebiyat çalışmaları yapılmalıdır. Ulusal kültürün *ortaya çıkarılması* için yöresel türküler, maniler, danslar kayıt altına alınmalıdır. Yapılan çalışmalar da Halkevi'nin dergisinde veya bağımsız olarak yayımlanarak halka ulaştırılmalıdır. Bu çalışmaların bir örneği, Halkevi dergilerinde yayımlanan *köy monografileridir*. *Ülkü*'de, öğretmenler başta olmak üzere köylerde görev yapan aydınlara, yaşadıkları köyün sosyal ve ekonomik durumunu anlatan yazılar yazıp dergiye göndermeleri için bir çağrı yapılmıştır. Bunun üzerine, uzun süre boyunca, söz konusu aydınların yazdığı bu nitelikte monografiler *Ülkü*'de ve zamanla diğer Halkevi dergilerinde yayımlanmıştır. Her zaman nesnel olmasa da bu yazıların, köylerin sosyal ve ekonomik durumu hakkında somut veriler içerdiği bir gerçektir. Nitekim Öztürkmen bu monografilerin, Türkiye'deki antropoloji ve folklor çalışmalarının öncülerinden olduğunu düşünmektedir.

Ulusal kültürü şekillendirme bağlamında Halkevlerinin, köylerin durumunu ve halk sanatını tanıtmaktan başka işlevleri de olmuştur. Halkevlerinde düzenlenen balolar ve sahnelenen tiyatro oyunları hem kadınlarla erkeklerin kamusal alanda bir arada yer almasına yol açmış hem de halkın yeni iletişim biçimleri ve sanat formlarıyla tanışmasını sağlamıştır. Ayrıca resmî bayram kutlamaları, anma törenleri ve bürokratları karşılama törenleri; Halkevleri aracılığıyla toplumsal pratiğin birer parçası haline gelmiştir. Öztürkmen'e göre 1940'ların ortasından itibaren Halkevi etkinlikleri, özellikle de resmî törenler bir standart kazanmıştır. Zamanla şube sayısı arttığı için CHP'nin Evler üzerindeki kontrolünün artmasının da bu durumda etkili olduğu düşünülebilir. Ancak bürokratik kontrol arttıkça, çalışmaların niteliği değil; niceliği önem kazanmaya; çalışma raporları ve Halkevi dergilerinde, etkinliklerin içeriğinden çok sayısı vurgulanmaya başlamıştır. 1930'lu ve '40'lı yıllarda inkılâbın ve milliyetçiliğin halka benimsetilmesinin araçlarından biri olan Halkevleri çok-partili döneme uyum sağlayamamış ve kapatılmıştır. Ancak bu durum, bütün eksikleriyle birlikte Halkevlerinin görevini tamamlaması olarak da değerlendirilebilir. Zira 1950'lerden itibaren karayolu ulaşımının gelişmesi, elektriğin yaygınlaşmaya başlamasına bağlı olarak devlet radyosu yayınlarının daha geniş kitlelere ulaşması da resmî ideolojinin yayılmasında etkili olmuştur.³²

³² Bkz. Arzu Öztürkmen, "The Role of People's Houses in the Making of National Culture in Turkey," *New Perspectives on Turkey* 11 (Fall 1994): 159–181.

Kebikeç dergisinin 1996'da yayımlanan üçüncü sayısının dosya konusu, Halkevleridir. Bu sayıda, Halkevleriyle ilgili 10 makale yer almıştır. “Halkevlerinin Dramı” başlıklı makalesinde Orhan Özacun; Halkevlerinin açılma nedenlerine, hukukî statüsüne, çalışmalarına ve kapatılma sürecine kısaca değinmiştir. Dolayısıyla yazarın, dönem itibarıyla konuyla ilgili birincil kaynak çok sınırlı olduğu için, özgün bir bilgi verdiği söylenemez. Bu makaleyi ilginç kılan, Halkevlerinin 1951’de *resmen* kapatılmadığını vurgulamasıdır. Çünkü 8 Ağustos 1951’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kabul edilip 11 Ağustos 1951’de *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun, Halkevlerini kapatmak için değil; CHP’ye ait gayrimenkullerin çoğunun eski sahiplerine ve devlete iadesi için çıkarılmıştır. Ancak CHP hem siyasî iktidarı kaybettiği hem de sahip olduğu binaların çoğunu bu kanun nedeniyle devretmek zorunda kaldığı için Halkevleri *filen* ilga edilmiştir.³³

Ömer Türkoğlu’nun “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları” başlıklı makalesinin ismiyle müsemma olduğu söylenebilir. Zira bu makalesinde yazar; Halkevlerinin kuruluş amaçlarına, örgütsel yapısına ve bazı uygulamalarına kısaca değinmiştir. Bu makalenin, Orhan Özacun’un makalesinden farkı; Halkevlerinin doğrudan CHP Genel Sekreterliğinin tahakkümü altında olduğunu ve halkı *aydınlatmanın* yanı sıra parti ideolojisini halka benimsetme işlevinin de olduğunu vurgulamasıdır. Ancak günümüzde ulaşılabilen birincil kaynaklara o zaman ulaşamadığından, mevcut kaynaklar aracılığıyla bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmış, bu nedenle de CHP ve Halkevlerine, sahip olmadıkları bir güç atfedilmiştir.³⁴

Halkevlerinde en çok önem verilen çalışmalardan biri, konferanslardır. Konferanslar aracılığıyla halka çok çeşitli konularda bilgi verilmeye ve bilinç aşılmanmaya çalışılmıştır. Tabii ki aşılmanmak istenen bilinç, Parti ideolojisi dâhilindedir ve tarih konulu konferanslar da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri” makalesinde Suavi Aydın, Türk Tarih Tezi’nin oluşturulmasının nedenlerinden ve Halkevlerinde verilen konferanslar aracılığıyla halka anlatılmasından bahsetmiştir.

³³ Bkz. Orhan Özacun, “Halkevlerinin Dramı,” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 87–96.

³⁴ Bkz. Ömer Türkoğlu, “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları,” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 97–103.

Aydın'a göre tek-parti döneminde Türkiye'deki tarihçilik, "resmî tarihin tarihçiliği" ve "akademik tarihçilik" olmak üzere ikiye ayrılmalıdır. Başlarda Hasan Reşit Tankut, Hasan Cemil Çambel, Dr. Reşit Galip, Afet İnan ve Yusuf Hikmet Bayur gibi aslen tarihçi olmayan, "tarihçilikle 'görevlendirilmiş' bürokratlar" tarafından oluşturulan resmî tarih anlatısını daha sonra, "Türkiye'de akademik tarihçilik alanının ilk parlak isimleri olan" Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura da desteklemiştir. 1930'da Türk Ocakları içinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin başlattığı çalışmalar, 1932'de toplanan I. Türk Tarih Kongresi'yle tamamlanır ve Türk Tarih Tezi, ana hatlarıyla oluşturulur. Suavi Aydın'a göre bu tezin ortaya atılmasının iki nedeni vardır: (1) Osmanlı İmparatorluğu ve İslam'ın, Türk tarihindeki yerini önemsizleştirmek amacıyla Orta Asya tarihini, "kadim" Anadolu tarihiyle ilişkilendirmek; (2) Anadolu ve Mezopotamya'daki antik medeniyetlerin, Orta Asya'dan buralara göç etmiş "Turanî" halklar tarafından kurulduğunu, bu sayede de Türklerin, Anadolu'nun "otokton", yani yerli halkı olduğunu kanıtlamak. Türk Tarih Tezi'nin fikrî dayanağı, 19. yüzyıldan beri Avrupa'da güçlenmekte olan ırkçı tarih yazımıdır ve bu bağlamda da Tez'in dönem itibarıyla, bilimsel olarak değilse de politik olarak meşru olduğu söylenebilir. Zira Avrupa'da şekillenen ırkçı tarih anlatısı, I. Dünya Savaşı'nın ardından, Türklerin Anadolu'dan çıkarılmasına *bilimsel* bir gerekçe olarak sunulmak istenmiş; buna karşılık da Türkiye Cumhuriyeti kendi *bilimsel* tezini öne sürmüştür. 1937'de toplanan II. Türk Tarih Kongresi'nden sonra, 1938'den itibaren Türk Tarih Tezi, Halkevi konferanslarının konularından biri olmuştur. Tez'in bu tarihten itibaren Halkevi konferanslarıyla halka benimsetilmeye çalışılmasının bir nedeni, II. Türk Tarih Kongresi'nde Tez'in kesin bir şekilde kabul edilmesi; diğer nedeni ise Hatay'ın, Fransa kontrolündeki Suriye'den alınıp Türkiye'ye katılmasının istenmesidir. Dolayısıyla da Aydın, Türk Tarih Tezi'nin "bize özgü" değil; "döneme özgü" olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte makale, Halkevlerindeki tarih çalışmalarının niteliği ve gerçekleştirilme yöntemleri hakkında da fikir vermektedir.³⁵

"Halkevi Dergileri ve Neşriyatı" makalesinde Mahmut H. Şakiroğlu, Halkevlerinin ve dergilerinin işlevini kısaca ve özgün bir bilgi vermeden açıkladıktan sonra alfabetik sırayla Halkevi dergilerinin künye bilgilerini vermekle yetinmiştir.³⁶

³⁵ Bkz. Suavi Aydın, "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 107–129.

³⁶ Bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 131–142.

“*Ülkü* ve Dil Yazıları” makalesinde Mehmet Ölmez, 1933–41 yılları arasında dergide yayımlanan dil ile ilgili yazıları kronolojik olarak sıralayıp özetlemiştir. Şubat 1933’ten Ağustos 1941’e, Ekim 1941’den Aralık 1946’ya ve Ocak 1947’den Ağustos 1950’ye *Ülkü* üç döneme ayrılmaktadır.³⁷ Bu üç dönemi birbirinden farklı kılan; derginin genel yayın yönetmenleri, yayın politikası ve içeriğidir. Ancak Mehmet Ölmez’in 1933–41 arasındaki yazıları incelemesinin üç nedeni vardır: (1) Bu zaman aralığının büyük bölümünün Atatürk dönemine denk gelmesi, (2) Güneş-Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi’nin bu yıllarda ortaya atılması, (3) dil reformunun bu yıllarda uygulanması. Ölmez’in inceleyip özetlediği yazılar, dil reformu için yapılan çalışmaların, ana hatlarıyla da olsa *Ülkü* üzerinden takip edilebileceğini göstermektedir.³⁸ Bu yanıla makalenin, konuyu ayrıntılı olarak araştırmak isteyenlere yol gösterici nitelikte olduğu söylenebilir.

“Anılarımda Diyarbakır Halkevi” makalesinde Şevket Beysanoğlu, bu Halkevi’ne dair anılarını aktarmaktadır. Diyarbakır’da doğup büyüyen Beysanoğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olduktan sonra stajyer hâkim olarak Diyarbakır’a geri dönmüştür. Diyarbakır Halkevi için çalışan yerli bir aydının anılarına dayandığı için bu makalede, hem şehrin 1930’lu ve ‘40’lı yıllardaki gündelik hayatı hem de Halkevi faaliyetleri hakkında ilginç ayrıntılar yer almaktadır.³⁹ Bu makalenin, Halkevlerini gündelik hayat ve mekânsal pratik bağlamında incelemek için yararlanılması gereken kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

“Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi” makalesinde Ahmet Yüksel, bazı CHP yayınları aracılığıyla Merzifon’un tarihi ve nüfusu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Merzifon Halkevi’nin dergisi *Taşan*’da yer alan bazı yazılar aracılığıyla Ev’in faaliyetlerinden bahsetmiştir. Makalenin özgün yanı, 1936’da yayımlanmaya başlanan derginin 1936–38 yılları arasındaki indeksine yer vermesidir.⁴⁰

³⁷ Şakiroğlu, *a.g.e.*, 141–142.

³⁸ Bkz. Mehmet Ölmez, “*Ülkü* ve Dil Yazıları,” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 143–160.

³⁹ Bkz. Şevket Beysanoğlu, “Anılarımda Diyarbakır Halkevi,” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 161–168.

⁴⁰ Bkz. Ahmet Yüksel, “Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi,” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 169–188.

Satı Tiryaki'nin "Ülken'in 'Resim ve Cemiyet' İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?" başlıklı iki sayfalık çalışması bir makaleden çok bir inceleme yazısını andırmaktadır. Suut Kemal Yetkin'in hazırladığı bir rapora dayanan bu çalışmasında Tiryaki bir örnek vaka üzerinden, Halkevlerinin kitap yayımlama ölçütlerini tartışmaya açmakta, daha doğrusu yayımlanacak kitapların titizlikle seçildiğini iddia etmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in yazdığı, *Resim ve Cemiyet* adlı kitabın Halkevlerince yayımlanmasının uygun olup olmadığının anlaşılması için "CHP Halkevleri Kitap Seçme Komisyonu Reisi" Mehmet Emin Erişirgil, dönem itibarıyla Urfa milletvekili olan Suut Kemal Yetkin'in bir rapor hazırlamasını istemiş; Yetkin ise içerdiği olgusal hatalardan dolayı kitabın yayımlanmasını uygun bulmamış, sonuç olarak da kitap Halkevleri tarafından yayımlanmamıştır.⁴¹ Söz konusu rapor elbette Halkevlerinin kitap yayımlama ölçütleri hakkında bir fikir vermektedir. Ancak yazar sadece bir örnek üzerinden kitapların titizlikle seçildiği kanısına vardığı için çalışmanın nesnel olmadığı söylenebilir. Ayrıca Yetkin'in hazırladığı raporun fotoğrafı, çalışmada yer alsa da Devlet Arşivlerindeki bu raporun künye bilgileri verilmediği için belgenin orijinaline ve tarihine ulaşamamakta, kitabın hangi Halkevi tarafından basılma ihtimalinin olduğu öğrenilememektedir.

"*Bozok. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası*" başlıklı makalesinde M. Bülent Varlık, *Yozgat Halkevi*'nin yayın organı olan *Bozok* dergisinin biçimsel özelliklerinden ve yazarlarından bahsettikten sonra, Ocak 1938–Temmuz 1941 tarihleri arasında yayımlanan bu derginin indeksini vermiştir.⁴² Metin Turan ise Kars Halkevi'nin dergilerinden *Kars Eli*'nde yayımlanan, halkbilimle ilgili yazıların indeksini vermiştir.⁴³ Ancak bu dergi 1964–74 yılları arasında yayımlandığı, yani tek-parti döneminden sonra açılan Halkevlerinin yayın organlarından biri olduğu için bu çalışmanın konusunun dışında kalmaktadır.

⁴¹ Bkz. Satı Tiryaki, "Ülken'in 'Resim ve Cemiyet' İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?" *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 189–190.

⁴² Bkz. M. Bülent Varlık, "Bozok. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 193–198.

⁴³ Bkz. Metin Turan, "Kars Halkevi Dergilerinden *Kars Eli*'nde Halkbilimle İlgili Yazılar," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 199–207.

1997’de yayımlanan bir makalesinde Hakkı Uyar, *Ülkü* ve *Kadro* dergilerinde, inkılâbın ideolojisi hakkında yayımlanan yazıları karşılaştırarak iki grubun benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuştur. *Kadro*’nun 1932–35 yılları arasında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından, inkılâbın ideolojisini oluşturmak için yayımlandığı malûmdur; keza *Ülkü*’nün, 1933–50 arasında, Ankara Halkevi tarafından, hem başta bu Ev olmak üzere Halkevlerinin faaliyetlerinin duyurulması hem diğer Halkevi dergilerine örnek olması için yayımlandığı da. Bu makalesinde Uyar iki dergiyi karşılaştırdığı için, *Ülkü*’nün Recep Peker’in etkisi altında olduğu dönemi (Ocak 1933–Haziran 1936) incelemekle yetinmiş; ancak Halkevlerine değinmemiştir.⁴⁴ *Ülkü*’de oluşturulmaya çalışılan ideolojiyle Halkevlerinin faaliyetleri arasındaki ilişkiyi ise bir yıl sonra yayımlanan bir makalesinde M. Asım Karaömerlioğlu, köycülük bağlamında değerlendirecektir.

M. Asım Karaömerlioğlu’nun 1998’de, *Middle Eastern Studies* dergisinde yayımlanan “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey” makalesinin, o tarihe kadar yayımlanmış, Halkevleriyle ilgili en özgün çalışmalardan biri olduğu söylenebilir. Karaömerlioğlu bu çalışmasında, bir yıl önce Hakkı Uyar’ın üstünkörü değindiği *Halkevi ideolojisinin* teorik ve pratik veçhelerini ele almıştır. Karaömerlioğlu’na göre Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde, sıradan vatandaşlar, yani halk içinde Kemalizmi destekleyenlere ancak “nadiren” rastlanmaktaydı. O zamanlar ülke nüfusunun yaklaşık %80’i köylerde yaşadığı için sıradan vatandaş, çoğu zaman köylü anlamına geliyordu. Halkevlerinin dokuz mesai şubesinden birinin köycüler şubesi olmasının ve bu şubelerin ülke genelinde en aktif şubelerden biri olmasının istenmesinin nedeni de buydu. Keza 1940’tan itibaren köylerde Halkodalarının açılmaya başlamasının nedeni de Halkevlerinin birçok köye ulaşamamasıydı. Bundan dolayı, Karaömerlioğlu dile getirmese de Halkevi ideolojisinin köycülük olduğu veya erken cumhuriyet döneminin meşru fikir akımlarından biri olan köycülüğün, Halkevi ideolojisi olduğu söylenebilir. Tabii ki Halkevlerinin asıl fikrî temelini köycülük değil, halkçılık olduğu da söylenebilir; ama halkın büyük kısmı köylü olduğu için halkçılığın pratikte köycülük anlamına geldiği de söylenebilir.

⁴⁴ Bkz. Hakkı Uyar, “Resmî İdeoloji ya da Alternatif Resmî İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: *Ülkü* ve *Kadro* Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi,” *Toplum ve Bilim*, sayı 74 (Güz 1997): 181–193.

Halkın ezici çoğunluğunu oluşturan köylülere inkılâbın benimsetilmesi için Halkevlerinin köycüler şubelerinin ve Halkodalarının aktif olması, en çok da köy ziyaretlerine önem vermesi gerekiyordu. Yerel Parti ve Halkevi elemanları, yerel aydınlarla –yani çoğu zaman doktor ve öğretmenlerle– birlikte köyleri ziyaret etmeli; bu ziyaretlerde köylülerin sorun ve ihtiyaçlarına çareler bulmalı, hasta köylüleri muayene etmeli, anlayabilecekleri bir üslupta konuşarak onları *aydınlatmalıydı*. Aydınlar hazır köye gelmişken, köylülere yerel türküleri çalıp söyletmeli, yerel halk oyunlarını da oynatmalıydı ki bu sayede folklor çalışmaları yapılabilirdi. Ancak Karaömerlioğlu'na göre sonuç olarak “[n]e köycüler şubeleri ne de Halkodaları kırsal kesimi dönüştürmeyi başarabilirdi”. Yine yazara göre bunun bir nedeni, aydınların isteksizliğiydi. CHF Kâtib-i Umumîsi Recep [Peker] Bey'in “Halkevleri Açılma Nutku”na atfen Karaömerlioğlu, yeni rejimin ideolojisini halka yayacak aydınların az sayıda olmadığını; ama bu görevi yerine getirmeye isteksiz olduğunu iddia etmiş, aydınların isteksizliğini de Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay'ın bazı izlenimleriyle somutlaştırmıştır. Dönem itibarıyla aydın addedilen kişilerin genellikle Halkevlerinde görev almaya isteksiz olduğu; görev alanların çoğunun da bunu, âmirlerinin uyarısı nedeniyle, mecburen yaptığı artık bilinmektedir. Hem döneme tanıklık eden kişilerin öykü, roman ve anılarından; hem de Devlet Arşivlerinde yer alan teftiş raporlarından bu olgu tespit edilebilir. Üstelik bu raporları yazan müfettişler aynı zamanda CHP milletvekili olduğu için, bir olgu olan bu isteksizliğin *resmen* tanındığı da söylenebilir. Ancak Karaömerlioğlu'nun iddiasının aksine bu raporlar, aydınların isteksizliğinin yanında, az sayıda olduğunu da kanıtlamaktadır. Bu makaleyi yazdığı sırada söz konusu raporlara ulaşamadığı için yazarın iddiasının, *dönemin şartları* itibarıyla makul olduğu söylenebilir; ama erken cumhuriyet dönemi aydınlarının nicelik ve nitelik olarak yetersiz olduğu artık malûmdur.

Köylerin, inkılâbın gerektirdiği hali alamamasının bir diğer nedeni, köy gezilerinin niteliğidir. Çeşitli anılardan yazarın vardığı kanağe göre bu geziler, *aydınlar* için turistik veya *kolonyal* birer keşif gezisi veyahut sadece birer piknik olmaktan ileri gidememiştir. Üstelik köylülerin gerekli hazırlıkları yapması için Halkevi elemanları, gezilerin ne zaman yapılacağını önceden köylülere haber verdiğinden, bu etkinliklerin, köylülerin gözünde, samimiyetten uzak birer angarya olduğu düşünülebilir. Ayrıca, köylüler ile

şehirliler arasındaki yabancılığı ortadan kaldırarak ulus bilinci yaratması amaçlanan bu gezilerin, pratikte aldığı halden dolayı köylülerin, aydınlara ve şehirlilere duyduğu güvensizliği artırdığı söylenebilir. Zira köylüler bu geziler esnasında kendilerine birer insan değil, şekillendirilmesi gereken birer nesne muamelesi yapıldığını fark etmiştir.

Karaömerlioğlu'na göre Halkevlerinin köycülüğünün başarısız olmasının temel nedeni ise inkılâbın, köylerin toplumsal ve ekonomik yapısını değiştirme niyetinin olmamasıdır. Yöneticilere ve aydınlara göre köylülerin sorunu, maddî yetersizlik ve bilinçsizliktir. Bilinçlendikleri zaman köylüler, doğaya doğru şekilde hâkim olmayı öğrenecek, bu sayede de refaha kavuşacaktır. Gerek İsmail Hüsrev Tökin'in araştırmalarından gerekse teftiş raporlarından anlaşıldığı kadarıyla 1930'lu ve '40'lı yıllarda birçok köy ulusal ekonomiye hâlâ dâhil olamamıştır, buralarda içe kapalı bir geçimlik ekonomi yürürlükte ve feodal düzen bir ölçüde hüküm sürmeye devam etmektedir.⁴⁵ Üstelik yine raporlardan anlaşıldığı kadarıyla toprak ağaları çoğu zaman Halkevi, yerel parti ve belediye başkanıdır; başkan olmadıkları hallerde de bu kişilerin, parti veya hükümet temsilcileriyle yakın ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ülkenin %80'ini oluşturan kırsal kesimde, eşraf aracılığıyla iktidarda olduğu için CHP'nin buralardaki toplumsal ve ekonomik düzeni dönüştürme isteği olsa bile buna gücünün yetmeyeceği düşünülebilir. Kaldı ki *Ülkü*'de yayımlanan köycülükle ilgili yazılardan, köylerin ancak şehirleri dengeleyecek bir unsur olması amacıyla dönüştürülmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Zira iş bulmak için köyden kente göçenler proleterleşip sınıf bilinci kazanabilir ve devlete isyan edebilir. Öte yandan, ulusal ekonomiye entegre olmadıkları ve merkeze uzak oldukları için küçük köylerde devlet otoritesi kurmak zordur. Bundan dolayı fabrikalar, kitlesel proleterleşmeyi engellemek için küçük ölçekte tutulup kırsal kesimde inşa edilmelidir. Karaömerlioğlu bu bağlamda, beş yıllık planların yapıldığı 1930'larda bile sanayileşmenin, Cumhuriyet ideolojisinin ilkelerinden biri olmadığını vurgulamaktadır. Feodal düzenin tamamen tasfiyesi ve sanayileşme, iktidarın dayandığı toplumsal ve ekonomik yapıyı bozacağı için yöneticiler tarafından tehlikeli görülmüştür. Kaldı ki o dönem, radikal bir sanayileşme politikasını finanse etmenin mümkün olmadığı da ortadadır. Halkevleri aracılığıyla uygulanmaya çalışılan köycülük bu nedenlerden

⁴⁵ Bkz. İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı. Bir Millî İktisat Tetkiki* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990).

dolayı bir kültür politikası olmaktan ileri gidememiştir. Köyler, ulusal kültürün en saf halinin bulunduğu, şehirlerin aksine kozmopolit olmayan yerlerdir; üstelik tarımsal üretimin zemini olduğu için şehirleri doyuran yerlerdir de. Bu nedenle köyler maddî açıdan ıslah edilmeli, sıhhi evler inşa edilmeli, tarım modernize edilmeli; ama köy kültürü korunmalı, şehirlere göçün şartları oluşturulmamalıdır. Ancak Karaömerlioğlu'nun da vurguladığı gibi bu anlayış Türkiye'ye özgü değildir; zamanın ruhunun Türkiye'deki tezahürlerinden biridir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) yönetimindeki Almanya ve Ulusal Faşist Parti (PNF) yönetimindeki İtalya başta olmak üzere bütün *milliyetçi* rejimler için köy, saf ulusal kültürün ve saf ırkın kaynağıdır. Suavi Aydın'ın makalesinden de anlaşıldığı gibi ırkçılık dönem itibarıyla, sosyal ve beşerî bilimleri de etkilemiş, *meşru* fikir akımlarından biridir. Sonuç olarak söylenebilir ki bu makalesinde Karaömerlioğlu, Halkevlerini köycülük bağlamında incelemiş ve hem Halkevi hem de köycülük idealinin neden pratiğe geçirilemediğini tartışarak konuya özgün bir yorum getirmiştir.⁴⁶

1999'da yayımlanan makalesinde Zeki Arıkan, Türk Ocaklarının CHF etkisi altına girmeye başladığı döneme ve Halkevlerinin kuruluş sürecine odaklanmış, bunun ardından da Halkevi şubelerinin görevlerini açıklamıştır. Yazarın vardığı sonuç ise Halkevlerinin, Türkiye'nin kültürel modernleşmesinde önemli bir rolü olduğu ve Halkevlerindeki kitap, fotoğraf ve belgelerin korunmamasının, Halkevlerinin yarattığı *kültürel birikimin savrulmasına* neden olduğudur. Türkiye'nin kültürel modernleşmesine Halkevlerinin *bazı* katkılarının olduğu bir gerçektir. Ancak makalenin bakış açısı ve vardığı sonuç, kullanılan kaynaklarla ilgilidir. Zira bu makale için Sefa Şimşek ve Neşe Gurallar Yeşilkaya'nın Halkevleriyle ilgili kitaplarıyla dönemi ele alan akademik çalışmalardan yararlanılmışsa da gereken birincil kaynaklardan yararlanılmamıştır. Bu makale için yararlanılan birincil kaynaklar; CHP'nin 1930'lu ve '40'lı yıllarda yayımladığı kongre zabıtları, Halkevi çalışmalarını anlatan broşürler ve *Ülkü* dergisinden bazı yazılar ile sınırlıdır. Bu birincil kaynaklar, Halkevlerinin bağlı olduğu siyasî parti olan CHP ve Ankara Halkevi'nin yayın organı *Ülkü* olduğu için Halkevlerinin olumlu yanlarını öne çıkaran kaynaklardır. Dolayısıyla bu kaynaklarının kullanıldığı bir akademik çalışmada,

⁴⁶ Bkz. M. Asım Karaömerlioğlu, "The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey," *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 67–91.

nesnel kalabilmek için Halkevlerinde pratikte yaşananları anlatan birincil kaynaklardan da yararlanılması gerekir ki CHP Genel Sekreterliğine gönderilen teftiş raporları, dilek ve şikâyet mektupları, döneme ilişkin edebî eser ve anılar bu kaynaklar arasında sayılabilir. Makalenin yazıldığı tarih itibarıyla henüz erişime açılmadığı için ilgili arşiv belgelerinden yararlanılmamış olması anlaşılabilir; ancak edebî eser ve anılardan da yararlanılmamış olması, bu çalışmanın zayıf noktalarındandır.⁴⁷

Dursun Ayan ve Özbay Güven'in 2001'de yayımlanan ortak çalışması, İstanbul'daki Fatih Halkevi'nin bir faaliyetiyle ilgili üç belge içeren bir metindir. Çalışmanın bir makale, deneme veya bildiri olduğu söylenemez; ancak bir Halkevi faaliyetiyle ilgili birincil kaynaklar içerdiği için akademik nitelikte olduğu söylenebilir. Fatih Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Mart 1945 tarihli faaliyet raporuna göre 22 Şubat 1945 Perşembe günü, "elli ve daha fazla yıllık evli" 54 çift ile "yeni evli" dokuz çift Fatih Halkevi'nde toplanmış, sonra bu çiftler *birer* otomobille Taksim Belediye Gazinosu'na, eğlenmeye götürülmüştür. Halkevi Başkanı Müçteba Or'a göre amaç, parti programındaki "Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti [korunması] esastır" ilkesinin gereğini yerine getirmektir. Gazinoda, yeni evli çiftlere gümüş, en az elli yıldır evli olanlara ise altın madalya takılmıştır. Saat 14.00'te Fatih Halkevi'nde başlayan etkinlik, 24.00'te gazinoda bitmiştir. Etkinliğin ayrıntılı programı raporda yer almaktadır. Ertesi günkü sayısında *Akşam* gazetesi bu etkinliğin fotoğraflı bir haberine yer vermiştir. Fatih Halkevi Başkanlığına gönderdiği 27 Mart 1945 tarihli yazıda da CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu bu faaliyetten dolayı Ev'i tebrik etmiştir. Bu dokuz sayfalık vaka incelemesinin yazarları; önce Türk Ocakları ve Halkevlerinin kuruluş ve kapanış sürecinden *kısaca* bahsetmiş, sonra Halkevi'nin söz konusu etkinliğini sosyolojik bağlamda değerlendirmiş, sonra da birincil kaynakları kronolojik sırayla çalışmaya eklemiştir. Bütün eksikliklerine rağmen bu çalışmanın, *yayımlandığı tarih dikkate alındığında*, Halkevlerinin gündelik hayattaki yeri hakkında özgün bir bilgi verdiği söylenebilir.⁴⁸

⁴⁷ Bkz. Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi," *Atatürk Yolu Dergisi* 6, sayı 23 (1999): 261–281.

⁴⁸ Bkz. Dursun Ayan ve Özbay Güven, "İstanbul'da 22 Şubat 1945 Tarihinde Elli Yıllık Evliler için Fatih Halkevi'nin Düzenlediği Törene İlişkin İki Belge," *Aile ve Toplum* 1, sayı 4 (2001): 87–96. Yazarlar, kullandıkları iki arşiv belgesinin künye bilgilerini vermiş olsa da Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde bu belgelere ulaşılamadığı için künye bilgilerinin yanlış yazılmış olduğu veya belgeler daha

2006'da yayımlanan ortak makalelerinde Eminağ Malkoç, Ali Şahin, Silvert Malhasyan ve Sertaç Solgun; Halkevlerinin açılma ve kapanma ve nedenlerini üstünkörü anlattıkları bir girişin ardından İstanbul'daki Kadıköy Halkevi'ni değerlendirmişlerdir. Gazeteler, CHP'nin yayımladığı çalışma raporları ve bizzat Kadıköy Halkevi'nin yayımladığı, Ev'in çalışmalarını özetleyen kitapçıklar bu makalenin birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Nitekim çalışmanın özgün yanı; bu kaynaklardan derlenen, Kadıköy Halkevi'yle ilgili sayısal verileri bir arada sunmasıdır. Kadıköy Halkevi'nin kullandığı binalarla ilgili bilgileri; Ev ve şubelere kimlerin ne zaman başkanlık yaptığını; şubelerin hangi yıl, kaç üyesi olduğunu; şubelerin hangi yıllarda, hangi kategorilerde, kaç adet etkinlik düzenlediğini ve etkinliklerden faydalanan vatandaş sayısını bu makaleden öğrenmek mümkündür.⁴⁹ Öte yandan, makalenin yazıldığı tarihte, şimdi ulaşılabilen birincil kaynaklara ulaşılamadığı bir gerçektir; ama eldeki kısıtlı kaynaklarla o tarihten önce bile Halkevleriyle ilgili, daha ayrıntılı akademik çalışmaların hazırlandığı da ayrı bir gerçektir.

Halkevlerinin gündelik hayattaki konumu ve halk tarafından algılanış biçimi hakkında, birincil kaynaklara dayanan, tatmin edici bir akademik çalışmanın yayımlanması için 2007'ye kadar beklemek gerektiği anlaşılıyor. Bu yıl yayımlanan bir makalesinde Alexandros Lamprou, 1930'lu ve '40'lu yıllarda halkın CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği, Halkevleriyle ilgili "dilek" ve "şikâyet" mektuplarını tanıtmaktadır. Bu makaleyi yazmadan önce Lamprou, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Siyasî Partiler Fonu'nda (CHP) yer alan 200'den fazla mektubu incelemiştir. Çalışmanın başında Lamprou, dilek ve şikâyetlerini bildirmek için halkın gerek Ortadoğu'da gerek Avrupa'da, Orta Çağ'dan beri devletin çeşitli kademelerine dilekçe yazageldiğinden; sonra da bu pratiğin 1930'lu ve '40'lu yıllarda Türkiye, Almanya ve SSCB'deki işlevlerinden kısaca bahsetmiştir. Yazara göre devletle halk arasındaki iletişim kanallarının yok denecek kadar az olduğu dönemlerde –çalışmanın bağlamı itibarıyla

---

sonra Arşiv'de yeniden tasnif edildiği için künye bilgilerinin değiştiği düşünülebilir. Buna karşılık, iki Arşiv belgesiyle bir gazete kupürünün fotoğrafları, çalışmanın sonunda yer almaktadır.

⁴⁹ Bkz. Eminağ Malkoç, Ali Şahin, Silvert Malhasyan ve Sertaç Solgun, "Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri. 1935–1951," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 10 (2006): 105–165. Bu makalenin genişletilip kitap olarak yayımlanmış hali için bkz. Eminağ Malkoç, *Devrimin Kültür Fidanlığı. Halkevleri ve Kadıköy Halkevi* (İstanbul: Derlem Yayınları, 2009).

Türkiye’de– dilek ve şikâyet mektupları, rejimin meşrulaşmasını sağlayan araçlardan biri olmuştur. Çünkü devlet, parti veya hükümetin herhangi bir temsilcisine halkın mektup yazması; rejimi muhatap alması, dolayısıyla da rejimi –isteyerek veya istemeyerek– meşru görmeye başlaması demektir. Üstelik CHP yöneticileri de bu fırsattan istifade ederek, mektuplarda bahsedilen sorunları parti müfettişleri vasıtasıyla araştırmış ve mektupların çoğuna cevap yazmıştır. Valilerin, kaymakamların, belediye başkanlarının, memurların, Parti ve Halkevi yöneticilerinin suiistimal ve yolsuzluklarının dile getirildiği bu mektuplar; Parti müfettişlerine ek olarak, merkez ile taşra arasında bir denetim mekanizması işlevi görmüştür. Çünkü yaşadığı yerdeki yolsuzlukların ortadan kaldırılmasını isteyen bir vatandaşın, o yerdeki makamlara dilekçe yazarak bir sonuç alamayacağı için doğrudan Ankara’ya yazması gerekmektedir. Makalenin sonuna ise Lamprou, 1940’lı yıllarda Genel Sekreterliğe gönderilen, Halkevleriyle ilgili üç mektup eklemiştir. Mektuplardan ilki, tüzüğe aykırı olduğu halde Halkevi’nde yaşayıp, *ahlaksız* davranışlarıyla halkı rahatsız eden bir eczacı hakkındadır. Konuyu soruşturması için bir müfettiş görevlendirilmiş, müfettiş de mektubu yazan kişiye cevap yazmıştır. Müfettişe göre eczacının uzun bir süre Halkevi’nde yaşadığı doğrudur ama nihayet Ev’den çıkarılmıştır; ahlaksızlığı ise çoğunlukla aslı olmayan dedikodulardan ibarettir. İkinci mektup da bir *ahlaksızlık* vakası hakkındadır. Mektubu yazan kişiye göre Halkevi sahnesinde oyun sergilemek için şehre gelen bir tiyatro kumpanyasının erkek oyuncularını, bir gece Halkevi’nde rakı sofrası kurup eğlenmiştir. Üstelik Parti binasının yanındaki bir lokanta veya tatlıcıda çalışan, 13–14 yaşında bir kız da tiyatrocuları eğlendirmek için dans etmiştir. Mektubun yazarı böyle olayların, başta kendisi olmak üzere halkı, Halkevi’nden soğuttuğunu; Parti’nin artık böyle olaylara mahal vermemesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu mektuba cevap yazılmadığı için iddiaların *ne kadarının* doğru olduğunu kestirmek mümkün değildir. Son mektubun yazarı ise Halkevi kütüphanesinin memuruyken işinden haksız yere kovulduğunu söyleyen, 18 yaşında bir genç kızdır. Genel Sekreter de onu haklı bulmuş, kızın eski işine iadesi veya ona başka bir iş bulunması için Halkevi Başkanlığına bir mektup göndermiştir. Dolayısıyla bu makale Halkevlerinde nelerin yaşandığı, nelerin yaşanmasının mümkün olduğu ve Halkevlerinin

kimleri, nasıl etkileyebildiği; kısaca *Halkevi pratiği* hakkında ipuçları verdiği için önemlidir.⁵⁰

Nebahat Oran Arslan'ın 2008'de yayımlanan makalesi; Kars'ın demografik yapısı hakkında bilgi verdiği, Kars Halkevi'ne ilişkin sayısal veriler içerdiği, ayrıca Ev'in pratikteki işleyişi hakkında ipuçları verdiği için önemlidir.⁵¹

2009'da Eminaalp Malkoç'un Halkevleriyle ilgili iki makalesi yayımlanmıştır. Bu çalışmalardan birinde yazar, İngiliz Kültür Heyeti'nin (*The British Council*) Halkevleri aracılığıyla Türkiye'de gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini incelemiştir. Türkiye ile kültürel ilişkiler kurmak için İngiliz Kültür Heyeti 1939'da, merkezi Ankara'da olmak üzere, Birleşik Krallık tarafından kurulmuştur. Birleşik Krallık hükümeti bu Heyet aracılığıyla Türkiye üzerinde kültürel ve dolayısıyla da politik bir etki sahibi olmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda İngiliz Kültür Heyeti, Halkevlerinden de yararlanmıştır. Öyle ki bazı Halkevlerinde İngilizce kurslarının açılması, bu heyetin girişimiyle gerçekleşmiştir. Hatta Çanakkale; Bursa; Adana, Ankara; Samsun; İzmir'de Bornova, Karşıyaka, Alsancak; İstanbul'da Kadıköy, Şişli, Beyoğlu, Sarıyer; Mersin'de Tarsus Halkevlerinde ders veren İngilizce öğretmenlerinin maaşları İngiliz Kültür Heyeti tarafından ödenmiştir. CHP yönetiminin bu duruma karşı çıktığı; ama herhangi bir şekilde müdahale etmediği anlaşılmaktadır. İngilizce kurslarında kullanılması için Halkevlerine, Britanya'yı tanıtan ve propaganda niteliğinde olan yayınlar da gönderilmiştir. Bu durumu öğrenince Genel Sekreterlik bu yayınların Halkevi kütüphanelerinde bulundurulmamasını, incelenmek üzere kendilerine gönderilmesini, ilgili Halkevlerine bildirmiştir. Genel Sekreterlik bu yayınların içeriğini sakıncalı bulmamış olmalı ki Kültür Heyeti daha sonra Halkevlerinde konferanslar vermeye ve filmler izletmeye başlamıştır. Bu konferans ve filmler; Britanya'nın toplumsal, kültürel ve siyasî yapısının yanında,

⁵⁰ Bkz. Alexandros Lamprou, "CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına': 30'lu ve 40'lı Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Hakkında Kısa Bir Söz," *Kebikeç*, sayı 23 (2007): 381–392. Aynı yazarın, şikâyet ve dilek mektupları hakkında daha ayrıntılı ama Halkevlerini kapsamayan bir başka çalışması için bkz. Alexandros Lamprou, "Political Petitioning, Denunciation, and State-Society Relations during the Single-Party Period in Turkey," *Turkish Studies* 18, no. 3 (2017): 514–541. Yine konuyla ilgili; ama Halkevlerini kapsamayan başka bir çalışma için bkz. Yiğit Akın, "Reconsidering State, Party, and Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning," *International Journal of Middle East Studies* 39, no. 3 (2007): 435–457.

⁵¹ Bkz. Nebahat Oran Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sayı 1 (2008): 39–56.

buradaki bilimsel ve sanatsal gelişmelerle de ilgilidir. Genel Sekreterlik incelemek için filmleri ve konferans metinlerini istemiş; incelemenin ardından konferanslar ve film gösterimleri devam etmiştir. Döneme dair anılara ve resmî belgelere dayanarak hazırlanan bu çalışmanın, yayımlandığı tarih itibarıyla, Halkevlerinin dikkat çekmemiş bir yönünü ele aldığı söylenebilir.⁵²

Birleşik Krallık hükümetinin propaganda amacıyla Halkevlerine ilgi göstermesinin bir diğer tezahürü olan Londra Halkevi'ni, Eminağp Malkoç, yine 2009'da yayımlanan bir başka makalesinde ele almıştır. Londra Halkevi, yurtdışında açılan tek Halkevi'dir. İnkılâbı halka benimsetmek için açılan Halkevlerinin, yurtdışında bir şubesinin açılması ilginçtir; hatta Halkevlerinin kuruluş amacıyla çelişmektedir. Zira o dönem itibarıyla ne Birleşik Krallık'ta ne de başka bir ülkede, ciddiye alınacak sayıda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yaşamaktadır. Dolayısıyla ne CHP'yi ne de devleti yönetenler, yurtdışında da Halkevlerinin açılmasını düşünmüştür. Kaldı ki Halkevlerinin arketipi olan Türk Ocaklarının, kendini feshetmeye mecbur bırakılmasının nedenlerinden biri de SSCB'deki Türkî halklara propaganda yapma, yani yurtdışında da çalışma ihtimalinin olmasıdır. Ayrıca Türk Ocaklarının veya Halkevlerinin yurtdışında, propaganda niteliğinde çalışmalar yapması; başka ülkelerdeki benzer kurumların da Türkiye'de aynı nitelikte çalışmalar yapması ihtimalini doğurabilir ve cumhuriyeti yönetenlerin, bu durumun gerçekleşmesini istemeyecekleri kolaylıkla tahmin edilebilir. Öyleyse Londra'da neden bir Halkevi açılmıştır?

1939'da Erzincan'da meydana gelen depremden mağdur olanlara yardım için kurulan Londra Yardım Komitesi'nin çalışmalarını izlemek için Türkiye'ye gelip, bazı Halkevlerini de ziyaret eden Sir Wyndham Deedes, 12 Şubat 1940 tarihli mektubunda, Londra'da bir Halkevi açılması önerisini, Başbakan Refik Saydam'a iletmiş; Başbakan da 14 Şubat 1940 tarihli mektubunda bu öneriyi kabul etmiştir. Öneriyi Refik Saydam'a sunan Deeds olsa da İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile İngiliz Kültür Heyeti bu fikri birlikte geliştirmiştir. Nitekim Anthony Eden'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle

⁵² Bkz. Eminağp Malkoç, "Activities of British Council in Turkey in 1940s through People's Houses," *International Review of Turkology* 2, no. 4 (2009): 23–38. Bu çalışma daha sonra Türkçe olarak da yayımlanmıştır, bkz. Eminağp Malkoç, "1940'lı Yıllarda British Council/İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevleri Üzerinden Türkiye Etkinlikleri," *Türk İnkılâp Tarihi Yıllığı*, sayı 1 (2019): 1–21.

birlikte, Ankara Halkevi'nde bir folklor gösterisi izlediği ve benzer bir kurumun İngilizlere de örnek olacağını söylediği bilinmektedir. Ev'in açılış gerekçesi ise Türkiye'yi İngiltere'ye, İngiltere'yi de Türkiye'ye tanıtmaktır. Londra Halkevi sayesinde hem İngiltere'deki "Türk kolonisi", kendine ait bir mekâna kavuşacak hem de İngilizler, Türkiye'yi tanıma ve Türkçe öğrenme imkânı kazanacaktır. Ev, Halkevlerinin 10. kuruluş yıldönümü olan 19 Şubat 1942'de açılmıştır. Başlangıçta İngiliz yetkililerin Ev'e gerçekten ilgi gösterdiği söylenebilir; zira binanın 25 Aralık 1941–25 Aralık 1944 arasındaki kira bedelini İngiliz Kültür Heyeti peşin olarak ödemiştir.

Türkiye'nin Londra büyükelçileri, Londra Halkevi'nin de başkanı olmuştur. Dolayısıyla Ev'in ilk başkanı Tefik Rüştü Aras'ın birkaç aylık görevinin ardından yeni büyükelçi Rauf Orbay başkanlığı üstlenmiştir. Daha sonraki büyükelçiler, Ruşen Eşref Ünaydın ve Cevat Açıkalın da aynı zamanda Londra Halkevi başkanlığı görevini yürütmüştür. Aidat ödemeleri halinde, Halkevi başkanı tarafından uygun görülen İngilizler, Ev'in fahri üyesi olmuş ve Türklerin çoğunlukta olması şartıyla, yine başkanın uygun gördüğü İngilizler, idare heyetinde de yer almıştır. Ev'in bütçesi, CHP Genel Sekreterliği tarafından karşılanmış; ama çeşitli kurum ve kişiler Ev'e bağış da yapmıştır, en çok bağış yapan kurum ise İngiliz Kültür Heyeti olmuştur.

Londra Halkevi'nin başlıca amacının, Türkiye ve Birleşik Krallık ilişkilerini güçlendirmek olduğu söylenebilir; ama Türkiye'yi ve inkılâbı Avrupa'ya tanıtmak da Ev'in görevlerinden biridir. Bununla beraber Ev'in faaliyetleri, diğer Evlerin faaliyetlerinden çok da farklı olmamıştır. Burada en çok gerçekleşen etkinliğin, İngiliz ve Türk *aydınları* tarafından verilen konferanslar olduğu anlaşılmaktadır. Türkler, Türkiye'nin; İngilizler ise Birleşik Krallığın kültürü, tarihi ve o anki durumu hakkında konferans vermiştir. Ayrıca Türk kültürünü tanıtmak için çeşitli sergiler düzenlenmiş, resmî bayramlarda törenler yapılmış ve partiler verilmiştir. En çok ilgi çeken etkinliğin ise Türkçe kursları olduğu söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'nın sonucunun belli olmasıyla birlikte, 1944 sonlarından itibaren İngiliz Kültür Heyeti, Ev'e sağladığı maddî yardımları kesmiş, faaliyetler de büyük ölçüde azalmıştır. Binanın üç yıllık kira sözleşmesinin süresi dolunca, CHP Genel Sekreterliği

tarafından, 52 yıllığına başka bir bina kiralanmış ve kirası peşin olarak ödenmiştir. Savaşın sonucuna bağlı olarak Türkiye'nin dış politikadaki öneminin azalmasının yanında, çok-partili sisteme geçilmesi de İngiliz yönetiminin, Londra Halkevi'ne olan ilgisini azaltmıştır; çünkü Ev, resmî olarak devlete değil, CHP'ye aittir. Özellikle 1946'dan itibaren parti ve hükümet yetkililerinin, Londra Halkevi'nin nasıl yeniden yapılandırabileceği hakkında tartıştığı, raporlar hazırlattığı anlaşılmaktadır. Ancak 1950'ye kadar süren tartışmalar sonucunda Londra Halkevi'nin "sunî bir hayat" yaşadığı ve buraya "yapılan muazzam masrafın hiçbir fayda vermediği" kabul edilmiştir. Sonuç olarak, iktidarın DP'ye geçmesiyle birlikte Türk diplomatlar, Ev'deki görevlerinden ayrılmış; 52 yıllık kirası peşin ödenen bina da hükümete devredilmiştir.⁵³ Bu makalenin ise, Halkevleri içinde bir istisna olan Londra Halkevi'ni birincil kaynaklara dayanarak incelediği, ilgili Arşiv belgelerini tanıttığı için konuya özgün bir katkı yaptığı söylenebilir.⁵⁴ Bununla birlikte, Londra Halkevi'ni, bir Halkevi'nden çok, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı koşullarında, yurtdışında kullanmaya çalıştığı bir diplomatik misyon ve bir propaganda aracı olarak görmek daha doğru olacaktır.

Doğrudan Halkevleriyle ilgili olmasa da Murat Metinsoy'un 2010'da yayımlanan "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum" makalesini anmak gerekir. Bu çalışmasında yazar, Erken Cumhuriyet Türkiye'si'ni anlamak için Parti ve devlet yöneticilerinin söylemlerinden çok, taşrada yaşananları incelemek gerektiğini savunmuş; taşrayı incelemek için de Parti müfettişlerinin raporlarıyla mebusların intihap dairelerini tetkik raporlarından yararlanmışır. Taşranın toplumsal yapısı ve gündelik

⁵³ Bkz. Eminaalp Malkoç, "Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi," *Türkoloji Kültürü* 2, sayı 4 (Yaz 2009): 35–54.

⁵⁴ Londra Halkevi'yle ilgili ilk çalışmalar 1940'lı yıllarda, Birleşik Krallık'ta yayımlanmıştır. Bkz. H.M. Burton, "Opening of a Turkish 'Halkevi' (people's house) in London," *Journal of the Royal Central Asian Society* 29, no. 2 (1942): 141–142; H.M. Burton, "Activities of the Turkish 'Halkevi' (people's house) in London," *Journal of the Royal Central Asian Society* 29, no. 3-4 (1942): 235–238; "The Halkevi: The Turkish People's House," *Scottish Geographical Magazine* 60, no. 1 (1944): 21–22. H.M. Burton tarafından yazılan çalışmalar, Londra Halkevi'nin açılış töreni ve faaliyetleri hakkında, birkaç sayfalık metinlerdir. 1944 tarihli çalışmanın da iki sayfalık bir *tanıtım metni* olduğu söylenebilir. Londra Halkevi'yle ilgili ilk akademik çalışmanın ise 2003'te yayımlandığı anlaşılıyor. Bkz. Meral Demirel, "İkinci Dünya Savaşı'nın Propaganda Dergileri *Vanguard* ve *Cephe*'de Londra Halkevi," *Tarih ve Toplum* 39, sayı 232 (2003): 27–31. Bu çalışmada, Türkiye ve Birleşik Krallık hükümetlerinin Londra Halkevi'ne bakışı, söz konusu dergiler aracılığıyla kıyaslanmıştır; ayrıca Ev'in fotoğraflarına yer verilmiştir. Arşiv belgelerinin yanı sıra Birleşik Krallık ve Türkiye gazetelerinde çıkan ilgili haberler aracılığıyla Londra Halkevi'ni değerlendiren iki makale için bkz. Hakan Yaşar, "Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi," *Atatürk Yolu Dergisi* 12, sayı 45 (2010): 177–215; Gülşah Eser, "Londra Halkevi Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 33 (2023): 135–162.

hayat pratiklerine dair ayrıntılı tasvirler içeren bu raporlar aracılığıyla yazar; halkın zihniyeti ve yaşayışının yanında, yerel parti örgütlerinin durumunu da değerlendirmiştir. Buna göre CHP Genel Sekreterliği ne topluma ne de taşra örgütlerine hâkim görünmektedir. Yerel Parti örgütlerinin genellikle maddî sıkıntı çektiği ve binalarının bile olmağı anlaşılmaktadır. Bu yerel örgütlerin üyeleri ve yöneticileri ise görevlerini yerine getirmeleri için gereken kültürel birikimden yoksun oldukları gibi bu görevleri yerine getirmekte de isteksizdir. Üstelik parti yöneticileri genellikle eşraftan olduğu için, inkılâbı yaymaktan çok, kendi ekonomik ve siyasî çıkarlarını korumakla ilgilidir. Bu yerel yöneticilerin halkla yaşadığı sorunların yanında diğer yerel parti yöneticileri, idare âmir ve memurları, jandarma komutanları, hatta bizzat Ankara'daki merkezî yöneticilerle yaşadıkları nüfuz mücadelelerine bu makalede ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Söz konusu sorunlardan, CHP'nin bir organı olan Halkevleri de tabî ki etkilenmiştir. Bu durum da Halkevlerinin çoğu zaman çalışmadığı, hatta birçok yerin *pratikte* bir Halkevi'ne sahip olmadığı anlamına gelmektedir.⁵⁵ Yazarın ifadesiyle: “Genelde Halkevi dergileri ve yayınlarıyla, yöneticilerin beyanatları ve düşünceleri üzerinden değerlendirilen Halkevlerinin, taşradaki reel halleri göz önüne alındığında, kapasitelerinin çok sınırlı olduğu ve en basit görevlerini bile yerine getiremedikleri görülmektedir.”⁵⁶ Dolayısıyla, doğrudan Halkevlerini incelemek için yazılmamış olsa da bu çalışma; CHP'nin inkılâbı nasıl pratiğe döktüğünü, raporların sunduğu gündelik hayat manzaraları üzerinden anlatan ve Halkevlerinin de ancak bu şekilde incelebileceğini gösteren ilk çalışmalardan biri olduğu için önemlidir.

Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş'ın 2011'de yayımlanan “Halkevleri (1932'den 1951'e)” makalesi, tam da Murat Metinsoy'un eleştirdiği gibi Halkevlerini, Parti ve devlet yöneticilerinin söylemleri üzerinden incelemeye çalıştığı, Evlerin pratikteki işleyişine dair hiçbir bilgi içermediği için konuyla ilgili yeni bir bilgi vermemekte veya yeni bir bakış açısı sunmamaktadır. Halkevleriyle ilgili hemen her çalışma gibi bu metinde de Osmanlı dönemindeki halkı aydınlatma faaliyetlerinden, Türk Ocaklarından, Türk Ocaklarının feshedilip yerine Halkevlerinin kurulduğundan, Halkevlerine ilham kaynağı

⁵⁵ Bkz. Murat Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum,” *Toplum ve Bilim*, sayı 118 (2010): 124–164.

⁵⁶ A.g.e., 158.

olan yurtdışındaki kurumlardan ve yönetmelikler aracılığıyla Halkevlerinin resmî işleyiş biçiminden bahsedilmekle yetinilmiştir.⁵⁷

Alexandros Lamprou'nun 2013'te yayımlanan makalesi hem cumhuriyetin kültür politikalarıyla hem de İzmir Halkevi'yle ilgili bir vaka incelemesidir. Anadili Türkçe olmayan İzmir sakini vatandaşların kamusal alanda ve *evlerinde* Türkçe konuşmaya *teşvik edilmesi* için Mart 1934'te İzmir Halkevi'nde bir toplantı yapılmış ve bu görevin yerine getirilmesi için lise öğrencilerinden oluşan bir komite kurulmuştur. Lamprou'nun da belirttiği gibi bu, Ocak 1928'de Türk Ocakları ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin başlattığı, “Vatandaş, Türkçe Konuş!” başlıklı kampanyanın devamı niteliğindedir. İzmir Halkevi'nde alınan karara göre bu lise öğrencileri, yabancı dilde konuşan vatandaşları, Türkçe konuşmaları için *kibar fakat ciddi bir şekilde* uyaracak ve onlara Türkçe konuşmalarını bildiren kartlar verecektir. Ancak bu kampanya, “Vatandaş, Türkçe Konuş!” kampanyasının devamı olmakla kalmayıp, Haziran–Temmuz 1934'te meydana gelen Trakya Olaylarının da bir parçası haline gelmiştir. 14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu ile Batı Anadolu ve Trakya'nın askerî açıdan stratejik önemi olduğu düşünülen bölgelerinde yaşayan gayrimüslim vatandaşların İstanbul'da iskân edilmesi amaçlanmış; bu vatandaşların İstanbul'a göç etmesini sağlamak için yerel parti yöneticileriyle idare âmirleri tarafından pogromlar düzenlenmiş; sonuçta binlerce Yahudi, İstanbul'a göç etmiştir.⁵⁸ Haziran 1934'te İzmir'de başlayan kampanya da çok geçmeden, Türk ve Müslüman olmayan vatandaşlara yönelik bir pogroma dönüşmüştür. Gerçi İzmir Halkevi, kampanyaya başlamadan önce polisten izin istemiş, polis ise izin vermemiştir. Ama Halkevi görevlileri, kampanyanın düzenlenmemesini bildiren yazılı bir emir isteyince polis bu belgeyi düzenlemekten çekinmiş; bunun üzerinde kampanya başlamıştır. Halkevi görevlileri, *kibar fakat ciddi bir şekilde* uyarmaları gereken vatandaşların yanı sıra İzmir'de yaşayan Avrupa ülkelerinin vatandaşlarına da şiddet uygulamaya başlayınca bu ülkelerin konsolosları, Vali Kâzım Dirik'e yazılı olarak haber verip, şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine de Ankara'daki parti ve hükümet yetkilileri, İzmir'deki olayların Trakya Olaylarıyla birleşerek uluslararası bir soruna neden olmasından endişe ederek, yaşananları tasvip etmediklerini basın aracılığıyla

⁵⁷ Bkz. Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş, “Halkevleri (1932'den 1951'e),” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 45 (2011): 235–262.

⁵⁸ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 71–99.

bildirmişlerdir. Bunun üzerine de Trakya'daki bazı parti yöneticileri ve memurlar tutuklanmış, olayları kışkırtan gazete ve dergiler kapatılmıştır. Parti Genel Sekreteri Recep Peker, İzmir'deki kampanyanın, merkezin bilgisi ve onayı olmadan yürütüldüğünü iddia etmişse de İzmir Halkevi ve yerel parti başkanının tutumu bu kampanyanın, Ankara'nın bilgisi dâhilinde yürütüldüğünü göstermektedir. Recep Peker'e göre yeterli entelektüel donanıma sahip olmayan öğrenciler tarafından yürütüldüğü için kampanya bir şiddet eylemine dönüşmüş ve partiyi zor durumda bırakmıştır. Mart'tan beri boş olan yerel parti başkanlığı makamına, olayları kontrol altına alması için Avni Doğan atanmış; Vali Kâzım Dirik de 1935'te görevden alınmıştır. Diğer bir deyişle, merkezî otorite, yerel yöneticileri; yerel yöneticiler de merkezî otoriteyi olaylardan sorumlu tutmuştur. Ancak İzmir'deki bu vaka, Halkevlerinin Türk dilini ve kültürünü yayma faaliyetlerinin ne gibi niteliklere bürünebildiğini göstermektedir.⁵⁹

2014'te yayımlanan makalesinde ise Alexandros Lamprou; “erken Cumhuriyet döneminde kadınların katılımıyla gerçekleştirilen Halkevi faaliyetlerine, özellikle tiyatroya odaklanmak ve kadınların daha önce yaşamamış olduğu kimlik idaresi sorunlarını incelemek” istediğini belirtmiştir. Zira yeni rejim, siyasî ve toplumsal haklarını tanıdığı kadınları, özgür iradesi olan bireyler olarak görmemiş; onların ataerkil kültürün hâkimiyeti altında yaşamaya devam etmesini savunmuştur. Makalenin amacı da erken Cumhuriyet ideolojisinin kadınlara yönelik bu çelişkili tutumunu, Halkevlerinin tiyatro faaliyetleri özelinde vurgulamaktır. “... Halkevlerinin amaçlarından biri kadınların eğitim, eğlence, müzik, dans ve spor etkinliklerine katılmalarını sağlayıp kamusal alana kabul ettirmek”tir. Bundan dolayı “kadınların, hem ayrıcalık hem de vazife olarak Halkevlerine kayıt olması, kadınlı-erkekli seyircilere konferans vermesi, sahnede rol oynaması ve enstrüman çalması; ‘aile toplantıları’na, konserlere ve dans oyunlarına, sinema ve tiyatro gösterilerine, köy gezilerine ve muhtelif kurslara erkeklerle beraber katılması” beklenmiştir. “Bununla birlikte bu faaliyetler, özellikle de Halkevlerinin çoğunun kurulduğu küçük şehir ve kasabalarda baskın olan harem-selamlık normlara ve toplumsal cinsiyet pratiklerine karşı çıkmakta ve yaygın olarak ahlâksız” sayılmaktadır. Bu durum da bulunduğu çevreyi dönüştürmekle görevli olan Halkevlerinin çevre

⁵⁹ Bkz. Alexandros Lamprou, “Nationalist Mobilization and State-Society Relations: The People’s Houses’ Campaign for Turkish in Izmir, June–July 1934,” *Middle Eastern Studies* 49, no. 5 (2013): 824–839.

tarafından dönüştürülmesine neden olmuştur. Bu süreci ele alan makalede, Halkevlerinin tiyatro faaliyetleri hakkında CHP'ye gönderilen dilek ve şikâyet mektupları ile Parti teftiş raporlarından yararlanılmıştır.⁶⁰

2015'te yayımlanan makalesinde Özde Çeliktemel-Thomen, Halkevlerinin sinema faaliyetlerini değerlendirmiştir. İnkılâbı halka benimsetmek ve halkın kültür seviyesini yükseltmek amacıyla açılan Halkevlerinde, bu amaçlara ulaşmak için sinemadan da faydalanılmaya çalışılmıştır. Gerçi yazarın belirttiği gibi halkı eğitmek için sinemadan yararlanılması fikri, 1923'te toplanan I. İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenmiştir; ama bu fikri somutlaştırmak için Halkevlerinin açılmasıyla birlikte, 1932'de harekete geçildiği ve CHP Sinema Teşkilatı'nın kurulduğu görülmektedir. 1933'te bu teşkilatın, eğitim ve propaganda amacıyla filmler üretmesine ve kiralamasına karar verilmiştir. Okuma-yazma oranının çok düşük olduğu bir toplumda halkı eğitmenin veya halka propaganda yapmanın etkili bir yoludur bu. Kaldı ki devletin kontrolünde olmasa bile, sinemaya içkin bir propaganda gücünün olduğu da savunulabilir. Örneğin ABD'nin İstanbul'daki ticaret ataşesi 1928'de, şehirdeki “kadınların en son Paris modasını görmek için Fransız filmlerine gittiğini” belirtmiştir. 1933 tarihli bir CHP raporunda da “vasat” seyircinin, adab-ı muaşeret kurallarını filmlerden öğrendiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, sinemaya içkin bu propaganda gücünün, Halkevlerinin kuruluş amacı doğrultusunda, devlet kontrolüne alınmak istendiğini söyleyebiliriz. Bunun için de yine 1933'te, projektörü olmayan 19 şehre “gezici sinema” götürülmesi kararlaştırılmıştır. Her hâlükârda filmlerin halka gösterileceği mekânlar ise Halkevleridir. Özde Çeliktemel-Thomen'e göre Halkevlerinde gösterilen filmleri sekiz başlık altında değerlendirmek mümkündür: “millî bayram kutlamalarıyla ilgili filmler, sağlık konulu filmler, seyahat filmleri, spor konulu filmler, ziraî/sanayi/tarım konulu filmler ve aktüalite filmleri.” Ancak bir film aynı anda birden fazla kategoriye de dâhil olabilir. *Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Bergama Halk Oyunları, Veremle Mücadele, Donanmamızın Malta Seyahatı, Bursa Dağ Sporları, İran Şahı'nın Türkiye Ziyareti ve Tohum Islahı* adlı filmler örnek olarak anılabilir. Filmler Halkevlerinde 10 ilâ 30 gün arasında gösterimde kalmaktadır.

⁶⁰ Bkz. Alexandros Lamprou, “Halkevi Sahnesinde ‘Yeni Türk Kadını’: 1930’lu ve 1940’lı Yıllarda Kadınlı-Erkekli Yeniliklerin ‘Sahnelenmesi’,” *Toplum ve Bilim*, sayı 130 (2014): 6–35. Çalışmanın İngilizce versiyonu için bkz. Alexandros Lamprou, “Negotiating Gender Identities during Mixed-Gender Activities: Amateur Theatre in the 1930s and 1940s in Turkey,” *British Journal of Middle Eastern Studies* 42, no. 4 (2015): 618–637.

Halkevlerinin amaçlarından biri, kadınlarla erkekleri kamusal alanda bir araya getirmek olsa da birçok Halkevi'ndeki film gösterimleri, kadınlar ve erkekler için ayrı seanslar halinde düzenlenmiştir. Bu durum, bulunduğu muhiti değiştirmek için kurulan Evlerin, muhit tarafından dönüştürülmesine bir başka örnektir. Filmleri Halkevlerine Genel Sekreterlik göndermektedir; ama nadiren de olsa bazı Evler kendi filmlerini çekmiştir. Yöresel dansları kayıt altına almak için çekilen bu filmler, Evlerin ulusal kültür ürünlerini derleme ve yayma amacına hizmet etmektedir. Sonuç olarak ise yazar, “[t]ek kopyalı, yıpranmış filmler; kısa gösterimler; yakıt sıkıntısı çeken sinema salonları; benzini biten gezici sinemalar; dublajsız filmler” nedeniyle, filmler aracılığıyla halkı eğitime amacına tam olarak ulaşamadığını söylemektedir. Halkevlerinde gösterilen filmlerin adlarını, Devlet Arşivlerindeki raporlardan öğrenmek mümkündür; ancak askerî arşivlerde yer aldığı ve araştırmacılara verilmediği için bu filmleri izleyip, ayrıntılı bir içerik analizi yapmak mümkün değildir. Buna karşılık, ilgili kurumların internet ortamına aktardığı, sınırlı sayıdaki filme ulaşmak mümkündür; ama bunların da künye bilgisi verilmemiştir. Dolayısıyla Özde Çeliktemel-Thomen'in bu çalışması, Halkevlerinin araştırmaya pek de elverişli olmayan bir faaliyeti hakkında temel bilgiler verdiği için önemlidir.⁶¹

2015'te yayımlanan makalesinde Fevzi Çakmak, Halkevlerinin kapatılma sürecini ele almıştır. DP'nin iktidara geldiği Mayıs 1950'den Halkevlerinin fiilen kapatılması sonucunu doğuran kanunun 11 Ağustos 1951'te yürürlüğe girmesine kadar geçen süre içinde, TBMM'de yaşanan tartışmalar aracılığıyla yazar bu süreci incelemiştir. Vardığı sonuç ise DP hükümetinin özellikle Halkevlerini kapatmayı değil; CHP'yi maddî açıdan zayıflatarak faaliyet göstermesini engellemeyi amaçladığıdır. Nitekim iktidar döneminde CHP'nin devlet bütçesi aracılığıyla elde ettiği taşınır ve taşınmaz malların iadesi için 1953'te çıkarılan başka bir kanun, yazarın bu iddiasını desteklemektedir – ki makalede bu kanundan da bahsedilmiştir. Halkevlerinin kapatılma süreci veya DP iktidarının ilk aşamasındaki tasfiye süreci hakkında çalışmak için bu makale başlangıç noktalarından biri sayılabilir.⁶²

⁶¹ Bkz. Özde Çeliktemel-Thomen, “Halkevleri'nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923–1945),” *sinecine* 6, sayı 2 (2015): 49–75.

⁶² Bkz. Fevzi Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması,” *Journal of History Studies* 7, no. 3 (2015): 1–21.

Ahmet Akter'in 2018'de yayımlanan makalesi; Halkevlerinin bütçe, gelir ve giderleri hakkındadır. Ev bütçelerinin, yerel parti teşkilatı tarafından belirleneceği, 1932 tarihli *Halkevi Talimatnamesi*'nde ilan edilmiştir. Ama yerel Parti bütçelerinin yetersizliği, Halkevi bütçeleri için başka kurumlardan gelir aranmasına neden olmuştur. Örneğin DP hükümetinin hazırlattığı 15 Aralık 1950 tarihli rapora göre Hususî İdare ve yerel CHP örgütlerinin yanı sıra CHP Genel Merkezi, köy ve belediye bütçeleri, Belediyeler Bankası, iktisadî devlet teşekkülleri ve bağışlar aracılığıyla Halkevi bütçeleri oluşturulmuştur. Ancak 1946'dan sonra DP'ye geçen belediyeler, Halkevlerine maddî yardım yapmayı durdurmuş; keza eşraftan bazı kişiler de yeni siyasî durum nedeniyle Evlere bağış yapmayı durdurmuştur. Adnan Menderes'in iddiasına göre kuruluşundan kapanışında kadar, çeşitli devlet kurumlarından Halkevlerine yaklaşık 25 milyon lira aktarılmıştır. Halkevlerinin malî kayıtlarının çok büyük bir kısmı korunmadığı için doğrudan birincil kaynaklara dayanarak Halkevi bütçeleri hakkında kapsamlı bir çalışma yapmak mümkün değildir. Nitekim Halkevlerinin bütçe, gelir ve giderleri; bağımsız bir çalışma konusu olarak hiçbir zaman ilgi çekici olmamıştır. Dolayısıyla Ahmet Akter'in bu çalışması, Halkevi literatürüne özgün bir katkı olarak değerlendirilebilir.⁶³

2019'da yayımlanan kitabında Kenan Olgun, Halkevlerinin 1933 tarihli ilk teftiş raporunu temel birincil kaynak olarak kullanmıştır. Bu rapor aracılığıyla yazar, teftiş edilen 20 Halkevi hakkında, o dönem itibarıyla geçerli olan sayısal verileri bir araya getirmiş; daha sonra Kocaeli Halkevi'ne odaklanmıştır. Hem Kocaeli Halkevi hem de teftiş edilen diğer 19 Halkevi'nin pratikteki durumunu (Halkevi yöneticilerinin isim ve mesleklerinin yanında üyelerin sayısı, cinsiyeti ve meslekleri; Evlerin maddî durumu ve faaliyetleri) hem de Evlerin pratikte karşılaştığı zorlukları gösterdiği için bu çalışmanın Halkevi literatürüne özgün bir katkı sağladığı söylenebilir.⁶⁴

Resul Babaoğlu'nun 2021 tarihli makalesi, İngiliz Kültür Heyeti'nin (*The British Council*) Türkiye'deki faaliyetleri ve Londra Halkevi hakkında Eminalp Malkoç'un yaptığı çalışmaların devamı niteliğindedir. Bu makalede Kültür Heyeti'nin 1930'lu ve

⁶³ Bkz. Ahmet Akter, "Halkevi Bütçesi için Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 63 (Güz 2018): 1–50.

⁶⁴ Bkz. Kenan Olgun, *Türkiye'de Halkevleri Gerçeği. Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)* (Ankara: İKSAD, 2019).

‘40’lı yıllardaki faaliyetleri, Birleşik Krallığın o dönemki propaganda faaliyetlerinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Yazara göre iki dünya savaşı arasında Birleşik Krallık hem Fransa, İtalya ve Almanya’nın uluslararası ölçekteki propaganda faaliyetlerine rakip olmak hem de İngilizceyi uluslararası dil (*lingua franca*) haline getirmek için kendi propaganda faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bunun için 1930’da Dışişleri Bakanlığı (*Foreign Office*), 1934’te de İngiliz Kültür Heyeti kurulmuştur. Nitekim Heyet’in Halkevlerinde etkinlikler düzenlemesi ve Londra’da bir Halkevi açması için Türk hükümetini teşvik etmesi de bu propaganda faaliyetlerinin bir parçasıdır. Londra Halkevi istenen etkiyi yaratamasa da Kültür Heyeti’nin Halkevlerindeki faaliyetlerinin, özellikle de İngilizce kurslarının hem Türk hem İngiliz hükümeti için yararlı olduğu söylenebilir. Zira büyük ilgi çeken bu kurslar, maaşları Kültür Heyeti tarafından ödenen İngiliz öğretmenler tarafından verilmiş; böylece Türkiye hükümeti, önemli bir Halkevi faaliyetini hem nitelikli bir şekilde hem de para harcamadan gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Kültür Heyeti, Halkevleri kütüphanelerine birçok İngilizce kitap ve ansiklopedi bağışlamıştır. Mühendislik, tıp, tarım ile İngiliz kültürü ve edebiyatına dair bu kitap ve ansiklopediler sayesinde hem Halkevi kütüphaneleri zenginleşmiş hem de Kültür Heyeti, farklı alanlara ilgi duyan vatandaşları etkileme fırsatı bulmuştur. Çeşitli konferans, sergi ve film gösterimleri aracılığıyla da Heyet, Halkevlerini kullanmıştır. Bu makaleyi ilginç kılan, Halkevlerini bir propaganda kurumu olarak ele alması; ama burada yürütülmeye çalışılan propaganda faaliyetlerinin, Avrupa ülkelerinin propaganda faaliyetlerinin aksine, yurtdışına değil, yurtiçine yönelik olduğunu belirtmesidir. Türkiye hükümeti, kendi halkına propaganda yapmak için Halkevlerini açmıştır; ama Britanya hükümeti bu kurumu, kendi uluslararası propaganda faaliyetleri için bir araç olarak da kullanmıştır. Gerçi bu bağlamda Londra Halkevi’nin de Türkiye’nin uluslararası propaganda faaliyeti için açıldığı söylenebilir; fakat amacına ulaştığı söylenemez. Sonuç olarak, Halkevlerindeki İngiliz Kültür Heyeti faaliyetlerinin, Halkevi faaliyetlerine nitelikli bir katkı sağladığı söylenebilir. Bu makale ise Halkevlerinin bir propaganda aracı olduğunu ve bu aracın kısa bir süre için –Türkiye hükümetinin çizdiği sınırlar dâhilinde– Birleşik Krallık tarafından da kullanıldığını gösterdiği için önemlidir.⁶⁵

⁶⁵ Bkz. Resul Babaoğlu, “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and the People’s Houses in Early Republican Turkey,” *Bilig*, sayı 96 (Kış 2021): 255–282.

2022’de yayımlanan bir makalesinde Özgür Adadağ, Halkevlerinde gerçekleştirilen ücretli sinema gösterimlerini değerlendirmiştir. 1932 tarihli *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*’nin 13. maddesinde, “sinemadan istifade şeklinin ayrıca düzenleneceği”; “44/f maddesinde” ise sosyal yardım şubelerinin çalışmalarına gelir oluşturmak için Halkevlerinin “ücretli gösteriler düzenleyebileceği” belirtilmiştir. Ücretli gösteri düzenlemek için Halkevlerinden gelen talepler üzerine, durumu açıklığa kavuşturmak amacıyla Genel Sekreterliğin 28 Ağustos 1934’te yayımladığı tamimde ise Halkevlerinin “hiçbir surette” gelir temin etmek için girişimde bulunmaması belirtilmiştir. Projektörü olan Halkevleri sadece Genel Sekreterliğin gönderdiği, eğitici nitelikteki filmleri ücretsiz olarak gösterebilecektir. Ancak yazarın şikâyet mektupları ve teftiş raporları aracılığıyla gösterdiği gibi birçok Halkevi, eğitici nitelikte olmayan kurmaca filmleri piyasadan –yani İstanbul’daki film şirketlerinden– kiralarak, salonlarında yine ücret karşılığında halka göstermektedir. Halk bu durumdan memnun görünmektedir; çünkü birçok yerde, Halkevi’nden başka sinema salonu yoktur. Sinema salonu olan yerlerde ise salon sahiplerinin durumu Genel Sekreterliğe şikâyet ettiği görülmektedir. Sinema salonu sahiplerinin temel şikâyet nedeni; Halkevi’nin ucuz biletle, eğitici nitelikte olmayan filmler göstererek, sinema salonuna rakip olmasıdır. Fakat salon sahipleri; durumun *Talimatname*’ye uygun olmadığını, bir kültür kurumu olan Halkevi’nin ticarî bir işletme gibi yönetildiğini öne sürerek, ideolojik gerekçelerle Genel Sekreterliğin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Genel Sekreterlik de ilgili Evleri yazılı olarak uyarılmış, tartışmanın uzadığı hallerde de durumu yerinde incelemesi için müfettiş göndermiştir. Fakat müfettişlerin merkezi doğrudan haklı bulduğu söylenemez. Örneğin Afyon Halkevi, *Talimatname*’ye aykırı olarak ücret karşılığında film gösterdiği halde müfettiş, raporuna, *Talimatname*’ye aykırı herhangi bir durum görmediğini yazmıştır. Müfettiş Abidin Özmen de Diyarbakır Halkevi’nin –zaten yasak olan– ücretli film faaliyetlerini yasaklamış; ama Genel Sekreterliğe de Halkevi yönetiminin haklı olduğunu yazmıştır. Çünkü bölgedeki şehirlerin çoğunda ayrı bir sinema salonu yoktur ve gelir yaratmadıkları halde bu Halkevleri âtil bir binadan ibaret olacaktır. Nitekim ücretli film gösteren Evlerin başkanları da Genel Sekreterlikle yazışmalarında bu konuya değinmiştir. Birçok Halkevi, İstanbul’dan kiraladıkları eğlendirici filmleri ücret karşılığında halka izletmektedir; çünkü (1) Evlerin mevcut bütçesi yetersiz olduğu için ek gelir gerekmektedir; (2) Ankara’dan gönderilen eğitici filmlerin sayısı çok azdır; (3) ücretsiz film gösterimlerine

çok fazla ilgi olduğu için Evlerin cam ve kapıları kırılmaktadır; (4) ücretsiz film seansları çok kalabalık olmaktadır ama bazı aileler, kirli iş kıyafetleriyle salona gelen amelelerle yan yana oturmak istememektedir – ki bu durum da Halkevi ilkelerine aykırıdır; (5) faaliyetleri sıkıcı bulan halk ancak film izlemek için Halkevi'ne gelmektedir, Halkevi yönetimi de gelmeye alışanlara, zamanla Halkevi faaliyetlerini de sevdirebileceklerini düşünmektedir – ki birçok müfettiş de raporlarında, halkın ilgisini çekmek için konserlerden hemen önce konferans verilmesini önermiştir. Tabii ki ücretli film gösterimlerini yasaklamak için Genel Sekreterliğin de kendince haklı gerekçeleri vardır: (1) Halkevlerinde para karşılığında düzenlenen faaliyetler suiistimallere ve dedikodulara neden olabilir, (2) gösterilen filmler eğitici nitelikte olmayabilir, (3) halk sadece film gösterimlerine ilgi gösteriyorsa Ev faaliyetleri de sadece buna indirgenebilir, (4) CHP özel sektörün çıkarlarını korumalıdır. İki tarafın da *kendince* haklı olduğu söylenebilir. Ama Genel Sekreterliğin ücretli faaliyetler hakkındaki görüşü 1945'ten itibaren değişmeye başlayacak, 1946'da ise Evlerin gelir yaratmak için ücretli faaliyetler düzenlemesine ve salonlarını kiraya vermesine açıkça izin verilecektir. Çünkü çok-partili düzene geçilmesiyle birlikte kamu kurumları ve belediyelerden Halkevlerine gelir akışı azalmıştır. Parti'nin genel bütçesi de azaldığı için Halkevlerinin kendi gelirlerini kendilerinin yaratması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda birçok Halkevi, ücretli film gösterimlerini artırmış; bazı Halkevleri de salonlarını, sinema salonu sahiplerine kiralamıştır. Ancak Genel Sekreterliğin endişe ettiği gibi bu durum, birçok Halkevi'nin de pratikte birer sinema salonu haline gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ise bu makalenin, Halkevi ideali ile pratiği arasındaki farkı, sinema faaliyetleri üzerinden açığa çıkardığı için özgün olduğu söylenebilir.⁶⁶

2022'de yayımlanan bir başka makalesinde ise Özgür Adadağ, Halkevlerindeki sinema faaliyetlerinin neden Genel Sekreterliğin planladığı gibi gerçekleştirilemediğine odaklanmıştır. Aslında Halkevlerinin sinema faaliyetlerini, CHP'nin sinema faaliyetlerinin bir parçası olarak düşünmek gerekir. Genel Sekreterlik filmleri çekecek, çektirecek, satın alacak veya kiralayacak; sonra da gösterilmesi için Halkevlerine gönderecektir. Halkevlerinin açıldığı yıl olan 1932'nin sonlarında Genel Sekreterlik,

⁶⁶ Bkz. Özgür Adadağ, "Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike," *Mülkiye Dergisi* 46, sayı 4 (2022): 992–1028.

sinema ve radyodan Halkevlerinin nasıl yararlanacağını belirlemek için inceleme başlatır; 1933 başında da film çekmek ve göstermek için gereken ekipmanların yurtdışından satın alınmasına karar verilir. 1936 sonlarında kadar mevcut ekipmanlar tamir edilir, “birkaç sinema makinesi satın alınır” ve Avrupa’da yayımlanan sinema dergilerine abone olunur. 1936’da ise Halkevlerindeki sinema ekipmanlarının standartlaştırılmasına karar verilir. Amaç; bir markanın ürünlerini toptan satın alarak maliyeti azaltmak, Halkevi elemanlarına sinema makinelerini kullanmayı kolayca öğretmek, bozulan cihazlar için yedek parça teminini kolaylaştırmak ve standart projektörler için standart film pelikülleri kullanmaktır. Ne var ki Parti ancak 1938’de sinema politikasına dair bir karara varabilir ve bu karar da pek uygulanamaz. Karar almak için işleyen bürokratik süreç çok uzundur ve Parti’nin sistematik bir sinema politikası geliştirecek parası da vasıflı elemanı da yoktur. Bu nedenle Genel Sekreterlik, ortalama 10 dakikalık aktüalite ve haber filmleri çekmekle kendini sınırlarken “terbiyevî” filmleri, özel film şirketleri –daha çok da İpek Film– aracılığıyla temin edecektir. Parti’nin çektiği kısa haber filmleri, sinema salonlarında, film seanslarından önce gösterilir ve Halkevlerinde gösterilen filmler de çoğunlukla bunlardan ibarettir. Bu filmler az sayıda olduğu gibi hemen hemen aynı konular hakkındadır (resmî bayram kutlamaları, Parti ve devlet yöneticilerinin taşrayı ziyareti, fabrika veya gar açılışları vs.). Bundan dolayı Halkevlerindeki projektörler, Ankara’dan yeni film gelene kadar, birkaç aydan bir yıla kadar âtil beklemek zorunda kalır. Üstelik altı ay boyunca karla kaplı olan yollar nedeniyle film ulaştırılmayan Halkevleri de vardır. Bu nedenlerden dolayı da Parti ve Halkevlerinin sinema faaliyetleri, sinema aracılığıyla inkılâbı halka benimsetmekten çok, kadınlarla erkeklerin birlikte film izleyerek kamusal alanda yer almaları amacına hizmet etmiştir – ki bu da inkılâbın bir parçasıdır. Yazarın ifadesiyle, “halkevlerindeki sinema faaliyetlerini ne tam bir başarısızlık olarak tanımlamak ne de büyük bir başarı öyküsü olarak anlatmak doğru olacaktır”. Halkevi başkanlıkları ile Genel Sekreterlik arasındaki yazışmaları birincil kaynak olarak kullandığı, böylece sinema faaliyetleri bağlamında ortaya çıkan sorunları doğrudan aktardığı için yazarın bu makaleyle de Halkevi literatürüne özgün bir katkı yaptığı söylenebilir.⁶⁷

⁶⁷ Bkz. Özgür Adadağ, “Halkevlerinde Sinema Faaliyetlerini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar,” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37, sayı 1 (2022): 1–25.

Halkevleriyle ilgili en kapsamlı akademik çalışma ise Alexandros Lamprou'nun 2009'da kabul edilen, "Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951)" başlıklı doktora tezidir. Başlığından da anlaşılacağı üzere bu tezde Halkevleri, merkez ile çevre arasında bir aracı olarak ele alınmıştır. Lamprou'ya göre Halkevleri, 19. yüzyılda Rusya İmparatorluğu'nda ortaya çıkan halkçılık akımından ilhamla 20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan Türkçülük akımının bir unsuru olan halk terbiyesi fikrinin, Cumhuriyet dönemindeki başlıca uzantısıdır. Diğer bir ifadeyle Halkevleri, halk terbiyesi zincirinin son halkasıdır. Bu saptamayı yaptıktan sonra Lamprou, zincirin ilk halkasından başlayarak Osmanlı'daki halk terbiyesi hareketinin tarihini kısaca ama oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Nitekim Lamprou'nun da değindiği gibi Halkevleriyle ilgili her yüksek lisans ve doktora tezi –hatta birçok makale bile– Osmanlı'daki halk terbiyesi hareketinden başlayıp Türk Ocaklarının feshine kadar geçen sürecin anlatılmasıyla başlar. Böylece giriş bölümü tamamlanmış olur. Tez, tek bir Halkevi'ni inceleyen bir monografi ise, bu Halkevi'nin dergisi ve Devlet Arşivlerinde yer alan, ilgili birkaç belge; birincil kaynak olarak kullanılır. Konuyla ilgili başlıca akademik çalışmalara yeteri kadar atıf yapılmasıyla birlikte metnin gövde kısmı tamamlanır. Giriş kısmında ve metnin gövdesinde dile getirilenlerin özetlenmesiyle de sonuç kısmı tamamlanır, böylece tez hazırlanmış olur. Ne var ki Halkevi dergilerinde, etkinliklerin niteliğinden ziyade sayısına yer verildiği için bu dergiler, Halkevlerinin başarılarını gösteren birer propaganda aracı niteliğindedir. Bu tezlerde genellikle kullanılan Arşiv belgeleri de bir Halkevi'nden CHP Genel Sekreterliğine gönderilen çalışma raporlarıdır ki bu belgeler de genellikle Parti merkezine hoş görünmek için hazırlanmış, etkinliklerin niteliğinden çok niceliğini vurgulayan metinlerdir. Dolayısıyla bu kaynaklar aracılığıyla hazırlanan tezler de kaynaklarıyla aynı dili konuşmaktadır. Yani bu çalışmaların yazarlarına göre Halkevleri, Türk Ocaklarının devamıdır; Halkevi dergilerinde ve çalışma raporlarında yazanlar bellidir, öyleyse söz konusu Halkevi'nin faaliyetleri bunlardan ibarettir; sonuç olarak Türkiye için önemli hizmetler sunan Halkevleri, çok-partili sisteme geçilince siyasî mücadelenin bir parçası haline gelmiş ve DP tarafından kapatılmıştır. İşte doktora tezinde Lamprou bu şablonun dışına çıkmayı; Halkevlerini gündelik hayatın bir parçası olarak ele almayı, dolayısıyla inkılâbın gündelik hayatta nasıl tezahür ettiğini göstermeyi başarmıştır.

Lamprou'nun gösterdiği üzere Halkevleri, başkent ile taşra veya merkez ile çevre arasında bir aracıdır. Merkez, inkılâbı ve devlet otoritesini pekiştirmek için Halkevlerini kullanmak ister. Ancak Halkevlerinin kadrosu, Evlerin bulunduğu muhitte yaşayan insanlardan –ya orada doğup büyüyenlerden ya da oraya atanan memurlardan– oluşmaktadır. Yani Halkevi kadrosu, merkeze karşı inkılâbı taşrada pekiştirmekle mükellefken; yaşadıkları muhitin toplumsal şartlarını, ekonomik ve siyasî çıkar ilişkileriyle mücadelelerini göz önüne almak zorundadır. Diğer bir ifadeyle bu kadro merkeze karşı taşranın, taşraya karşı da merkezin sözcüsüdür. Lamprou bu durumu, Halkevlerinden çeşitli fragmanlar sunarak göstermiştir. Önce Kayseri ve Balıkesir'in toplumsal yapısı ve bu şehirlerdeki Halkevleri hakkında sayısal verileri ortaya koyarak karşılaştırmış, sonra da Devlet Arşivlerindeki bazı belgelerden (CHP Genel Sekreterliğine gönderilen dilek ve şikâyet mektuplarından, çalışma ve teftiş raporlarından) hareketle Halkevlerinde pratikte neler yaşandığını ve Halkevlerinin pratikte nelere hizmet ettiğini tartışmıştır. Varılan sonuç, kısaca şöyle özetlenebilir: (1) Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tek-parti rejimi, birçok kişinin iddia ettiğinin aksine, ne homojendir ne de toplumsal hayatı tahakküm altına alabilmiştir; (2) aydınlar kadar, belki onlardan daha çok CHP'yi yerel eşraf desteklemiş veya destekler görünmüştür; (3) inkılâbı pekiştirerek bulunduğu muhiti değiştirmekle görevli Halkevleri, daha ziyade içinde buldukları muhit tarafından dönüştürülmüştür – ki Lamprou bu durumu, inkılâbın evcilleştirilmesi (*domestication*) olarak tanımlamıştır. Halkevlerinin manzarasını ortaya koyarken Lamprou, Arşiv belgelerinin ve akademik çalışmaların yayında edebî eserler ve anılardan da yararlanmıştır. Hem teftiş raporlarıyla dilek ve şikâyet mektupları hem de edebî eser ve hatıralar aracılığıyla Halkevleri, zaman ve mekândan kopuk bir devlet kurumu olarak değil; insanlar tarafından var edilen ve insanlarca şekillendirilen bir mekân olarak ele alınabilmiştir.

Buna karşılık, çalışmanın küçük bir zaafı vardır: fragmanter yapısı. Bunun da iki boyutu vardır: (1) Kayseri ve Balıkesir Halkevlerinden hareketle bütün Halkevleri hakkında genellemeler yapılmıştır; (2) kaynaklarda öne çıkan *bazı* olay ve durumların aktarılmasıyla yetinilmiştir. Öte yandan, teftiş raporlarının *tamamı* daha ayrıntılı araştırıldığında, Lamprou'nun yaptığı genellemelerin doğruluğu anlaşılmaktadır ve bir

akademik çalışma içinde konuyu bütün yönleriyle ele almak çoğu zaman mümkün değildir. Dolayısıyla bu çalışmanın, Halkevleriyle ilgili şimdiye kadar yazılan en kapsamlı ve en gerçekçi çalışma olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Lamprou'nun doktora tezi, bazı değişikliklerle kitap olarak yayımlanmıştır. Çalışmanın bu yeni versiyonunda ise Halkevleri, ulus inşası bağlamında da ele alınmıştır.⁶⁸

1964'ten 2022'ye kadar Halkevleri hakkında yayımlanmış çalışmalardan öne çıkanları bu literatür tartışması için incelenmiştir. İncelenen 113 tezdən dördünün,⁶⁹ 24 kitaptan dördünün ve 37 makaleden 14'ünün Halkevleriyle ilgili resmî söylemin dışına çıkabildiği veya Halkevlerini gündelik hayat bağlamında değerlendirebildiği görülmektedir.⁷⁰ Peki,

⁶⁸ Bkz. Alexandros Lamprou, "Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951)" (Ph.D. dissertation, Leiden University, 2009). Bu çalışmanın kitap versiyonu için bkz. Alexandros Lamprou, *Nation-Building in Modern Turkey: The 'People's Houses', the State and the Citizen* (London: I.B. Tauris, 2015).

⁶⁹ Burada sadece YÖK'ün veri tabanındaki tezler kastedildiği için Alexandros Lamprou'nun doktora tezi, bu sayıya dâhil değildir.

⁷⁰ Bkz. Kemal Karpat, "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth," *Middle East Journal* 17, no. 1-2 (1963): 55–67; Kemal Karpat, "The Impact of the People's Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931–1951," *Die Welt des Islams* 15, no. 1-4 (1974): 69–84; Suavi Aydın, "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 107–129; Şevket Beysanoğlu, "Anılarımda Diyarbakır Halkevi," *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 161–168; M. Asım Karaömerlioğlu, "The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey," *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 67–91; Dursun Ayan ve Özbay Güven, "İstanbul'da 22 Şubat 1945 Tarihinde Elli Yıllık Evliler için Fatih Halkevi'nin Düzenlediği Törene İlişkin İki Belge," *Aile ve Toplum* 1, sayı 4 (2001): 87–96; Alexandros Lamprou, "CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına: 30'lu ve 40'lu Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Hakkında Kısa Bir Söz," *Kebikeç*, sayı 23 (2007): 381–392; Nebahat Oran Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sayı 1 (2008): 39–56; Murat Metinsoy, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum," *Toplum ve Bilim*, sayı 118 (2010): 124–164; Alexandros Lamprou, "Nationalist Mobilization and State-Society Relations: The People's Houses' Campaign for Turkish in İzmir, June–July 1934," *Middle Eastern Studies* 49, no. 5 (2013): 824–839; Alexandros Lamprou, "Halkevi Sahnesinde 'Yeni Türk Kadını': 1930'lu ve 1940'lu Yıllarda Kadınlı-Erkekli Yeniliklerin 'Sahnelenmesi'," *Toplum ve Bilim*, sayı 130 (2014): 6–35; Özde Çeliktemel-Thomen, "Halkevleri'nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923–1945)," *sinecine* 6, sayı 2 (2015): 49–75; Kenan Olgun, *Türkiye'de Halkevleri Gerçeği. Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılda Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)* (Ankara: İKSAD, 2019); Özgür Adadağ, "Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike," *Mülkiye Dergisi* 46, sayı 4 (2022): 992–1028; Özgür Adadağ, "Halkevlerinde Sinema Faaliyetlerini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37, sayı 1 (2022): 1–25; Alexandros Lamprou, "Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951)" (Ph.D. dissertation, Leiden University, 2009); Alexandros Lamprou, *Nation-Building in Modern Turkey: The 'People's Houses', the State and the Citizen* (London: I.B. Tauris, 2015); Sefa Şimşek, "People's House: An Experiment in Ideological Training in Turkey 1932–1951" (Ph.D. dissertation, Boğaziçi University, 1996); Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi. Halkevleri. 1932–1951* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002); Neşe Gurallar Yeşilkaya, "İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye'de Halkevi Binaları (1932–1946)" (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1997); Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999); Bilal Altan, "Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği" (yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2012); Didem Kandil Aydoğdu, "Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932–1951)" (yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018); Fulya

Türkiye’de 1964’ten beri akademik olarak çalışılan bir konu hakkında bu kadar az bilgi üretilmesinin nedenleri neler olabilir?

Cumhuriyet Arşivi’ndeki belgeler (Halkevlerinin çalışma raporları, mebusların intihap dairelerini tetkik raporları, teftiş raporları, dilek ve şikâyet mektupları) erişime açılana kadar Halkevleriyle ilgili çalışmaların oldukça sınırlı kaynaklara dayanarak hazırlandığını unutmamak gerekir. Oldukça sınırlı kaynaklara dayanan bu çalışmalar arasında, resmî söylemden hareketle Halkevlerinin idarî yapısını anlatıp faaliyetlerini sıralayanların yanında, Halkevlerinin açılma nedenlerini, faaliyetlerini ve inkılâp bağlamındaki yerini özgün bir şekilde tartışan çalışmalar da vardır. Ancak az kaynakla özgün bir perspektif geliştirmek, konu hakkındaki tartışmalar yeni başlamışken bir ölçüde mümkün olsa da bu kaynaklar tükendikten sonra epey zorlaşmaktadır. Bu noktadan itibaren, özgün bir perspektif oluşturabilmek için, kaynakların sağladığı bilgileri kullanarak düşünsel spekülasyon yapmak gerekmektedir ki bu da çalışmanın nesnellliğini tehlikeye atmaktadır. Dolayısıyla, Cumhuriyet Arşivi’ndeki belgeler erişime açılana kadar Halkevleri hakkında özgün bir perspektif geliştirilememesinin nedeni, kaynakların yetersizliği olabilir. Ne var ki bu belgeler erişime açıldıktan sonra hazırlanan *birçok* çalışma da konu hakkında özgün bir perspektif geliştirmekten, hatta yeni bir bilgi vermekten bile oldukça uzaktır.

Halkevleri hakkında yazılmış tezlerin ezici çoğunluğunun neredeyse aynı örüntüyü takip ettiğini belirtmiştik. Yazarlar ve tez danışmanlarıyla tek tek görüşmeden bu çalışmaların neden yazıldığını, neden hep aynı örüntüyü takip ettiğini ve Halkevleri hakkında yeni bir bilgi vermeyen bu çalışmaların neden yayımlandığını öğrenmek mümkün değildir. Böyle bir görüşme süreci, bu literatür tartışmasının sınırlarını aşmaktadır; ancak durumla ilgili bazı varsayımlarda bulunulabilir. Bunun için de öncelikle, Halkevleriyle ilgili tezlerin neden yazılmış olabileceği düşünülmelidir.

Bir konu hakkında, belli bir veya birkaç nedenle araştırma yapmak gerekir. Bu nedenler, araştırılacak konunun belli bir bağlama yerleştirilmesini ve araştırmanın özgün bir

---

Balkar, “The Construction of National Culture and Identity in Province: The Case of People’s House of Kayseri” (master’s thesis, Middle East Technical University, 2019).

perspektif dahilinde yapılmasını sağlayacaktır. Ancak bu literatür tartışması için incelenen tezlerin çoğunun konusu, ilgili Halkevi'nin veya Halkevlerinin faaliyetleri ve yayınlarıyla sınırlanmıştır. Bu durumda, bir Halkevi'yle ilgili tez yazmanın nedeni, daha önce o Halkevi'yle ilgili bir tez yazılmamasından ibaret olacaktır. Tezin bağlamı da o Halkevi'nin faaliyetleri ve yayınlarından ibaret olacağı için, bu faaliyet ve yayınlar, diğer Evlerin faaliyet ve yayınlarından farklı olmadığı sürece, özgün bir perspektif veya bilgi üretmek mümkün olmayacaktır.

Bir şehirdeki bir üniversitede, başka bir şehrin Halkevi'yle ilgili tezler yazılması gayet normal olduğu gibi bir şehrin üniversitesinde, o şehrin Halkevi'yle ilgili tezler yazılması da gayet normaldir. Ancak tezde incelenen Halkevi'nin bulunduğu şehir ile tezi kabul eden üniversitenin bulunduğu şehir aynı olduğunda, sırf o şehrin yerel tarih literatürüne katkı yapmak, tezin başlıca varoluş nedeni haline gelebilir. Bu durumda, bir üniversite, içinde bulunduğu şehrin Halkevi hakkında ne kadar çok tez kabul etmiş olursa, şehrin yerel tarih araştırmalarına da o kadar katkı yapmış olacaktır. Bu durumda, söz konusu Halkevi'nin faaliyet ve yayınları hakkında bir tez yazılabileceği gibi o Halkevi'nin her bir şubesinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerle ilgili yayınlar hakkında, Ev'in şubelerinden birinin spesifik bir faaliyeti (örneğin Fransızca kursları ve bu kurslardan şahadetname alan kişiler) hakkında veya söz konusu Halkevi dergisine odaklanılarak farklı tezler yazılabilir. Halkevi'nin dergisiyle konu sınırlandırıldığında, derginin sistematik indeksini çıkararak bir tez elde edilebileceği gibi o dergide yayımlanmış, spesifik konulardaki yazıların (örneğin köy kalkınması) künyesinin verilip, kısaca açıklanmasıyla da birer tez elde edilebilir. Böylece birçok yüksek lisans ve doktora öğrencisi tezini tamamlayabileceği gibi söz konusu üniversite de şehrinin yerel tarihini, *en ince ayrıntısına kadar* araştırmış olacaktır.

Bir konu hakkında tez yazmadan önce, o konu hakkındaki çalışmalar, dolayısıyla da mevcut tezler okunur. Eğer bu tezlerin çoğu bir örüntüyü takip ediyorsa, yazılacak yeni tezin de bu örüntüyü takip etmesi, o tezin kabul edilmesi için güvenilir bir yol olacaktır. Zira bilimsel araştırmalar yapmakla mükellef kurumlar olan üniversiteler bu çalışmalarını kabul etmişse, o çalışmalar bilimsel nitelikte demektir. Öyleyse bilimsel araştırma yöntemi, o örüntüyü gerektirmektedir. Bu durumda da araştırmacı, yani yüksek lisans

veya doktora öğrencisi, *bilimsel araştırma yönteminin gereklerini yerine getirecek*; böylece hem *belirli* kaynaklardan yararlanacağı hem de *belirli* bir örüntüyü takip edeceği için çalışması kısa bir sürede tamamlanacaktır. Keza Osmanlı tarihi alanında, *tahrir defterleriyle* ilgili tezlerin çoğunun da kendilerine özgü bir örüntüyü takip ettiği görülmektedir.

Zaman sınırı başlı başına bir neden olarak ele alınabilir; çünkü tezini belli bir zaman aralığında tamamlamak zorunda olan araştırmacı bazı tavizler vermek zorunda kalabilir. Örneğin, çalışılacak konuya özgün bir teorik çerçeve kazandırabilecek nitelikte olan ama konuyla ilgili diğer tezlerde kullanılmayan felsefe, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. alanlardaki çalışmalardan yararlanmamak bu tavizlerden olabilir. Çünkü farklı alanlardan ne kadar çok kaynak okunursa, araştırmanın perspektifi o kadar özgünleşeceği gibi araştırma süresi de o kadar artacaktır. Bu nedenle de konuyu, söz konusu örüntüye uyacak şekilde sınırlamak gerekir.

Bu varsayımlardan hareketle, birkaç istisna hâriç, Halkevleri hakkındaki tezlerin yeni bir yöntem, bakış açısı veya bilgi ortaya koymamasının nedenlerini sıralamak mümkündür: (1) konuyu araştırma nedeninin, entelektüel bir sorgulama sürecinin sonunda ortaya çıkmaması (sadece daha önce çalışılmadığı için bir konunun çalışılması); (2) belli bir döneme kadar birincil kaynakların çok sınırlı olması; (3) yüksek lisans tezlerinin kısa bir sürede tamamlanmasının gerekmesi ve (4) kısa sürede tamamlanması için tezlerin aynı örüntüyü izleyerek hazırlanması. Bu dört nedenden ikisinin, yani entelektüel bir sorgulama sürecinin sonunda konuyu araştırma nedeninin belirlenmemesi ve gereken birincil kaynakların kullanılmamasının, Halkevleriyle ilgili tezlerin çok büyük bir kısmının niteliğini belirlemede daha çok etkili olduğu söylenebilir. Nitekim bu literatür tartışmasının girişinde, Halkevlerini araştırma nedenlerinden *birinin* nasıl ortaya çıktığından ve Halkevleriyle ilgili birincil kaynaklardan ayrıntılı olarak bahsedilmesinin gerekçesi bu durumdur. Üstelik aynı dört nedenin, Halkevlerini konu alan birçok makale için de geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü Halkevleri hakkındaki bir makalenin hem konuyla ilgili tezlerden çok daha kısa bir sürede tamamlanması hem de konunun sadece bir veçhesine odaklanması gerekir. Mevcut araştırma yöntemi ve metinlerin takip ettiği örüntü ile de ancak mevcut nitelikteki çalışmalar ortaya çıkmaktadır.

Türü ne olursa olsun (makale, tez veya kitap) Halkevleriyle ilgili *özgün* akademik çalışmaların, entelektüel bir sorgulama sürecinin ardından konularının belirlendiği ve bu çalışmalarda Halkevlerinin belli bir bağlamda değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin Neşe Gurallar Yeşilkaya konuyu mimarî bağlamda değerlendirirken M. Asım Karaömerlioğlu köycülük fikri bağlamında değerlendirmiştir. En verimli bağlamın ise gündelik hayat olduğu söylenebilir; çünkü Halkevleri, gündelik hayat bağlamında, farklı veçheleri üzerinden değerlendirilebilir. Örneğin yüksek lisans tezinde Didem Kandil Aydoğdu, Halkevi üyesi olan veya Halkevlerinde çalışan kadınların gündelik hayatta karşılaştığı sorunlara odaklanırken Fulya Balkar, muhafazakâr bir taşra şehri halkının inkılâba verdiği tepkilere odaklanmıştır. Alexandros Lamprou ise gündelik hayat bağlamında ele aldığı Halkevleri aracılığıyla halk terbiyesi fikrini, ulus inşası sürecini, kadın-erkek ilişkilerini, taşradaki siyasî ve ekonomik çıkar çatışmalarıyla CHP'nin pratikteki halini göstermiştir. Öyleyse Halkevleriyle ilgili özgün bir akademik çalışma üretebilmek için sadece Halkevleri hakkında düşünmenin yeterli olmadığı söylenebilir. Konuyla ilgili özgün bir çalışma üretebilmek için Halkevleri, inkılâbın gündelik hayattaki tezahürü olarak ele alınmalı ve Halkevi ideali ile pratiği arasındaki farka odaklanılmalıdır. Çünkü bu *fark* aslında Halkevlerinin değil, inkılâbın ideali ile pratiği arasındaki farktır. Bu farka odaklanmadan Halkevlerini araştırmak, Halkevlerinin faaliyet ve yayınları hakkında zaten bilinen ansiklopedik bilgileri, değişik cümlelerle ifade etmekten başka bir sonuç doğurmayacaktır.

1. BÖLÜM

SALTANATTAN CUMHURİYETE, TÜRKİYE’DE HALK TERBİYESİ FİKRİNİN GELİŞİMİ

1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA HALK TERBİYESİ: TÜRK DERNEĞİ’NDEN TÜRK OCAKLARINA

“Halkevleri niçin açıldı?” sorusuna verilecek cevabın iki boyutu vardır. Bunlardan biri, Evlerin açıldığı tarihle doğrudan ilgilidir ve “İnkılâbı halka benimsetmek için,” demeyi gerektirir. Diğer boyut ise Halkevlerinin bu işi nasıl yapacağıyla ilgilidir. İnkılâbı halka benimsetmek için Halkevlerinin kullandığı yöntem, “halk terbiyesi”dir.⁷¹ Dolayısıyla, halk terbiyesi kavramını Cumhuriyet ideolojisi bağlamında tanımlayarak işe başlamak gerekir:

Halk terbiyesi, milleti teşkilâtlaştırma ve millî kıymetlerimizi meydana çıkararak işletme işidir. Halk terbiyesi memleketin şive, mezhep ve medeniyet itibariyle birçok parçalara ayrılan zümrelerini bir içtimaî vücut ve millet haline yuğurma, fertlerin düşünüş, duyuş ve isteyişini bütün milletin mefkûresine uygun bir tarzda işliyerek ruhu yetiştirme demektir. Türk milletinin geniş halk tabakalarına millî kültürden pay vererek bu sayede şuurlu kümeleri siyasî ve içtimaî dirime ortak ederek, Türk milletinin dirim güçlerini ve kaynaklarını tazelemek, tekâmül ve inkişaf ettirmektir [*sic*].

Bu vazifeleri mektep tek başına yapamaz. Mektep çağını geçmiş insanların da aynı istikamette terbiye görmesi lazımdır [*sic*].⁷²

1930’ların başında Halkevi, Türkçe için yeni bir kavram olsa da halk terbiyesi kavramı 1910’lardan, yani Osmanlı döneminden beri bilinmekteydi. Öyleyse halk terbiyesi yöntemi sabit kalmış, yeni devrin gereklerine göre içeriği ve amacı değişmişti. Dolayısıyla Halkevlerinin, inkılâbı halka nasıl benimseteceğini sormak, halk terbiyesi bağlamındaki konumunu düşünmeyi gerektirir. Bunun için de 1930’ların başında Halkevlerinin açılmasını gerektiren şartlardan önce, halk terbiyesi fikriyle Osmanlı’nın son döneminde açılan kurumlardan kısaca bahsetmek gerekir.

⁷¹ “... bu asırda milletleşmek için, millette kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak [...] esasının kurulması lazımdır.” Bkz. Recep [Peker], “Halkevleri Açılma Nutku,” *Ülkü*, sayı 1 (Şubat 1933): 6. “Halk arasında âdetin, kökleşmiş fikirlerin, ananelerin tiranlığı vardır. Bunlar bir hükümdar tiranlığından daha az değildir. Onun içindir ki, halk terbiyesi, inkılâbımızın esas prensiplerinden birini teşkil etmiştir.” Bkz. Mehmet Saffet, “İnkılâp Terbiyesi,” *Ülkü*, sayı 8 (Eylül 1933): 107.

⁷² Hamit Zübeyr [Koşay], “Halk Terbiyesi Vasıtaları,” *Ülkü*, sayı 2 (Mart 1933): 152.

Halk terbiyesi amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda açılan ilk kurumun Türk Derneği olduğu anlaşılıyor. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından, 1908'de İstanbul'da açılan Türk Derneği'nin 16 kurucu üyesinin içinde Ahmed Midhat, Yusuf Akçura ve Rıza Tevfik [Bölükbaşı] yer almıştır. İlk başkan, Necib Asım'dır.⁷³ Derneğin nizamnamesinde belirtilen kuruluş amacı ise halk terbiyesi yöntemiyle uyumlu görünmektedir:

Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve haldeki âsar, ef'âl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin âsâr-ı atıkasını, târihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahvâl-i içtimâiyyesi ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir.⁷⁴

Dolayısıyla derneğin Türk milliyetçiliğini oluşturmak için tarihsel ve kültürel kaynakları araştırıp, farklı devletlerin –aslında Rusya İmparatorluğu'nun– tebaası olan Türklerin anlaşmasını sağlayacak standart bir Türkçe geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Bu da kitap, dergi ve gazeteler yayımlayıp kütüphaneler açarak, yani halk terbiyesinin bazı araçlarını kullanarak mümkün olacaktır.⁷⁵ Nitekim 1911'de dernek yine *Türk Derneği* adıyla bir dergi yayımlamaya başlamıştır. Aynı yıl, İstanbul'daki merkeze ek olarak Rusçuk, İzmir ve Kastamonu'da derneğin birer şubesi açılmıştır. Yine aynı yıl, “Edebiyyât-ı Osmanîyye Cemiyeti” adıyla Budapeşte'de açılan şubenin amacı ise Türk dili ve tarihi alanındaki Macarca eserleri Türklere, bu alandaki Türkçe eserleri de Macarlara tanıtmaktır. Ne var ki bu hedeflerine rağmen derneğe yurtçinde 62, Macaristan'da 22 kişi üye olmuş; *Türk Derneği* dergisi ise “malî sıkıntı ve yazı yetersizliği nedeniyle” ancak yedi sayı yayımlanabilmiştir.⁷⁶

Halk terbiyesi yöntemini benimseyen bir diğer kurum, 1911'de İstanbul'da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'dir. Mehmet Emin [Yurdakul], Ahmet Hikmet [Müftüoğlu], Ahmet Ağaoglu, Hüseyinzâde Ali [Turan], Yusuf Akçura ve Âkil Muhtar [Özden] cemiyetin kurucuları arasındadır. Aslında Türk Derneği gibi Türk Yurdu Cemiyeti'nin de Türk

⁷³ Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 15–16.

⁷⁴ A.g.e., 33.

⁷⁵ Lamprou, “Between Central State and Local Society,” 35.

⁷⁶ Üstel, a.g.e., 18–27.

milliyetçiliğini halk terbiyesi yoluyla yaymak için kurulduğu söylenebilir, yani amaç ve yöntem aynıdır. Nitekim Türk milliyetçiliğinin ideologlarından Yusuf Akçura her iki kurumun da kurucularındandır. Ancak Türk Ocağı'nın kuruluş çalışmaları sırasında kurulduğu için Türk Yurdu Cemiyeti kısa süre içinde feshedilmiş, cemiyetin bütün üyeleri Türk Ocağı'na geçmiştir. Bununla birlikte, cemiyetin yayın organı *Türk Yurdu* dergisi de Türk Ocağı'nın yayın organı haline gelmiştir. “Türklüğe hizmet etmek, Türklere fâide dokundurmak” için yayımlanan ve “açıktan açığa Türk nasyonalisti olan biricik mecmua” olduğunu ilan eden *Türk Yurdu*'nun imtiyazı Mehmet Emin adına alınmış, sonra Yusuf Akçura'ya devredilmiştir. Yazarları arasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüzeyinzâde Ali gibi Rusyalı Türkler olan dergi, Rusya tebaası Türklerin ilgisini çekmiştir. Zaten derginin sadece Osmanlı tebaası Türklere değil, *bütün* Türklere hitap etmesi istenmiş ve dergide yer alan yazıların bu nedenle *herkesin* anlayabileceği, sade bir Türkçe ile yazılması kararlaştırılmıştır. Türk Yurdu Cemiyeti'nin –daha doğrusu, cemiyetin yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisinin– Türk Derneği'nden farkı ise bilimsel ve kültürel konularla ilgilenmekle kalmayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve yoksul Türklerin maruz kaldığı toplumsal ve ekonomik sorunları anlatmaya çalışmasıdır.⁷⁷

Kabul edilen anlatıya göre Askerî Tıbbiye Mektebi'ndeki bazı Türk öğrenciler, imparatorluğun diğer *milletlerinden*⁷⁸ öğrencilerin milliyetçi derneklerine tepki olarak kendi derneklerini kurmak için 1908'de gizli toplantılar yapmaya başlamıştır. Mektep idaresi tarafından fark edilip yasaklanan bu toplantılar sonra Karacaahmet Mezarlığı'nda devam etmiştir. Daha sonra öğrenciler, kuracakları derneğin milliyet ilkesine dayanmasına karar vermiş ve dönemin meşhur bazı aydınlarına danışmıştır. Dernek fikrini somutlaştıran kişiler askerî öğrenci olduğundan, idare heyetine siviller –Mehmet Emin [Yurdakul], Ahmet Ferit [Tek], Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Emin Bülent [Serdaroğlu], Fuat Sabit ve Mehmet Ali Tefvik [Yükselen]– seçilmiştir. Ancak hem

⁷⁷ A.g.e., 42–50.

⁷⁸ “İslâmî literatürde din ile eş anlamlı olması yanında belli bir dinin mensuplarını ifade eden millet kelimesi [...], Osmanlı Devleti'nde de klasik dönemden itibaren dinî zümreleri ifade etmek için kullanılmıştır. XVI–XVIII. yüzyıllarda belgelerde ‘papanın milleti, millet-i Ermeniyân, milel-i selâse’ tabirleri geçer. [...] XIX. yüzyılda millet kelimesi müstakil olarak her gayri müslim topluluk için kullanılması ve dinî bir aidiyeti ifade etmesine rağmen yine XIX. yüzyıl Osmanlı siyasi terminolojisi Arapça milleti, Fransızca-Latin menşeli ‘nation’ terimine karşılık olarak kullanmış, millet kelimesi bu anlamıyla Doğu ülkelerinde modern zamanlarda yaygınlaşmıştır [sic].” İlber Ortaylı, “Osmanlılar'da Millet Sistemi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2020), 66.

hükümeti gayri resmî olarak kontrol eden İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) hem de Askerî Tıbbiye Mektebi idaresi, derneğin kurulmasına engel olmaya çalışmış; bu nedenle de idare heyeti ancak bir kere toplanabilmiştir. Bunun üzerine öğrenciler, fikirlerini sivil yüksek okullarda yaymak için propaganda çalışmalarına başlamış, sekiz ayın sonunda 2.000'den fazla üye kaydedilmiş, dernek kurmak için gereken ruhsatname 1910'da hükümetten alınmış ve kongrede Türk Ocağı ismi kabul edilmiştir. Türk Ocağı fiilen 1911'de, Divanyolu'ndaki binada, Ahmet Ferit'in başkanlığında açılmıştır. Türk Ocağı'nın Nizâm-nâme-i Esas ve Dâhilî'sine göre ise derneğin resmî kuruluş tarihi 25 Mart 1912'dir [12 Mart 1328]. Yine nizamnameye göre “Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslâmiyyenin bir rûkn-ü mühimmi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerinin terakki ilâsıyla ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır.”⁷⁹ Yani derneğin amacı, Türk milliyetçiliğinin yayılması için gereken kültürel ve ekonomik şartları olgunlaştırmaktır. Bu amaca da halk terbiyesi yöntemleriyle ulaşılabilecektir:

Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşr edecek, mektepler açmaya çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşâtlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.⁸⁰

1912 sonbaharında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşı'nda yenilmesi nedeniyle Türk Ocağı, milliyetçilik karşıtları tarafından, imparatorluğun milletlerini birbirine düşman etmekle suçlanmıştır. Bunun yanında, Ahmet Ferit'in başkanlıktan ayrılması ve parasızlık nedeniyle derneğin yeniden yapılanmasına karar verilmiştir. Bu yıl düzenlenen kongrede Hamdullah Suphi, başkan; Yusuf Akçura, ikinci başkan; Halis Turgut, genel sekreter seçilmiştir. Yeni idare heyeti, iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklendiği için bu dönemde Türk Ocağı'nın maddî bir sorununun kalmadığı söylenmektedir. Dönemin milliyetçiliğe elverişli olması ve kazandığı yeni maddî imkânlar sayesinde Türk Ocağı konferanslar, konserler ve yayınlar ile “kitle eğitimi” yönlendirmiş ve bu *eğitimi* alan kişiler arasında milliyetçiliği yaymaya başlamıştır. Faaliyetlerin artması ve daha çok insanı çekmesi nedeniyle derneğin binası 1913'te, Beyazıt'taki konağa taşınmıştır. 1913'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülkedeki

⁷⁹ Üstel, *A.g.e.*, 51–56, 100.

⁸⁰ *A.g.e.*, 100–101.

bütün dernekleri kapatmış veya kontrol altına almış, Cemiyet'in merkez-i umumî üyesi ve ideoloğu Ziya Gökalp'i bu nedenle Türk Ocağı başkanlığına getirmeye çalışmıştır. Ancak Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi karşısında ancak yedi oy alabilmiştir.⁸¹

Türkçenin “kemâline çalışmak”, diğer bir deyişle modern Türkçenin kurallarının belirlenmesi ve farklı devletlerin tebaası olan Türkler için standartlaştırılması amacıyla konferanslar verilmiş ve derneğin yayın organı *Türk Yurdu*'nda makaleler yayımlanmıştır. Kadınların toplumsal hayattaki yerinin genişletilmesi için kadınlara açık konferanslar düzenlendiği gibi erkeklerin kadın izleyicilere ve kadınların erkek izleyicilere hitap ettiği konferanslar da düzenlenmiştir. Ancak bu konferansların Türk milliyetçiliği konusuyla sınırlı olduğunu; bu milliyetçiliğin, gelecek kuşakları yetiştirecek anneler olarak gördüğü kadınlara toplumda başka rol vermediğini; konferanslara katılan kadınların da toplumun seçkin kesimlerinden olduğunu unutmamak gerekir. Kadınların annelikten başka toplumsal roller alması için Türk Ocağı'nın bulunduğu tek girişim ise Halide Edip'in [Adivar] yazdığı iki tiyatro oyununda Türk kadın oyunculara yer verilmesidir. Halide Edip ve Hamdullah Suphi'nin rol alacağı *Yeni Turan* adlı oyunun sahnelenmesi, seyirciler arasında Enver ve Talat Paşalar olmasına rağmen, İstanbul Muhafızı Cemal Paşa tarafından, Müslüman kadınların sahneye çıkmasının sakıncalı olduğu gerekçesiyle son anda iptal edilmiştir. Yahya Kemal [Beyatlı] ve Muhsin Ertuğrul'un yönettiği, kız ve erkek lise öğrencilerinin rol aldığı *Kenan Çobanları* ise İslamcılarının tepkisine rağmen 1913'te sahnelenmiştir.⁸²

Kuruluşundan 1918'e kadar Türk Ocağı'nda “diapozitif (aks camı)” ile konferanslar düzenlendiği gibi öğleden sonra kadınlara, geceleri ise erkeklere filmler de gösterilmiştir. Yine 1918'e kadar Türk kültür ve sanatını tanıtmak amacıyla kadın ve erkek üyeler için ücretsiz konser ve geziler düzenlenmiş; Darülfünun hocaları, kadınların da katılabildiği açık dersler vermiş; başka devletlere tabi olup da savaş esnasında Türkiye'ye göçen Türklerin Ocak binasında barınması sağlanmış; yurtiçinde ve dışında Ocak hesabına öğrenciler okutulmuş; Ocak tarafından iki öğrenci yurdu ve bir kütüphane açılmış; yerli

---

⁸¹ A.g.e., 56–58, 61–62, 76.

⁸² A.g.e., 64–68.

sanayi ürünlerinin –ağırlıklı olarak tekstil ürünlerinin– sergilendiği dört sergi düzenlenmiştir. 1918’de dernek 35 şubeye ve 2.005 üyeye ulaşmıştır.⁸³

Türk Ocağı’nın bir sonraki kongresi I. Dünya Savaşı nedeniyle ertelenmiş, savaşın yakın bir gelecekte bitmeyeceği düşünülerek de Haziran 1918’de düzenlenmiştir. Bu kongrede en çok, derneğin *nerede* çalışacağı hakkında tartışıldığı söylenebilir. Hamdullah Suphi, Şükrü Eflâtun ve Hüseyin Abbas; derneğin “bilhassa” Türkiye’de ama Türklerin yaşadığı her yerde çalışmasını savunurken Halide Edip ve Fuat Sabit bütün Türkleri birleştirme idealinin gerçekçi olmadığını, derneğin öncelikle Anadolu’da faaliyet göstermesi gerektiğini savunmuştur. Sonuçta iki taraf uzlaşmış, derneğin “faaliyet sahası” nizamnamede “merkezden itibaren geride kalmış Türk ili” olarak tanımlanmıştır.⁸⁴

Türk Ocağı’nın yayın organı *Türk Yurdu* dergisini çıkaran yazarlardan Halide Edip, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Celal Sahir [Sılan], Hüseyinzade Ali ve Ziya Gökalp 1912’de, *Halka Doğru* adıyla bir dergi daha yayımlamaya başlamıştır. Bilimsel ve edebî nitelikte olma iddiasını taşıyan *Türk Yurdu*’nun aksine *Halka Doğru*, herkese hitap edebilmek için basit bir dille yazılan, eğitim sorunlarına pratik çözümler bulmayı amaçlayan bir dergidir. Derginin adı ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya’da ortaya çıkan Halkçılık (*Narodniçestvo*) akımıyla ilgilidir. Bu halkçı (*Narodnik*) fikirler, Rusyalı Türk entelektüeller tarafından Türk Ocağı içinde tanıtılmış, 1879–87 yılları arasında Rusya’da faaliyet gösteren Narodnaya Volya (*Halkın İradesi*) örgütünün sloganlarından “Halka Doğru”, yeni derginin adı olarak benimsenmiştir. 1916’da ise İzmir’de Halka Doğru Cemiyeti kurulmuştur. Nizamnamesine göre bu cemiyetin amacı; halkı aydınlatmak için dergiler yayımlamak, kütüphaneler açmak ve bilimsel tartışmalar düzenlemek; kısaca “halkın ahlakî, iktisadî ve içtimaî seviyesini yükseltmek”tir. Halka Doğru Cemiyeti’nin kurulmasından önce ise Cemal Paşa 1913’te Türk Gücü Cemiyeti’ni, Harbiye Nezareti de 1914’te Osmanlı Güç Derneklerini kurmuştur. Halk terbiyesi için kurulan diğer derneklerden farklı olarak bu ikisi, halkın sadece bir bölümünü, yani genç erkekleri savaşa hazırlamak amacıyla fiziksel olarak terbiye etmek için açılmıştır.⁸⁵

⁸³ A.g.e., 84–90, 92.

⁸⁴ A.g.e., 95–97.

⁸⁵ Lamprou, “Between Central State and Local Society,” 36–37.

Türk Ocağı'nın halk terbiyesi çalışmalarının teoriden pratiğe geçirilmesini savunanların ilk hamlesi *Halka Doğru* dergisini yayımlamak olmuşsa, ikinci hamlesi 1918'de, İstanbul'da Köycüler Cemiyeti'ni kurmak olmuştur. Cemiyetin başkanı resmen Halide Edip olsa da fiilen –Askerî Tıbbiye Mektebi mezunu ve ileride cumhuriyetin Millî Eğitim Bakanı olan– Dr. Reşit Galip'tir. *Köycüler Nizamnamesi*'ne göre cemiyet, “Köycüler arasında insaniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif husûsâtında kendilerine yardım etmek maksadıyla” kurulmuştur.⁸⁶ Bu maksadı gerçekleştirmek için Dr. Reşit Galip, Dr. Fazıl Doğan, Dr. Mustafa ve Dr. Hasan Ferit; Nisan 1919'da Tavşanlı'ya giderek civardaki köylerde çalışmaya başlamıştır. Cemiyetin en önemli ve en özgün girişimi ise örnek köyler kurmaktır. Hazırlanan projeye göre cemiyetin vereceği sermaye ile tarıma uygun bir arazi satın alınacak, tüm faaliyetler iş bölümüyle ve dönüşümlü olarak yapılacak, köy kasasını da ihtiyar heyeti yönetecektir. Fakat Rusya köylerindeki *mir* düzeninden ilhamla ortaya atılmış gibi görünen bu fikrin hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır.⁸⁷

1919'da İstanbul'da kurulan Köylü Bilgi Cemiyeti'yle birlikte Köycüler Cemiyeti, halk terbiyesi fikrinin bir parçası veya hayata geçirilmeye başlamış hali olarak değerlendirilebilir; çünkü o dönem itibarıyla eğitilmesi, aydınlatılması veya terbiye edilmesi gereken halkın büyük çoğunluğu köylerde yaşadığından, halk terbiyesini köylerde uygulamak gerekmiştir. Ne var ki halk terbiyesi fikri pratiğe dökülmeye başlandıktan kısa bir süre sonra başlayan Balkan Savaşlarını, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele takip ettiği için Türk Ocağı ve Köycüler Cemiyeti'nin faaliyetleri, amaçlarına kıyasla çok yetersiz kalmıştır. Bununla beraber, 1922'nin sonlarına kadar süren savaşların, halk terbiyesini savunan aydınların köylülerle doğrudan etkileşime geçmesine katkıda bulunduğu da söylenebilir. Ancak 1923'teki koşullar, 10 yıl öncekinden çok farklıdır. Bu durum ise halk terbiyesi için kurulan derneklerin, bilhassa da Türk Ocağı'nın amaçlarını ve faaliyet sahasını daraltmasına neden olmuştur. Eskiden de gerçekçi görünmeyen, dünyadaki bütün Türkleri tek devlete tabi kılma, yani Turan idealini artık hayal etmek dahi mümkün değildir. Çünkü imparatorluk yıkılıp, yerine federatif bir sosyalist cumhuriyet kurulsa da Rusya Türklerinin Rusya'da kalacağı kesin olarak

⁸⁶ Üstel, *a.g.e.*, 122.

⁸⁷ *A.g.e.*, 115–117; Lamprou, *a.g.e.*, 37.

anlaşılmıştır. Rus tebaası Türkleri birleştireceği umulan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini de gayrimüslim vatandaşlarının neredeyse tamamını tasfiye etmiş, nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan bir ulus-devlet, Türkiye Cumhuriyeti almıştır. Bu şartlar altında Türk Ocağı'na da başından beri destek verdiği Millî Mücadele kadrosunun kurduğu yeni rejimi, yani inkılâbı desteklemek düşecektir.⁸⁸

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK OCAKLARI

I. Dünya Savaşı'nın ardından gelen Mütareke Dönemi'nde İstanbul Türk Ocağı, işgal komutanlığının emriyle 1920'de kapatılmış; ama kısa bir süre sonra fiilen açılmıştır. 1923'te ise Türk Ocağı şubeleri tekrar resmen açılmaya başlamıştır. Mayıs 1923 itibarıyla 43 şubeye ulaştığından olsa gerek, Ocak genel merkezinin nerede olacağı tartışılmaya ve dernek Türk Ocakları olarak da anılmaya başlamıştır. Örneğin Reşit Galip'e göre Ocakların merkezi, ülkenin tek üniversitesinin bulunduğu İstanbul'da yer almalıdır.⁸⁹ Ama sonuç olarak merkez, yeni başkent Ankara'ya taşınmıştır. 23–25 Nisan 1924'te toplanan Türk Ocakları Birinci Umumî Kongresi'nde, derneğin “harsî ve ilmî” faaliyetlerini saptamak ve Türk ulusunun “harsî birliği” için çalışmak amacıyla *Türk Yurdu*'nun tekrar yayımlanmasına karar verilmiştir. Hamdullah Suphi'ye göre dergi hem “Türk milletini, Garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin bir telkin vâsıtası” hem de “Türk milletini geri çekmek isteyen bütün irticâlara karşı hayatî fikirlerin bir içtihad vâsıtası” olacaktır.⁹⁰

1925'ten itibaren Ocakların Cumhuriyet Halk Fırkası'yla (CHF) bütünleşme sürecinin başladığı söylenebilir. Çünkü İstanbul Türk Ocağı'nın toplumsal görevlerini saptamak için seçilen heyet, 10 Ekim'deki kongrede idare heyetine sunduğu raporda Ocağın bir *halk evine* dönüştürülmesini savunmuştur:

Ocak bir halk evi telâkki edildiği takdirde faaliyeti daha geniş olacaktır. Halk evi bütün cemaatin mihrakıdır. Gayesi coğrafi hudûdlarla ayrılmış bir cemaat içinde dinî, içtimaî şuuru, menfaâtları ve hisleri müşterek olan ferdleri bir teşkilât altına toplayıp, cemaatin muhtelif sahadaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Bunu temin için

⁸⁸ Lamprou, *a.g.e.*, 37–38; Üstel, *a.g.e.*, 139–140.

⁸⁹ Üstel, *a.g.e.*, 129–133.

⁹⁰ *A.g.e.*, 145–157.

iktisâdî, terbiyevî, içtimâî teşkilât ile komütinenin ihtiyaçlarını keşf ve tedavi şartlarını istimâl eder.⁹¹

Dolayısıyla halkevi kavramının –Türkçede ilk kez ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı belli olmasa da– kamusal alanda ilk kez 10 Ekim 1925’te, İstanbul Türk Ocağı kongresinde kullanıldığı söylenebilir.

23 Nisan 1925’te başlayan Türk Ocakları İkinci Büyük Kurultayı’nda, “Türkiye dışındaki Türkleri aydınlatma ve yükseltme görevinin *Türk Yurdu* dergisiyle yerine getirilmesi” kabul edilmiştir.⁹² Dolayısıyla Ocakların *fiilî* çalışma alanının, Türkiye toprakları ile sınırlandığı söylenebilir. Nitekim 1925 tarihli *Türk Ocakları Yasası*’nın 2. maddesi de çalışma alanının Türkiye topraklarıyla sınırlı olduğunu *ima etmektedir*: “Türk Ocağının maksadı; bütün Türkler arasında millî şuurun kuvvetlendirilmesine, Türk harsının meydana çıkarılmasına, medenî, sıhhi tekamülün teminine ve millî iktisadın inkişafına çalışmaktır.”⁹³ 1926’daki büyük kurultayda; bir yıl önce 135 olan şube sayısının 217’ye, toplam üye sayısının da yaklaşık 30.000’e yükseldiği belirtilmiştir.⁹⁴ 1925’ten önce açılan şubelerin neredeyse tamamı, ülkenin batısında ve Karadeniz kıyısında yer alırken 1925’ten sonra açılan şubelerin çoğu, Adana-Trabzon hattının doğusunda yer almıştır. Çünkü bu bölgede Türklerin yanı sıra *halk terbiyesine en çok muhtaç olan*, çeşitli anadillere sahip etnik gruplar yaşamaktadır. Ocaklar da artık, ulus-devlet politikalarının bir parçası olarak bu vatandaşlara Türk dilini ve kültürünü öğretmekle mükelleftir.⁹⁵

Ocakların CHF ile *resmî* olarak bütünleşme sürecinin 1927’de başladığı söylenebilir. Zira 23 Nisan 1927’deki büyük kurultayda değiştirilen *Türk Ocakları Yasası*’nın 3. maddesine göre:

Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı bu mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası’yla devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı bu mefkureleri neşr ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücadele eder; hiçbir Ocaklı, Ocağı şahsî ve siyasî ihtirasına alet ve saha itihaz edemez.⁹⁶

⁹¹ “Türk Ocakları (Halk Evi) Olmalıdır,” *Vakit*, 14 Mart 1925; aktaran Üstel, *a.g.e.*, 167.

⁹² Üstel, *a.g.e.*, 171.

⁹³ *Türk Ocakları Yasası* (Ankara, 1925), 3.

⁹⁴ Üstel, *a.g.e.*, 180.

⁹⁵ Lamprou, *a.g.e.*, 39–40.

⁹⁶ *Türk Ocakları Yasası* (Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927), 3.

22 Ekim 1927’de kabul edilen CHF nizamnamesinin 40. maddesine göre de “Siyasî, idarî, içtimaî, iktisadî, kültüre ait ve bunlara mümasil bilcümle teşekküllerin heyet-i müdirelerine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilan olunur.”⁹⁷ 1928’deki beşinci büyük kurultayda ise merkez heyeti üyelerinin; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) başkanı, başbakan, CHF genel sekreteri ve Türk Ocakları merkez heyeti başkanı tarafından seçilmesine karar verilmiştir.⁹⁸

Türk Ocaklarının 1924–31 yıllarındaki çalışmaları başlıca üç kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki; konferanslar düzenleyip, kurslar ve kütüphaneler açarak eğitim ve propaganda çalışmaları yapmaktır. İkincisi; eskiden Köycüler Cemiyeti’nin yaptığı çalışmaları üstlenerek köylüleri eğitmeye, köylerin sıhhi ve ekonomik durumunu iyileştirmeye çalışmaktır. Bu bağlamda en çok öne çıkan çalışma, köylülere yeni tarım tekniklerini öğretip bu teknikler için gereken malzemeleri sağlamaktır. Üçüncü kategori ise folklor çalışmalarıdır. Bunun için Ocaklar; yöresel dans, türkü, mâni, hikâye ve masal gibi kültür ürünleriyle tarihî eserleri kayıt altına alıp müzeler açmıştır. Dolayısıyla bu çalışmalarda Ziya Gökalp’in etkisi görülebilir; zira *aydınlık* “medeniyet” götördükleri halktan “kültür” almıştır.⁹⁹

1.3. GAZİ’NİN YURT GEZİSİ: HALKEVLERİNE GİDEN YOL

Halk terbiyesi için Osmanlı döneminden beri açılan kurumlardan bahsettikten sonra geriye, cumhuriyet döneminde halk terbiyesine niçin Türk Ocaklarıyla devam edilmediğini anlamak kalıyor. Türk Ocakları, halk terbiyesinde tecrübeliydi ve CHF’yle “devlet siyasetinde beraber”di. Hamdullah Suphi’ye göre “Ocaklar inkılâbın bekçisi”ydi ve inkılâbı halka benimsetmek için 14 “irşat heyeti” kurmuş, Latin alfabesinin halka öğretilmesi için kurslar açmıştı.¹⁰⁰ Üstelik Ocak yöneticileri de artık CHF’nin onayıyla belirleniyordu. Öyleyse CHF halk terbiyesine ve inkılâbı yaymaya niçin Türk Ocaklarıyla değil de Halkevleriyle devam etmeye karar vermişti? Bunu anlayabilmek için,

⁹⁷ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927), 11.

⁹⁸ Üstel, *a.g.e.*, 285–286.

⁹⁹ Lamprou, *a.g.e.*, 40.

¹⁰⁰ *A.g.e.*, 40–41.

“Halkevleri niçin açıldı?” sorusuna verilecek cevabın diğer boyutundan, yani *Evlerin açıldığı tarihle doğrudan ilgili nedenlerden* bahsetmek gerekir.

1931’e gelindiğinde Türk Ocakları, 264 şubesi ve 30.000’den fazla üyesiyle gücünün doruğundaydı. 1927’den beri otoritesini artıran tek-parti rejimi ise Ocak şubelerini yerel birer muhalefet odağı olarak algılıyordu. Aslında tek başına bu durumun bile Ocakların kapatılması için yeterli bir neden olduğu söylenebilir. Zira o dönemde CHF ve hükümetin kontrolünde olmayan bütün dernekler –örneğin Millî Türk Talebe Birliği, Türk Kadınlar Birliği, Türk Matbuat Cemiyeti ve Türk İhtiyat Zabitleri Cemiyeti– “inkılâp kuvvetlerini birleştirmek” için kapatılmıştı.¹⁰¹ Bununla birlikte Ocakların sadece Türkiye’deki değil, Rusya’daki yeni rejim için de bir muhalefet odağı haline geldiği söylenebilir. Çünkü faaliyet sahasını Türkiye topraklarıyla sınırlandırmış olsa da Ocakların Turancılık fikrinden uzaklaşmadığı anlaşılıyor. Öyle ki SSCB Büyükelçisi Yakov Surits, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü’ye [Aras]; Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçisi İbrahim Abilov da doğrudan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e, Türk Ocaklarında “dostluğa yakışmayan bazı olaylar” yaşanmasından, örneğin “Türkistan’ı alacağız, Azerbaycan’daki Türkleri kurtaracağız” diye konferanslar verilmesinden rahatsız olduklarını bildirmişti.¹⁰² İnkılâp kuvvetlerini birleştirmeye karar verilmeden önce ise inkılâp ideolojisi dahilinde muhalefet etmeye izin verilmiş ve bunun için, Gazi’nin isteği üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuş; yine Gazi’nin isteği üzerine Fethi [Okyar] Bey, Paris büyükelçiliği görevini bırakıp, yeni fırkanın başına geçmişti. 12 Ağustos 1930’da kurulan SCF, CHF yönetimine *farklı nedenlerle* muhalif olan vatandaşlardan destek görmüş, Ekim 1930’da yapılan yerel seçimde de 40 belediye kazanmıştı. Bu durum, halkın inkılâbı benimsemediğini ve CHF’yi ilk fırsatta yönetimden uzaklaştırmak istediğini gösteriyordu. Sonuçta Fethi Bey, Gazi’yle ihtilafa düşmek istemediği için 17 Kasım 1930’da SCF’yi feshettiğini açıkladı. Gazi ise aynı gün, halkın neden inkılâbı ve fırkasının ilkelerini benimsemediğini öğrenmek için, danışmanlar ve fırka görevlileriyle birlikte, 4 Mart 1931’e kadar sürecek bir yurt gezisine çıktı. Gezi devam ederken, 23 Aralık 1930’da Menemen Olayı meydana geldi – Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay, Nakşibendi tarikatı mensupları tarafından, İzmir’in

¹⁰¹ Üstel, *a.g.e.*, 358, 390; Lamprou, *a.g.e.*, 40; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 307.

¹⁰² Üstel, *a.g.e.*, 360–361.

Menemen kazasında katledildi.¹⁰³ Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edildi ama SCF'nin kazandığı başarının üstüne böyle bir olayın yaşanması, inkılâbın ve CHF otoritesinin görüldüğü kadar güçlü olmadığının anlaşılmasını sağladı.¹⁰⁴ Nitekim inkılâbı halka benimsetmek için ABD, SSCB ve Avrupa ülkelerindeki gibi halk terbiyesi kurumları açma fikri bu yurt gezisinde ortaya çıktı.¹⁰⁵

Gazi'nin yurt gezisi devam ederken, Halkevlerinin açılacağına dair haberler gazetelerde yer almaya başladı. 2 Kânun-u Sâni [Ocak] 1931 tarihli *Vakit* gazetesine göre “Gazi Hz. son tetkik seyahatleri esnasında büyük bir ihtiyaca tekabül etmek üzere” vilayet ve kazalarda birer “Halk evi” açılmasının faydalı olacağına karar vermişti. CHF tarafından inşa edilecek Halkevi binalarının bin beş yüz kişilik salonlar, “kütüphane, musiki ve sinema kısımları” içermesi düşünülüyordu.¹⁰⁶ 3 Şubat'ta Nazilli Türk Ocağı'nı ziyaret eden Gazi, Halkevlerinden bahsetmemiş; Tük Ocaklarının, CHF'nin “hars şubeleri” olduğunu söylemişti. “Ocaklar, C. H. fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş [sic]” olacaktı. “... vasıtasızlıktan köylere gidip halk ile temas edemediklerini söyleyen” bir Ocak üyesine de Gazi, “şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafını düşünmediklerini” hatırlatmıştı.¹⁰⁷ 8 Şubat'ta Balıkesir'e giden Gazi yine Halkevlerinden bahsetmemiş; “bir birlik yapmakta olduklarını” ve konferanslar vermek için bina kiraladıklarını söyleyen öğretmenlere, “ayrı ayrı bir teşkilât yapmaktan vazgeçerek, aynı maksatlar için çalışan Türk Ocağı ile birleşmelerini ve mektep haricindeki bütün vakitlerini ocakta teksif etmelerini” tavsiye etmiş;¹⁰⁸ 12 Şubat'ta da Mersin'deki Gençlerbirliği'ni, kendini

¹⁰³ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin liseler için hazırladığı *Tarih IV* kitabında Menemen Olayı, SCF deneyiminin ve dönem itibarıyla hâlâ etkileri süren Büyük Buhran'ın bir sonucu olarak ele alınmıştır: “Yeni fırka siperi arkasında gizli irtica faaliyeti başladı. Bu faaliyetler *Nakşibendî* tarikati mensuplarından Derviş Mehmet isminde bir katil serserinin aynı tarikatten müritlerle *Menemen* kasabasını basması (23 Kânunuevvel 1930), zavallı genç zabıt *Kubilâyı*'ı evvelâ kurşunla yaralamak, sonra bıçakla boynundan kesmek suretile şehit etmesi, bu genç inkılâp çocuğunun başını yeşil bir bayrağın direği ucuna takarak halkı *isyana teşvik* eylemesi gibi ağır cinayet hareketlerine kadar vardı. İrtica anasının yeni fırka teşebbüsünden istifadeye kalkışarak dünyanın ve memleketin iktisadî buhranla çarpıştığı bir zamanda gaileler çıkarabilme ihtimali, yeni Fırkanın başında veya teşkilâtında bulunan samimî cümhuriyetçileri Menemen hadisesinin vukuundan ev[v]el ciddî endişeye düşürmüştü [sic].” Bkz. *Tarih IV. Türkiye Cumhuriyeti* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 197.

¹⁰⁴ Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası. Târihyazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 181–353.

¹⁰⁵ Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (İstanbul: Tan Matbaası, 1945).

¹⁰⁶ “C.H.F. Vilâyet ve Kazalarda Halk Evleri Yapacak,” *Vakit*, 2 Kânunusani [Ocak] 1931.

¹⁰⁷ “Gazi Hz. Nazilli'de,” *Vakit*, 5 Şubat 1931.

¹⁰⁸ “Gazimizin Huzurunda,” *Vakit*, 9 Şubat 1931; “Gazi Hazretlerinin Seyahatları,” *Yarın*, 9 Şubat 1931.

feshedip Türk Ocağına katılmaya çağırılmıştı.¹⁰⁹ 28 Şubat'ta Konya'ya gelen Gazi; Türk Ocaklarının, CHF'nin bir "şubesi" olduğunu ve inkılâp kuvvetlerinin Ocakların çatısı altında birleşmesi gerektiğini bir kez daha belirtmişti: "... vazifelerini anlatmak fırka teşkilâtımıza, fırkamızın bir şubesi olan Türk Ocaklarına ve her yerde behemehal Türk Ocaklarının içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları icap eden muallimlere teveccüh eder [sic]."¹¹⁰ Görüldüğü gibi Gazi her fırsatta, inkılâp kuvvetlerinin Türk Ocakları çatısı altında birleşmesi gerektiğini, Ocakların ise CHF'nin bir "şubesi" olduğunu vurguluyordu. Dolayısıyla bu durum, inkılâp kuvvetlerinin CHF çatısı altında birleşeceği anlamına geliyordu. Nitekim 16 Mart'ta, Ocakların *tam anlamıyla* CHF çatısı altına gireceği, yani Ocak ve Fırka binalarının birleştirileceği açıklanmıştı: "... Türkocakları merkez teşkilâtında çok geniş mikyasta tadilat yapılacak, bir çok yerlerde de ocak binaları fırka binalarile birleşecektir [sic]."¹¹¹ İdarî olarak Fırka'ya bağlanacak olan Ocakların artık idare heyetleri de olmayacaktı. Hatta "Türk Ocağı isminin değiştirilmesi de" söz konusuydu.¹¹² Bir gün sonra ise Ocaklara ait bütün bina ve arsaların Fırka'ya devredileceği, Türk Ocağı adının da "H. Fırkası Hars Şubesi" olarak değiştirileceği duyuruldu.¹¹³ Ocakların 23 Nisan'da toplanacak büyük kurultayında bu kararlar resmen kabul edilecek, Ocakların 30.000 üyesi de CHF üyesi haline gelecekti.¹¹⁴ Türk Ocaklarının bütün bina, arsa ve üyelerini devraldıktan sonra CHF'nin genel merkezinin de Türk Ocaklarının *eski* genel merkez binasına taşınacağı söylenmiş; ancak CHF Genel Sekreteri Recep [Peker] bu haberi teyit etmemişti. "Diğer yandan fırkada faşist teşkilâtını andırır bir gençlik teşkilâtı yapılması, memleketin her tarafında şubeleri bulunması" da kararlaştırılmıştı.¹¹⁵ Zira Hamdullah Suphi'nin, "Ocağın tarihî vazifesini ifa ettiği fikrinde olduğu söyleniyor"; Ocakların inkılâp karşısındaki vazifelerini ise tamamen yerine getirmiş sayılmayacağı, "bundan sonra millî bünye ve vazifeler itibarile hiçbir rolü kalmamış olduğu ekseriyetle kabul [sic]" ediliyordu.¹¹⁶ Ancak *Yarın* gazetesi

¹⁰⁹ "Gazi Hz. Mersin'den Malatya'ya Azimet Buyurdular," *Vakit*, 13 Şubat 1931.

¹¹⁰ "Reisicümhur Hz. Afyon'a Hareket Buyurdular," *Vakit*, 2 Mart 1931.

¹¹¹ "Türkocakları H. Fırkasile Beraber Çalışacak," *Vakit*, 17 Mart 1931.

¹¹² "Türkocakları Fırkanın Hars Müessesesi Halinde İdare Olunacak," *Milliyet*, 17 Mart 1931.

¹¹³ "Ocaklar Fırkanın Birer Hars Şubesi Olacak," *Cumhuriyet*, 18 Mart 1931.

¹¹⁴ "Kurultay 23 Nisan'da Mühim İctima Akdedecek," *Milliyet*, 18 Mart 1931. Daha sonra kurultayın 23 Nisan'da değil, Nisan'ın ilk haftasında yapılmasına karar verilmiştir. Sonuçta kurultay 10 Nisan 1931'de toplanmıştır. Bkz. "Kurultaya Hazırlık: Ocaklar Kongresi Nisan'da Toplanıyor!" *Cumhuriyet*, 21 Mart 1931.

¹¹⁵ "Halk Fırkası Her Tarafta Gençlik Teşkilâtı Yapacak," *Vakit*, 19 Mart 1931.

¹¹⁶ "Türk Ocakları İnfisah Ediyor," *Cumhuriyet*, 20 Mart 1931.

başmuharriri Arif Oruç'un bu ekseriyete dahil olmadığı anlaşılıyor. Zira gazetenin 20 Mart tarihli sayısı, "Türk Ocağı Bir Faşist Teşkilâtı mı Olacak?" manşetiyle çıkmış; Ocakların içinde bulunduğu durumla ilgili haberin başlıklarında da "İtalya'da İflas Eden Faşistliğin Türkiye'de de Tesisi Hata Değil mi? Türk Ocağının Faşistleştirilmesi Türk İnkılâbını İdare Eden Namık Kemal Hürriyetine Karşı Bir Hareket Telâkki Olunamaz mı?" diye sorulmuştu. Yine bu habere –ve haberi yazmış olması kuvvetle muhtemel olan Arif Oruç'a– göre Türk Ocaklarının, "inkılâp cephesinde kendilerinden beklenen vazifeyi tam yaptıkları kanaati umumî"ydi. Ne var ki Arif Oruç'un muhalefeti bu kadardı; çünkü ona göre de "bugünkü sistem ile, bugünkü teşkilât ile" Ocaklardan "azamî surette istifade etmek" mümkün değildi.¹¹⁷ Aynı nedenlerden dolayı olmasa da Arif Oruç gibi Falih Rıfki'nin da CHF'nin *faşist bir gençlik teşkilatı* kurma fikrinden rahatsız olduğu söylenebilir; zira Falih Rıfki'ya göre CHF "sol" bir fırkadır: "Cumhuriyet Halk Fırkası ise sol bir inkılâp fırkasıdır. Solun unsurlarını kendi dışında bir müesseseye bırakarak kendini sağlaşmak tehlikesine atamaz. Sol inkılâp fırkasının en tabîi unsuru siyasî gençliktir."¹¹⁸ Kurulacağı söylenen faşist teşkilât ise belli ki CHF'nin sağında kalacaktır: "En ileri radikal müesseseleri kuran bir inkılâp fırkası ile onun içinden ileri ve radikal fikirli unsurları ayıklar görünen bir müessese yanyana nasıl yaşayabilir? [*sic*]"¹¹⁹ Falih Rıfki faşist bir gençlik teşkilâtı kurulması fikrinden rahatsızdır ama Ocakların kapatılmasından rahatsız değildir. Çünkü bir zamanlar ilerici fikirleri temsil eden Ocaklar artık CHF'nin gerisinde –ve belki de sağında– kalmıştır: "Türkocakları uzun seneler memleketin ileri fikirlerini temsil etti; fakat inkılâp fırkası ilk ocaklarda hayal olarak bile doğmayan fikirleri hakikat yaptı [*sic*]."¹²⁰ Geride kalmasının yanında Türk Ocağı, iddiasının aksine siyasî bir kurumdur ve CHF varken, inkılâpçı dahi olsa başka bir siyasî kuruma gerek yoktur:

Türkocağı siyasî bir müessese midir değil midir? Türkocağı inkılâpçıdır. İnkılâpçı demek siyasî demektir. Cümhuriyeti yerleştirmek ve devam ettirmek istiyorsak her Türk gencine siyasî terbiye vermek mecburiyetindeyiz. Rey verecek yaşta gençlerin toplandığı bir müessese yalnız siyasî bir karakter göstermiş olmakla kalmaz; bu ister istemez bir fırka olur [*sic*].¹²¹

¹¹⁷ "Ocaklara Yeni Bir İdare mi Arıyoruz?" *Yarın*, 20 Mart 1931.

¹¹⁸ Falih Rıfki, "Fırka ve Gençlik," *Milliyet*, 21 Mart 1931.

¹¹⁹ A.g.e.

¹²⁰ A.g.e.

¹²¹ A.g.e.

Öyleyse Türk Ocakları kapatılmalı, inkılâp kuvvetleri birleşmelidir: “İnkılâp fırkası gençlik ve halk diye iki fırkaya ayrıldıktan sonra, her parça kendi gövdesinden dal budak salacak değil, gençlik ve halk inkılâp fırkasını yaptıktan sonra bu dal budaklar tek gövdeye bağlanmış olacaktır.”¹²²

Gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk Ocaklarının kapatılacak olmasına Hamdullah Suphi dahil hiç kimse itiraz etmemiş, Arif Oruç da sadece faşist bir teşkilat kurulmasına karşı çıkmıştı.¹²³ Hatta Ocaklar kapatıldıktan sonra da Hamdullah Suphi'nin *görevde kalacağı*, yani “fırkanın hars şubeleri teşkilâtı reisliğine getirileceği” tahmin ediliyordu.¹²⁴ 24 Mart'ta Türk Ocaklarının CHF'yle “birleşmesi” hakkında bir karar vermek üzere kurultayın olağanüstü olarak 10 Nisan'da toplanacağı kesinleşti. “Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir,” diyen Gazi'nin birleşmeye karar verilmesini istediği belliydi.¹²⁵ Nitekim “Ocakların Fırkaya iltihakı, Ocaklılar tarafından memnuniyetle telâkki edilmiş”ti ve birleşme “kararının ittifakla olacağı” tahmin ediliyordu.¹²⁶ 5 Nisan'a gelindiğinde, kurultayda alınacak karar hakkında değil; Ocakların yerine kurulacak teşkilatın çalışmaları hakkında tahminlerde bulunuluyordu.¹²⁷ 10 Nisan'daki kurultayın ilk oturumunda Hamdullah Suphi, “Çok ileri fikirleri, muhafazakârlıkla tanınmış bir muhitte yerleştirebilmek için bütün inkılâp kuvvetlerinin tanzim ve tevhit edilmesi lüzumu Büyük Reisimizin ve inkılâp ricalinin zihinlerinde gitgide büyüyordu,” diyerek Ocakların niçin Fırka'yla birleşmesi gerektiğini açıkladı.¹²⁸ İkinci oturumda ise “tetkik encümeni”, kurultaya iki maddelik bir teklif sundu: “Encümenimiz [...] 1 – Türk Ocakları cemiyetinin feshine, 2 – Bu cemiyetin haiz olduğu bütün hakların, bütün vecibelerile birlikte C. H. Fırkasına devrine karar verilmesini arz

¹²² A.g.e.

¹²³ Halbuki Hamdullah Suphi, ileride DP milletvekili olarak TBMM'de, Gazi'ye “... emredersiniz Cenubi Amerika'ya konsoloslukla gitmeye hazırım, fakat fevkalâde hayırlı olan bir müesseseyi kaldırmayınız [sic],” diyerek, Türk Ocaklarının feshine karşı çıktığını söyleyecekti. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 6 Ağustos 1951, 615.

¹²⁴ “Türkokacalarının H. Fırkasile Mezcinden Sonra,” *Vakit*, 22 Mart 1931. Ocakların feshinden sonra Hamdullah Suphi “hars şubeleri teşkilâtı reisliğine” getirilmediği gibi yurtiçinde bile tutulmamış; ortaelçi olarak Bükreş'e gönderilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1931; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*, 308.

¹²⁵ “Büyük Reisimiz Diyorlar ki: ‘Aynı Cinsten Olan Kuvvetler Müşterek Gaye Yolunda Birleşmelidirler’,” *Vakit*, 25 Mart 1931.

¹²⁶ “Gazi Hz.’nin Beyanatları,” *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931.

¹²⁷ “Meslekî Cemiyetler ‘Halk Evi’ İsmi ile Fırka Teşkilâtına Alınacak,” *Yarın*, 5 Nisan 1931.

¹²⁸ “Dünkü Tarihî Celse,” *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931.

ve teklif eder [*sic*].” “Kurultay, bu mazbatayı ittifakla kabul ederek mesaisine nihayet vermiş”,¹²⁹ bir ay sonra toplanan CHF üçüncü büyük kongresinde bu karar oybirliğiyle kabul edilmiş,¹³⁰ Türk Ocakları da böylece tarihe karışmıştır.

1.4. HALKEVLERİNİN İDARÎ YAPISI VE İDEAL ÇALIŞMA ŞEKLİ

Gazi'nin üç buçuk aylık yurt gezisi sırasında, rejimin –daha da– otoriterleşeceği anlaşılmıştır. Nitekim inkılâp kuvvetlerinin birleşmesine karar verilmesi, bu durumun zorunlu bir tezahürüdür. Keza 10–18 Mayıs 1931'de toplanan CHF üçüncü büyük kurultayında kabul edilen yeni fırka nizamnamesi ve programı da aynı doğrultudadır. Yeni nizamnameye göre fırkanın ocak ve nahiye teşkilâtları, “icap eden yerlerde halk evleri açmak ve idare etmek”le mükelleftir.¹³¹ Artık halk terbiyesi, doğrudan CHF tarafından gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte, Sefa Şimşek'in belirttiği gibi Halkevlerini, 1930'lardaki “toplumsal seferberlik” politikasının bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Zira bu politikayı uygulamak için sadece Halkevleri değil; 1931'de CHF Halk Hatipleri Teşkilâtı ve Türk Tarih Kurumu (TTK), 1932'de Türk Dil Kurumu (TDK), 1936'da ise Ankara'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.¹³²

Türk Ocaklarının feshinden Halkevlerinin açılışına kadar geçen süre içinde CHF yönetiminin, Halkevlerinin idarî yapısı üzerinde çalıştığı;¹³³ SSCB, Birleşik Krallık, Almanya, İtalya, Macaristan ve Çekoslovakya'daki halk terbiyesi kurumlarını ise geçmişe göre daha yakından incelediği anlaşıyor. Örneğin Falih Rıfkı, SSCB'deki; Vildan Aşir [Savaşır], Çekoslovakya'daki kurumları bizzat yerinde incelemiştir.¹³⁴ Hazırlıkların sonunda ilk 14 Halkevi, 19 Şubat 1932'de; Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve

¹²⁹ “Tarihî Karar,” *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931.

¹³⁰ *C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 279–280.

¹³¹ *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı* (Ankara: T.B.M.M. Matbaası, 1931), 16.

¹³² Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi. Halkevleri. 1932–1951* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002), 1.

¹³³ Halkevlerinin açılış töreninde, Ankara Halkevi'ndeki konuşmasında Fırka Kâtib-i Umumîsi Recep [Peker], “Halkevlerinin nasıl kurulup işleyeceğini C. H. Fırkası umumî idare heyeti kongrenin bittiği günden itibaren aylarca çalışarak bir talimatname ile tesbit etti [*sic*],” demiştir. “Ankara'da Küşat Merasimi. Recep ve Reşit Galip Beylerin Nutukları,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

¹³⁴ Şimşek, *a.g.e.*, 59; Falih Rıfkı [Atay], *Yeni Rusya; C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 4.

Samsun’da eşzamanlı olarak açılmıştır.¹³⁵ 24 Haziran’da Antalya, Bilecik, İçel, Edirne, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kütahya, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Trabzon, Giresun, Ordu, Zonguldak, Gaziantep, Kocaeli, Yozgat, Van ve Tekirdağ Halkevlerinin de açılmasıyla, 1932’nin ikinci yarısı itibarıyla toplam Halkevi sayısı 34 olmuştur.¹³⁶ Peki, Cumhuriyet’in yeni halk terbiyesi kurumu olan Halkevleri nasıl bir idarî yapıya sahip olacak, nasıl örgütlenecek ve hangi görevleri yerine getirecektir?

Halkevlerinin görevleri, çalışma şekli ve idarî yapısı hakkında bilgi veren başlıca üç birincil kaynak vardır: (1) *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi* (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1932), (2) *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi* (Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940) ve (3) *C.H.P. Halkevleri Çalışma Talimatnamesi* (Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940). 1932 talimatnamesinde Halkevlerinin hukukî statüsüne – belki de gerek görülmediği için– değinilmemiştir. Buna karşılık, Ankara Halkevi’nin –ve aslında diğer 13 Halkevi’nin– açılış töreninde Kâtib-i Umumî Recep [Peker] Bey’in söylediklerinden, Evlerin *Fırka’ya bağlı bir şube* olduğu anlaşılabilir: “Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasî bünyesinden ayrı, siyasî mahiyette çalışmadan büsbütün uzak ve fakat idare noktasından fırkaya bitişik bir mahiyet arzederler [*sic*].”¹³⁷ 1940 talimatnamesininin 64. maddesine göre ise Evler, Parti’nin *kültür şubesidir*:

Halkevleri C. H. Partisinin kültür noktasından istihdaf eylediği [hedeflediği] gayeleri temin için açılmış birer kültür yurdu mahiyetinde olup müstakil birer hukukî şahsiyet teşkil etmezler. Ayrı bir Cemiyet değildirlir. Ve bu sebeple Halkevlerinin açılması ve çalışması Hükûmet nezdinde hiçbir muamele yapılmasını müstelzim değildir [*sic*].¹³⁸

Kaldı ki idarî işleyişi incelendiğinde Halkevlerinin, CHF’nin bir parçası olduğu açıkça görülmektedir. 1931 tarihli Fırka nizamnamesinde, Halkevlerini açma görevi, Fırka’nın nahiye ve ocak teşkilâtlarına verilmiştir.¹³⁹ Ancak 1932 tarihli *Halkevleri Talimatnamesi*’nde, “Halkevlerinin açılma kararı ve mesaisinin umumî sevki Fırka Umumî İdare Heyetine [*sic*]”; Evleri açma ve yönetme görevi, vilayet idare heyetlerine

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932; *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları. 1932–1942* (Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942), 3.

¹³⁶ “Bugün 20 Halkevi Daha Açılacak,” *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1932.

¹³⁷ “Ankara’da Küşat Merasimi. Recep ve Reşit Galip Beylerin Nutukları,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

¹³⁸ *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi* (Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940), 15.

¹³⁹ *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı*, 16.

verilmiştir.¹⁴⁰ 1935 tarihli Parti tüzüğüne göre de yerel Parti yönetim kurulları, “[a]lacakları emir üzerine [...] gereken yerlerde Halkevleri açmak ve yönetmek”le görevlidir.¹⁴¹ Her Halkevi’nin bütçesi, *bağlı olduğu* yerel Fırka teşkilâtı tarafından belirlenir.¹⁴² Umumî İdare Heyeti, Fırka’nın vilayet ve kaza idare heyeti bütçelerine, Halkevleri için ayrılmak üzere para ekleyebildiği gibi Hususî İdare ve belediye bütçelerine, yine Halkevlerine verilmek üzere hükümet tarafından para eklenebilir; ancak Halkevlerine ayrılan para bu durumda, vilayet veya kaza idare heyeti başkanlığı tarafından tahsil edilir. Sadece Ankara Halkevi’nin bütçesi ve başkanı, CHF Umumî İdare Heyeti tarafından belirlenir. Bunun dışında, her Halkevi’nin başkanı, bağlı olduğu yerel Parti teşkilâtının idare heyeti üyeleri arasından seçilir. Parti idare heyetinde, Halkevi başkanlığı için uygun biri yoksa, Parti üyeleri içinden uygun biri aranır (memurların Halkevi başkanı seçilebilmesi için Parti üyesi olmasına gerek yoktur). Üyeler içinde de uygun biri bulunamazsa, Parti üyesi olmayan biri, yerel Parti teşkilâtı tarafından idare heyetine önerilir; kararı idare heyeti verir. İdeal bir Halkevi’nin dokuz çalışma şubesi ve her şubenin birer komitesi vardır. Komite üyesi olabilmek için Parti üyesi veya devlet memuru olmak gerekir. Memurların komite üyesi olabilmesi için Parti üyesi olması gerekmez.¹⁴³ Ancak “Halkevlerine tayin olunacak memur ve müstahdemlerin Partiyeye yazılı olmaları şarttır [*sic*].”¹⁴⁴ Her Halkevi altı ayda bir Genel Sekreterliğe çalışma raporu göndermek zorundadır.¹⁴⁵ Ayrıca Parti müfettişleri, teftiş bölgelerindeki Halkevlerini yılda iki kez teftiş eder.¹⁴⁶ Bütün bunlar bir yana, 1931’deki üçüncü büyük kongreden sonra CHF Umumî İdare Heyeti; A, B, C ve D Grupları içinde 13 büroya ayrılmış; Halkevleri de B Grubu’ndaki, “Millî kültür, ilmî hareketler ve bu mevzuda neşriyat”tan sorumlu 5. Büro’ya bağlanmıştır.¹⁴⁷ Yani CHF veya Halkevi talimatnamelerinde açıkça yazmasa da Halkevleri, CHF’nin idarî yapısı içindedir. Bundan dolayı da “Halkevlerinin umumî merkezi yoktur. Her Halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır. [...] Ankara’da

¹⁴⁰ *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 5.

¹⁴¹ *C.H.P. Tüzüğü* (Ankara: Ulus Basımevi, 1935), 23.

¹⁴² “Halkevleri, vilâyet fırka idare heyetlerinin temin ve tesbit edeceği varidat ile idare edilir [*sic*].” *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 7.

¹⁴³ *A.g.e.*, 5, 8; *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 9.

¹⁴⁴ *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 12.

¹⁴⁵ 1932 talimatnamesine göre çalışma raporları üç ayda bir, 1940 talimatnamesine göre ise altı ayda bir Genel Sekreterliğe gönderilmelidir. Bkz. *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 9; *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 11.

¹⁴⁶ *C.H.P. Teftiş Talimatnamesi* (Ankara: Ulus Basımevi, 1939), 4, 10–11.

¹⁴⁷ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması*, 328–329; BCA 490-1-0-0/999-861-1, 45.

mevcut olan Halkevi yalnız Ankara'nın Halkevi'dir".¹⁴⁸ Diğer bir ifadeyle, CHF'nin kültür şubesi olan Halkevlerinin genel merkezi, bizzat CHF'nin genel merkezidir. Halkevlerinin genel merkezi olma görevini ise pratikte Genel Sekreterlik üstlenmiştir.¹⁴⁹

İdeal bir Halkevi'nin dokuz şubesi olmalıdır; ancak bir yerde Halkevi açılabilmesi için en az üç şube kurup çalıştırabilecek sayıda üye bulunması yeterlidir.¹⁵⁰ Kütüphanesi, çalışma odaları, en az 200 kişilik bir salonu ve jimnastik yapmaya uygun bir avlusu olan bir bina bulmanın yanında; "[e]n az bir odacı ve bir memur aylığı ile diğer zarurî masrafları karşılayacak bir bütçeyi temin etmek" de bir Halkevi'nin açılabilmesi için gereken diğer şartlardır.¹⁵¹ Üye sayısı 50'ye kadar olan şubeler üç, 50'den fazla olanlar beş kişilik birer şube komitesi seçer; bu üyeler içinden birer komite başkanı seçilir. Komite seçimleri iki yılda bir yapılır. Halkevi başkanı ve şube komitelerinin başkanları hep birlikte Halkevi idare heyetini oluşturur. Halkevi'nin başkanı, idare heyetinin de başkanıdır.¹⁵² Halkevi idare heyetlerinin görevleri:

- a) Millî bayramlardaki umumî halk gösterilerini hazırlamak ve yönetmek,
- b) Halkevi müsamere programlarını tatbik etmek,
- c) Şubeler arasında çalışma birliğini korumak,
- ç) Anlaşmazlık hallerinde şubeler arasında hakemlik yapmak,
- d) Talimatname hükümlerine göre disiplin hakkında kararlar vermek,
- e) Şubelerin kendi çalışmalarını düzenlemek için hazırlıyacakları hususî talimatları ve programları incelemek, tasdik etmek ve bunların tatbikini kontrol etmek,
- f) Halkevi hesaplarını tutmak ve demirbaşını gözetmek,
- g) Halkevi bütçesi lâyihasını her yıl vaktinde hazırlıyarak bağlı olduğu parti idare heyetine vermek,
- h) Parti idare heyetince tebliğ edilecek bütçeyi usul ve mevzuatına göre tatbik etmek,
- i) Halkevi memur ve müstahdemlerini Reisin teklifi ile tayin, tecziye veya işinden çıkarmaktır [*sic*].¹⁵³

¹⁴⁸ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 27.

¹⁴⁹ 1932 tarihli talimatnameye göre her Halkevi'nin idare heyeti, "her üç ayda bir Umumî Kâtipliğe muhtelif şubelerin mesai ve faaliyetleri hakkında bir rapor gönderir". Yine bu talimatnameye göre Halkevlerinin idare heyetleri, "hesap ve mahallî idare işlerinde Vilâyet Fırka idare heyetleriyle; şubelere ait talimatnamelerde gösterilen vazife ve faaliyetlerine müteallik hususlarda Fırka Umumî Kâtipliği ile muhabere eder [*sic*]." C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 9.

¹⁵⁰ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 6; C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 3.

¹⁵¹ A.g.e., 3.

¹⁵² C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 6, 8; C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 6, 8.

¹⁵³ C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 10.

1932 tarihli *Halkevleri Talimatnamesi*'ne göre “[m]uhtelif ihtisas, istidat ve arzulara göre her vatandaşın tercih edeceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için”¹⁵⁴ Halkevleri dokuz mesai şubesine ayrılmıştır:

1. Dil, Tarih, Edebiyat
2. Güzel Sanatlar
3. Temsil
4. Spor
5. İçtimaî Yardım
6. Halk Dershaneleri ve Kurslar
7. Kütüphane ve Neşriyat
8. Köycüler
9. Müze ve Sergi

Bununla beraber, dil devriminin şiddetine göre bazı şubelerin adı değişebilmektedir:

Güzel Sanatlar:	Ar
Temsil:	Gösterit
İçtimaî Yardım:	Sosyal Yardım
Kütüphane ve Neşriyat:	Kitapsaray ve Yayın

1940 tarihli *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*'nden ise bazı şubelerin adının, bazılarının da kapsamının değiştiği anlaşılmaktadır:¹⁵⁵

1. Dil, Edebiyat
2. Güzel Sanatlar
3. Temsil
4. Spor
5. Sosyal Yardım
6. Halk Dershaneleri ve Kurslar

¹⁵⁴ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 6.

¹⁵⁵ C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 4.

7. Kütüphane ve Yayın
8. Köycülük
9. Tarih ve Müze

Adlardaki değişim, dil devriminin geçirdiği evrelerle ilgilidir. “Diğer yandan, tarih çalışmalarının dil ve edebiyat çalışmalarından ayrılarak müzecilik çalışmalarıyla birleştirilmesi”, “içerik ve strateji” değişimi yaşandığını gösterir.¹⁵⁶ Halkevlerinin spesifik olarak nasıl çalışması gerektiğini öğrenmek içinse mesai şubelerinin, 1932 tarihli talimatnamedeki görev tanımlarını incelemek gerekir.

Dil, tarih, edebiyat şubesi; halkın “umumî bilgisini” artırmak için konferanslar düzenler. Bu konferanslarda “Cümhuriyet ve inkılâp prensiplerinin kökleşmesine; memleket sevgisinin, vatandaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine” çalışır. Şube, Halkevlerinin açıldığı tarih itibarıyla yazılı dilde kullanılmayan; ancak “halk arasında yaşayan” kelimeleri, terimleri, masalları ve atasözlerini toplar; muhitte göçebe Türk aşiretleri varsa, onların geleneklerini inceler; yerel tarih araştırmaları yapar. Şube üyeleri bu görevler doğrultusunda, gazete ve dergilerde yazılar yayımlatır; “ilim ve edebiyat sahalarında” yetenekli olan gençleri himaye ve teşvik eder.¹⁵⁷

Güzel sanatlar şubesi; müzik, resim, heykel, mimari ve tezyinî sanatlar (süsleme sanatları) alanlarından “sanatkâr ve amatör unsurları” bir araya getirir; bu alanlarda yetenekli olanları himaye eder. Şube, Halkevleri müsamerelerinin müzik kısmından sorumlu olduğu gibi halk için konserler de düzenler. Halkevlerinin müsamerelerinde ve müzik çalışmalarında “beynelmilel modern musiki ile millî türküler” esas tutulacak, “beynelmilel musiki teknik ve aletleri” kullanılacaktır. Yani şubenin müzik bağlamındaki amacı, “modern ve beynelmilel musikiyi (ve teganni tarzını) esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir”. Açacağı kurslarla şube halkın sanat bilgisini artırır ve sanat zevkini geliştirir. Millî marşları halka öğretmek, Halkevi müsamerelerinde ve resmî törenlerde bu marşların “milletçe bir ağızdan söylenmelerini temine çalışmak”, şubenin müzik kısmının öncelikli görevlerindedir. Ayrıca şube; köyler ve göçebe aşiretler arasında araştırma

¹⁵⁶ Şimşek, *a.g.e.*, 75.

¹⁵⁷ *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 10.

yaparak türkülerin sözlerini ve notalarını yazıya geçirir, yerel dansların usullerini kayıt altına alır.¹⁵⁸

Temsil şubesi; tiyatroya hevesi ve yeteneği olan kadın ve erkek üyelerden oluşan bir “tiyatro grubu” kurar. Halkevi sahnelerinde temsil edilecek tiyatro oyunları, CHF Umumî İdare Heyeti tarafından seçilir veya yazdırılır. Bunlardan ayrı olarak Halkevlerinde temsil edilmek istenen oyunların merkez tarafından onaylanması gerekir.¹⁵⁹ 1940 tarihli *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*’nde şubenin görevleri daha açık bir şekilde tanımlanmıştır. 43. maddeye göre Halkevi sahnelerinin amacı; şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmak; gençleri güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak; tiyatro sanatçısı olabilecek gençleri keşfetmek, iyi hatip yetiştirmek, “[m]emleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak”tır. Bu amaçlar doğrultusunda şube bir veya birkaç tiyatro grubu kurar. Halkevi sahnelerinde ancak CHP Umumî İdare Heyeti’nin onayladığı oyunlar temsil edilebilir. Kukla ve Karagöz oyunları, halk terbiyesi için şube çalışmalarına dahil edilmelidir. Talimatnamenin 46. maddesine göre ise “Piyeslerdeki kadın rolleri erkeklere verilemez.”¹⁶⁰ Bu madde aracılığıyla, erkekler kadar kadınların da tiyatroyla ilgilenmesinin teşvik edildiği söylenebilir. Nitekim Halkevlerinin bir işlevi, kadınlarla erkekleri kamusal alanda birlikte var olmaya alıştırmaktır. Tiyatro seyircisi olarak kamusal alanda, yani Halkevi’nde bir araya gelen kadınlarla erkekler bu madde sayesinde, tiyatro oyuncusu olarak da bir araya gelebilecektir.

Spor şubesinin görevi, kısaca, halkın sporla ilgilenmesini sağlamak ve spor kulüplerine yardım etmektir. Ancak bu görevin yerine getirilme biçimi, inkılâbın yerleşmesi için CHF’nin spora atfettiği önemi gösterir. Şube; sporu “bir kütle hareketi, millî bir faaliyet haline getirmeli”; bunun için, “Türkiye idman cemiyetleri ittifakına dâhil bulunan ve bulunmayan spor teşekküllerinin inkişaf, terakki ve tekâmüllerine yardım” etmelidir. Çünkü spor; “bedeni güzelleştirecek, tekâmül ettirecek ve irade, nefse itimat gibi ruhî vasıfları yükseltecek bir faaliyettir”. Halkı ruhen ve bedenlen geliştirmek için şube üç kategorideki spor faaliyetlerini teşvik eder: (1) “sıhhî maksatlara hizmet eden” kürek çekme, yürüme ve atletizm; (2) “[k]uvvet ve meharet talep eden [...] futbol, yüksek

¹⁵⁸ A.g.e., 10–11.

¹⁵⁹ A.g.e., 11.

¹⁶⁰ Şimşek, a.g.e., 191–192.

jimnastik hareketleri, eskrim, boks, güreş, otomobil, bisiklet, yüzme, adi ata binme, müdafaasız hayvanlar avı, iç sularında olta ve ağ ile balık avları, silahla atıcılık [sic]”; (3) “az çok bir tehlike ile bağlı olan [...] Müdafaalı hayvanlar avı, sürgün avı ve at koşuları, millî cirit oyunu, dağ ve kış sporu, yelkenli sürat hareketi, açık denizde balıkçılık, açık denizde yelken sporu”. Bunlar arasından jimnastiğin, “modern sıhhat telakkisinin esası” olduğu, bundan dolayı da “günlük yaşayışın en lüzumlu bir vasıtası” olması gerektiği düşünülmüştür. Yani jimnastik gündelik hayatın bir parçası haline gelmeli, bir nevi *halk sporu* olmalıdır. Spor şubeleri halka, “ev ve oda jimnastikleri” öğretmenin yanında, “yüzlerce ve yerine göre binlerce vatandaşlara müsait fırsat ve zamanlarda kütle halinde tatbik” ettirmelidir. Hatta Halkevleri “bir veya iki yılda bir mahallî jimnastik günleri”yle “üç veya dört yılda bir bütün vatana şamil büyük jimnastik günleri”, yani bir nevi *ulusal olimpiyat* düzenlemelidir. Seyahat ve kamp ise halka vatan sevgisi aşılacak için gerekli *spor dalları* olarak görülmüştür. Şube; “yaya ve vasıtalı seyahatler ve kamplarla Türk vatanının dağlarında, ormanlarında ve sularında gezmeği, yaşamağı, bunlara alışıp ısınmağı, bunları sevmeye, bunlara ruhan bağlı kalmağı ve bunlar için can vermeği millî bir seciye [...] haline getirmelidir [sic]”.¹⁶¹ Dolayısıyla Halkevlerinde gerçekleştirilecek spor faaliyetlerinin, halka benimsetilmek istenen *inkılâp kültürünün* bir parçası olduğu söylenebilir. Edebiyat, tarih, müzik ve tiyatro bilgisi bu kültürün entelektüel yanını; spor ise fiziksel yanını oluşturacaktır. Ayrıca Halkevleri aracılığıyla vatandaşlara verilecek kitlesel spor eğitiminin, bir savaş ihtimaline karşı seferberlik hazırlığı olarak düşünüldüğü de söylenebilir.

İçtimaî yardım şubesi; Halkevi'nin bulunduğu yerdeki “yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, malûller, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar”a yardım eder; kimsesiz öğrencilerin barınma, giysi, yemek, okul malzemesi ihtiyaçlarını karşılar; yardıma muhtaç hapisane mahkûmlarına da destek olur. Şube; yardıma muhtaç hastaların tedavi masraflarını üstlenir, kasaba ve şehirlere tedavi olmak için gelen köylülere ayrıca barınma imkânı sağlar. İşsizlere iş bulmak da şubenin görevidir. Bu görevleri yerine getirebilmek için şube, hayır kurumlarıyla birlikte çalışır, gelir temin

¹⁶¹ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 11–14.

etmek için “mahallin imkânlarına uygun müsamere veya tenezzühler [geziler] tertip eder veya ettirir”.¹⁶²

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi; “[h]alkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin” ilerlemesi için kurslar açar. Türkçe okuma-yazma, yabancı dil, medenî bilgiler ile tarih ve yurt bilgisinin dışında “hesap, muhasebe usulü ve makine yazısı gibi” meslek edinmeye yönelik kurslar da açılır. Halkevlerinde açılacak dersane ve kursların öğretmenleri ücret almaz.¹⁶³

Kütüphane ve neşriyat şubesinin görevi, Halkevi için kütüphane ve okuma odası kurmaktır. Binası yetersiz olan Halkevlerinde “bir kitap dolabı veya rafı olsun bulundurulur”. Halkevi kütüphanesi ayrı bir binada da açılabilir. Bulunduğu yerleşim yerinde halka açık bir kütüphane olsa bile Halkevi kendi kütüphanesini kurmak zorundadır. Halkevi kütüphanesini zenginleştirmek için şahsî kütüphane ve arşivlerden bağış teşvik edilir; şahsî kütüphanelerdeki kitaplar ödünç alınabilir veya kiralanabilir; Fırka yayınları, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Resmî Gazete* ve TBMM Zabıt Cerideleri ücretsiz olarak veya Genel Sekreterliğin belirlediği fiyattan alınır. Sadece Genel Sekreterliğin onayladığı yayınlar Halkevi kütüphanelerinde bulundurulur. Uygun kahvehanelerde birer kitap dolabı bulundurulmasını ve diksiyonu düzgün vatandaşların buralardaki diğer müşterilere yüksek sesle kitap okumasını, köylerde okuma odaları açılmasını sağlamak da şubenin görevidir. Şube aynı zamanda Fırka'nın yayın işlerine yardımcı olur; “telgraf, telsiz telgraf, radyo ve sair muhabere ve tenvir vasıtalarından” yararlanarak *Fırka'nın gerekli gördüğü* bilgileri halka ulaştırır.¹⁶⁴

Köycüler şubesinin temel görevi; “köylerin sıhhî, medenî, bedî [estetik] inkişaf ve tekâmülüne; köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt [dayanışma] duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır”. Bu temel görevi yerine getirebilmek için şube hem köylüleri Halkevi müsamerelerine davet eder hem de köy gezileri düzenler. Bu gezilerde Halkevi üyeleri, köylüleri ilgilendiren konularda bilgi verir; doktorlar, köylüleri ücretsiz muayene eder. Halk dersaneleri ve kurslar şubesiyle birlikte köycüler şubesi, köylülere

¹⁶² A.g.e., 14–15.

¹⁶³ A.g.e., 15–16.

¹⁶⁴ A.g.e., 17–19; Şimşek, a.g.e., 85.

okuma-yazma öğretir, okuma-yazma bilmeyen köylülerin mektup ve dilekçelerini yazar; içtimâî yardım şubesiyle birlikte yardıma muhtaç köylülere yardım eder, hastaları ücretsiz olarak tedavi ettirir. “Bütün köy muallimleri, hayat ve mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saadetine vakfetmiş olmak itibariyle Halkevi köycüler şubesinin tabîî azasıdırılar [sic].”¹⁶⁵

Müze ve sergi şubesi, “Halkevi müzesi” ve “sergiler grubu” olmak üzere ikiye ayrılır. Müze grubu, Halkevi’nin bulunduğu yerdeki tarihî eserlerin korunması için ilgili resmî makamlara bilgi verir. Tarihî eserlerin fotoğraflarını saklar ve alçıdan, küçük modellerini yaptırır. Halkevi’nin bulunduğu yerde müze varsa, koleksiyonunu zenginleştirmeye çalışır; yoksa, müze kurulması için çalışır. Tarihî değeri olan “eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi millî kültür vesikalariyle eski millî kıyafetler, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar ve alelumum silahlar, sedef, altın, gümüş ve sair kakmalar ve oymalar gibi millî etnografya vesikalarını [sic]” toplar. Sergi grubu da “güzel sanatlar” ile “millî mamulât ve mahsulât” olmak üzere ikiye ayrılır. Güzel sanatlar kısmı, çağdaş sanatçıların eserlerinin Halkevi’nde ve diğer kamusal alanlarda –“kulüplerde, gazinolarda, kahvehanelerde, ticarethanelerde”– sergilenmesini sağlayarak estetik zevkin gelişmesi için çalışır. Millî mamulât ve mahsulât kısmı ise yerli sanayi ürünlerini teşhir eder; alışverişe fiilen aracı olmamakla birlikte, “mal sahiplerinin adresleriyle malların satış şartlarını muhite tanıtır”.¹⁶⁶

Bir Halkevi’nin en az üç şubesi olmalıdır, dolayısıyla bir yerleşim yerinde üç şubeyi çalıştırabilecek kadar insan bulunmalıdır; ama küçük kasaba ve köylerde bu şartı yerine getirmenin mümkün olmadığı zamanla anlaşılmıştır. “Halkevi teşkilâtile varılamıyan bu yerlere; oraların ihtiyaçlarına, dilek ve şartlarına uygun bir teşkilâtla girilmesi düşünülmüş ve bundan Halkodaları doğmuştur [sic].” 1940’ta açılmaya başlanan Halkodalarının sayısı 1941’de 198’e ulaşmıştır. “Küçük kasabalar, biraz derli toplu büyük köyler, bilhassa okulu olan köyler Halkodaları açılması için göz çeken merkezlerdir.” “Birkaç münevver vatandaşın vazife gördüğü veya oturup yerleştiği” yerlerde açılan, bu

¹⁶⁵ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 19–20.

¹⁶⁶ A.g.e., 20–21.

nedenle de az elemanla çalışmak zorunda olan Halkodalarının “[ş]ube teşkilâtı olmadığı için seçilen idare heyetinin en az bir Halkevi Şubesi Komite Heyeti derecesinde olması lâzımdır. Bina ve bütçe imkânları da bu heyetin çalışmalarını mümkün kılacak durumda olmalıdır”. Halkodaları, Halkevlerinin “nüvesi”, yani çekirdeğidir. “Hizmet ve gaye bakımından aralarında fark yoktur.” Evler, “geniş ve bol vasıtalı” muhitlerde çalışırken; Odalar “daha az vasıtalarla daha dar yerlerde” çalışır.¹⁶⁷

İdeal bir Halkevi’nin faaliyetleri arasında dergi yayımlamak da vardı. Bir Halkevi dergisinde, o Halkevi’nin yaptığı çalışmalar ve düzenlediği etkinliklerle yerel kültür ve tarih hakkında bilgiler, halkı aydınlatacağı düşünülen yazılar, Halkevi’nde verilen bazı konferansların metinleri, inkılâp ideolojisiyle örtüşen şiir ve öyküler yer alırdı. Dolayısıyla bu dergilerin pratikte, Halkevi faaliyetlerinin birer basılı çıktısı olduğu söylenebilir. İçeriğinin nitelik ve niceliği en yüksek Halkevi dergisinin ise *Ülkü* olduğu söylenebilir. *Ülkü* hem bir Halkevi dergisinin görevlerini yerine getirmesi hem de diğer Halkevi dergileriyle inkılâpçı yayınlara örnek olması için –Kâtib-i Umumî Recep Bey’in ifadesiyle, “Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtalarıyla yaymak için [sic]”– Ankara Halkevi tarafından, Şubat 1933’ten Ağustos 1950’ye kadar yayımlanmıştır.¹⁶⁸

Anlaşılan o ki ideal bir Halkevi’nin, tanımlanmış görevlerini yerine getirmekle yetinmemesi; gündelik hayatın bir parçası olması gerekir. Bu nedenle Halkevi salonları, CHF’nin “prensiplerine muhalif olmıyan veya başka siyasî fırkalara mensup bulunmıyan bütün millî cemiyetlerin toplanmaları için açık [sic]” olduğu gibi “halkevinin kapıları fırkaya kayıtlı olan ve olmıyan bütün vatandaşlara açıktır [sic]”.¹⁶⁹ Fakat vatandaşlar sırf etkinliklere katılmak için değil; güzel vakit geçirmek için de Halkevlerine gitmelidir. Bu nedenle “Halkevlerinde satranç, domino, dama ve bilârd o oynanabilir. Salon tenisi ve başka salon jimnastikleri için yer verilir. Başka oyunlar için izin yoktur”.¹⁷⁰ “Başka oyunlar,” denirken kastedilen kumardır ve Halkevlerinde kumar oynamak gibi içki içmek de yasaktır. Ancak kumar oynamak her halükârda yasakken, *bazı durumlarda bazı içkileri içmeye izin vardır*: “Belli şartlar içinde Halkevlerinde yapılacak nişan, düğün ve balo

¹⁶⁷ C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1932–1942* (Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942), 17.

¹⁶⁸ Şakiroğlu, “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı,” 141–142; Şimşek, *a.g.e.*, 112; Recep [Peker], “Ülkü Niçin Çıkıyor?” *Ülkü*, sayı 1 (Şubat 1933): 1.

¹⁶⁹ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 5, 7.

¹⁷⁰ C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 14.

gecelelerinde rakı ve konyak içilemez. Bu gecelerden başka vakitlerde Halkevi salonlarında ve Halkevlerine ait bahçelerde her türlü alkollü içki kullanmak yasaktır.”¹⁷¹ Halkevlerinde bazı oyunların oynanmasına izin verilmesiyle, halkın kahvehane yerine Halkevi’ne gitmesinin amaçlandığı düşünülebilir – ki bazı teftiş raporlarında bu düşünceyi doğrulayan ifadeler vardır. Nişan ve düğün yapılmasına izin verilerek ise Halkevi’nin gerçekten halkın evi olduğu gösterilmek istenmiş olmalıdır. Zira sınıfsız ve kaynaşmış olduğu düşünülen halk böylece kendi evinde eğlenecek, bu da toplumsal dayanışmanın gelişmesine yarayacaktır.¹⁷² Sınıfların var olmadığı fikrinin veya iddiasının bir diğer tezahürü, Halkevlerinde protokol kurallarının uygulanmamasıdır. “Halkevleri çatısı altında derin samimiyet ve arkadaşlık hissi hakimdir. Bu sebeple hiçbir merasim fikri cari olamaz. Toplanmaya geç gelenler yer bulamazlarsa ayakta dururlar [*sic*].” Dolayısıyla, “Halkevleri toplanmalarında bulunacak zatlere hususî yerler ayrılmaz [*sic*].” Ancak bu kuralın bazı istisnaları vardır: “Yalnız büyük Millî Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine ve devlet otoritesine hürmet âlâmeti olmak üzere Reisi Cümhura, B.M.M. Reisine, Başvekile ve memur buldukları yerlerde Vali, Kaymakam ve nahiye müdürleri ile mahallin en büyük kumandanına yer hazırlanır [*sic*].”¹⁷³ Görüldüğü gibi, bir yandan Halkevlerinde protokol kuralları uygulanmayacağı söylenirken, diğer yandan bu kuralların “nasıl ve kimlere uygulanacağı ayrıntılı olarak vurgulanmıştır”.¹⁷⁴ Hatta bu kural, kısaca tek cümlede ifade edilebilir: *Halkevi toplantılarında idare âmirleri ve mahallin en yüksek rütbeli kumandanı için hususî yer ayrılır.* Sefa Şimşek’e göre bu durum, “Kemalist dünya görüşünün bitmeyen bir çelişkisini ortaya koymaktadır”.¹⁷⁵

¹⁷¹ A.g.e., 14.

¹⁷² CHF’nin Türkiye’deki toplumsal sınıflar hakkındaki görüşü, 1931 tarihli programda şöyle açıklanmıştır: “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimaî hayat için iş bölümü itibarıyla muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir [*sic*]. [...] Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî nizam ve tesanüt temin etmek ve birbirlerini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir.” *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı*, 32.

¹⁷³ *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, 7. 1940 tarihli talimatnamedeki *protokol* kuralında bazı küçük değişiklikler vardır. Değişikliğin başlıca nedeni, Atatürk’ün ölmüş olmasıdır: “Halkevi toplantılarında bulunacaklar için hususî yerler ayrılmaz. Yalnız Cümhur Reisine, Büyük Millet Meclisi Reisine, Başvekile ve vazifeli buldukları yerlerde Vali, Kaymakam ve Nahiye Müdürü ile oranın en büyük komutanına ve eşlerine yer hazırlanır [*sic*].” *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 14. Öte yandan, Ankara Halkevi’nin açılış töreninde bakan, milletvekili ve sıradan memurların protokolde yer almadığını da belirtmek gerekir: “Halkevine çağırılanlar bilâkaydû şart istedikleri loca ve mevkilerde oturduklarından ve kâtibî umumilikçe bu prensibe mutaasibane bir surette riayet edildiğinden localar ve mevkilerde Vekilllerin [bakanların], meb’usların, memurların, halkın, kadın ve erkeğin hep beraber ve karışık oturdukları görülüyordu [*sic*].” Bkz. “Ankara’da Küşat Merasimi,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

¹⁷⁴ Şimşek, a.g.e., 77.

¹⁷⁵ A.g.e., 77.

Ancak M. Asım Karaömerlioğlu'nun ayrıntılı olarak açıkladığı bu çelişkiye,¹⁷⁶ Halkevlerinin 19 yıllık pratiğini bütün olarak gördükten sonra değinmek daha doğru olur.

Ankara Halkevi'nin açılış töreninde Kâtib-i Umumî Recep Bey, Halkevi pratiğinin “yetiştirilecek büyük tabakanın önüne geçecek” bir “rehber unsur” tarafından yürütüleceğini söylemiştir.¹⁷⁷ Bu rehber unsur; dil devriminin evrelerine göre münevver, aydın veya entelektüel olarak anılan kişilerden oluşur. Cumhuriyetin kurucularına göre münevver; “cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda eğitilmiş, hak ve görevlerinin farkında olan, kendini inkılâba adanmış; tek kelimeyle, inkılâbın temsilcisi gibi davranan kişidir”.¹⁷⁸ Recep Bey'in açılışta söylediklerine bakılırsa bu münevverler; memurlar, öğretmenler, milletvekilleri ve tüccardır. Bu kişiler, “Halkevlerini idare edecek yetişmiş insan unsuru”dur.¹⁷⁹ Fakat bu kişilerin çoğu, iş yerindeki mesaiyi tamamlayarak toplumsal görevlerini de tamamladıklarını düşünmektedir:

Meselâ; bir muallim mensup olduğu bir mektebin muayyen sahasındaki vazifesini yaptıktan sonra, bir meb'us meclisini ve heyeti umumiye hizmetini gördükten sonra; bir doktor hastalarını ilmin ve şefkatin icabetile tedavi ettikten sonra cemiyete karşı yapacak hiçbir iş ve vazife kalmadığını zanneder [*sic*].¹⁸⁰

Halbuki Recep Bey'e göre:

[...] yalnız bir muallim bir hekim değil meselâ bir tüccar da mağazasında hesabını bitirirken ve vazifesini yaptıktan sonra kendi evine gidip istirahatini yapmadan evvel, yahut eğlence saatine başlamadan evvel kendi şahsî hesapları için sarfettiği zamanın hiç olmazsa beşte biri kadar, bazan onda bir zaman parçasını bir şerefli ferdi olduğu cemiyetin yetişmesi için çalışmağa hasretmesi lâzımgeldiğini bilmelidir [*sic*].¹⁸¹

¹⁷⁶ Bkz. M. Asım Karaömerlioğlu, “The Village Institutes Experience in Turkey,” *British Journal of Middle Eastern Studies* 25, no. 1 (1998): 47–73.

¹⁷⁷ “Ankara'daki Küşat Resmi,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

¹⁷⁸ Lamprou, “Between Central State and Local Society,” 31.

¹⁷⁹ “Ankara'daki Küşat Resmi,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932. Halkevlerinin sekizinci kuruluş yıldönümü için CHP'nin yayımladığı bir kitapçıkta da Halkevlerinin “manevî cephesi”ni münevverlerin oluşturduğu söyleniyordu: “Münevverlerden –Hukukçu, doktor, mühendis, muallim, memur... gibi ister serbest çalışsın ister devlet hizmetinde bulunsunlar– 3–5 kişi bir araya geldimi orada Halkevi veya odasının manevî cephesi kurulmuş demektir [*sic*].” *Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri 1940* (Ankara: Ulusal Matbaa, 1940), 12.

¹⁸⁰ “Ankara'daki Küşat Resmi,” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

¹⁸¹ A.g.e.

Talimatnamelerde, Halkevi çalışmalarının kimler tarafından yürütüleceğinden bahsedilmemiştir. Recep Bey'in sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla ise *Halkevleri çalışmaları, münevver vatandaşlar tarafından, mesai saatlerinden arta kalan zamanlarda ve ücretsiz olarak yürütülecektir.* Dolayısıyla Halkevi çalışmalarına katılmanın, münevverler için bir *vatanî görev* olduğu söylenebilir. Ancak karşılığında ücret alınmayan görevler, angarya olarak da tanımlanabilir. İlk bakış açısı, ideale; ikincisi pratiğe dahildir. Program, tüzük ve talimatnamelerden Halkevi ideali öğrenilebilir. Teftiş raporlarından ise Halkevlerinin 19 yıllık pratiğini öğrenmek mümkündür.

2. BÖLÜM

SON VAZİYET KARŞISINDA BAŞLANGIÇ NOKTASINA DÖNMEK

Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesinden birkaç ay sonra, muhtemelen Ağustos 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliğinden Halkevleri başkanlıklarına birer anket formu gönderilmişti. Bu ankette, Halkevi başkanlarından on konu hakkındaki görüşlerini bildirmeleri isteniyordu:¹⁸²

1. Bina durumu.
2. Demirbaş durumu.
3. Bütçe ve kadro durumu.
4. Kitaplık ve yayım durumu.
5. Mahallî gelir teşebbüsleri.
6. Sahne durumu.
7. Çalışma kolları ve elemanlar.
8. Halkevleri ve Odalarının müstakbel idaresi hakkında düşünceler.
9. Halkevlerine yapılan müdahale, şikâyet ve istekler.
10. *Ülkü* dergisi hakkında.

Bu anket formunun bütün Halkevlerine gönderildiği anlaşılıyorsa da formların hepsine ulaşmak mümkün değildir. İstanbul'daki Halkevlerine gönderilen formlarda 8. ve 10. sorulara verilen cevaplar ise Halkevlerinin 18 yıllık *faaliyetinin* sonucu hakkında bazı çıkarımlarda bulunabilmemizi sağlıyor. Yeşilköy, Kartal, Şişli, Yalova, Beykoz, Çatalca, Beşiktaş, Beyoğlu, Şile, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Şehremini, Üsküdar ve Eyüp Halkevlerine gönderilen anketin "*Ülkü* dergisi hakkında"ki 10. başlığı dört soru içeriyordu:¹⁸³

1. *Ülkü* aranıp okunuyor mu?
2. Daha çok okunması için *Ülkü*'nün nasıl olmasını istersiniz?
3. Bu konuda muhitiniz gençliğinin düşünce ve temayüllerini [eğilimlerini] bildiriniz.
4. Halkevinizde en çok aranan ve okunan gazete ve dergiler hangileridir?

Ne var ki anketin ulaştığı 15 Halkevi'nden sadece Yeşilköy, Beyoğlu ve Eyüp Halkevlerinin başkanları *Ülkü*'nün okunduğunu açıkça söyleyebiliyor; Yalova Halkevi

¹⁸² BCA 490-1-0-0/835-302-1, 4.

¹⁸³ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 13.

başkanı ise bu dört soruya cevaben, “Gelen mecmualar okunmaktadır,”¹⁸⁴ demekle yetiniyordu. Yeşilköy’de “*Ülkü* eskiden beri okunmaktadır.”¹⁸⁵ Beyoğlu’nda sadece “Okunmaktadır.”¹⁸⁶ Ancak dergi son dört-beş aydır Yeşilköy Halkevi’ne gönderilmediğinden başkan, “Bundan dolayı arkadaşlarımın son fikirlerini size bildiremeyeceğim,” demektedir. Burada en çok okunan yayın, *Ulus* gazetesidir.¹⁸⁷ *Ülkü*’nün bir süredir Beyoğlu’na da gönderilmediği anlaşılıyor. Zira başkan, derginin “Her bayiiide ve Halkevimizde muntazaman bulundurulması temin edilirse çok iyi olacaktır,” demiştir.¹⁸⁸ Ancak bu başkan, Beyoğlu gençliğinin dergi hakkındaki görüşünü de belirtmiştir: “Ekseriyetle gençlik, *Ülkü*’nün daha küçük ciltle ve daha mütekâmil çıkmasını istemektedir.”¹⁸⁹ Yani söylenebilir ki gençlik, derginin içeriğini yetersiz bulduğu gibi boyutlarından dolayı dergiyi rahatça tutamamakta ve taşıyamamaktadır. Beyoğlu’nda da en çok okunan yayın *Ulus* gazetesidir. Bunun dışında, “*Akşam*, *Yeni İstanbul* ve *Cumhuriyet* gazeteleri ile *Ülkü* de dâhil olmak üzere yurdun muhtelif yerlerinden gelmekte olan Halkevi mecmuaları okunmaktadır.”¹⁹⁰ Dergi, Eyüp’te de okunuyordu; ama ders çalışmak için kütüphaneye gelen öğrenciler tarafından: “Okuma odamızdan en ziyade faydalananlar, orta ve lise öğrencileridir; bunlar da *Ülkü*’yü seve seve okumaktadırlar.” Daha çok okunması içinse derginin biraz daha *ders kitabına* benzemesi gerekiyordu: “*Ülkü*’nün daha fazla okunabilmesi; tarihî ve sanayi ve ünlü şahsiyetlerin, meşhur adamların hal tercümeleleri [biyografileri] bahsi de istenilmektedir [sic].”¹⁹¹ En çok okunan yayın, Eyüp’te de aynıydı. Onun ardından *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Akşam Postası* ve *Kadın* gazeteleri ile *Ülkü*, *5 Sanat* ve *Barbaros’un Sesi* dergileri geliyordu.¹⁹² Yani *Ülkü* o kadar da çok okunmuyordu. Diğer bir deyişle, Yeşilköy ve Beyoğlu’nda *Ülkü* okunsa da merakla okunmuyordu; Eyüp’te ise öğrenciler tarafından, ders kitabı niyetine okunuyordu. Üstelik birkaç aydır dergi buralara gönderilmediğinden, istense bile okunamıyordu. İstanbul’daki diğer on iki Halkevi’nde ise hiç okunmuyordu. Öyle ki Fatih Halkevi başkanı, *Ülkü*’yle ilgili soruları cevaplamaya gerek bile

¹⁸⁴ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 48.

¹⁸⁵ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 13.

¹⁸⁶ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 95.

¹⁸⁷ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 13.

¹⁸⁸ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 95.

¹⁸⁹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 95.

¹⁹⁰ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 95.

¹⁹¹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 192.

¹⁹² BCA 490-1-0-0/835-302-1, 192.

görmüyordu.¹⁹³ Şehremini sakinlerinin “*Ülkü*’den ziyade *Ulus*’a ihtiyaç ve temayülü açık ve bariz bir hakikat”ti.¹⁹⁴ Dergi Üsküdar’da okunmuyordu ve Halkevi başkanına göre bu “meseleyi” ancak “salahiyetli bir komisyon” çözebilirdi.¹⁹⁵ Kadıköy Halkevi başkanına göre “Hakiki bir mecmua hüviyeti verilmedikçe” *Ülkü*’nün “okunmasına imkân yok”tu. “Hakiki bir mecmua” olabilmesi içinse *Ülkü*; “Kemalizm esaslarını yayacak, [...] dinamik ruhlu kimseler tarafından idare ve neşr” edilmeliydi. Bunun için de dergi, ücretli olarak yayımlanmalıydı: “Bir mecmuanın muvaffakiyetini, serbest piyasada satış miktarı gösterir,” diyordu başkan. Nitekim gençler de “Hatır kaygısıyla mecmuada yer alan yazıları istememekte”ydi.¹⁹⁶ Ama bu iki istisna dışında, derginin okunması için bir fikir, sanat ve edebiyat dergisi haline getirilmesi gerektiği söyleniyordu; çünkü gençler ancak böyle dergi ve gazeteleri okuyordu.

Kartal’da dergi, “İtinâlı bir münevver mecmuası olmasına rağmen aranıp okunmuyor”du. Kartal Halkevi başkanına göre muhit “gençliğinin %80’i okumak zevkinden mahrum”du, okuyanlar da “[d]ergiden fazla roman ve hikâye” okuyordu.¹⁹⁷ “Okumak zevki,” derken başkanın ne kastettiği meçhuldür ama gençlerin; *aydınlatici, öğretici* bir yayın olan *Ülkü*’yü değil de “roman ve hikâye” gibi *lüzumsuz şeyleri* okumaktan zevk aldığını söylemeye çalıştığı tahmin edilebilir. Nitekim başkan çareyi; dergiyi, gençlerin okuma zevkine uygun hale getirmekte bulmuştur: “Resimle, yazıyla, biraz aktüaliteye yer verilir; küryoziteyi [merakı] celbedecek ilanlar, müsabakalar tertibedilir ve yazı ailesine Yakup Kadri, Reşat Nuri, Refik Halit gibi tanınmış kalem sahipleri katılırsa daha fazla aranacağı ve daha çok okuyucu toplayacağı kanaatındayım [*sic*].”¹⁹⁸

Şişli’de gençler, “derslerine ait eserleri okumaktadırlar.”¹⁹⁹ Beykoz’da “*Ülkü* mecmuası maalesef hiç okunmamaktadır.” Okunması için “gençleri ilgilendirecek mevzular ihtiva ederek” ve yine şöhretli kalem sahiplerinin “isim ve imzalarını ihtiva ederek”

¹⁹³ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 143.

¹⁹⁴ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 171.

¹⁹⁵ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 181.

¹⁹⁶ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 161.

¹⁹⁷ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 26.

¹⁹⁸ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 26.

¹⁹⁹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 37.

yayımlanmalıdır.²⁰⁰ Dergi, Beykoz'da “[a]ranmıyor”du;²⁰¹ Beşiktaş'ta aranmıyor ve okunmuyordu.²⁰² Okunması için “[d]aha orijinal olması, yeni muharrirlerin yazılarının bulunması” gerekiyordu. Çünkü “[g]ençlik maalesef âfâkî [yüzeysel] eserler” arıyordu. Bu “âfâkî” eserlerin ise edebî eserler olduğu anlaşılıyor; çünkü gençler, “[y]eni edebî cereyanları takip eden ve muhteviyatı mütenevvi [çeşitli] konular teşkil eden mecmualar” okuyordu. Yine aynı sebeple gençlerin okuduğu bir de gazete vardı: “*Ulus*, muhteviyatı itibarile gençlik tarafından son zamanlarda çok okunmaktadır [sic].”²⁰³ Yani Beşiktaş ve Kartal Halkevlerinin başkanları, gençlerin *Ülkü* yerine *lüzumsuz şeyleri*, yani edebî eserleri okuduklarında hemfikirdi. Ama ikisi, gençler tarafından okunması için derginin *aynı lüzumsuz şeylerle* doldurulması gerektiğinde de hemfikirdi ve asla ironik bir üslup kullanmıyorlardı. Halkevlerine gelenlerin neden en çok *Ulus* okudukları da anlaşılıyordu: Bu gazete de *aynı lüzumsuz şeylerle* doluydu. Aranıp okunmayan derginin “tutunması için” Şişli Halkevi başkanı da aynı öneride bulunuyordu: “*Ülkü* mecmuasının halk arasında tutunması için tanınmış muharrirlerin ve ediplerin yazılarının bulunması lazımdır.”²⁰⁴

Dergi, Eminönü'nde de “aranmıyor ve okunmuyor”du.²⁰⁵ Bu Halkevi'nin başkanı da okunması için derginin edebî eserlere yer vermesinden yanaydı; ama bunun yanında, diğer başkanların söylemeye cesaret edemediklerini söylüyor gibiydi. Evet, dergi; “günün çağdaş fikir ve sanat hareketleriyle daha yakından ilgilenmeli [sic]”, “yeni neslin tanınmış imzalarına yer vermeli”; derginin “[ş]iir ve hikâye kadrosu takviye edilmeli”, “şekil ve mizanpajında değişiklik yapılmalı”ydı. Ancak daha da önemlisi, “Tarihî yazılarla folklor yazıları iyice azaltılmalı”, “Halkevi çalışmalarına ait sahife kaldırılmalı”ydı. Gençliğin ve başkanın arzusu, “*Ülkü*'nün İstanbul'da yalnız bir fikir dergisi olarak yayımlanması”ydı.²⁰⁶ Yani Halkevi dergilerine örnek olması için Ankara Halkevi'nin yayımladığı dergi, Ankara'yla ve Halkevleriyle bağına tamamen koparmalıydı. Burada da en çok *Ulus* gazetesi, bir de bu Ev tarafından yayımlandığı için *Beş Sanat* dergisi

²⁰⁰ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 59.

²⁰¹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 70.

²⁰² BCA 490-1-0-0/835-302-1, 81.

²⁰³ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 81.

²⁰⁴ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 121.

²⁰⁵ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 132.

²⁰⁶ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 132.

okunuyordu.²⁰⁷ Bu yayınlar kadar okunması isteniyorsa, *Ülkü*'nün sadece adı aynı kalabilirdi. *Örnek* Halkevi dergisinin durumu buyken mütevazı bütçelerle ve amatör yazarlar tarafından hazırlanan diğer Halkevi dergilerinin ne durumda olabileceği hakkındaki endişeler bir yana; Halkevi faaliyetleriyle ilgili yazıların ilgi çekmemesi, doğrudan bu faaliyetlerin ve dolayısıyla Halkevlerinin ilgi çekmemesinin nedeni olabilir gibi görünüyor.

“Halkevleri ve Odalarının müstakbel idaresi hakkında” başkanlara yöneltilen soru, bu Evlerin ve Odaların ilgi çekmemiş olma ihtimalini göz ardı ediyordu: “18 yıllık bir çalışma süresi içinde memlekete geniş ölçüde faydalar sağlamış olan Halkevlerinin bundan böyle de aynı işi görebilmesi için düşünce ve teklifleriniz nelerdir?”²⁰⁸ Yani Genel Sekreterliğe göre Halkevlerinin, “memlekete geniş ölçüde faydalar sağlamış” olduğu bir hakikatti. Başkanlara sadece Halkevlerinin “son vaziyet”²⁰⁹ dâhilinde memlekete fayda sağlamaya nasıl devam edebileceği soruluyordu. Faaliyetler hakkında *Ülkü*'de yazılanların ilgi çekmediğini söyleyen başkanlar da faaliyetlerin ilgi çekmediğinden bahsetmiyor, Halkevlerinin varlığını sürdürmesi gerektiğini savunuyordu. Yalnız, Şehremini Halkevi başkanına göre faaliyetler *artık* tarafsız olmalıydı:

Çok partili bu devirde halkı Evlerimizden soğutmamak ve kaçtırmamak için kültür hizmetlerinde tamamen bitaraf ve mürşit [yol gösterici] olduğumuzu telkin etmek icap ettiğine inanıyoruz. Parti teşekküllerile bir binada oturan Halkevlerine karşı halkın alaka ve sokulganlığı nisbeten az olmaktadır. Bir Halkevi müsamesine davet ettiğimiz halk, bu davetimizi siyasî bir propagandaya davetmiş gibi telakki etmektedir [*sic*].²¹⁰

Halkevlerinin CHP'den ayrılması gerektiğini dile getirmese de başkan, en azından Parti binalarında faaliyet gösteren Evlerin ayrı binalara taşınması gerektiğini vurgulamaktaydı. Çünkü halk, Halkevi'ne bakınca Parti'yi görüyordu ki Evler, Parti'nin bir organı olduğu için bu durum hiç de tuhaf değildi. Ancak bu başkan, Evlerin artık tarafsız olması gerektiğini savunurken “mürşit” olma iddiasından vazgeçmiyordu. Halkevleri o zamana

²⁰⁷ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 132.

²⁰⁸ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 12.

²⁰⁹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 23.

²¹⁰ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 170.

kadar olduğu gibi, o zamandan sonra da halkı aydınlatmaya, halka doğru yolu göstermeye, yani inkılâbın fikirlerini yaymaya devam etmeliydi; ama bu siyasî propaganda olarak algılanmamalıydı. Belki tam da bu nedenle, faaliyetlerinin siyasî faaliyet olarak algılanmaması için Halkevleri, Parti'den bağımsız olmalıydı. Böylece Parti ilkeleri, devlet ilkeleri haline geleceği için bütün siyasî partiler bu ilkelere göre faaliyet yürütecekti ve inkılâp çok partili düzenle iç içe geçecekti. Ancak sadece Şehremini Halkevi başkanı böyle düşünüyordu; diğerlerine göre Evler, Parti'de kalmalıydı.²¹¹ Hatta Beşiktaş Halkevi başkanına göre Evler *artık* daha sıkı bir şekilde Parti'ye bağlanmalıydı; çünkü “[ü]yeler arasına girmesi muhtemel olan bozguncuların ekseriyeti”, Halkevlerinin “gaye ve ülküsüne bir darbe vurabilir”di. Bunu engellemek için Evleri, Parti'nin “emniyet ve itimat ettiği bir başkanın başkanlığına vermek”, kol başkanlarını da Ev başkanları tarafından tayin ettirmek gerekiyordu.²¹² “Bozgunculuk” ifadesiyle kastedilen; demokrasiyi istismar ederek Evlerde nüfuz kazanıp faaliyetleri amacından saptırmak; belki de Evleri, DP'nin fiilî bir organı haline getirmek olabilir. Bu ihtimali en açık şekilde dile getiren ise Yeşilköy Halkevi başkanıydı ve ona göre de Halkevleri, Parti'ye bağlı kalmalıydı:

[...] Kanaatimce Halkevlerini Parti'den ayırıp bütün umuma bırakmak ve bu suretle devletin yardımını sağlamak zararlıdır. Çünkü birçok sosyal yardım cemiyetler[in]de gördüğümüz siyasî rekabet bu takdirde buraya da girecek ve Halkevleri bu rekabet yüzünden halka faydalı olamayacaklardır. Eğer Halkevlerinin içtimaî bir müessese olarak devamı istenirse o zaman gene yalnız bir Parti'ye ait olmalıdır. Yok, eğer Halkevleri de siyasete karışacaksa o zaman biz Halkevlerinin, CHP'nin propaganda uzvu olmasını tercih ederiz. Tahmin ederim ki Partimizin son zamanlarda çok ihtiyacı olduğu bu propaganda işini Halkevleri ve Halkodaları güzelce yapabilirler [sic].²¹³

Bunları söylerken başkan, özerk devlet kurumlarının fiilen iktidar partisinin birer organı olduğunu itiraf eder gibidir. Dolayısıyla Halkevlerini CHP'den ayırıp bir *kamu kurumu* haline getirmek, aslında Evleri DP'ye bağlamak demektir. Öyleyse Evlerin olduğu gibi kalması daha iyidir. Üstelik CHP artık muhalefette olduğu için propagandaya daha çok ihtiyacı vardır ve Evler 18 yıldır bu işi yapmaktadır. Ancak Halkevlerinin faaliyette kalabilmesi için para gerekiyordu ve CHP artık iktidar partisi olmadığı için bütçesi yeterli

²¹¹ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 12, 69, 80, 94, 120, 131, 180, 191.

²¹² BCA 490-1-0-0/835-302-1, 80.

²¹³ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 12.

değildi. Dolayısıyla Evlerin eskisi gibi çalışması da mümkün değildi. Bu yüzden başkan, kendi gelirini temin edemeyen Evlerin kapatılması gerektiğini savunuyordu:

Eskiden Partimiz, Halkevlerine geniş miktarlarda yardımlarda bulunuyordu ve Halkevleri de mahallî teşebbüslerle elde ettikleri menfaatleri bu Parti yardımlarıyla karıştırarak, buldukları yerlere hakikaten faydalı oluyorlardı. Son vaziyetlerden sonra görüyoruz ki Parti yapagelmekte olduğu bu yardımları ya kesmiştir veya kesmek üzeredir. Mesela bizim bütçemize konan ve tasdik olunan miktarı vermemektedir. Binaenaleyh, parasız da bir faaliyet yapılamayacağına göre, kendi teşebbüsleriyle yaşayabilecek Halkevleri ve Halkodaları, çalışmalarına daha küçük çapta devam etmeli; öbürleri ise kapatılmalıdır [*sic*].²¹⁴

Kartal Halkevi başkanına göre de “Resmî idarelerden Halkevlerine yapılan nakdî yardımlar –son vaziyet dolayısıyla– tamamen” kesilmişti.²¹⁵ Fakat sadece Şile ve Üsküdar Halkevleri, bütçelerini kendi çabalarıyla temin edebilecek durumdaydı.²¹⁶ Faaliyetlerin ücret karşılığında sürdürülmesi de düşünülemezdi; çünkü Şehremini Halkevi’nin tecrübelerine göre “paralı müsamereler ve gösteriler tertip etmek hiç de iyi sonuçlar vermemekte”ydi.²¹⁷ “Şimdiye kadar bir ücret ödmeden Halkevlerinden istifade etmiş olan halkın, bundan böyle de istifadelerini bu yolda, yani parasız olarak elde etmek isteyeceği bir vakıa” idi.²¹⁸ Öyleyse İstanbul’daki 15 Halkevi’nden 13’ünün kapatılması gerekiyordu. Taşradaki, yani diğer şehirlerdeki maddî sorunların daha büyük olabileceği düşünüldüğünde ise Halkevlerinin –en azından CHP’nin bir parçası olarak– var olamayacağı anlaşılıyordu. Dolayısıyla Halkevlerinin kapatılmasının *nihai nedenini* bu gelişmelerle ilişkilendirerek açıklamak mümkündür: DP, eski iktidar partisinin propaganda kurumu olan Halkevlerine, devlet bütçesinden yapılan yardımları kesmişti. Evler, özerk bir kamu kurumu haline getirilerek yaşatılabilirdi; ama CHP’liler bunun, Evleri pratikte DP’ye devretmek anlamına geleceğini düşündükleri için sadece kendi çabalarıyla bütçe bulabilen Evlerin yaşamasına karar verdiler. Bu şekilde de bütçe bulmak mümkün olmayınca, Evlerin kapatılmasını kabullenmek zorunda kaldılar. Anketteki sorulara verilen cevaplarla böyle bir sonuca ulaşmak, görüldüğü gibi mümkündür. Ancak bu açıdan bakarak Halkevlerinin pratikteki işlevinin ne olduğunu ve kapatılmalarının

²¹⁴ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 12.

²¹⁵ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 23.

²¹⁶ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 120, 180.

²¹⁷ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 168.

²¹⁸ BCA 490-1-0-0/835-302-1, 170.

nihaî değil de esas nedenlerinin neler olabileceğini anlamak mümkün değildir. Konuya bakış açısını değiştirmek içinse birkaç soru sormak yeterlidir:

1. Ülke genelindeki Halkevi faaliyetlerine ve dergilerine örnek olması için Ankara Halkevi tarafından yayımlanan *Ülkü* dergisinin okunmaması, aslında Halkevi faaliyetlerinin ilgi görmediği anlamına gelmez miydi?
2. Faaliyetlerle ilgili yazılara ilgi göstermeyen halk faaliyetlere ilgi gösteriyor muydu ve bu faaliyetler nelerdi?
3. Halk faaliyetlere ilgi göstermiyorsa, bunun nedenleri nelerdi?
4. Eskiden CHP milletvekili olup Halkevi müfettişi olarak da görev yapan, dolayısıyla Evlerin pratikteki halini bilen DP'liler, "memlekete geniş ölçüde faydalar sağlamış olan" bu Evleri neden kapatmıştı?
5. 18 yıldır "geniş ölçüde faydalar sağlamış olan" Halkevlerinin kapatılmasına halk nasıl tepki göstermişti?

Bu sorulara cevap verebilmek içinse çok daha basit ve sadece bir soru sormak yeterli olabilir: *Halkevi nasıl bir yerdi?*

2.1. HALKEVİ NASIL BİR YERDİ?

Başbakan İsmet Paşa'ya göre "Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi, vatandaşların memleket ve millet işlerini bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir". CHF'nin "bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için, mühim bir merkez" olan Halkevleri, hiçbir siyasî kayıt aranmaksızın her vatandaşı geniş mikyasta [ölçekte] müstefit etmeğe [faydalandırmaya]" çalışır. Bunun için de öncelikle para gerekir: "Halkevlerinin muntazam çalışması için birinci şart malî noktai nazardan vaziyetlerinin muntazam olmasıdır. Vesaitin [vasıtaların] çeşidi, geniş olması meselesi ikinci derecededir [*sic*]." ²¹⁹ Ancak bir Parti müfettişine göre Halkevi, "mühim bir merkez"den çok daha fazlasıydı. 14 Eylül 1935 tarihli raporunda, "İslam'ın camisi, Hıristiyan'ın kilisesi olduğu gibi Kemalist mezhebinin de Halkevleri bence birer

²¹⁹ "İsmet Paşa'nın Nutku," *Ülkü*, sayı 2 (Mart 1933): 99, 101, 102.

mabedidir,” diyordu, “Halkevlerini TeftiŖe Memur A. Tekmen”. Dolayısıyla da Halkevi binası, “kuruluŖu bakımından terbiyecisi”, hatta Kemalizmin mimarisini bütün dünyaya ilan edecek nitelikte olmalı; “mblesi, devrimin ev dŖeme tarzına örnek” olmalıydı.²²⁰ Nitekim *Yapı* dergisinin editörü de bu mfettiŖle aynı fikirdeydi: “Halkevlerimizin binaları her halde güzel sanat eserleri ve bizim sanatın eserleri olması ile de neslin terbiyesinde büyük hizmet görecektir.”²²¹ *lk* sütunlarında ise Halkevi, Kemalizmin mabedi olarak tanımlanmasa da “bir muhit için, bir elektrik fabrikası, bir park, bir kışla ve bir mbed kadar lüzumlu ve zarurî bir bina” olarak nitelenmiŖti.²²²

CHP’nin eŖitli organlarında görev yapan bazı kiŖilerin, Kemalizmi bir mezhebe, Halkevi’ni de bir mabede benzetmesi; inkılâbın yüceliğini vurgulamak için yapılan basit bir analogi olarak görülebilir. Ancak Mete Tunçay, durumun az çok gerçeğe tekabül eden bir yanı olduğunu belirtmiŖ; “Kemalizmin, yapı bakımından bir tür ‘Yeni İslam’ olduğunu” savunmuŖtur.²²³ Tunçay’a göre Osmanlı İmparatorluğu’nun Tanzimat ve MeŖrutiyet dönemlerinde laiklik, “ađdaŖlaŖma sürecinin yapısal bir gereği olarak ortaya ıkmıŖtı”. Örneğin 1876 tarihli *Kanun-ı Esas*’de, “Memlik-i Osmaniyye’de maruf olan bilcümle edyanın [dinlerin] serbest-i icrası” kabul edilmiŖ; “MeŖrutiyet Meclislerinde ulusal ve dinsel gruplara kontenjanlar ayrılmıŖ”tı. Çünkü “[]ok uluslu, çok dinli bir imparatorlukta, siyasal iliŖkileri hâlâ baŖat (*dominant*) ulusun diniyle tanımlamak, öteki ulusal toplulukların baskı altında tutulmaya devam edilmesi demekti”. Fakat gayrimüslim nüfusun çok büyük bir kısmı, Cumhuriyet kurulmadan önce, *eŖitli Ŗekillerde* tasfiye edildiği ve kalanların hakları da Lozan AntlaŖması’yla güvence altına alındığı için cumhuriyet dönemindeki laiklik, imparatorluk dönemindeki aksine, “yapısal gereği kalmamıŖ bir hareketti”. Bununla birlikte, “Cumhuriyet Laikliği hiçbir zaman ‘resmen ve alenen’ dinin özüne karŖı ıkmamıŖ, gerçek Müslümanlığa aykırı olduğu öne sürülen boŖinanlara ve dinin kötüye kullanılmasına saldırmakla yetinmiŖ”ti. Kaldı ki “Türkiye Cumhuriyeti’nde sosyalist ülkelerde olduğu gibi, dine karŖı propaganda zgrlğ

²²⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 260–261.

²²¹ “Halkevi Binaları Millî Sanatımızın Birer rneği Olmalı,” *Yapı*, sayı 9 (15 Mart 1942): 3, aktaran NeŖe Gurallar YeŖilkaya, “İdeoloji Mimarlık İliŖkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932–1946)” (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1997), 126; Mehmet Ŗener, “Reviewing the Periodical *Yapı* (1941–1943): A Study on Architectural Practice and Ideology in Turkey During the Second World War” (master’s thesis, Middle East Technical University, 2006), 211.

²²² “Halkevleri Postası,” *lk*, sayı 77 (Temmuz 1939): 457.

²²³ Tunçay, *a.g.e.*, 217.

tanınmamış”tı. Bu nedenle de Cumhuriyet laikliğinin, “salt kültürel planda, Batı öykünmeciliğinden kaynaklandığı düşünülebilir; hatta bu devrim, Batı’ya karşı Batı’ya yaranma gayreti diye yorumlanabilir”di.²²⁴ 1947’de yayımlanan bir makalesinde Adnan Adıvar da aynı görüşü dile getirmişti:

Şimdi yeni düşünce, eskiden İslam dogmasının tuttuğu yerin hemen hemen aynısını tutmaktadır. Bundan ötürü, Türkiye’nin düşünce tarihinde, özgür ve eleştireci bir ruhun, İslamcı ve Batıcı düşüncüler arasında bir etkileşim olmasını sağladığı herhangi bir düzenin varlığına işaret etmek hâlâ olanaksızdır. Gerçekten, Türkiye’de etkileşim hiç olmamış, ancak Batıcı düşüncünün bu ülke üstünde bir etkisi olmuştur.²²⁵

İslam dogmasının yerini, en azından bazı kişiler için Kemalizmin almış olmasıyla ilgili meşhur bir örneği, İngiliz yazar Grace Ellison vermiştir. Bir okul müfettişi, “Bizim peygamberimiz Gazi’dir,” demiştir, Türkiye’yi gezen yazara, “Arabistanlı zatla işimiz bitti. Muhammed’in dini Arabistan için gayet iyiydi, ama bize göre değil.”²²⁶ 17 Kasım 1930’da başlayıp, 4 Mart 1931’de biten yurt gezisinde Mustafa Kemal’e eşlik edenlerden biri olan Ahmet Hamdi Başar’ın da konuyla ilgili bir örneği vardır. Mustafa Kemal’in de dâhil olduğu bir tartışma esnasında, “[m]ürteci ve dindar görünmemek için herkes elinden geleni” yaparken, iki eski hoca bu kulvarda birincilik için yarışmıştır: “Biri Allah’a küfrediyor, öteki cevâmi ve mesâcide [camilere ve mescitlere] umûmî bütçeden verilen tahsisatların Halkevlerine devredilmesini istiyordu.”²²⁷ Dolayısıyla, Mete Tunçay’ın perspektifinden bakıldığında Kemalizmin bir mezhep; ama İslam’ın bir mezhebi olarak yorumlanmasının bazı olgusal temelleri olabilir. Ancak Parti Müfettişi A. Tekmen, Grace Ellison’ın görüştüğü okul müfettişi ve Ahmet Hamdi Başar’ın bahsettiği iki eski hocaya göre Kemalizm, İslam’ın yerini almış bir mezheptir. Kavramın içeriği, bakış açısına göre değişse de 1920’li ve ‘30’lu yıllarda Kemalizmin bir mezhebe benzetilmesinin tesadüfi olmadığı söylenebilir. Bu mezhebin mabedi ise belli ki Halkevi’dir.

²²⁴ A.g.e., 215–216.

²²⁵ A.g.e., 218; Bkz. Abdulhak Adnan Adıvar. “Islamic and Western Thought in Turkey,” *Middle East Journal* 1, no. 3 (1947): 270–280. <http://www.jstor.org/stable/4321888>.

²²⁶ Grace Ellison, *Turkey Today and Tomorrow: An Experiment in Westernization* (London: Pall Mall Press, 1963), 128, aktaran Tunçay, a.g.e., 332.

²²⁷ Başar, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*, 49–51.

Mabet kadar önemli görülen Halkevi binalarının nasıl inşa edildiğini ve bu mertebeye layık binaların nasıl Halkevi'ne dönüştürüldüğünü, Neşe G. Yeşilkaya ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. 1932 tarihli *Halkevleri Talimatnamesi*'ne göre Halkevi binaları, CHF “idare heyetleri tarafından temin, tanzim ve tefriş olunur”du.²²⁸ Parti, inşa edilecek bina için arsa ve proje temin edebildiği gibi projeyi yarışma aracılığıyla da belirleyebilirdi. Zonguldak, Kadıköy, Sivas ve Bursa Halkevlerinin projeleri bu şekilde belirlenmişti. Halkevi açılacak şehrin valisi, projeyi bir mimara çizdirebileceği gibi bizzat kendisi de çizebilirdi. Örneğin İstanbul'daki Eminönü Halkevi'nin projesi, valinin seçtiği bir mimar tarafından çizilmişken; Mersin Halkevi'nin projesini, Vali Tevfik Sırrı Gür çizmişti.²²⁹ Isparta, Kırklareli ve Çankırı Halkevlerinin projelerini ise Bayındırlık Bakanlığı hazırlamış; Çoruh, Ağrı, Elâzığ, Erzincan, Eskişehir ve Muğla Halkevlerinin inşaatları da yine Bakanlık tarafından yapılmış; ancak inşaat için gereken parayı Hususî İdare, Parti veya Halkevi sağlamıştı. Bununla birlikte Halkevleri her zaman yeni veya müstakil binaları kullanmıyordu. Mevcut binalar Halkevlerine devredilebildiği gibi Evler, Parti binaları içindeki bir veya birkaç odayı kullanarak da çalışabiliyordu. Aynı *Halkevleri Talimatnamesi*'nde, “[m]esai şubelerinin hepsi için yetecek genişlikte bina bulunmazsa, bazı şubelerin başka bir binada” çalışabileceği de belirtilmişti.²³⁰ Nitekim birçok şehirdeki eski Türk Ocağı binaları, Halkevlerine devredilmişti. Ankara Halkevi, Mimar Arif Hikmet Koyunluoğlu'nun meşhur Türk Ocağı binasını kullanmıştı. Kastamonu'daki İnebolu Halkevi ile İzmir ve Malatya Halkevleri de eski Türk Ocağı binalarını kullanan Evlerden sadece birkaçıydı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın (İTF) Edirne ve Kastamonu merkezindeki binaları da Halkevi olarak kullanılmıştı. 1940'ta CHP bir “Bina Programı” hazırlamış ve bu programı uygulamak için, Genel Sekreterliğe bağlı bir “Müşavir Mimarlık Bürosu” kurmuştu. Bu büro; Halkevi binalarının, ihtiyacı karşılayacak şekilde inşa edilmesinin yanı sıra, binalara “Sanat ve Mimari bakımdan iyi bir şekil verebilmek maksadile [*sic*]” de kurulmuştu. Müşavir mimar olarak görevlendirilen Ahmet Sabri Oran ise “küçük”, “büyük” ve “en büyük” olmak üzere üç tip Halkevi projesi hazırlamıştı.

²²⁸ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 7.

²²⁹ Tevfik Gür'ün, Elâziz Halkevi'nin de planını hazırladığı anlaşılıyor: “Elâziz yeni yaptırdığı Halkevi binasile bihakkın iftihar eder. Halkevi binasının plânını Halkevi başkanı olan Vali Tevfik Gür bizzat yapmıştır [*sic*].” Bkz. “Elâziz'de Örnek Bir Yeni Bina,” *Açık Söz*, 2 Eylül 1936.

²³⁰ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 7.

Böylece, hiç binası olmayan veya yeni binaya ihtiyaç duyan Halkevleri için, 8–10 yıl içinde yeni birer bina yapılabileceği düşünülmüştü.²³¹

Avrupa şehirlerinin aksine, Osmanlı şehirlerinin merkezinde meydanlar yer almıyordu. Cumhuriyetle birlikte uygulanmaya başlanan şehir planlarında ise meydanlar, “Cumhuriyet Meydanı” adıyla, şehirlerin yeni merkezi olarak kurgulanmıştı. Yeni Halkevi binaları da bu Cumhuriyet Meydanlarına inşa edilmişti. Çünkü hem bu meydanlar gibi, hem de vilayet ve kaymakamlık binaları gibi Halkevi binaları da iktidarın birer temsiliydi; Henri Lefebvre’in deyimiyle “temsil mekânı”ydı. Nitekim bundan dolayı protokolda Halkevi başkanları, valilerin hemen ardından geliyordu.²³² Bununla birlikte, bütün Halkevlerinin Cumhuriyet Meydanlarında yer almadığını belirtmek gerekir. Örneğin, inşa edilen ilk Halkevlerinden biri olmasına rağmen Antalya Halkevi, şimdiki adı Karaalioğlu Parkı olan İnönü Parkı’nda yer alıyordu; çünkü eski Türk Ocağı binasının yerine inşa edilmişti. Millî bir mabet veya mabet kadar önemli bir mekân olarak tasavvur edildikleri için Halkevleri, gerçek mabetlerin yanına veya karşısına da inşa edilebiliyordu. Örneğin, Halkevi binaları, İzmit ve Isparta’da caminin; Kars ve Mersin’de ise kilisenin yanına inşa edilmişti. Amaç, ümmet veya cemaat olarak ibadethanede toplanan insanlara, ulus olarak toplanabilecekleri bir mekân sağlamaktı. Daha sonra Halkevlerinin, Cumhuriyet Meydanlarına değil; bahçe içine ve ağaçlar arasına inşa edilmesi düşünülmüş, hatta bu düşünce 1945’te, Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından dile getirilmişse de uygulanmamıştı.²³³

Halkevlerinin programı ve amacı, binaların tasavvurunu belirliyordu. Bu nedenle, her Halkevi binasının içermesi gereken bazı elemanlar vardı. *Halkevi bahçesinde*, kadınlarla erkeklerin birlikte eğlendiği konserler verilebilir, tiyatro oyunları sahnelenebilirdi. Bahçe, spor şubesi tarafından antrenman alanı olarak da kullanılabilirdi. Bina önündeki *meydanda* halk toplanabilir, törenler düzenlenebilirdi. Halkevi veya Parti başkanı; ziyarete gelen bir hükümet, Parti yöneticisi veya milletvekili; binadaki *hitap balkonundan*, meydandaki insanlara hitap edebilirdi. Her Ev’in en az 50 kişilik bir okuma

²³¹ Yeşilkaya, *a.g.e.*, 120–124; BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 91–92; bkz. Sabri Oran, “Küçük Halkevleri Tip Projeleri,” *Arkitekt* 7–8, sayı 115–116 (1940): 159–163.

²³² *A.g.e.*, 127; Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, 67–68.

²³³ Yeşilkaya, *a.g.e.*, 132–136.

salonu, yani *kütüphanesi*; binasının büyüklüğüne göre de birkaç *salonu* olmalıydı: *Tiyatro, sinema, konferans, spor ve merasim salonları*. *Gazino* olarak da anılan merasim salonlarında, “içtimaî hayatı canlandırmak maksadile”, “aile toplantıları”; bunun dışında da “müzikli eğlenceler, balolar, nikâh ve nişan merasimleri” düzenlenmeliydi. Amaç, Halkevi’ni, gündelik hayatın bir parçası kılmaktı. Binası küçük olan Halkevlerinde ise tek salon yer alacak; bu salon, söz konusu etkinliklerin tamamı veya bazıları için, farklı zamanlarda kullanılacaktı. Tabî ki *Halkevi başkanının, şubelerin ve bazen hademelerin de birer odası* olacaktı. Hem Halkevi hem Parti binası olarak tasarlanan binaların genellikle üst katı Parti için ayrılıyor, Parti başkanı ve yılda iki defa burayı teftişe gelen Parti müfettişi için üst katta birer *çalışma odası* yer alıyordu. Dönem itibarıyla, neredeyse hiçbir şehirde, yeterli sayıda ve kapasitede otel bulunmadığından, bazı Halkevlerinde misafirler için salonu, odası ve banyosu olan bir *hususî ikametgâh* veya *misafirhane* yer alıyordu. Halkevlerinin en önemli misafirinin Atatürk olduğu düşünüldüğü için, bazı Evlerin hususî ikametgâhı, *Atatürk katı* veya *Atatürk dairesi* olarak tasarlanmıştı. Örneğin, Atatürk; 1931’de Malatya, 1937’de Elâzığ Halkevi’nde konaklamıştı.²³⁴ Bazen iki katlı Halkevi binalarının zemin katı, *Ev’e gelir sağlayacak dükkânlara* ayrılabilirdi.²³⁵

İdeal Halkevi mekânını somut olarak kavrayabilmek için, CHP Müşavir Mimarı Sabri Oran’ın çizdiği Konya Halkevi projesini eleştirel bir şekilde incelemek yararlı olur. Aslında Sabri Oran bu işi, *Arkitekt* dergisinde yayımlanan bir yazısı aracılığıyla, 1940’ta yapmıştı.²³⁶ Yani Sabri Oran hem projeyi çizmiş; hem de bizzat çizdiği projeyi yine bizzat eleştirmişti. Öyleyse proje ve projeye yönelik eleştirilerle oluşan bu ilginç durumu bir arada değerlendirmek daha doğru olacaktır. Projeye göre Konya Halkevi, Alaaddin Tepesi’nin bir eteğine, Selçuklu döneminden kalma Alaaddin Camii yakınlarına inşa edilecekti. Ancak “Cümhuriyet meydanında başlayan ve tepenin eteğini takip ederek istasyona giden yeni ve geniş cadde boyunca kolordu, şimdiki Halkevi ve eski sinema binaları” sıralanmaktaydı. Bu binaların, “uzaktan Alâaddin camiinin azamet hâkimiyetine

²³⁴ O zamanki adıyla Elâziz Halkevi bir gazete haberinde şöyle tasvir edilmişti: “Dış görünüşü gayet muhteşem olan binanın alt katında; dört bin küsur mevcutlu muazzam kütüphane, temsil, bilardo ve toplantı salonları, müze, okuma, iş ve idare odaları mevcut olup üst kat doğrudan doğruya ulu şefimiz Atatürke ayrılmıştı [sic].” Bkz. “Elâziz’de Örnek Bir Yeni Bina,” *Açık Söz*, 2 Eylül 1936.

²³⁵ Yeşilkaya, *a.g.e.*, 147–159.

²³⁶ Bkz. A. Sabri Oran, “Konya Halkevi Binası Projesi,” *Arkitekt* 9–10, sayı 117–118 (1940): 198–202.

mâni olacakları hiç nazarı itibare alınmamış”tı. Bundan dolayı da bu binalar yıkılmalı ve yeni Halkevi binası, camiyle “rekabete” girmeyecek şekilde, tepenin eteklerine inşa edilmeli; Halkevi, “bedî [estetik] bakımdan hiç bir surette Alâaddin camiinin hâkimiyetine hâlel getirmemeli”ydi.²³⁷ Belli ki Sabri Oran, en azından estetik olarak caminin Halkevi’ne hâkim olmasında bir mahzur görmüyordu. Dolayısıyla Oran’ın, Halkevi’ni bir mabet olarak görmediği düşünülebilir. Ancak Oran, Halkevi binasını, Alaaddin Camii’nden aşağı bir seviyede de görmüyordu. Alaaddin Tepesi’nin bir eteğine inşa edilecek Konya Halkevi, tepenin bir diğer eteğinde yer alan camiyi dengeleyecekti. Böylece, Selçuklu döneminin simgesi olan cami, Cumhuriyet döneminin simgesi olan Halkevi’yle birlikte, Konya manzarasına hâkim olacaktı: “Bu tepeye gelişi güzel inşa edilen binalar kalktıktan sonra tepenin bir eteğinde yalnız Selçuk âbidelerimizin bir şaheseri olan Alâaddin camisiyle diğer eteğinde de mimarî muvazeneyi [dengeyi] temin edecek bir şekilde Cümhuriyet devrinin bir âbidesi olarak yeni Halkevi binası kalacaklardır [*sic*].”²³⁸ Öyleyse Halkevi’nin, “mimarî muvazeneyi” sağlamasının yanı sıra, komşu olduğu Alaaddin Camii gibi yüzyıllar boyunca ayakta kalacak bir simge olması da bekleniyordu. Kaldı ki Halkevi’nin, “tepenin en yüksek mevkiinden sarfı nazar ederek” inşa edilmek istenmesinin tek nedeni; Ev’in camiyle “rekabete” sokulmak istenmemesi değildi. Tepenin zirve noktasına inşa edilirse, otomobil ve diğer ulaşım araçlarıyla Halkevi’ne varılması “pek güç ve hatta imkânsız” olacaktı. Üstelik bu durumda, tepeye, otobüs durağı ve otopark da inşa edilmesi gerekeceği için burada haddinden fazla yer işgal edilecekti.²³⁹

Alaaddin Tepesi’nin bir eteğinde, camiyle mimarî denge sağlayacak şekilde, iki katlı olarak inşa edilmesi düşünülen Konya Halkevi’nin planında, “esas bina bloku caddenin üzerine konulmuş, merasim ve müsamere salonu geri çekilerek önünde geniş bir saha, bir meydancık vücutte getirilmiş”ti. “Müsamere salonunun servis odalarını teşkil eden diğer alçak bir bina çıkıntısı ile bu teras çerçevelenmiş”ti. “Binanın esas antresi köşeye tesadüf ettirilmiş”ti. “Bu antreden gerek Halkevi büroları, gerek müsamere salonu istifade edecek”ti. Kat merdiveni de “antre holü” üzerinde yer alacaktı. “Holden sola sapıldığı zaman müze, gazino ve kütüphane salonları cadde üzerinde ve bir sıraya dizilmiş”

²³⁷ A.g.e., 201–202.

²³⁸ A.g.e., 202.

²³⁹ A.g.e., 201–202.

olacaktı. “Bunların önünde 4,5 metre genişliğinde ve 68 metre tulünde [uzunluğunda]” bir koridor olacak; bu “galerinin” sonunda ise “jimnastik salonuna açılan bir kapı” yer alacaktı. “Galerinin bu kadar uzun olması ve çok geniş yapılması, herhalde burasının aynı zamanda teşhir galerisi gibi kullanılacağı ihtimalini [*sic*]” uyandırmaktaydı. Koridordaki kapı ve pencereler ise “binanın arka avlusuna” açılacaktı. “Esas antre holünün karşısından geniş bir koridor ile müsamere salonuna” geçilecek ve bu koridorun “her iki tarafında vestiyerler” yer alacaktı. “Buradan merasim salonuna 90 derecelik bir dönüş yapılarak” girilecekti ki bu “iyi bir sureti hal değil”di. “Halkevi bürolarına tahsis edilen müteaddit odalar” ile “Parti teşkilâtına ait olan odalar” üst kattaydı.²⁴⁰ “Jimnastik salonu, gezinti holünün nihayetinde ve istasyon caddesine amut [dikey], ayrı bir kitle olarak” düzenlenmişti. “Jimnastik, duş ve saire teferruat kısımları alt katta”ydı. Burada “jimnastik elbiselerini” giyen sporcular, “geniş ve müsait bir merdivenle üst kattaki jimnastik salonuna” çıkabileceklerdi. Bu salon doğrudan bahçeye ve “oyun sahalarına” açılıyordu.²⁴¹ Ancak “[j]imnastik salonu ile Halkevi blokunun yekdiğerlerine bağlanması ve buradaki çatı vaziyeti şayanı tenkit”, yani eleştiriye muhtaçtı.²⁴² Müsamere salonu ve gardıropları “kendine mahsus bir kitle olarak” düşünülmüştü. “Gardrobun esas antre holüne açılan kapıları ancak temsiller esnasında açık bırakılacak”, “kirlenmemesi için” diğere zamanlarda kapalı kalacaktı. “Halk iki taraflı tanzim edilen gardroplarda üst elbiselerini bıraktıktan sonra büyük salonun önündeki fuayeye” girecek ve “geniş bir kapı ile temsil salonuna vasıl” olacaktı. “Salonun üst kısmı 700, üstteki galeri 250; cem’an [toplam] 1.000 kişi ihtiva edecek”ti. “Üst katta, balkon seyircilerine mahsus ayrı bir fuaye daha mevcut” olacaktı. “Binanın cadde cepheleleri ince yontma taş”; “arka tarafları, moloz taş üzerine sıva olarak” düşünülmüştü. “Döşemeler gayet tabii olarak betonarme” olacaktı. Konya Halkevi’ne, “Halkevi binalarına yakışacak, ciddî bir ifade ve mimarî karakter” verilmeye çalışılmıştı. “Taş olmakla beraber, bugünkü mimarî ihtiyaç ve düşüncelerimize yakışmıyan, zamanımızla alakası olmıyan tarihî şekiller taklit edilmemiştir [*sic*],” diyordu Sabri Oran.²⁴³ Ancak yine Sabri Oran, projesini bizzat hazırladığı binayı, ulusal nitelikte olmadığı için eleştiriyordu:

---

²⁴⁰ A.g.e., 198–199, 202.

²⁴¹ A.g.e., 202.

²⁴² A.g.e., 200.

²⁴³ A.g.e., 202.

Bilhassa haricî cephede, korniş altındaki konsolcuklar yabancı bir tesir yapmaktadır. Antre motifinde mimarın mahallîlik iddiası hilâfına, daha ziyade roman [Roma] tesiri vardır. Bina, haricî mimarîsi itibariyle daha ziyade son zamanlarda Almanya'da yapılan birçok devlet binaları mimarîsinden müteessir olduğu kanaatini vermektedir. Mimar Sabri projesinde yapacağı yeni bir rutuşla bu tesiri kaldırırsa muvaffak olmuş bir eser meydana getirmiş olacaktır [*sic*].²⁴⁴

Anlaşılan o ki Sabri Oran, Konya Halkevi'ni hem *muhayyel* modern Türk mimarisi hem de modernist mimari, yani modern Batı mimarisi içinde yer alabilecek bir eser olarak tasarlamak istemiş; ancak zihnindeki Batı etkisi ağır bastığı için amacına ulaşamamıştı. Bu projenin, Sabri Oran'dan önce diğer mimarlar veya üst düzey CHP yöneticileri tarafından eleştirilip eleştirilmediğini bilmiyoruz; ama böyle olduğunu varsayarsak, *Arkitekt* dergisinde yayımlanan bu yazının bir nevi özeleştiri olduğunu da düşünebiliriz. Ayrıca, mimarî üslupla ilgili eleştirilerin dışında, bazı teknik ayrıntıların da yine Oran – ve belki yine başka mimarlar ve Parti yöneticileri– tarafından eleştirildiğini unutmamak gerek. Öyleyse projenin tam olarak istenen nitelikte olmamasının; bütçe, malzeme ve zaman yetersizliğiyle ilgili *görünmediği* söylenebilir. Ama asıl ilginç olan, Sabri Oran'ın hiçbir projesinin istenen nitelikte görülmemesiydi; çünkü CHP'nin müşavir mimarı olduğu halde Oran'ın projeleri uygulanmamıştı.²⁴⁵ İdeal Halkevi henüz proje aşamasındayken, pratiğin yaratacağı engellere takılmıştı.

Aslında Sabri Oran *ideal* Konya Halkevi projesini hazırlamadan beş yıl önce, CHP'yi yönetenler, *mevcut* Halkevi binasının ne durumda olduğunu biliyordu. Konya Halkevi Başkanı Ferit Uğur, 11 Kânun-u Sâni [Ocak] 1935'te, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e yazdığı mektupta, binanın yetersizliğini açıkça dile getirmişti:

Konya Halkevi binası çok dardır. Elimizde bir bilardo, bir kütüphane, bir idare odasıyla bir salon vardır. Ev'in orta ve aşağı katlarının mühim kısımları vaktiyle İdman Yurdu'na verilmiştir. Bunları başka yere çıkarmak, hatta kirasını Halkevi'nden vermek şartıyla çıkarmak istedik; muvaffak olmadık. [...] Resim, fotoğraf ve dikiş dersaneleri açmak ve biraz nefes almak için bunların Halkevi'nden çıkmaları lazımdır. Bu cihetin Fırka İdare Heyeti'ne bildirilmesini diler ve sonsuz saygılarımı sunarım.²⁴⁶

²⁴⁴ A.g.e., 200.

²⁴⁵ Yeşilkaya, a.g.e., 136.

²⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 132.

Muhtemelen bu cihet İdare Heyeti'ne bildirilmiş; hatta çoğu Halkevi binasının yetersiz olduğu anlaşıldığı için Müşavir Mimarlık Bürosu kurulmuştu. Ama sonuçta, muhtemelen II. Dünya Savaşı şartlarıyla iç içe geçen maddî yetersizliklerden dolayı, ideal Halkevi projeleri uygulanamamış; pratik yaşamaya devam etmişti. Örneğin, Parti Müfettişi Mitat Aydın, 1942'de Maraş Halkevi'ni teftiş ettikten sonra, "Halkı sıcak aguşuna alabilecek temiz, yeni ve halka yeniliğin faydalarını gösterebilecek numunelik bir Evimiz yoktur," diyecekti.²⁴⁷ Müfettiş Hasip Aytuna ise 22 Ağustos 1941 tarihli raporunda, Bitlis'in Hizan kazasındaki Halkodası'nın içini tasvir etmişti:

[...] duvarlar, muhtelif levhalar ve resimlerle süslenmiştir. Üzerinde: "En büyük eserimiz, Cumhuriyetimizdir." vecizesi yazılı bir kırmızı bez levha, oda duvarına baştan başa gerilmiştir. Mukabil tarafta da büyük kıtada bir Parti bayrağı, itina ile duvara gerilmiştir. Millî Şef'in odaya hediyeleri olan portreleri de güzel bir ceviz çerçeve içinde duvara talik edilmiştir. Bunun sağında ve solunda, Atatürk'ün ve Millî Şef'in küçük boydaki portreleri asılıdır. Karşı duvarda, muntazam bir surette, Sıhhat Vekâletinin propaganda ve irşat levhaları, çerçevesiz bir halde asılıdır. [...] Pasif korunma tedbirleri esnasında alınmış siyah perdeleri de vardır [*sic*].²⁴⁸

Görüldüğü gibi salonun dekorasyonu, ideal Halkodası'nı çağırıyordu. Ancak bu bina, "kışın ısıtılamamış ve damı akmış olduğu için terk edilmiş"; "Belediyeye ait başka bir binaya geçilmiş"ti.²⁴⁹ Yine Hasip Aytuna, 7 Temmuz 1942 tarihli raporunda bu yeni binayı da tasvir etmişti:

Bu bina, dışarıdan ve giriş kapısı tarafından, yer yer sıvaları dökülmüş; badanası, yağmurlardan bozulmuş bir haldedir. Üstü, toprak damdır. Tek katlıdır. Sokak tarafında küçük bir bahçesi vardır. Burası işlenmemiştir. [...]

Bina; genişçe bir hol üzerinde, solda 4x6 ebadında iki pencere; salon vazifesini gören küçük bir oda ile sağda küçük bir odadan ibarettir. Odaların döşemeleri topraktır. Büyük odanın tavanı, düzgün bir halde bez kaplıdır. Kış esnasında ve bilhassa ilkbaharda, her iki odanın damları akmıştır.²⁵⁰

Yeni salonun duvarlarına da "Millî Şef'in Oda'ya hediyeleri olan portreleri ve bazı vecizeleri ihtiva eden bez levhalarla büyük kıt'ada bir parti bayrağı" asılmıştı.²⁵¹ Ancak binanın içinin de dışının da ideal Halkevi veya Halkodası'yla bir ilgisinin olmadığı

²⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 12.

²⁴⁸ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 341.

²⁴⁹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 277.

²⁵⁰ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 277.

²⁵¹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 277.

ortadaydı. Buna karşılık, “[k]asabada toplanmağa ve toplu bir halde oturmağa yarar, kahvehane gibi başka bir yer” olmadığı için, “[t]amir edildikten sonra Halkodası; kasabada, halkı toplayan en müsait bir yer olacak”tı.²⁵² Pratikteki Halkevi veya Halkodası işte böyle bir yerdi ve bu mabet, halkı toplayabilse yeterdi.

Tabii ki durum her yerde, Hizan’daki kadar vahim değildi; bazı Halkevleri daha iyi, bazıları daha kötü durumdaydı. Ama hepsini toplayınca ortaya çıkan manzara, zihinlerdeki ideale pek de yakın sayılmazdı. Parti müfettişlerinin önemi bu noktada ortaya çıkıyordu. Teftiş ettikleri muhitlerin yabancıları olan müfettişler, tam da yabancı olmaları nedeniyle, Halkevlerinin sorunlarını nesnel bir şekilde kavrayabilecek ve sorunların giderilmesi için hem Halkevi elemanlarına hem de Genel Sekreterliğe önerilerde bulunabileceklerdi. Kısacası müfettişler, gözlem ve eleştirileri aracılığıyla pratiği, ideale yaklaştırmaya çalışacaklardı. Müfettişlerin ve Halkevlerinin 19 yıl boyunca ne kadar başarılı olduğunu anlayabilmek içinse teftişler esnasında yaşananlara bakmak gerekiyor.

2.2. İLK YIL, İLK TEFTİŞ

İlk olarak 19 Şubat ve 24 Haziran 1932 tarihlerinde açılan Halkevlerinin ilk kez 1933’te teftiş edildiği anlaşılıyor. “Halkevlerini Teftişe Memur Ş.”²⁵³ görevini yerine getirmek için 19 İkincikânun [Ocak] 1933’te Ankara’dan hareket etmiş, 20 Halkevi’ni teftiş ettikten sonra da 15 Mayıs’ta Ankara’ya dönmüştü.²⁵⁴ Müfettiş Ş. sırasıyla Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya, Bilecik, Bolu, Kocaeli, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, İzmir, Aydın, Denizli, Antalya, Malatya, Gaziantep ve Konya Halkevlerini teftiş edecekti. Ancak “5. Büro’nun Değerli Şefi Necip Ali [Küçüka] Beyefendi” Denizli’de, Adana Halkevi’ni “müstacelen teftiş etmek zarureti hasıl olduğunu” söyleyince Müfettiş Ş. listesine Adana’yı da eklemişti. Burayı acilen teftiş etmek gerekiyordu; çünkü Adana’daki Partililer arasındaki “dirimsizlik”, Halkevi’ne de “sirayet etmiş”ti.²⁵⁵

²⁵² BCA 490-1-0-0/995-845-1, 278.

²⁵³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 235.

²⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 1–2. Müfettiş Ş.’nin, önceden CHF Samsun Vilayet İdare Heyeti başkanı yapan Şerafettin Bey olduğu anlaşılıyor. Olgun, *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği*, 135.

²⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 1–2.

Müfettiş Ş. esasen Halkevlerini idare eden kişilerle bizzat görüşerek, faaliyetler hakkında bilgi almayı tercih etmiş; bununla beraber “görüşmeye muvaffak olduğu” vatandaşların “Halkevi hakkındaki düşüncelerini sormağı” da ihmal etmemişti. Tabii “Vali, Fırka reisi ve Belediye reisi beylerle” de görüşmüştü. Müfettiş, Halkevlerinde görev alan kişilerin, çalışmalar hakkında yalan söylemeyeceğini düşünüyordu; çünkü ona göre hiç kimsenin “bu işte hiçbir menfaatları ve binaenaleyh yalan söylemeğe de mecburiyetleri” yoktu.²⁵⁶ Halkevi’nde görev almanın, örneğin Halkevi veya şube başkanı olmanın menfaat sağlayıp sağlamadığı aslında ayrı bir konuydu ve gelecek yıllarda, başka müfettişler tarafından dile getirilecekti. Ama Müfettiş Ş. henüz ilk teftişi gerçekleştirdiği için, işlerin Ankara’da planlandığı gibi gideceğinden neredeyse emindi. Yine de tedbiri elden bırakmıyor, elemanların gerektiği gibi çalışabilmesi için “hemen her Halkevi’nde, teftiş görüşmelerine başlamadan evvel”, Evlerin “kuruluş maksatlarını ve bu maksatlara nazaran en mühim çalışma sahalarını” anlatıyordu.²⁵⁷

Müfettişe göre Halkevlerinin iki ana gayesi vardı. Bunlardan ilki, “umumî halk bilgisini bir an evvel yükseltmek”ti. Gerçi bu görev aslen Maarif Vekâleti’ne aitti ama mevcut şartlar altında Vekâlet bu görevi tek başına yerine getiremezdi. Çünkü “eski idarenin yeni idareye devretmiş olduğu, tahsil çağını aşmış; fakat tahsilsiz kalmış birçok bilgisiz ve görgüsüz vatandaş” vardı. Sonra, çeşitli nedenlerden dolayı bazı gençler hâlâ tahsilden mahrum kalabiliyordu. Ama iş, okumakla da bitmiyordu. “... mekteplerde okuyup yetişen gençler dahi millî miyasta tam birer kıymet olabilmek için halk arasında ve halk işleri içinde uzun zaman uğrulamak ihtiyacında”ydı. Bundan dolayı, “devlet memuru olan ve olmıyan bütün münevverler”, bir “gönüllü muallim ordusu” kurarak “yetişmeğe muhtaç olan bütün vatandaşları” yetiştirmeliydi.²⁵⁸ Bu sayede Türkler, “Sakim idareler ve fena rehberler yüzünden kaybetmiş olduğu dünya medeniyet üstünlüğünü yeniden ve sür’atle” kazanabilirdi.²⁵⁹

Halkevlerinin ikincisi gayesi ise “[v]atandaşları, kuvvetli manevî bağlarla birbirine kenetliyerek bütün Türkleri bir düşünür, bir duyar bir kütle haline getirmek”ti. Çünkü

²⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 2.

²⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 3.

²⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 3-4.

²⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 3.

“milletlerin kuvvet ve kudretleri, nüfuslarının adedi ve maddî vasıtalarının derecesiyle değil, hatta vücuda getirdikleri kütlelerin büyüklüğü ile de değil; o kütlelerin salâbet [sağlamlık] derecesiyle ölçülür”dü.²⁶⁰ Bu iki gayeye ulaşmak içinse önem verilmesi gereken bazı çalışmalar vardı: (1) “Konferanslar, musahabeler”; (2) “Dersler ve kurslar”; (3) “Müsamereler”, (4) “Her vesile ile toplantılar”; (5) “Millî bayramlara alaka”. Ancak “kısmen yersizlikten, kısmen parasızlıktan ve kısmen de muhitlerinin münevver hususunda[ki] çoraklığından” dolayı bazı Evler umulduğu kadar çalışmamıştı – ki bu üç sorun Halkevlerinin ömrü boyunca, çeşitli şekillerde varlığını sürdürecekti.²⁶¹

Münevver hususundaki çoraklık, özellikle güzel sanatlar şubelerinde hissediliyordu. Çünkü bütün inkılâplar gibi musiki inkılâbını yaymak da Halkevlerinin göreviydi; ama Halkevi kadroları içinde “beynelmilel musikiyi”, yani Batı müziğini bilen münevver yoktu. Ancak halkın Evlere gelmesini sağlamak için konser vermek de şarttı. Bu şartlar altında ise Şark musikisiyle yetinmek gerekiyordu:

[...] müzikte inkılâp yapmak vazifesini Halkevlerimize verdiğimiz halde, Halkevlerimizin birçoğu, maalesef, Şark musikisinden bizzat kendilerini dahi koruyamamışlardır. Bunu bidayette [başlangıçta] çok ciddi karşılamıştık. Fakat Şark musikisini kullanan Halkevlerimizin adedi arttıkça, bunun sebeplerini daha mutedil bir zihniyetle tetkik etmeğe mecbur olduk. Ve anladık ki arkadaşlarımızı, Şark musikisini Halkevlerine kabul etmeğe icbar eden sebep: beynelmilel [uluslararası] musikiyi öğretecek ve çalacak anasır bulamamaları ve halkı Halkevi’ne cezbedebilmek için de müziğin behemehal [mutlaka] lâzım olduğu kanaatında bulunmalarındır. Bu zarurî sebeplerle teşkil etmiş oldukları incesaz heyetlerini, tavsiyenize uyararak dağıttıkları takdirde Halkevi’nin de kapılarını kapamak icap edeceğini söyleyen arkadaşlara dahi tesadüf ettik. O halde merkezimizin bu meseleyi yeniden tetkik etmesi zarurî olmaktadır [*sic*].²⁶²

Müfettiş Ş.’nin ifadesiyle Halkevlerinin açılmasındaki esas amaç, “biraz vülgarize edecek olursak: Bilenlerin bilmiyenlere öğretmesi”ydi.²⁶³ Musiki inkılâbını yaymakta karşılaşılan zorluk ise akla bir soru getiriyor: Bilenler, yani münevverler ne biliyorlardı? Diğer bir deyişle: Münevver addedilen kişiler bu sıfatı gerçekten hak ediyor muydu ve halka bir şeyler öğretebilecek vasıflara sahip miydi? Şimdilik, en azından musiki inkılâbı özelinde bu soruya olumsuz yanıt verilmesi gerektiği anlaşılıyor. Ayrıca bu örnek,

²⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 4-5.

²⁶¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 6.

²⁶² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 17.

²⁶³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 4.

pratiğin teoriden ne kadar uzaklaşabileceğini de gösteriyor. Yani toplumun alışkanlıklarını dönüştürmek için açılan Evler, çeşitli sebeplerden dolayı, mevcut alışkanlara boyun eğmek, varlığını bu alışkanlıklar içinde devam ettirmek zorunda kalabiliyor. Böyle durumlar da –örneğin, “Kesmeyen bir bıçak, gerçekten bıçak mıdır?” sorusundan ilham alarak– o Halkevi’nin *gerçekten* var olup olmadığını sorgulamaya neden olabiliyor.

Münevver çoraklığının yanında halkın ilgisizliğinin de çalışmaları etkileyebildiği görülüyordu. Örneğin Şark musikisi icra eden incesaz heyetlerinin dağıtılması halinde Halkevlerinin de kapatılması gerekeceğini düşünen elemanlar haksız değildi; çünkü konferanslara pek ilgi göstermeyen halkın, “eğlence programları”nı sevdiği anlaşılıyordu. Bundan dolayı da Müfettiş, konferansları, bu “eğlence programları”nın arasına “sıkıştırmayı” öneriyordu:

[...] esefle arz edeceğim ki konferanslarımız, halk tarafından, arzu ettiğimiz derecede alaka görmemektedir. Bendeniz bunun sebebini, bazı binaların mevkien sapalığından veya halkımızın ciddi şeylere karşı lakaydisinden ziyade konferans mevzularının, halkın günlük yaşayış ve işlerini alakadar edecek mevzulardan intihap olunmamasında [seçilmemesinde] buluyorum. Sıkıcı ifade tarzlarının ve konferansların saatlerce uzatılmasının da bu hususta büyük tesirleri olmaktadır. Binaenaleyh halkımızı konferanslardan tamamen soğutmadan evvel bu mühim noktalara çok dikkat etmeliğimiz ve hatta konferanslarımızı da bir müddet için eğlence programlarımız arasına sıkıştırmayı da düşünmeliğimiz lâzımdır [*sic*].²⁶⁴

Pratikte karşılaşılan bir diğer sorun ise kadın öğretmenlerin tiyatro oyunlarında rol almak istememesinden dolayı temsil –veya gösterit– şubelerinin çalışmamasıydı: “Bu şubelerimiz, ekser yerlerde, hanım azasızlıktan dolayı, bidayette, faaliyete geçememişlerdir. Ancak son zamanlardadır ki Maarif Vekâleti’nin tamimi üzerine hanım muallimlerin gösterdikleri alaka sayesinde canlanabilmişlerdir.”²⁶⁵ Kadın öğretmenlerin sahneye çıkmak istememesi de Evlerin, toplum ve muhitin alışkanlarına boyun eğmek zorunda kalmasıyla ilgiliydi – yani diyalektik bir meseleydi. Çünkü bazı yerlerde “sahneye çıkmak, muhitçe bir şerefsizlik sayılıyor”du ve bu durumda Vekâlet’in, rol almaları için öğretmelere baskı yapması pek işe yaramıyordu.²⁶⁶

²⁶⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 16.

²⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 18.

²⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 221. Söz konusu yer, Ödemiş’tir ve müfettişe göre “İzmir bile bazan müşkilâta maruz kalmaktadır [*sic*].”

Anlaşılan o ki Evlerin karşılaştığı başlıca üç sorun; binasızlık, parasızlık ve elemansızlık olsa da sorunlar bunlardan ibaret değildi. Bu üç sorunu daha belirgin kılan, hemen her yerde görülmeleri idi. Bir yıldır faaliyette olan Halkevleri hakkında daha somut bir fikir edinebilmek ve Halkevi'nin *pratikte* nasıl bir yer olduğunu anlayabilmek içinse Müfettiş Ş.'nin her bir teftiştten edindiği izlenimlere göz atmak gerekiyor.

2.2.1. Eskişehir Halkevi: Bilinçsizce Harcanan Bütçe

Eskişehir Halkevi'nin, müze ve sergi şubesi hâriç bütün şubeleri açtı ama bina; mütevazı, ufak ve eskiydi. Bu yüzden de bazı şubeler, parti binasında çalışıyordu. “[B]u vaziyet dâhilinde esas Halkevi binası, adeta bir şube binası halinde kalmış”tı. Öğretmen, memur ve serbest meslek erbabı bütün münevverler Ev'e üye yapılmıştı. Ama yine bu münevverlerden oluşan komite azaları, “vazifelerine lakayt” idi. Halkevi Başkanı Osman Bey'de ise “bir kültür müessesesinin şefliğini yapabilecek ilmî vasıflar” yoktu. Osman Bey'in buna rağmen başkan yapılmasının nedeni, Parti İdare Heyeti üyesi olmasıydı; çünkü Halkevi başkanlarının, o Ev'in bağlı olduğu Parti örgütünün idare heyeti içinden seçilmesi gerekiyordu. Vasıfsız kişilerin Halkevi başkanlığına seçilmesine neden olabildiği için müfettiş bu uygulamadan vazgeçilmesi gerektiğini düşünüyordu – ki ilerleyen yıllarda birçok müfettiş de böyle düşünecekti. Müfettişe göre Halkevi başkanının sadece Parti üyesi olması yeterli görülmeliydi.

Dil, edebiyat, tarih şubesinin faaliyeti; dil devrimi için 1.000 kelime toplamaktan ibaretti ve bu kelimelerden 300'ü tasnif edilmişti. Güzel sanatlar şubesi henüz “âtlı vaziyette”ydi. Ataletin sebebi, “şube mümessilinin ahlaken kusurlu olması”ydı ve bu kişi, “suret-i münasibede” istifa ettirilecekti. Şube, halka *İstiklâl Marşı*'nı bile öğretmemişti. Bunun nedeni ise hangi versiyonun öğretileceğinden emin olunamamasıydı: “*İstiklâl Marşımızın* müteaddit notaları olduğu cihetle halka hangi nota mucibince öğretmekte mütereddit bulduklarını ifade ederek merkezin bunu tayin ve tebliğ etmesini temenni ettiler.” Temsil şubesi, “faal hanım azanın yokluğundan ve tedarik edilememesinden dolayı” sadece üç oyun sahneleyebilmişti. “Kadın azanın yokluğunu telafi” için şube “İstanbul'dan ücretle, muvakkaten [geçici olarak] 2 profesyonel kadın oyuncu celbine tevessül” etmişti ve müfettiş bunun “ne dereceye kadar doğru olduğunun takdiri”ni

“makam-ı samilerine” bırakıyordu. Spor faaliyeti, “her yerde olduğu gibi yalnız futbol faaliyetine münhasır”dı; ama Parti binasının bahçesine bir de tenis kortu yapılıyordu. Bir defa da “Avrupa sporu ile millî sporumuz arasında mukayeseli bir konferans” verilmişti. İçtimaî yardım şubesi; Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin “kapatmağa karar verdiği dispanserin idaresini üzerine almış”, bazı ilkokul öğrencileri de dâhil olmak üzere fakirlere maddî yardım sağlamış, “birden fazla doğuran kadınlara aylık bağlamış”, “bir defa da menenjit hakkında bir konferans” vermişti. Halk dersaneleri ve kurslar şubesi de henüz faal değildi. “Hazırlıkla meşgul”dü. Kütüphane ve neşriyat şubesinde, “Türk Ocağı’ndan müdevver 180 kadar kitap” vardı. Ayrıca şube, “neşriyat vazifesini, mecmua çıkarmak şeklinde anlayarak dil, edebiyat, tarih şubesinin bu husustaki vazifesini üzerine almış” ve *Halkevi* adlı aylık bir dergi çıkarmaya başlamıştı. Partinin çıkardığı haftalık *Sakarya* gazetesini de bu şube idare ediyordu. Köycüler şubesi ise “[p]azara gelen köylüleri 3 defa fırka salonunda toplayarak hasbihaller yapmış”, “Kurtuluş Bayramı merasimine 500 atlı köylü celp ve iştirak ettirmiş”, “Bir defa da bir sinemada köylülere, sarı [bulaşıcı] hastalıklara dair bir film göstermiş”ti; ama “köylüleri okutmak için hiçbir tedbir almamış”tı.²⁶⁷

Eskişehir Halkevi faal görünse de müfettiş faaliyetlerden memnun değildi; çünkü bütçenin bilinçsizce harcandığını düşünüyordu:

Fikrimce Halkevi binası mühmel [ihmal edilmiş] ve her türlü vasıta ve tesisattan mahrum bir vaziyette dururken misafir ağırlamak, hâriçten spor takımları davet etmek, 500 liralık piyano almak, fakir mektep çocuklarına büyük mikyasta yardıma kalkışmak ve nihayet senede 1.500 lira masrafı mucip olabilecek bir dispanser idare etmek; doğru olmasa gerektir. Fantezi sporlardan [...] olan tenis için sarf olunan para da tasarruf olunabilirdi.

Velhasıl Eskişehir Halkevi’nin 7.500 liralık mühim varidatı, muvakkat semereli birçok işlere parça parça dağıtılmış ve buna mukabil esaslı şeyler ihmal edilmiştir.²⁶⁸

Üstelik bunca masrafa rağmen “Halkın, Halkevi’ne karşı rabıta ve sıcaklığı da mahsus değil”di. “Tatil günü olan ve Ev’e devam için en müsait bir gün olan cuma günü Halkevi’nde birkaç kişiden başka kimse” yoktu. Kaldı ki “Bir radyodan başka, halkı cezbedecek ve oyalayacak vasıta” da yoktu.²⁶⁹

²⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 223–235.

²⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 231–232.

²⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 235.

2.2.2. Bilecik Halkevi: Unsurların Azlığı, Hatta Yokluğu

Bilecik'te “münevver sayılan vatandaşlarla [...] faydalı olabilecek memur ve muallimler Halkevi'ne yazılmış”tı. Başkan, aynı zamanda belediye başkanı olan “mütekait bir asker”di. Dil, edebiyat, tarih şubesi, “4 konferans vermektten başka bir şey yapmamış”tı. Temsil şubesi, beş oyun sahnelemişti; ama kadın üye yoktu. “Muallim hanımları sahneye çıkmağa ikna edemediklerinden”, Maarif Vekâleti'nin izin vermemesine rağmen “kadın rollerini, orta mektebin kız talebesine” veriyorlardı. Spor şubesi, şehirdeki iki spor kulübünü himaye ediyordu. Faaliyet, “her yerde olduğu gibi futbola münhasır”dı; “Biraz da voleybol oynanmakta”ydı. “Halkı sporla alakalandırmak için şube, 3 defa da umumî çay tertip etmiş”ti. İçtimaî yardım şubesi; “Zafer Bayramı'nda 47 fakir çocuğu sünnet ettirmiş”, “[s]ıhî mevzular üzerinde 3 de konferans verdirmiş”ti. Halk dersaneleri ve kurslar şubesi, “lisan kursları açmak istemişse de devam eden ve talip olan olmadığı için” bu kursları açamamıştı. Kütüphane ve neşriyat şubesi “hiçbir şey yapmamış”; “Türk Ocağı'ndan müdevver kitapları olsun tasnif etmeği bile düşünmemiş”ti. Köycüler şubesi de bazı bayramlarda köylülerin, şehirdeki törenlere katılmasını sağlamış ve “müracaat eden köylülerin devairdeki [dairelerdeki] işlerini takip” etmişti.²⁷⁰ Burada da halk, Ev'e pek ilgi göstermiyordu. Konferans ve toplantılara olan rağbet gittikçe azalmıştı. “Müsamerelere rağbet oluyorsa da bunun sebebi”, “şehirde başka eğlence vesileleri olmaması”ydı.²⁷¹ Dolayısıyla Halkevi'nin bu haliyle bile sıkıcı taşra hayatına bir yenilik getirdiği söylenebileceği gibi halkın buraya sırf sıkılmamak için, mecburen geldiği de söylenebilirdi. Müfettiş ise asıl sorunu, halkın değil; münevverlerin ilgisizliğinde görüyordu: “Bilecik halkının alelumum içtimaî hareketlere karşı lakaydisinden şikâyet edilmişse de bendeniz bunu, daha ziyade, halkı sürükleyip götürücü unsurların azlığına ve hatta yokluğuna atfettim.”²⁷² Yani Bilecik Halkevi'nin temel sorunu, eleman bulamamaktı. Ama bir şehirdeki münevverlerin Halkevi'ne üye olduğu durumlarda bile bu sorun görülebiliyordu. Öyleyse iki nedenden dolayı eleman bulunamadığı söylenebilirdi: (1) Muhitte gerçekten, yeteri kadar münevver olmayabiliyordu ve (2) münevverler üye olsalar bile Halkevi'yle ilgilenemeyebiliyorlardı.

²⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 200–204.

²⁷¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 201.

²⁷² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 201.

2.2.3. Bolu Halkevi: Halk Nazarında Memurin Evi

Bolu Halkevi üyelerinin çoğu serbest meslek erbabıydı. Kayıtlara bakılırsa yerli halkın “mühim bir kısmını, Halkevi sinesine almış” görünüyordu. Ama “ortada görünenler” ve şube komitelerine üye olanlar “memur ve muallim arkadaşlardan ibaret”ti. Bunun nedeni; diğer üyelerin, yani halkın, komite seçimleriyle ilgilenmemesiydi. Ancak yönetimin memurların elinde olması da halkın bizatihi Halkevi’ne ilgi göstermemesine neden olmuştu.²⁷³ Evet, Bolulular Halkevi’ne ilgi göstermiyordu ve bunun iki nedeni vardı. İlk neden; “[b]ütün idare komitelerinin memur ve muallimlerden tereküp etmiş olmasından dolayı Halkevi’nin halk nazarında Memurin [Memurlar] Evi gibi telakki edilmesi”ydi.²⁷⁴ Diğer bir deyişle Halkevi, bir devlet dairesi gibi algılanıyordu. Dolayısıyla halk buraya ancak *gerektiğinde* gidebilirdi. Halkın ilgisizliğinin ikinci nedeni ise “Halkevi faaliyetinin suret-i umumiyede gevşek olması”ydı.²⁷⁵

Sekiz şubeli Ev’in dil, edebiyat, tarih; halk dersaneleri ve kurslar ile kütüphane ve neşriyat şubeleri henüz hiçbir faaliyet gerçekleştirmemişti.²⁷⁶ Ancak güzel sanatlar şubesi, halkın ilgisizliğine rağmen, “[y]erli ve serbes[t] vatandaşlardan mürekkep” bir bando kurmayı başarmıştı. “[B]ando efradı, ücretli bir muallim tarafından yetiştirilmekte”ydi. Ayrıca bir musiki muallimi, “heveskâr gençlere nota dersleri” vermekteydi. Halkın ilgisizliği göz önüne alındığında ise bando efradının, tamamının değilse bile çoğunun yine aynı heveskâr gençlerden oluştuğu düşünülebilir. Tabii muallimin, Garp musikisi bilmediğini de belirtmek gerekir: “Musikiye aşına bütün gençler bu şubede toplanmışlarsa da henüz alaturkadan kurtulamamışlardır. Bunların mesaisini tedricen alafrangaya çevirmek hususunda vasayada [nasihatlerde] bulunulmuştur.”²⁷⁷ “Sahnesizlikten ve hanım azasızlıktan dolayı” temsil şubesi şimdiye kadar sadece iki oyun sahneleyebilmişti: *Cemiyet Mikropları* ve *Afyon Cephesi*.²⁷⁸ Bunların her birini 200 kişinin izlemesinden²⁷⁹ ise halkın *eğlenceli* faaliyetlere ilgi

²⁷³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 191–192.

²⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 199.

²⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 199.

²⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 194, 196.

²⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 195.

²⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 195.

²⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 199.

gösterdiği anlaşılıyordu. Spor şubesi, muhtemelen öğrencilere, yürüyüş yaptırıp kamp kurduğunu: “[G]ezinti ve kamp kolunun, geçen yaz mevsiminde 120 kilometre yürüyüş yaparak Bolu’nun cenub-u garbîsindeki Aba[n]t Gölü kenarında kamp kurdukları ve 10 gün kadar orada kalarak spora ve izciliğe çalıştıkları anlaşılmıştır.” Ayrıca “koşu yerinde” futbol oynanıyor; “[v]oleybol, basketbol ve jimnastik için de erkek orta mektebinin bu oyunlara ait tesisatından istifade” ediliyordu.²⁸⁰ İctimaî yardım şubesi; “Koşular ve güreşler tertip ve idare ederek hasılatıyla askerî pavyonların inşasına yardım etmiş”, “Bazı fakirlere nakten yardımda bulunmuş” ve “[k]öycüler şubesiyle müştereken 64 fakir çocuğu sünnet ettirmiş”ti.²⁸¹ Köycüler şubesi tarafından da “2 köye gidilmiş, köylülerle görüşülmüş”; “memurlar ve köy muallimleri vasıtasıyla köylerdeki fakir ve hastaların tesbitine tevessül” edilmiş; “[k]ısm-ı azamı köylü çocukları olmak üzere 64 fakir çocuğu, içtimaî yardım şubesiyle birlikte sünnet” ettirilmişti.²⁸²

Bolu Halkevi’nin faaliyetleri; öğrencilere müzik dersi verip spor yaptırmakla, bazı fakirlere para yardımı yapmakla ve köylerdeki çocukları sünnet ettirmekle sınırlıydı. Sahnelenen iki oyun dışında şehir merkezindeki halkı, Halkevi’ne çekecek bir çalışma yoktu. Kaldı ki burayı bir *devlet dairesi* olarak algılayan halk zaten Halkevi’ne gelmeye pek hevesli değildi.

2.2.4. İstanbul Halkevi: Denizde Bir Damla

Esas binası Cağaloğlu’nda olan İstanbul Halkevi’nin bütün şubeleri açtı; ancak güzel sanatlar ve temsil şubeleri, Alay Köşkü’nde faaliyet gösteriyordu. Müfettişe göre bu Ev’in “bina vaziyeti çok iyi”ydi. Bütçe vaziyetinin de bir o kadar iyi olduğu anlaşılıyor; çünkü Ev’in açıldığı tarih olan 19 Şubat’tan Haziran başlangıcına kadar olan masrafları için belediye 2.000 lira vermişti. Haziran 1932–Haziran 1933 arasındaki dönem içinse belediye 30.000 lira vermişti. Vilayet Fırka İdare Heyeti’nden, içtimaî yardım şubesinin faaliyetlerinden, Halkevi dergisinin satışından ve bağışlardan da ayrıca gelir sağlanması beklenmişti. Bu ek gelire beraber bütçenin 42.504 lira olması bekleniyordu; ama işler

²⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 196.

²⁸¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 196.

²⁸² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 196–197.

umulduğu gibi gitmemiş, bütçe aşağı yukarı belediyenin verdiği parayla sınırlı kalmıştı.²⁸³

315’i kadın olmak üzere Ev’in 2.291 üyesi vardı ve şehrin “700 küsur bin nüfusa malik” olduğunu düşününce müfettiş bu sayıyı çok az buluyordu. Üstelik bu az sayıdaki üyenin çoğu da “ders ve kurslara devam etmek maksadiyle, halk dersaneleri ve kurslar şubesine” kaydolan orta okul ve lise öğrencileriydi. Aslında Maarif Vekâleti, öğrencilerin Halkevlerine üye olmasını yasaklamıştı; ama yine de üyelerin yarısından fazlasını bu öğrenciler oluşturuyordu.²⁸⁴ Münevverler de Ev’le istendiği kadar ilgilenmiyordu. Halkevi Başkanı, “CHF Vilayet İdare Heyeti azasından Muallim Hamit Bey”di.²⁸⁵ Bütün şubelerin idare komiteleri ise toplam 45 kişiden oluşuyordu ve bu kişilerin “meslek itibariyle tasnifi şu netiyeyi vermiş”ti:²⁸⁶

14 muallim ve Maarif müntesipleri,
 8 muharrir,
 4 avukat (birisi aynı zamanda Güzel Sanat mensubudur. İki de şehir meclisinde azadırlar.),
 4 güzel sanatlar mensupları,
 4 ticaret meslekinden,
 1 maliyeci,
 1 sanayici,
 1 müderris,
 3 memur,
 2 artist (temsil),
 1 doktor kimyager (aynı zamanda artist),
 1 şehir meclisinde aza (avukatlardan ikisi de böyledir).²⁸⁷

“İstanbul’un, adetleri binlerle sayılan doktor ve avukatlarının, idare komitelerinde bu kadar azlık olarak görülmeleri”ni müfettiş “dikkate şayan” bulmuştu.²⁸⁸

Şimdiye kadar 11 konferans verilmiş; bunların bazılarında az dinleyici gelmiş, bazılarında ise 200 kişilik salon dolmuştu. “Millî ve fevkalade günlerde de [...] nutuklar, hitabeler ve şiirler söylenmiş”ti. Böyle günlerin akşamlarında, “İstanbul Radyosu’nda umumî

²⁸³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 163–164.

²⁸⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 163–164.

²⁸⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 166.

²⁸⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 165.

²⁸⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 165.

²⁸⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 165.

konferanslar verilmesi de usul ittihaz edilmiş”ti. “Cumhuriyet Bayramı’nda, diğer bayramlardan farklı olarak, bir de balo verilmiş”ti.²⁸⁹ Bunlar, doğrudan idare heyetinin düzenlediği etkinliklerdi.

Dil, edebiyat tarih şubesi henüz çalışmaya başlamamıştı.²⁹⁰ Güzel sanatlar şubesinin üyeleri; “musiki, resim, mimarî, heykeltıraşlık ve tezyinî sanatlara mensup”tu. Müzik alanındaki çalışmalar çok azdı. Şube; “Viyanalı Profesör Marks’a, Halkevi’nde, musiki hakkında bir konferans verdirmiş ve bu konferans, Halkevi’nin mecmuasında da neşredilmiş”ti. Bunun dışındaki çalışma, “Alay Köşkü’ne gelip çalışmak isteyen musikiye hevesli gençlere, mevcut piyanosundan istifadelerine müsaade etmekten ibaret”ti. Diğer alanlarda da çok fazla çalışma olduğu söylenemezdi. “31 Mart 1932 tarihinde Mimar Sinan ihtifali [anması]” yapılmış, “Nis şehrinde açılmakta olan sergiye resimler” gönderilmiş, “[s]anat kıymetini haiz eski mezar taşları” toplanmış, “Güzel Sanatlar Birliği’nin mimarî şubesinin müzaheretleriyle çıkmakta olan *Mimarî* mecmuasında, şubenin maksatlarına uygun neşriyat” yapılagelmişti.²⁹¹

Temsil şubesin amacı; sanatsal nitelikteki oyunları anlamayan halkı, tuluat kumpanyalarının bu nitelikten tamamen yoksun ve “gayri ahlakî” oyunlarına mahkûm olmaktan kurtarmak, hem halkın hem de bu kumpanyaların sanat anlayışını geliştirmekti:

Bu şube, İstanbul’da entelektüel sınıfın temaşa ihtiyacına cevap veren yüksek kıymette temsil heyetleri mevcut olduğunu ve uzun senelerin devamlı mesaisi neticesinde sanatın yüksek derecelerine varmış olan bu heyetlerle, Halkevimizin amatör temsil heyetinin rekabet edebilmesine imkân olamayacağını nazar-ı dikkate alarak Halkevimizin temsil sahasındaki faaliyetini de, bu heyetlerin temsillerine gidemiyen, gitseler dahi bir şey anlayamayacak olan ve tuluat kumpanyalarının esiri bulunan halk tabakaları arasında teksifini [yoğunlaşmasını] ve bunun için de sabit bir sahne üzerinden ziyade seyyar bir sahne üzerinde çalıştığı, çok doğru bir esas olarak kabul ve tesbit etmiştir. Bir taraftan da tuluat kumpanyalarıyla temas ederek onların faaliyetlerini de gayri ahlakî mecradan terbiyevî mecraya çevirmeğe çalışacaktır [*sic*].²⁹²

²⁸⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 167–168.

²⁹⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 168–169.

²⁹¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 169–170.

²⁹² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 170–171.

*Bazı yerlerde sahneye çıkmanın, muhitçe bir şerefsizlik sayılmasının nedeni şimdi daha iyi anlaşılmaktadır. Sanatsal nitelikteki oyunları anlamayan, sevmeyen, muhtemelen bunları izleme imkânına da sahip olmayan halk için tiyatro, çoğu zaman tuluat kumpanyalarının “gayri ahlakî” varyetelerinden ibarettir. Bu durumda Halkevlerinin görevlerinden biri de hem halka hem de kumpanyalara, tiyatroyu *asıl haliyle* sevdirmektir. Ancak İstanbul Halkevi Temsil Şubesi’nin bu görevi başarabilmekten henüz çok uzak olduğu anlaşılıyor. Gerçi “Şube Reisi Doktor Kimyager Celâl Tahsin Bey’le Darülbedayi Heyeti’nden Kemal Bey”, “temsil grubu”na tiyatro dersleri veriyordu.²⁹³ Ama “4’ü kadın olmak üzere 15 kişiden mürekkep” bu temsil grubunun faaliyeti; “şimdiye kadar 4 defa *Mete* piyesini ve 2 defa da *Özyurt* piyesini temsil” etmekten ibaretti.²⁹⁴*

Spor şubesi henüz, Türk sporcularla, Türkiye’ye gelen Rus sporcular “arasındaki tanışma ve müsabakalara delalet etmekten”; Rus sporcuların “istirahatlerine” ve Türkiye “hakkında iyi intibalarla dönmelerine çalışmaktan başka fiilî bir şey yapmamış”tı.²⁹⁵

İçtimaî yardım şubesi; “kısmen belediyenin memurin lokantasında ve kısmen de şubenin açmış olduğu diğer lokantalarda, birkaç yüz yüksek tahsil talebesine, şube hesabına öğle yemekleri” vermiş; düzenlediği maçtan ve aldığı bağışlardan temin ettiği 750 liranın 550 lirasını da “muhtelif fukaraperver cemiyetlerine” bağışlamıştı. Aynı zamanda belediye encümeni azası olan başkan aracılığıyla şube, belediye bütçesini de “içtimaî yardım” için kullanmaya çalışıyordu. Örneğin “50 yetim kız çocuğun tahsili için şehir bütçesine 5.000 lira” tahsis ettirilmiş, “adetleri 400–500 kadar tahmin edilen kimsesiz çocuklar” için de bir okul açtırılmıştı.²⁹⁶

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi, “üç esas dâhilinde çalışmağa karar vermiş”ti: (1) “Lisan kursları açmak”, (2) “Ümmilikle mücadele etmek” ve (3) “Muhiti tanıtmak için

²⁹³ “Doktor Celâl Tahsin Bey 50 lira, Kemal Bey ise 40 lira ücret almaktadırlar. Derslere devam eden temsil grubu azalarına da, vesait-i nakliye parası namı altında beşer lira aylık verilmektedir.” BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 171.

²⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 171.

²⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 171.

²⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 173.

gezintiler ve tetkikler yapmak”.²⁹⁷ İkinci ve üçüncü “esas”, aslında bir bütündü; çünkü okuma-yazma bilmeyenlerin nerede ve kaç kişi olduğunu tespit edebilmek için şehri gezmek gerekiyordu.²⁹⁸ Ancak henüz sadece *birinci esas* yerine getirilebilmişti:

Fransızca:	3 kur Halkevi’nde, 1 kur Erkek Muallim Mektebi’nde bu 4 kura ceman 348 kişi yazılmış ise de vasatî devam 201’dir.
İngilizce:	2 kur (3 kısım). 115 kayıtlı, vasatî devam 12,
İtalyanca:	2 kur. 29 kayıtlı, vasatî devam 12,
Almanca:	3 kur. 69 kayıtlı, vasatî devam [...] kırk üç,
Türkçe:	1 kur. 29 kayıtlı, vasatî devam 10. ²⁹⁹

“Türkçe kursuna, konsoloshanelerdeki ecnebi memurlarla Darülfünun’daki Balkanlı talebe devam etmekte”ydi.³⁰⁰ Bu “Balkanlı” öğrencilerin, Nüfus Mübadelesi nedeniyle gelmiş olması muhtemeldir. Yabancı dil kurslarına gidenlerin neredeyse tamamının ise ortaokul ve lise öğrencileri olduğunu, müfettiş en başta söylemişti. Bu kurslar için iki Fransızca, üç İngilizce, bir Almanca, iki İtalyanca ve bir de Türkçe öğretmeni istihdam edilmişti. Sadece Türkçe öğretmeni “fahri olarak” çalışıyor, diğerleri ücret alıyordu.³⁰¹

Kütüphane ve neşriyat şubesi, “Mülga İstanbul Türk Ocağı’ndan müdevver kitaplara” yenilerini eklemişti. Müfettişe göre bunlar, “her münevverin okumak isteyip de kolaylıkla tedarik edemeyeceği kitaplar”dı. Bir yıl içinde toplam 9.856 kişi kitap okumuştur. Kütüphaneye en çok gelenler, sırayla; “Orta mektep ve lise talebeleri”, “Yüksek mektepler talebesi”, “Darüşşafaka, talebe yurdu”nda kalanlar, “Serbest meslek erbabı”, “Muhtelif sanat ve meslek sahipleri, mütekahter [emekliler]” ve “ancak yüzde beş nispetinde hanımlar”dı. “... tek bir kütüphaneye, geniş İstanbul şehrinin her semtindeki halkın devam edebilmesindeki müşkülât”tan dolayı Şişli, Beyoğlu, Üsküdar, Divanyolu, Fatih ve Eyüp’te de birer okuma odasının açılması düşünülüyordu. Şube ayrıca, *Yeni Türk* dergisini çıkarıyordu.³⁰²

²⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 173.

²⁹⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 174.

²⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 174.

³⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 174.

³⁰¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 174.

³⁰² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 174–176.

Köycüler şubesi yönetimi ilk olarak, şubenin nasıl çalışması gerektiği hakkında, üyelerin fikrini almıştı ve bu “toplantıya bazı köylüler de getirilmiş”ti. Daha sonra bütün köy öğretmenlerine, şubenin görevlerini bildiren birer tamim gönderilmişti. Bu tamime göre köy öğretmenleri, şubenin “tabîî azası”ydı ve “buldukları yerlerde yurt tetkikleri yaparak bildirmeleri” gerekiyordu. “Köy ihtiyar heyetlerine de köylerin arzu ve ihtiyaçları oldukça Halkevi köycüler şubesine bildirilmesi yazılmış”tı. Aslında bunlar, çalışmaya başlamadan önce yapılan hazırlıklardı. Yapılan tek çalışma ise “... Isıtmadan [sıtmadan] mustarip bulunan Silivri kazasının Celâliye, Kemal Oba, Selim Paşa ve Âli Paşa köylerine” gidip köylülerle konuşmak ve kinin dağıtmaktan ibaretti. “Şile’ye ve Kemberburgaz’a da bu tarzda seyahatler yapılarak muallim ve köylülerle görüşülmüş”tü.³⁰³ Şube ayrıca “köylülerin istifadesine mahsus olmak üzere ayrı bir mecmua çıkarmak istemişse de” bu istek kabul edilmemişti.³⁰⁴ Ayrı bir dergi istenmesinin nedeni ise Halkevi dergisinin –tıpkı *Ülkü* gibi ve tıpkı konferanslar gibi– halka hitap etmemesiydi:

Hâlen çıkarılmakta olan mecmuanın, pek mahdut [sınırlı] bir fikir zümresinin anlayabileceği yüksek mevzular üzerinde neşriyat yaparak asıl tenvire [aydınlatılmaya] muhtaç halk tabakalarının istifadesi ihmal edildiği ve yalnız mahdut zevatın yazılarının kabul ve neşrolunduğu hususlarında köycüler şubesinin şikâyetleri vardır [sic].³⁰⁵

Müze ve sergi şubesi, “şehrin şurasında burasında mevcut tarihî ve kıymetli eser ve âbidelerin muhafazasında Müze İdaresi’ne yardım etmeği esas vazife addetmiş”ti. Ayrıca “Halkevi binasında mevcut ve Türk Ocağı’ndan müdevver kıymetli tablo, yazı ve çini eşyanın hüsn-ü muhafazasıyla beraber, imkân buldukça bu eşyayı arttırmağı da” düşünmekteydi. Şubenin sergi kısmı içinse ayrı bir bina gerekiyordu. “Mimar Sinan’ın eserlerinden olan Ayasofya Hamamı’nın –ki hâlen belediye tarafından depo olarak kullanılmaktadır– belediyece bu işe tahsis edilmesine” çalışılmaktaydı. Şubenin yaptığı *tek somut iş* ise “30 Ağustos 1932 Zafer Bayramı günü, Darülfünun Meydanı’nda, yeni Türk harfleriyle basılmış kitaplara mahsus bir kitap panayırı” kurmaktı.³⁰⁶

³⁰³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 176–177.

³⁰⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 177.

³⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 177.

³⁰⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 177–178.

2.2.5. Edirne Halkevi: Büyük Şehre Kaçan Gençler, Sapa Bir Bina, İlgisiz Münevverler

Edirne’de Parti ve Halkevi aynı binayı paylaşıyordu. Müfettişe göre bu “cidden çok güzel bir bina”ydı; 800 kişilik, “geniş ve sahneli salonu”ndan dolayı da birçok yerdeki Parti ve Halkevi binalarından daha “mümtaz”dı. Fakat binanın bir sorunu vardı: “sapalığı”. “Bina, şehrin hareket ve faaliyet merkezinden 1 kilometre kadar uzak”tı. Bu yüzden de, “halk şöyle dursun”, şubelerin idare komiteleri bile binayı pek kullanmıyordu. Komite üyeleri, “esasen pek seyrek olarak” yapılan toplantıları, “kendilerine daha kolay gelen yerlerde” yapıyorlardı. “Gerçi bunda tembelliğin de tesiri yok değil”di; ama Ev’in “uzaklığı da müessir [tesirli]” idi. Nitekim içtimaî yardım şubesiyle “onun kurduğu Şefkat Yurdu ismindeki atölye”; Türk Ocağı’ndan kalma, şehir merkezine yakın olan binada çalışıyordu.³⁰⁷

Halkevi Reisi İbrahim Bey “para işlerine ait bütün evrak ve defterleri masasına kilitleyip”, “hususî işleri için” İstanbul’a gittiğinden, Müfettiş Ş. bütçe hakkında “esaslı tetkikat” yapamamıştı. Ama Hususî İdare’den alınan 2.800 liranın, binanın tadilatı için harcanıp bittiğini öğrenmişti.³⁰⁸ Bu paranın, “kısmen olsun, şubelerin ihtiyaçlarına tahsil edilmiyerek hemen kâmilen binanın tamirine sarfedilmiş olması”; “binanın sapalığı”yla birlikte Ev’in âtıl kalmasına neden olmuştu.³⁰⁹

Ataletin bir nedeni de münevverlerle ilgiliydi. Edirne’de birçok okul olmasına rağmen pek münevver yoktu; çünkü üniversitede okumak için Ankara ve İstanbul’a gidenler, okul bitince geri dönmüyor, bu yüzden de Edirne bir taşra şehri olarak kalmaya mahkûm oluyordu – neredeyse bütün diğer şehirler gibi:

Uzun asırlar memleketimizin büyük bir idare ve askerî merkezini teşkil etmiş olan Edirne şehrinde, maalesef, henüz kuvvetli bir mütefekkir vatandaşlar zümresi ve münevver bir gençlik kütlesi teşekkül ve taazzuv edememiştir. Edirne’nin bir mektep şehri denecek kadar çok mekteplere malik olmasına rağmen bu vaziyette kalışı, hayrete değer. Bu mekteplerde okuyup yetişen gençler nerededir? Herhalde, İstanbul ve Ankara’daki yüksek tahsil mekteplerine gitmişler ve o mektepleri de bitirdikten sonra şuraya buraya dağılmışlardır. Hiç şüphesiz çoğu da büyük merkezlerdedir. Bu vaziyet, memleketin ufak büyük her yeri için aşağı yukarı böyledir. Memleketin,

³⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 152.

³⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 153.

³⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 160.

daha mamur ve medenî yaşayış nokta-i nazarından daha ileride birkaç noktası, birer paratoner gibi, yetişmiş ve yetişmekte olan bütün nurlu vücutları, kendi üzerlerine çekerek muhiti fikir çoraklığına uğratmaktadırlar. Zannediyorum ki, günün birinde buna da bir tedbir aramağa mecbur olacağız [*sic*].³¹⁰

Pek yerli münevver olmadığı için Halkevi idare komitelerine üye olanların çoğu memur ve öğretmendi: "... idare komitelerinde hâlen mevcut 32 zatın 17'si muallim, 11'i memur, yalnız 4'ü de serbesttir (1 eczacı, 1 kitapçı, 2 çiftçi)." Ancak ilk bakışta Ev'in "idaresinde en büyük rol hissesini üzerlerine" aldıkları görülen öğretmenlerin, "rızalariyle tekabbül etmiş oldukları bu rollerini yapmadıklarını iştirmek", Müfettiş Ş. için "pek hazin bir şey"di. "Vatan ve millet için çalışmakta diğer vatandaşlara rehber ve numune olmak mevkiinde bulunan Cumhuriyet Muallimleri"nin çoğu, müfettişin düzenlediği toplantıya bile katılmamıştı. Bu toplantıya, 17 öğretmenin altısı katılmış; "birisi (Lise Edebiyat Muallimi), daha görüşmenin bidayetinde sıvışıp" gitmişti. Nitekim müfettişe göre Edirne Halkevi "şimdiye kadar yerinde saymış"tı ve bunun "baş sebebi", öğretmenlerin "bu kültür müessesesine karşı gösterdikleri kaygısızlık"tı.³¹¹ Bu *kaygısızlığa* bakılırsa, öğretmenlerin, Halkevi'nde çalışmayı kendi rızalarıyla kabul etmediği görülebilir. Anlaşılan o ki Müfettiş Ş. ve onun temsil ettiği devlet, inkılâpçı devletin memurlarının da tabîi olarak inkılâpçı olacağını ve bir inkılâp müessesesinde çalışmaya da yine tabîi olarak gönüllü olacaklarını düşünmüştü. Nitekim Müfettiş Ş. aksini düşünemediği veya düşünmek istemediği için, görevi rızalarıyla kabul eden öğretmenlerin şimdi neden çalışmadıklarını anlayamıyordu. Oysaki işler tasarlandığı gibi gitmiyor; gerçeği idealler değil, yaşananlar belirliyordu.

Yaşananlar tarafından belirlenen gerçeğin olumlu yanları da vardı. Örneğin idare heyeti şimdiye kadar 12 konferans vermiş; üç defa *Akın*, bir defa da –Zafer Bayramı'nda– *Canavar* oyununu sahnelemişti. "*Akın* piyesi lise talebesi tarafından, *Canavar* piyesi de ilk mektep muallimleri tarafından oynanmış"tı. Ancak Edirne halkının da *eğlenceli* etkinlikleri tercih ettiği anlaşılıyordu. Çünkü bazı konferanslar; "Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası'nda, her gece fırka salonunda meccanen [ücretsiz] halka gösterilmiş olan sinemalar esnasında verilmiş olan tasarruf ve iktisat nasihatlerinden ibaret"ti. Yani halkın ilgi göstermediği *sıkıcı* etkinlikler, *eğlenceli* etkinliklerin arasına sıkıştırılmıştı. Öte

³¹⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 153.

³¹¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 153–154.

yandan halkın, eğlenceli etkinliklere dahi pek rağbet etmediği anlaşılıyor; zira “konferanslarda ve temsillerde, mektepler talebesinin de iştirak ettirilmesi sayesinde salonun dolduğu ifade edilmiş”ti. Cumhuriyet Bayramı’nda da gece bir film gösterilmiş ama halkın ilgisine değinilmemişti. “2. Teşrin [Kasım] 1932 Edirne’nin Kurtuluş Bayramı”nda da eğlenceli bir etkinlik düzenlenmişti: “Atlı ve silahlı 150 köylü vasıtasıyla temsil ettirilen millî kuvvetlerin, askerın arkasından şehre girişi gösterilmiş; o gün yapılan tezahürat esnasında esnaf cemiyetleri, hareket halindeki nakil vasıtaları üzerinde kendi sanatlarını tatbik ederek geçit yapmışlar”dı.³¹² Bu “geçit” belki de Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâme*’sinde anlattığı, Padişah IV. Murat zamanında İstanbul’da düzenlenen *esnaf alayından* mülhemdi.³¹³ “Halkevlerinin kuruluş yıldönümünde” düzenlenen etkinlikler ise *sıkıcıydı*: “Ankara’da verilen nutuklar dinlendikten sonra bir konferans verilmiş”ti.³¹⁴

Ne var ki gerçeğin olumsuz tarafları daha ağırdı. Dil, edebiyat, tarih ile kütüphane ve neşriyat şubeleri, “[ş]imdiye kadar hiçbir faaliyet göstermemiş”ti.³¹⁵ Dört “temsil” verilmişse de temsil şubesi “şimdiye kadar kendi başına bir temsil verememiş”ti. Zira *Akın* ve *Canavar* piyeslerinde rol alanlar, şubeye üye değildi. Güzel sanatlar şubesinin müzik kısmı “[h]aftada birer defa keman, mandolin, solfej ve alaturka saz dersleri açmışsa da kışın gelmesiyle derslere devam durmuş”tu. “Diğer sanatlarda henüz faaliyet yok”tu.³¹⁶ Halk dersaneleri ve kurslar şubesi de halkın ilgisizliğinden dolayı atıl

³¹² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 156–157.

³¹³ Evliyâ Çelebi’ye göre IV. Murat, Hicrî 1048 [1638–39] yılında böyle bir alay düzenlenmesini istemişti: “İnşallah o Allah için olan gazaya yardım için en büyük şehir olan İstanbul’un küçük büyük bütün esnaflarını ordu-yı hümayunuma çağıracağım, gelsinler ne kadar asker olur, ne kadar bin dükkândır, ne kadar esnaktır, hepsi eski kanunlarından daha fazla herkes marifet göstererek, türlü türlü şakalar ederek, pirleri, şeyhleri, nakibleri, ağaları, kethüdalrı, yiğitbaşları ve çavuşları ile atlı, piyade guruh guruh her esnaf büyük alay ile sekiz kat mehterhanelerin çalarak Alayköşküm dibinden geçsinler ki, ne kadar bin askerdir, ne kadar süslü ve donanımlı esnaktır, seyredip göreyim. Fermanım böyle çıkmıştır. Öyle bir alay etsinler ki Osmanoğulları padişahlarının hiçbirisi zamanında olmamış ola.” Bozahaneci ve meyhanecilere ise alayda ancak lütfen yer verilmişti: “... ‘Bozahaneci esnafı bütün sanat ehlinde sonra geçsinler. Meyhaneci mel’unları ordu-yı İslâmında olmaya, ancak bozacılara imdâd akçe verip alayda yamak olalar. Fakat alay sırasında bunlar sekizer kat mehterhane çalmayalar. İki daire, saz ü söz ile geçsinler. Ne kadar bozahaneye ve meyhane vardır, ne kadar içki satan pislikler vardır malûm-ı hümayunum ola’ ...” Neticede “57 bölüm olup tamamı 1.100 sınıf sanat sahibi” hazırlanmış, alay için üç gün üç gece yetmemiştir: “Bu alay için İstanbul içre üç gün üç gece kâr olmayıp bir alay tertibi gulgulesi, velvelesi oldu ki diller ile anlatmak ve kalemlerle yazmak mümkün değildir.” Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, 1. Kitap – 2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 464, 466, 471, 667.

³¹⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 157.

³¹⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 154.

³¹⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 157.

kalmıştı. Şube; “Mekteplerin tatili esnasında Halkevi’nde, biri Fransızca, diğeri Almanca olmak üzere iki lisan kursu açmış”; fakat “lise ve orta mektepler talebesinin devam ettiği bu kurslar, tatil sonunda talebe mekteplere başlayınca müdavimsizlik yüzünden kapanmağa mahkûm olmuş”tu. “Yine tatil devresinde” bir de okuma-yazma kursunun açılması kararlaştırılmış; ama “talip çıkmadığı” için açılmamıştı.³¹⁷ Müze ve sergi şubesinde, “mevcut müzeye müzahir [yardımcı] olmaktan ve ileride, İstanbul yolu üzerinde, Vezir Çeşme Mezarlığı’nda, sanat kıymetini haiz mezar taşlarından ve serpuşlardan mürekkep bir açık müze yapmağı düşünmekten başka bir faaliyet yok”tu.³¹⁸ Diğer üç şube ise biraz çalışmaktaydı. Spor şubesi; “Muhafız Gücü futbolcularıyla 2 maç ve atletizm müsabakaları” düzenlemiş, Kurtuluş Bayramı’nda ayrıca futbol maçları düzenlemiş, “23 Nisan 1932 Çocuk Haftası”nda da “atletizm müsabakaları” ile voleybol ve basketbol maçları düzenlemişti.³¹⁹ Köycüler şubesi, her pazar akşamı “şube azalarına ve köylülere mahsus” toplantılar yapıyordu. Bu toplantılarda köylülere, lüzumlu görülen telkinat yapılıyor; “tespit edilen ve haklı görülen köylü dertleri”nin daha sonra “hal ve intacına” çalışılıyordu. Şube, “köylüler arasındaki ufak tefek ihtilafları da bizzat” hallediyor; “Hasta köylüleri mevcut polikliniklere” gönderiyor, “ıycap edenleri de hastahaneye” yatırıyor.³²⁰ Ev’in “nispeten en faal şubesi” olan içtimaî yardım şubesi, “Eski Türk Ocağı binasında bir Şefkat Yurdu” kurmuştu. “Dokumacılık ve örmecilik işleri yapılan bu atölyede dul kadınlardan ve kimsesiz çocuklardan 21 biçareyi, muhtelif yevmiyeler mukabilinde” çalıştırmaktaydı. Burada üretilen ürünleri satmak için de yatılı okullarla anlaşmıştı. “Şube, aynı binada bir çocuk bakımevi açmak için de çalışmakta”ydı. “Bunun için şimdiden 10 karyola ve 6 yatak tedarik etmiş”ti. Toplam 15 yatak bulununca bakımevi açılacaktı.³²¹

2.2.6. Kırklareli Halkevi: Olumlu Bir İntiba

Tıpkı Edirne Halkevi gibi Kırklareli Halkevi de “sapa” bir yerdeydi. Bina; “şehrin Yayla denilen yüksek bir yerindeki mülga Türk Ocağı’ndan müdevver bina”ydı. Alt katta beş oda vardı, üst kat “yekpare bir salon halinde”ydi. “Eğreti bir sahne”si de olan bu salon,

³¹⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 159.

³¹⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 159.

³¹⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 158.

³²⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 159.

³²¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 158.

“sıkışma derecesine göre” 200–300 kişi alabilirdi. “Binanın uzaklığından ve yokuşundan dolayı” dil, edebiyat, tarih ve köycüler şubeleri Fırka binasında, “temsil ve spor şubeleri de (bu şubeleri vücuda getirmiş olan) Halk Spor Kulübü binasında” bulunuyordu. Halkevi binasının “yalnız salonundan istifade” ediliyordu.³²²

Halkevi reisi, “Fırka Vilayet İdare Heyeti Reisi Rıza Bey”di.³²³ Ev’in “11’i kadın olmak üzere 425 azası” vardı ve bunun “327’sini Halk Spor Kulübü’nün gençleri” oluşturmaktaydı. Geri kalan “100 kadar” üye arasında da öğretmen, memur ve “muhtelif mesleklere mensup vatandaşlar” vardı.³²⁴ Bütün şubelerin komite üyeleri, toplam 12 kişiydi ve bunlardan üçü öğretmen, üçü memur, altısı da “serbes[t] vatandaşlar”dı.³²⁵ Yani buradaki münevverler de –en azından görünürde– Halkevi’yle ilgiliydi, üstelik konferans da veriyorlardı.

14 Ağustos 1932’de, “Halk Spor Kulübü bahçesinde, Mebus Doktor Fuat Beyefendi tarafından ‘Bugünkü Rusya’ mevzuu etrafında” bir konferans verilmiş, bunu yaklaşık 600–700 kişi dinlemişti. 21 ve 22 Ağustos ile 27 ve 30 Ekim 1932 tarihlerinde, Tüccar Nail Bey tarafından “İstiklâl Harbi ve İstiklâl Harbi’nde Gazi” hakkında; 19 Eylül 1932’de, Halkevi salonunda Muallim Vefik Bey tarafından “Yurt Bilgisi ve Bugünkü Muaşeret İcapları” hakkında; 14 Ekim 1932’de, Halk Spor Kulübü salonunda, kulüp başkanı Baytar Süreyya Bey tarafından “Ahlakî Spor” hakkında; 29 Ekim 1932’de, yine aynı yerde ve aynı kişi tarafından “Saltanat ve Eski Sultanların Mezalimi” hakkında bir konferans verilmişti. Ancak son konferans o gece bitirilememiş, ertesi akşam Halkevi salonunda devam etmişti. Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası’nda da Halk Spor Kulübü salonunda Muharrir Rıza Bey tarafından “Tasarruf ve İktisat” hakkında bir konferans verilmişti.³²⁶ Müfettişe, “salonların istiap haddinin azami derecesinde (Kulüp salonu: 100 kişi, Halkevi salonu: 300 kişi) dinleyici” geldiği söylenmişti.³²⁷ Millî bayramlarda ise üniformalı Halk Spor Kulübü üyeleri, Fırka’nın bandosuyla, “muntazam kıt’alar halinde”

³²² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 144.

³²³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 146.

³²⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 145.

³²⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 145–146.

³²⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 146–147.

³²⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 147.

törenlere katılmış; böylece “halkta da bayramlara karşı alaka ve heyecan uyandırılmağa” çalışılmıştı.³²⁸

Dil, edebiyat, tarih şubesi; “Kırklareli tarihini yazmak için şube azasından birkaç zata, vesika toplamak vazifesini vermekten başka bir faaliyet gösterememiş”ti.³²⁹ Köycüler şubesi; “vahşi hayvanları itlaf etmek için sürgün avları” düzenlemek amacıyla “köylerde avcılar teşkilatı yapmağa teşebbüs” etmiş, “muhtar intihapları hakkında köylülere bazı vesayada” bulunmuştu. Ayrıca şube; “müracaat eden” hastaları muayene ettirip ilaçlarını yaptırmış, “resmî dairelerde işi olanların da işlerini takip” etmişti.³³⁰ Temsil şubesinin, beşi kadın olmak üzere 18 kişilik bir “temsil grubu” vardı. Bu grup; 24 Haziran 1932’de *Türkiye Her Şeyden Üstün ve Zor Nikâh*, 17 Temmuz’da *Taş Parçası*, 21 Ağustos’ta *Kırkından Sonra*, 7 Eylül’de *Spor Bilgisi*, 24 Şubat 1933’te de *Erenler* oyunlarını sahnelemişti. Bunların “ilk dördü, Halk Spor Kulübü’nün yazlık sahnesinde; sonuncusu Halkevi sahnesinde oynanmış”tı. “İlk 3 temsile 1.000’er kişinin geldiği, dördüncüsünde 200–250 kadar sporcunun bulunduğu, *Erenler* piyesinin her üç temsilinde ceman 600 kişi tarafından seyredildiği” müfettişe söylenmişti.³³¹ En faal şube olan spor şubesiyse 327 üyesi olan Halk Spor Kulübü’nden ibaretti. Üstelik temsil şubesi de bu kulübün bir parçasıydı³³² ve bu durum, müfettişin aklını karıştırmıştı: “Fakat bu şubelerin de faaliyetlerini Halkevimize mi, yoksa Halk Spor Kulübü’ne mi mal etmek lazım geleceği teemmüle [iyice düşünmeye] muhtaçtır.”³³³ Ancak çalışmalar kime mal edilirse edilsin, şube neticede Ev’in bir parçası olarak görülüyordu ve iyi çalışıyordu. “İştigal edilen spor neveleri”; “[f]utbol, koşular, atlamalar, yürüyüşler, bisiklet, boks, cirit ve gülle atmalar, jimnastik ve beden hareketleri”ydi. “En çok atletizme önem verildiği” söylenmiş; “5 Temmuz’da tertip edilen Atletizm Bayramı’nda atlamalar, koşular, cirit atma müsabakaları yapılmış”tı. Edirne, Kırklareli, Pınarhisar ve Vize’de toplam 12 futbol maçı yapılmış; Polos, İğnece, Pınarhisar, Üsküp, Kızılcık Dere ve tabyaları gezmek için toplam 222 kilometre yürünmüştü. İki defa “mükâfatlı bisiklet müsabakası yapılmış, Kırklareli ile Üsküp Dere arasındaki 15 kilometrelik mesafeye gidilip gelinmiş”ti. “Jimnastik

³²⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 147.

³²⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 147.

³³⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 149.

³³¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 147.

³³² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 148, 149.

³³³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 149.

hareketleri”, “kulüp civarındaki arsa üzerinde, mevcut bazı jimnastik aletleriyle”; “beden hareketleri” de yine aynı yerde, “bir muallimin nezareti altında” yapılıyordu.³³⁴

2.2.7. Tekirdağ Halkevi: Canlı Bir Mevcudiyet Gösterememiştir

Tekirdağ’da Fırka ve Halkevi aynı binayı paylaşıyordu. Ancak sekiz odası ve iki salonu olan binanın yalnız bir odasını Fırka kullanıyordu. Toplantılar ve müsamereler için kullanılan salon ise 350 kişilikti. Yani Tekirdağ Halkevi’nin binası “oldukça müsait bir vaziyette”ydi. Bütçenin de aynı vaziyette olduğu söylenebilir; çünkü Hususî İdare’den 1.000, belediyen 300 lira alınmıştı ve Hususî İdare’den tekrar 1.000, belediyeden de 250 lira daha alınacaktı.³³⁵

Ev başkanı, Fırka Vilayet İdare Heyeti Reisi Ekrem Bey’di. Komiteleri oluşturan 24 kişinin 14’ü öğretmen, altısı memur, dördü de “muhtelif mesleklere mensup serbes[t] vatandaşlar”dı.³³⁶ Resmî olarak dokuz şubenin de açık olmasına rağmen spor şubesi pratikte yoktu. Çünkü şehirdeki spor kulüplerinin başkanları, “bazı ehemmiyetsiz sebeplerle gücenik” olduklarından, “Halkevi’nden uzak durmakta”ydılar. Ev ve kulüp başkanlarıyla görüşen Müfettiş, bu sorunun çözüleceği vaadini almıştı.³³⁷

Ev’de şimdiye kadar 15 konferans verilmişti. “Bunların 1’i dile, 2’si tarihe, 3’ü sıhate, 7’si iktisat ve tasarrufa, 2’si de Halkevi’nin teşkilat ve mesaisini izaha ait”ti. Her konferansı kaç kişinin dinlediği tespit edilememişse de “asgarî 80, azamî 200 kişi bulunduğu ifade edilmiş”ti.³³⁸ Dil, edebiyat, tarih şubesi, 2 Birinci Kânun [Aralık] 1932’de Namık Kemal’i anmaktan ve “Dil Kongresi esnasında, dil hakkında bir konferans vermekten başka, henüz esaslı bir faaliyet kaydedememiş”ti.³³⁹ Güzel sanatlar şubesinin musiki kısmında, Türk Ocağı’ndan kalma, 12 kişilik bir “saz heyeti” vardı. Bu heyet; “millî ve fevkalade günlerde”, yani 23 Temmuz Hürriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Birinci Teşrin Cumhuriyet Bayramı, 13 İkinci Teşrin [Kasım] Tekirdağ’ın Kurtuluşu, 2 Birinci Kânun Namık Kemal İhtifali ve Halkevlerinin açılış

³³⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 148.

³³⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 135.

³³⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 136.

³³⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 135.

³³⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 137.

³³⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 138.

yıldönümünde birer konser vermişti. Şubenin bir “caz heyeti”³⁴⁰ heyeti de vardı; ama Ev “henüz alaturka sazdan kurtulamamış”tı. “Halkı toplamak için incesaz heyetinin muhafazası”, “kat’i bir zaruret” addedilmekteydi. “Beynelmilel muisikiyi”, yani klasik Batı müziğini “öğretmek için evvelce açılan” kurslar ise “muallimi gidince” durmuştu.³⁴¹ Yani müzik özelinde bu şube de muhiti dönüştürecekken, muhitin şartlarına göre dönüşmüştü. Şubenin resim kısmı ise Ev’in bir odasında “resim atölyesi” açmıştı. Aynı zamanda komite başkanı olan Ortaokul Resim Öğretmeni Tahsin Bey’in verdiği derslere altmış öğrenci katılıyordu ve aralarında “hanım kızlar da var”dı. Bu dersler, “Ev tarafından tedarik edilen malzeme ile”, ücretsiz veriliyordu.³⁴² Temsil şubesinin 17 üyesi vardı; ama “tek bir aile kızından başka hanım aza” yoktu. Kadın öğretmenler de “şubede faal rol almaktan henüz muhteriz [çekingen]” davranıyorlardı. İyimser ifadeyle *buna rağmen*, kötümser ifadeyle ise *bu yüzden* şube şimdiye kadar iki oyun sahneleyebilmişti: Tekirdağ’ın kurtuluş gününde *Doğan Şeref*, Halkevlerinin açılış yıldönümünde de *Canavar*.³⁴³ İçtimaî yardım şubesi, “3 sihhî konferans” vermişse de bunlar “büyük bir alaka görmemiş”ti. Bu yüzden de ileride verilecek konferansların, “incesaz heyetinin toplama kuvvetinden istifade edilmek suretiyle” verilmesi düşünülüyordu. Yani *eğlenceli faaliyetler, sıkıcı faaliyetlerin arasına sıkıştırılacaktı*. Ancak sihhî öğütler sadece konferanslarla halka iletilmiyor; vilayet gazetesinde de neşrediliyordu. Şube ayrıca, “Halkevi’nde bir de poliklinik açmış”tı. “Şehirdeki her doktor haftada bir gün, dış tabipleri de 15 günde bir bu poliklinikte, müracaat eden fakir hastaları parasız muayene” ediyordu. Çok fakir olanların ilaçlarını belediye yaptırıyor, ağır hastalar da “memleket hastahanesine” yatırılıyordu.³⁴⁴ Halk dersaneleri ve kurslar şubesinin yazın açtığı Fransızca kursuna, “bidayette 40–50 talebe devam etmiş”; “3–4 ay kadar” sonra ise kimse gelmediği için kurs iptal edilmişti. Şube, “yeni ölçüleri öğretmek için bir kurs” ile “hesap ve muhasebe usulleri öğretmek için de dersler açmak istemiş”; ama hiç kimse

³⁴⁰ Sosyolog Orhan Tekelioğlu’na göre Halkevleri, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde cazın devlet desteğiyle icra edildiği ilk mekânlardı: “Özellikle büyük şehirlerdeki Halkevleri, Batı türü sanatlar (müzikler, hatta caz da dahil) için önemli bir yuva işlevi görmüştür Türkiye’de, bu çok açık. Mesela, çok sık sözü edilen yerlerin başında Kadıköy Halkevi (bu arada Bakırköy ve Şişli Halkevlerini de unutmayalım) geliyor; neredeyse bir Kadıköy ekolünden söz edebiliriz. [...] mesela Hulki Saner, Mehmet Akter, Nejdet Alpün, Fazık Abrak, ki hepsinin bir caz orkestrası vardı, ilk olarak hep bu mekânda caz icra ettiler.” Öte yandan caz kavramının 1960’lara kadar Türkiye’de *popüler Batı müziği* anlamında da kullanıldığını unutmamak gerek. Bkz. *Caz Çok Zor*, haz. Batu Akyol (İstanbul: Kara Plak Yayınları, 2021), 177–178, 181.

³⁴¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 138–139.

³⁴² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 139.

³⁴³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 138–139.

³⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 139–140.

başvurmadığı için bu kurslar açılmamıştı.³⁴⁵ Kütüphane ve neşriyat şubesi, “Türk Ocağı’ndan müdevver 600’ü müteceviz kitabı tasnif” etmişti ve “vilayetin resmî gazetesini”nde, “Halkevi’nin gayelerini yayıcı neşriyat” yapmaktaydı.³⁴⁶ Köycüler şubesi “birkaç kere Halkevi’nde, köylülerin de iştirakiyle umumî toplantılar yaparak köylülere faydeli olmaya çalışmış”tı. Ancak “o zamanki vali ve şubenin azası Fahrettin Bey”, şubenin faaliyetini, “kendi eser-i icadı olan (köylerdeki) kısraklara iyi bakmak ve yardım sandıkları aidatının köylüler tarafından muntazam tediyelerini temin etmek hususları”ndan ibaret kılmak isteyince diğer üyelerin “şevk ve hevesleri” kırılmıştı. Şube ayrıca, “vilayet gazetesinde köylüler için ziraî öğütler neşretmekte”ydi.³⁴⁷ Müze ve sergi şubesinin “Müze kısmında henüz faaliyet yok”tu. Sergi kısmı ise Tasarruf Haftası’nda “bir Yerli Mallar Sergisi açmış, bir hafta devam eden bu sergiyi 6.000 kişinin ziyaret ettiği” söylenmişti. Sergi boyunca “her gün birer iktisadî konferans” da verilmişti.³⁴⁸

Müfettişe göre çalışmalar hiç de yeterli değildi. Ev, “1932 senesi zarfında şu veya bu sahalarda bazı faaliyetler (Müzik faaliyeti, konferanslar, Namık Kemal İhtifali, bir temsil, birkaç köycülük içtimaları ve bir sergi) yapmışsa da suret-i umumiyyede canlı bir mevcudiyet gösterememiş”ti.³⁴⁹

2.2.8. Bursa Halkevi: İyi Kötü Çalışan Şubeleriyle Bir Eğlence Vesilesi

Bursa Halkevi, eski Türk Ocağı binasını kullanıyordu. Burası; beş oda ve bir salonlu, “ahşap ve ufak bir bina”ydı. “... sıkışma derecesine göre 100–150 kişi” alan salonun yetmediği anlaşılıyor; çünkü “büyük toplantılar”, başka binalarda yapılıyordu. Örneğin son toplantı sinemada yapılmıştı. Bundan dolayı idare heyeti, “Muallim Birliği’nin işgalinde bulunan eski Ermeni Kilisesi’ni alıp salon olarak kullanmağa karar vermiş”ti. 700 kişilik kilisenin, tadilattan sonra 1.000 kişi alacağı tahmin ediliyordu.³⁵⁰

Ev’in binası yetersizse de bütçesi oldukça yeterliydi. Hususî İdare ile belediyeden ayrılan para, çeşitli bağışlarla birleşince, bütçe 6.563 lira 97 kuruş olmuştu. Üstelik Hususî

³⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 140.

³⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 140.

³⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 140.

³⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 140–141.

³⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 141.

³⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 118.

İdare'den 429 lira daha gelecekti. Ancak 19 Şubat 1932'de açılan Ev, ilk altı ay boyunca firkanın verdiği 200 lirayla idare etmek zorunda kalmış; bu zaman zarfında da pek çalışmamıştı.³⁵¹

Şube komitelerini oluşturan 30 kişinin 12'si öğretmen, 11'i memur, yedisi de “serbest meslekler”dendi “(2 mütekit, 1 serbes[t] doktor, 1 avukat, 1 muharrir, 1 tacir, 1 saatçi).” 91'i kadın olmak üzere toplam üye sayısı ise 761'di. Bu kadar kadın üye olması müfettişi sevindirmişse de “kadın azanın hepsinin de memur ve muallim oluşu ve bilhassa Adliye erkânıyla bankacıların ve avukatların henüz Halkevi'nden uzak durmaları, ilk sevinci teessüre kalbetmekte”ydi.³⁵² Nitekim Adliye mensupları ileride de, hemen her yerde Halkevlerinden uzak duracaktı.

Millî bayram kutlamalarını idare heyeti organize etmişti. “24 Haziran ikinci tertip Halkevlerinin açılışı gününde”, “Halkevi'nde bir toplantı yapılmış, nutuk ve konferanslar verilmiş”; daha sonra bahçede, “Ev'in incesaz heyeti tarafından konserler verilmiş”ti.³⁵³ Bu konseri “600 kadar” kişinin izlediği söylenmişti.³⁵⁴ “23 Temmuz 1932 Hürriyet Bayramı” da aynı şekilde kutlanmış, Zafer Bayramı'nda toplantı yapılmış ama konser verilmemişti. “11 Eylül 1932 Bursa'nın Kurtuluş Bayramı'nda”, “Halkın, mekteplilerin ve esnafın ve civar köylerden de 300–400 kadar atlı köylünün de iştirakiyle şehir dahilinde büyük ve parlak bir geçit resmi yapılmış; “yer yer nutuklar söylenmiş; “Bursa'nın tarihî eser ve bedîî manzaraları” filme alınmıştı. Cumhuriyet Bayramı'nda, resmî törenden sonra Halkevi'nde “faydalı konuşmalar” yapılmış; gece “fener alayları tertip edilmiş, muhtelif yerlerde bandolar çaldırılmış”tı.³⁵⁵ Halkevlerinin açılış yıldönümünde ise “Millî Sinema'da bir toplantı yapılmış ve hazırlanan programa tevfikân marşlar söylenmiş, şiirler inşat edilmiş, (ilk defa olmak üzere) Halkevi orkestrası tarafından bir konser verilmiş”ti.³⁵⁶ Bu toplantıya “800 kadar” kişinin katıldığı söylenmişti.³⁵⁷

³⁵¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 118–119.

³⁵² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 119–120.

³⁵³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 123.

³⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 122.

³⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 123.

³⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 124.

³⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 122.

Dil, edebiyat, tarih şubesi; “Dil ve Tarih gruplarına ayrılarak” çalışmaya başlamıştı. “Dil Tetkik Cemiyeti araştırma esaslarını ve teşkilatını kurmadan evvel” dil grubu; “kelime, ıstılah [terim], atasözü, millî masal, halk şiirleri ve mâni” toplamıştı. Cemiyet “teşkilatını ve araştırma esaslarını kurduktan sonra” ise grup, Vilayet’in kurduğu “Söz Derleme Heyeti’nin içinde ve gelen fişler üzerinde” çalışmaya başlamıştı. Şube ayrıca mahalle, cadde, sokak, kasaba ve köy adlarını “Türkçeleştirmek” için Belediye ve Vilayet’ten izin istemişti. Bu adlar üzerinde “tarih grubu da etimolojik ve etnografik tetkikat” yapacaktı. Ancak tarih grubu, “mesaisinin ağırlığını, Bursa’nın tarihini yazmağa vermiş”ti. Bunun için şehri 12 bölgeye ayırıp tarihî eserleri ve “eski şer’i mahkeme kayıtları”nı inlemeye başlamıştı.³⁵⁸

İki kişi müstesna olmak üzere bütün üyeleri “incesaz müntesipleri”nden olduğu için güzel sanatlar şubesinin müzik faaliyeti, “Şark musikisine doğru kaymış”tı. İdare heyeti de bir “orquestra” kuruluncaya kadar Ev’i müziksiz bırakmamak ve “halkı toplamakta bir vasıta olarak kullanmak maksadiyle incesaz heyetinin teşekkül ve faaliyetine mâni olmak istememiş”ti. Bunun için, incesaz heyeti faaliyete devam ederken “tedarik edilen (5–6 yüz liralık) musiki aletleri vasıtasıyla heveskârlara beynelmilel musiki dersleri” verilerek bir orkestra kurulmuştu. Halkevlerinin açılış yıldönümünde bu orkestra, “ilk defa olmak üzere alafranga bir konser” vermiş, “bunun üzerine incesaz heyetinin faaliyetine nihayet verilmiş”ti. Yani Bursa Halkevi, “24 Şubat 1933 tarihinden iytibaren musiki faaliyetini modernize etmiş bulunmakta”ydı. “Türk Ocağı’ndan müdevver bando aletleriyle Sebat Spor Kulübü’nde” kurulan bando da bu şubeye dâhildi. Müzik dersleri için de altı ücretli öğretmen istihdam edilmişti: “1 telli saz muallimi, 1 bakır saz muallimi, 1 nefesli saz muallimi, 1 piyano muallimi, 1 musiki tarih ve nazariyatı muallimi.” Solfej öğretmeni, “Muradiye Spor Kulübü’ne mensup gençlerden bir koro” yetiştiriyordu.³⁵⁹

Temsil şubesine “bidayette, tahsilsiz kimseler ve Halkevi sahnesinde görünmeleri halk üzerinde iyi tesirler yapmayacak olan kadınlar kaydolmuş”tu. Bu yüzden İdare Heyeti, şubenin faaliyete geçmesini uygun bulmamış; öğrenmelerin “alakalarını temine”

³⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 125.

³⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 126.

çalışmıştı. Bu alaka temin edilince de kadın ve erkek öğretmenler *Akın* piyesine hazırlanıp, “üst üste 6 defa oynamışlar”dı. “Şimdi de *Mete* ve *Özyurt* piyeslerini hazırlamakta”ydılar. Ancak öğretmenler, şube için çalışmayı bir şartla kabul etmişti: “Kendi kendilerine oynamak.” Şube üyesi gençler bu durumdan şikâyetçiydi. Müfettiş de “vatandaşları yetiştirmek vazifesinde olan Cumhuriyet muallimlerinin, sahnede aralarına kimseyi almamak hususundaki titizlikleri”ni “garip” bulmuştu. Gerçi böylece “temsilin telkin tesirinden istifade” edilebilirdi; ama “temsil sanatında gençler yetiştirmek maksadına” ulaşamazdı.³⁶⁰ Üstelik bu durum, Halkevi’nin memurlara mahsus bir yer, bir nevi devlet dairesi olarak algılanmasına; bu yüzden de halkın buradan uzak durmasına neden olabilirdi.

Spor şubesi; “yersizlikten ve vesaitsizlikten dağılmak üzere bulunan” altı spor kulübüne yer ve “sıhhiye çantaları” tedarik etmiş, Spor Mıntıkası’na da 200 lira vermişti. Şubeye kayıtlı avcılar ise “geçen av mevsiminin ilk cumasında (19/8/1932 tarihinde) Pamukoğlu Söğütlüğü civarında bir Av Bayramı tertip etmişler ve avladıkları şeylerle, şehirli ve köylülerden mürekkep davetlilerine ziyafet vermişler”di. Müfettiş, bu bayramın, “Halkı avcılığa teşvik maksadına mühim surette hizmet” ettiğini düşünüyordu. 20 genç de “Askerî Fırka’da binicilik talimleri” yapıyordu.³⁶¹

İçtimaî yardım şubesi, halktan 105 lira toplayıp İdare Heyeti’nden de 100 lira alarak “Şeker Bayramı’nda 130 çocuğu giydirmiş”ti. “Bursa’da fakirleri meccanen muayene ve tedavi eden” yeterince kurum “(Hastahane, Belediye, Isıtma Mücadelesi, Verem Dispanseri, Darülaceze) mevcut olduğu için” şube ayrıca poliklinik açmamıştı.³⁶²

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi; Fransızca, Almanca ve İngilizce kursları açmıştı. Öğretmenlerin ikisi ücretliydi ve kurslara toplam 200 kişi geliyordu. “Müdavimlerin dörtte üçü mektep talebesi”ydi. “Yurt bilgisi, hesap vesaire dersleri de” açılmak istenmişti; ama kimse başvurmamıştı.³⁶³

³⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 127.

³⁶¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 128.

³⁶² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 129.

³⁶³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 129–130.

Kütüphane ve neşriyat şubesi, kitapları toplayarak bir kütüphane kurmaya çalışmaktaydı; ama yer bulamıyordu. Bu yüzden Ev, “henüz iyi kötü bir kütüphaneden dahi mahrum”du. Fransız Konsolosu’nun hediye ettiği 31 ciltlik ansiklopedi ise “İdare Heyeti’nin odasındaki bir kitap camekânının içinde muhafaza” ediliyordu.³⁶⁴

Köycüler şubesi dört gruba ayrılmıştı: Ziraat, sıhhat, terbiye, imar. Ziraat grubu, “her köyün muhtelif mahsullerinden numune” istemişti. Bunları İstanbul’da tahlil ettirip, vasıflarını köylülere bildirecekti. Bu sene pirinç, tütün ve mısır ekip “tek mahsulden kaçınmaları” köylülere söylenmişti. Köylülerden “taş parçaları” da istenmişti. Bunlar da tahlil ettirilecek, “kimyevî gübre hassası olup olmadığı” köylülere bildirilecekti. Sıhhat grubu; “tifo çıktığından, helaların örtülmesini temin etmiş”; sıtmanın yayılmasını engellemek amacıyla, “yazın mandalar için kazılan çamur çukurlarının bu seneden iytibaren kazılmamasını tavsiye” etmişti. Terbiye grubu; köy meydanlarına “birer bayrak direği dikilerek” her cuma sabahı “bu direklere merasimle millî bayrağın dikilmesini temin” etmişti. Köylülerin okuması için de şehirlerden “okunmuş ve lüzumsuz gazete, mecmua ve kitap” toplamıştı. Bunlar “köy odalarında saklanacak”tı. Şimdiye kadar sekiz köye gönderilmişti. İmar grubu; “köy evi, ahır, samanlık gibi şeylerin planlarını ve ayrıca mukavvadan da ufak numunelerini” yapıyordu. Köylere birer tamim göndererek “Ev, ahır, samanlık yapmak isteyen köylüler”e, “Halkevi Köycüler Şubesi’ne müracaat ettikleri takdirde [...] plan ve model verileceği”ni ilan etmişti. “... şehirlilerle köylüleri birbirine ısındırmak için” de şube 29 Ağustos 1932’de, Aksu’da bir “Kır Bayramı” düzenlemişti. “Şehirdeki münevverler ve aileleri, otobüslerle Aksu’ya götürülmüş ve civar köylerden birçok köylüler de orada toplanarak onlarla içtimaî, iktisadî ve sıhhi mevzular üzerinde istifadeli görüşmeler yapılmış”tı. Bu “bayram” esnasında Vali ve şube başkanı birer nutuk irat etmiş; “spor eğlenceleri (Atletler tarafından fennî mümareseler, mükâfatlı atış ve güreş müsabakaları)” düzenlenmiş; doktorlar hastaları muayene etmiş; “Köylü kadınlara çocuk bakımı hakkında vesaya” verilmiş; “Şehirli kadınlarla köylü kadınlar arasında samimi temas ve görüşmeler” gerçekleşmiş; “Buhranın sebepleri ve vergiler hakkında izahat vermek suretiyle bedbindiği izale”ye çalışılmıştı.³⁶⁵ Müze ver sergi şubesinin ise “şimdilik zikre değer bir faaliyeti yok”tu.³⁶⁶

³⁶⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 130.

³⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 130–131.

³⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 131.

Velhasıl, Bursa Halkevi'nin şubeleri “derece derece çalışmış”tı. “Bilhassa köylüler şubesinin çalışma tarzı pek orijinal”di. Ne var ki halkın, “Halkevi'ne karşı sıcaklığı, yalnız eğlence vesilelerinde tebarüz” ediyordu. “Sair zamanlarda Halkevi'ne devam keyfiyeti henüz zayıf”tı.³⁶⁷ Dolayısıyla köycüler şubesinin “orijinal” çalışmalarının ve meraklıların gittiği kurslar dışında, doğrudan Halkevi'nin, halk üzerinde pek bir etkisinin olmadığı anlaşılıyordu. Halkın sırf eğlenmek için Halkevi'ne gitmesinin nedeni ise eğlenecek başka bir yerin olmamasıydı. Evet, Halkevi mevcut haliyle bile yeknesak taşra hayatına bir eğlence katmıştı; ama hâlâ yetersizdi. Çünkü kurslara katılmayan birinin, konser dinleyip tiyatro izlemek dışında Halkevi'ne gelmesi için bir sebep yoktu: “Bunun da sebeplerini, daha ziyade, Halkevi'nin henüz eğlence ve okuma vasıta ve tesislerinden mahrum bulunmasında aramalıdır. Filhakika Bursa Halkevimiz, bir kütüphane kurmak şöyle dursun, gaz[e]te ve mecmua hususunda dahi çok fakir bulunmaktadır.”³⁶⁸

2.2.9. Çanakkale Halkevi: Faal ama Tatmin Edici Değil

Çanakkale Halkevi; iki katlı, yedi oda ve iki salonlu bir binadaydı. Büyük salon 250 kişilikti ama sahnesi yoktu. Bütçe, Hususi İdare'nin ayırdığı 2.000 liradan ibaretti. Ev'in 212 üyesi vardı ve müfettişe göre bu sayı yetersizdi. Bununla birlikte “faideli olabilecek mahallî unsurlar”, yani münevverler “Ev'e kayıtlı”ydı. Nitekim üyeler arasındaki en kalabalık meslek grubunu öğretmenler oluşturuyordu. 212 üyenin 72'si, 38 kadın üyenin de 27'si öğretmendi. Şube komitelerini oluşturan yirmi altı kişinin dokuzu öğretmen, yedisi memur, onu da “serbest[t] vatandaşlar”dandı. Halkevi başkanlığına ilk önce “Fırka ve Belediye Reisi Veli Bey” seçilmişse de “Fırka ve Belediye işleriyle çok meşgul olduğundan”, daha sonra yerine “Tercüman Halil Bey” seçilmişti.³⁶⁹

1932'de, “3'ü iktisada, 2'si asar-ı atıkaya, 1'i de Halkevlerinin çalışma şekillerine ait olmak üzere 6 konferans”; 1933'te ise “1'i iktisada, 1'i de terbiyeye ait olmak üzere 2 konferans” verilmişti. 1933'teki konferansların ilkini 317, ikincisini 246 kişi dinlemeye gelmişti. “23 Nisan Millî Hâkimiyet, 30 Ağustos Zafer, 6 Birinci Teşrin Kurtuluş, 29

³⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 132.

³⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 132.

³⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 107-108.

Birinci Teşrin Cumhuriyet Bayramlarında” toplantılar yapıp “musiki konserleri” verilmişti.³⁷⁰ Halkevlerinin açılış yıldönümü, 24 Şubat 1933’te kutlanmış; gündüz ve akşam için iki ayrı program yapılmıştı. Gündüz; “Ankara’da verilen nutuklar radyo ile dinlen”miş, “Ev’in bir senelik mesaisi hakkında reis tarafından izzahat” verilmiş, “Manzume” ve “hitabe”ler okunmuştu. Bu programı 432 kişi izlemişti. Akşam, “İncesaz Heyeti tarafından konser” verilmiş; bu konsere de 547 kişi gelmişti. Yani Çanakkale halkı da *eğlenceli* faaliyetlere daha fazla ilgi gösteriyordu. Öyle ki kalabalık, “250 sandalye alan salona” sığmamış; “bir kısım halk salon hâricinde ve hatta sokakta merasim ve konseri takip” etmişti. “18 Mart 1933 Çanakkale Deniz Zaferi’nin yıldönümünde” ise “Ev Reisi tarafından zafer hakkında bir nutuk” irat edilmiş, “Bir zabıt [subay] tarafından 18 Mart taarruz ve müdafaasının izzahı” yapılmış, “bir talebe tarafından manzume” okunmuş; bu programı 292 kişi izlemişti.³⁷¹

“Hiçbir şube henüz çalışma talimatnamesini” hazırlamadığı için müfettişe göre “Şubelerin şimdiye kadarki çalışmaları, programsız ve gelişigüzel cereyan etmiş”ti. Dil, edebiyat, tarih şubesi; “Vilayet Söz Derleme Heyeti içinde, gelen fişleri tetkik” ediyor, “Dil Tetkik Cemiyeti’nin anket listelerini her gün ajanslardan alarak ve teksir ederek umumî yerlere” dağıtıyordu. Bunlar, halkın eski kelimeler yerine eşanlamlı yeni kelimeler önermesi için gazetelerde yayımlanan anketlerdi.³⁷² Anketlere verilen cevaplar, şubeye gönderiliyordu. Ayrıca şube üyesi “Orta Mektep Muallimi Şeref Bey, 10 Mart 1933 tarihinde Halkevi’nde ‘Cumhuriyet İnkılâbında Maarif Terbiye ve Hareketleri’ mevzuu etrafında” bir konferans vermişti.³⁷³

Güzel sanatlar şubesi, “münhasıran musiki sahasında ve Şark musikisi üzerinde” çalışıyordu. Nitekim bütün üyeler “incesaz mensupları”ndandı. Bu üyeler haftada üç kere “talim” yapıp, “bazı millî bayram ve fevkalade günlerde halka konserler de vermişler”; şimdiye kadar yedi konser verdiklerini söylemişlerdi. “Şubenin, aynı elemanlardan mürekkep olmak üzere bir de caz takımı var”dı. Ama anlaşılan, bu “takım” henüz faaliyette değildi veya “caz” halkın ilgisini çekmiyordu. “Diğer sanatlarda henüz bir

³⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 110.

³⁷¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 110–111.

³⁷² Söz konusu anketlerin bir örneği için bkz. “Osmanlıcan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu No. 3,” *Anadolu*, 29 Mart 1935.

³⁷³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 112.

faaliyet yok”tu. “Yalnız bir Mimar Sinan gecesi yapılmış”tı. O gece bir mimar, konferans; incesaz heyeti de bir konser vermişti.³⁷⁴

“Türk Gücü Spor Kulübü’nün 20 genci” ile “bir kadın azadan başka kadın” bulamadığı için temsil şubesi başlangıçta çalışmamıştı. Bunun üzerine İdare Heyeti, altı erkek ve 11 kadın öğretmenin şubeye üye olmasını sağlamıştı. Fakat öğretmenler “bu vazifeyi, her yerde olduğu gibi, yalnız kendi aralarında çalışmak şartıyla kabul etmişler”di. “... şubenin diğer azası olan gençler” müteessir olsa da durum değişmemiş, öğretmenler *Akın* piyesi için kendi aralarında hazırlanmaya başlamıştı.³⁷⁵

Spor şubesinin çalışmaları, Türk Gücü Spor Kulübü’nün çalışmalarından ibaretti. Zaten şubenin bütün üyeleri, kulüp üyesi; başkan da aynı zamanda kulüp başkanıydı. Şubenin çalışma yeri de kulüp binasıydı. Yani aslında bu Ev’in spor şubesi yoktu; sadece kulüp, aynı zamanda spor şubesi addedilmişti. Meşgul olduğu spor, “hemen hemen futbol” olsa da kulübün sahası yoktu. Sporcular, “[j]andarmanın sahasından, haftada iki gün istifade” ediyorlardı. “Çanakkale jandarma mekteplerinin takımlarıyla yapılmış olan 5 maçtan maada İstanbul Altın Ok Kulübü ve Biga Kulübü, Çanakkale’ye” çağrılmış; Türk Gücü de Biga’ya giderek Biga Kulübü ile maç yapmıştı. Kulübün bir de “bisikletçiler grubu” vardı. “15–20 bisikletli gençten” oluşan bu grup “millî bayramlarda, toplu bir kıt’a halinde merasimlere iştirak” ediyordu; “Birkaç defa da köylere” gitmişti. “Kulüp binasının salonunda bir trapez ile bir çift halka” da vardı, gençler “bunlarla da meşgul” oluyordu.³⁷⁶

İçtimaî yardım şubesi; “100 kadar öksüz çocuğu sünnet ettirmiş”, “Ramazan ayında 55 fakire, 17 gün ekmek ve pide vermiş”ti. Şube, Halkevi açılmadan önce Fırka’nın açtığı “Şefkat Yurdu” ile de ilgileniyordu. “Bu yurttta 20 fakir ve kimsesiz mektep çocuğu yatırılmakta, yedirilmekte ve giydirilmekte”ydi.³⁷⁷

³⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 113.

³⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 113.

³⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 114.

³⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 114.

Halk dershaneleri ve kurslar şubesi; “Fransızca, Almanca, hesap ve muhasebe usulleri, dikiş, biçki ve elişleri öğretmek için” kurslar açmak istemişse de “yalnız Fransızca kursuna talip” çıkmıştı. Bu kurs da “geçen yaz tatiline kadar devam ettikten sonra”, devam eden kimse kalmadığı için tatil sonunda kapanmıştı. Dolayısıyla şube âtil kalmıştı.³⁷⁸ Köycüler şubesi ise “şimdiye kadar hiçbir faaliyet gösterememiş”ti.³⁷⁹

Kütüphane ve neşriyat şubesi, “Türk Ocağı’ndan kalma 300 kadar kitapla bir kütüphane kurmuş”; buraya Devlet Matbaası da 59 kitap göndermişti. Kütüphanenin maaşlı bir memuru vardı ama “yeri iyi değil”di; “Alt kattaki odaya sıkışmış”tı. Halkın kütüphaneye ilgi gösterip göstermediğinden ise bahsedilmemişti.³⁸⁰

Müze ve sergi şubesi, “eski Ermeni Kilisesi’nde bir müze kurmağa muvaffak” olmuştu. “Daha yeni olan bu müzede henüz pek az eser” vardı; ama “Zamanla zenginleşmesi tabî” idi.³⁸¹ Müfettişe göre ise Çanakkale Halkevi’nin “[ş]imdiye kadarki faaliyeti, tatmin edici bir kâfilik göstermemekte”ydi.³⁸²

2.2.10. İzmir Halkevi: “Daha Çok Randıman Vermiş Olması Beklenirdi”

İzmir Halkevi, Türk Ocağı’ndan kalma binayı kullanıyordu ve müfettişe göre burası, “Ankara’dan sonra, başka yerde eşi bulunamayacak kadar güzel”di. Ancak Ev’i idare eden “arkadaşlar” binaya bir kusur bulmuştu: “Sapalık.” Müfettiş ise bunun doğru olmadığını düşünüyor, büyük şehir hayatının kendine özgü yanlarını açıklamaya çalışıyordu. Halkevi, “İzmir’in muvman [hareket] merkezi olan Hükümet Konağı civarından ancak 5–6 yüz metre” uzaktaydı “ve bu kadarcık mesafe, büyük şehirler için büyük bir sapalık teşkil etmez”di. Ayrıca “Konak civarından Halkevi’ne doğru hem elektrikli tramvay hem de otobüs işlemekte”ydi. Kaldı ki “büyük şehirlerde merkezilik mes’elesi, küçük şehirlere nisbetle daha az mühim”di. Çünkü “Büyük şehirlerin her bir noktası, diğer bütün noktalarından yine uzakta kalır ve o noktaya gitmek için yine umumî nakil vasıtalarından istifade zarurî olur”du. Bu vasitalardan, “5–6 yüz metre ileride veya

³⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 115.

³⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 115.

³⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 115.

³⁸¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 115.

³⁸² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 116.

geride inmekte de büyük bir fark yok”tu. Bununla beraber otobüs ve tramvay seferleri yetersiz olmalı ki “arkadaşlar”, aynı zamanda “deniz kenarında bulunan” Halkevi’nin önüne bir iskele yapıp, “Körfez vapurlarının bu iskeleye de uğramasını istiyorlar”dı. Vapur seferleri sayesinde Ev’e gelmenin kolaylaşacağı, böylece Ev’in daha iyi *tanınacağı* tahmin ediliyordu. Çünkü mevcut şartlar altında gündelik hayat beklenenden yavaş dönüşüyor; Halkevi, halk arasında hâlâ “Türk Ocağı” olarak anılıyordu.³⁸³

Bina kadar bütçe de yeterli görünüyordu. Çünkü Hususî İdare’nin ayırdığı 11.000 liranın 8.400’ü alınmış; belediyeden 300, çeşitli bağışlardan da 285 lira gelir temin edilmişti. “Fakat Halkevi kasasına ilk para 11 Temmuz 1932 tarihinde, yani açılışından aşağı yukarı 5 ay sonra girmiş”ti. Dolayısıyla ilk beş ay zarfında Ev’in pek çalışmadığı veya çalışmadığı tahmin edilebilir.³⁸⁴

50’si kadın olmak üzere Ev’in 950 üyesi vardı. Üyelerin 220’si öğretmen, 11’i avukat, 41’i doktor, 51’i tüccar, 27’si çiftçi, 103’ü işçiydi. Çiftçilerin rençper, yarıcı veya ortakçı mı; yoksa çiftlik sahibi mi olduklarından bahsedilmemişti. Ama üye sayısı her hâlükârda yetersizdi: “125 bin nüfusa malik büyük bir şehrin millî kültür müessesesinin bu kadar aza ile kalması, gönlü tatmin etmemekte”ydi.³⁸⁵ Belki bu durumun nedenlerinden biri, gerçekten de binanın sapalığı veya iskeleye vapur seferlerinden mahrum oluşuydu.

Şube komitelerini oluşturan 28 kişinin dokuzu öğretmen, üçü memur, 16’sı da “serbes[t] vatandaş”tı. Yaklaşık bir yıl boyunca Ev’in başkanlığını Doktor Fikret Bey yapmış; fakat son fırka kongresinde, “kur’a ile vilayet idare heyetine girmekten müteessir olarak istiyfa” ettiği için Avukat Cevdet Akömer başkanlığa seçilmişti.³⁸⁶ Yani her iki başkan da münevverdi; ama Doktor’un fırka vilayet idare heyetine *kura ile* girmekten niçin müteessir olduğu anlaşılamıyordu. Halkevi başkanları, idare heyeti üyeleri arasından seçildiği için doktorun zaten bir yıldan beri bu heyette yer alması gerekiyordu. Öyleyse ya heyette yer olmadığı için Doktor *idareten* Ev başkanı yapılmış, bir yılın sonunda da *ancak kura ile* heyete seçilmeyi gururuna yediremeyerek başkanlıktan istifa etmişti; ya

³⁸³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 91–92.

³⁸⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 92.

³⁸⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 92.

³⁸⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 93.

da özel bir muayenehanesi vardı ve fırkaya muhalif hastaları, yani müşterilerini kaybetmekten bıkmıştı.

Ev’de şimdiye kadar 11 konferans verilmişti: “Dil İnkılâbı”; “Cinsî, Marazî Verasetin Tezahürleri”; “Çocuk Terbiyesi”; “Türk Felsefe Tarihi”; “Ziya Gökalp Neler İstiyordu ve Türk İnkılâbı Neler Yaptı?”; “Maarif Siyasetimiz”; “Kanserin Sebepleri ve Tedavi Yolları”; Tayyare ve Zehirli Gazlar”; “Sıhhî Bilgiler”; “Eski ve Yeni Edebiyatımız”; “Musiki Tarihimize Kısa Bir Bakış”. Ayrıca arıcılık hakkında da birkaç konferans verilmiş, hepsine “100–300 kişinin geldiği” söylenmişti.³⁸⁷

Merkezin tamimi geç ulaştığı için 23 Nisan’da bir şey yapılmamış, “24 Haziran 1932 ikinci tertip Halkevlerinin açılışı günü”nde 1.000 kişinin katıldığı bir toplantı yapılmış ve Kâtibiumumî’nin nutukları dinlenmişti. “23 Temmuz Hürriyet Bayramı’nda da bir şey yapılmamış”tı. “Gazi heykelinin açıldığı” 27 Temmuz akşamı “İsmet Paşa Hazretlerinin şerefine Halkevi salonunda bir müsamere verilmiş ve Ergenekon piyesi temsil” edilip bir de konser verilmiş; bu esnada “150–200 güzide şahsiyet” salonda bulunmuştu. “30 Ağustos 1932 Zafer Bayramı’nda mutat resmî merasime iştirak edilmekten başka bir şey yapılmamış”, “9 Eylül 1932 Kurtuluş Bayramı’nda büyük bir zafer alayı tertip” edilmişti. “29 Birinci Teşrin 1932 Cumhuriyet Bayramı’nda, gündüz mutat resmî merasime iştirak edilmiş”, akşam da Halkevi’nde, 200 kişinin katıldığı bir “tedansan” verilmişti. “23 Birinci Kânun 1932 Kubilay Günü”nde, “4–5 yüz kişilik bir heyet halinde ve Halkevi tarafından kiralanan hususi bir trenle Menemen’e gidilmiş, şehidin mezarına Halkevi namına” bir çelenk bırakılmış, yine Ev namına “bir hitabe söylenmiş”ti. “27 İkinci Kânun 1933 Tayyare Şehitleri İhtifaline” bir çelenkle iştirak edilmişti. “24/2/1933 Halkevlerinin yıldönümü günü”nde ise “Ankara’nın nutukları dinlendikten sonra bir konser verilmiş ve bir de piyes oynanmış”; bunları izlemek için “takriben 1.000 kişi” gelmişti.³⁸⁸

Dil, edebiyat, tarih şubesi üç kola ayrılmıştı. Dil kolu, “Vilayet Söz Derleme Heyeti içinde” çalışıyor; “dil anketiyle” meşgul olmuyordu. Edebiyat kolu, “merhum şair Tokadîzade Şekip Bey’in tercüme-i halini, felsefesini ve şiirlerini topluyarak bir kitap”

³⁸⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 94.

³⁸⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 94–96.

hazırlamıştı. Aslında kitabı hazırlayan, “Komite azasından Hüseyin Avni Bey”di ve bu iş için “büyük masraflar” yapmasına rağmen “55 liradan ibaret bir yardım” görmüş olmaktan şikâyet ediyor, “Maarif Vekâleti’nin bu eserden bir miktar satın alarak kütüphanelere tevzi etmek suretiyle” yardım etmesini istiyordu. Tarih kolu içinse “Kız Lisesi Müdürü Haydar Bey, İzmir’in rehberini yazmağa” çalışıyordu. Lise Tarih Muallimi Halit Bey, Aydınogulları hakkında yaptığı tetkikatın neticelerini; “şube azalarının bir kısmı” da Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti’nde çalışıp, “muhtelif yerlerdeki asar-ı atikaya dair 6 eser” neşretmişti. “Ziya Gökalp Ne İstiyordu ve İnkılâp Neler Yaptı?” ile “Eski ve Yeni Medeniyet” başlıklı konferansları da bu şube hazırlamıştı; ama birincisini 50, ikincisini 25 kişi izlemeye gelmiş; üçüncü konferans ise “yalnız 15 kişi”nin gelmesi üzerine iptal edilmişti. “... şubenin bundan sonra konferans vermeğe cesareti kalma”mıştı.³⁸⁹ Dolayısıyla İzmirliilerin de *sıkıcı* etkinliklere ilgi göstermediği söylenebilir.

Güzel sanatlar şubesi üyelerinin “ekseriyetini alaturkacılar teşkil” etmekle birlikte “beynelmilel musiki üzerinde çalışan” elemanlar da vardı. Bu sayede “40 kişilik bir senfonik orkestra” ile yine bu orkestrayı oluşturan elemanlar içinden “15 kişilik bir salon orkestrası” kurulmuştu. “Senfonik orkestra” 6 İkinci Kânun [Ocak] 1933’te ilk konserini vermiş, “gördüğü rağbet üzerine” 2 Şubat’ta bir konser daha vermişti. Salon orkestrası da her pazartesi prova yapıp, “millî bayramlarda ve fevkalade günlerde çalmakta”ydı. Ancak halkın daha çok alaturkaya ilgi gösterdiği anlaşılıyor; zira “Halkın Şark musikisine karşı iştiağını büsbütün mukabelesiz [karşılıksız] bırakmamak için” şube “bu musikiyi de konserlerde” icra ediyordu. Yani kültürü değiştirmesi beklenen Halkevi bir kez daha mevcut kültüre boyun eğmişti; ama bu sefer tamamen değil. Çünkü konserlerde Şark musikisine *tarihî eser* muamelesi yapılıyor, “musiki tarihini tatbikî şekilde göstermek maksadiyle ve tarihî kıyafetlerle” bu musiki icra ediliyordu. Diğer bir deyişle hem halkın hem de Halkevi’nin dediği oluyordu. Nitekim şube, “millî şarkıları”, yani türkülerini “Garp tekniği dahilinde armonize ederek Garp aletleriyle halka” dinletmek istiyor; böylece halk ile Halkevi’nden veya Doğu ile Batı’dan bir sentez yaratmak istiyordu – ki bu istek, musiki inkılâbına içkin tartışmalardan da bağımsız düşünülemezdi.³⁹⁰ Orkestra kurup

³⁸⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 98–99.

³⁹⁰ Henüz 1927’de Rauf Yekta müzik dinleyenleri üç gruba ayırmıştı: (1) Tek müzik türünün “Garp müziği” olduğunu savunanlar, (2) alaturkanın bizim müziğimiz olduğunu, mevcut haliyle yeterli olduğunu

konser vermek dışında şube müzik dersleri de veriyordu. "... bir piyano, bir keman ve bir derse teganni [şarkı söyleme] muallimi bularak" kurslar açılmış; ama "birer buçuk ay sonra derse gelen kalmadığından" devam ettirilememişti. Derslere gelen kimse kalmamasının nedeni ise öğretmenler arasındaki *Doğu-Batı* tartışmasıydı: "Keman ve teganni derslerinin alaturka usul üzere verildiği ve bunların muallimleriyle piyano muallimi arasındaki alaturka-alafranga ihtilafının da derslerin devam edememesinde âmil olduğu anlaşılmıştır." Müzik dışındaki sanat dallarında şubenin henüz faaliyeti yoktu ve sadece iki ressam ile bir mimarın şubeye üye olmasının, üstelik şehirde hiç heykeltıraş bulunmamasının da bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülebilirdi. Sadece 1 Mart 1933'teki "tedansan" ile 19 Mart'ta, "Umumî Meclis azaları şerefine verilen çayda", inkılâp ve gayelerini anlatmak için hazırlanan "canlı tablolar" gösterilmişti.³⁹¹

Temsil şubesi şimdiye kadar 27 temsil vermişti. Bunların "20'si Esnaf ve Amele Teşekkülleri mensuplarına", "3'ü muhtelif ilk mekteplerin himaye heyetleri menfaatına", "1'i mektep mezunları şerefine", "1'i Gazi heykelinin açılışı günü akşamı İsmet Paşa Hazretlerinin şereflerine (*Ergenekon* piyesi), "1'i Fırka mensuplarına (*Ergenekon* piyesinin tekrarı), "1'i de 24 Şubat 1933 Halkevlerinin yıldönümü merasiminde" verilmişti. Temsillerin çoğunun Esnaf ve Amele Teşekkülleri mensuplarına verilmesinin nedeni müfettişe göre bu teşekkülleri firkaya "ısındırmak"tı. Muhtemelen hem yine bu nedenle hem de kadın eleman olmadığı için "mümkün merteye kadınsız oynanan piyesler" seçilmişti. Fakat artık "ikisi hanım olmak üzere 20 kişilik nezih bir temsil grubu" vardı ve "*Mete* piyesini hazırlamağa koyulmuş"tu.³⁹²

"İzmir'de meşgul olunan sporlar"; futbol, yüzücülük, kürek çekme ve tenisi. Kürek çekme için "yalnız 5 vasıta", tenis için de sadece Karşıyaka'da üç kort vardı. "Atletizm ile yalnız Amerikan Koleji'nin jimnastikhanesinde yetişmiş olan gençler" ilgileniyordu.

---

savunanlar, (3) "Garp musikisinin vesait-i tekamüliyesinden istifade ederek Türk musikisini ıslah ve terakki ettirmek" gerektiğini savunanlar. Bkz. Rauf Yekta, "Türk Musikisi Nasıl Islah Olunabilir?," *Telsiz*, sayı 8 (18 Ağustos 1927): 1. 1 Kasım 1934 tarihli TBMM açılış nutkundan ise Atatürk'ün üçüncü grupta yer aldığı anlaşılıyor: "Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları, bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu düzeyde, Türk ulusal musikisi, yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir." *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Cilt 25, Devre 4, 1 Kasım 1934, 4.

³⁹¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 99-100.

³⁹² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 100.

Şube ise “çalışmasının ağırlığını, İzmir’deki federe olmamış spor kulüplerini Halkevi’ne yanaştırarak onların teşkilat ve disiplinleri üzerinde müessir olmak hususuna” vermişti.³⁹³

İçtimaî yardım şubesi; “azalarını, ikamet ettikleri mahallere göre kollara ayırmış ve her kola, kendi mahallesindeki halkın sıhhî ve içtimaî dertleriyle alakadar olmak vazifesini vermiş”ti. Ayrıca para ayrılmadığı için şube; “hayırperver tüccar ve esnafın” bağışları sayesinde “Urla’nın fakir bir köyüne un” dağıtmış, “geçen Şeker Bayramı’nda da şehirdeki 167 fakir çocuğu [...] giydirmiş”ti. Ayrıca fakir hastalar, şubenin doktor üyeleri tarafından ücretsiz muayene ediliyor, ilaçları da yine ücretsiz olarak “Belediye ve Hilaliahmer [Kızılay] dispanserlerinde” yaptırılıyordu.³⁹⁴

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi “şimdiye kadar, yalnız Fransızca dersi vermek isteyen bir muallime, Halkevi’nde yer göstermekten başka bir şey yapmamış”tı. “Talebesinden ücret alarak onlara ders veren bu muallim de 3 ay kadar ders verdikten sonra İzmir’den” ayrıldığı için kurs yarım kalmıştı.³⁹⁵

Kütüphane ve neşriyat şubesi henüz bir kütüphane kurmaya çalışıyordu. Türk Ocağı’ndan kalan az sayıdaki kitapla nitelikli bir kütüphane kurulamayacağı düşünüldüğü için “Salepçi Oğlu Kütüphanesi”nden 1.600 kitap getirtilecek, İstanbul kitapçılarından da “500’e yakın kitap” satın alınacaktı. Salon ve dolaplar hazır; ama kitapların gelebilmesi için bazı bürokratik hataların düzeltilmesi gerekiyordu.³⁹⁶

Köycüler şubesinin başkanı, “Vali Paşa Hazretleri”, yani Kâzım [Dirik] Paşa’ydı. Şube komitesi üyelerinin “biri zürra [çiftçi], biri doktor, biri baytar, biri de içtimaiyatçı”, yani sosyologdu. Valiyle birlikte, şimdiye kadar “12 kadar köy” gezilmişti. Bu gezilerde, “her aza kendi ihtisasına taalluk eden hususlarda köylüleri tenvir etmekte, doktor da hasta köylüleri yerinde muayene” etmekteydi. Şube, içtimaî yardım şubesiyle iş birliği yaparak hastaların tedavisiyle de ilgileniyordu. Ancak “şehirdeki fakir hastalar gibi muayene edilmek”, ilaçlarını dispanserlerde yaptırmak ve gerekirse hastaneye yatırılmak için köylülerin, ihtiyar heyetlerinden aldıkları vesika ile içtimaî yardım şubesine başvurması

³⁹³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 101.

³⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 102–103.

³⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 103.

³⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 103.

gerekiyordu. Şubenin daha iyi çalışabilmesi için “tabiî azalar”ın da şubenin amaçlarını iyice anlaması gerekiyordu. Tabiî azaları, yani “köy muallimlerini, kendi maksatlarına hizmet hususunda daha mücehhez bir hale koyabilmek için” şube “geçen tatil devresinde, İzmir Ziraat Mektebi’nde 40 köy muallimini, 20 gün devam eden bir kurstan geçirmiş”ti. “Bu kursta, kısmen Ziraat Mektebi ve Enstitü muallimleri ve kısmen de şubenin komite azaları tarafından köy muallimlerine ziraî, sıhhî, iktisadî, baytarî, içtimaî ve idarî sahalarda malûmat” verilmişti. Kursa devam eden muallimler “Ziraat Mektebi’nde yatırılıp, 57. Fırka tarafından da iâşe edildikleri” için kurs, “şubeye yalnız 380 liraya mal olmuş”tu.³⁹⁷

Müze ve sergi şubesi ise “hiçbir faaliyet gösterememiş”ti. Çünkü şube başkanı olan müze müdürü, “müzedeki görevini kâfi addedip” şubenin “daha fazla bir şey yapamayacağı fikrinde”ydi.³⁹⁸

Sonuç itibarıyla müfettiş, İzmir Halkevi’nin “faaliyetlerini istihfaf etmek [hafife almak] doğru değildir,” diyordu. “Fakat İzmir gibi tanınmış ve ileride bir şehirdeki Halkevi’nin şimdiye kadar daha çok randıman vermiş olması beklenirdi.” Zira “çalışmak için her türlü elemanlar hazır” olduğu gibi “muhteşem bir bina”, “kâfi varidat” ve “bol çalışma unsurları” da mevcuttu. Bundan dolayı da Müfettiş Ş., İzmir Halkevi’nin çalışmalarını yetersiz bulmuştu.³⁹⁹ Bina ve bütçe yeterli olduğu, şehirde de bol miktarda münevver olduğu halde Ev’in yeteri kadar çalışamamasının nedeni ise münevverlerin ilgisizliği olmalıydı.

2.2.11. Aydın Halkevi: Memnuniyete Şayan

Aydın Halkevi, Fırka ile aynı binayı paylaşıyordu; ama yedi odalı binanın sadece dört odası kullanılabilirdi. Bu dört odanın biri kütüphane, diğeri büro olduğu için Fırka ile Halkevi’ne bir oda ve bir salon kalıyordu. Gerçi binaya bitişik bir salon inşa ediliyordu ama “[p]aranın kifayetsizliğinden, inşaat tatil edilmiş”ti. Dolayısıyla bina ne fırkaya ne de Halkevi’ne yetiyordu. Hususî İdare’den ayrılan 8.000 liranın 6.800’ü alınmış;

³⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 104–105.

³⁹⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 105.

³⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 105.

belediyeden 756, bağışlar sayesinde de 510 lira temin edilmişti.⁴⁰⁰ Yani bütçenin, bina kadar yetersiz olmadığı anlaşılıyordu; ama bu parayla, salonun inşaatının bitirilemediği de bir gerçektir.

31’i kadın olmak üzere Ev’in 329 üyesi vardı. Üyelerin dokuzu avukat, 14’ü doktor, 27’si tüccar, 12’si çiftçi, 45’i işçiydi. Hemen her zaman olduğu gibi çiftçilerin *hangi sınıftan* – yani rençper vs. mi, yoksa toprak sahibi mi– olduğuna değinilmemişti. Buna karşılık, “[i]stifade edilebilecek unsurlar”ın, yani öğretmen ve memurların üye olduğu belirtilmişti. Şube komitelerini oluşturan 27 kişinin 12’si öğretmen, 12’si memur, üçü de “serbes[t] vatandaş”tı “(1’i tüccar, 2’si bankacı).” Ev’in açıldığı 19 Şubat 1932’den 4 Mart 1932’ye kadar başkanlığı, “Fırka Vilayet İdare Heyeti Reisi, Aydın Mebusu Adnan [Menderes] Beyefendi”; “10 Birinci Teşrin [Ekim] 1932 tarihine kadar Doktor Mukadder Bey” yapmıştı. O tarihten beri de Avukat Neşet Bey başkandı.⁴⁰¹

Şimdiye kadar sekiz konferans, yedi müsamere, iki konser, “[m]illî bayramlarda ve fevkalade günler”de de altı toplantı yapılmış; konferanslara 960, müsamere ve konserlere 5.334, diğer toplantılara da 1.907 kişi gelmişti. “Aile eğlenceleri, çaylar, gardenpartiler bunlara dahil değil”di.⁴⁰² Yani Aydın halkı da *eğlenceli* faaliyetlere daha çok ilgi gösteriyordu.

Dil, edebiyat, tarih şubesi dört konferans vermiş ve “Kubilay İhtifali”ni düzenlemişti. Dil kısmı, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin derleme esasları” hakkında bir konferans vermişti. Komite üyelerinin üçü de “Vilayet makamında müteşekkil Söz Derleme Heyeti’nde” çalışıyordu. Bu heyet haftada bir toplanıyordu. “Komite, Dil Tetkik Cemiyeti’nin, Arapça ve Farsça sözlere Türkçe karşılık bulmak için açmış olduğu ankete de iştirak ederek cevap listelerinin yollanmasına vasıta” oluyordu. Şubenin tarih kısmı; Ev’in kütüphanesi için “[t]arihe ait 100 kadar kitap” satın almış, Aydın tarihinin yazılması için şehrin “tarihine ait vesikaları” toplamış ve bir “Millî Tarih Dershanesi” açmaya karar vermişti. “Edebiyat mesaisi” ise “bir miktar edebî kitap getirtip kütüphaneye koydurmaktan ibaret”ti.⁴⁰³

⁴⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 80.

⁴⁰¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 80–81.

⁴⁰² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 82.

⁴⁰³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 85.

Güzel sanatlar şubesi, ücretli bir öğretmen aracılığıyla, 21 kişilik bir bando kurmuştu. "... muhtelif vesilelerle halk için" konser veren bandonun "içinde bir caz heyeti de var"dı. "Ayrıca, şubenin alafranga musikiye aşına ve heveskâr gençleri tarafından konserler de" verilmekteydi. Dolayısıyla bandonun, alafranga eserler değil; "millî ve fevkalade günler"de marş veya "millî şarkılar" çaldığı tahmin edilebilirdi. Öğretmenler ücret istediği, şube ise vermek istemediği için müzik kursu açılmamıştı. Müzik dışındaki sanat dallarında ise "Mimar Sinan ihtifali yapmaktan başka bir faaliyet ve hareket yok"tu.⁴⁰⁴

Temsil şubesinin dokuz kadın üyesinin hepsi öğretmendi. Şube şimdiye kadar Aydın, Nazilli ve Söke'de birer defa *Akın* piyesini; Aydın ve Yenipazar nahiyesinde de birer defa *Özyurt* piyesini sahnelemişti. *Akın*'ın Aydın'daki temsili, Sanat Mektebinin bahçesinde; *Özyurt*'unki ise sinemada gerçekleştirilmişti.⁴⁰⁵

Aydın'da bir spor kulübü, bir Avcılar Kulübü, bir de Atlı Spor Kulübü vardı. Halkevi, "ayrı bir bina kiralararak hepsini oraya yerleştirmiş"; ayrıca "spor kulübüne mühim nakdî yardımlar da yapmış"tı. Ancak spor kulübünün "yalnız 31 faal azası" vardı ki "15 bin nüfusa malik olan Aydın şehrine nisbetle çok az"dı. Bu kulüp, "Biraz voleybol ve biraz da eskrim talimleri müstesna olarak, hemen daima futbol"la meşguldü. "İzmir'den iki kulübü ve Denizli ve Milas kulüplerini davet ederek Aydın'da onlarla birer maç", Denizli'de de Menderes Kulübü'yle bir maç yapmıştı. Kulüp, "Eksersizlerini, Aydın'daki askerî takımlarla" yapıyordu. Ayrıca kulüp, "57. Fırka Liva Kumandanı Baki Bey'e ve *Gol* gazetesi sahibi Refik Osman Bey'e (umuma mahsus olmak üzere) birer konferans verdirmiş"ti. Kulüp kaptanı da "sık sık sporculara konferanslar vermekte"ydi. Avcılar Kulübü'nün 27 üyesi vardı ve "4 defa sürekle avı yapmış, 24 domuz öldürmüşler"di. "... memlekette at ve binicilik muhabbetini ve koşu hareketini uyandırmak" gayesini güden Atlı Spor Kulübü'nün ise otuz üyesi vardı. Kaç kişi oldukları söylenmemişti ama bu kulübe kadınlar da üye olmuştu. Kulübün "10-12" hayvanı vardı ve üç hayvan daha alınması düşünülüyordu.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 85-86.

⁴⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 86.

⁴⁰⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 86-87.

“Aydın’da Hilaliahmer [Kızılay] ve Himayietfal [Çocukları Himaye] Cemiyetlerinin birer şubesi ve ilk mekteplerde himaye heyetleri” vardı. Ama “[i]lk mekteplerin himaye heyetlerinin faal olamadıklarını gören şube, onların vazifesini kendi üzerine” almıştı. Bundan dolayı şube; “100 fakir çocuğa yemek pişirtirip vermekte”, “orta mektep talebesinden 15 çocuğa maaş vermekte”ydi, “15 çocuğun da kitaplarını alıvermiş”ti. Öğrencilere yardım etmenin dışında şube, “40 babasız çocuğun bakımları için annelerine ve ayrıca 10 kadar da işten kalmış fakire maaş” veriyordu. Ayrıca şube üç konferans vermişti.⁴⁰⁷

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi, Fransızca ve Almanca kursu açmak istemişse de “daha açılmadan muallimleri şuraya buraya gittiğinden muvaffak olamamış”tı. Yani hiçbir faaliyet yoktu.⁴⁰⁸

Kütüphane ve neşriyat şubesine, Türk Ocağı’ndan 180 kitap kalmıştı. Sonra 300 kitap satın alınmış, firka merkezi ve Devlet Matbaası’ndan “320 kadar” kitap gönderilmiş, ayrıca 200 kitap da bağışlanmıştı. Bir yılın sonunda, 24 Şubat 1933’te kütüphane açılmıştı. Söz konusu 1.000 kitabın yanında, “[h]er türlü gazete ve mecmua” mevcuttu. Maaşlı bir memur da vardı. 25 Şubat’tan 31 Mart’a kadar 925 kişi gelmişti. “Aydın’da başka kütüphane mevcut olmadığına göre Halkevi Kütüphanesi, memleketin irfan cephesindeki büyük ve mühim bir gediğini doldurmuş” olmalıydı. “Neşriyat hususunda” ise “[i]çtimaî yardım şubesinin verdiği sihhî konferansların broşürler halinde” basılıp köylere dağıtılmasına karar verilmişti.⁴⁰⁹

Köycüler şubesinin faaliyeti; “[b]ir kere bir köye gidip köylülerle görüşmekten”, “Ziraat Mücadele Müdürü’nün yazdığı ‘İncircilere Öğüt’ eserini 200 nüsha tabettirip köylere dağıtmaktan”, “[b]azı hasta köylüleri muayene ettirmekten”, “bazı köylülerin de işlerini takip edivermekten ibaret”ti.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 87–88.

⁴⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 88. 88.

⁴⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 88.

⁴¹⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 88.

Müze ve sergi şubesi, “[a]sar-ı atikanın ve kitabelerin yerlerini tesbit” etmiş; ayrı ayrı bulunan “taş eserlerin büyük parkta, toplu bir halde muhafazaları için” belediyeyle vilayete başvurmuştu. İleride bulunacak eserlerin “fotografilerini almak üzere bir de fotoğraf makinesi almışlar”dı. “Sergi kısmında henüz bir faaliyet yok”tu.⁴¹¹ Müfettiş göre ise Aydın Halkevi, “bir iki şubesi müstesna olmak üzere, [...] memnuniyete şayan suret ve derecede çalışmış”tı. “Bina vaziyetleri de daha müsait bir şekil aldıktan sonra” daha iyi çalışılacağından “şüphe edilemez”di.⁴¹²

2.2.12. Denizli Halkevi: Her Şeye Rağmen Faal

Denizli Halkevi; Hususî İdare’ye ait, “Çaybaşı semtinde kâin [mevcut], 2 ufak oda ve 1 de büyücek salondan ibaret bir bina”yı, kira vermeden kullanıyordu; ama aslında kullanamıyordu. Çünkü odalardan biri spor kulübüne verilmişti, diğeri de kütüphaneydi. “... toplanmak ve çalışmak için, kabil-i istifade olarak, yalnız salon kalmış”tı. Bu yüzden de idare heyeti, Fırka binasında; “şube komiteleri de gâh Halkevi binasında, gâh Fırka binasında toplanmakta”ydı. “Delikli Çınar civarında, eski Maarif Dairesi denilen ve yine Hususî İdare’ye ait olup meccanen [ücretsiz olarak]” Halkevi’ne tahsis edilen bina da “ders ve kurslar için” kullanılmakta, güzel sanatlar ile halk dersaneleri ve kurslar şube komiteleri “bazan da bu binada toplanmakta”ydı. Kısacası, bina yetersizdi. Ama Hususî İdare’nin inşa ettirmekte olduğu yeni binanın, gelecek yaz biteceği söyleniyordu. Müfettiş Ş., “Denizli Halkevimiz, para hususunda, şimdiye kadar görmüş olduğumuz Halkevleri arasında en bahtsız vaziyettedir,” diyordu. Çünkü Halkevi’nin “başlıca yardım membarı” olan Hususî İdare’nin bütçesi, Ev açılmadan önce yapılmıştı. Ev’e yardım için bütçede yapılmak istenen değişiklikler de merkeze tasdik ettirilememişti. Bu yüzden Ev, Hususî İdare’den sadece 200 lira alabilmişti. Ev’in “zaruri masraflarını” fırka karşılıyordu, bunlara ek olarak ise ancak 160 lira verebilmişti. Yani bütçe de bina kadar yetersizdi.⁴¹³

Ev’in, “36’sı kadın olmak üzere 444 azası” vardı. Şube komitelerini oluşturan 30 kişinin 15’i öğretmen, 9’u memur “(biri doktor)”, 6’sı “serbes[t]”ti “(2’si avukat, 1’i doktor, 1’i kimyager, 1’i tüccar)”. Ev başkanı ise Fahri Akçakoca’ydı.⁴¹⁴

⁴¹¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 89.

⁴¹² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 89.

⁴¹³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 68–69.

⁴¹⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 69–70.

“Millî Bayramların ve Fevkalade Günlerin kutlulanması”ndan idare heyeti sorumluydu; ama kutlama namına pek faaliyet yoktu. 23 Nisan’da, merkezin “verdiği direktifler dahilinde toplantı ve merasim” yapılmıştı. “İkinci Tertip Halkevlerinin” açılma yıldönümü olan 24 Haziran’da Kâtib-i Umumî Recep Bey’in “nutuklarını dinlemek üzere Halkevi’nde toplanılmışsa da nutkun iyi dinlenilemediği ve başka bir şey de yapılmadığı” söylenmişti. Toplantıya kaç kişinin geldiği de bilinmiyordu. 23 Temmuz Hürriyet Bayramı’nda bir şey yapılmamış, 30 Ağustos Zafer Bayramı’nda “merasim-i mutadeden [her zamanki törenden] ve Tayyare Cemiyeti’ne zahir olmaktan [gitmekten] başka bir şey yapılmamış”tı. Cumhuriyet Bayramı’nda, sabah “(sırf öz Türkçe olmak üzere) bir nutuk” irat edilmiş; gece de “Askerlerinkinden başka olarak Halkevi tarafından ayrıca bir fener alayı tertip” edilmiş ve “millî oyunlar” oynanmıştı. İdare heyeti sadece, “12 Birinci Kânun [Aralık] 1932 tarihinde başlayan Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası’nın” programıyla “çok yakından alakadar” olmuştu. İlk gün açılış töreni yapılmış; ikinci gün, “Temsil Heyeti tarafından Muallim Mektebi salonunda Yerli Mallar hakkında bir piyes” oynanmış; üçüncü gün, “Halkevi’nde, iktisat mevzuu etrafında bir konferans” verilmiş ve 300 kişilik salon tamamen dolmuş; dördüncü gün, “[k]ahvehane, sinema gibi umumî yerlerde ve hapisanede Tasarruf ve Yerli Malları hakkında hitabeler” yapılmış; beşinci gün, “[k]üçük tasarrufların kıymeti hakkında bir konferans” verilmiş ve salon yine tamamen dolmuş; altıncı gün, “esnaf teşekkülleri”, “arabalar üzerinde sanatlarının icrasını göstermek suretiyle” –yine Evliyâ Çelebi’nin İstanbul’da gördüğü esnaf alayını hatırlatan– bir geçit resmi düzenlemiş; yedinci gün de “Halkevi salonunda, talebe arasında tasarruf ve yerli mallar hakkında tahrir [yazı] ve hitabet müsabakası” yapılmıştı. Ayrıca bu hafta boyunca, “kahvehanelerde yalnız üzüm ve incir istihlak edilmesinin [tüketilmesinin] temin olunduğu” söylenmişti. “İlk Halkevlerinin açılış yıldönümü” olan 24 Şubat 1933’te ise “Muallim Mektebi konferans salonunda, 30 kadar köylünün de iştirak ettiği, 400–500 kişilik bir toplantı” yapıp “Ankara’da verilen nutukların radyo ile dinlenmesinden sonra *İkizler* piyesi” oynanmıştı.⁴¹⁵

Dil, edebiyat, tarih şubesi; “öz Türk kelimeleri derlemekle meşgul olmuş”, bulduğu “300 kadar kelime”yi, “üç ayda bir merkeze” göndermişti. Şube komitesinin de yer aldığı

⁴¹⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 71.

Vilayet Söz Derleme Heyeti, şimdiye kadar aldığı 2.500 fişin 1.900'ünü inceleyip merkeze göndermişti. Anketle ilgilenmek için de “dilcilerden 44 arkadaş” seçilmişti. Bu anket listeleri de “cemiyyet merkezine” gönderiliyordu. “Şube, 70–80 kadar halk türküsü de toplamış ve bir kısmını güzel sanatlar şubesine”, notaya alınması için vermiş; 100 kadar atasözünü de yine merkeze göndermişti. Şube, “alakadar şubelerle” birlikte köy gezilerine de katılıyordu. “Mutaflık [kıl dokuma] sanatının yaşadığı Manastır köyüne yaptığı seyahatte bu sanata ait [...] 40–50 kadar tabir ve ıstılahtan [terimden] başka mutaflık aletlerinin şekillerini de tesbit etmiş”ti. Şube, tarihle ilgili iki konferans vermiş; “[y]azılması kararlaştırılan Denizli tarihi için” mezarlıkta “hafriyat ve taharriyat” yapmış, böylece Osmanlı ve Selçuklulara ait mezar taşları bulup, bunların bir kısmını, “Maarif Dairesi civarındaki binaya nakletmiş”ti. Şube, “Denizli’de halk edebiyatına ait bir şey bulamamış”; “[y]alnız halk düğünlerine ait tetkikat yapmış ve bu hususta bir broşür” yayımlamıştı. Konferanslarla da bu şube ilgilenmiş, “[t]asarruf ve Yerli Mallar Haftası’nda verilen konferanslardan başka 10 konferans” vermişti. “İslam ve Türk Medeniyeti”, “Halkçılık ve Cumhuriyet”, “Mevsimin Salgın Hastalıkları”, “Bizde Sporculuk Niçin İlerlemiyor?”, “İnkılâp Tarihinde Tefik Fikret’in Rolü”, “Selçukîler ve Germiyanîler Zamanında Denizli”, “Denizli’de 3 Mühim Hastalık”, “Salgın Hastalıklar ve Bilhassa Lekeli Humma”, “Denizli’de Germiyan ve İnançoğulları”, “Yeni Yaşayışta Gençliğin Kadınlığa Karşı Vazifeleri” başlıklı konferansların her birini 200 ilâ 300 kişi dinlemişti.⁴¹⁶

Güzel sanatlar şubesi üyelerinin üçte ikisi, “musiki heveskârları”; geri kalanı, “(içlerinde mimar ve ressam bulunan) fen memurları”ydı. Eski Musiki Yurdu’ndan devralınan “11 keman, 1 piyano ve 1 davul ile musiki dersleri” açılmıştı. Haftada iki gün verilen keman dersine “10–12”, haftada bir gün verilen piyano dersine ise iki kişi geliyordu. Şube, “alakadar şubelerle” birlikte köy gezilerine de katılıyor; dil, edebiyat, tarih şubesinin verdiği şarkıları notaya alarak merkeze gönderiyordu. Şube, “Türkçe ezanı da notaya almış”; “Şubeye mensup bir kısım arkadaşlar bazı köylere gidip ezanı bizzat okumuşlar ve imamlara da öğretmişler”di.⁴¹⁷ Resimle ilgili olarak, “Tasarruf ve Yerli Mallar

⁴¹⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 72–74.

⁴¹⁷ Türkçe ezan ilk kez 30 Ocak 1932’de, İstanbul’daki Fatih Camii’nde okunmuştu. Bkz. “İlk Türkçe Ezan Dün Fatih’te Okundu,” *Cumhuriyet*, 31 Kânunusani 1932.

Haftası'nda açılan Yerli Mallar Sergisi'nde, şubeye mensup ressamların hazırladıkları 20 kadar tablo da teşhir edilmiş”ti. “Diğer sanatlarda henüz faaliyet yok”tu.⁴¹⁸

Temsil şubesinin, “5’i hanım olmak üzere 20 kişilik bir temsil grubu” vardı ve hanımların hepsi muallimdi. Şube şimdiye kadar bir defa *Özyurt*, iki defa *Akın*, iki defa da *İkizler* oyununu sahnelemişti. Temsillerden birinin ücret karşılığı verilmesiyle elde edilen 50 lira, “muallim ve orta mekteplerdeki fakir talebeye dağıtılmak üzere içtimaî yardım şubesine” verilmişti. Yersizlik yüzünden temsillerden biri Muallim Mektebi salonunda, diğerleri sinemada verilmiş; “[b]azı temsillere köylüler de davet edilmiş”ti – ama bu davete icabet edilip edilmediğinden bahsedilmiyordu. Ancak şube komitesi, kendi faaliyetlerinden memnun olmamalı ki “parasızlıktan, yersizlikten ve hanım azaların naz ve istiğnalarından [tenezzül etmemelerinden] müşteki [şikâyetçi]” idi.⁴¹⁹

Denizli’de toplam 180 üyesi olan iki spor kulübü vardı ve Halkevi, İdman Yurdu’nu Halkevi binasına; Menderes Kulübü’nü de fırka binasına yerleştirmişti. Bu kulüplerin faaliyeti, “hemen münhasıran futboldan ibaret”ti. Futbol sahası ise, “etrafi kısmen tamire muhtaç bir duvarla muhat [çevrili] tabiî bir meydan”dı. Bir de Avcılar Kulübü vardı ve kendi binasını kullanıyordu. Şube; spor hakkında bir konferans vermiş, “halkın spora karşı alakasını” artırmak için “2 spor eğlencesi” düzenleyip bunlara köylüleri de davet etmiş, geçen sonbaharda bir de “at koşusu” düzenlemişti.⁴²⁰

İçtimaî yardım şubesi; köy gezilerine katılıp köylüleri muayene etmiş, “sıtmalılara kinin dağıtmış”, “diğer hastalara reçete vermiş ve şehirden kendilerine ilaç göndermiş”; Temsil şubesinin verdiği 30 lirayı, “muallim ve orta mekteplerin fakir talebesine” dağıtmıştı. Şube üyesi doktorlar da “mekteplerdeki fakir talebeyi muayene etmiş”, “menenjit hastalığının tehdidine karşı talebeye Tripaflavin dağıtmışlar”dı.⁴²¹

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi, Millet Mekteplerine yardımcı olmak için bir “B dershanesi” açmış; ayrıca Fransızca, daktilo, “nakış-dikiş” ve fotoğrafçılık kursları da

⁴¹⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 74.

⁴¹⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 75.

⁴²⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 75.

⁴²¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 75.

açmıştı. Fransızca kursuna 21 öğrenci, iki ay boyunca devam etmiş, sonra kurs tatil edilmiş; tatilden sonra ise devam eden olmadığından kurs kapatılmıştı. “2 hanımın idare ve 32 hanımın devam ettiği” daktilo kursu, “19 kişiye şahadetname verdikten sonra 2. devreye başlamış”tı. “2. devreye 8 talebe devam” ediyordu. Bu kursa sadece kadınların katılması; daktilo kullanmayı bilmenin kadınlara has bir meziyet, daktilo kullanmadan yapılamayacak *sekreterliğin* de yine kadınlara has bir meslek olarak görüldüğünün kanıtıydı. Tabî ki “nakış-dikiş” kursu da kadınlara yönelikti. Nitekim kursun, muhtemelen bir tekstil mağazasının teşvikiyle açıldığı anlaşılıyordu: “Bu kursu esasen Kavman mağazası açmış, Halkevi de yer göstermiştir. 38 hanım devam etmektedir.” Fotoğrafçılık kursuna ise dört kişi devam ediyordu; ama bu sayının artması bekleniyordu.⁴²²

Kütüphane ve neşriyat şubesi, Türk Ocağı’ndan kalma 128 kitaba 365 kitap daha ekleyerek, “Halkevi’nin iki odasından birisinde” bir kütüphane kurmuştu. “Neşriyat yapmak” içinse “tek bir Vilayet gazetesinden başka vasıta” yoktu, “bunun da hacmi pek küçük olduğundan” neşriyat yapılamıyordu.⁴²³

Köycüler şubesi, “alakadar şubelerle müştereken bazı köyleri gezmiş”, “şehre gelen ve müracaat eden köylülerin istidalarını [dilekçelerini] yazmış, hükümet nezdindeki işlerini takip etmiş, hasta olanlarını içtimaî yardım şubesindeki doktorlara muayene” ettirmiş; “Köylüler arasındaki su kavgalarını da sulhan halletmeğe çalışmış”tı. Şube, “[k]öylülerle şehirlileri seviştirmek maksadiyle bazı Halkevi eğlence ve toplantılarına köylüleri de davet” etmişti.⁴²⁴

Müze ve sergi şubesi, müzecilikle ilgili olarak, “bir yer kazılırken çıkan bir küp ile bazı ufak tefek eski şeyleri (1 toplu iğne, 2 hançer, 1 aygıt, 1 su ibriği) toplayıp muhafaza” etmek ve “birkaç tane eski para alıp bunlara eklemekten ve dil, edebiyat, tarih şubesinin mezar hafriyatıyla de alakadar olmaktan”; sergiyle ilgili olarak da “Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası’nda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin tertip ettiği sergiye müzahir

⁴²² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 76.

⁴²³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 76.

⁴²⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 76.

[yardımcı] olmaktan başka bir şey yapamamış”tı.⁴²⁵ Müfettiş Ş.’ye göre ise Denizli Halkevi, “parasızlığına ve gayri müsait ve dağınık bina vaziyetine rağmen çalışmış”tı.⁴²⁶ Ancak para ve binanın yeterli olması halinde bu çalışmaların yeterli sayılıp sayılmayacağından bahsetmemiştir.

2.2.13. Adana Halkevi: Serbestçiler ve Halkçılar

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Müfettiş Ş. Denizli’de, “5. Büro’nun Değerli Şefi” Necip Ali [Küçüka] ile karşılaşmıştı. Necip Ali Bey; Adana’da işlerin yolunda gitmediğini, fırka üyeleri arasındaki dirimsizliğin Halkevi’ne de sirayet ettiğini söylemişti. Bu yüzden de Müfettiş Ş.’nin, “ilk teftiş programına dahil olmadığı halde”, acilen Adana’ya gitmesi gerekiyordu.⁴²⁷ Dolayısıyla güzergâha bir durak daha eklendi, Müfettiş Ş. Adana’ya gitti. “Bittabi, evvela Vali Beyefendi’yle ve Fırka, Belediye ve Halkevi Reisleriyle” görüştü. “Bunlardan maada, daha birçok vatandaşlarla da temas” etti. Sorun “daha ilk anda” açıkça görülüyordu: Doğrudan Halkevi’yle ilgili bir sorun yoktu; fakat Ev, Fırka’ya bağlı olduğu için “Halkevi mes’elesini, Fırka mes’elelerinden ayrı olarak mütalaa etmek mümkün değil”di. Asıl mesele ise feshedilen SCF’nin CHF içinde yaşamasıydı. SCF’nin eski üyeleri tekrar CHF’ye katıldıktan sonra, “son Fırka kongrelerinde ve ihtiyar heyetleri intihaplarında, kat’i taarruza geçerek şehir dahilindeki ocak ve ihtiyar heyetleriyle Nahiye Heyeti’ni tamamen ve Merkez Kazası Heyeti’ni de kısmen ele geçirmişler”di. Eski SCF’liler, yani CHF içindeki “yeni unsurlar”, belediye başkanıyla da anlaşamıyor; bu nedenle belediyeyi de *ele geçirmeye* çalışıyorlardı. Üstelik “Adana’daki eski arkadaşların bir kısmı da kendi belediyelerine yan bakmakta”ydı ve bu nedenle Merkez Kaza İdare Heyeti’ndeki “eskilerle yeniler, Belediye mes’elesinde kolaylıkla birleşmişler”di. Evet, belediye, CHF’nin *kendi belediyesiydi*, yani muhtemelen CHF’nin aday gösterdiği kişi belediye başkanı olmuştu ve bir tek-parti rejiminde böyle bir durumun yaşanması hiç de garip değildi. Ama İdare Heyeti’ndeki bazı üyeler, tıpkı eski SCF’liler gibi, belediyenin kendilerine ait olduğunu düşünmüyordu. Nitekim müfettişe göre “yeni unsurların” CHF’ye “çoklukla [...] dahil olabilmelerinde, eski arkadaşlar arasındaki bu belediye aleyhtarlığının mühim tesiri” olmuştu. Aleyhtarlığın sebebi ise belediye başkanının

⁴²⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 76–77.

⁴²⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 77.

⁴²⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 1–2, 61.

“mağrur” olmasıydı. “Fakat bu gurur iddiasının, hakikatte, mumaileyhin vazifesinde hatır gönül tanımamasından mütevellit olduğu” anlaşılmıştı. “Yeni unsurlar”ın giremediği Vilayet İdare Heyeti de “açıktan açığa değilse bile, manen ve fikren belediyenin muarızlariyle beraber”di. “Fırka Reisi Doktor Yusuf Ziya Bey’in heyetteki en samimi arkadaşı ve Halkevi Reisi Doktor Kâşif Ömer Bey’in belediye reisliğine namzet olduğu dahi söylenmekte”ydi.

Sorun aslında, siyasî veya ekonomik bir nüfuz mücadelesiydi ve ilerleyen yıllarda, başka birçok şehirde de görülecekti. Hatta bir müfettiş, bu duruma ayrı bir isim de verecekti: “Lokal politika cereyanları.”⁴²⁸ Bu *cereyanlar*, Halkevlerinin çalışmamasına neden olan sorunlardan biriydi ve kimi zaman çalışacak eleman bulunamamasının da nedeniydi. Adana’daki cereyanın ise “bir de gazeteler cephesi var”dı. Vaktiyle Millî Mücadele’yi desteklemek için *Yeni Adana* gazetesi kurulmuş; sonra bir grup buradan ayrılıp, *Türk Sözü* gazetesini kurmuştu. İki gazete arasındaki “münakaşa ve mücadele Serbes[t] Fırka çıkıncıya kadar devam ederek mezkûr fırkanın Adana’da teşekkülüne çok müsait bir zemin hazırlamış”tı. “Filhakiyka Serbes[t] Fırka çıkınca *Yeni Adana* ve taraftarları derhal o fırkaya iltihak” etmişti. Serbest Fırka kapandığından beri de bu “ezelî mücadele” Halk Fırkası içinde devam ediyordu. “Fakat şimdi roller değişmiş”ti. Artık “*Yeni Adana* müdafaa, *Türk Sözü* de tenkit rollerini yapmakta”ydı.

Müfettiş *cereyanın* üç veçhesi olduğunu düşünüyordu: (1) “Fırkamızın eski ve yeni azaları arasındaki ihtilaf”, (2) “Fırka ile Belediye arasındaki ihtilaf” ve (3) “Gazeteler arasındaki ihtilaf”. Adanalılar da bu cereyan karşısında üçe ayrılmıştı: (1) “Belediye ve *Türk Sözü* taraftarları (Hemen umumiyetle eski mensuplarımızdan ve münevver vatandaşlardan mürekkep ve fakat azlıktırlar)”, (2) “Belediye aleyhtarları ve *Yeni Adana* taraftarları (Bunlar kısmen eski azalarımızdan ve ekseriyetle Serbes[t] Fırka’dan bize geçen arkadaşlardan mürekkep olup diğerlerine nazaran ekseriyeti teşkil etmektedirler. Çoğu esnaf ve çiftçidirler)”, (3) “Mevcut dirimsizliklerden müteessir olarak hadiselerle seyirci kalmağı tercih eden vatandaşlar”. Yani *her zaman* Halk Fırkası’nda kalanlar, belediye ile *Türk Sözü*’nü destekleyen *münevverlerdi*, dolayısıyla çoğunun memur olduğu söylenebilirdi. Eskiden Serbest Fırka üyesiiken, sonradan Halk Fırkası’na geçenler ise

⁴²⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 264.

belediyeye muhalif olup *Yeni Adana*'yı destekleyen esnaf ve çiftçilerdi. Tabii yine müfettişin dediği gibi, Halk Fırkası içinde belediyeye muhalif olan “eski unsurlar” da vardı; ama iki *hizbin* karakteri aşağı yukarı böyleydi. Yani memurlar ve münevverler, diğer bir ifadeyle devletten aldıkları maaşla geçinenler iktidar fırkasını desteklerken çiftçiler ve esnaf, diğer bir ifadeyle üretici ve satıcı olarak üretim sürecinde yer alanlar bu firkaya muhalifti.

“İşte, Adana Halkevi [...] böyle ahval ve şeraitin hüküm sürdüğü bir zamanda açılmış ve komite intihapları da bu ahval ve şerait içinde yapılmış”tı. Çoğunluk olmayı fırsat bilen “yeni unsurlar”; “maksatlarına vasıl olabilmek”, yani Halkevi yönetimini *ele geçirmek* içinse *Halkevleri Talimatnamesi*'nin 4. maddesini kullanmışlardı. 4. madde: “Muhtelif ihtiyas ve istiydat ve arzulara göre her vatandaşın tercih edeceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için Halkevleri, müteaddit şubelerden tereküp edecek tarzda teşkil olunur,” diyordu. Müfettişe göre “yeni unsurlar”; “arzu kelimesinden istifade ederek her şubeyi, o şubenin istilzam ettiği ihtisas ve istiydatları asla nazar-ı iytibare almıyarak gelişi güzel vatandaşlarla (şehirli, köylü, rençber... ilâh.) doldurmuşlar”dı. Örneğin “güzel sanatlar şubesine kaba sanatlar mensupları; içtimaî yardım şubesine fakir fukara, sakat ve malûller; spor şubesine yüzmesini, ata binmesini ve güreşmesini azıcık dahi bil[mey]en şehirli ve köylü vatandaşlar yazılmış”tı. Böylece Ev'in “2.432 azasından 1.432'sini esnaf ve rençberler teşkil etmiş”ti. Yani üyelerin yarısından fazlası, eski SCF'lilerdi ve bu “yeni unsurlar”, şubelerde de çoğunlukta idi.

İçtimaî yardım ve spor şubeleri ayrıca önemliydi. Çünkü içtimaî yardım şubesi, çalışmaları için belediyeden yardım alıyordu ve belediye başkanı, aynı zamanda “Spor Mıntıka Reisi”ydi. Dolayısıyla, belediye başkanına muhalif olanlar, özellikle bu şubeleri ele geçirmek istiyordu. Bu nedenle içtimaî yardım şubesinin komite seçimine “iki taraf büyük alaka göstermiş”, şubenin toplam 404 üyesi olduğu halde “Halkevi'ne bunun birkaç misli vatandaş gelmiş”ti. Herkes içeri sığmadığından, bu insanların çoğu “salon haricinde, merdivenlerde ve bahçede kalmış”tı. “Bu izdiham arasında yoklama yaparak azalarla aza olmıyanları ayırmak ve azalardan muntazam rey pusulaları toplamak güçlüğünden istifade eden ve esasen açıkgozlülük yaparak daha evvelden salonu işgal etmiş olan yeni unsurlar, intihabın açık reyle yapılmasını teklif” etmişti. Fırka Reisi

Doktor Yusuf Ziya Bey'in oylamaya sunduğu bu teklif kabul edilmiş; sonra da “yeni unsurların evvelden hazırlanmış oldukları beş isim okunarak heyet-i umumiyenin tasvibine arz olunmuş, büyük bir ekseriyet, ‘Kabul, kabul!’ diye bağırılmış”tı. “Ertesi gün *Türk Sözü* gazetesi, intihabın açık reyyle yapılmış olmasına iytiraz” etmişti. Müfettişe göre ise asıl dikkat çekici olan ayrıntı; seçimin gizli oyla yapılması gerektiğini bilen Fırka Reisi'nin, “yeni unsur”lardan gelen açık oy teklifini oya sunmasıydı. “Bu nokta, mumaileyhin hangi tarafa mütemayil olduğunu göstermesi iytibariyle dikkate şayan”dı. Öyleyse bu davranışı da Fırka Reisi'nin, tıpkı “yeni unsurlar” gibi Belediye Reisi'ne muhalif olduğunu doğruluyordu. Bununla beraber şube komitesine seçilen “Doktor Ali Hikmet Bey'in, Millî Mücadele esnasındaki hıyanetinden dolayı iydama mahkûm edilmişken, aftan istifade ederek kurtulmuş olduğu hakkında da dedikodular” vardı.

İçtimaî yardımınki gibi spor şubesinin seçimi de hararetle geçmişti. Şehirdeki beş spor kulübünden dördünün üyeleri, “belediyeciler tarafını iltizam ederek [tutarak] ve aralarında evvelce hazırlanarak intihaba gelmişler”; fakat “şubenin diğer azası olan esnaf ve rençberlerin salonu doldurmuş olduklarını gördüklerinden, Halkevi'ni terk ederek gitmişler”di. Bu esnada münevverlerle halk arasındaki *kültür savaşı* da açığa çıkmış, sporcuların “başındaki Doktor Muzaffer Bey ismindeki zatın, salondaki esnaf ve köylüleri kastederek, ‘Bu kara donluların burada işi ne?’ dediği; esnaf ve köylülerin hiddet ve şiddetlerinin güçlkle teskin edilebildiği öğrenilmiş”ti. Sporcular gittikten ve ortalık yatıştıktan sonra seçim “gizli reyyle” yapılmış; ama “rey sandığından, reye iştirak edenlerin adedinden fazla rey pusulası çıktığından bu intihap da itiraza uğramış”tı. Neticede, “hemen her şubenin intihabında muvaffakiyet yeni unsurlarda kalmış”sa da Fırka Vilayet İdare Heyeti, “vaki itirazların doğruluğu karşısında” bu iki seçimi feshederek yenilenmesine karar vermiş, diğer seçimleri ise onaylamıştı.

Müfettişe göre sonuç vahimdi: “Adana Halkevimiz, bugünkü şekliyle, çalışamayacak bir vaziyettedir.” Nitekim ortada bir çalışma yoktu, müfettiş sadece Fırka içindeki çıkar çatışmalarıyla şube seçimlerindeki usulsüzlüklerden bahsetmişti. Fırka içinde “iki muhasım cephe halinde çarpışmakta olan arkadaşlar”, “siyasî ihtiraslarla alakası ve dedikodulara tahammülü olmıyan Halkevi işlerinde olsun el birliği ve fikir birliği”

yapmamış; “Halkevi kadrolarını çorbaya, intihaplarını mahalle kavgasına benzetmişler; komitelerin en iyi elemanlardan teşekkülüne mâni olmuşlar”dı.

“Buraya kadar Adana’daki hastalığı teşrih ve teşhis” etmişti Müfettiş Ş. Bu hastalığı tedavi etme yetkisi tabii ki “makam-ı samilerine” aitti; ama kendisi de “bir mütalaa olmak üzere” fikrini arz etmişti. “Halkevi, Fırka’ya merbut bir müessese olduğu” için, önce “Fırka’daki vaziyetin ıslah” edilmesi gerekiyordu. Bunun için Adana dışından gönderilen bir “teşkilat heyeti”, Fırka’yı ıslah etmeli; sonra da yine Adana dışından, “kudretli bir fırka reisi” gönderilmeliydi. Yeni Fırka reisi, teşkilat yenilendikten sonra gönderileceği için kimse ona gücenmezdi. Şimdiye kadar teoriden ibaret olan Halkevi ise ancak bu sorunlar çözüldükten sonra, *fîlen* açılabilirdi.⁴²⁹

2.2.14. Malatya Halkevi: “Ekser Şubeleri Âtıl”

Malatya Halkevi, eski Türk Ocağı binasını Fırka’yla paylaşıyordu. “Bina, genişlik itibariyle müsait”ti. “200–250 kişi alabilecek” bir salonu vardı ama sahnesi yoktu, üstelik “sapa”ydı. Halkevi için Hususî İdare bütçesine 2.500 lira eklenmişse de bunun ancak 1.000 lirası, 26 Şubat 1933’te alınabilmişti. Ev ise 19 Şubat 1932’de açılmış, bir yıl boyunca “zarurî masraflar”ı fırka karşılamıştı. “Başvekil İsmet Paşa Hazretleri de Malatya’yı teşriflerinde 200 lira teberru [bağış] buyurmuşlar”dı. Hususî İdare’den alınan 1.000 liranın şimdiye kadar harcanan 500 lirasından “353 küsur” lirası, spor şubesi için harcanmış, fırkanın ayrıca verdiği 370 lirayla da spor malzemeleri alınmıştı. Söz konusu 500 liranın geri kalanıyla “bir kısım kitaplar ciltletmeğe verilmiş ve bir de kitap camekânı sipariş olunmuş”tu. İsmet Paşa’nın verdiği parayla da “kıymetli kitaplar alınarak Paşa Hazretlerinin isimleriyle tezyin edildikten sonra kütüphaneye konulması tasavvur olunmakta”ydı. “Diğer şubeler için henüz hiçbir masraf yapılmamış”tı.⁴³⁰

Ev’in, “20’si kadın olmak üzere 186” üyesi vardı; kadınların çoğu, erkeklerin de 183’ü memur ve öğretmendi. Şube komitelerini oluşturan 25 kişinin “9’u muallim”, “5’i memur”, “11’i serbes[t]”ti. “Serbes[t]lerin içlerinde 1 avukat, 1 doktor, 1 eczacı ve 5

⁴²⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 61–67.

⁴³⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 52, 56.

bankacı var”dı. Halkevi başkanı ise, en başından beri Fırka Reisi Osman Bey’di.⁴³¹ Münevverler görünürde Ev’le ilgileniyordu, ancak bu ilgi pratiğe pek yansımıyordu. Halk dersaneleri ve kurslar ile müze ve sergi dışında bütün şubeler açık olsa da “[ş]ubelerin faaliyetleri umumiyet üzere gevşek”ti. “Yalnız dil, tarih, edebiyat ile güzel sanatlar şubelerinde biraz faaliyet var”dı. Dil, tarih, edebiyat şubesi; dil inkılâbı için “vilayet dâhilinde derlenen sözlerin fişleri”ni inceliyor, bir de anket listelerindeki “Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe karşılıklar” bulup Dil Tetkik Cemiyeti Merkezi’ne gönderiyordu. “... yalnız musiki sahasında meşgul” olan güzel sanatlar şubesi, “alaturka ve alafranga olmak üzere 2 kol halinde çalışmakta”ydı. “8 kişilik bir saz heyeti” olan alaturka kolu; “23 Nisan 1932” ve “29 Birinci Teşrin [Ekim] 1932” Bayramlarıyla Halkevlerinin açılış yıldönümü olan 24 Şubat 1933’te birer konser vermişti. Alafranga kolu ise Orta Mektep Musiki Muallimi’nin haftada bir ders verdiği on beş öğrenciydi. Bu öğrenciler de ilk konserlerini 24 Şubat 1933’te vermişlerdi.⁴³²

Müfettişe göre Ev’in “ekser şubeleri âtlı”dı. Münevverlerden oluşan “Halkevi İdare Heyeti de bu vaziyete seyirci kalmış”tı. “Halkevi Reisi Osman Bey, çalışmak azmini taşıyan bir genç olmasına rağmen münevver ve çalışkan yardımcılardan mahrum olduğu için, sadece çalışmamış olduklarını iytiraf etmekten başka bir şey yapamamakta”ydı. Evet, Malatya “münevver vatandaş hususunda henüz çok fakir”di. Bir lise açılmasına karar verilmişti; ama bu lise” semerelerini verinciye kadar Halkevi’ni ancak muallim ve memurlar yaşatabilir”di. Onlar ise “şimdiye kadar Halkevi’ne karşı yürekten bir alaka göstermemiş”ti. Yani az da olsa Malatya’da münevver vardı; ama bunlar da Ev’e sadece, o da muhtemelen mecburiyetten, üye olmakla yetinmişlerdi. Dolayısıyla Malatya Halkevi’nin çalışmamasının asıl nedeni, münevverlerin ilgisizliğiydi.⁴³³

2.2.15. Gaziantep Halkevi: “Çalışan ve Çalışmak İstiyen Bir Manzara”

24 Haziran 1932’de açılan Gaziantep Halkevi, Fırka ile aynı binayı paylaşıyordu. “Bina, bir kilise ile kiliseye ait ve muttasıl [bitişik] bir mektep binasından mürekkep”ti. Fırka ve Ev idare heyetleriyle şubeler, mektep kısmını kullanıyordu. Kilise kısmının salon olarak

⁴³¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 52–53.

⁴³² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 56–57.

⁴³³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 58–59.

kullanılması düşünülmüştü; ama “akustik vaziyeti, Halkevi salonu olmasına müsait değil”di. “Bu vaziyetin tadili de hayli büyük masrafa mütevakıf”tı. Hususî İdare’nin 1932–33 bütçesinden Ev’e yardım sağlanamamışsa da 1933–34 bütçesine Ev için 2.000 lira konmuştu. Ev’in masraflarını hâlen Fırka karşılıyordu.⁴³⁴

Ev’in 343 üyesinin sadece dördü kadındı ve bu dört üyenin hepsi öğretmendi. Maarif Vekâleti yasaklamış olmasına rağmen bazı öğrenciler de Ev’e üye olmuş, hatta bazıları şube komitelerine bile seçilmişti. Şube komitelerini oluşturan yirmi iki kişinin “7’si muallim”, “3’ü memur”, “1’i talebe”, “11’i serbes[t] vatandaş”tı. “Serbes[t]lerin içinde 1 kimyager, 1 eczacı, 1 mühendis var”dı. Halkevi başkanı ise başlangıçtan beri Fırka Reisi Avukat Ömer Asım [Aksoy] Bey’di.⁴³⁵

İdare Heyeti her hafta bir şubenin konferans vermesini kararlaştırmış; şimdiye kadar dördü tarihe, dördü dile, üçü sıhhate, altısı iktisada, biri ziraate, biri spora, üçü de muhtelif konulara ait olmak üzere 21 konferans verilmişti. Her birini 50 ilâ 400 kişi dinlemişti. Temsil şubesinin faal olmamasına rağmen İdare Heyeti, “millî günlerde 6 müsamere tertip ve tatbik etmiş”ti. “Bu müsamerelerde yaşanan günün hususiyetine göre nutuklar, hitabeler, şiirler söylenmiş; millî marşlar ve şarkılar okunmuş, konserler verilmiş ve spor hareketleri yapılmış”tı. Belediyenin yardımıyla Ev’e bir radyo da alınmıştı.⁴³⁶

Dil, edebiyat, tarih şubesi şehirdeki Söz Derleme Heyeti içinde çalışıyordu. “Söz, atasözü, bilmece, halk şiirleri ve saireye dair” haftada bir konuşuluyor; tespit edilen “sözler”, fişler halinde bu heyete gönderiliyordu. Bir şube üyesi; “Antep büyüklerinin hayat ve şiirleri hakkında tetkikat yapmakta” ve sonuçlarını *Gaziantep* gazetesinde yayımlamaktaydı. “Halkevi Reisi Ömer Asım Bey de Antep dili hakkında tetkikat yaparak bulduklarını aynı gazetede” yayımlıyordu. “*Hayat Ansiklopedisi*’nin ‘G’ harfine yaklaştığını gören şube”, “Gaziantep” maddesi için de yazı gönderecekti.⁴³⁷

⁴³⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 43.

⁴³⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 43–44.

⁴³⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 45–46.

⁴³⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 46.

Güzel sanatlar şube komitesi üyelerinden “bir zat keman, diğer biri de piyano üzerinde, şubeye mukayyet musiki heveskârlarına dersler vermekte”ydi. “Şube, yetişmiş elemanlardan teşkil ettiği (birkaç keman, 1 piyano, 1 klarnetten mürekkep) ufak bir musiki heyetiyle, müsamerelerin musiki kısmını tatbik etmekte”ydi. Bu şube alaturkayla ilgilenmiyordu. “Ders ve konserlerde, beynelmilel musiki”, yani alafranga “esas tutulmuş”tu. 15 Mayıs’ta bir de resim sergisinin açılmasına karar verilmişti.⁴³⁸

Temsil şubesi faal değildi; çünkü ne Ev’in “temsil vermeğe müsait bir salonu” ne de şubenin “hanım azası” vardı. Müfettiş; Ev’in sahneli bir salonu oluncaya kadar şehirdeki sinema salonundan, “hanım rollerinde de muallim hanımlardan istifade etmeleri”ni söylemişti. Ama hem sinema salonunun sahibi fazla kira istiyor hem de muallim hanımlar, “umumî sahnelerde oynamaya razı” olmuyordu. Dolayısıyla bu şube şimdiye kadar, “Şehit Şahin Bey için yapılacak abide menfaatına ahiren tertip olunan müsamerede, *Şahin Bey* piyesini temsil eden yabancı bir heyete birkaç arkadaş vererek yardımda bulunmaktan başka bir şey yapamamış”tı.⁴³⁹

Spor şubesi, Ev’in en faal şubelerindendi; ama gençlere kulüp kurdurup yardımcı olmak yerine “bir k[u]lüp gibi çalışmağı esas tutmuş”tu. “Halkevi açılmadan mevcut olan ve fakat dağılmak üzere bulunan bir spor k[u]lübü” de bu yüzden kapanmış, üyeleri spor şubesine üye olmuştu. Şubenin bir voleybol, bir atletizm, bir piramit, iki takımdan oluşan bir de futbol kolu vardı. “Futbol kolu, bazı millî günlerde maçlar yapmış; piramit kolu da bazı müsamerelerde spor hareketleri göstermiş”ti. Fırka, şubeye bir saha temin edip zeminini tesviye etmiş, etrafını da telle çevirmişti.⁴⁴⁰

İçtimaî yardım şubesi, “komitesinin lakaydisinden dolayı, sıhhî mevzularda birkaç konferans vermekten başka bir iş yapamamış”;⁴⁴¹ halk dersaneleri ve kurslar şubesi, Fransızca ve İngilizce kursları açmıştı. “Biraz bilenlere ve hiç bilmeyenlere mahsus olmak üzere iki ayrı” Fransızca kursu açılmış; “ilki devam edememiş”se de “hiç

⁴³⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 47.

⁴³⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 47.

⁴⁴⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 47-48.

⁴⁴¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 48.

bilmiyenlerinki 30 talebe ile devam” ediyordu. İngilizce için de aynı şekilde iki kurs açılmıştı ve “ikisi de ceman 25 talebe ile devam” ediyordu.⁴⁴²

Kütüphane ve neşriyat şubesinin elinde Türk Ocağı’ndan kalan kitaplar vardı. Fırka Merkezi de biraz kitap göndermiş, “Ayrıca 26 ciltten mürekkep Fransızca *Büyük Ansiklopedi* satın alınmış”tı. “... güzel kitap camekânları” da vardı; ama kitaplar tasnif edilmediğinden henüz kütüphane kullanıma açılmamıştı. “Alelumum Halkevi neşriyatı” ise “Fırka’nın matbaasında basılan ve Fırka tarafından çıkarılan *Gaziantep* gazetesinde yapılmakta”ydı.⁴⁴³

Köycüler şubesi şimdiye kadar “[k]öylerde kooperatifler teşkilini”nin propagandasını yapmış, “[ç]iftçilerin pulluklar almalarını teshil [kolaylaştırmış] ve teşvik” etmiş, bir de “[b]azı köylülerin merkezdeki işlerini takip” etmişti. Ne var ki şube komitesi şu an bir kişiden ibaretti ve dolayısıyla şubenin, ancak yeni komite seçildikten sonra tekrar faaliyete geçmesi bekleniyordu.⁴⁴⁴

Müze ve sergi şubesi, “yalnız sergi kısmının ‘Yerli Mamulat ve Mahsulat’ sergileri branşında faal” olmuş; bu sergiler de “Gazi Hazretleriyle İsmet Paşa Hazretlerinin Antep’i teşriflerinde” kurulmuştu. Sergilerin bu alanla sınırlı kalmasının nedeni ise komite başkanının aynı zamanda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin şube başkanı olmasıydı.⁴⁴⁵

Müfettişe göre Gaziantep Halkevi, “çalışan ve çalışmak isteyen bir manzara göstermekte”ydi. Tabii bu, Ev’in gerektiği kadar çalıştığı anlamına gelmiyordu. Bunun nedeni de binanın yetersizliği ve komite üyelerinin sık sık değişmesiydi. Kaldı ki “Düne kadar orta mektepten daha yüksek bir mektebi olmıyan ve lisesi yeni açılan bir memleketteki Halkevi’nin bu kadar randıman vermesi dahi memnuniyetle telakkiye değer bir vaziyet”ti. Üstelik “Ev reisinin bariz faaliyeti” de herkes tarafından takdir ediliyordu. Yani bu Ev’in, mevcut şartlar altında daha iyi çalışması beklenemezdi.⁴⁴⁶

⁴⁴² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 48–49.

⁴⁴³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 49.

⁴⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 49.

⁴⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 49–50.

⁴⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 50.

2.2.16. Konya Halkevi: “Suret-i Umumiyyede İyi Çalışmıştır”

19 Şubat 1932’de açılan Konya Halkevi, eski Fırka binasını kullanıyordu. Şehir merkezine biraz “sapa” kalan bu binanın salonu küçüktü ve sahnesi yoktu; ama “güzel ve eşya cihetinden zengin”di. Kaldı ki şehirdeki iki sinema salonu da Ev’e yakın olduğu için, gerektiğinde bu salonlar kullanılabilirdi. Yine “çarşı civarındaki ve Halkevi himayesindeki Millî Kütüphane’nin, daha geniş olan salonundan da istifade mümkün”dü. Hususî İdare’nin 1932–33 bütçesine Halkevi için 10.000 lira konmuş, şimdye kadar bunun 6.750 lirası alınmıştı, ayrıca 135 lira bağışlanmıştı.⁴⁴⁷

66’sı kadın olmak üzere Ev’in 1.016 üyesi vardı. “Konya münevverleri, suret-i umumiyyede Halkevi’ne yazılı”ydı; ama “doktor ve avukat azaların miktarları, bunların Konya’daki mevcutlarına nisbetle pek az”dı. Bunun nedeni, doktor ve avukatların Halkevi’ne ayıracak vakit bulamamaları olabileceği gibi Fırka’ya muhalif müşterilerini kaybetmek istememeleri de olabilirdi. Ev’e kayıtlı münevverler içindeki en kalabalık grubun ise öğretmenler olduğu söylenebilirdi. Çünkü şube komitelerini oluşturan kırk üç kişi içinde “21 muallim”, “7 memur”, “3 bankacı”, “2 doktor”, “2 avukat”, “2 tüccar”, “1 miyimar”, “1 mühendis”, “1 baytar”, “1 eczacı”, “1 muharrir” ve “1 Meclis-i Umumî azası” bulunuyordu. Halkevi’nin ilk başkanı da bir öğretmendi: Lise Felsefe Muallimi Nahit Cemal Bey. “Fakat mumaileyh, memur sınıfına dahil muallimlerden” olduğu için Fırka Vilayet İdare Heyeti’ne girememiş; bu yüzden de başkanlığa, bu idare heyetinden “ücretli muallim” Ferit Bey seçilmişti. Yani yeni başkan da bir öğretmendi. Nahit Cemal Bey ise kütüphane ve neşriyat şubesinin başkanlığına getirilmişti.⁴⁴⁸

Halkevi idare heyeti; “[k]onferans, konser, müsamere maksatlariyle ve millî günler vesilesiyle birçok halk toplantıları” ile “bazan da münevver vatandaşları bir araya getiren balolar ve çaylar” düzenlemişti. “... vatandaşların Halkevi’ne ısınmalarını temin” etmek amacıyla heyet; toplantı, balo, çay ve ödül törenleri için yer bulamayan dernek ve kulüplerin de Ev’den yararlanmasına izin vermişti. “Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, Etıbbı Odası, Spor Mıntıka Heyetleri ve İdman Yurdu Spor Kulübü; Halkevi’nde barındırılmış olan cemiyet ve teşekküller”di. Dinî bayramlardaki

⁴⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 25.

⁴⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 26–27.

karşılıklı ev ziyaretlerinin külfetinden halkı kurtarmak, bu vesileyle de halkı, Halkevi'ne alıştırmak için heyet; “bayramlarda halkın, Halkevi'nde toplanarak hep bir arada bayramlaşmaları usulünü kabul ve tatbik etmiş”ti. Yine idare heyetinin kararıyla, haftada bir konferans veriliyordu; ama “her konferanstan sonra, halkı sıkmamak için bir de musiki partisi” yapılıyordu. Bundan da halkın, konferanslara pek ilgi göstermediği anlaşılabilir. Ancak sonuna “musiki partisi” eklenmiş konferanslar ilgi çekmiş olmalıydı ki şimdiye kadar verilen 43 konferans, “bütün Halkevleri arasında bir rökör teşkil” etmekteydi. Üstelik Ev'de verilen konferanslarda, “200–250 kişi alan salon kâmilen” dolmuş; “Millî Kütüphane'deki konferanslarda ise azamî miktarın bazan 500'ü bulduğu” söylenmişti.⁴⁴⁹

Dil, edebiyat, tarih şubesi üç kola ayrılmıştı. Dil kolu, dil reformu için “söz derleme işleriyle ve anket listelerine karşılıklar bulmakla meşgul”dü. Konya'da bir Söz Derleme Heyeti kurulmadığı için dil kolu bu görevi de üstlenmişti. Çalışmaların sonuçları doğrudan Dil Tetkik Cemiyeti'ne gönderiliyordu. Dil kolu, “Hamit Zübeyir [Koşay] ve İshak Refet [Işıtman] Beylerin yazmış oldukları *Ana Dilden Derlemeler* adlı lügati” gözden geçirip “Türk dilinin köklerine, bünyesine ve güzelliklerine dair yazılar”ı yerel gazetelerde yayımlatmaktaydı. Edebiyat kolu, “mahallî halk şairlerinin şiirlerini toplamakta”; tarih kolu da “Konya'da yetişmiş olan meşahirin [meşhurların] hal tercümeleri [biyografileri] ve eserleri hakkında tetkikat” yapmaktaydı.⁴⁵⁰ Şubenin, “şimdiye kadar matbu ve gayri matbu olarak telif ettiği eserler” ise şunlardı:⁴⁵¹

1. *Türkçe Tipler* (Halkevi tarafından bastırılmıştır),
2. *Orhon Alfabesi'nin Anadolu'daki İzleri* (Matbu),
3. *Sille Nahiyesinde Yetişmiş Olan Halk Şairlerinin Hayat ve Eserleri*,
4. *Konya Halkiyat ve Harsiyatı*,
5. *Selçuk Vezirlerinden Sahib-i Ata Fahrettin Ali'nin Hayat ve Eserleri* (Bir konferansa da mevzu yapılmıştır),
6. *Kara Tay'ın Hayat ve Eserleri*,
7. *Konya Rehberi* (Matbu),
8. *Konya Düğünleri*,
9. *Coğrafya Atlası*.

⁴⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 28–29.

⁴⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 30–31.

⁴⁵¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 31.

Güzel sanatlar şubesi sadece müzikle ilgileniyor, dersler ve konserler veriyordu. “Her ikisinde de beynelmilel musiki teknik ve aletleri esas tutulmuş ve Şark musikisi Halkevi’ne sokulmamış”tı. Yani şube klasik Batı müziğini halka öğretmeye ve sevdirmeye çalışıyordu. Ancak iki amaca da ulaşmak pek kolay görünmüyordu. Çünkü “şubenin malı olmak üzere, 1 piyano ve 1 viyolonselden başka bir şey yok”tu. Hakkında olumsuz bir şey söylenmediğine göre viyolonselın sağlam olduğu düşünülebilirdi; ama “eskimiş ve tamir kabul etmiyeceği anlaşılmış olan piyanonun yerine bir yenisini almak” için karar verilmişti. Ayrıca bir “caz takımı” –yani muhtemelen, tamir edilemeyecek durumdaki bu piyanoyla bir *trio* oluşturmak için bir davul seti ve bir de kontrbas– satın alınmıştı. “Diğer aletleri heveskârlar tedarik etmekte”ydi. Bundan dolayı, yeni bir piyanoyla birlikte “birkaç da keman” alınacaktı. İşte bu şartlar altında, haftada iki gün verilen müzik dersleriyle “10 kişilik bir amatör musiki heyeti” yetiştiriliyordu. Konferansların ardından verilen *musiki partileri*, yani konserler ise “şubenin yetişmiş müzisyenleri tarafından” icra ediliyordu. “Viyolonsel ve sair aletlerle çalan olmadığından, bu konserler yalnız piyano ve kemanlarla” veriliyordu. Ayrıca, “büyük merasim ve müsamerelerde, muallim mektepleri talebesinden teşkil edilen 40–70 kişilik bir orkestra ile büyük konserler de” veriliyordu. Ancak Şark musikisinin Halkevi’ne sokulmaması, halkın Garp musikisini sevdiği anlamına gelmiyordu. Bilakis, “alafranga musikiye hevesin pek az” olduğu görülmüştü. Buna karşılık halk “teganniye”, yani şarkı söylemeye hevesliydi. Bu nedenle “[k]onserlerde halk şarkıları da [türküler] teganni edilmekteydi”. Yine bu nedenle şube, “teganni çalışmasına ehemmiyet vererek, gençleri bu yoldan Garp tekniğine ısındırmağı düşünmekte”ydi.⁴⁵²

Komitesini seçemediği ve kadın üye bulamadığı için temsil şubesi bir yıl âtil kalmış, bu zaman zarfında öğrenciler *Akın* piyesini dört kere sahnelemişti. Bir yılın sonunda komitenin seçilmesi ve “muallim hanımların iştirakiyle” şube “canlanmış”, “Halkevi’nin ilk müsameresinde (13 Nisan 1933) *İkizler* piyesi ile *Zor Nikâh* piyesini” sahnelemişti. Halkevi’nin sahnesi olmadığı için Sanatlar Mektebi’nin salonu kullanılmıştı. Bundan sonra, Halkevi civarındaki sinema salonu kullanılacaktı. Sırada ise *Özyurt* piyesi vardı.⁴⁵³

⁴⁵² BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 32–33.

⁴⁵³ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 33.

Spor şubesi, şehirdeki spor kulüplerine yardım ediyordu. Konya’da dört spor kulübü vardı ve bunlara toplam 600 kişi üyeydi. İdman Yurdu, Halkevi binasının bir kısmını kullanıyordu; diğer kulüplerin “hâriçte yerleri” vardı. Ev’den toplam 400 lira para alan bu kulüpler; futbol, atletizm ve güreşle ilgileniyordu. Vilayet merkezi, Karaman, Akşehir, Ankara ve Adana’da futbol maçları yapılmış; “İttifak merkezinden gönderilmiş olan 800 lira ile saha tanzim” edilmişti. “Mıntıka birinciliği müsabakalarına atletleri hazırlamak için, 4 hafta süren teşvik müsabakaları”; ayrıca “Konya Koşusu namıyla bir sokak koşusu yapılmış”tı. Muhtemelen bir pist olmadığı için koşu sokakta yapılmıştı; çünkü “Sahanın pisti olmadığından, Konya sporcuları bu hususta” merkezden yardım istiyordu. “Güreş faaliyeti, daha ziyade İdman Kulübü’nde”ydi ve kulüp, “Bir güreş antrenörü getirtmeği düşünmekte”ydi. Bu *düşünce* dışında müfettiş, güreş *faaliyeti* hakkında bir şey söylememişti. Komite üyeleri ise “Yakında tenise ve beden hareketlerine başlayacaklarını” söylemişlerdi. “... beden hareketleri muallimliğini, Muallim Mektebi Beden Terbiyesi Muallimi İhsan Bey” yapacaktı; ama bu dersin yapılabilmesi için önce Konya’ya bir jimnastik salonu yapılması gerekiyordu. Muallim Mektebi’ne “bir jimnastik salonu yapılması muhtemel”di. Neyse ki “şehirde müteaddit tenis kortları var”dı; ama hiç kimse, İhsan Bey’in tenis oynamayı bildiğinden bahsetmiyordu. Dolayısıyla Konya’da tenis oynamak, jimnastik salonu yapmak gibi bir *ihtimaldi*. “Konya’da süvari kıt’ası olmadığından” şube biniciliğe çalışmıyordu. “Fişek bedeli” pahalı olduğu içinse sadece bir kere atış müsabakalarına katılabılmışlerdi. Ancak “hakem yetiştirmek için” bir kurs açılmış, “15 kişinin devam ettiği bu kursta muvaffak olanlara şehadetname” verilmişti.⁴⁵⁴

İçtimaî yardım şubesi, “sıhhî mevzularda konferanslar” veriyordu; ama şubenin faaliyeti, “daha ziyade mevcut hayır teşekküllerine yardım suretinde”ydi. Şehirde “hayır teşekkülü” olarak Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Türk Maarif Cemiyetleriyle Hanımları Çalıştırma Hayır Evi, ayrıca ilk ve orta okulların “himaye heyetleri” vardı. İçtimaî yardım müessesesi olarak ise memleket hastanesi, doğumevi ve Sıtma Mücadele Teşkilatı vardı. Şubenin yardımları sayesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti, 23 Nisan 1932’de 120 çocuğa kıyafet yardımı yapmıştı. Maarif Cemiyeti’ne, “Halkevi’nin bütün varidatının onda birini teşkil eden 1.000 lira gibi mühim bir meblağ verilmiş”ti. “14 ilk mektebin himaye heyetlerine de ceman 1.180 lira” verilmişti. Ayrıca “geçen Şeker Bayramı’nda 784 lira

⁴⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 33-35.

sarf edilmek suretiyle 150 çocuk şube tarafından giydirilmiş, 60 çocuğa da şubenin delaletiyle hayırperver zevat tarafından ayakkapları alınır vermiş”ti. Malûl Gaziler Cemiyeti de “120 çocuk giydirmiş”ti. “Hanımları Çalıştırma Hayır Evi’nin gayesi, müreffeh aile hanımlarını fakirler için çalıştırmak”tı. “Bu hanımlar da, aralarında hazırlamış oldukları eşya ile 2 defada 115 çocuk giydirmiş”; “Tatbikat Mektebi’ndeki fakir çocuklara da bir müddet öğle yemeği yedirmiş”ti. “Muallim Mektebi’ne devam eden 3 fakir çocuğun müştereken barındıkları evin 3 lira” olan kirasını ise şube veriyordu. “... fakir hastaların meccanen muayenesi için, şubeye mukayyet doktorlar tarafından, şehrin muhtelif 3 yerinde poliklinikler” de açılmıştı. Fakir hastaların reçetelerini, Ev veya belediyeler yaptırıyordu. “Köycüler şubesinin köylüler için açmış olduğu Müracaat Odası da hasta köylüleri bu polikliniklere veya memleket hastanesine gönderip muayene” ettiriyor, “çok hasta olanlarını” hastaneye yatırıyor.⁴⁵⁵

Halk dersaneleri ve kurslar şubesi; iki Fransızca, iki Almanca, bir de “muhasebe usulü” kursu açmıştı. “Bilmiyenlere ve az bilenlere mahsus” olarak, “30–37 mevcutla” açılan dil kurslarının üçü, üç ay devam ettikten sonra öğrenci kalmadığı için kapanmış; sadece bir Fransızca kursu kalmıştı. Çünkü kursa gelenlerin çoğu, “mektep talebeleri”ydi ve sınavlar yaklaşıyordu. “Mekteplerin tatilinde bu kursların tekrar açılması” düşünülüyordu. Muhasebe usulü kursu ise “hocası askere gittiğinden tatil edilmiş”ti. Halka okuma-yazma öğretmek için şube, “millet mekteplerinin faaliyeti esnasında, [...] Millî Kütüphane salonunda bir dersane açmış”; “millet mekteplerine devam eden vatandaşları bazı geceler, Millî Kütüphane salonunda toplayarak [...] 10 kadar da konferans vermiş”ti.⁴⁵⁶

Kütüphane ve neşriyat şubesi de Ev açıldıktan ancak bir yıl sonra faaliyete geçebilmişti. Şehirde, “Millî Kütüphane adıyla bir kütüphane açılmış olduğu” için Halkevi kütüphanesine pek de ihtiyaç yoktu. Nitekim “Türk Ocağı’ndan devrolunan, Fırka’dan verilen, merkezden gönderilen ve mübayaa edilen (70 liralık) kitaplar; Halkevi’nin bir odasındaki kitap camekânı”nda tasnif edilmeyi bekliyordu. Okuma salonu olarak kullanılması *beklenen* bu odada gazeteler de bulunduruluyor, ancak henüz kimsenin bu

⁴⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 35–36.

⁴⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 37.

odaya girmediği anlaşılıyordu. Neşriyat faaliyeti içinde Konya’da çıkan “*Babalık* gazetesinde daimî bir sütun ayırılması düşünülmekte”ydi.⁴⁵⁷

Köycüler şubesinin komite üyelerinin çoğu, Ziraat Bankası memuruydu. Bu memurlar; “bankanın işleri için köylere gittiklerinde, köylülere, Halkevleri hakkında malûmat ve izahat” veriyorlardı. Bu şekilde şimdiye kadar 105 köy gezmişlerdi. Ancak köy öğretmenleri, banka memurlarına yardım etmiyor; yine Ziraat Bankası memuru olan komite reisine, “[â]mirlerinden emir almadıkça, çocukları okutmaktan başka bir iş yapamıyacaklarını” söylüyordu – ki bu durum, köy öğretmenlerinin, köycüler şubelerinin tabîi azası olmasıyla çelişiyordu. Komite başkanı, durumu Ev başkanına; Ev başkanı, Maarif Müdürü’ne anlatmış; sonunda Maarif Müdürü, “muallimlere emir verdiğini” müfettişe söylemişti. Şube üyesi memurlar, bankaya gelen köylüleri, “şehirdeki sıhhî müzeye gönderip gezdirmeyi de usul ittihaz” etmişlerdi. “Yine bu memurların teşvikiyle, Hayiroğlu köyünde bir ziraî kredi kooperatifi kurulmuş”tu. Bunun dışında şube; “İylanlarla, afişlerle köylülere, köycüler şubesinin mevcudiyetini bildirmiş”ti. Çarşıda bir dükkân kiralayarak “köylüler için bir Müracaat Odası açmış”tı. Daimî bir memuru olan bu odada köylülerin dilekçeleri yazılıyor, devlet dairelerindeki işleri takip ediliyor; buraya müracaat eden hastalar “muayene yerlerine” gönderiliyor veya hastaneye yatırılıyordu. Odanın açıldığı 16 Şubat 1933’ten beri buraya 131 kişi müracaat etmiş; “müracaatların çoğu icra, nüfus ve mahkeme işlerine teallük” etmişti.⁴⁵⁸

Müze ve sergi şubesinin müze kısmı, Mevlâna Dergâhı’ndaki müzeyle ilgileniyor ve Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti’ne yardım ediyordu. “Bazı asar-ı atikanın tamiri için” şube 100 lira vermiş, bazıları da “hükümet vasıtasıyla” onarılmıştı. “Bu meyanda İnce Minare tamir ettirilmiş, Sırçalı Mescit ve Safi Bey Darülhüffazı da harap olmaktan kurtarılmış”tı. Konya ve çevresindeki “eski eserlerin” fotoğrafı çekilerek hazırlanan albüm de Halkevi kütüphanesine konmuştu. Sergi kısmı ise “62 firmanın iştirakini temin” ederek geçen sene temmuz ayında bir “millî mahsulat ve mamulat” sergisi açmış, aynı sergiyi bu sene de açmaya karar vermişti. “Mektepliler de bir el işleri sergisi hazırlamakta”ydı.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 37–38.

⁴⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 38–39.

⁴⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 39.

Müfettiş Ş.'ye göre Konya Halkevi, “suret-i umumiyede iyi çalışmış”tı. Ancak kendisi, hayır kurumları ve fakir çocuklara yardım ile köycülük ve müzecilik işleriyle beraber “konferans, müzik, gençlik” ve kütüphanecilik işlerini de “takdire layık” buluyordu. Halbuki halk ilgi göstermediği için konferansların ardından konserler veriliyordu. Güzel sanatlar şubesi, Şark musikisini Ev’e sokmamıştı; ama enstrümanlar yetersizdi ve halk Garp musikisinden hazzetmiyordu. Müzik heveskârı bazı gençler, müzik derslerine katılıyordu ve “gençlik” işleri de bundan dolayı iyi olsa gerekti. Gençlerin Ev’e özel bir ilgi gösterdiğinden veya Ev’in gençler için özel bir toplanma mekânı olduğundan bahsedilmemişti. Kitaplar tasnif edilmediğinden kütüphane henüz açılmamıştı ve halkın buraya gelip gazete okuduğundan da bahsedilmemişti. Dolayısıyla müfettiş, çalışmaların iyi yanlarını görerek Ev’in “suret-i umumiyede”, yani *genel olarak* iyi çalıştığını söylüyordu. Bununla birlikte, belki farkında olmadan, önemli bir ayrıntıya da değiniyordu: “Bu hususta güzel bir binaya ve bol paraya malikiyetinin de tesirleri olmamış değilse de, arkadaşlarımızın gayret ve himmetlerinin de yeri büyüktür.” Yani çalışan elemanlara sahip olmak, yeterli bina ve bütçeye sahip olmaktan daha önemliydi.⁴⁶⁰

2.3. İLK YILIN MUHASEBESİ

Müfettiş Ş.’nin anlattıkları sayesinde, açılmalarının üzerinden bir yıl geçen Halkevlerine dair bazı olguları öğrenmek ve bu olgular aracılığıyla da bazı fikirler geliştirmek mümkün: Bir şehirdeki Türk Ocağı binasının tabelasını indirip, yerine “Halkevi” tabelası asınca Halkevi açılmış oluyor; keza Ocak kütüphanesi de Halkevi kütüphanesi halini alıyordu. Ama bundan sonra her şeyin eskisi gibi devam ettiği; Halkevlerinin, Türk Ocaklarından hiçbir farkının olmadığı da söylenemez. Zira her şeyden önce Halkevleri, doğrudan fırkaya bağlıydı. Ayrıca Türk Ocaklarından kalan binaların kullanılması, Evlere bir an önce birer bina bulmak için akla gelen bir çözümdü. Çünkü bu iş için bina bulmak veya inşa etmek pek de kolay değildi. Nitekim bazı Evlerin, fırkayla aynı binayı paylaşması ve bu binaların Ev için de Fırka için de yeterli olmaması, bina bulmakta veya inşa etmekte karşılaşılan zorlukların bir tezahürüydü. Çok az Halkevi’nin müstakil ve

⁴⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 39–40.

çalışmaya elverişli binası vardı. Yani bir yılın sonunda Evlerin karşılaştığı ve aşamadığı sorunlardan biri, *binasızlıktı*.

Çoğu Halkevi'nin gerektiği kadar maddî yardım görmediği anlaşılıyordu ve bunun muhtemel bir nedeni, Halkevi'ne para vermesi gereken veya verebilecek kurumlarda para olmamasıydı. Örneğin Halkevlerinin, bütçelerini Hususî İdarelerden tahsil etmesi gerekiyordu; ama çoğu zaman bu paranın tamamı alınamıyordu. Bu durumda belediyeden bir maddî yardım bekleniyordu; ama belediyede de para yoktu. Açıldıktan ancak beş–altı ay sonra bütçesi ödenmeye başlanan Evler vardı ve bu zaman zarfında yerel fırka teşkilatı, Evlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Halkevleri için gelir temin etmenin bir diğer yolu da bağış toplamaktı ama hiçbir zaman gereken, öngörülen veya umulan miktarda bağış gelmiyordu. Dolayısıyla Evlerin karşılaştığı bir diğer sorunun, *parasızlık* olduğu söylenebilir. Ama bu sorun, binasızlık kadar belirgin değildi ve bunun nedeni de muhtemelen, Evlerin gerektiği kadar çalışmamasıydı. Yani çalışmak için para gerekse de ortada pek çalışma olmadığı için pek para harcamak da gerekmiyordu. Buna karşılık, para olmadığı için Evlerin yeteri kadar çalışmadığı da söylenebilirdi; ama Evlerin kadrolarını oluşturan kişilerin tutumu, bu iddiayı geçersiz kılıyordu.

Fırka yönetimi; devlet memuru olan veya olmayan her münevverin Halkevlerine üye olmasını, yönetimine katılmasını, çalışmalarını şekillendirmesini bekliyordu. Çalışmaların içeriğini, şube komiteleri belirliyordu ve komite üyelerinin çoğunu, her yerde, başta öğretmenler olmak üzere münevverler oluşturuyordu. Ancak münevverlerin komite üyesi olmaları, Ev'le gerçekten ilgilendikleri anlamına gelmeyebiliyordu. Evet, bir memur gerçekten idealist olduğu için komite üyesi olabiliyordu; ama memurlar çoğu zaman, bağlı oldukları vekâlet [bakanlık] baskı yaptığı için, mecburen üye oluyordu. Dolayısıyla *kâğıt üzerinde* münevverler tarafından idare edilen bir Halkevi, pratikte âtil olabiliyordu. Bazı Evler ise kâğıt üzerinde bile münevverler tarafından idare edilmiyordu; çünkü bazı şehirlerde münevver bulmak çok zordu. Çalışmalar, ancak münevverler tarafından planlanıp yürütülebileceği için de Evler her hâlükârda yetersiz çalışıyordu. Yani bir diğer sorun, *elemansızlıktı* ve çalışabilecek eleman olduğunda bile bu sorun çözülemiyordu; çünkü Ev ve komite üyesi münevverlerin çoğu, aslında Ev'le ilgilenmiyordu. Nitekim ilerleyen yıllarda farklı Evler gören birçok müfettişe göre de

elemansızlık, binasızlık ve parasızlıktan çok daha önemli bir sorundu. Çünkü idealist elemanların, en zor şartlarda bile çalışmanın bir yolunu bulacağı düşünülüyordu.⁴⁶¹

Bir diğer sorun ise, ilk teftiş esnasında sadece Adana’da karşılaşılan iktidar mücadeleleriydi. Bu sorun Adana’da, eski SCF’lilerin, yerel CHF örgütünü ele geçirmeye çalışması ve yine eski SCF’lilerle eskiden beri CHF’li olan bazı kişilerin birleşerek belediye başkanını görevden almaya çalışması şeklinde kendini göstermekteydi. CHF’liler bu mücadelelerle meşgul olduğu için, fırkanın bir organı olan Halkevi çalışmıyordu. Vaktiyle SCF’ye gösterilen rağbetin veya söz konusu çatışmaların Adana’ya özgü nedenleri olabilir; ancak bu çatışmaların Adana’dan bağımsız nedenleri de vardı. Zira ilerleyen yıllarda ve farklı şehirlerde de, söz gelimi, fırka ile Halkevi veya fırka ile belediye arasında siyasî ve ekonomik mücadeleler sıkça görülecekti. Dolayısıyla Müfettiş Ş.’in “dirimsizlik” olarak andığı bu olay, ileride rastlanacak lokal politika cereyanlarının bir arketipi olarak düşünülebilir.⁴⁶² Öyleyse bu *cereyanlar* da Halkevlerinin çalışmasını engelleyen sorunlardan biriydi.

Teftiş edilen Evlerin, Adana Halkevi hâriç, tamamen âtıl olmadığı da açıkça görülüyordu. Bu Evlerde konferanslar, konserler ve temsiller veriliyor; kurslar ve kütüphaneler açılıyor; dil ve tarih alanında çalışmalar yapılıyor; “millî ve fevkalade günlerde” törenler düzenleniyordu. Fakat bu çalışmaların, Halkevlerini, gündelik hayatın bir parçası haline getiremediği de açıkça görülüyordu. Dil, edebiyat, tarih şubeleri dil inkılâbı için çalışıyordu ama bu *akademik* bir işti ve halkla alakası yoktu. Keza yerel tarih çalışmaları ve bu çalışmalar sonucunda şubenin yayımladığı kitaplar da olumlu ve olumsuz yanlarıyla aynı nitelikteydi. Hemen her Ev’in kütüphanesi vardı; ama Müfettiş Ş., halkın kütüphaneden yararlanmak için, hatta gazete okumak için bile Halkevi’ne geldiğinden bahsetmemişti. Konferanslar da çoğu zaman halkın ilgisini çekmiyordu. Bu konferansların sıkıcı olduğunu itiraf edemeyen Müfettiş, konuların, halkın yaşayışıyla ilgisi olmadığını söylüyordu. Zaten bu yüzden, halkın gelmesini sağlamak için konferansların arasında veya hemen ardından konser vermek âdet olmuştu. Dil inkılâbı gibi musiki inkılâbını yaymak da Halkevlerinin görevlerinden biri olduğu için bu

⁴⁶¹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 38–39.

⁴⁶² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 264.

konserler, klasik Batı müziği türünde olmalıydı. Ama hem Ev üyesi olan münevverler arasında bu müziği bilen çok kişi olmadığı hem de halk bu müziği pek sevmediği için konserler çoğunlukla alaturkaydı. Hiç konser verilmediği takdirde ise halkın Ev'e olan ilgisinin iyice azalacağı düşünülüyordu. Yani inkılâbı yayması gereken Evler mevcut duruma boyun eğmişti. Gerçi alaturkanın yanında alafranga müzik kursu açan Evler de vardı; ama bu kurslara gelenlerin çoğu öğrenciydi. Kaldı ki ister okuma-yazma veya yabancı dil öğretmek, ister müzik bilgisi vermek, ister meslek edindirmek için açılmış olsun; kurslar da Evleri, gündelik hayatın bir parçası kılmaya yetmiyordu. Halk, konserler gibi temsillere de ilgi gösteriyordu, *eğlenceli* faaliyetleri seviyordu; ama temsillerde rol almıyordu. Zaten çoğu muhitte sahneye çıkmak “şerefsizlik” sayıldığı için halktan kadınların sahneye çıkması beklenemezdi; ama sahneye çıkacak kadın öğretmen bulmak bile çok zordu. Öğretmenler de çoğu zaman halkın rol almaması şartıyla temsillerde oynamayı kabul ediyordu. Halk, tiyatro aracılığıyla da çalışmalara dahil olamıyor; ancak seyirci olabiliyordu. Köycüler ve içtimaî yardım şubelerinin çalışmaları, ihtiyacı olanlara maddî yardım sağlamak ve bazen çalışma alanlarıyla ilgili konferanslar vermektir. Halk, yardımın Halkevi'nden geldiğini bildiği için buraya sempati duyabilirdi; ama yine de yardım istemek veya poliklinikte ücretsiz muayene olmak dışında buraya gelmesi için bir neden yoktu. Sonuçta Halkevleri yeteri kadar olmasa da çalışıyordu ve bu haliyle bile sıradan taşra hayatına bir değişiklik katmıştı. Ancak mevcut çalışmalar itibarıyla Halkevleri; bazı *akademik* araştırmalar yapan birer enstitü, halkı ücretsiz muayene eden birer poliklinik; birer dersane, tiyatro veya konser salonuydu. Kurslar veya *eğlenceli* etkinlikler için insanlar Ev'e geliyor, sonra da gidiyordu. Evler henüz insanların birlikte vakit geçirdiği, “bir düşünür, bir duyar bir kütle” haline geldiği bir kamusal alan olmaktan çok uzaktı.

Halkevlerinin olumlu ve olumsuz yanlarını bir arada görmek, Halkevi'nin nasıl bir yer olduğunu anlamak için bina, bütçe ve elemanların durumu ile çalışmaları incelemek gerekiyordu. Bunları okurken ise insanın içini yoğun olarak kaplayan bir his vardı: *Sıkıntı*. Binaların fiziksel durumunu, Evlerin ne kadar para aldığını, elemanların mesleklerini, hangi çalışmaların ve törenlerin yapıldığını okumak çok sıkıcıydı. Ancak bu sıkıntı, vaktiyle Halkevlerine gitmiş insanların hissettiklerini anlamaya da yarayabilir. Belki de sıkıcı bir yer olduğu için insanlar gerekmedikçe, yani konser ve temsil izlemek veya

işlerine yarayacağını düşündükleri kurslara katılmak dışında Halkevi'ne gitmiyorlardı ve yine aynı nedenle *Ülkü*'yü okumuyorlardı. Çünkü bu derginin içinde, zaten sıkıcı buldukları için dinlemedikleri konferanslara benzer metinlerle iptidâî nitelikte bazı şiir ve öykülerden başka bir şey yoktu. Peki, bir yıllık mesainin ardından bu durumda olan Halkevleri daha sonra ne hale gelmişti? Müfettiş Ş.'nin karşılaştığı sorunlar devam ediyor muydu; azalmış mıydı, artmış mıydı? Münevverler ve halk, Evlere ilgi gösteriyor muydu? Daha da önemlisi: Halkevleri, hangi pratiklerin mekânı olmuştu? Talimatnamelerde yazanlarla, binaların içinde yaşananlar arasındaki fark neydi? “Halkevi,” denilince halk ne anlıyordu? Evler, gündelik hayata dâhil olabilmiş miydi? Mecburen resmî törenlere katılmak, gerekli gördükleri kurslara devam etmek, konser ve tiyatro izlemek dışında halk, Halkevi'ne gelmeye başlamış mıydı? Bu aşamadan itibaren bu sorulara cevap bulmaya çalışmak gerekiyor; ama bütçe ve binaların durumunu, elemanların özelliklerini ve şubelerin faaliyetlerini sıralayarak değil. Bunların sıralanmasıyla Halkevi'nin nasıl bir yer olduğu az-çok anlaşıldı. Halkevi'nin nasıl evrildiğini görmek içinse cevapları belli vakaların içinde aramak gerekiyor.

2.4. İKİ YIL SONRA TEORİ VE PRATİK: “HER VATANDAŞA GÖRE AYRI BİR TELAKKİ TARZI VARDIR”

“CHP Genel Sekreterliği Yüksek Katına” yazdığı 14 Eylül 1935 tarihli raporunda, “Halkevlerini Teftişe Memur A. Tekmen” teori ve pratik arasındaki farkı açıkça anlatmış veya açıkça görülen bu farka işaret etmişti. A. Tekmen'e göre Halkevi aslında, yani teoride bir ibadethaneydi: “İslam'ın camisi, Hıristiyan'ın kilisesi olduğu gibi Kemalist mezhebinin de Halkevleri bence birer mabedidir. Ben Halkevi'nden bunu anlıyorum.” Halkevi'nin mabet mertebesinde olmasının nedeni, Kemalizmin dünyada eşi benzeri görülmemiş bir fenomen olmasıydı: “Kemalist devrim; acunda [dünyada] eşi olmayan, Batı sosyal mekteplerinin şimdiye kadar izah etmedikleri yepyeni bir ekol olarak mütalaa edilebilir. Kemalist devrim; hukukig, sosyal, ekonomik, hatta filezofik bakımdan cihan sosyal hacminde tam ve orijinal bir devrimdir [sic].” Ne var ki bu “devrim şimdiye kadar yalnız idarig, askerig, hülasa devlet teşkilatı çerçevesinden öteye geçmemiş”tir. Çünkü “[p]lanlı bir fikir sistemine dayanmayan bir inkılâbın derinleşmesi davası güç” olur.⁴⁶³ Yani özgün bir devrim olsa da Kemalizmin felsefi referansları ve ideolojik bir programı

⁴⁶³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 260.

yoktu.⁴⁶⁴ Ancak bu bir eksiklik değil; bilakis Kemalizmin özgün yanlarından biriydi. Kemalizmin toplum içinde yayılması ve kabul görmesi için fikirlere değil, pratiğe ihtiyaç vardı:

Bu devrimin sistemleşmesi, derinleşmesi demek; devrim şuurunun, genç neslin, köylünün dimağına yerleşmesi ve onun aile içtimaiyatında tezahüratını göstermesi demektir.

Kemalist devrim ancak Halkevlerle ve Halkevlerine verilecek önemle kendi nazariyelerinin umumî hayatımızda, aile kurumumuzda tatbik şeklini bulabilecektir. Halkevlerini, Avrupa'nın kültür kurumlarıyla mukayese etmek hata olur. Çünkü Avrupa kültür teşekkülleri, klasik Avrupa medeniyetinin kendine has olan muayyen nazariyatının tatbikatı için kurulmuş mekanizmalardır. Bizimkine gelince: Halkevi, müstakil bir devrimin kendi şartları içindeki nazariyelerini, halkımızın her bakımdan hayat kuruluşuna tatbikle mükelleftir. Bir nazariyenin, realist sahada verimli olmadıkça bu asırda doğruluğu mütalaa edilemez [*sic*].⁴⁶⁵

Dolayısıyla A. Tekmen'e göre ortada bir nazariye, yani bir teorinin olduğu; ama bunun ancak halkın yaşayışından bulup çıkarılabileceği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle teori, pratiğin içinde gizlidir ve öyleyse Tekmen, meseleyi *materyalistçe* ele almaktadır.⁴⁶⁶ Ancak yüzüne karşı söyleneşeydi Tekmen'in bu *ithamı* reddetmesi kuvvetle muhtemeldi. Çünkü o “Batı Avrupa'dan teknik vasıtaların ithaline taraftar” olduğu kadar “sosyal prensip ve sistemlerin ithaline aykırı”ydı. O sadece, “geniş bir tarih ve sosyal hayat şartlarına malik olan Türk milleti”nin, “acunda bir Kemalist inkılâp vücuda getirmiş” olduğu gibi “onun yaşama ve derinleşme şartlarını da yine kendi hayat tarzından alacağına kani” idi, o kadar.⁴⁶⁷ Ancak inkılâbın “yaşama ve derinleşme şartlarını”, halkın yaşayışında bulmakla da yetinilemezdi. Çünkü “[g]eri adam, yeni prensip ve kültürel hareketlerle temas ederek bir tesire maruz kalmazsa, eski zamanlardan beri sosyal kurumundaki alıştığı vasıflarını değiştirmez”di. “[O]nun için Halkevleri; asırlarca tekke, İslamiyet, geri ve mistikleşmiş sosyal tesirler altında kalmış olan halkımızı uyuracak, ona

⁴⁶⁴ Bu eksikliği tamamlamak için Yakup Kadri'nin öncülüğünde *Kadro* dergisinin yayımlandığı malûmdur. Derginin çekirdek yazar ekibinde yer alan Şevket Süreyya da [Aydemir] aynı eksikliği tamamlamak için ayrıca bir kitap yazmıştır. “*Türkiye bir inkılâp içindedir*. Bu inkılâp ne sadece bir reform, ne de bir idarî istihâledir. İnkılâbımız, kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikrî unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikrî unsurlar, inkılâba ‘*İdeoloji*’ olabilecek fikirler sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir.” Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro. İnkılâbın İdeolojisi* (Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932), 8.

⁴⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 260–261.

⁴⁶⁶ Bkz. Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, çev. Murat Belge (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018).

⁴⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

Kemalist devrimin hayat şartlarını öğretecek”ti.⁴⁶⁸ Diğer bir ifadeyle; pratikteki şartlar, *ideal* hale getirildikten sonra tekrar halka sunulmalı ve halk da bunu benimsemeliydi. Zaten kendi yaşayışının içinden çıktığı, yabancı olmadığı için halkın, kendine sunulanı içselleştireceği düşünölmüştü. İnkılâbın yayılması, bu kez materyalist bağlamda olmasa da diyalektik bir süreçti. Bundan dolayı Halkevi, mimarî bir eser olarak dahi halka örnek olmalı, devrimin mimarî anlayışını yansıtmalı, yani bir “mekân temsili” olmalıydı.⁴⁶⁹ Halkevi *örneğine* bakarak halk, evini inşa etmeli ve döşemeliydi:

Bence: Halkevi bina tarzıla bütün acunda Kemalist devrimin müstakil (Architecture) arşitektürünü [mimarisini] izah etmelidir. İçinin möblesi, devrimin ev döşeme tarzına örnek olmalıdır. Hülâsa, bizatihi her şeyden evvel binası, kuruluşu bakımından terbiyeci olmalıdır.

(Buna Elaziz’de tesadüf ettim. Elaziz’de yeni Halkevi binası yapıları, yeni ev yaptırılanlar hiç olmazsa pencerelerini ve damlarını ondan örnek olarak yaptırıyorlar.)
[sic]⁴⁷⁰

İdeal, yani tasarlanan Halkevi; Kemalizmin mabedi idi ve Kemalizm gibi halkın yaşayışının içinden çıkmalı, somut sorunlara somut çözümler üretmeli, halka örnek olmalıydı. Halkın yaşamında bir karşılığı olmayan teorileri uygulamaya çalışarak bu Evler başarılı olamazdı; çünkü hayat sürekli değişirken teori sabit kalıyordu. Ne var ki A. Tekmen’in gözden kaçırdığı *ayrıntı*, aslında Halkevi idealinin –her ideal gibi– saf teoriden ibaret olduğuydu. Evet, A. Tekmen’in *zihnindeki* Halkevi, Kemalizmin mabedi idi; ama halkın böyle bir mabede ihtiyacı yoktu, bundan dolayı da halk burayı bir mabet olarak *algılamamıştı*. Yine Tekmen’in ifadesiyle “Halkevleri, ilbaylara [valilere] göre Türk Ocaklarının birer istihalesi [şekil değiştirmiş hali], şarbaylara [belediye başkanlarına] göre birer politika basamağı, öğretmenlere göre ara sıra memlekete uğrayan ricalle tanışma yeri, gençlere göre birer kulüp”tü. “Hülâsa [...] herkese göre ve kendi bakımından her vatandaşa göre ayrı bir telakki tarzı var”dı.⁴⁷¹ Diyarbakır Halkevi’nin dergisi *Karacadağ*’da şiirleri ve folklor araştırmaları yayımlanan Şevket Beysanoğlu’nun söyledikleri de Halkevlerinin “birer politika basamağı” olduğunu doğruluyordu:

⁴⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 263.

⁴⁶⁹ Bkz. Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, 66–68.

⁴⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261. Belli ki söz konusu binanın, ileride inşa edilecek Halkevi binalarına da örnek olacağı düşünölmüştü: “Çok zengin mobilyesi ile birlikte yüz yirmi bin liraya çıkmış olan Elâziz Halkevi binası, Türkiyemizde bundan böyle yapılacak yenileri için örnek tutulmaya lâyük mükemmeliyettir [sic].” Bkz. “Elâziz’de Örnek Bir Yeni Bina,” *Açık Söz*, 2 Eylül 1936.

⁴⁷¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

Halkevi başkanı olan, milletvekili olmayı kafasına koyuyordu. Çünkü atanan adam diyor ki, beni beğendi, ben mutlaka milletvekili olurum. Mesela Halkevinin ilk başkanı Tahsin Cahit Çubukçu'dur. O Diyarbakır milletvekili oldu. Ondan sonra Osman Ocak Halkevi başkanı oldu, o da milletvekili oldu. Şeref Ulu Belediye başkanıydı, milletvekili oldu. Belediye ve Halkevi başkanları milletvekili olurdu. Milletvekilleri de tayinle olurdu. İlk ikisi Diyarbakırlı'ydı, diğerleri dışardandı. Mesela birinci dönem Diyarbakır milletvekili İbrahim Tali Bey'di. Mesela Tigrel ailesi vardı. Zülfü Tigrel, Hamdi Tigrel... Tigrel ailesinden üç tane milletvekili vardı. Çünkü Zülfü Tigrel Atatürk'ün yakınlarından biriydi. Onu Lozan'a göndermişti, Kürtleri temsilen [sic].⁴⁷²

Keza Cevdet Kudret'in [Solok], 1930'lu ve '40'lı yıllarda geçen *Havada Bulut Yok* (1958) romanındaki Kayseri Halkevi Başkanı Reşat da görevini mebusluğa çıkan bir basamak olarak görüyordu. Tabii ki Başkan Reşat, bu basamağı çıkabilmesi için Genel Sekreterliğin gözüne girmesi gerektiğini, bunun için de Halkevi'nin faal olması gerektiğini biliyordu. Ancak Genel Sekreterliğe gönderilen raporların *dolu görünmesi*, Halkevi'ni faal tutmaktan çok daha kolaydı:

O gün, okul kapandıktan sonra, saat dört sularında Halkevi'ne gitti. Halkevi Başkanı Reşat bey, uzun boylu, dazlak kafalı bir adam, mebus olmak sevdasında [sic].

Mebusluğa Halkevi'nden geçildiğine inanıyor, Kayseri Halkevi'nin çalışmaları üzerine Ankara'ya her hafta birkaç rapor gönderiyor. [...] Geniş bir hayal gücü var; her gün, tıpkı bir hikâyeci gibi çeşitli konular icat ediyor; bunları, okuyanda gerçekmiş duygusunu uyandırmaya çalışarak, inceden inceye anlatıyor. Haftanın hangi günlerinde kimlere hangi konular üzerinde konferanslar verdirmiş, bu konferanslara halk nasıl ilgi gösteriyormuş, fakat kendisi halkı buna alıştırmıyorsa kadar neler çekmiş; bura Halkevi artık aydınların kafalarındaki bilgilerin bilgisizlere aktarıldığı bir imbiğe; bütün odalar her yaştan, her sınıftan halkın kaynaştığı bir yermiş; bu odalar, bu salonlar, Türk halkını "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir millet" haline getiren potaların (raporlarına bilimsel bir çeşni vermek için böyle kimya aletlerinin adlarını kullanmayı severdi); [...]⁴⁷³

Belli ki Türk milleti gerçekten de Kemalizmin, dolayısıyla Halkevlerinin "yaşama ve derinleşme şartlarını" yine "kendi hayat tarzında" bulmuştu. Pratik gerçekten de teoriden

⁴⁷² Şevket Beysanoğlu, "Anılarımda Diyarbakır Halkevi," *Kebikeç*, sayı 3 (1996), 165–166. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama* (1953) romanından, başkanların mebus olmakla ilgilendikleri kadar Diyarbakır Halkevi'yle ilgilenmedikleri anlaşılıyor: "Sana, bu satırları, içinde in-cin top oynayan Halkevi'nin çirliçiplak bir odasında yazıyorum. Bu çizgili kâğıtla, içi hâreli zarfı, biraz evvel aşağıdaki bakkaldan satın aldım. Kusura bakma. Bu kültür ocağında kitap filan şöyle dursun, hatta kâğıt kalem bile bulmak mümkün değil. Bahsettiğim geniş odanın ortasında bir büyük masa duruyor; bunun üstünde, İstanbul'dan, Ankara'dan gelmiş birtakım eski gazetelerle mecmualar hiç el değmeksizin kendiliğinden yıpranıp solmaktadır." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1987), 111.

⁴⁷³ Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2006), 127.

önce geliyordu, hatta o kadar önce geliyordu ki aradaki mesafe epey açılmıştı. Dolayısıyla Halkevi pratiğinin, Halkevi idealiyle pek ilgisi yoktu. “Her Halkevi, başında bulunan arkadaşın Halkevi’nden anladığı manaya ve kendi telakki çerçevesine göre bir çalışma sistemi tutturmuş”tu. “... eldeki talimatnameye uygun tek şey, şubelerin adları ve teşkilatı”ydı.⁴⁷⁴ Nitekim bazı istisnalar dışında şubeler çalışmıyordu. Dil, tarih, edebiyat şubeleri hemen her yerde “bir süs olarak kurulmuş”tu. Güzel sanatlar şubelerine “çalışıyor denemez”di. Halk dersaneleri ve kurslar şubeleri, sadece “bir-iki yer müstesna”, çalışmıyor; köycüler şubesi, yine “bir-iki yer istisna edilirse, umumiyetle iyi çalışmıyor”du. Keza müze ve sergi şubeleri de “Elaziz, Diyarbekir müstesna” olmak üzere “iyi çalışmıyor”du. Kütüphane ve neşriyat şubelerinin “yalnız kütüphane kısmı faal”di ve “bu faaliyet, merkezden gönderilen kitapları sıralamaktan öteye geçmemiş”ti. Sadece spor ve içtimaî yardım şubeleri, çoğu yerde iyi çalışıyordu.⁴⁷⁵ Temsil şubeleri ise ancak pratiğin teoriden ne kadar farklı olabileceğini ve sahneye çıkmanın bazı yerlerde “şerefsizlik” sayılmasının nedenini anlamaya yarıyordu:

Temsil: Bu şubemiz bugünkü sistemsiz ve avare şeklele Halkevlerimiz temsil iş ve prensibine her gün biraz daha muzır olmaktadır. Çünkü, birçok yerlerde büyük emeklerle yapılmış olan sahnalarını bilhassa Halkevlerinin mücadele etmesi başta gelen gezici tuluat kumpanyalarına kiralamaktadırlar, sonra da muallim bayanların Halkevi sahnalarına çıkmadıklarından şikâyet ediyorlar, bu hususta birkaç muallim bayanla konuştum, bana dediler ki: “Bir gün evvel geliş yerleri karanlık olan tuluat kumpanyalarındaki kadınların göründükleri yere biz nasıl çıkarız?” Bir gün evvel gezici bir tiyatroyu başka göz ve duygularla seyreden halkımız, çok haklı olarak, ertesi gün sahnaya çıkardığımız muallim bayan arkadaşları da aynı duygu ve hisle seyretmektedir.

Halkevlerimizde süratle bu işin önüne geçmeliyiz ve sahnelerimizi yalnız Kültür Bakanlığının emrile sahnaya çıkan muallim bayanlara değil, bütün Türk kızlarına cazip olacak, hatta şeref verecek bir dereceye getirmeliyiz [*sic*].⁴⁷⁶

Diğer bir ifadeyle, *ideal* temsil şubesinin halkı eğlendirerek inkılâbı yayması, bu esnada da kadınlarla erkekleri kamusal alanda bir araya getirmesi gerekiyordu – ki bu da inkılâbı yaymanın bir parçasıydı; ama bu şubeler, müzik inkılâbını yayması gereken güzel sanatlar şubeleriyle aynı duruma düşmüş, dönüştürmesi gereken pratiklere boyun eğmişti. Kadın öğretmenler ancak “Kültür Bakanlığının emrile” sahneye çıkıyor, sahneye çıkmak “Türk kızlarına” cazip gelmiyordu; çünkü “tuluat kumpanyalarındaki kadınların” *sahne*

⁴⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 262.

⁴⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 262–263.

⁴⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 262.

performansı, tiyatronun *pratikte* bir tür fuhuş olduğunu halka gösteriyor, sahneye çıkan kadınların geçimini fuhuştan sağladığı *anlaşıyordu*. Temsil şubelerinde görev alan öğretmenlerin büyük bir kısmının, şubeye *halktan* üye alınmasını istememesinin sebebi de bu durumla ilgili olabilir. Belki de bazı kişiler, sahneye çıkan kadınları seyretmekle yetinmek istemiyor; onlarla *daha yakından ilişki kurmak* istiyordu.

Teoriyle pratik arasındaki mesafenin bu kadar açılmış olmasının başlıca nedeni, insanların Halkevi’ni algılayışları arasındaki farktı. Görüldüğü gibi her zümreden insan, Halkevi’ne kendince bir anlam yüklüyor ve orayı kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanıyordu. Talimatnameye göre Halkevi, “kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanların toplanma ve çalışma yeri”ydi. A. Tekmen’e göre ise “[b]u tavsif çok yerinde olmakla beraber (Abstrait) mücer[r]et [soyut] bir mefhum olarak mütalaa edilebilir”di.⁴⁷⁷ Tekmen’in böyle düşünmesinin iki nedeni vardı. Birincisi; “memleket sevgisi”nin, herkesin zihninde başka şekilde tezahür etmesiydi. İnsanlar Halkevi gibi inkılâbı da farklı şekillerde anlıyordu ve bu yüzden Evlerin inkılâp *idealiyle* çelişerek çalışması muhtemeldi. Halkevlerini, “kalp ve dimağlarında vatan sevgisi ve yüksek bir heyecan duyan vatandaşların tanzim edilmemiş, anarşik telakkilerine bırakmak tehlikeli olur”du. Çünkü, sözgelimi müzik şubesinde “vazife alan heyecanlı, vatansever bir arkadaş, bu heyecanını Şark musikisinde, diğeri davul ve zurnada, diğeri de Garp musikisinde bulabilir”di. “Onun için bu heyecanın, Kemalist devrimi bakımından bir metot altına alınması” gerekiyordu.⁴⁷⁸ Yani iyi niyetli ama “anarşik telakkilere” bırakılırsa Halkevleri, inkılâbın aleyhinde çalışabilirdi. Bunu engellemek için de çalışmalar standart hale getirilmeli ve senkronize edilmeliydi:

[...] günlük veya haftalık çalışma programları yapılmalıdır. Mesela: Bu hafta içinde Halkevlerimiz, bütün Türkiye’da kaç konferans, kaç radyo neşriyatı, kaç temsil verileceği merkezce tespit edilmeli ve bütün Halkevleri bu işi hep birden, aynı gün ve aynı saatte, memleketin dört köşesinde yapmalıdır, bu telkin ve propaganda işimiz metotlu, hareketli bir hale konulmalıdır [*sic*].⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 263.

⁴⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 263–264.

⁴⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 265.

Tekmen'in, "kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanların toplanma ve çalışma yeri" tanımını soyut bulmasının ikinci nedeni ise *böyle* insanlara, parti içinde bile nadiren rastlanmasıydı. Yerel parti örgütleri, Halkevlerinden çok "lokal politika cereyanları"yla meşguldü. Talimatnameye göre "Evlerin teşkil, tanzim ve murakabesi vilayet idare heyetlerine"; "Halkevlerinin açılma ve mesaisinin umumî sevk-i idaresi, Parti Umumî İdare Heyeti'ne ait"ti. Ancak Ankara'dan atanan başkanlar tarafından yönetilmediği sürece parti vilayet heyetleri bu görevleri yerine getirmiyordu; "çünkü Halkevleri, lokal politika cereyanlarının tesirleri altında"ydı. "... politika dedikodularından sonra" idare heyetinin "başına geçen arkadaşlar, her şeyden evvel, gelecek umumî meclis veya belediye intihabı endişelerine" kapılıyorlardı. "Muhitlerinde, Halkevi'nin başına da çok tabî olarak bir arkadaşlarını koyan bu arkadaşlar", talimatnamenin "kültürel bakımdan tatbikinden ziyade, gelecek intihabın kazanılması endişesile hareket etmekte"ydi.⁴⁸⁰ Vilayet ve belediyelerden Halkevlerine sağlanan maddî yardımlar da bu cereyanlardan etkileniyordu: "Bugünkü yardımlar, mahallî reislerimizin İlbaylarla ve Şarbaylarla olan münasebat ve dostlukları derecesine göre değişmektedir, bu iş de tanzim edilmelidir."⁴⁸¹ Bu yüzden de Halkevleri, "hemen her tarafta gereği olan canlılığı gösterememekte"ydi. Öyleyse, çalışabilmeleri için Halkevleri, "lokal politika cereyanlarından korunmalı"ydı.⁴⁸²

Yerel Parti örgütlerinin, çoğu zaman, Halkevlerini çalıştırmaktan daha *önemli* sorunları vardı ve böyle sorunların olmadığı durumlarda da Evlerin nasıl çalıştırılacağı hakkında bir fikir birliğine varılamıyordu. A. Tekmen'in söylediklerine bakılırsa, Parti başkanlarının Ankara'dan atanmasıyla lokal politika cereyanları engellenebilir ve aşılabilirdi. Çünkü Ankara'dan gelen bu kişiler, geldikleri yerde kimseyi tanımayacak ve dolayısıyla kimseye de minnet duymayacaktı. Ama muhite alıştıktan sonra bu başkanların da söz konusu cereyanlara kapılma tehlikesi vardı ve Müfettiş Tekmen bunu unutmuş gibi görünüyordu. Tekmen'e göre parti başkanları gibi Halkevi başkanları da "merkezden ve aylıklı olarak gönderilmeli"ydi. Çünkü taşrada "tahsil derecesi" yüksek ve "şuurlu" insanlar bulmak zordu. Halkevlerinin çalışmaları kadar bütçeleri de *bu cehalet ve*

⁴⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 264.

⁴⁸¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 265.

⁴⁸² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 264.

şuursuzluktan mustarıpti. En küçük Evlerin “senelik bütçeleri dört, beş bin liradan az değil”di; ama “birçok yerlerde bu paralar [...] avare ellerde, yersiz olarak sarf edilmekte”ydi. *Tahsilli ve şuurlu* başkanlar bütçeyi gereksiz yere harcamayacağı gibi “organize edilmemiş birçok teberru menbaları”nın Halkevlerine akmasını sağlayabilir; hatta “kendi maaşını, yalnız bugünkü verimsiz sarfiyattan yapacağı tasarrufla da temin edebilir”di.⁴⁸³

Zaman zaman başka müfettişler tarafından talep edilse de Halkevi başkanları hiçbir zaman Ankara’dan atanmadı. Ama birçok Halkevi başkanı da dâhil olmak üzere, Evlerle ilgilenen çoğu *münevverin* bu iş için gereken kültürden yoksun olduğu da ortadaydı. A. Tekmen’e göre “Garp’ta asgarî apartman kapıcılarının da birer gazeteye abone oldukları görüldüğü halde, bizde bir ağır ceza reisinin, bir polis komiserinin gazete okuduğu pek nadir tesadüf edilen hadiselerden”di. Bu sorunu çözmek içinse neşriyat faaliyetlerine önem verilmeli, her Ev’in küçük bir matbaası olmalıydı.⁴⁸⁴

Evlerin çalışmasını engelleyen sorunlar aşıldıktan sonra ise sinema ve radyo, “kuvvetli birer propaganda ve telkin vasıtası” haline getirilmeliydi. “Küçük, seyyar ve kamyon motörleriyle işleyen propaganda sinemaları”; köycüler şubeleri tarafından kullanılmalıydı. Bu şubeler “Asgarî her hafta bir köye” gitmeli; “[k]öylünün yeme içme, hatta yatma tarzlarile uğraşmalı”ydı. Şark musikisi ve tuluat kumpanyaları, müzik ve temsil çalışmalarından tasfiye edilmeliydi. Her Halkevi’nde bir devrim, bir de sıhhat müzesi olmalıydı.⁴⁸⁵ Evet, teoriyle pratik arasındaki fark çok büyüktü ve bunun başlıca nedenlerinden biri, “her vatandaşa göre ayrı bir telakki tarzı”nın olmasıydı. Ama her vatandaş gibi Müfettiş A. Tekmen’in de “bir telakki tarzı” vardı. Ne var ki o, devleti temsil ettiği için, kendi telakkisini *ideal* olarak sunmakta özgürdü.

⁴⁸³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 264–265.

⁴⁸⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 265.

⁴⁸⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 266.

2.5. KRONİKLEŞEN HASTALIKLAR

2.5.1. Sorunların Kastamonu'daki Tezahürü: Var Olmayan Bir Kurum Teftiş Edilemez

A. Tiril adlı müfettiş, 1936 yazında Kastamonu Halkevi'ni teftiş etmiş, 20 Temmuz tarihli raporunda da durumu CHP Genel Sekreterliğine bildirmişti. 24 Haziran 1932'de açılan Ev'in yedi şubesi vardı ama neredeyse hiç faaliyeti yoktu. Ar, gösterit, köycüler ve kitapsaray şubeleri dört yıldır hiç çalışmamıştı. Dil, tarih, edebiyat şubesi “bir Kastamonu tarihi bastırılmıştı”, bir de “ayda bir çıkan *Ilgaz* adlı dergiyi neşrediyor”du. Derginin şimdiye kadar, “güçlülükle” üç sayısı çıkmıştı. Sosyal yardım şubesi, “[d]ört ay evveline kadar meccanî [ücretsiz] hasta muayenesi ve poliklinik yapıyor”du; “[s]onradan bu işi de bırakmış”tı. “Şimdiki halde faal değil”di. Spor şubesi ise “[y]alnız bir at koşusu”yla “bir de pehlivan güreşi” düzenlemişti. “Eskiden Kastamonu Memleket İdman Yurdu adında” bir spor kulübü vardı; ama Halkevi'ne dâhil olduğu “günden sonra hiçbir faaliyet göstermemiş”ti. Halbuki bu kulübün, “birçok vilayetlerimize nasip olmayan mükemmel bir yüzme havuzu; tenis, voleybol ve futbol sahaları var”dı.⁴⁸⁶

Eskiden faal olan spor kulübünün, Halkevi'ne dâhil olduğundan beri, sahip olduğu imkânlarla rağmen hiçbir faaliyet göstermemesi dikkat çekicidir ve bu durumun nedeni, münevverlerin ilgisizliği olabilir. Çünkü Müfettiş Tiril, “Halkevi arkadaşlarıyla” yaptığı “bir akşam toplantısında, muhitin eleman bakımından oldukça zengin olduğunu” görmüştü. Ama “Tüzüğün 18'inci maddesine göre yapılması lazım olan aylık toplantılar yapılmamış”tı ve zaten dört yıldır neredeyse hiç çalışmamış bir Ev'in bu toplantıları yapmış olması da beklenemezdi. “Bundaki âmilleri, umumî alakasızlıkta aramak lazım”dı. Ev'in çalışmamasının bir nedeni de parasızlık olmalıydı; çünkü “1936 bütçeleri 2.800 lira” olduğu halde “bu paradan ancak 1.023 lira ellerine alabilmişler”di.⁴⁸⁷ Ama Müfettiş Tiril, Ev'in çalışmamasının “başlıca” nedeninin binasızlık olduğunu düşünüyordu: “Ev'i faal bulmadım. Bunun birçok sebepleri olmakla beraber, başlıcası bir binalarının olmamasıdır. Vaktiyle kaçan Ermenilerin depo olarak kullandıkları bir mağazanın üst kısmında faaliyet yapıyorlarsa da binanın vaziyeti, Halkevi çalışmalarına

⁴⁸⁶ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 47-48.

⁴⁸⁷ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 48.

müsait değildir.”⁴⁸⁸ Yani birçok Halkevi’nin çalışmamasının başlıca nedeni olan dört sorundan üçü burada mevcuttu: Binasızlık, parasızlık ve –bu örnekte ilgisizlik şeklinde tezahür eden– elemansızlık. “Parti Başkanı İlbay”⁴⁸⁹ ise sadece bina sorununu çözmek için “tedbir alacağını” söylemişti.⁴⁹⁰

İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya ise Müfettiş Tiril’in söylediklerini yetersiz bulmuştu. Kaya’nın hemen üç gün sonra, 23 Temmuz’da yazdığı cevaba göre “Kastamonu Halkevi’nin âtıl durumu malûmdur. Ve onun için teftişe lüzum görülmüştü.” Rapor, “vaziyeti iyi izah etmediği gibi bu halin sebeplerini” ve Ev’i “faaliyete getirmek için icap eden tedbirleri göstermiyor”du. Müfettiş, ataletin başlıca sebebinin “bina noksanı” olduğunu belirtmekle yetinmiş; “diğer sebeplerin hiçbirine temas” etmemişti. “Bu durgunluğa, bu gerilemeğe yalnız binayı sebep göstermekle iktifa” etmek, “marazı tam teşhise medar olamaz”dı. Örneğin “[s]porun ayrı iken hayli faal iken Halkevi’ne intikali üzerine durması çok câlib-i dikkat”ti ve bunun nedenlerinden bahsedilmemişti.⁴⁹¹ Halbuki Müfettiş Tiril, parasızlık ve ilgisizlikten bahsetmişti. Spor faaliyetlerinin durması da bu sorunlardan kaynaklanmış olabilirdi. Ancak binasızlık kadar vurgulanmayan bu iki sorunun, Şükrü Kaya’nın gözünden kaçmış olması da muhtemeldi.

Bunun üzerine de Müfettiş Tiril, 22 Ağustos’ta Şükrü Kaya’ya bir cevap yazmış ve bu sefer *bütün sebeplere temas etmişti*. Müfettiş, “Raporun esası hakkındaki tenkitlerin çok yerinde olduğunu itiraf” ediyordu ama bu raporu başka türlü yazmak mümkün değildi; çünkü Kastamonu Halkevi’ni teftiş etmek mümkün değildi.⁴⁹² Teftiş edilebilesi için bir kurumun *var olması* gerekiyordu:

⁴⁸⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 47. Hatay’ın İskenderun kazasına bağlı Belen nahiyesinde ise *kaçan* değil, *kaybolan* Ermenilere ait bir binanın Parti ve Halkevi binası olarak kullanıldığı anlaşılıyor: “Belen’de partimize ait binamız yoktur. Evvelki raporlarımda da arz ettiğim üzere mütegayyip eşhastan metruk bir bina parti idare heyetile beraber olarak Halkevi tarafından kullanılmakta ve şimdilik ihtiyaca kâfi gelmektedir [*sic*].” Bkz. BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 61.

⁴⁸⁹ 1936–39 arasında partiyle devlet aygıtı birleştirilmiş; içişleri bakanları aynı zamanda parti genel sekreteri, vali ve kaymakamlar da aynı zamanda yerel parti başkanı olarak görev yapmıştı. Ancak bu uygulamadan önce de bazı yerlerde vali ve kaymakamlar aynı zamanda yerel parti başkanı olabiliyor, hatta bazı valiler aynı zamanda belediye başkanlığını da üstlenebiliyordu. Bkz. Lamprou, “Between Central State and Local Society,” 62, 74.

⁴⁹⁰ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 48.

⁴⁹¹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 46.

⁴⁹² BCA 490-1-0-0/999-861-1, 42.

[...] bu gibi raporların, muayyen bir sistem dâhilinde çalışan bir müessesenin, bir nizam altına alınmış bir kurulun nizamlara ve maksada göre çalışıp çalışmadığını tespit eden bir görüş yazısı olduğu fikrindeyim. Halkevlerimiz, her yerde olduğu gibi Kastamonu'da da böyle bir nizam altında değildir.

Evvela binası olmayan, çalışma komiteleri faal bulunmayan bir müessesenin objektif olarak teftişi, maddî bakımdan imkânsızdır.⁴⁹³

Kastamonu Halkevi pratikte yoktu ve hemen her Halkevi bu *varoluşsal* sorundan mustarıpti. Binasızlıktan başka bir sorunu açıkça vurgulamamasını da Müfettiş bununla açıklıyordu: Sorun Kastamonu'ya özgü değildi. “Kastamonu Halkevi'nin durgunluğunu mahallî bir sebepten ziyade” Halkevlerinin “umumî kuruluş planının esasında aramak lazım”dı. Halkevleri, “bütün Türkiye'de istenilen faaliyeti göstermemekte”ydi.⁴⁹⁴

“Umumî kuruluş planı”ndaki sorun ise A. Tekmen'in geçen yıl bahsettiği sorundu: “... her vatandaşa göre ayrı bir telakki tarzı var”dı.⁴⁹⁵ “... C.H. Partisi'nin prensipleri esası dâhilinde çalışan bir kurum olduğu halde, 1.3.932 tarih ve 23 sayılı genelgede söylenildiği gibi Halkevlerinin genel merkezi yok”tu. “Her Halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır ve her Halkevi'nin nerelere ve ne surette bağlı olduğu, öğrekte yazılıdır,” denmişti. “Şu hâlde Halkevleri muayyen bir disipline tabi değil”di.⁴⁹⁶ Bu yüzden “Halkevlerinin vazifelerinin ne olduğu, herkes tarafından tek bir manada ve kat'i olarak” anlaşılammakta,⁴⁹⁷ “... her Halkevi'nin çalışma şekli, çok tabii olarak, başında bulunan arkadaşın öğreneği anlayış şekline göre değişmekte” ve Evler “bugünkü şekliyle istenilen verimi verememekte”ydi. “... başındaki başkanın inkılâbı görüş ve kültür şekline tabi olarak” her Ev “faaliyetini intizamsız bir şekilde yapmakta”ydi.⁴⁹⁸

Halkevlerinin çalışamamasının bir diğer nedeni de başkanların bu görevi yürütmek için gereken kültürel birikimden yoksun olmaları, diğer bir ifadeyle münevver olmamalarıydı. Ama bu, sorunun sadece görünen kısmıydı. Asıl sorun, Halkevi başkanlarının “parti idare heyeti arkadaşlarından” olmasıyla ilgiliydi. “Çünkü Parti İdare Heyeti'ne geçirilen bu arkadaş, oraya lokal politika endişesile gelmiş”ti. “Ve sonradan kendisine memlekette sırf

⁴⁹³ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 42.

⁴⁹⁴ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 42.

⁴⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

⁴⁹⁶ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 42.

⁴⁹⁷ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

⁴⁹⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

içtimaî bir mevki temin etmek için Halkevi başkanlığı verilmiş”ti. Dolayısıyla bir kişinin Halkevi başkanı olup olamayacağına karar verilirken o kişinin kültürel seviyesi değil, muhitteki siyasî nüfuz mücadeleleri göz önünde bulunduruluyordu. Halbuki bir Halkevi’nin “başına gelecek arkadaşın, hiç olmazsa muhitindeki münevverlerden dûn [aşağı] kültür seviyesinde olmaması lazım”dı. Ne var ki sadece Halkevi başkanları değil, idare heyeti üyeleri de “lokal politika endişesile” göreve getiriliyordu. “... mahallî intihaplarda da Halkevlerinin başına geçen heyetin intihabı, oradaki bir iki şahsın politik endişelerile yapıldığından mahallî kontrol de tam olamamakta”ydı.⁴⁹⁹ Öyleyse Kastamonu Halkevi’nin, bir Halkevi’nin çalışmamasına neden olan başlıca dört sorununun hepsinden mustarip olduğu düşünülebilir: Binasızlık, parasızlık, elemansızlık ve lokal politika cereyanları. Çünkü Müfettiş Tiril’e göre bu Ev, şehre özgü sorunlardan dolayı değil; hemen her Ev gibi “umumî kuruluş planı”ndaki sorunlardan dolayı çalışmıyordu.

İdare âmirlerinin tavrı da Evlerin mesaisini etkiliyordu. Örneğin “bazı yerlerde muallimler faal, bazı yerlerde de değil”di. Bunun sebebi, “oradaki vali arkadaşın Halkevi mefhumunu anlayışına göre değişmekte”ydi. “Bazı valiler köy mektebi kapıyarak Halkevlerine yardım” ederken “bazıları da, bizzat kendileri bile” Ev’e uğramıyordu. Evlerin gelirleri de yine bu kişilerin tavırlarına göre değişiyordu. “Bir sene muayyen bir Halkevi’ne bir vali veya belediye reisi, mesela beş bin lira yardımda bulunmuş; diğer sene vali veya belediye reisi değişmiş, yardım beş yüz liraya inmiş”ti. “Tabii ilk seneler beş bin liralık bir faaliyet genişliği tutan bu Halkevi o sene beş yüz lira ile yalnız odacı ve bekçi parasını ödemiş, faaliyete nihayet vermiş”ti.⁵⁰⁰ Yani bazı yerler için Halkevi, *sırf bir-iki kişinin istihdam edilmesine yarayan ve başka bir işlevi olmayan mekân* olarak tanımlanabilirdi ve bu durum da yine lokal politika cereyanlarıyla ilgili olabilirdi. Çünkü vali, kaymakam veya belediye başkanı; Halkevi veya parti kadrosuyla bir siyasî nüfuz mücadelesine girdiği için Ev’in bütçesini kırmış, öğretmenlerin burada çalışmasını engellemiş olabilirdi. Müfettişe göre “[b]u gibi misaller, istenildiği kadar çoğaltılabilir”di ve “Kastamonu Halkevi’nin işlememesi sebeplerini de bu genel sebepler arasında aramak lazım”dı. Dolayısıyla, eskiden faal olan spor kulübünün Halkevi’ne katıldığından beri âtıl

⁴⁹⁹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

⁵⁰⁰ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 44.

olmasını ayrı, Kastamonu'ya özgü bir nedenle açıklamaya gerek yoktu: “Sayın Genel Sekreter, sporun Kastamonu’da Halkevi’ne geçtikten sonra durgunluğunu şayan-ı dikkat buluyorlar. Kastamonu’da sporun Halkevi’ne geçtikten sonra durgunluğu sebebi, Halkevi’nin genel durgunluğu arasında gösterilebilir.”⁵⁰¹

Yani Halkevlerinin açılmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunlar, iki yılın sonunda adeta kronikleşmişti. Oysaki müfettişin “sathî olarak” yaptığı bir araştırmaya göre 1935 yılında bütün Halkevleri için harcanan “para yekûnu beş yüz bin liradan aşağı” değildi. Ama Evlerin “veriminin ne kadar geri olduğunu yine eldeki çalışma raporları ve istatistiklerden anlamak mümkün”dü. “Bu kadar mühim bir para”, teşkilâtın iyi olmaması yüzünden “havaya gitmekte”ydi.⁵⁰² Sonuç itibarıyla ise pratikteki Halkevi’nin ideal Halkevi’yle ilgisi olmadığı gibi burasının neye benzediği de meçhuldü: “Bugünkü şekle bizde Halkevleri ne Garbın bazı memleketlerinde olduğu gibi halkın ve münevverin kurduğu bir kültür müessesesidir ne de İtalya ve Almanya’da olduğu gibi doğrudan doğruya partinin sıkı kontrolü altında işleyen bir terbiye müessesesidir. Şu hâlde bu işin hakiki sahibi henüz ortada kat’i olarak yoktur.”⁵⁰³

Şükrü Kaya, Müfettiş Tiril’i, Evleri “faaliyete getirmek için icap eden tedbirleri” anlatmadığı için de eleştirmişti. Bundan dolayı da Müfettiş, aklındaki tedbirleri sıralayarak cevabını noktalıyordu. Öncelikle Halkevi’nin açılacağı yerlerde “müsait bir binanın bulunması şartı daima göz önünde tutulmalı” ve “Dâhiliye Vekâletinin bir teşebbüsile” her Ev’in bütçesi “az veya çok muayyen” bir hale getirilmeliydi. Genel Sekreterliğin Evlerle ilgili bürosunun –V. Büro’nun– görev ve sorumlulukları açıklığa kavuşturulmalı, “şimdiye kadar alınan tecrübeler göre” talimatname değiştirilmeliydi. Son olarak da toplantılara katılmayan şube komite üyeleriyle ilgili olarak işlevsel bazı tedbirler alınmalıydı. Çünkü “öğrenek”te, üç defa üst üste toplantılara katılmayan komite üyelerinin komiteden çıkarılacağı yazıyordu; ama çıkarılan kişinin yerine yenisini bulmak bazı yerlerde çok zordu ve bu kişi, “ne moral bakımdan ne de sosyal bakımdan” bu durumu umursuyordu.⁵⁰⁴ İşte bu durumun önüne geçmek lazımdı ama Müfettiş bunun

⁵⁰¹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 44.

⁵⁰² BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

⁵⁰³ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

⁵⁰⁴ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 45.

nasıl olacağından bahsetmemiştir. Aslında bahsettiği tedbirler de fazla anlam ifade etmiyordu. Evet, her Ev'in düzgün bir binası ve bütçesi olmalıydı, çalışmayanlar da herhalde cezalandırılmalıydı. Fakat kronikleşen dört sorun, aslında maddî ve beşerî sermaye sorunu olduğu için *sermaye* bulmadan bu sorunları çözmek de mümkün görünmüyordu.

CHP Sivas Mebusu ve Kastamonu Bölgesi Müfettişi Hikmet Işık'ın Aralık 1939 tarihli raporundan, Şükrü Kaya ile Müfettiş Tiril arasındaki *tartışmadan* sonra Kastamonu'daki durumun *kısmen* iyileştiği anlaşılıyor. 1939 itibarıyla “Kastamonu Valisi'nin Halkevi'ne karşı alaka ve müzaheretini memnuniyete layık”tı; çünkü üç yıl önce verdiği sözü tutmuş, bina sorununu çözmüştü. “Yaptırılan ve ihtiyacı tamamen karşılama evsafını ihtiva eden binanın ortaya getirilmesinde Vilayetin büyük yardım ve müzaheretini olmuş”tu.⁵⁰⁵ Parti ve Tayyare Cemiyeti, bu yeni binayı Halkevi'yle paylaşıyordu.⁵⁰⁶ Ayrıca Parti Vilayet İdare Heyeti, “vilayetteki Halkevlerinin çalışmalarını[n] daha yakın alakalarla takip edebilmesi için” bir kişi görevlendirmiş “ve bu suretle Halkevi işlerinin daha verimli olması için tedbirler” almıştı. “Vilayetteki kültür teşkilatı da Halkevi işleriyle alakalanmakta ve faal vazifeler almakta”ydı.⁵⁰⁷ Anlaşılan o ki alınan tedbirler işe yaramıştı; çünkü “Kastamonu Halkevi'nin muhit üzerinde bıraktığı tesir müsbet olarak kaydolunabilir”di ve bundan dolayı “Halkın rağbeti çok eyi” idi.⁵⁰⁸

Ne var ki durum ilk bakışta iyileşmiş görünse de değişim, aslında yeni bir bina inşa edilmesinden ibaretti. Şehirdeki bütün Evlerin çalışmalarını denetlemek için görevlendirilen “arkadaş”ın ne yaptığı ve “Halkevi işlerinin daha verimli olması için” alınan tedbirler meçhuldü. Keza “kültür teşkilatı”nın da Ev'le nasıl ilgilendiği bilinmiyordu. Buna karşılık, evet, halkın rağbeti gerçekten de çok iyiydi; ama bunun *asıl* sebebi, faaliyetler değildi. Halk rağbet ediyordu; çünkü Ev'in “[r]adyosu, müsamereler salonu, kütüphanesi, park halinde işleyen bahçesi, gazinosu ve halkın rağbetini çekecek diğer vasıtaları hazırlanmış”tı. *Belki de parti ile kültür teşkilatının aldığı tedbirler, bu vasıtaları hazırlamaktı.* Bu sayede de halk, konser ve tiyatro gibi *eğlenceli* faaliyetleri

⁵⁰⁵ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 37.

⁵⁰⁶ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 38.

⁵⁰⁷ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 37.

⁵⁰⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 37.

izlemek; çay, kahve içmek; radyo dinlemek ve gazete okumak için dahi olsa Halkevi'ne geliyordu. Halkevi, yeknesak taşra hayatına belli ki bir yenilik getirmişti; ama bu yeniliğin adı *inkılâp* değildi.⁵⁰⁹

Halkevi başkanı ve idare heyeti üyelerinin hâlâ *lokal politika endişeleriyle* bu görevlere getirilip getirilmediği de meçhuldü. Aşikâr olan, başkanın da idare heyetinin de hâlâ çalışmadığıydı. Başkan, Mütেকait Yarbay Sadık Ecevitli, “[g]layretli bir zat olmakla beraber Halkevi mensuplarını büyük bir sempati ile bir araya toplayıp çalıştırma ve idarede tereddütler göstermekte”ydi. İdare heyeti üyeleri “memur ve muallim” olduğuna göre memurlar görünürde Halkevi'yle ilgiliydi. Pratikte ise “hükümet memurlarının alakasının zayıf ve bu işin her vilayette ve Halkevi bulunan yerde böylece görülmekte olduğunu kaydetmek lazım”dı. Yani *kronik hastalıklar*, diğer şehirlerde olduğu gibi Kastamonu'da da devam ediyordu. Bu şartlar altında “Halkevi şubelerinin bazıları kuvvetli olarak teşekkül etmiş”ti ve bunlar muhtemelen *eğlenceli* faaliyetler düzenleyen şubelerdi. Diğer şubelerin mesaisi ise “elemanların za[a]fı dolayısıyla [...] sönük kalmış”tı.⁵¹⁰

2.5.2. Bayburt (1939–41): Bitmeyen Bir İnşaat

CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar muhtemelen Ocak 1939'da bölgesini teftiş etti.⁵¹¹ O zamanlar Gümüşhane'nin bir kazası olan Bayburt teftiş bölgesine dâhildi ve buradaki Halkevi'nin durumu, 1935 yılında Halkevleri için harcanan para hakkında Müfettiş Tiril'in “sathî olarak” yaptığı araştırmayı hatırlatıyordu. Çünkü Bayburt'ta yaşananlar, Halkevleri için ayrılan “mühim” paranın, nasıl “havaya” gidebildiğini gayet iyi gösteriyordu.⁵¹²

Aslında Muzaffer Akpınar'a göre Bayburt, teftiş bölgesindeki “kazalar dâhilinde Halkevi'ni yaşatabilecek yegâne memleket”ti. “Hem nüfuslu hem varlıklı ve hem de bu ihtiyacı hissetmiş”ti. “Binasız oldukları halde” *arkadaşlar* Ev'i, “bandolarına varıncaya kadar tesis etmişler”di. “Halkevi yedi kolla çalışmak üzere açılmış”tı ama binaları gibi

⁵⁰⁹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 37.

⁵¹⁰ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 37.

⁵¹¹ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 15–16.

⁵¹² BCA 490-1-0-0/999-861-1, 43.

sahaları da olmadığı için “sporda yalnız kaya[k]çılık yapıyorlar”dı.⁵¹³ Ancak verilen paranın harcanma biçiminden dolayı Halkevi binasının inşaatı bir türlü bitmemiş, bu durum da halk arasında bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına, dolayısıyla Ev faaliyetinin aksamasına neden olmuştu:

Binaları henüz bitmemiştir. Bura halkının arasında büyük bir geçimsizlik olduğu için [...] Halkevi faaliyeti de ataletle düşüyor. İnşaatı çok uygunsuzluk vardır. Bir kısmı müteahhide ihale edilmiş, ihale edilen kısım bitirilmemiş, müteahhidin parası verilmemiş, inşaatın keresteleri Belediye ve köylerde karakol inşasına sarf edilmiş. Genel Sekreterlikten gönderilen, iki defa yirmişer bin liradan başka, halkın muavenetine müracaat edilerek taş, kum ve kireç getirilmiş. Bu yardımı 15.000 lira kıymetinde tahmin ediyorlar. Binada ancak yirmi bin liralık inşaat görünmektedir. Para israf edilmiştir. İnşaat parası ile üç bin liraya bir sinema makinesi getirilmiştir. Halkevi'nin, müstacelen [acilen] yaptırdıkları bir salonunda halka para ile sinema göstermek sevdasına düşmüşlerdir. Bu hasılatla [...] inşaatı ikmale çalışacaklardır. İnşaatın daha yarısı olmamıştır. Üstü açıktır. Binanın çok çürük ve zayıf olduğu söyleniyor. İnşaat projeye hiç uygun değildir [sic]⁵¹⁴

Üstelik, “Partililer ve Evciler hiç alakadar olmamışlar”dı.⁵¹⁵ Dolayısıyla, teftiş bölgesi içinde bir Halkevi'ni yaşatabilecek tek kaza olduğu söylenen Bayburt'ta, aslında bir Halkevi yoktu. Nitekim bu durum, CHP Genel Sekteri ve Erzurum Mebusu Dr. A.F. Tüzer'in, Bayburt Halkevi Başkanlığına gönderdiği 28 Şubat 1940 tarihli yazıdan da anlaşılıyor. Örneğin Müfettiş Akpınar'ın bahsettiği kayak faaliyeti, Halkevi'nin kayak takımlarına sahip olmasından ibaretti: “Kayak sporları için Beden Terbiyesi Direktörlüğünce gönderilen kayakların metruk [terk edilmiş] bir halde kaldığını, Halkevleri müfettişinin raporundan öğrenmiş bulunuyoruz.”⁵¹⁶ Genel Sekreter, bir türlü bitmeyen Halkevi binası inşaatı hakkında da Halkevi başkanını uyarılmış; merkezden “40.000 lira yardım yapıldığı ve halk tarafından 15.000 lira kıymetinde inşaat malzemesi teberru edildiği [bağışlandığı] halde” inşaatın hâlâ bitmemiş olmasının nedenini sormuştu.⁵¹⁷ Sorunun cevabını ise –soru daha sorulmadan önce– Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Ataç vermişti. Seçim bölgesini teftiş eden Ataç'ın, 22 Birinci Kânun [Aralık] 1939 tarihinde V. Büro'ya iletilen raporuna göre⁵¹⁸ bu işin sorumlusu, Bayburt Kaymakamı Sabri'ydi:

⁵¹³ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 17.

⁵¹⁴ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 17.

⁵¹⁵ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 17.

⁵¹⁶ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 21.

⁵¹⁷ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 20.

⁵¹⁸ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 22.

Altı ay evvel Hopa kazasından, pek çok gürültülere ve şikâyetlere sebep olan Kaymakam Sabri, Bayburt'a nakledilmişti. Bu adam her manasile menfaatperesttir. Kaza dâhilinde yaptırılan bilumum inşaat ve tesisat işlerini, artırma ve eksiltme kanununun tahmil eylediği [yüklediği] mecburiyeti de kasten ihmal ederek emaneten yaptırmış ve kendisi mutemet olarak istediği gibi hareket etmiştir. Bu şahsî menfaate revaç vermek için Bayburt kazası birtakım safdil ahalisile vilayet merkezi halkı arasına nifak sokmak ve fesad icat etmekten hâlî [geri] kalmamaktadır. Kaymakamın vazifesinin hudut ve şumulüne [kapsamına] sığmayan vilayet merkezi meselesini, avamferibane propagandalarile halk arasına fesat ilka eylemesi [sokması], mücerret [fikir halindeki] hasis [âdî] menfaatlerine revaç vermek maksadına müstenittir [dayanmaktadır]. Keyfi[ye]t [durum] tafsilen [ayrıntılı olarak] Dâhiliye Vekâletine de şifahen [sözlü olarak] arz edilmiştir. Bundan evvel bulunduğu kazalarda, bilhassa Hopa kazasile Bayburt'taki efal [fiiller] ve harekâtı ve sicili, kendisinin ne ruh ve ne mizaçta olduğunu pekâlâ tayin eder. Bayburt'taki işleri, bilhassa belediye ve elektrik tesis işleriyle Halkevi ve köy mektepleri inşaat işleri, teftiş ve tahkike [soruşturmaya] muhtaçtır [sic].⁵¹⁹

Görüldüğü gibi bu ifadeler, Bayburt Halkevi binasının inşaatının niçin bitmediği sorusunun cevabından fazlasını içeriyor. Evet, inşaatın bitmemesinden Kaymakam Sabri sorumluydu; ama bir önceki görev yerinden –ve muhtemelen daha önceki görev yerlerinden de– benzer nedenlerle uzaklaştırıldığı anlaşılıyor. Peki, “her manasile menfaatperest” olup “ne ruh ve ne mizaçta olduğu” sicilinden kolaylıkla anlaşılabilir olan Sabri, her görev yerinde benzer suçları işlediği halde niçin kaymakamlık görevinden alınmamış; aldığı cezalar niçin görev yerinin değiştirilmesinden ibaret kalmıştı? Cevap basitti: Çünkü Cumhuriyet'in elinde, çok az sayıda *yetiştirilmiş* bürokrat vardı ve Sabri de onlardan biriydi.⁵²⁰ Hükümet, kadro açığını kapatamayacağını düşünerek böyle kişilerin görevine son vermediği için de inkılâbın halka benimsetilmesi, bir söylem olmaktan ileri

⁵¹⁹ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 23.

⁵²⁰ İki yıl Balıkesir Halkevi başkanlığı yaptıktan sonra, “menfaatperest” değil, “halkçı” olduğu için Esat Âdil'in [Müstecaplıoğlu] başına gelenler de bu durumun tipik bir örneğidir. 1927'de Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden mezun olan Esat Âdil, Brüksel Üniversitesi'nde hukuk doktorasını tamamladıktan sonra, 1932'de Balıkesir'e dönmüştü. Esat Âdil'in başkanlığındaki Halkevi'ni 1934 yazında ziyaret eden bir gözlemci, çalışma temposunu görünce çok şaşırmıştı: “... Balıkesir Halkevi öğrenciler, köylüler, işçiler ve fakir halkla doluydu. Bazıları reçete yazdırmak için doktoru görmeye, diğerleri dilekçe yazdırmaya veya Ev'in tiyatro oyununda rol almaya gelmişti. Ama hepsinden çok, Halkevi başkanıyla görüşmeye gelmişlerdi; çünkü bir avukat olarak başkan, fakirlere ücretsiz hukukî tavsiyeler veriyor ve onların davalarını ücretsiz olarak üstleniyordu.” Daha sonra lokal politika cereyanları nedeniyle partiden istifâ etmek zorunda kalan Esat Âdil, *savcı yardımcısı olarak* Kemah'a sürülmüştü. Alexandros Lamprou, *Nation-Building in Modern Turkey: The 'People's Houses', the State and the Citizen* (London: I.B. Tauris, 2015), 105–110. Elinde az sayıda *yetiştirilmiş* Parti yöneticisi olan SSCB'de de 1920'lerde benzer uygulamaların sürdürüldüğü anlaşılıyor: “... yetenekli ve çalışkan parti yöneticilerinin yetersizliği nedeniyle başka yerlere gönderilen muhaliflere oralarda da genellikle eşit düzeyde görevler öneriliyordu ve ortalama parti çalışanına, bu tür nakiller ceza gibi görünmüyordu.” J. Arch Getty, *Stalinizm Hükmederken. Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: İletişim Yayınları: 2016), 258.

gidemiyordu. Üstelik farklı örneklerde tasvir edilen *münevverlerin*, yani bakanlıklara bağlı müdürlüklerde ve parti kadrolarında görev alan kişilerin kimi zaman okuma-yazma bilmekten aciz olup “memurin kulüplerinde” vakit geçirmeleri, *yetişmiş* kadroların niteliğini de gösteriyordu.

Bayburt Halkevi’ne gönderdiği yazıda Genel Sekreter, inşaat için gelir sağlamak amacıyla halka, ücret karşılığında film izletilmesine de son verilmesini istemişti. Çünkü sinema makinesini satın almak için harcanan 3.000 lira, inşaatı harcanması için Ev’e merkezden gönderilen 40.000 liranın içinden kullanılmıştı; ayrıca filmler gösterilirken partinin “sinema hakkındaki [...] mevzuat ve prensipleri” dikkate alınmamıştı.⁵²¹ Dolayısıyla inşaat için gönderilen paranın, kaymakamın “hasis menfaatlerine revaç vermek” için; kalan 3.000 liranın da inşaatın devam edebilmesi için bir nevi sermaye olarak kullanıldığı anlaşılıyordu. Fakat durum açıkça tespit edilmiş olsa da Genel Sekreterlik, Parti Vilayet İdare Heyeti ve Halkevi’ni yazılı olarak uyarmaktan başka bir şey yapmamıştı. Bu nedenle de inşaat *bir süre daha* devam edecekti. Nitekim –yapılacak bir şey olmadığını bildiğinden olsa gerek– müfettiş, Bayburt da dâhil olmak üzere Halkevi’ni yaşatabilecek güçte olduğunu düşündüğü yerlerdeki Evlerin desteklenmesini savunuyordu. Ancak kazalardaki Halkevleri, Halkodalarına çevrilmeliydi. Çünkü *Halkevi olarak anılan bu yerler*; halkın, Halkevlerini yanlış anlamasına neden oluyordu. Yani halk bu Evleri, *pratikleri* üzerinden değerlendirmekte; ortada bir *pratik* olmadığı için de Halkevlerine gerek olmadığını düşünmekteydi:

Bölgem dâhilinde Erzincan, Erzurum, Gümüşhane ve Bayburt’tan başka şehirlerde Halkevi’nin yaşayamayacağına kani olduğum için bunların Halkodalarına kalbi muvafık olur. Bu mütalaayı verirken duyduğum acıyı ve ıstırapı tarif edemem. Memleketin her tarafında, kalkınma siyasetinde en büyük rol oynayacak olan Halkevlerinin kapatılmasından mütevellit zararı, şimdilik faidesiz ve randımsız, ismen yaşayan Halkevlerinin halka telkin ettiği zararlarla mukayese ediyorum da kapatılmasını daha ehven [zararsız] buluyorum. Şarkın hususiyetleri göz önünde tutulursa garp memleketlerimizle kabil-i kıyas olmadığını tezahür eder [*sic*].⁵²²

Ancak bu Halkevlerinin, Halkodalarına çevrilmeyip *halka zarar telkin etmeye* devam ettiği anlaşılıyor. Muzaffer Akpınar bir yıl sonra, 29 Temmuz 1940 tarihli raporunda da

⁵²¹ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 20.

⁵²² BCA 490-1-0-0/998-855-2, 17.

Bayburt Halkevi'nin "faaliyeti hiç yoktur" diyordu. Bunun nedeni, inşaatın *bir türlü* bitmemesiydi. Bina bitmemişti; "çünkü paraları bitmiş"ti. Paranın binadan önce bitmesinin nedeni ise muhtemelen bu paranın *başka işler için* harcanmasıydı. Müfettişe göre "[b]inanın inşasındaki hadiseler artık herkes için bir dedikodu mevzuu olmuş"tu ve "bütün vebal İdare Heyeti'nde"ydi.⁵²³ Sadece yeni kaymakam –mümkün olduğu kadar– Ev'le ilgilenmişti: "Yeni gelen kaymakam faal bir zata benzer, müstacelen [acilen] alt salonlardan birini ikmal ettirerek toplantı yapabilecek bir halde tanzim ettirmiş ve radyo dinlemek bahanesile ajans zamanları halkın toplanmasına vesile ihzar etmiştir."⁵²⁴ Bu haliyle Bayburt Halkevi gerçekten de bir Halkodası'na benzemişti. Derme çatma bir odadan ibaretti ve halk buraya sadece radyo dinlemek için geliyordu. Ev'in faaliyete geçmemesinden sorumlu tutulmuş olmalı ki "Halkevi Reisi Kâzım Köklü istifa etmiş"ti. "Orta Mektep Müdürü Necmi Esen"ın Halkevi başkanı yapılması ise müfettişe "biraz faaliyet ümidi" vermişti.⁵²⁵

Bayburt Halkevi'nin bina ve faaliyet durumu *böyle* olduğu halde, Bayburt'tan "hususî" olarak bildirilip, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan bir habere göre "üç seneden beri inşaatı devam eden büyük Halkevi binası" nihayet açılmıştı. Haberde üç katlı, konak benzeri, büyük bir binanın fotoğrafı kullanılmış; fotoğrafın altına da "Yeni inşa edilen Halkevi binası," diye yazılmıştı. 65 bin liraya ve "sonsuz emeklere dayanan" bu bina 22 odalıydı. "Ayrıca yanı başında bin kişilik sinema salonu var"dı. Açılış töreninde misafirlere "çay ve pasta ikram edilmiş", "Parti Başkanı B. Hacim" de bir nutuk irat etmişti: "Bayburt halkı bu bina için çok para ve daha fazla enerji sarf etti. Biz bu enerjiyi tam yerinde ve gününde semerelendirmiş olmaktan mütevellit büyük bir gurur duymaktayız."⁵²⁶ Müfettişe göre ise ne metin ne de fotoğraf gerçeği yansıtıyordu, bu haber *partiyle alay etmek için* yazılmıştı:

Tasvir-i Efkâr gazetesinin 11 Haziran 1940 tarihli ve 4397/41 sayılı nüshasının dördüncü sahifesinde çok yalan ve istihzaamiz bir yazı ve bir de resim vardır, resmin altında, "Yeni inşa edilen Halkevi binası," diye yazılıdır. Bina, Çoruh Nehri üzerindeki köprü başında Cumhuriyet Oteli'nin resmidir. Makale yukardan aşağı kadar alay edilmek için yazılmıştır. Çok tahkik ettim, araştırdım; kimin tarafından

⁵²³ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 43.

⁵²⁴ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 43.

⁵²⁵ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 43.

⁵²⁶ "Bayburt Halkevi Binasına Kavuştı," *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1940.

yazıldığını öğrenemedim. Makalede Bay Hacıım diye hitap edilen adam, Parti Reisimiz Bekir Sıtkı Akkoyunlu'dur. (Halk arasında Hacı Bey diye anılmaktadır.)

Makale sahibi, şahısla istihza etmek isterken Halkevi'nin ve onu himayesinde tutan partinin şahsiyetinin rencide edildiğini göz önünde tutmayacak kadar küstahane ve yalan yazı yazmıştır...⁵²⁷

Yazıyı yazan bilinmese de –inşaatı bir türlü bitiremediği için– yazılmasına neden olan Parti İdare Heyeti'ydi: “İşte bütün bunlara sebebiyet veren ve kendilerini küçük düşürecek kadar vazifelerinde lakayt kalan Parti İdare Heyeti'dir.”⁵²⁸ Gerçi para bitince Heyet, inşaatı tamamlamak için bir piyango düzenlemişti; ama çok rağbet olmadığı için pek para toplanamamış, ikramiye de verilmemişti. Dolayısıyla bir şey değişmemişti:

Ellerindeki parayı israf edince inşaatı ikmal edemeyeceklerini anlamışlar ve bir piyango tanzim ederek beheri birer liralık 6.000 adet bilet bastırmışlar. 2.326 tanesini satmışlar, 2.664 tanesini satamamışlar; satılanlardan 1.238 tanesinin parasını almışlar ve 1.199 lirasını inşaata sarf etmişler; fakat piyango keşide edilmemiştir [çekiliş yapılmamıştır]. İşte Bayburt İdare Heyeti'nin işleri.⁵²⁹

Hatta bir sonraki yıl da bir şey değişmemişti; çünkü Muzaffer Akpınar'ın 31 Temmuz 1941 tarihli raporuna göre inşaat hâlâ devam etmekteydi: “Halkevi inşaatı, Yüksek Genel Sekreterliğin de malumu üzere bin bir şekilde girerek henüz ikmal edilmeğe başlanmıştır ki müspet sahada çalışmağa yeni girecektir.”⁵³⁰

İlerleyen yıllarda yazılan raporlara ulaşamadığı için hikâyenin nasıl devam ettiğini öğrenmek mümkün değil. İnşaat bitti mi, bittiyse Ev faaliyete geçti mi; yoksa Halkodası'na mı çevrildi? Bu soruların cevabı şimdilik meçhul kalmaya mahkûm görünüyor. Aşikâr olanlar ise hem Halkevlerinin her yerde benzer sorunlardan mustarip olduğunu, hem de teori ile pratik arasındaki mesafenin neden bu kadar açıldığını anlamaya yarıyor: Menfaatperest olmasına rağmen meslekten atılmayan bir kaymakam, boş yere harcanan 40.000 lira, yıllardır faaliyete geçemediği için sadece ismen yaşayan, bu yüzden kapatılmasının daha iyi olacağı düşünülen bir Halkevi ve alay konusu olan bir Parti.

⁵²⁷ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 43–44.

⁵²⁸ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 44.

⁵²⁹ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 44.

⁵³⁰ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 34.

2.5.3. Muğla (1940): “Her Yerde Komitaların Faaliyetleri Durgun Olduğu Görülmüştür”

Muğla’yı teftiş ettikten sonra yazdığı 16 Şubat 1940 tarihli raporda, CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levend’in söyledikleri, Müfettiş Tiril’in Şükrü Kaya’ya söyledikleriyle örtüşüyordu. Çünkü esas sorunlar, şehirlere özgü değildi. Kastamonu’daki sorunların çoğu Muğla’da da görülmüyordu. Kastamonu ve başka birçok yerde olduğu gibi Muğla’da da “Kaza Halkevlerine Vilayet’ten yapılan para yardımı az”dı ve “bu para yardımları vaktiyle Halkevlerine gönderilmemekte”ydi. “Halkevleri idare heyetleri iyi çalışmakta iseler de her yerde komitelerin faaliyetleri durgun”du. “Hatta bazı Halkevlerinin mevcut komitaları[nın] hiç çalışmadıkları müşahede edilmiş”ti.⁵³¹ Bu, idare heyetlerinin zaman zaman konferans ve müsamere tertip ettiği; ama şubelerin ayrıca çalışmadığı anlamına geliyordu.⁵³² Örneğin Marmaris’te, “Radyonun mevcudiyeti, halkı Halkevi’ne toplamakta”ydı. Konferans ve müsamereler de halkı toplamaya yarıyordu; fakat “binasızlık yüzünden matlup derecede çalışılmamakta”ydı, bazı şubelerin “hiç faaliyeti yok”tu. Gerçi bina yeterli olsa bile muhtemelen çalışılmayacaktı; çünkü “elemanların kabiliyeti de pek iyi değil”di.⁵³³ Elemanı, bütçesi ve binası yetersiz olduğu için Bodrum Halkevi de “matlup şekilde” çalışmıyordu. Bu şartlar altında “Halkevi’nin mevcudiyeti, başlı başına bir varlık teşkil etmekte”ydi.⁵³⁴ Halkevi bu haliyle bile taşra hayatında bir fark yarattığı için müfettişin böyle iyimser konuştuğu düşünülebilir. Zaten ona göre, “[z]amanla daha iyi çalışacakları memuldür [umulmaktadır].”⁵³⁵ Vilayet merkezindeki Halkevi de kazalardaki Evlerden çok farklı değildi. Muğla Halkevi’nde, “idare heyetini teşkil eden arkadaşların hemen hepsi muallim ve memur”du.⁵³⁶ Ama “muallimlerin birkaçı müstesna olmak üzere, diğer muallimlerin Halkevi’ne hiçbir suretle ve hiçbir sebeple uğramadıkları ve gelmedikleri görülmekte”ydi. Muhtemelen muhitin *ahlak telakkisinden* dolayı kadın öğretmenler ayrıca ilgisizdi. “Hususile vilayet merkezinde bulunan ve ekserisi yerli olan 16 bayan muallimin [...] velev ki herhangi bir ihtifal ve merasim günlerinde olsun Halkevi’ne

⁵³¹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 111.

⁵³² BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 103–110.

⁵³³ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 109–110.

⁵³⁴ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 110.

⁵³⁵ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 110.

⁵³⁶ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 103.

gelmedikleri tespit edilmiş”ti.⁵³⁷ Velhasıl Muğla’nın münevverleri, sadece görünürde Halkevi’yle ilgileniyordu.

2.5.4. Arapsun (1941): “Parti Prestiji Bakımından Muhakkak ki Zararlıdır”

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Âgâh Sırrı Levend’in 3 Mayıs 1941 tarihli raporunda, Niğde’nin Arapsun kazasındaki Halkodası hakkında söyledikleri Genel Sekreter’in tepkisini çekmişti. Arapsun’da “Halkodası ittihaz edilen yer, büyücek bir salonla çok küçük bir odadan ibaret”ti ve burası için “vilayet bütçesine 2.000 lira konmuş”tu. Yani bina ve bütçe yetersizdi. Parti İdare Heyeti ve memurlar ise Oda’yla ilgilenmediği için bir faaliyet yoktu. Gerçi Halkodası başkanı, kazanın maarif memuruydu, yani münevver ve “[ç]alışabilecek kabiliyette bir adam”dı; ama o da ilgisizdi. “... gönderilen tamimleri muntazam bir dosyaya koymak ve gelen beş on kitabı tasnif edip dolaba yerleştirmek hususunda bile bir gayret sarf etmek lüzumunu hissetmemiş”ti. Bu yüzden de “Halkodası’nın muhit üzerinde hiçbir tesiri yok”tu. Ama Halkodası’nın başaramadığını başka bir mekân başarmıştı. Oda’nın “hemen yanında bir Maarif Kütüphanesi mevcut”tu, burada hem eski hem yeni eserler bulunuyordu. “Gazeteler ve mecmualar da muntazam gelmekte”, “[o]kumak isteyen bu kütüphaneden istifade etmekte”ydi. Faaliyete geçmiş olsa bile bu Halkodası’nın, bazen konferans verilen küçük bir kütüphaneden ibaret olacağı tahmin edilebilirdi. Ama burası tamamen âtıldı ve muhitte, halktan rağbet gördüğü anlaşılan bir kütüphane de vardı. Dolayısıyla “Halkodası bu kaza için lüzumsuz”du.⁵³⁸

Ne var ki 21 Temmuz 1941’de yazılan Ş. Erdoğan imzalı cevap, Genel Sekreterliğin Levend’le hemfikir olmadığını gösteriyordu. Muhtemelen V. Büro şefi olan Ş. Erdoğan, Halkevi’nin yalnız kütüphane demek olmadığını, muhitte bir kütüphane var diye Ev’in kapatılmasının yanlış olacağını söylüyordu:

3/5/941 tarih ve 101 numaralı Kayseri bölgesinin teftişine ait raporunuzda Arapsun kazasındaki Halkodası’nın, civarda Maarif Kütüphanesi bulunması itibarile lüzumsuzlğundan bahsedilmektedir.

Halkın bütün ihtiyacını karşılayacak olan ve yalnız kütüphane demek olmayan ve yine halkın bilgi seviyesini ve inkişafını yükseltmek ve temin etmek mâhiyetinde

⁵³⁷ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 111.

⁵³⁸ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 37–38.

[niteliğinde] düşünülen ve her kazada bulunmaları şart ittihaz [kabul] edilmiş bulunan Halkevlerinin faaliyetlerinde devamlarının bu bakımdan muvafık [uygun] olacağını saygılarımla bildiririm.⁵³⁹

1941 yılı itibarıyla genel sekreter değişmiş olsa da makamın tutumu aynıydı. Genel Sekreterlik, bir Halkevi'nin veya Halkodası'nın işlevsiz olduğunu söyleyen müfettiş karamsar olduğunu, sorunların çözümünü düşünmediğini söyleyerek cevap veriyor; ama kendisi de bu sorunları çözmek için pek bir şey yapmıyordu. Âgâh Sırrı Levend ise, tıpkı A. Tiril gibi, durumu merkeze daha açık bir şekilde izah etmekten başka çare bulamayacaktı.

Halkevi veya Odası yalnız kütüphane demek değildi. Ama zaten Arapsun Halkodası'ndan bahsederken Levend'in "lüzumsuz" tabirini kullanması, "civarında Maarif Kütüphanesi'nin bulunmasından dolayı değil"di. Bu Halkodası, "halkın bütün ihtiyacını karşılayacak, bilgi seviyesini ve inkişaflarını yükseltecek mâhiyetin binde birini haiz olsaydı, sırf civarında Maarif Kütüphanesi bulunmasından dolayı böyle bir mütalaada bulunmak" Levend'in aklına gelmezdi. Ancak "[h]erhangi bir Halkodası, Arapsun kazasında bulunan Halkodası vaziyetinde buldukça, yalnız lüzumsuz değil, hatta Parti prestiji bakımından muhakkak ki zararlı"ydı.⁵⁴⁰ Arapsun Halkodası'nın, parti prestijine neden zarar verdiğini anlamak içinse Levend'in tasvirini okumak yeterli görünüyor:

Arapsun'daki Halkodası'na gelince; bir yer ki ayrı bir kitap dolabı olmadığı için kitaplar duvarda mevcut yerli dolaba, muntazam istif edilmek lüzumu bile düşünülmeden gelişigüzel yığılmıştır. Öyle bir dolap ki, bu dağınık kitapların yanında boş rakı şişesi ve pis paçavralar bulunur. Fazla olarak odanın köşelerinde süpürge, boş teneke, maşrapa, kırık küp vs. eksik olmaz. Böyle bir Halkodası'nın bir ziyaretçi üzerinde yapacağı ilk tesir, derin bir inkisardan [kalp kırıklığından] başka bir şey olamaz.⁵⁴¹

Halkodası yalnız kütüphane demek değildi; ama bu haliyle kütüphane vazifesini bile göremezdi, kaldı ki kazada gayet iyi durumda olan bir kütüphane de vardı.⁵⁴² Halkodası'nın bu durumunu gören halk ise teori ile pratik arasındaki farkı anlayacak; partinin, söylediklerini yapmaktan ne kadar âciz olduğunu görecekti. İnkılâbı yaymak için

⁵³⁹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 30.

⁵⁴⁰ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 28.

⁵⁴¹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 28.

⁵⁴² BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 28.

açılan Halkevleri, inkılâp söyleminin halk tarafından ciddiye alınmamasına ve devlet otoritesinin sarsılmasına neden olabilirdi. Üstelik bu durum Arapsun'a özgü değildi. Levend, Niğde'deki bazı Halkodalarının “akşam yemeklerinden sonra mahalle kahvesi vaziyetine sokulduğunu ve buraların, toplanan halkın attığı sigara artıkları ve balgamlarla berbat bir hale getirildiğini de tespit etmiş”ti.⁵⁴³ Raporunda belirttiğine göre Halkodaları “acınacak bir halde”ydi. Bazı nahiye ve köylerdeki Odalarda, “gönderilen kitaplar için henüz bir dolap bile temin edilmemişti”. “Kitapların çoğu, kuşakları bile çözülmeden pencere içlerine ve duvar diplerine yığılmıştı.” Bazı Odalar ise “köy kahvesi halini almış”tı. “Akşamları radyo dinlemek üzere Halkodası'na toplanan köylü; yerleri sigorta [sigara] artığı, çamur, hatta balgamla kirletmiş”ti.⁵⁴⁴ Yine de Levend, “Parti prestijini kurtarmak endişesiyle, bunları kapamak değil; belki ıslah etmek mecburiyetindeyiz,” diyordu Genel Sekreterliğe. Nitekim bu Odaların ıslahı için kaymakamlara, nahiye müdürlerine ve parti örgütüne ricalarda bulunmuştu.⁵⁴⁵

Anlaşılan o ki bu Halkodalarının tek olumlu yanı, içinde birer radyo olmasıydı. Haberleri ve muhtemelen çalan şarkıları dinlemek için insanlar, Halkodası'na geliyordu. Arapsun Halkodası'ndaki boş şişeye bakılırsa, müzik yayını rakı eşliğinde de dinlenebiliyordu. Öyleyse halkın, kendini ilgilendiren konuları öğrenmek, bunun dışında da eğlenmek için Halkodası'na gittiği söylenebilirdi. Kaldı ki aynı durum, Niğde'deki Halkevleri için de geçerliydi. “Kaza Halkevlerinde tertip edilen konferanslar fazla dinleyici bulamadığı” için “lüks bir iş olmak mahiyetini aşamıyor”du. Fakat halk eğlenceyi bir lüks olarak görmüyor; “temsil, müsamere vs. gibi vesilelerle yapılan toplantılarda, yeni yapılan büyük salonların bile kâfi gelmemeğe başladığı” söyleniyordu. Bu yüzden de Levend yıllardır savunduğu fikri değiştirmiş, “konferansların müsamerelerde, temsil veya konserden evvel verilmesini tavsiye” etmişti.⁵⁴⁶ Olumsuzlukların üstesinden ise idealist elemanlar sayesinde gelinebilirdi. Çünkü, “Asgarî çalışma programlarını tamamiyle tahakkuk ettirmeğe her zaman imkân bulamasalar bile” Niğde'deki Halkevleri, eskisinden görece iyi durumdaydı. Öyleyse “Halkevleri için birinci derecede unsur, ikinci derecede bina lazım”dı. “Para ancak üçüncü derecede gelebilir”di. Çünkü “[k]uvvetli bir

⁵⁴³ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 28.

⁵⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 39.

⁵⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 29.

⁵⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 39.

unsur, kifayetsiz bir bina içinde az para ile iş görebiliyor”du. “Bina müsait olunca bu çalışmanın verimi büsbütün artıyor”, “[p]ara ise çalışma sahalarının genişlemesine ve yayılmasına vesile teşkil ediyor”du.⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 38–39.

3. BÖLÜM

HALKEVİ PRATİĞİ VE TEMEL SORUNLARI

CHP Kocaeli Bölgesi Müfettişi ve Afyon Mebusu Dr. Ahmet Hamit Selgil, 15 Aralık 1944 tarihli raporunda Mudanya Halkevi'nin iyi çalışmadığını söylüyordu. Ancak buradaki sorun da muhite özgü değildi. Mudanya Halkevi de çoğu Halkevi gibi elemansızlıktan mustarıpti. Hemen hiç kimse Halkevi'yle ilgilenmiyor; Ev ancak resmî bir görevli gelince açılıyordu. İdealist bir başkan bulunabilirse faaliyet iyileşiyor; ama çoğu zaman böyle biri bulunamadığı için hem Mudanya hem de civar kasabalardaki Halkevleri âtil kalıyordu. Bu sorunun üstesinden gelmek içinse Müfettiş, Köy Enstitüsü mezunları tarafından eğitilen köylülerin Halkevi'yle ilgilenmesinin sağlanmasını önermişti:

Okunan İdare Heyeti raporunda, Halkevi'nin iyi çalışmadığını kendileri söylüyordu. Bu Halkevlerinin çalışmaları bütün memleket için aynı derttir. Bu işe gönül veren bir adam çıkarsa işler düzgün gidiyor. Yoksa yapının odaları toz içinde, dışarıdan gelecek bir büyüğün geliş gününe kadar kapalı kalıyor. Birçok kasabalarda bu tek adamı arıyoruz. Köylülerimizin genel bilgileri biraz daha artsa, Enstitü'den çıkan öğretmenler çoğalsa, kazaya yakın köylülerden birini getirip Halkevi'ni onların daha sade, fakat daha içten çalışmalarına bıraksak çok iyi olacaktır.⁵⁴⁸

Öyleyse birçok Halkevi, *idealist bir kişi bile bulunamadığı için* çalışmıyordu. Nitekim başbakanlığı esnasında Rize'yi gezdikten sonra İsmet İnönü de "... bir tek halkçı idare memurumuz yoktur," demişti.⁵⁴⁹ Bu geziden yıllar sonra, 1941'de Rize'yi teftiş eden CHP Çoruh Bölgesi Müfettişi ve Muğla Mebusu Cemal Karamuğla ise "Aradan seneler geçmiş bulunuyor. Aynı ıstırapla karşı karşıya olduğumuzu itiraf vaziyetindeyiz," demek zorunda kalmıştı.⁵⁵⁰ Yani elemanlarla ilgili sorunlar bir türlü çözülemiyordu. Ne var ki sorunlar bununla sınırlı değildi. Halkevlerinin çalışmasını engelleyen başlıca dört sorun olduğunda müfettişler aşağı yukarı hemfikirdi: Binasızlık, parasızlık, elemansızlık ve lokal politika cereyanları. Bu sorunlar, Evlerin açılmasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra açıkça görülmeye; dört yılın sonunda ise kronikleşmeye başlamıştı. Hatta Müfettiş A. Tiril, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya'ya, ortada teftiş edilecek bir Halkevi olmadığını ve bunun hemen her şehir için geçerli olduğunu söylemişti. Bu

⁵⁴⁸ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 5.

⁵⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 88.

⁵⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 88.

aşamadan itibaren Halkevleri, sorunlarıyla birlikte anılacak; müfettişler sorunları Ankara'ya bildirmeye devam etse de hiçbir şey değişmeyecekti. Üstelik bu dört ana sorun, çözülemediği gibi farklı şekillerde de tezahür edecekti. Böylece artan sorunları, farklı alt başlıklar altında incelemek daha verimli görünüyor. Aslında bu sorunlar, *maddî ve beşerî sermaye sorunu* olarak ikiye ayrılabilir. Yeni rejimin gereken paraya da gereken nitelikteki insanlara da sahip olmadığı için Halkevi idealini pratiğe geçiremediği söylenebilir. Ama öte yandan, maddî şartlar tarafından belirlenen beşerî sorunların, maddî sorunlara dâhil edilmesi de düşünülebilir ve böyle düşünmek, sorunların daha somut bir şekilde ortaya konmasını sağlayabilir.

Aslında sorun, maddî bir sorundan ibaretti ve bazı yerlerde *parasızlık*, bazı yerlerde *elemantarlar*, bazı yerlerde de *muhitin içinde bulunduğu şartlar* aracılığıyla kendini gösteriyor ve kimi zaman her bir sorun daha da spesifik hale gelebiliyordu. Örneğin binasızlık, parasızlığın; lokal politika cereyanları da taşra koşullarıyla ilgili sorunların içinde değerlendirilebilirdi. Elemansızlık ise yeterli sayıda memur ve öğretmenin bulunduğu muhitlerde bile kendini gösterebiliyordu. Yani yeterince münevveri olmayan bir muhitteki Halkevi, elemansızlık yüzünden çalışmıyordu ama bazı yerlerdeki münevverler, üye olduğu halde Halkevi'yle ilgilenmeyebiliyorlar, sırf memur olduğu için münevver addedilip Halkevi yönetiminde görev verilen bazı kişiler ise kendi el yazılarını okumaktan âciz olabiliyorlardı. Üstelik bir Halkevi, aynı anda birden fazla sorunla da karşılaşabiliyordu. Sözgelimi parasızlık yüzünden çalışmayan bir Ev, muhitte ilgili sorunlardan muaf değildi.

3.1. PARASIZLIK

3.1.1. Konya (1935): “Bu Hal, Halkevi’ni Mefluç Bir Vaziyete Sokmaktadır”

5 Kânun-u Sâni [Ocak] 1935'te Genel Sekreter Recep Peker, Konya Halkevi'ni yazılı olarak uyarıyordu. Çünkü eskiden iyi çalışan Konya Halkevi'nin çalışmaları artık yetersizdi ve Peker bunun nedenini öğrenmek istiyordu:

Geçen yıllarda, bütün şubelerinde oldukça çalışan ve bütün Halkevleri arasında bir yeri olan Halkevinizin bu yıl eskisi gibi çalışmadığını anlamaktayız. Bunun sebebi

nedir ve Halkevi çalışması bu yıl ne için gevşektir? Bu mes'ele etrafındaki görüş ve düşünüşünüzün bildirilmesini dilerim.⁵⁵¹

Bu uyarı üzerine, Konya Halkevi Başkanı Ferit Uğur, 11 Kânun-u Sâni tarihinde yazılı bir cevap hazırlamıştı. Bu cevaptan anlaşıldığına göre de Konya Halkevi'nin 1934 yılında iyi çalışmamış olmasına şaşırarak yersizdi. Hatta bilakis, mevcut şartlar altında bu Ev'in çalışabilmesinin şaşırtıcı olacağı düşünülebilirdi. Kaldı ki Ferit Uğur'a göre, muhtemelen şartlar dikkate alındığında, çalışmalar hiç de yetersiz değildi: "Geçen yıllar, bütün şubelerinde oldukça çalışan ve bütün Halkevleri arasında bir yeri olan Evimizin 1934 yılında da çalışması memnuniyetsizlik getirecek derecede değildir. Geçenki yıllık raporunda hülâsatan [özetleyerek] arz ettiğim veçhile, epeyce işler yapılmıştır."⁵⁵² Söz konusu çalışma raporuna ulaşamadığı için çalışmaların ne olduğunu, dolayısıyla da ne ölçüde tatmin edici olduğunu kestirmek mümkün değildir. Ancak Uğur, Halkevi çalışmalarının bazı maddî sorunlar nedeniyle aksadığını söylüyordu. Uğur'a göre çalışmaların, "geçen yıllara nispet edildiğinde gevşek görülmesinin sebebi şunlar"⁵⁵³ dı.

Halkevi'nin belli başlı varidat kaynağı, firkadan alınan paradır. Biz bu parayı ne vakit ve ne kadar alacağımızı bilmiyoruz. Fırka da Hususî Muhasebe'nin hayır cemiyetleri faslından aldığı için, o da bilmiyor. İki aydan beri kâtip ve hademe maaşlarını rica ve minnetle alabiliyoruz. Esnafa ve elektrik şirketine beş yüz liraya yakın borcumuz vardır. Bu hal, Halkevi'ni mefluç [felç olmuş] bir vaziyete sokmaktadır. Şubeler; ihtiyaçlarını zamanında tesviye edemiyor [gideremiyor], düşünce ve kararlarını iş alanına çıkaramıyorlar.⁵⁵⁴

Sorunların ilki, doğrudan, parasızlıktı. Ancak Fırka Vilayet İdare Heyeti, Hususî Muhasebe'nin Halkevi için ne kadar para vereceğini ve ne zaman vereceğini bilmiyorsa; bu konuda Genel Sekreterliğin gereken titizliği göstermemiş olduğu düşünülebilirdi. Bir diğer sorun; Halkevi'nin, çeşitli sebeplerden dolayı, çalışacak eleman bulamamasıydı:

Faal üyelerimizden bir kısmının, memuriyetlerinin değişmeleri yüzünden Konya'dan ayrılmaları.
[...] 934 yılında bağa göçen ve tatil aylarını taşralarda geçiren komite reis ve azalarının sair yıllara nispetle fazla olmaları.

⁵⁵¹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 133.

⁵⁵² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 130.

⁵⁵³ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 130.

⁵⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 130.

[...] Halkevi reisinin artık meşguliyet yüzünden angine de poitrine'e tutularak iki ay kadar yatakta yatması ve ona vekâlet edecek faal bir arkadaşın bulunmaması.⁵⁵⁵

Yaz aylarını bağ ve “taşralarda” geçiren komite başkan ve üyelerinin, Halkevi çalışmalarına gereken önemi vermedikleri düşünülebilir. Bununla birlikte, halkın çoğunluğu da yaz aylarını bağlarda veya yaylalarda geçiriyorsa, Halkevi çalışmalarının bir önemi kalmayacaktı; çünkü şehir merkezinde, bu çalışmalardan faydalanacak pek insan kalmayacaktı. Öte yandan, komite başkan ve üyeleri, yaz aylarını bağ ve yaylalarda geçirdiklerine göre onların da yerli oldukları düşünülebilir (ancak *halktan mı yoksa eşraftan mı* oldukları bilinmemektedir). Yani, hem Halkevi’nde görev alan memurlar başka yerlere tayin edildiği hem de diğer komite başkan ve üyeleri, yaz aylarını bağ ve “taşralarda” geçirdiği için Halkevi başkanına vekâlet edecek biri bulunamamıştı. Ama belirtildiği gibi, sadece komite üyeleri değil; halk da yaz aylarını bağ ve yaylalarda geçiriyorsa, Halkevi’nin yazın âtil kalması pratikte bir sorun yaratmayacaktı, hatta şehrin maddî şartları değişmedikçe bu durum engellenemeyecekti. Buna karşılık halkın, Halkevi çalışmalarından, diğer mevsimlerde de pek haberdar olduğu söylenemezdi. Zira başkana göre bir diğer sorun, “[y]apılan işleri aksettirecek ve yapılacak işlere hareket verecek fırkacı ve halkçı bir gazetenin Konya’da mevcut olmaması”ydı. “Konya’daki *Babalık* gazetesinin biricik düşüncesi ise menfaat ve muhalefet”ti.⁵⁵⁶

Söz konusu şartlar altındaki bir Halkevi’nin pek de verimli çalışamayacağı ortadaydı ve bu durumda bir ilginçlik yoktu. İlginç olan –tabii Halkevi başkanının iddiasına göre– Genel Sekreterliğin bu durumu geçen seneden beri bilmesine rağmen çalışmaların neden eskisi kadar iyi olmadığını sorgulamasıydı. Zira Halkevi Başkanı Ferit Uğur, bu sorunlardan geçen seneki raporlarında bahsetmişti: “... ben bunları 934 senesi nisan, mayıs, haziran ve temmuz, ağustos, eylül aylarına mahsus raporlarımın sonlarında kısmen yazmıştım.”⁵⁵⁷ Söz konusu raporlara ulaşamadığı için başkanın bu iddiasının doğru olup olmadığını anlamak mümkün değildir. Fakat başkan, Genel Sekreterliğe yazdığı bu cevapta, sorunların çözümüne dair fikirlerini de belirtmişti – ki bu fikirleri, eski

⁵⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 130–131.

⁵⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 131.

⁵⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 130.

raporlarında da belirtmiş olabilirdi. Ferit Uğur'a göre, öncelikle Halkevi bütçesi zamanında ödenmeliydi ve *münevverler*, Halkevi'ne gereken ilgiyi göstermeliydi:

Halkevi'nin mesaisine hız verecek sebeplere gelince, onları da şöyle buluyor ve görüyorum:

[...] Tahsisatın vaktinde verilmesi.

[...] Vilayet maarif erkânının bu kültür ocağıyla candan, yürekten alakadar olması; orta mektepler muallimleriyle doktorların yılda bir defa olsun Halkevi'nde konferans vermeye mecbur tutulması ve bu konferansların ne vakit ve ne üzerine verildiklerinin Maarif ve Sıhhat Bakanlıklarına bildirilmesinin usul ittihaz [kabul] edilmesi.⁵⁵⁸

Bazı *münevverlerin* Halkevi üyesi olarak görev yapmaları ise zorunlu kılınmalıydı: “Vilayet Ziraat ve Baytar Müdürlerinin, köycüler komitesinin; Sıhhat Müdürü'yle hastane başhekiminin, içtimaî yardım komitesinin tabîî üyelerinden sayılmaları ve bu komitelerde önderlik vazifelerini görmeleri.”⁵⁵⁹

Başkan, muhtemelen halk tarafından sıkıcı bulunan ama faydalı olacağı düşünülen konferanslardan önce konser vermesi ve resmî törenlerde marş çalması için bir bando kurulması gerektiğini de düşünüyordu. Üstelik bu bandoya, musiki inkılâbını halka benimsetme görevinin verilmesi de mümkündü. Ne var ki bu önerinin gerçekleşebilmesi için de para gerekiyordu:

Konya, teknik musiki hususunda pek fakirdir. Bütün musiki hayatını idare eden hemen iki üç kişidir. Ev'de bir bando teşkiline teşebbüs ettik ve İstanbul'dan mütekait [emekli] birkaç mütehasıs [uzman] getirmeye çalıştık. Fakat ne bando için para ne de mütehasıslar için otuzar, kırkar liralık birer iş bulabildik. Halkevi'nin canı olan bu mes'elenin Fırkaca veya Vilayetçe temini hususuna lütuf buyrulması.⁵⁶⁰

Başkan, tiyatro faaliyetinin de halkın ilgisini çekeceğini düşünüyordu; ama hemen her yerde olduğu gibi burada da tiyatro oyunlarında rol alacak kadın bulunamıyordu. Bu nedenle başkan, vali ve maarif müdürünün, rol almaları için kadın öğretmenleri ikaz ve teşvik etmeleri gerektiğini savunuyordu.⁵⁶¹

⁵⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 131.

⁵⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 131.

⁵⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 131.

⁵⁶¹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 131–132.

Parasızlık yüzünden çözülemeyen bir diğer sorun ise binanın yetersizliğiydi. Üstelik Halkevi, kullandığı küçük binayı, şehirdeki spor kulüplerinden biriyle paylaşmak zorundaydı. Bu kulüp binayı boşaltmadıkça Ev'in faaliyete geçmesi mümkün değildi:

Konya Halkevi binası çok dardır. Elimizde bir bilardo, bir kütüphane, bir idare odasıyla bir salon vardır. Ev'in orta ve aşağı katlarının mühim kısımları vaktiyle İdman Yurdu'na verilmiştir. Bunları başka yere çıkarmak, hatta kirasını Halkevi'nden vermek şartıyla çıkarmak istedik; muvaffak olamadık. Gençlerbirliği ve Selçuk Spor gibi diğer idman kulüpleri ayrı birer bina dâhilindedir. Resim, fotoğraf ve dikiş dersaneleri açmak ve biraz nefes almak için bunların Halkevi'nden çıkmaları lazımdır. Bu cihetin Fırka İdare Heyeti'ne bildirilmesini diler ve sonsuz saygılarımı sunarım.⁵⁶²

Evet, Konya Halkevi'nin öncelikli sorunu parasızlıktı. Ama parasızlık yüzünden bandoyu hazırlayacak uzmanlar bulunamıyor, bu yüzden de musiki inkılâbı yayılamıyordu. Bu bağlamda parasızlık, elemansızlıkla iç içe geçmişti. Ancak elemansızlığın tek nedeni parasızlık değildi. Ev'e üye olan bazı memurlar başka yerlere atandığı için de eleman sayısı azalmıştı. Üstelik yazın Ev'le ilgilenmek yerine “bağa göçen ve tatil aylarını taşralarda geçiren” elemanlar da vardı. Ortaokul öğretmenleriyle doktorların da Ev'le ilgilenmediği anlaşılıyordu. Tabii parasızlık yüzünden Halkevi için geniş bir bina yaptırılmıyor, hatta mevcut binanın bir kısmını da İdman Yurdu kullanıyordu. Yani parasızlık birçok şekilde tezahür ederek çalışmalarını engellediği gibi farklı sorunlar, aynı anda bir arada görülebiliyordu. Bundan dolayı da Konya Halkevi “mefluç” bir vaziyetteydi.

3.1.2. Erzurum (1939): “Halkevleri, Halkın Evleri Gibi Fakir ve Muhtaçtır”

CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar, muhtemelen Ocak 1939'da bölgesini teftiş etmiş⁵⁶³ ve Bayburt'taki Halkevi inşaatına raporunda ayrıca değinmişti. Ancak teftiş bölgesinde ilgisini çeken başka yerler de vardı. Akpınar bölgeyi gezmiş, iki üç istisna hâric, bölgesindeki bütün kazalarda bir Halkevi görmüş ve birkaç istisna hâric, hepsinin kapatılması gerektiğini düşünmüştü. Çünkü bu Evler *aslında* yoktu ve bunun nedeni, parasızlıktı:

⁵⁶² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 132.

⁵⁶³ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 64.

Bölgem dâhilinde, iki üç kaza istisna edilirse, diğerlerinde Halkevi açılmış gördüm. Halkevleri nizamnamesine, gaye ve maksatlarına varabilmekten çok uzak olan bu Evlerin, bugünkü faidesiz vaziyetlerinden dolayı, mevcudun birkaçını istisna ederek, diğerlerinin kapanması[nı] (acı olmakla beraber) muvafık bulurum. Vilayetlerin hiçbirisi, kaza Halkevlerine beş para yardım etmemektedir. Halkevleri çok perişandır. İsmen yaşamaktadırlar. Belediyeler zaten kendileri muhtaç. Halk, içinden fakirdir. Halkevleri, halkın evleri gibi fakir ve muhtaçtır. Bu vaziyette faal ve müfit [faydalı] olabilmekten çok uzaktırlar.⁵⁶⁴

Akpınar, binası tamamlandıktan sonra Erzurum Halkevi'nin “[b]iraz faal olmaya müsait” olacağını düşünüyordu; ama inşaatın yakın bir gelecekte bitmesi mümkün görünmüyordu. Çünkü inşaat –Bayburt’ta olduğu gibi– “israf derecesinde para sarf edilmiş”ti ve tamamlanması için 30.000 lira daha gerekiyordu. Ama bu para bir yana, “kömür parası” bile bulunamıyordu. “İnşaat şimdiye kadar şunun bunun elinde oyuncak olmuş”tu. “Müteahhide hükümetçe birçok işler verilerek parası tediye edilemediği için müteahhidin sağlam iş yapmadığı ileri sürülüyor”du. Müfettiş Akpınar’a göre bunun “mesulü, iş başında bulunan Partili arkadaşlar değil”di.⁵⁶⁵ Öyleyse müfettişe göre vilayet veya belediye bu işten sorumluydu. Ama sebep, ilgili kişilerin vasıfsızlığı veya lokal politika cereyanları olsa da sonuç aynıydı: Para boşa harcanmıştı ve daha fazla para bulmak mümkün değildi.

Aşkale Halkevi'nin yeni binası da inşaat halindeydi. 42.000 liralık proje için 6.000 lira harcanmıştı ve 36.000 liraya ihtiyaç vardı. Ancak belediye “çok fakir” olduğu için bu paranın temin edilmesi mümkün görünmüyordu. Üstelik müfettiş, buranın inşaat bittikten sonra da faal olacağını düşünmemişti. Çünkü Halkevi için “çalışacak uzuv” yoktu, yani Aşkale aynı zamanda elemansızlıktan da mustarıptı. Belediye başkanına, “Halkeviniz kaç kolla çalışıyor?” diye sorunca, “Kolun lafı mı olur? Boyuna çalışıyoruz,”⁵⁶⁶ cevabını alan müfettiş; muhatabının pek de münevver sayılamayacağını anlayıp, Ev’i kendisi tetkik etmiş ve Aşkale’de bir Halkodası’nın dahi yaşayabilmesinin pek mümkün olmadığı kanısına varmıştı:

Hallerine acıdım. Belediye reisi, nahiye zamanında muhtar imiş, kaza teşkilatı olunca belediye reisi olmuş. Tetkik ettim. Spor, köycülük, içtimâî muavenet ve kitapsaray kolları vardır. Spor için memlekette on genç vardır. Saha yok. Kitapsaray,

⁵⁶⁴ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 65.

⁵⁶⁵ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 65.

⁵⁶⁶ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 65.

Ülkü ve *sâir* mecmualar yığınınından ibaret. Okuyan yok. Bu kaza, Halkodası'nı dahi yaşatabilirse ne mutlu.⁵⁶⁷

Ancak CHP Erzurum Bölgesi Müfettişi ve Ordu Mebusu Vehbi Demir'in 15 Mayıs 1943 tarihli raporundan, bu Halkevi'nin Halkodası'na çevrilmediği ve hâlâ parasızlık ve elemansızlık yüzünden çalışmadığı anlaşılıyor. “Halkevi, Vilayet İdare Heyeti'nden ve mahallî Kaza İdare Heyeti'nden hiçbir para yardımı görmemiş”ti. “Bu küçük kazada ve bu zamanda iyi eleman bulunamamakla beraber çok şiddetli kış aylarında parasızlık yüzünden Halkevi'nin ısıtılamaması da bu durgunluğun başlıca sebeplerinden”di.⁵⁶⁸ Müfettiş, “bu zaman” derken devam etmekte olan II. Dünya Savaşı'nı kast etmiş olmalıydı. “Bu küçük kazada” zaten Halkevi için çalışacak nitelikte eleman bulmak zorken, bir de savaş nedeniyle daha çok insanın askere alındığı düşünüldüğünde eleman bulmanın niçin zor olduğu da anlaşılabilirdi.

Hasankale Halkevi; “[s]por, köycülük, kitapsaray ve halk dersaneleri olarak dört kolla çalışmak üzere açılmış”tı; ama muhitte “dirlik”, yani refah olmadığı için faaliyete geçememişti. “Belediye, Hükümet ve Halkevi bir bina dâhilinde, birer tek oda işgal” ediyordu. “Halkevi faaliyeti olarak sadece radyo neşriyatı” yapıyorlardı ve Müfettiş, halkın radyo dinlemek için bu odaya geldiğinden bahsetmemişti. Parasızdılar, Vilayet'ten yardım görmüyorlardı. “Belediye reisliği, kaymakam uhdesinde”ydi ve oranın da “bütçesi zayıf”ti. Hasankale Halkevi'nin bu şartlar altında “[m]aksada ulaşabilmesi müstehil”, yani imkânsızdı. Zaten mevcut dört şubeye çalışsa bile, ancak bir Halkodası olabilirdi. O nedenle buranın, “Oda'ya kalbedilmesi mucip olur”du.⁵⁶⁹

Oltu Halkevi parasızdı, “Halk dersaneleri için akşamları yakacak gaz tedarikinden bile âciz”di. Üstelik “Halkevi faaliyetini artıracak unsur az”dı.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 66.

⁵⁶⁸ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 3.

⁵⁶⁹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 65.

⁵⁷⁰ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 66.

3.1.3. Erzincan (1939): “Karıñ Doyurmak için Çalışmak İhtiyacında Olduğumuzdan Parti ve Halkevi İşlerine Bakamıyoruz”

Erzincan Halkevi’nde “içtimaî yardım kolu faaliyeti olarak hasta polikliniği (trahom için)” açılmıştı, “biraz da sporla meşgul oluyorlar”dı. Ancak Muzaffer Akpınar, sporla nasıl meşgul olunduğundan da poliklinikte nasıl trahom muayenesi yapıldığından da bahsetmemişti. Zaten ona göre bu Ev, “[ş]imdiye kadar hiçbir faaliyet gösterememiş”ti. Demek ki bu iki faaliyeti bahse değer bulmamıştı; bahse değer bulduğu, temsil faaliyeti idi – ama olumsuz yönlerine dikkat çekmek için. Hiçbir faaliyet göstermeyen Ev, “[a]ra sıra müsamereler vermek suretile vazifesini yapmağa kani” idi. Ne var ki “herhangi bir piyesteki kadın rolünü, genç bir erkeği kadın rolüne sokarak” temsil ediyorlardı. “Aynı şeyi şimdiye tekrar etmek” istemeleri üzerine ise müfettiş, “Türklük ve erkeklik onur ve haysiyetinden bahsile ders vermeğe mecbur” olmuş; “[b]u basit işi düşünemeyecek kadar gafil arkadaşlar”ı uyarmıştı: “... eğer sahneye çıkacak kadın veya kız bulamıyorsanız ya piyesi kadınsız intihap ediniz veyahut da oynamaktan vazgeçiniz”. Belli ki Erzincan’da da kadınların sahneye çıkması “şerefsizlik” addediliyordu ve bundan dolayı kadın öğretmenler bile temsil faaliyetlerine katılmıyordu – ki şehirde kadın öğretmen olduğundan da bahsedilmemişti. Üç şubenin *mesaisi* böyleydi, diğerleri ise tamamen âtıldı. “Binasızlığı en büyük mazeret olarak gösteriyorlardı” ve müfettişe göre “hakları da var”dı. Çünkü bina inşaata bitmemişti; bitmesi için, “şimdiye kadar sarf edilen paradan başka 40.000 liraya daha ihtiyaç” vardı. Elde ise “15.000 lira kadar bir para” vardı. “... kışın şiddeti dolayısıyla inşaat faaliyeti durmuş”, “... işi sobalarla idare etmek üzere çalışma tedbirleri aldırılmış”tı. Müfettiş ise “ilkbaharda 940 bütçesinden lütfedileceği vaat buyrulan 307.000 lira ile bütün noksanlar ikmal edilirse, Halkevi’ne faaliyete geçememesi için meşru bir sebep kalmaz,” diyebiliyordu.⁵⁷¹ Diğer bir ifadeyle, bu paranın verileceği de Ev’in faaliyete geçeceği de ancak ümit edilebilirdi.

Kemah Halkevi’nin temsil, spor ve köycülük şubeleri açıldı. “Memlekette, beşi muallim olmak üzere 12 genç sporcu var”dı. “Bunlar hem temsil hem spor ve hem de vakit ve para bulurlarsa köyleri gezip köycülük şubesini ihya edecekler”di. Dolayısıyla şubeler henüz tasavvur halindeydi. Ancak gereken para ve elemanlar bulunsa bile Ev’in faaliyete geçebileceği şüpheliydi; çünkü ortada, Halkevi tarafından yetiştirilecek bir halk yoktu.

⁵⁷¹ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 47.

“Memleket halkı ya çocuk denecek kadar genç”ti “veyahut da ihtiyar”dı. “Orta yaşta olanlar, hayatını kazanmak üzere diğer memleketlerde çalışmakta”ydı. Elde ne para ne de aydınlatılacak bir halk olduğu için buradakilerin “Halkevi faaliyeti namına yapabildikleri iş, radyo neşriyatı”ydı. Dolayısıyla burasının, sadece yaşlıların gittiği küçük bir kahvehane olduğu söylenebilir. Ama müfettiş durumu biraz daha olumlu tasvir etmişti. Burası pratikte bir Halkodası’ydı ve resmî olarak da Halkodası’na çevrilmeliydi: “Bu kazada Halkodası’nın daha faydeli ve müsmir neticeler vereceği kanaatindeyim.”⁵⁷²

Coğrafi şartlardan dolayı Kemaliye de bariz bir fakirlik içindeydi:

Tabiat o kadar haşin ve verimsiz... Memleket, zirvesi aşağıda kaidesi yukarıda bir mahrut [koni] gibidir. Dar bir yolla kasabaya bir taraftan girilir, diğer yolla Arapkir cihetinden çıkılır. Etraf sarp, dik ve çok yüksek kayalıklarla muhattır [çevrilidir]. Halk toprağı sırtile taşıyarak kayalıklar dibine bahçe yapmağa çalışıyorlar. Geçinmek kaygusile halk hicret eder gibi memleketi terk ediyorlar [*sic*].⁵⁷³

Kısacası halk, “geçim ve kazanç derdinde”ydi, “Fahrî işlere karşı uzak”tı. Yine aynı nedenle “Bura halkı, her yerin aksine, Parti’de ve Halkevi’nde iş almaktan müçtenip”ti – yani bu işlerden çekiniyordu. Parti ve Halkevi başkanının aynı kişi olması da bu durumla ilgili olmalıydı. Ama anlaşıldığı kadarıyla o da aynı fakirlikten mustarıptı ve bu görevleri formalite icabı üstlenmişti. “Karın doyurmak için çalışmak ihtiyacında olduğumuzdan Parti ve Halkevi işlerine bakamıyoruz,” demişti müfettişe. “Bunun hâricinde boş vakit bulursak buraya geliyoruz.” *Burası* Halkevi’ydi ve aslında binası yeterliydi. Ama vilayetten para gelmediği için, gelir sağlamak amacıyla binanın bir kısmı askerlik şubesine, bir kısmı da Ziraat Bankası’na kiralanmıştı. Her ikisinden, yılda 250’şer lira alıyorlardı. “Kendi ellerinde bir tek salon kalmış”tı. Bu salon ise halkın ancak boş zamanlarda uğrayabildiği bir kahvehaneden ibaretti. Nitekim kütüphanesi, “mecmua ve gazetelerden ibaret bir dolap”tı. Sadece temsil şubesi az da olsa faaldi; onlar da kadın rollerini erkeklere veriyorlardı: “Temsil kolu burada, Erzincan gibi kadın yerine erkek çıkarmağı itiyat edinmiş, men ettim.” Yani anlaşıldığı kadarıyla Parti ve Halkevi’nin faaliyeti, ancak elemanlarının geçimini sağlayacak kadar para temin etmekten ibaretti.

⁵⁷² BCA 490-1-0-0/997-853-1, 47.

⁵⁷³ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 48.

Dolayısıyla burası, Halkodası'na çevrilmeliydi: “Burada da Halkodası'na daha faydalı olacağına kaniim [*sic*].”⁵⁷⁴

Cimin nahiyesinde “Belediye, Hükümet ve Parti, Halkevi bir binada birer odaya sığınmış”tı. Parti ve Halkevi faaliyeti de halka radyo dinletmekten ibaretti; ama yer bu kadar dar olduğu için halkın ne kadarının radyo dinlemek için buraya gelebildiği de muğlaktı. En iyisi, burayı da Halkodası'na çevirmektir: “Radyoları vardır. Halka ajans dinletiyorlar. Ve zaten Halkevi faaliyeti namına başka bir şey yapmaya muktedir değildir. Halkodası haline kalbi muvafık olur.”⁵⁷⁵

3.1.4. Gümüşhane (1939): “Halkodası Açmak, Bu Zavallıları da Halkevi Külfetinden Kurtarmak Demek Olur”

Muzaffer Akpınar, Gümüşhane Halkevi'nin, teftiş bölgesindeki “Evlerin hepsine faik [üstün] çalışması” olduğunu söylüyordu. Ama anlaşıldığı kadarıyla bu “faik” çalışmalar, toplantı ve konferanslardan ibaretti. Halk burayı aslında “gazino olarak kullanmakta” ve “oyun ihtiyacına cevap verecek bir toplantı yeri halinde” görmekteydi. Bunun “[m]uvafık olamayacağını” söylediğinde Akpınar'ın bir parti yetkilisinden aldığı cevap, “Halkın toplantısı için bu ihtiyacı karşılayacak bir yer bulunmadığından bu hareketin zarurî olduğu”ydü. Hem bu vesileyle halk, Halkevi'ne alıştırılıyordu.⁵⁷⁶ Oysaki halkın toplandığı ve alıştığı bu yer aslında Halkevi değildi. Kaldı ki müfettiş, Halkevi'nin parasızlık yüzünden çalışmadığını söylememiş olsa bile şehirde, halkın toplanacağı başka bir yerin olmaması, sadece Ev'in değil; bütün şehrin parasızlıktan mustarip olduğunun bir kanıtı sayılabilirdi. Nitekim İstanbullu yazar Zaven Biberyan'ın söylediklerinden hareketle bile buradaki Halkevlerinin parasızlık çektiği tahmin edilebilir. Askerliğini önceleri Trabzon'da yapan Biberyan, 3 Kasım 1941'de, “yirmi beş arkadaşla beraber” bir kamyon kasasına binmiş⁵⁷⁷ ve gece Gümüşhane'ye varmıştı:

Kamyon, bir bakkala ya da lokantaya benzeyen binanın önünde durduğunda saat dokuzdu. Sokak karanlıktı. Her yer kapkaraydı. Ne sokaklarda ne de binalarda elektrik vardı. Aydınlatma lambalarla sağlanıyordu. Dağların arasında yitip gitmiş

⁵⁷⁴ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 48.

⁵⁷⁵ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 48.

⁵⁷⁶ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 16.

⁵⁷⁷ Zaven Biberyan, *Mahkûmların Şafağı. Özyaşamöyküsü: 1921–1946*, çev. Deniz Kureta (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2021), 146.

bir köyden geçiyoruz sandık ki meğer varış noktasına, il merkezi olan Gümüşhane “şehrine” ulaşmışız.⁵⁷⁸

Hastane de maddî durum hakkında fikir veriyordu: “8 Kasım 1941 günü bizi askeri hastaneye götürdüler. İki katlı modern bir binaydı; bir katı ordu kullanıyordu, diğeri ise devlet hastanesiydi – Gümüşhane’de başka bir sağlık kurumu yoktu!” Burası “görünüşiyle, iklimiyle ve yaşam koşullarıyla moral bozan” bir şehirdi.⁵⁷⁹ Vilayet merkezi böyleyken kazaların daha kötü durumda olacağını tahmin etmek zor değildir. Muzaffer Akpınar’ın Kelkit Halkevi hakkında söyledikleri ise bu tahminin isabetli olduğunu gösteriyor:

Burada Halkevi ismi 4 kolla çalışır fakat bu çalışmanın hiç kimse farkında değildir. Ortada, Parti İdare Heyeti’nde olduğu gibi, ne Halkevi reisi ve ne de İdare Heyeti vardır. Hatta Halkevi’nde çalışacak eleman dahi yoktur. Çarşıda büyük bir kahve vardır, her türlü oyun oynanır, memleketin yegâne kahvesidir. Orası hem köycülük hem içtimaî yardım ve hem de kitapsaray kollarını ihtiva eden Halkevi ve Parti binası diye tevsim edilmektedir [isimlendirilmektedir] ki Parti toplantı ve içtimainı da burada yaptık. Halkevi reisi olarak başlarında sağır başmuallim ve Maarif Memuru Ziya namında ihtiyar, Allahlık bir zat vardır. Memlekette bir tek de öğretmen vardır. Memur zat Halkevi’nin kaç kolla çalıştığını bilmemekte ve kendisinin nizamnameye göre Halkevi reisi olup olamayacağını tayin edememektedir. Eğer talimatnamesine uygun hareket edebilirlerse burada da Halkodası açmak, bu zavallıları da Halkevi külfetinden kurtarmak demek olur [sic].⁵⁸⁰

Şiran Halkevi’nin durumu da çok farklı değildi:

Özenerek açılmış olan Halkevi; temsil, spor, halk dersaneleri ve içtimaî yardım olmak üzere dört kolla açılmıştır. Bu işle de Parti işinde olduğu gibi muhatap kaymakamdır. İzahat istedim, temsili hiç tecrübe etmedik ve zaten ne oynayacak yerimiz ve ne de bu işi becerecek elemanımız yoktur. Spor, senede iki defa at koşturuyoruz ve halk, spora çok meraklıdır. Bir telefonla civar köylerden bin kişi toplamak mümkündür. Halk dershanesi, muallim noksanlığından temin edilemiyor. İçtimaî yardım kolunda doktor vardı, o da gitti dediler. İşte Şiran’ın Halkevi’ni anladığı ve yaşatmak istediği vaziyet. Neşeleri kırılmasın diye daha mütevazı çalışarak faydalı olmaları için Halkodası açmak çok yerinde bir tedbir olur [sic].⁵⁸¹

Memur oldukları için Kelkit’te münevver addedilen kişilerin ne memuriyet ne de Halkevi’yle ilgilenmek için uygun oldukları görülüyor ve elemansızlık, burada böyle

⁵⁷⁸ A.g.e., 148.

⁵⁷⁹ A.g.e., 151.

⁵⁸⁰ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 16.

⁵⁸¹ BCA 490-1-0-0/998-855-2, 17.

tezahür ediyordu. Burada sadece bir öğretmenin olması, eleman sorununun ayrı bir boyutuymdu. Keza Şiran Halkevi de elemansızlık yüzünden çalışmıyordu. Muzaffer Akpınar parasızlıktan bahsetmiyordu. Ancak durum Biberyan'ın tasvirleriyle birlikte değerlendirildiğinde; Gümüşhane, Kelkit ve Şiran Halkevlerinin elemansızlık kadar parasızlık yüzünden de çalışmadığı anlaşılıyor.

3.1.5. Giresun (1939): “Hangi Halkevi’ne Gitsem, Esaslı Çalışmalardan Ziyade Para Durdile Uğraştıklarını Gördüm”

CHP Giresun Bölgesi Müfettişi ve İstanbul Mebusu Sadettin Uraz'ın Aralık 1939 tarihli raporuna göre⁵⁸² Giresun'daki hiçbir Halkevi'nin bütçesi yeterli değildi. Görele, Tirebolu, Şebinkarahisar, Alucra ve Bulancak kazalarındaki Evlerin yıllık bütçesi 300'er lira; Giresun Halkevi'ninki ise 3.000 liraydı. Üstelik geçen yıl Görele, Alucra ve Bulancak'ta henüz Halkevi açılmamışken de “İdare-i Hususiye'den bu miktar tahsis edilmiş” olduğuna göre, aslında bu Evlerin bütçesinin olmadığı söylenebilirdi. Parti ve Halkevi başkanları, konu hakkında valiyle konuşmuş; vali, “tahsilat olursa” bu Evlere yardım edileceğini söylemişti.⁵⁸³ Müfettişe göreyse bu durumdaki Halkevlerinin herhangi bir faaliyet gösterebilmesi mümkün değildi:

[...] hangi Halkevi'ne gitsem, esaslı çalışmalardan ziyade para durdile uğraştıklarını gördüm. Senede üç yüz lira ile bir Halkevi idaresinin imkânsızlığını takdir etmek lazımdır. Bu Halkevleri ki bir kısm-ı mühimmi yeni açılmış olduğundan, mobilyasız ve binasız vaziyette olduklarından, bu 300 liradan kira vermek ve mobilya almak zaruretindedirler [*sic*].⁵⁸⁴

Parasızlık yüzünden, şehirdeki hiçbir Halkevi'nin binası da yeterli değildi. Görele Halkevi istisna olmak üzere Evler, “Parti binalarına eklenmiş”ti. Görele'de “parti, belediyenin bir odasına eklenmiş olduğundan Halkevi binası [...] iskelenin başında bekleme kulübesi diye yapılan küçük bir odadan ibaret”ti. Alucra Halkevi için “Genel Sekreterlik'ten gelen bir para ile Maliye'den eski bir bina satın alınmış ise de bu binanın Halkevi olması için asgarî 5.000 lira bir para sarf edilmesi lazım”dı. “Bugünkü vaziyete göre bütün binalar ihtiyaca kâfi değil”di.⁵⁸⁵

⁵⁸² BCA 490-1-0-0/998-855-1, 25.

⁵⁸³ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 26–27.

⁵⁸⁴ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 27.

⁵⁸⁵ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 27.

Giresun'daki Halkevlerinin tek derdi parasızlık değildi. Hükümet âmir ve memurlarının çoğu Evlerle ilgilenmiyordu. Alucra ve Tirebolu kaymakamlarının “alakaları hemen yok gibi”ydi. Tabî kadın öğretmenler de tiyatro oyunlarında rol almak istemiyordu. Bu durum, yerli kadınların da temsil faaliyetlerinden uzak durmasına neden oluyor, “kadın rollerini icap ettiren birçok piyeslerin gösterilememesi gibi bir vaziyet ihdas” ediyordu. Halbuki kadın öğretmenler eskiden Halkevi temsillerinde rol alıyordu. Artık bu faaliyette katılmamalarının nedeni, gerek muhitin gerekse yerel maarif teşkilâtının tutumuydu: “Temsillere iştirak eden kadınlarımızın içtimaî bünyemizde iyi görülmemesi gibi bir vehmin cereyan bulması müessir olmakla beraber muhtelif mıntıkaldaki maarif müfettişlerinin ve erkânının temsillere iştirak eden kadın muallimlerin hareketlerini takdirden ziyade takbih edilmesi [kınanması] gibi hadiselerin de tesiri olmuştur [sic].”⁵⁸⁶ Dolayısıyla Giresun, parasızlığın yanında, muhitte ilgili sorunlardan kaynaklanan *elemansızlıkla* da boğuşuyordu.

3.1.6. Tosya (1939): “Bu Salon Bir Kahvehane Mahiyetinde İşlemektedir”

CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi ve Sivas Mebusu Hikmet Işık, 1939'un ikinci yarısında yazdığı raporunda, “Çok mutaassıp olan Tosya kasabasında halk terbiyesiyle meşgul olacak ve şuurlu, kasıtlı müdahaleleriyle prensiplerimize uygun mütemadi telkinler yapacak, her yönden varlıklı ve verimli bir Halkevi'ne hakiki ve ciddi ihtiyaç vardır,” diyordu.⁵⁸⁷ Diğer bir deyişle Halkevi'nden, doğal olarak, içinde bulunduğu muhitin alışkanlıklarını değiştirmesi isteniyordu ki inkılâbı yaymak da buydu. Ne var ki “Tosya'da Halkevi binası yok”tu. “10.000'e yakın nüfusu olan bu kazada ihtiyacı karşılayacak bir Halkevi binasına büyük ihtiyaç göze çarpmakta”ydı. “Halen oturdukları bina, belediyeden icar edilen [kiralanan] ve kahvehane olarak yapılmış olan yüz kişilik bir salonla iki odadan ibaret”ti. Bu salon, “okuma salonu”ydu ve “epeyce müdavim”i vardı; ama “bir kahvehane mahiyetinde işlemekte”ydi. “Müsamereler ve konferanslar bu binada yapılamamakta”ydı. Üstelik Parti İdare Heyeti gibi kaymakam da “Halkevi'ne karşı çok lakayıt”tı ve “küçük bir yardım iştihakını besleyen bir arkadaş değil”di. “Halkevi'nin gelişmesi için mahallî en küçük bir tedbir düşünülmemiş”ti. Ev'in bütün geliri, “belediye bütçesine konan cüzi miktardan ibaret”ti. “Bu miktarın, Halkevi'nin

⁵⁸⁶ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 26.

⁵⁸⁷ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 40.

çalışmalarını ve ihtiyaçlarını temine kâfi gelmeyeceği tabii” idi. Buna karşılık, en azından münevverler Halkevi’yle ilgileniyordu. Ev’in başkanı, Ziraat Bankası Müdürü Kadri Uslu’ydu. İdare heyeti üyelerinin çoğu da ilkokul öğretmenleriydi. “Bu gençler vazife saatlerinin dışında Halkevi işleriyle de meşgul olmakta”ydı. Belki de bu öğretmenlerin sayesinde “okuma salonuna epeyce müdavim” geliyordu. Ama burası pratikte bir kahvehane olduğu için, Halkevi işleriyle meşgul olmak, aslında kahvehanede oturmak anlamına gelebilirdi. Nitekim bu öğretmenler, “gerek binanın ve maddî vesaitin noksanlığı ve gerek resmî vazifelerinin ağırlığı dolayısıyla Halkevi’nden beklenen faydaları tamamen tahakkuk ettirememekte”ydi.⁵⁸⁸

3.1.7. Marmaris (1939–41): “Hiçbir Kaydı Olmayan ve Hiç Geliri Bulunmayan ve Yardım Görmeyen Bu Halkevi”

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi Dr. Rıza Levent muhtemelen 1939 yazında bölgesini teftiş etmiş ve geçen yıl açılan Marmaris Halkevi’nin, “velev ki mütevazı olsun”, bir bütçe tanzim edemediğini görmüştü. Ev’in bir yıldır bütçesi yoktu; çünkü “[h]içbir taraftan para yardımı görmemiş”ti. “Bu Halkevi’ne Parti İdare Heyeti’nin gösterdiği alaka manevî” idi. “Hiçbir yardım yapmamış”; “[y]alnız kira ile tutulmuş olan parti binasında Halkevi’ne küçük bir oda ayırmış”tı. Ama burası “oturulacak bir yer değil”di ve dört şubeli Halkevi’ne de yetmiyordu. Buna rağmen “6 temsil vermiş ve konferanslar tertip etmiş”ti. “Parti prensiplerini yaymak için konferanslar” veren, Parti Kaza İdare Reisi’ydi. Kendisi “çok iyi halk hatibi”ydi. “Bilhassa bayram günlerinde çok faaliyet gösterdiği ve halka hitabelerde bulunduğu ve kendisinden çok istifade edildiği anlaşılmış”tı. Partinin Halkevi’ne gösterdiği manevî alaka, herhalde buydu. Ancak bina yeterli olsa bile büyük ihtimalle başka faaliyet olmayacaktı. Çünkü “Marmaris kaza merkezinde en az üç şube teşkil edecek eleman yok”tu. “Kazada memurlardan başka orta tahsil görmüş eşhas pek az”dı ve bu memurların “Halkevi’ne icabet ve alakaları” da “pek az”dı. Halkevi’ni “birkaç ilk mektep muallimi” çalıştırıyordu. Bu şartlar altında müfettiş, burayı Halkodası’na çevirmekten başka çare düşünememişti: “Halkevi’nin hiç eşyası yoktur. Defteri, dosyası; oturacak bir sandalyası yoktur. Bina, eleman ve bütçesi, eşyası, hiçbir

⁵⁸⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 39.

kaydı olmayan ve hiç geliri bulunmayan ve yardım görmeyen bu Halkevi'ni[n] Halkodası'na tahvili çok muvafık olur.”⁵⁸⁹

Ne var ki sorun, parasızlık ve elemansızlıktan ibaret değildi. Burada İdare Heyeti ve Partililer, “hükümet nüfuzunu en mukaddes addeder” ve “hükümet icraatını kolaylaştırmağa çalışır”dı. “Hükümet,” derken müfettişin kastettiği, yerel hükümet, yani kaymakamlıktı. Partililer, kaymakama saygıda kusur etmediği halde o, parti ve Halkevi'ne hiç uğramıyor; “Parti azalarına, icap eden mukabil saygıyı” göstermiyordu. Bu şikâyet üzerine müfettiş, kaymakamla görüşmüş ve onun “çalışkan ve dürüst bir zat” olduğuna karar vermiş; kaymakam da “Halkevi ile alakadar olacağına söz ver”mişti. Halbuki kaymakamdan önce Ev'le ilgilenmesi gereken, partiydi. Üstelik “Belediye reisi de partiye ve Halkevi'ne icap eden yardımı yapmamakta ve hatta müşkülât çıkarmakta”ydı. Çünkü “Parti reisini, kendisine rakip addetmekte”ydi. Yani Marmaris'te lokal politika cereyanlarının estiği söylenebilirdi.⁵⁹⁰

İki yıl sonra Rıza Levent, CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu sıfatıyla tekrar Marmaris'e gelmiş ve çok az şeyin değiştiğini görmüştü. 21 Mayıs 1941 tarihli rapora göre Marmaris Halkevi'nin yıllık bütçesi beş yüz liraysa da “[b]u paradan tahsil edilebilen ve Vilayet'ten gönderilen 350 lira”ydı. “Mahallen hiçbir para yardımı yapılmamış”tı. Halbuki bütçesi “on iki bin liraya yakın” olduğu için belediyenin de “Halkevi'ne beş yüz lira kadar bir para yardımı yapması lazım”dı. Belediye, imkânı olduğu halde Halkevi'ne para vermediğine göre de belediye başkanının, parti başkanını hâlâ rakip addettiği düşünülebilirdi. Kaymakam ise sözünü *kısmen* tutmuştu: “Kaymakam Rıfat Bingöl'ün Halkevi'ne manevî müzaheretı vardır. Fiilen yardım ve müzaheretı yoktur.”⁵⁹¹

Halkevi'nin hâlâ parası olmadığı için binası da yoktu. “Şimdiki bina belediyeye ait”ti ve Halkevi buradaki “bir salondan ibaret”ti. Neyse ki burası “iyi tanzim edilmiş”ti. “Kitaplar için yeni ve güzel dolap” yaptırılmış, “masalar ve sandalyalar tamir edilmiş”ti. “Çalışma

⁵⁸⁹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 95.

⁵⁹⁰ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 95.

⁵⁹¹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 91.

ve intizam ve terakki göze çarpmakta”ydı. Halkın rağbeti de çoktu.⁵⁹² Tabîi artık beş şubesi olan Halkevi’nin bu küçük salonda gösterebileceği terakki de halkın buraya gösterebileceği rağbet de oldukça sınırlıydı. Zaten çalışmalar da “vaziyet-i hazıra”, yani II. Dünya Savaşı’nın gidişatı ve Türkiye’ye etkileri hakkındaki konferanslardan ibaretti:

Genel Sekreterliğin vaziyet-i hazıra hakkındaki tamimleri ocaklara tamim edilmiş ve aynı zamanda merkez kazada Parti Reisi İsmet Öner ve Bozburun nahiyesinde Nahiye Müdürü Raşit tarafından bu mevzuda konferanslar verilmiştir. Ve görüşmeler yapılmıştır. Aynı mevzu üzerinde askerî tabur komutanı da iki defa Halkevi’nde görüşmeler yapmış ve konferans vermiştir.⁵⁹³

Dolayısıyla halk ancak bu konferansları dinlemeye gelerek Halkevi’ne rağbet edebilirdi. Müfettişe göre bu Ev’in, “Bina, eleman ve para noksanlığı dolayısıyla üç şube halinde çalışması daha muvafık olur”du.⁵⁹⁴

Rıza Levent 11 Kasım’da tekrar geldiğinde, şube sayısının üçe değil; dörde indirildiğini gördü. Bütçe hâlâ yetersizdi. “Halkevi’ne Vilayet İdare Heyeti’nden senede 400 lira para yardımı yapılmakta”ydı. “Kaza İdare Heyeti’nin Halkevi’ne para yardımı pek az”dı. 500 lira vermesi gereken belediye ise “senede ancak 50 lira” veriyordu. Anlaşılan o ki belediye başkanının, parti başkanı hakkındaki düşünceleri değişmemişti. Bütçe bu halde olduğu için bina da “ihtiyaca müsait değil”di. Halkevi, “Belediye binasının alt katında, büyük bir salondan ibaret”ti. Yine de müfettiş, Halkevi’nin muhit üzerindeki tesirinin iyi olduğunu düşünüyordu. Çünkü burası, bilhassa resmî tören ve bayramlarda “halkın toplandığı yegâne mahal”di. “Temsillere, radyoya ve mütalaaya halkın rağbet ettiği” de tespit edilmişti. Marmaris Halkevi amacına ulaşmasa da halkın radyo dinlemek, ara sıra da konferans dinleyip temsil izlemek için geldiği bir yer olmuştu. Müfettiş de artık durumu kabullenmiş gibi görünüyordu: “Dört şubeden ibaret olan bu Halkevi muhitin takat ve ihtiyacına uygundur. Daha fazla şube açmağa ne bina ne de para ve eleman müsaittir.”⁵⁹⁵

⁵⁹² BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 91.

⁵⁹³ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 91.

⁵⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 91.

⁵⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 69–70.

3.1.8. Kütahya (1940): “Gelirler Kâfi Değildir”

CHP Afyon Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Adnan Menderes, Şubat 1940 tarihli raporuna, Kütahya’daki Halkevlerine sağlanan gelirin iyi bölüştürüldüğünü yazmıştı. “Ancak bu gelirler kâfi değil”di ve artırılmadığı takdirde, nahiyelerdeki Halkevlerinin, Halkodalarına çevrilmesi daha iyi olacaktı. Bu şekilde elde edilecek tasarruf, parasızlık yüzünden çalışamayan kazalardaki Evler için harcanabilirdi. Ancak “Ekser nahiyelerdeki Halkevlerinin, Halkodalarına çevrilmesi için mucib-i sebep yalnız gelir azlığı değil”di. “... bina, eleman ve buldukları muhitlerin kültür seviyeleri bakımlarından da” bu Evler yetersizdi. Ayrıca Menderes’in, o zamanlar Kütahya’nın bir kazası olan Uşak’ta üç gün kalmasına rağmen, “şiddetli yağmurlar yüzünden ve yol olmadığı için” buradaki diğer Halkevlerini teftiş edememesi de parasızlığın bir başka tezahürü olmalıydı.⁵⁹⁶

3.1.9. İzmir (1940): “Pek Müşkül Bir Mevki”

CHP İzmir Bölgesi Müfettişi ve İstanbul Mebusu Galip Bahtiyar Göker’in 23 Mayıs 1940 tarihli raporuna göre İzmir’deki Halkevleri, bütçelerinin ancak küçük bir kısmını alabiliyordu; çünkü Vilayet’in bütçesi yetersizdi.⁵⁹⁷ Öyle ki İzmir Halkevi, “vilayetten verilecek yardımın tehhürü [teahhürü, gecikmesi] dolayısıyla pek müşkül bir mevki”de kalmıştı. “... partinin ve bilhassa Halkevi’nin sıkıntılı halini bildiği halde” vali “bu hali izaleye, kendinden bir gayret ve hâhiş [istek] göstermemiş”ti. Para yardımının artırılması için yapılan müracaatları “nazik bir hüsn-ü kabul ile” karşılansa da sorunu çözmek için hiçbir şey yapmıyordu. “Umumî vaziyeti, alaka ve rabıta zayıflığı suretinde telhis olunabilir”di – yani özetlenebilirdi.⁵⁹⁸ Dolayısıyla İzmir Halkevi’nin, parasızlığının yanında ilgisizlikten de mustarip olduğu söylenebilir. Keza öğretmenlerin çoğu da çalışmalara katılmıyordu. Bunun nedeni ise Maarif Müdürlüğü’nün, öğretmenlerin Parti ve Halkevi işleriyle ilgilenmesini istememesiydi. Üstelik bu durum sadece merkez için değil; çoğu kaza için geçerliydi:

Maarif erkânından, Parti işlerine müzaheret bekliyoruz. Bahusus irfan ve kültür müesseseleri olan muallimlerin buldukları yerlerde partiye yardım ile kültür hareketinin canlı elemanları ve Halkevi [ile] Halkodalarının en esaslı uzuvları olmalarını istihdaf ediyoruz [hedefliyoruz]. Birkaç kazada muallimlerin parti ile

⁵⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 62.

⁵⁹⁷ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 68.

⁵⁹⁸ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 74.

çalışmak bahişini [ihsanını] gördüm. Fakat birçok yerlerde ise muallimlerin partiye karşı gayet çekingen bir tavır aldıklarını da kaydettim. Ödemiş, Urla, Çeşme, Bayındır bu hale bariz misaldir. Bunda muallimlerin lâkaydisi varsa da ekserisinde de partiye fazla bağlılık gösterirler ve Parti ve Halkevi işleriyle fazla uğraşırlarsa Maarif âmirlerinin teveccühlerini gaip ve fena not alırlar korkusu da hâkimdir. Ve bunu bana ifşa edenler olmuştur [sic].

İzmir Maarif Müdür ve Müfettişi açık olmamakla beraber gizli bir suretle bu ruh ve zihniyettedirler.⁵⁹⁹

Acaba Maarif Müdürlüğü, Parti ve Halkevi işleriyle ilgilenirlerse öğretmenlerin kendi işlerini gerektiği gibi yapamayacaklarından mı endişe ediyordu; yoksa hükümet ile Parti arasında *lokal politika cereyanları* mı esiyordu? Manisa ve bölgenin başka yerlerindeki Maarif Müdürlükleri de Parti ve Halkevlerine karşı aynı tavrı benimsediği için, kesin olmamakla birlikte ilk seçeneğin geçerli olduğu düşünülebilir:

Manisa Maarif Müdürü ise muallimlerin Parti ve Halkevi işleriyle meşgul olmalarını iyi nazarla görmediği açık denecek bir tarzda izhar etmektedir. Bu çok mühim bir meseledir. Ekser yerde muallimlerin lakaydisi şikâyetlerine karşı muallimler de âmirlerinden gördükleri tavır ve telmihler üzerine böyle hareket ettiklerini beyan etmektedirler [sic].⁶⁰⁰

Buna karşılık, şehirdeki Parti İdare Heyeti üyelerinin “hepsi parti prensiplerini, altı okun manasını tamamiyle anlar ve partililerle halka layıkile anlatabilecek kabiliyeti haizdir denilemez”di. “Parti prensiplerinin tamim edilmemesi, halkta değil; partililerde bile bazı yanlış fikirlerin zuhuruna vesile oluyor”du. “Bu vazifenin biraz da kültürle alakası var”dı ve bundan dolayı parti idare heyetlerinde “irfan unsuruna mevki vermek” gerekiyordu.⁶⁰¹ Fakat “irfan unsuru” arasında sayılabilecek öğretmenler, Maarif Müdürlüğümün tutumu yüzünden parti ve Halkevi’yle ilgilenemiyordu. İzmir’deki parti teşkilatı ve Halkevleri ne para ne de münevver bulabiliyordu.

3.1.10. Akseki (1940): “Halkevi’nin Bir Geliri Yoktur”

CHP Burdur Bölgesi Müfettişi ve Edirne Mebusu O. Şahinbaş’ın 22 Temmuz 1940 tarihli raporuna göre Antalya’nın Akseki kazasındaki Halkevi’nin spor, kitapsaray, temsil ve köycülük şubeleri açıksa da Ev’in “bütün faaliyeti, Ajans zamanlarında gelen birçok

⁵⁹⁹ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 74.

⁶⁰⁰ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 74.

⁶⁰¹ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 74–75.

halka radyoyu açarak o günkü haberleri vermek”ti. “Mamafih kaza halkı küçük salonu doldurmakta ve Halkevi’ne gidiyoruz ve geliyoruz demekte”ydi. Ama “Ev’in bir faaliyeti olmadığından, muhit üzerinde tesiri pek az”dı. *Halka radyo dinletme faaliyeti* dışında Ev’in âtil olması, parasızlıkla açıklanabilirdi; çünkü müfettişe göre “Halkevi’nin parası, geliri olmadığından işi de yok”tu. “Halkevi’nin bir geliri yok”tu, “Vilayetin yaptığı yardım”la ayakta kalmaya çalışıyordu. Öte yandan ataletin bir diğer nedeni, *münevverlerin* ilgisizliği de olabilirdi: “Parti İdare Heyeti’nin ve hükümet âmir ve memurlarının alakaları yoktur, denilecek kadar azdır. Esasen faal bir Ev olmadığından alakanın derecesi de bittabi bilinemez.”⁶⁰² Yani asıl sorunun parasızlık mı, yoksa ilgisizlik mi olduğu bilinmese de bilinen, Akseki’de her iki sorunun da görüldüğüdü.

3.1.11. Konya (1940–42): “Küçük Yerlerde Halkevleri Tahsisatının Ancak Bina Kirasına Tekabül Ettiği Söylenmiştir”

Konya mebusları,⁶⁰³ “intihap dairelerinde yaptıkları tetkikat üzerine Parti’ye verdikleri” 5 Ocak 1940 tarihli raporda,⁶⁰⁴ Konya’daki Halkevlerinin pek ilerleme kaydedemediğini; bunun başlıca iki nedeninin de para ve eleman yetersizliği olduğunu söylüyordu. Muhtemelen II. Dünya Savaşı koşullarından dolayı, Halkevlerine ayrılan bütçe epey azaltılmış olduğu için para sorunu, eleman sorununun önüne geçmişti:

Çalışma: Umumiyetle Halkevlerinin faaliyetinde de bir inkişaf görülmemiştir. Hatta bazı kollarin faaliyetlerinde mahsus bir tenakus [azalma] müşahede edilmiştir. Bunun da başlıca âmili yine maddî imkânsızlıktır. Vaziyeti tavnih [açıklama] yönünden birkaç misal ile maddî yardım işinin nasıl azaldığını göstermeği faideden hâlî [faydasız] bulmadık, mesela: Vilayet merkezindeki Halkevi’nin geçen seneki tahsisatı 19.000 lira iken bu sene 9.800 liraya düşmüştür. Yine Karaman Kazası Halkevi’nin geçen seneki tahsisatı 2.500 lira iken bu sene 650 liraya inmiştir. Bu hal, bütün kazalar için vakidir. Küçük yerlerde Halkevleri tahsisatının ancak bina kirasına tekabül ettiği söylenmiştir. Bu maddî müşkülât yanında küçük yerlerde eleman noksanı da göze çarpmaktadır. Bilhassa bu kabil [gibi] küçük Halkevleri için cezrî [radikal] bir tedbir almak ihtiyacı vardır.⁶⁰⁵

⁶⁰² BCA 490-1-0-0/994-843-3, 22.

⁶⁰³ “Konya mebusları: Ahmet Hamdi Dikmen, Ali Muzaffer Göker, Ali Rıza Türel, Dr. Osman Şevki Uludağ, Fuat Gökbudak, Galip Gültekin, İzzet Erdal, Kâzım Gürel, Kâzım Okay, Mustafa Ulusa, Naim Hazım Onat, Şevki Ergün, Tevfik Fikret Sılay ve Vehbi Bilgin”. Bkz. BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 99.

⁶⁰⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 98.

⁶⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 99.

Konya mebusları, “bu kabil küçük Halkevleri için” alınması gereken “cezrî” tedbirin ne olması gerektiğinden bahsetmemişti. Ama birçok müfettişin, parasızlık ve elemansızlık yüzünden çalışmayan Halkevlerinin, Halkodalarına çevrilmesini önerdiği biliniyordu. Para ve eleman temin etmenin mümkün olmadığı da ortadayken, söz konusu tedbirin bu Evleri ya kapatmak ya da Halkodası’na çevirmek olduğu düşünülebilir. Öte yandan Konya’daki Halkevlerinin, para ve eleman yetersizliğine rağmen tamamen âtil olmadığı da söylenebilir. Çünkü mebusların söylediklerine bakılırsa Konya halkı, Halkevlerine tamamen ilgisiz değildi. Özellikle *eğlenceli* faaliyetler, halkın ilgisini çekiyordu. Ancak halkın ilgisini çekse de tiyatro faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, özellikle küçük kazalarda zor oluyordu. Bunun nedeni, muhtemelen kadınların oyunlarda rol almaması ve muhitte bir sahne olmamasıydı. Fakat gerçekleştirilebildiği takdirde bu *eğlenceli* faaliyetler, *eğitici* de oluyordu. Dolayısıyla tiyatroya ek olarak, sinema salonu olan yerlerde, “terbiyevî” filmler de gösterilmeliydi:

Muhitteki tesir ve alaka: Halkevleri tarafından verilen konser ve konferanslarla tertip olunan sahne oyunlarının halkı çok alakadar ettiği ve bunların halk üzerinde faydeli tesirler yaptığı anlaşılmaktadır. Buna mukabil Ereğli, Karaman ve Akşehir gibi kazalarda sinema vardır. Buralara sıhhî, terbiyevî filmler ve hatta ziraî ve ticarî işleri hakkında halkı tenvir ve irşat edecek filmler gönderilmesine delalet edilirse çok faydeli olacaktır.⁶⁰⁶

Halk, eğlenceli faaliyetlerin yanında kütüphanelere de ilgi gösteriyordu; tabii eğlenmek için değil, memleket ve dünya ahvalinden haberdar olmak için. “Gençler, kütüphanelere alaka göstermekte”ydi. “Halk bu kütüphanelere ekseriya sırf gazete okumak için” gelmekteydi. Ne var ki kütüphaneye gidenler; savaşın gidişatını, ülkenin durumunu, hükümetin yeni politikalarını ve aldığı tedbirleri çoğu zaman öğrenmeden dönüyordu. Çünkü “Halkevi kütüphaneleri henüz fakir”di. “Birçok Halkevlerinde yevmî [günlük] gazetelerin bile muntazaman gelmediği görülmüş”tü. “Bu münasebetle Halkevleri için parti neşriyatı ile diğer faydeli mecmuaların teminine delalet buyrulmasını Genel Sekreterlik’ten rica ederiz,” diyordu mebuslar.

Parasızlık ve elemansızlığa rağmen “Lisan dersleri, müzik ve kadınlara dikiş ve biçki gösterme işleriyle spor işlerinin” de “mahdut bazı yerlerde faaliyette bulunduğu

⁶⁰⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 99.

müşahede edilmiş”ti. Ancak sosyal yardım şubeleri faal olmamalıydı ki mebuslar, “Bilhassa sosyal yardım işi, üzerinde ehemmiyetle durulacak bir mevzu teşkil etmektedir,” demek zorunda hissetmişlerdi.⁶⁰⁷

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül, 1 Temmuz 1942 tarihli raporunda, Konya Halkevi’nden sitayişle bahsediyordu: “Konya Halkevi [...] ideal çalışma bakımından iftihar edebileceğimiz bir varlık halinde feyzini arttırmakta ve halkın geniş ölçüde sevgi ve rağbetini kazanmak yolunu tutmuş bulunmaktadır.” Bu Ev’in iftihar edilecek hale gelmesinin nedeni ise artık parasının olmasıydı. “Vilayet hususî bütçesinden alınan 11.500 liranın yarısından ziyadesi Konya Halkevi’ne ayrılmış”tı. Ne var ki bu para, şehirdeki diğer Evlerin çalışmaması pahasına Konya Halkevi’ne veriliyordu. Çünkü “[b]u Halkevi’nden her türlü maddî ve nakdî yardımları esirgememek gerekliliği karşısında geri kalan para 28 Halkevi’ne serpilince hiçbirinin ihtiyacı karşılanamamakta”ydı. “Bu paradan nahiye ve köylerdeki Halkevlerine, senede kırkar lira” düştüğü için de bu Halkevleri, “amele gündeliğinin iki liradan aşağı olmadığı bu senelerde bir kötürüm hademe istihdamını bile sağlayamıyor”du. Üstelik “Belediyeler, gümrük hissesi azalıp zayıflayınca yardımı kıs”mış; “Köy bütçelerine Halkevi için konan paraları da Vilayet kaldı”r”mıştı. “Böylelikle bu küçük Halkevleri durakladı veya kapandı kaldı.”⁶⁰⁸ Bahsedilen “cezrî” tedbir de bu şekilde, kendiliğinden alındı.

Kazalardaki Evler, parasızlık kadar muhitin ekonomik ve kültürel şartları yüzünden de başarısız olmuştu. Örneğin “Karapınar’da bütün halk, senenin yarısından ziyadesini yaylalarda” geçiriyor; “[y]az aylarında memurlardan başka kaza merkezinde hemen hiç kimse” kalmıyordu.⁶⁰⁹ Memur olduğu için münevver addedilip Halkevi’yle ilgilenmesi beklenen kişiler ise rapor doldurmayı bile beceremiyor; zaten Halkevi’yle ilgilenmektense, mesai saatlerinden sonra kumar oynamayı tercih ediyordu.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 99.

⁶⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 39.

⁶⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 38.

⁶¹⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 38-40.

3.1.12. Bursa (1940–41): “Kazalar Halkevlerine Kâfi Miktarda Para Ayrılamamıştır”

Zühtü Durukan’ın 1940 yılının başlarında yazdığı rapora göre Hususî İdare ve belediye bütçesinin çoğu, Bursa Halkevi’nin yeni binasının inşaatına harcandığından, “vilayetin diğer Halkevlerinin ihtiyaçlarına lüzumu olan yardım yapılamamış”tı. Muhtemelen verilen destek sayesinde Bursa Halkevi’nin “muhitte bıraktığı tesir çok iyi”ydi ve “Halk bu teşekküle rağbet göstermekte”ydi. Fakat Durukan, buradaki çalışmalardan da halkın rağbet etmesinin nedenlerinden de bahsetmemişti. O halde buranın, halkın gazete okumak için toplandığı bir nevi kahvehane olduğu düşünülebilirdi. Nitekim “ekseriyet, başta Vali B. Refik Koraltan da dâhil olduğu halde bu lüzumlu ve faydalı teşekküle iltifat etmemekte”ydi. Yani Konya Halkevi gibi Bursa Halkevi’ne yapılan yardımın karşılığı da şehirdeki diğer Evlerin çalışmamasıydı. Üstelik Bursa Halkevi buna rağmen faal değildi.⁶¹¹

“Vilayet Hususî İdaresi’nin yaptığı yardım” aslında Bursa Halkevi’ne bile yetmiyordu. Bu nedenle İznik Halkevi’nin “iyi çalışabilmesi için lazım gelen para yardımı, mahallî belediyesinden temin edilmekte”ydi. Ancak “[b]u yardım kifayet etmemekte”ydi ve “[b]aşka yoldan gelir temin edilememiş”ti. “Parti İdare Heyeti, Halkevi ile yakından alakadar”dı, öğretmenler de “Halkevi’nin bütün şubeleri ile başta olarak çalışmakta”ydı. Buna karşılık müfettiş, Ev’in çalışmalarından bahsetmediği için bu alanın mahiyeti bilinmiyordu. Diğer memurlar ise “Halkevi’ne, merak edip de bir defa bile uğramak zahmetini duymamışlar”dı.⁶¹²

Gemlik de benzer bir durumdaydı. “Parti İdare Heyeti ve memurların, Halkevi işleriyle ciddi alakaları görülmemiş”ti. “Memurlar, Halkevi’nin faaliyetinden uzakta”ydı. “Halkevi İdare Heyeti azaları, bilgi itibarile bu işin ehli”ydi; “[a]ncak çalışma hususunda çok geri”ydi. Bina da yeterli değildi, iki oda ve bir salondan ibaretti. “Bir odasında Parti İdare Heyeti var”dı. “Halkevi’ne, bütün şubeleri için bir oda ve bir salon” kalmıştı. Vilayet Hususî Muhasebesi’nin ayırdığı bütçenin çoğu şehir merkezindeki inşaata

⁶¹¹ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 52.

⁶¹² BCA 490-1-0-0/995-846-3, 50.

harcandığı için “diğer kazalar gibi Gemlik’e de kâfi miktarda yardım yapılamamış”tı.⁶¹³ Bu yüzden de bu Halkevi, belirsiz bir süre için bu halde kalmaya mahkûm görünüyordu.

Mustafakemalpaşa Halkevi de hemen hemen aynı durumdaydı; ama bir farkla: “... lazım olan geliri temin yolunda hükümet âmir ve memurlarile halk, el birliği yapmış”tı.⁶¹⁴ Üstelik müfettişe göre “Halkevi, muhiti üzerinde çok iyi tesir yapmış”, “[h]alkın rağbetini temin etmiş”ti.⁶¹⁵ Bununla birlikte müfettiş, bu Ev’in de halk üzerinde nasıl iyi bir tesir bıraktığından ve halkın neden buraya rağbet ettiğinden bahsetmemişti. Dolayısıyla buranın da bir nevi kahvehane olduğu düşünülebilir.

Zühtü Durukan’ın 4 Temmuz 1941 tarihli raporuna göre Mudanya Halkevi, neredeyse tamamen âtıldı. Bunun bir nedeni, kaymakamın ilgisizliğiydi. Emekliliğine iki ay kalan Kaymakam, Ev’le ilgilenmeye gerek görmeyince, diğer memurlar ve Partililer de ilgilenmeye gerek görmemişti; hatta yine bu nedenle Parti faaliyeti de yoktu: “Kaymakamın hareketsizliği, bütün Parti ve Halkevi’ni de kendi yolunda yürütmektedir. Yani gayri faaldir.” Ataletin bir diğer sebebi, elamanların; bir diğer sebebi ise bütçe ve binanın yetersizliğiydi. “Vilayet hususî bütçesinden Halkevleri için verilen tahsisat, vilayetin ihtiyacına kifayet etmediğinden bu kazaya da ihtiyaca göre yardım” edilemiyordu. Bununla birlikte müfettiş, her şeye rağmen yapılabilen faaliyetlere, halkın ilgi gösterdiğini ve her şubede iyi çalışabilen elemanların bulunması halinde Ev’in çok rağbet göreceğini belirtmiş; ama halkın ilgi gösterdiği bu faaliyetlerden hiç bahsetmemişti.⁶¹⁶

Gemlik Halkevi’nin herhangi bir faaliyeti yoktu; çünkü Partiler, memurlar ve öğretmenler ilgisizdi; bütçe yetersizdi ve hiç kimse ek gelir temini için çalışmıyordu. Üstelik bina da yetersizdi. Halkevi İdare Heyeti üyelerinin, işlerinin ehli olduğu belirtilmişti; ama ortada bir faaliyet olmadığına ve heyet ek gelir temini için de çalışmadığına göre ya üyeler aslında işlerinin ehli değildi ya da işlerinin ehli olmalarına rağmen, maddî şartlardan

⁶¹³ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 51.

⁶¹⁴ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 51.

⁶¹⁵ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 51.

⁶¹⁶ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 34–35.

dolayı çalışmıyorlardı veyahut da yine maddî şartlardan dolayı, ek gelir temin etmenin imkânsız olduğunu düşündüklerinden, bu işle de ilgilenmiyorlardı.⁶¹⁷

Müfettiş; Orhangazi Halkodası'nın iyi durumda olduğunu, halkın buraya rağbet ettiğini ve ilgilenmesi beklenen herkesin burayla ilgilendiğini, Partililerle hükümet âmir ve memurlarının gelir temini için birlikte çalıştığını, halkın da buraya rağbet ettiğini söylüyor; ama hiçbir faaliyetten bahsetmiyordu. Faaliyet olmamasının bir nedeni, muhtemelen binanın yetersizliğiydi. “Halkodası, Parti ile birlikte bir binada oturmakta”ydı. “Binanın bitişiğinde belediyeye ait geniş bir salon var”dı. “Bu salonda temsil için sahne yapılmış”tı. “Halkodasınca da istifade edilmekte”ydi. Dolayısıyla, müfettiş bahsetmese de Halkodası'nın bu salonda temsiller verdiği ve halkın bunlara ilgi gösterdiği tahmin edilebilirdi. Ancak herkes ilgilendiği ve halk rağbet ettiği halde Halkodası bu durumdaysa; buranın, halkın vakit geçirmek için uğradığı, kahvehane gibi bir yer olduğu da tahmin edilebilirdi. Çünkü ortada rağbet edilecek bir faaliyet yoktu.⁶¹⁸

3.1.13. Amasya (1940–41): “Yersizliğin Burada Hareketsizliğin Başlıca Âmili Olduğunu Bir Defa Daha Tebarüz Ettirmek İsterim”

CHP Amasya Bölgesi Müfettişi ve Erzurum Mebusu Salim Altuğ'un 1940 yılının ilk yarısında yazdığı rapora göre parasızlık, Amasya'da binasızlık şeklinde tezahür etmişti. Amasya Halkevi, binasının yetersizliğinden dolayı faaliyet gösteremiyor; faaliyet olmadığı için de halk buraya ilgi göstermiyordu: “Yersizliğin burada hareketsizliğin başlıca âmili olduğunu bir defa daha tebarüz ettirmek isterim. Faaliyet olmayan yerde, tabiatile alaka da olmaz.”⁶¹⁹ Üstelik Parti teşkilatı da aynı durumdaydı: “Halkevi, vilayet ve merkez kaza idare heyetleri, Yeşilirmak üzerinde kazıklara isnat ettirilmiş, gayri sıhhî üç küçük odaya sıkışmışlardır. Bu vaziyet her türlü mesaiyi körletmektedir. Ayrıca müsait bir bina bulmaya da imkân yoktur.”⁶²⁰

Amasya'da Halkevi'ne uygun bir binanın bulunamamasından, şehrin ekonomik durumunun pek de iyi olmadığı sonucuna varılabilirdi. Halkevi ve parti için yeni bir bina

⁶¹⁷ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 35.

⁶¹⁸ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 36.

⁶¹⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶²⁰ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

yaptırılmaması da Genel Sekreterlik ve Hususî İdare'nin bu iş için bütçe ayırmadığı veya ayıramadığı anlamına gelebilirdi ki durumun çok uzun bir süreden beri böyle olduğu anlaşılıyordu. Zira müfettişin ifadesiyle: “Amasya Halkevi binası meselesi, yılan hikâyesine müşabehet [benzerlik] arz etmekte”ydi.⁶²¹ Bütün bunların üstüne bir de deprem olunca Halkevi mesaisi tamamen durmuştu: “Kira ile olsun münasip bir bina bulamayan Amasya Halkevi, hareket-i arzdan [depremden] sonra büsbütün dar bir duruma düşmüş, zaten az olan mesaisi bu yüzden adeta tevakkufa uğramıştır [durmuştur].”⁶²² Mevcut şartlar altında, Vilayet'ten maddî yardım beklemek de müfettişe göre hiç gerçekçi değildi: “İki yüz küsur bin lira bütçesi olan bir vilayetten, Halkevimiz için bundan sonra yardım beklemek hayalden başka bir şey olamaz.”⁶²³ Tabî bu şartlar altında, Parti Kaza İdare Heyeti, Ev'e ancak *manevî* destek verebiliyordu: “Kaza İdare Heyeti'nin Halkevile alakası olmakla beraber semereli bir iş görülememektedir.”⁶²⁴

8 Mayıs 1941 tarihli raporunda ise Salim Altuğ, mevcut şartlar altında yeni bir bina yaptırılmayacağı için Amasya Halkevi binasının tadilatına başladığını söylüyor;⁶²⁵ ama idealist elemanları olan bir Halkevi'nin, yeterli bir binası olmadan çalışabileceğini de belirtiyordu: “İçindeki heyecan kendisine kâfi olanlar için binanın, konfor ve rahatın bir kıymeti olmamakla beraber [...] sakin bir köşeye olan ihtiyacı da inkâr etmemek lazımdır.”⁶²⁶ Buna karşılık, muhtemelen Amasya'da böyle idealist elemanlar olmadığı için tadilat bittikten sonra bile Halkevi'nden pek faaliyet beklenmemeliydi. Tadilattan sonra bu bina, halkın ancak oturup gazete okuyabileceği “sıhhî” bir yer olacaktı:

Halihazırdaki tamirat ikmal edildiği takdirde Halkevi'nin bütün ihtiyacını karşılamaya müsait değilse de Parti ve Halkevi idare heyetlerinin toplanıp konuşabileceği bir oda; halkın oturacağı, okuyacağı ve haberleri takip edeceği sıhhî, aydınlık ve ısınması kolay bir salona malik olmak bakımından eski gayri sıhhî durumun kat kat üstünde olacaktır.⁶²⁷

⁶²¹ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶²² BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶²³ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶²⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶²⁵ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 22.

⁶²⁶ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 22.

⁶²⁷ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 22.

Belli ki Halkevi'nin görev ve amaçları, maddî şartlara uyarlanmıştı. Halkevi'nden *beklenen* faaliyetler, binanın yetersizliği yüzünden gerçekleştirilemiyordu: “Aile toplantıları, temsil ve konferanslar; hep yersizlikten geri kalmaktadır. Amasya’da kadınlarımız açılmış ve hayata az çok atılmış olmasına rağmen müsait bir salon bulunmaması yüzünden içtimaî hayat inkişaf edememiş ve şimdiye kadar Amasya’da bir balo bile verilmemiştir.”⁶²⁸

1940’ta Merzifon Halkevi de binanın yetersizliğinden mustarıpti. Burası, “kiraya verilen iki mağazanın üstünde, büyük bir salondan ibaret”ti.⁶²⁹ “Komitelerin toplanıp çalışacağı bir tek odası dahi yok”tu.⁶³⁰ Bundan dolayı Parti İdare Heyeti, komitelerin çalışması için başka bir bina bulmuştu;⁶³¹ ama 8 Mayıs 1941 tarihli raporda bile komitelerin çalıştığı bu binada hiçbir eşyanın olmadığı söylenmekteydi: “Şubeler ayrı bir dairede çalışmaktadırlar. Parti, vadettiği yardımı yapamadığından şubelerin masa, sandalye, dolap gibi ihtiyaçları henüz temin edilememiştir.”⁶³² Üstelik burası da satılmak üzereydi: “Komiteler; Halkevi’nden uzak, dört odalı bir binada toplantılarına ve çalışmalarına devam etmektedirler. Ancak Hususî Muhasebe’ye ait olan bu evin de bugünlerde satılacağı söylenmektedir.”⁶³³

Her şeye rağmen, Halkevi tamamen âtil değildi. Radyo dinleyip gazete okumak için dahi olsa halkın bu *salona* geldiği, gençlerin kitap da okuduğu anlaşılıyordu: “Her ne zaman geçtimse radyo dinleyen, kitap ve gazete okuyan halkın ve gençliğin devamına şahit oldum.”⁶³⁴ Ama bu tasvirten hareketle Ev’in âtil olmadığı söylenebileceği gibi buranın pratikte bir kahvehane olduğu da söylenebilirdi. Gerçi başbakan, *münevverlerin* Halkevleriyle ilgilenmesi gerektiğini söyledikten sonra *münevverler* şube komitelerine üye olmaya başlamış⁶³⁵ ve faaliyetler artmıştı: “Sayın Başvekilimizin Halkevleri hakkındaki hitabı her yerde olduğu gibi Merzifon’da da Halkevlerinden uzak duran münevver sınıfı harekete getirmiş, İdare Heyetimizin ve Kaymakam’ın müsmir [verimli]

⁶²⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 22–23.

⁶²⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶³⁰ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶³¹ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶³² BCA 490-1-0-0/994-843-1, 20.

⁶³³ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶³⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶³⁵ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

teşebbüslerle ümitli faaliyet görülmüştür.”⁶³⁶ Yine bu doğrultuda “köycülük, sosyal yardım ve gösterit şubeleri de açılmış”tı.⁶³⁷ Ancak bu “müsmir” faaliyetler hakkında hiçbir ayrıntı verilmemişti. Merzifon Halkevi’nin *faaliyetleri* hakkında kesin olarak bilinen tek şey, halkın radyo dinleyip kitap ve gazete okumak için buraya geldiği idi.

3.1.14. Bilecik (1940–41): “Hiçbir Şey Yoktur”

CHP Bilecik Bölgesi Müfettişi ve Samsun Mebusu Zühtü Durukan, 1940 yılının başlarında Bilecik Halkevi’nin birçok sorunla karşılaştığını görmüştü. Bütçe ve bina yetersizdi, Halkevi İdare Heyeti üyeleri işlerinin ehli değildi, Partililer ile hükümet âmir ve memurları da Ev’le ilgilenmiyordu.⁶³⁸ Dolayısıyla: “Halkevi faaliyet gösteremediği için muhit üzerinde iyi bir tesir bırakmamakta”ydı.”⁶³⁹

Kaza ve nahiyelerdeki Evler de hemen hemen aynı durumdaydı. Bozüyük kazasındaki Parti İdare Heyeti, Halkevi’yle ilgiliydi; ama: “Hükümet âmir ve memurları bu hususla alakadar olmamakta ve hatta Halkevi’ne uğramamakta”ydı.”⁶⁴⁰ Bu kazanın “Pazarcık ve İnönü nahiyelerinde de Halkevi var”dı ve parti idare heyetleri bu Evlerle ilgiliydi. Ancak bu iki Halkevi’ni çalıştıracak “eleman bu nahiyelerde bulunamamakta”ydı. “... memur olarak yalnız nahiyeye müdürü ile mektep muallimleri var”dı. Ne var ki bu münevverlerin ilgisiyle bu iki Ev’in “maksadı temin edilememekte”ydı. Çünkü “Halkevleri için vilayet hususî muhasebesinden verilen para çok az”dı.⁶⁴¹ Bu yüzden Pazarcık ve İnönü Halkevleri faaliyet gösteremiyor ve “halk tarafından fazla rağbet” görmüyordu.⁶⁴² Velhasıl “Halkevi şubeleri, Bozüyük kaza merkezile İnönü ve Pazarcık nahiyelerinin takat ve ihtiyaçlarının üstünde”ydı. Bu nedenle de “hepsinin Halkodalarına kalbedilmeleri daha muvafık olur”du.”⁶⁴³

Altı ay sonra işler biraz düzelmişti. Zühtü Durukan’ın 6 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Bilecik Halkevi artık muhitte iyi tesir bırakıyor, halk tarafından da rağbet görüyordu.

⁶³⁶ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 29.

⁶³⁷ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 28.

⁶³⁸ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 28.

⁶³⁹ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 28.

⁶⁴⁰ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 27.

⁶⁴¹ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 27.

⁶⁴² BCA 490-1-0-0/994-844-2, 27.

⁶⁴³ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 27.

Çünkü Vali, Parti Başkanı ve Halkevi Başkanı sayesinde artık buranın “gelişme, çalışma ve yaşaması için lazım gelen gelirin teminine” çalışılıyordu.⁶⁴⁴ Müfettiş, işlerin düzelmesinde daha çok valinin payı olduğunu düşünüyordu. Çünkü Vali her gün Halkevi’ne uğruyor, “[h]alka ve diğer memurlara karşı Halkevi’nde sevgi yaratmakla meşgul” oluyordu. Öyle ki “[h]iç kimsenin uğramadığı Halkevi’nde bir canlılık başlamış”tı. Anlaşıldığı kadarıyla memurlar, âmirleri olan Vali Halkevi’ne geldiği için buraya gelmeye başlamış; daha önce kimse gelmediği için de müfettiş bunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirmişti. Tabii mevcut şartlar altında bu gerçekten de olumlu bir gelişmeydi. Üstelik “Vali, hususî bütçeden partiye azamî yardımını yapmış”tı. “Halkevi binası Vali’nin, Parti ve Halkevi idare heyetlerinin himmet ve gayretleriyle tamir edilerek oturulabilecek hale konmuş”tu. “Mamafih bu binada Halkevi’nin bütün şubelerini faal bir hale koymak mümkün değil”di. “Halkevi’nin iyice çalışabilmesi için bir binaya, bir miktar da para yardımına ihtiyacı var”dı. Fakat “Daha fazlasına imkân yok”tu.⁶⁴⁵ Bağışlarla gelir sağlanması da mümkün değildi; çünkü hem “Memleket halkı fakir”di hem de burası “Şahıslar teşebbüsüyle umuma ait hizmetlerin yapılabilceği yer değil”di. Burası vilayet merkezi olduğu halde bir sinema yoktu. Yani Bilecik’e ancak devlet yardım edebilirdi ve bu yardım, valinin sağlayabildiği yardımdan ibaretti. Diğer bir ifadeyle, aslında Halkevi açılabilmesi için gereken maddî şartlar henüz Bilecik’te mevcut değildi.⁶⁴⁶

Zühtü Durukan’ın 3 Temmuz 1941 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Bilecik Halkevi’nin az da olsa faaliyete geçmesini sağlayan vali, Rıfat Şahinbaş’tı. Valinin yardımları hâlâ devam ediyor; bunun karşılığında “[h]alkevi iyi çalışıyor”, “[h]alk tarafından da rağbet” görüyordu.⁶⁴⁷ Ancak Vali’nin yardımları gibi para ve bina sorunu da devam ediyordu: “Vilayet Hususî Bütçesi’nden Halkevleri için yapılan yardım azlığı dolayısıyla Vilayet’in [yardımı] Halkevleri ihtiyaçlarına göre tevzi edilememektedir. [...] Halkevi binası ihtiyaca kâfi gelmiyor.”⁶⁴⁸ Bununla birlikte, parasızlığın bir nedeni de parti üyelerinin, aidatlarını ödememesiydi; ödeyenler de *istemeyerek* ödemekteydi:

⁶⁴⁴ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 24.

⁶⁴⁵ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 24.

⁶⁴⁶ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 24.

⁶⁴⁷ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 19.

⁶⁴⁸ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 19.

Aza taahhüdâtını toplamaktaki müşkilat devam etmektedir. Taahhüdâtın azı da çoğu da varlığı olandan da olmayandan da isteyerek alınamıyor. Bu taahhüdâtı toplamakta ocak reisleri çok üzüntü çekmekte olduklarını hissediyorum. Kazalar idare heyeti reisleri de aza taahhüdâtını toplamakta bir kolaylık bulamamışlardır. Binaenaleyh aza yardım parasına isnat eden [dayanan] gelir tahminleri üzerine yapılan bütçeler tatbik olunamamakta ve parti işleri de ocaklarda istediğimiz, beklediğimiz intizamı göstermemektedir. Kaza ve vilayet merkezindeki teşkilatımıza ve Halkevlerine, belediyelerin ve umumî meclisin verdiği para ile idare olunmakta ve bu yardım da gayri kâfi olduğundan, bilhassa Halkevlerinin de bütün şubelerinde serbestçe çalışılmamaktadır [sic].⁶⁴⁹

Aidatların ödenmemesinin bir nedeni, Bilecik'in yoksulluğu olmalıydı. Ancak görüldüğü gibi bu paralar, “varlığı olandan da” isteyerek alınamıyordu. Aslında bu durum Bilecik'e özgü değildi ve sadece fakirlikten kaynaklanmıyordu. Tek-parti dönemi boyunca CHP'nin Akdeniz Bölgesi'ndeki durumunu inceleyen Cemil Koçak'a göre ne vilayet merkezlerinde ne de kaza ve nahiyelerde, parti üyelerinden gerektiği kadar aidat alınabiliyordu. Hatta çoğu yerde hiç para toplanamıyordu. Örneğin CHP Maraş Vilayet İdare Heyeti Başkanı ve Burdur Mebusu Hâlit Onaran, 1 Kasım 1934 tarihli raporuna, aidat olarak “tek bir kuruş bile” alınmadığını yazmıştı. “Aslında aidat için bir ‘taahhüt’ de alınmamıştı zamanında... Bir yıl önce yapılan vilâyet kongresinde ise 1.200 liralık aidat ve bağış geliri öngörülmüş; ancak ‘hiç tahsilat’ yapılamamıştı.” Hiç para toplanamamasının tek nedeni fakirlik olamazdı; çünkü bu 1.200 liradan “tek bir kuruş” bile alınamayınca, muhtemelen Maraş eşrafından olan “partinin ileri gelen isimlerine 600 lira ödemeleri için talep olmuş; fakat ‘ara yere güdültüler, istifalar girince’, bu miktar tahsil edilememişti”. Aidat toplanamamasının bir nedeni de halkın *zihniyeti* olmalıydı. Çünkü Hâlit Onaran'a göre Maraş'ın “çok temiz, hâlis Türk ve mert insanlarında görgü ve bilgi noksanı yüzünden maalesef kökleşmiş bir atalet” vardı. “Bu hal, memleket işlerini sevmemekten, benimsememekten değil; bu yolda çalışmaya alışmamaktan ve her işi hükümetten, reislerden bekleyerek, kendi iştirakleriyle yapılacak işleri henüz tamamiyle ihata edememiş [anlayamamış] olmalarından ileri” geliyordu.⁶⁵⁰ Aynı durum, pekâlâ Bilecik için de geçerli olabilirdi.

Sadece vilayet merkezindeki değil; kazalardaki Halkevleri de hâlâ parasızdı. Çünkü “Vilayet Hususî Bütçesi zayıf”tı. “Halkevlerine yardım olarak tahsisat az verilmekte”ydi.

⁶⁴⁹ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 20.

⁶⁵⁰ Cemil Koçak, *CHP ve Taşra (1930–1950). Cild 1: Akdeniz Bölgesi (Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Maraş, Mersin)* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 447, 448; BCA 490-1-0-0/686-328-1.

Yine aynı nedenle, “belediyelerden yapılan yardım da çok az”dı. “Binaenaleyh Bözöyük kazasındaki üç Halkevi’ne para yardımı pek az yapılmakta”ydı.⁶⁵¹ Ancak parasızlıktan, hatta bütün sorunlardan en çok İnönü Halkevi mustarıptı: “İnönü nahiyesindeki Halkevi idare heyeti azaları, aldıkları vazife ile meşgul olamıyorlar. Yardımcı yoktur. Eleman yoktur. Para yoktur. Bina yoktur. Hiçbir şey yoktur.”⁶⁵² Ama İnönü Halkevi’nin ismiyle müsemma bir hususiyeti vardı ve müfettiş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün olası bir ziyaretinde, bu Ev’i bu halde bulma ihtimalinden tedirgin oluyordu:

Evvelki raporumda da arz ettiğim gibi burasının hususiyeti vardır. Buradaki Halkevi’ne Genel Sekreterliğimiz el koymalıdır. Millî Şefimiz, Partimizin Genel ve Değişmez Başkanı Sayın İnönü bir tesadüfle buraya uğrarlar ve Halkevi’nin bugünkü vaziyetini görürlerse bize karşı teessür [üzüntü] izhar etmelerinden [göstermelerinden] endişe etmekteyim. Bu hususu Genel Sekreterliğimize bir defa daha ehemmiyetle arz ederim.⁶⁵³

Ancak belgelerin suskunluğundan anlaşıldığına göre ne para bulundu ne de Millî Şef, İnönü nahiyesini ziyaret etti. Fakat bu ifadeler Genel Sekreterliğin dikkatini çekmiş olmalı ki CHP Genel Sekreter Vekili ve Zonguldak Mebusu H. Türkmen, 14 Ağustos 1941 tarihinde Zühtü Durukan’a bir cevap yazmıştı:

3/7/941 tarihli ve 380 sayılı teftiş raporunuzda, İnönü Halkevi’nde idare heyeti azalarının vazifelerile meşgul olmadıkları, yardımcı ve eleman olmadığı, çalışacak binaya ve paraya ihtiyaç olduğu bildirilmekte ve İnönü’nün hususiyeti dolayısıyla bu Halkevi’ne Genel Sekreterlikçe el konulması istenilmektedir:

Malûm olduğu üzere Genel Sekreterlik, Halkevi binalarını bir program dâhilinde tamamlamak kararındadır. Ancak vaziyet-i hazırda bu kararın tatbikini geciktirmiş bulunmaktadır. Halkevi olabilecek evsafa [vasıflarda] bir bina bulunabildiği takdirde bunun kirası Genel Sekreterlik tarafından yardım olarak verilebilir. Ayrıca Halkevi çalışmalarını temin edebilecek bir yardım yapmak imkânı da mevcuttur. Halkevi’nin açılmış bulunan altı şubesinde mevcut elemanlar mahallî ihtiyaca göre en lüzumlu görülecek üç şubede toplanırlar ve Vali ile idare âmirlerinin yardımı ile muallimlerin devamlı alakaları temin edilirse İnönü Halkevi çalışma imkânları bulur ümidindeyim.

[...] mevcut talimatnameler göz önünde bulundurulmak şartile Genel Sekreterliğin bu Halkevi ile daha fazla nasıl alakadar olabileceği hakkında bana malûmat vermenizi rica eder, saygılarımı sunarım.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 18.

⁶⁵² BCA 490-1-0-0/994-844-2, 18.

⁶⁵³ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 18.

⁶⁵⁴ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 12.

Anlaşıldığı kadarıyla Genel Sekreterlik bu Halkevi'ne, savaş koşullarının mümkün kıldığı ölçüde maddî yardım yapabilir; ama Ev'in çalışabilmesi için Vali ve diğer idare âmirlerinin teşvikiyle öğretmenlerin bu Ev'le ilgilenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Genel Sekreterliğin verdiği bu cevabın, Zühtü Durukan'ın görüşlerini onaylamaktan öteye geçmediği söylenebilir. Nitekim cevabı yazan H. Türkmen de bunun farkında olmalıdır ki Durukan'dan daha fazla malûmat istemiştir. Ancak sonuçta ne olduğu belli değildir.

3.1.15. Eğirdir (1941): “Halkevi'nin Geliri Yoktur”

Karşımıza bu sefer Isparta Bölgesi Müfettişi olarak çıkan Edirne Mebusu O. Şahinbaş, 6 Ocak 1941 tarihli raporuna, Isparta'nın Eğirdir kazasındaki Halkevi'nin yeni bir binaya taşındığını yazmıştı. “Şehrin tam merkezinde ve işlek caddesinde” olan bu bina; kazadaki “kahvelerden daha iyi, daha temiz”di; üstelik “salonu, sahnesi var”dı. Belli ki Ev'in maddî sorunlarından biri çözülmüştü. Üstelik Halkevi'nin başına bir *münevver* getirilmiş; “başmuallim”, Halkevi başkanı yapılmıştı.⁶⁵⁵ Dolayısıyla Eğirdir Halkevi'nin artık faal olup halkın ilgisini çekmesi bekleniyordu. Ama burası hâlâ, halkın sadece radyo dinlemek için toplandığı bir yerdi: “Gerçi radyo, Ev'e gelenlere Ajans haberlerini ve konuşmaları muntazaman vermekte ise de şubelerin harekete geçmesine ve kazada bir hareket [...] yaratılmasına intizar olunmaktadır.”⁶⁵⁶ Yani şubelerin faaliyete geçmesi, hâlâ *beklenmekteydi*. Ancak buraya, merkezden para yardımı yapılmadığı için faaliyete nasıl geçileceği de bilinmiyordu: “Halkevi'nin geliri yoktur. Belediyenin verdiği paradan ayrılan kısım ile idare olunmaktadır. Gerçi fazla bir sarfiyatı yoksa da bir gelir bulmak, biraz paralanmak zarureti günden güne baş göstermektedir. Temine çalışacaklardır.”⁶⁵⁷

3.1.16. Çankırı (1941): “Cansızlıkta En Ziyade Yer Meselesinin Âmil ve Müessir Olduğu Anlaşılmıştır”

CHP Ankara Bölgesi Müfettişi ve Amasya Mebusu Esat Uraz'ın 8 Haziran 1941 tarihli raporuna göre Çankırı'daki Halkevlerinden sadece biri faaldi. “Vilayet merkezindeki Halkevi istisna edilince, ne diğer Halkevlerinde ve ne de Odalarında, arzu edilen şekilde

⁶⁵⁵ BCA 490-1-0-0/998-857-1, 34.

⁶⁵⁶ BCA 490-1-0-0/998-857-1, 34.

⁶⁵⁷ BCA 490-1-0-0/998-857-1, 34.

bir hayat ve hareket” vardı.⁶⁵⁸ Ilgaz Halkevi, “pek az ve çok mahdut bir faaliyet göstermiş”ti. “Geçen senelere nispetle çok sönük”tü.⁶⁵⁹ “Çerkeş Halkevi hiç çalışmamış”tı. “Cansız, sönük bir halde”ydi.⁶⁶⁰ Dümeli Halkevi de hâlâ “alelade bir köy odası vaziyetinde bulunmakta”ydi.⁶⁶¹ Bu ataletin maddî nedeni, binaların yetersizliği idi; ama bir neden de ilgisizlikti ve bu durum en çok Çerkeş’te belli oluyordu:

Başta bulunanların lakaydisi ile beraber bu cansızlıkta en ziyade yer meselesinin âmil ve müessir [etkili] olduğu anlaşılmıştır. Parti İdare Heyeti, Halkevi, Çerkeş’te belediye dairesi olan bir binanın üst katındaki iki oda ile bir ufak salona sığınmış vaziyettedir. Halkevi’nin hiçbir ihtiyacını karşılamayan, toplantıya müsait bulunmayan, aynı zamanda çok mahzurlu olan buradan, derhal başka bir yere çıkarılması lazımdır. Buranın her şeyden evvel bir resmî daire olması, zaten büyük bir kısmı ahşap ve harap olan bu dairede gece toplantıları yapılması doğru değildir. Esasen de halk da bu yere rağbet etmemekte, kahvelerde oturmayı tercih etmektedir.⁶⁶²

Çerkeş’teki durumun Dümeli köyünde de geçerli olduğu düşünülebilirdi; çünkü buradaki *Halkevi*, “iki odadan ibaret”ti.⁶⁶³ Fakat Ilgaz’da, “ihtiyaca kâfi, sahneli bir Halkevi” olmasına⁶⁶⁴ rağmen faaliyet “pek az ve çok mahdut”tu.⁶⁶⁵ Dolayısıyla, elemanların ilgisizliğinin, binanın yetersizliğinden daha önemli bir sorun olduğu düşünülebilir.

3.1.17. Niğde (1941): “Halkevi Bugünkü Haliyle Muhit Üzerinde Fazla Müessir Olacak Vaziyette Değildir”

25 Ocak 1941 tarihli raporunda, CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Ağâh Sırrı Levend, Aksaray Halkevi’nin çalışmalarının yetersizliğinden bahsediyordu. Ev’in sekiz şubesi vardı; ama “[t]arih ve müze şubesinin birkaç konferansı, köycülük şubesinin yaptığı gezi; faaliyetlerinin yekûnunu teşkil” ediyordu. “Ar şubesinin de müzik kolu, vücuda getirdiği bando ile faaliyette sayılabilirse de canlı bir hareket getirebilmekten çok uzak”tı. “Diğer şubeler ancak ismen var”dı. Birkaç ay önce Genel Sekreterlik’ten gönderilen “kitaplar, pencere içine yığılmış ve deftere bile geçirilmemiş”ti. Dolayısıyla,

⁶⁵⁸ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 5.

⁶⁵⁹ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 5.

⁶⁶⁰ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 6.

⁶⁶¹ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 5.

⁶⁶² BCA 490-1-0-0/995-847-2, 6.

⁶⁶³ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 11.

⁶⁶⁴ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 17.

⁶⁶⁵ BCA 490-1-0-0/995-847-2, 5.

“Halkevi faaliyeti çok kısır olduğundan muhit üzerinde arzu edilen feyzi verememekte”ydi.⁶⁶⁶

Ev’in böyle, neredeyse âtil olmasının bir nedeni, elbette parasızlıktı. “970 liradan ibaret olan bütçelerinin 940 lirası, Parti Vilayet İdare Heyeti’nden temin edilmiş”ti.” Bu da demekti ki Hususî İdare, Aksaray Halkevi’ne para göndermiyor veya gönderemiyordu. Gerçi “Halkevi’nin faaliyet derecesine ve iş hacmine göre bu tevzi [dağıtım], ihtiyacı karşılamakta”ydı. Ancak faaliyetlerin ne kadar sınırlı olduğu ve bundan dolayı Ev’in “muhit üzerinde arzu edilen feyzi” veremediği hatırlanırsa, bu bütçenin yetersiz olduğu anlaşılıyordu. Yani diğer bir ifadeyle, bütçe, Ev’in mevcut faaliyetleri için yeterliydi; ama mevcut faaliyetler hiç de yeterli değildi. Yine parasızlık yüzünden Halkevi’nin bir binası da yoktu: “Halkevi, içinde bulunduğu binanın ancak küçük bir odasını işgal etmekte olduğundan ihtiyaca asla kâfi değildir. Yeni binanın bir an evvel ikmâli [tamamlanması] çok hayırlı olacaktır.”⁶⁶⁷

Hem parasızlığın hem de çalışılmamasının diğer nedeni ise ilgisizlikti. “Halkevi’nin çalışma, yaşama ve gelişmesi için lazım olan gelirin temininde Parti Kaza İdare Heyeti’nin hiçbir gayreti ve teşebbüsü olmadığı gibi hükümetin ve belediyenin de bir alakası yok”tu. Tabii Halkevi’ne gelir sağlamakla ilgilenmeyen “hükümet âmir ve memurlarının”, çalışmalarla da “hiçbir alakası görülmemekte”ydi. “Ancak birkaç muallimin alakası temin edilebilmiş”ti.⁶⁶⁸ Oldukça sınırlı faaliyetleri yürütenler de bu muallimler olmalıydı.

Ağâh Sırrı Levend 3 Mayıs’ta tekrar Aksaray’a geldiğinde Halkevi’nin artık dokuz şubesi vardı. Fakat bu *tam teşekküllü* Halkevi’nin faaliyeti, esasen “dil ve edebiyat şubesi tarafından bu sene tertip edilen 9 konferans ile halk dershanesi şubesi tarafından hapisanede mahkûmlara verdirilen okuma yazma derslerine inhisar etmekte”ydi. “Temsil şubesi, sahneye çıkacak kadın bulamadığı için faaliyette değil”di. “Spor şubesi unsur bulamamakta”ydı. Kitapsaray şubesinin faaliyeti, “iki dolap yaptırarak kitapları perişanlıktan” kurmakla sınırlı kalmış; “Köycülük henüz bu sene köylere çıkmamış”tı.

⁶⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 47.

⁶⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 47.

⁶⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 47.

“Ar şubesinin 11 kişiden mürekkep bir bandosu var”dı. “Merasim ve müsamerelerde kendilerinden istifade edilmekte”ydi.⁶⁶⁹ Halkevi artık en azından halk okuma-yazma öğretiyor ve bandosu sayesinde resmî törenlerde konser verebiliyorsa da hâlâ “muhit üzerinde fazla müessir [etkili] olacak vaziyette değil”di.⁶⁷⁰ Çünkü para ve dolayısıyla bina hâlâ yetersizdi. Kaymakam, belediye başkanı da hâlâ ilgisizdi. “Diğer memurların alaka derecesi normal”di. Ama çalışmalara bakılırsa, bu normal derecenin pek de yüksek bir seviyeye tekabül etmediği görülüyordu. Gerçi Levend, Aksaray’da bulunduğu “akşam yapılan aile toplantısında, muhtelif daire âmir ve memurlarının aileleriyle birlikte geldiklerini” görmüş; toplantı da “neşeli ve samimi” bir havada geçmişti. Ama “halk yoktu”. Bu durum da muhtemelen, Halkevi’nin “muhit üzerinde fazla müessir” olamadığının bir kanıtıydı.⁶⁷¹

3.2. ELEMANLAR

Halkevlerinin gerektiği gibi çalışmamasının başlıca nedenlerinden biri, gerekli vasıflara sahip eleman bulmanın çok zor olmasıydı. Bu durum çoğu zaman taşrada, yani ülkenin tamamına yakın bir kısmında, münevver kişilerin bulunmamasından kaynaklanıyordu. Söz konusu kaza, nahiye veya kasabada çok az sayıda öğretmen olabiliyor; diğer mesleklere mensup münevverlere –sözgelimi doktor veya avukata– hiç rastlanmayabiliyordu. Halkevi’nin faaliyete geçebilmesi içinse iki veya üç öğretmenin çabası yetmiyordu. Ancak elemanlarla ilgili sorunlar, potansiyel eleman sayısının yetersizliğinden ibaret değildi. Bir yerleşim yerinde, Halkevi’nin faaliyete geçmesini sağlayacak sayıda münevver olsa bile bu kişiler Ev’e ilgi göstermeyebiliyordu. Örneğin memurlar genellikle Halkevi’yle ilgilenmeyi bir angarya olarak kabul ediyor, ancak vali veya kaymakam ilgi gösterirse Halkevi’ne ilgi gösteriyor; aksi takdirde, en fazla radyo dinlemek için buraya geliyordu. Birçok yerde memurlar, mesai saatleri dışında Halkevi’yle ilgilenmektense, kahvehanelerde veya kendileri için açtıkları kulüplerde kumar oynamayı tercih ediyordu. Üstelik sırf memur olduğu için münevver addedilen bazı kişilerin, aslında bu sıfatı hiçbir şekilde hak etmediği, örneğin düzgün bir şekilde okuma-yazma dahi bilmediği ortaya çıkabiliyordu – ki böyle kişiler, partinin kaza idare

⁶⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 36.

⁶⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 36.

⁶⁷¹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 36.

heyetlerinde de üye olarak karşımıza çıkabiliyordu. Yani sorunlar, münevverlerin niceliği kadar niteliğiyle de ilgiliydi. Gereken niteliğe sahip olmadığı halde Halkevi veya şube başkanı olan kişiler, Ev'in veya şubenin faaliyete geçmesinin önündeki haline gelebildiği gibi mevcut faaliyetlerin durmasına da neden olabiliyordu. Çünkü bu kişilerin tavrı, gerçekten çalışmak isteyen elemanları ve halkı, Halkevi'nden uzaklaştırıyordu. Halkın, Halkevlerinden uzaklaşmasının veya kimi durumlarda buralara açıldığından beri ilgi göstermemesinin bir nedeni de memurların yolsuzlukları ve halka kötü muamele etmesiydi. Bu davranışlar halkı uzaklaştırıyordu; çünkü Halkevi, iktidar partisinin bir organı; memurlar da bu partinin içinden çıkan hükümetin birer elemanıydı. Halkevi, halkın gözünde bir nevi devlet dairesi olduğu için, görevlerini suiistimal eden memurlar da halkın, Halkevi'nden soğumasına neden oluyordu.

3.2.1. Münevver Kifayetsizliği

3.2.1.1. Denizli (1938–44): “Halkevi Mefhumu İçinde Çalışabilecek Unsur Bulmak Kabil Değildir”

Denizli Mebusu Necip Ali Küçüka 1938'de intihap dairesini tetkik etmiş, raporu da 28 Birinci Kânun [Aralık] 1938'de Genel Sekreterliğin V. Büro'suna ulaşmıştı.⁶⁷² Küçüka'ya göre “Denizli Halkevi faaliyeti gevşek”ti ve bunun “birinci derecede sebebi parasızlık”tı. Bir diğer sebep, “bugünün objektif ihtiyaçlarına tekabül etmeyen *Halkevi Talimatnamesi*”ydi. Üstelik *Talimatname* sadece Denizli'deki değil; Küçüka'nın gördüğü bütün vilayet, kaza ve nahiyelerdeki, “hatta Ankara Halkevi'ndeki Halkevi faaliyetinin arzu edilen şekilde inkişaf edememesinin” de sebebiydi. Muhtemelen müfettiş, *Talimatname*'ye göre Halkevi başkanlarının parti idare heyetlerinin üyeleri içinden seçilmesinin zorunlu olmasını eleştiriyordu. Çünkü bu yüzden, münevver olmayan kişiler, sırf idare heyeti üyesi olduğu için Halkevi başkanı seçiliyor, çalışmalar da yetersiz kalıyordu. Fakat Denizli'nin köyleri bir yana, kazalarında bile “Halkevi mefhumu içinde çalışabilecek unsur bulmak kabil değil”di. Yani Denizli'deki Halkevlerinin çalışmamasının nedeni, doğrudan *Talimatname* değildi; çünkü şehirde münevver yoktu. Öyleyse ya şehirde çok az memur vardı ya da bu memurlar Halkevleriyle ilgilenecek vasıfta değildi. Zaten “Halkevi azalarında Halkevi faaliyeti için icap eden azim ve

⁶⁷² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 139.

heyecan” da yoktu. Bu yüzden Halkevleri, “kazalarda ve köylerde maalesef hüviyetlerini tamamen gaib etmiş”ti. Öyle ki müfettiş, “Hususî İdare ve devlet bütçelerinden Halkevi için çıkan binlerce lira”nın, “memleketin şiddetle susadığı maarif ve yol işleri gibi amme menfaati için daha faydalı” olacağını düşünüyordu.⁶⁷³ Yani devletin bütçesi, Halkevleri yüzünden *ziyan* olacağına kamu yatırımları için harcanmalıydı! Ama öte yandan, inkılâbı yaymak için Halkevlerine *benzer* kurumlara da ihtiyaç vardı:

[...] okuma odası ve konferans salonu gibi yerler açılrsa daha az masraflı ve daha münasib olur. Zaten bütün kaza ve nahiyelerimizdeki devr ve teftişim esnasında gördüğüm bütün Halkevleri fiilen yalnız bu vaziyeti yapmaktadırlar. Bununla beraber içtimaî inkılâbımızın halka nüfuzu için bu nevi salonlara herhalde ihtiyaç vardır [*sic*].⁶⁷⁴

Kısacası; yeterince münevver eleman bulunamadığı ve mevcut elemanlar da ilgisiz olduğu için Halkevleri birer kütüphane ve konferans salonu haline gelmişti. Evlerin mevcut haliyle de inkılâbı yaymak mümkün olabilirdi; ama halkın eğitim, sağlık, sosyal yardım ihtiyaçlarının bu Evler aracılığıyla karşılanamadığı da açıktı. *Boş yere para harcanmasına* son vermek için Evlerin bütçesi kısılmalı, arta kalan para da bu ihtiyaçların doğrudan devlet eliyle giderilmesi için harcanmalıydı.

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Yozgat Mebusu Ziya Arkant’ın 9 Kasım 1940 tarihli raporuna göre nahiye ve köylerdeki Halkevlerinin “eleman ve yer vaziyetleri hiç de iyi değil”di. Şubelerin “hiçbirine istenilen mesaiye göre eleman bulmak ve yer temin etmek” mümkün değildi. “Hatta muallim arkadaşlar olmasa köydeki mevcut elemanlar içinde Halkevlerinin maksat ve gayelerini anlayacak seviyede kimse yok”tu. İmkân olursa bunların hiç olmazsa Halkodası halinde çalışması iyi” olacaktı. “Aksi takdirde bugün için vaziyeti olduğu gibi kabul etmek zarureti var”dı.⁶⁷⁵

Acıpayam kazasına bağlı, 2.200 nüfuslu Akalan köyü; “itibarî nahiye merkezi”ydi. “Belediyesi ve Halkevi var”dı. Yalnız “Parti ve Halkevi reisleri askere gittikleri ve azanın biri de hasta olduğu için bütün işler belediye reisinin üzerine kalmış, o da temmuzdan” teftiş tarihine “kadar maalesef hiçbir iş yapmamış”tı. “Parti ve Halkevi, belediye

⁶⁷³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 143.

⁶⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 143.

⁶⁷⁵ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 136.

binasında oturmakta”ydı. “Yerleri ve Halkevi’nin salonu iyi”ydi. “Yalnız Halkevi’nin salonunda halkın radyo dinlemek maksadile gelip oturmasından başka bir faaliyet görülmemekte”ydi. Müfettiş, “[y]eni gelen köy muallimi ile” de görüşmüştü. Muallim, “çalışmak istediğini fakat muhatap bulamadığını ve bunun için cesaret edip kendiliğinden bir şey yapamadığını” söylemişti. Üstelik müfettişe göre “[b]u kaza dâhilinde dört Halkevi ve bir Halkodası” olmasına rağmen, “[k]aza merkezindeki Halkevi istisna edilirse diğer üç Halkevi eleman itibarile zayıf”tı. “Mevcut elemanlarla Halkevi talimatnamelerine göre mesai beklemek güç” olmaktaydı. “Fakat toplantı salonları, gazete ve kitapları ve radyolarile az çok mahallerinde muhit olmakta”ydı.⁶⁷⁶ Yani bu Halkevleri, radyosu olan birer kahvehaneden ibaretti ve mevcut şartlar altında daha fazlası da beklenmemeliydi.

Güney nahiyesindeki “Halkevi’nin ise hem yer ve hem de eleman noktasından lazım gelen randımanı” veremediği görülmüştü. “Güney’de Halkevi, tamamen nahiye merkezinde bulunabilen ve az çok okuyup yazan zayıf elemanlar elinde” kalmıştı. “Nahiyede, üç yüz elli öğrencisi olan bir okul var”dı. Ama bu üç yüz elli öğrenci, “iki muallimin elinde”ydi. “Bunlardan birisi de kadın olduğundan, muallim arkadaşı, Güney Halkevi ile lüzumu kadar alakadar olamamakta”ydı.⁶⁷⁷

Anlaşılan o ki 1944 yılında da Denizli’nin köy, kaza ve nahiyelerinde “Halkevi mefhumu içinde çalışabilecek unsur bulmak kabil değil”di.⁶⁷⁸ Örneğin, Denizli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Milletvekili Dr. Fazıl Şerafettin Bürge’nin 1944 yılına ait bir raporuna göre Nikfer; “Tavas’tan 23 kilometre uzakta, Parti’nin itibarî nahiyesi olan 2.300 nüfuslu büyük bir köy”dü. “Parti ve Halkevi; iki odası, yarım kalmış bir salonu bulunan kerpiçten, harap bir bina”ydı. “Çalışmaları yok”tu. “Ne kayıtları ve defterleri ne de paraları var”dı. “Parti reisi, Ali Şeşel isminde bir köylü”ydü. “Aza sayısı bile belli değil”di. “Hiç yeri değilken burada bir Halkevi açılmış”tı. “Spor, sosyal yardım, kitap sarayı, köycülük şubeleri ismen mevcut fakat açılalı beri hiçbir çalışma yok”tu. “Kitaplar bir tarafa atılmış,

⁶⁷⁶ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 138.

⁶⁷⁷ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 139.

⁶⁷⁸ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 1; BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 143.

toz toprak içinde harap bir halde”ydi.⁶⁷⁹ Halkevi için çalışacak eleman yoktu. Halkevi başkanının ise Parti ve Halkevi'nin ne işe yaradığından bile haberi yoktu:

Halkevi reisi, Demirci Osman Karabıyık'tır. Kendilerine Parti'nin, Halkevi'nin ne olduğunu anlatmağa çalıştım ve gayrete gelmelerini söyledimse de iyi bir netice elde edeceğimi tahmin etmiyorum. Burada bir Halkodası'nı bile idare edecek kabiliyette adamlar yokken Halkevi açılmasını hayretle karşıladım. Tasvip buyrulursa Nikfer Halkevi'nin Halkodası'na tahvilini muvafık bulmaktayım.⁶⁸⁰

3.2.1.2. Bozdoğan (1939): “Yüksek Tahsil Şöyle Dursun, Lise Tahsilini Görmüş Eşhas Enderdir”

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levent'in 1939'da yazdığı bir rapora göre Aydın'ın Bozdoğan kazasındaki Halkevi, vilayet ve kaza parti teşkilatlarının maddî yardımıyla yaşıyordu.⁶⁸¹ Ancak bu yeterli değildi: “Eleman yoktur. Bina yoktur. Bütçe meşkûktür [belirsizdir]. Şimdi çalıştıkları bina tam Halkodası tipindedir.”⁶⁸² *Halkodası tipindeki* bina, “bir oda ve büyük bir salon”dan ibaretti.⁶⁸³ Yakın zamana kadar Ev'de çalışan memurlar, *münevver* olmadığı için Halkevi başkanıyla anlaşamayıp istifa etmişti; ama bu memurların da ne kadar *münevver* olduğu meçhuldü. Kaldı ki muhitte *münevver* bulmak da pek mümkün değildi:

[...] son zamanlara kadar bu Halkevi'nde hükümet memurlarından bir kısmı fiilen çalışmakta iken istifa suretile ve birer bahane ile çekildikleri görülmüştür.

[...] Bugünkü Halkevi başkanı, vazifesinin ehli olmadığı gibi Halkevi şube reisleri de vazifelerinin ehli değildir. Bu kasabada memurlar dâhil olduğu halde yüksek tahsil şöyle dursun, lise tahsilini görmüş eşhas enderdir. Şube reisliklerinde çalışan memurlar, Halkevi reisliğine geçirilen Macit Özkan'ın kâfi derecede kültür sahibi olmaması sebep olduğu ve memurların bu zat ile teşrik-i mesai edemeyecekleri söylenmektedir [*sic*]. Hakikaten Parti İdare Heyeti arasında Halkevi reisliği yapabilecek derecede tahsilli kimse yoktur.⁶⁸⁴

Bu şartlar altında, sadece ilkokul öğretmenlerinin Ev'i çalıştırabileceği düşünüldü; ama onlar da ilgisizdi: “Burada Halkevi'ni yegâne yürütecek, ilk mektep muallimleridir. Fakat

⁶⁷⁹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 3.

⁶⁸⁰ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 3.

⁶⁸¹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151.

⁶⁸² BCA 490-1-0-0/994-843-4, 152.

⁶⁸³ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 152.

⁶⁸⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151.

bunlar da fiilî olarak iş başına geçirildikleri halde gene hiçbir faaliyette bulduklarına dair çalışma defterlerinde hiçbir kayıt görülmemiştir [*sic*].”⁶⁸⁵

Müfettişe göre “[m]uhit geri olduğundan, burada kültürel ve sosyal sahada çalışacak bir teşekkül lazım”dı.⁶⁸⁶ Muhtemelen muhit böyle “geri” olduğu için de Halkevi’nin önemi artıyordu. Çünkü “Halkevi salonu olmasa içtima edecek, oturacak, birleşecek bir yer yok”tu. Yine bundan dolayı halk, özellikle *eğlenceli* faaliyetlere ilgi gösteriyordu: “Halkevi şubeleri çalışırlarsa halk hemen rağbet etmektedir. Halkevi salonunda yapılan bir müsamere ve temsile halk tehalükle [büyük bir istekle] ve bir an evvel salonda yer tutmak için koşmaktadır.”⁶⁸⁷

Anlaşıldığı kadarıyla bu Ev’in bütün faaliyeti, bazı tören ve anma geceleriyle sınırlıydı. Halkın Ev’e gelmesinin en büyük nedeniye muhtemelen radyoydu:

Halkevi’nde bu sene, Cumhuriyet’in 16’ncı yıldönümünde çok güzel bir kutlama merasimi yapılmış, temsil verilmiş ve aile toplantısı yapılmıştır. Halkevi salonuna bir de akümülatörlü radyo konulmuş ve halk bundan çok istifade ettirilmiştir. Mimar Sinan gecesini de yapılmış ve halk her zaman vaki olduğu gibi salonu doldurmuştur.⁶⁸⁸

Aydın’ın İncirliova, Yenipazar ve Germencik nahiyelerinde Halkevi’ni çalıştıracak münevver bulmak pek mümkün değildi.⁶⁸⁹ Nazilli kazasının Atça nahiyesindeki Halkevi’nin bütün şube başkanları öğretmendi; fakat “Halkevi Reisi, tahsil itibarıyla çok geri bir şahıs”tı, “şubelerin adlarını doğru olarak ifade edememekte”ydi. “Zaten nahiyede muallimlerden başka tahsilli eşhas yok”tu.⁶⁹⁰ Hem şube başkanlarından başka Halkevi’yle ilgilenecek münevver bulunamadığından hem de maddî sorunlardan dolayı Ev, “açıldığından beri faaliyet gösterememiş”ti. “Bina, eleman, para yok”tu. “Yeni yapılacak bina da tam Halkodası olacak”tı.⁶⁹¹ Aynı durum Sultanhisar Halkevi için de geçerliydi: “Bina, eleman yoktur. Para temini de güçtür. Halkodası olmalıdır.”⁶⁹²

⁶⁸⁵ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151.

⁶⁸⁶ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151.

⁶⁸⁷ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151.

⁶⁸⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 151–152.

⁶⁸⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 152–153.

⁶⁹⁰ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 155–156.

⁶⁹¹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 156.

⁶⁹² BCA 490-1-0-0/994-843-4, 156.

3.2.1.3. Ulukışla (1940–41): “Heyet Arasında Halkevi Reisi Olacak Arkadaş Maalesef Mevcut Değildir”

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül’ün 5 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Niğde’nin Ulukışla kazasında, “Parti İdare Heyeti ve idare memurlarının Halkevi ile alakaları tam” olsa da “Halkevi faaliyeti pek sönük”tü; çünkü Halkevi İdare Heyeti üyeleri, işlerinin ehli değildi.⁶⁹³ Bununla birlikte, Parti İdare Heyeti’nin de Halkevi’ne, pratikte bir ilgi göstermediği anlaşılıyordu. “Ulukışla’da Parti ve Halkevi ileri gitmemiş”ti ve bunun nedeni, eleman yetersizliğiydi. “Müdafaa-i Hukuk’tan beri iş başında olan Kaza İdare Heyeti Reisi Yakup Ünal devamlı çalışmakta ise de muhit cahil ve kısır olması sebebiyle mesai verimli olmamakta”ydı, üstelik “aynı zamanda belediye reisi olmak itibarıyla fazla meşgul”dü. Bu da demekti ki parti başkanı, CHP’nin adının henüz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olduğu dönemden, diğer bir deyişle Millî Mücadele döneminden beri görevdeydi, dolayısıyla oldukça yaşlıydı ve aynı zamanda belediye başkanı olduğu için bir de Halkevi’ne ayıracak zamanı yoktu. Halkevi Başkanı Şevki Alpagut, parti başkanıyla “iş beraberliği yapmak kabiliyetinde” ise de “Vilayet Daimî Encümeni’ne aza seçilerek Niğde’de ikamete mecbur kalınca Halkevi’nde çalışacak başka arkadaş bulunmamış”tı. Kaza İdare Heyeti üyeleri “arasında Halkevi reisi olacak arkadaş maalesef mevcut değil”di. “Halkevi reislerinin idare heyetiyle mukayyet olmayarak seçilmesi tecviz buyuruluncaya kadar Halkevi’nden fayda beklenemez”di.⁶⁹⁴

Halkevi başkanının, Vilayet Daimî Encümeni’ne seçilip Niğde’ye taşınması, Halkevi’nin “politika basamağı” olarak kullanılmasının bir başka örneğiymiş gibi görünüyor. Başkan, Halkevi için elinden geleni yapmıştı; faaliyetin sönük olması artık onun sorunu değildi. Başkanların, Parti idare heyetleri içinden seçilme zorunluluğu ise Ulukışla Halkevi’nin âtil kalmasının bir diğer nedeniydi. En azından uygun bir Halkevi başkanı bulunması için müfettiş bir öneride bulunmuştu; ama eleman sorunu bir sonraki yıl da devam etmişti. Üstelik sadece Ulukışla’da değil; vilayet genelinde yaşanan bir sorundu bu.

⁶⁹³ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 56.

⁶⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 56.

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Âgâh Sırrı Levend 30 Kasım 1941 tarihli raporunda hem Parti hem de Halkevi başkanı bulmanın ne kadar zor olduğundan bahsetmişti. Yine de “Halkevleri idare heyetleri, Parti idare heyetlerine nazaran daha hareketli”ydi. “Bunun da başlıca sebebi, Halkevi hizmetlerinin teferruatı ile daha sarıh [açık] olarak çizilmiş olması”ydı. “Buna mukabil Parti hizmetleri daha fazla zekaya, hüsn-ü idareye, kavrayışa ve sezgi kabiliyetine ihtiyaç gösteren vazifeler” olduğu için “[b]u işi başaracak insanı Parti reisi olarak bulmak, Halkevi reisini bulmaktan daha zor”du. “Bununla beraber Halkevi çalışmalarının da canlı ve devamlı olduğunu söylemeye maalesef imkân yok”tu. “Enerjik Halkevi reisinin bulunduğu yerde” çalışmalar iyiyken böyle başkanların “bulunmadığı yerlerde” çalışmalar “sönük oluyor”du.⁶⁹⁵

3.2.1.4. Konya (1941): “Kazalardaki Şimdiki Kâtipler, Parti ve Halkevi’nden Beş On Lira Verilerek Yaşatmak İstenen Naehillerdir”

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül 1941 yazında Konya’daki Halkevlerini teftiş etmiş ve kazalardaki münevverlerin gerçek niteliğini görmüştü. Parti ve Halkevleriyle ilgilenen kişiler sırf meslekleri nedeniyle münevver addediliyordu. 30 Haziran 1941 tarihli rapora göre kazalardaki “kâtipler, Parti ve Halkevi’nden beş on lira verilerek yaşatmak istenen naehiller”di. “Bu kadar az para ile belki onlar yaşıyor veya sürükleniyorlar”dı. “Lakin Parti işleri yürümüyor ve ilerlemiyor”du. Diğer bir ifadeyle, Konya’nın kaza ve nahiyelerindeki Halkevleri, münevver addedilen bazı vasıfsız kişilerin geçimini sağlamak için açılan bir devlet kurumu haline gelmişti. “Öyle kâtip gördüm ki,” diyordu müfettiş, “kongresinde bulunarak güya zaptını yazdığı ocağın ismini hatırlayamadı ve kendi el yazısı ile yazılan zaptı okuyamadı.” Kaldı ki “[p]ek az nahiyede defterlere itina ediliyor”du. “Ekserisinde ve ocakların hemen hepsinde zaten defter tutacak ve bakacak kabiliyette insanlar da yetişmemiş”ti.⁶⁹⁶ Dolayısıyla kaza ve nahiyelerdeki parti teşkilatları ve Halkevleri, böyle *kabiliyetsiz münevverler* tarafından idare ediliyordu. Karaman’daki parti başkanı, böyle münevverlerin bir örneğiydi: “Muamelesi en dürüst işleyen Karaman Nahiye Heyeti’nin

⁶⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 26.

⁶⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 80.

reisi, ki kendisi noterdir ve her kâğıdı emniyetle saklamak vaziyet ve mecburiyetinde bir adamdır, o bile Parti makbuz ciltlerini kaybetmiştir.”⁶⁹⁷

3.2.1.5. Alıcık (1941): “Reislik Vazifesini, Nahiye Müdüründen Başka Yapacak Kimse Kalmamıştır”

8 Mayıs 1941 tarihli raporunda, CHP Amasya Bölgesi Müfettişi ve Erzurum Mebusu Salim Altuğ, bir Halkodası’nın elemansızlık yüzünden ne hale gelebileceğini anlatmıştı. Amasya’nın Merzifon kazasına bağlı Alıcık nahiyesindeki Halkodası, açıldığından beri âtıldı; çünkü nahiye müdürü ve öğretmenden başka bu Oda’yla ilgilenecek kimse yoktu. Üstelik savaş şartlarından dolayı, artık öğretmen de yoktu:

23 Şubat’ta kaza merkezinden de giden Parti Kaza İdare Reisi ve Partili arkadaşlardan birkaçı ve civar köylerden giden bir kalabalık bir halk huzurunda Halkodası açılmış; fakat açıldığı gibi kalmıştır. Parti İdare Heyeti, köyün değerli mualliminden istifadeyi ümit etmiş ise de mezkûr öğretmen, açılma töreninden evvel silah altına alınmış; reislik vazifesini, nahiye müdüründen başka yapacak kimse kalmamıştır. Kapısına asılan bir levha ve köy ihtiyar heyetine ait bir masa ve sandalye ile bu işin tamam olduğu zannedilmiştir. Köye gönderilmiş olan gazete, kitap, defterler de olduğu gibi durmaktadır.⁶⁹⁸

3.2.1.6. Bartın ve Devrek (1941): “Bu Evler Asgarî Çalışma Planını Dahî Henüz Tamamen Tatbik Edememektedirler”

CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi ve Kars Mebusu Şerafettin Karacan’ın 20 Temmuz 1941 tarihli raporuna göre Bartın ve Devrek Halkevlerinin yeterli sayıda elemanı yoktu. “Bartın Halkevi’nin dil edebiyat şubesi reisi, muvakkat [geçici] vazife ile (fakat aylarca devam edecek bir vazife ile) Devrek’e gitmiş”ti. “Yerinde bir vekil dahi yok”tu. “Aynı Ev’in sosyal yardım şubesi reisi de temelli olarak Bartın’dan ayrılmış”, “[y]erine henüz kimse seçilmemiş”ti. “Devrek Halkevi’nin köycülük şubesi reisi olan Doktor Hilmi Ersi, Halkevi reisi olmuş”tu; ama “[ş]ubedeki yeri boş kalmış”tı.⁶⁹⁹ Bu iki Ev, “asgarî çalışma planını dahi tamamen tatbik edememekte”ydi. Buna karşılık Devrek Halkevi’nin çalışmalarının “zayıf”, Bartın Halkevi’nin çalışmalarının ise “oldukça iyi” olduğunu

⁶⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 80.

⁶⁹⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-1, 21.

⁶⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 24.

söylüyordu müfettiş; fakat iki Ev'in çalışmalarından da bahsetmemişti.⁷⁰⁰ Belki de bu Evlerin durumu, sadece içindeki buldukları duruma göre değerlendirilmişti.

3.2.1.7. Kırklareli (1941): “Nazif Esen’in Askere Gitmesi Dolayısıyla Ev’in Başsız Kalması”

CHP Kırklareli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Ragıp Akça'nın 6 Kasım 1941 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla, II. Dünya Savaşı nedeniyle münevverlerin askere çağrılması da Halkevlerini elemansız bırakmıştı.

Kırklareli Halkevi'nin “kurslar, köycülük, gösterit, içtimaî yardım, neşriyat, spor, dil tarih edebiyat şubeleri” açtı. “Bunların idare heyetinde bulunan reis ve azaları, işlerinin ehli”ydi⁷⁰¹ Ancak bazı elemanların askere çağrıldığı, Ev çalışmalarının da bu nedenle aksadığı anlaşılıyordu: “Kırklareli Halkevi'nin çalışma vaziyetleri, bu günlere takaddüm eden gün ve aylarda devam eden dünya vaziyetinin gerginliği dolayısıyla komitelerde çalışma arkadaşlarımızın muhitlerinden birer suretle ayrılmaları kollar üzerinde umumi boşluklar vücuda getirerek bu yüzden verim [ve] varlığını kısmen kaybetmiş ...”⁷⁰² Yine de Ev, eskiden iyi çalıştığı ve anlaşılan o ki kalan elemanları da yeterli olduğu için, giden komite üyelerinin yerine çok geçmeden yenileri seçilmiş, çalışma programı da uygulanmaya devam edilmişti:

Halkevi'nin öteden beri verimli durumu ve komitalarının muvaffakiyetli başarıları[nın], muhit ve halk üzerinde iyi ve kuvvetli tesir ve intibalar bıraktığı sevinçle görülmüştür. Arkadaşlarımızın komite boşluklarını doldurarak eldeki programlarını tatbika başlamaları[nın], halkımızın Ev'e olan bağlılığını bir kat daha arttırmış olacağına şüphe edilmemek lazım gelir.⁷⁰³

Vize'de Parti ve Halkevi; binasızlık yüzünden mecburen paylaştıkları, çarşı içindeki “dükkâncıktan”, inşaatı sürmekte olan yeni binanın iki odasına taşınmıştı. Halkevi'nin dil-tarih, gösterit, spor ve sosyal yardım kolları açtı; 137 üyesi vardı; Parti ve Halkevi işleriyle ilgilenen yeni kaymakam da memurların Halkevi'yle ilgilenmesini sağlamıştı. Ancak hem binasızlık hem de bazı elemanların askere gitmesi nedeniyle Ev çalışmamış,

⁷⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 24–25.

⁷⁰¹ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 62.

⁷⁰² BCA 490-1-0-0/999-862-1, 63.

⁷⁰³ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 63.

dolayısıyla da halkın ilgisini çekememişti: “Vize Halkevi, gerek elemanlarının kazadan ayrılmaları ve gerekse binasızlık yüzünden [...] muhit üzerindeki tesirini arttıramamıştır. Halkevlerinin sureti teşekkülündeki maksat ve gayelerinin halkımıza hakkıyla yapılamaması gibi sebepler dolayısıyla da Ev’e olan rağbet ve bağlılık kuvvetlendirilememiştir.”⁷⁰⁴ Fakat beklenen çalışmaların, yeni binanın inşaatı bitince başlayacağı düşünülmekteydi.⁷⁰⁵

19 Şubat 1939’da açılan Demirköy Halkevi; “çarşıda kiralanan bir binada, parti ile beraber bulunmakta”ydı.⁷⁰⁶ Ancak geçen yıl göreve getirilen başkan –muhtemelen yine Savaş nedeniyle– askere gittikten sonra yerine uygun biri getirilmediği için çalışmalar durmuştu:

Halkevi’nin bugünkü vaziyetini bugüne takaddüm eden [önceki] günlerden daha sönük ve daha verimsiz bir halde buldum. Geçen yıl Halkevi reisliğine getirilmiş Nazif Esen’in askere gitmesi dolayısıyla Ev’in başsız kalması ve alaka gösterilmemesi yüzünden yerine de diğer bir münasibinin getirilmemesi bu hareketsizliği doğurmuş ve binnetice [neticede] Ev’in metruk bir halde kalmasına âmil olmuştur.⁷⁰⁷

Gerçi Halkevi’de bir radyo vardı; ama anlaşıldığı kadarıyla, iyi çalışmadığı için halk radyo dinlemek için de Halkevi’ne pek gelmiyordu:

Muhit itibarıyla oturmaya ve mütalaaya müsait bulunan bu binada yüksek makamınızdan gönderilmiş radyo, halkın istifadesine sunulmuş ise de onun da pillerinin daimî bir surette tedarik edilememesi yüzünden neşriyat için ara sıra fasıla verilmekte olduğu hazır bulunanlar tarafından bildirilmiş ve şikâyet edilmekte bulunmuştur.⁷⁰⁸

3.2.1.8. Yozgat (1941): “Fevkalade Zaman Dolayısıyla Orduya İltihak Eden Birçok Münevver”

CHP Kırşehir Bölgesi Müfettişi ve Kastamonu Mebusu Hilmi Çoruh’un 1941’de yazdığı bir rapordan Yozgat’taki bazı Halkevlerinin de savaş koşullarından etkilendiği anlaşılıyor. Örneğin Yozgat Halkevi’nin “Ar Kolu Reisi Muhsin Gülay, ihtiyat zabiti

⁷⁰⁴ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 58–59.

⁷⁰⁵ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 59.

⁷⁰⁶ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 59.

⁷⁰⁷ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 59.

⁷⁰⁸ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 60.

olarak orduya iltihak etmiş”ti; “[d]iğerlerinden bir tebeddül yok”tu.⁷⁰⁹ “Diğerleri,” derken diğer idare heyeti üyelerini kastediyordu müfettiş. Evet, *diğerleri* hâlâ Yozgat’taydı; ama Halkevi’ni faal tutan belli ki onlar değildi. “Şubelerde mukayyet azadan birçoğunun hârice gitmesi ve yeniden aza kayıt edilmemesi, şubelerde mevcut aza miktarını azaltmıştı.”⁷¹⁰ Birçok azanın “hârice gitmesi”nin nedeni askerlikti ve bu yüzden çalışmalar aksamıştı. “Fevkalade zaman dolayısıyla orduya iltihak eden birçok münevver zevatın ayrılması, çalışma programını tatbika mâni olan sebeplerden bir kısmı olarak mütalaa olunabilir”di. Çünkü “Eleman noksanlığı var”dı.⁷¹¹

Boğazlıyan Halkevi’nin faaliyeti de durmuştu. “Boğazlıyan Halkevi Reisi Haydar Kozan, askere gitmiş”; “Yerine gelen Öğretmen Sırrı, Halkevi’ni faaliyete sokamamış”tı. “Mesai yok”tu. “Asgarî program tatbik edilmemiş”ti. “Eleman zafiyeti, mesai noksanlığı; Halkevi’ni zayıflatmış”tı. “[M]emurların alakası zayıf” olduğuna göre Ev’in sadece eski başkanın çabasıyla faaliyet yürüttüğü anlaşılıyordu. Tabii eleman zafiyetinin askerlik dışındaki bir diğer nedeni de yine memurların zayıf alakası olmalıydı. Yani Boğazlıyan Halkevi’nin *asıl* sorunu savaş değildi. Bununla birlikte, bizatihi Boğazlıyan kazası bile savaş nedeniyle eleman zafiyeti çekmekteydi: “Kazanın kaymakamı askerdir, tahrirat kâtibi bir seneden beri kazayı idare etmektedir.”⁷¹²

3.2.1.9. Nizip (1943): “Bu Evimizde Faal Vazife Tevzi Olunacak Arkadaş Bulmak Müşküldür”

CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu F. Tiritioğlu 17 Şubat 1943 tarihli raporunda, “Suriye hududunda bulunan Nizip kazasının merkezinde açılmış olan” Halkevi’ni “zayıf” bulduğunu belirtmişti.⁷¹³ Kaza hem Suriye sınırında yer aldığı, hem de burada anadili Türkçe olmayan –muhtemel Arapça olan– vatandaşlar yaşadığı için Halkevi’nin kültürel faaliyetleri önemli görülüyordu; ama bu görevleri yerine getirecek eleman bulunamıyordu:

⁷⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 7.

⁷¹⁰ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 7.

⁷¹¹ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 7.

⁷¹² BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 10.

⁷¹³ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 12.

Sekenesi [sakinleri] içinde öz dilimizle konuşmayan vatandaşlar da olduğu için millî kültür ve terbiyemizin buralarda yayılması ve kökleşmesi hususunda esaslı ve metotlu olarak çalışması lazım olan bu Evimizde faal vazife tevzi olunacak arkadaş bulmak müşküldür.

Nizip'te yakın zamanda kaza teşkilatı vücuda getirildiği için umumî tahsil seviyesi geri ve bilgili insanlar az olması bu hususta başlıca âmil olarak gösterilebilirse de halkın umumî memleket işlerinde görülen kayıtsızlık ve istîğnaları da [tenezzül etmemeleri de] buna sebep olmaktadır.⁷¹⁴

Anlaşıldığı kadarıyla Nizip'te Parti teşkilatı yeni oluşturulmuştu; ama Partililerin çoğunun “tahsil seviyesi geri” olduğu için Halkevi'nde resmî olarak görev alsalar dahi görevlerini gerektiği gibi yerine getiremiyorlardı. Dolayısıyla halkın, Halkevi'ne ilgisiz olmasının nedenlerinden birinin bu olduğu düşünülebilirdi. Gerçi “kaza kongresince tekrar idare heyetine alınmak suretiyle” Halkevi “reisliğinde ipka edilen Rifat Uygur hem çalışkan ve hem de muhite nazaran ehliyet ve liyakati kâfi derecede”ydi. “Belediyede memur olan mumaileyhin Halkevi işlerle daha yakından alakalanması için kendisine karşı müsa'dekâr davranılması yine belediye reisinden rica edilmiş”ti.⁷¹⁵ Ama buradaki “yine” ifadesi önemliydi; çünkü müfettiş bir önceki teftişinde de Belediye Başkanı'ndan, Rifat Uygur'a müs'adekâr davranmasını rica etmişti. Yani anlaşılan o ki Rifat Uygur'un Halkevi'yle ilgilenmesine pek fırsat verilmemişti. Öte yandan, Uygur'a bu fırsat verilmiş olsa da Halkevi çalışmalarında önemli bir ilerleme olacağı şüphelidir ve Belediye Başkanı da böyle düşünmüş olabilir. Üstelik öğretmenler ve diğer memurlar çalışmalara yardımcı olmadığı sürece Rifat Uygur'un çabalarının bir işe yaramayacağı unutulmamalıdır:

Bu arada öğretmen ve memur arkadaşların Evimizle alakalarını arttırmak için yine kaymakamın nazar-ı dikkati celp edilmiş ve geçenki teftişlerimdeki işaret ve ihtarlarım rağmen henüz bir karar defteri dahi tutmadıkları anlaşılan şube komitelerinin bu baptaki vazifeleri tekrar hatırlatılmış ve [...] en az on beş günde bir toplantı yapılması ve bu toplantılarda verilecek kararların yüksek makamlarından gelen defterlere geçirilmesi ve imzalanması ve [...] asgari çalışma planında zikrolunan hizmetlerle çalışma talimatnamesindeki esaslar ve muhitin imkân ve şartları göz önünde bulundurulmak suretile her şube komitesi tarafından birer yıllık çalışma programı hazırlanması ve bunların dikkatle tatbik olunması [...]⁷¹⁶

Müfettiş, “Parti kaza idare heyetile idare-i mülkiye amiri ve diğer idareler gibi şube amirlerinin” Ev'e “karşı samimi bir alaka gösterdikleri”ni söylüyordu; ama Ev'in

⁷¹⁴ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 12.

⁷¹⁵ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 12.

⁷¹⁶ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 12.

“çalışma ve gelişmesinde lazım olan gelirin temininde yine tam bir alaka ve himaye görülmemiş”ti.⁷¹⁷ Dolayısıyla bu idare âmirlerinin gösterdiği samimi alakanın mahiyeti meçhuldü. Bu şartlar altında da mevcut şube çalışmalarının yetersiz kalması kaçınılmaz gibi görünüyordu:

[...] dokuz şubeden dil ve edebiyat, temsil, spor ve köycülük şubeleri teşkil edilmiştir. Bu şubeler muhitin ihtiyacına kâfi değildir. Mamafih burada faal unsur olarak çalıştırılabilecek arkadaş bulunamamasına mebni ifası kabil olabilen diğer şubeler ait işlerin de mevcut şubeler tarafından yapılması [...] temini daha muvafık olur.

[...] kayıtlı aza, yeni gelen deftere muntazam olarak geçirilmiştir. [...] dil ve edebiyat şubesinde 26 ve diğer şubelerde 25'er aza bulunduğu anlaşıldığından, noksan görülen bu aza sayısının artırılması [...] için idare heyetine tekrar direktif verilmiştir.⁷¹⁸

Ancak son teftiştten beri, az da olsa çalışıldığı görülüyordu: “İki teftiş arasında yalnız bir köy gezisi yapılmış”, “muhtelif mevzularda iki konferans verilmiş ve bir piyes oynanmış”, “dokuz kişilik bir bando kurulmuş”tu. Bando “[ö]ğretmenine yirmi lira aylık ücret verilmekte”ydi. “Kütüphanede [...] mevcut eserlerden halk ve mektepli gençler istifade etmekte ve bunlar iyi muhafaza olunmakta”ydı. “... zikre değer başka çalışmaları görülmemiş”ti.⁷¹⁹ Birçok Halkevi ve Halkodası için yeterli görülen bu çalışmalar Nizip Halkevi için yeterli görülmemişti; çünkü burası komşu bir devletin sınırında yer alıyordu. Bundan dolayı da Halkevi'nin, halkın bazı temel ihtiyaçlarını sağlaması ve halkı Arap kültürünün etkilerinden *koruması* bekleniyordu. Halbuki “[h]astalar için muayenehane kurulmadığı gibi diğer sosyal yardım hizmetlerinden hiçbirinin ifa edilmemekte olduğu [...] anlaşılmış”tı.⁷²⁰ Dil ve kültürle ilgili çalışmalara da *hâlâ* başlanmamıştı:

Yine Türkçe öğretme kursları açılmamıştır.

[...] Arap memleketlerine yakın olan Nizip'te dilimizin ve kültürümüzün yayılması ve kökleşmesi lazım olduğundan, mevcut öğretmenlerden istifade olunarak müsait zamanlar kurslar açılması için idare heyetinin tekrar nazar-ı dikkati celp edilmiştir. [...]

[...] dergi çıkarılmamaktadır. Gaziantep'teki Evimizin çıkardığı dergiden Nizipliler de istifade etmektedirler.

[...]

⁷¹⁷ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 12.

⁷¹⁸ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 13.

⁷¹⁹ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 15.

⁷²⁰ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 15.

Nizip’te oynanan oyunlar ve söylenen türkülerin yine yakın bir alaka ile takip ve teşvik edilmediği anlaşılmıştır.⁷²¹

Sonuç olarak, Nizip Halkevi’nin “müspet çalışmaları görülemediği için muhit üzerinde yaptığı tesir yine müsait bulunmamış”tı.⁷²²

3.2.2. Münevverlerin İlgisizliği

3.2.2.1. Gaziantep (1937–40): “Halkevi Mesaisiyle İlgili Değildirler”

Mardin Saylavı Dr. A. Rıza Levend’in 1937 tarihli bir raporuna göre Kilis’teki “Hükümet erkânı ve memurin, Halkevi işleriyle alaka göstermekte”ydi. “Halkevi’ne yazılmış muallimler ve memurlar var”dı. “Fakat bunların çoğu Halkevi mesaisiyle ilgili değil”di. “Orta mektep ve ilk mektep muallimleri yekûnu kabarık olduğu halde Halkevi mesaisiyle münasebetleri olmamasından Ev’in mesaisi sönük kalmakta”ydı. Öyleyse münevverlerin Halkevi işlerine gösterdiği alaka, Ev’e üye olmaktan ibaretti. Ayrıca bütçe de yeterli sayılmazdı. “Muhasebe-i Hususiye”den çok az para geliyordu. Belediye ise ancak bulabildiği zaman para verebiliyordu. Ancak Ev’in dört şubesi olduğu ve şubelerin hepsi faal olmadığı için “Parti tarafından temin edilen para, kâfi addedilebilir”di.⁷²³ Çünkü faaliyet, iki kurs ile bir kütüphaneden ibaretti:

Ev’in mevcut dört şubesi, mahallin ihtiyacına kâfidir. Burada ar şubesi de açılmışsa da faaliyet gösterememiştir. [...] Bu şube için eleman bulmak meselesi göz önüne alınmamıştır. [...] spor şubesi biraz faaliyet göstermiş ve iki futbol takımı tesis etmiş ise de bunların oynayacakları sahaları yoktur. Askere ait sahada çalışmaktadırlar. Halk dersaneleri ve kurslar şubesi biraz çalışmıştır, biçki ve dikiş kursları açmıştır. Mektepli talebelere de Fransızca kursu açmıştır. Kitapsaray ve yayın şubesi de Halkevi salonunda bir kütüphane tesis etmiştir. Kütüphaneye rağbet vardır. Yayın olarak bu Ev tarafından bir iş yapılmamıştır.⁷²⁴

Müfettiş ise bu çalışmaların yetersiz olduğunun farkındaydı: “Burada Halkevi’nin fonksiyonu daimî olarak halkı toplayacak, irşat edecek, yenilikler gösterecek ve inkılâbı telkin edebilecek işler olmalıdır. Ev bu vazifesini müdriktir fakat eleman cihetinden çok zayıftır. Muallimleri alakalandırmak lazımdır.”⁷²⁵

⁷²¹ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 15.

⁷²² BCA 490-1-0-0/997-854-2, 13.

⁷²³ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 102.

⁷²⁴ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 102.

⁷²⁵ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 102.

Maraş Bölgesi Müfettişi Mitat Aydın ise üç yıl sonra Gaziantep Halkevi'ni benzer bir durumda bulmuştu. “Gaziantep merkezinde Parti İdare Heyeti'nin ve hükümet âmirlerinin Halkevi ile alakası mevcut ise de diğer memurların o kadar ilişkileri yok”tu. “Her ne kadar komitelerde çalışan memur arkadaşlar mevcut ise de bunlar da esaslı bir yekûn teşkil etmemekte”ydi. Gerçi şehirdeki Halkevlerinin “idare heyetleri ve azaları için işlerinin ehli oldukları söylenebilir”di. “Fakat bunu söylerken hiçbir zaman gerek merkez gerek mülhakat için fevkalade bir mesai mevcut olduğunu arz etmek kastı bulunmadığını da ilave etmek lazım”dı.⁷²⁶ Demek ki gerek şehir merkezindeki gerek kazalardaki münevverler Halkevlerinin idare heyetlerine üye olmuştu; ama ortada bir idare yoktu.

3.2.2.2. Kırklareli (1939–43): “Hükümet Âmir ve Memurlarının Ev'le Alaka Vaziyeti Çok Zayıf Görülmüştür”

CHP Kırklareli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Ragıp Akça, 1939'da Babaeski Halkevi Başkanı Naci Saygın'ın “Ev'in çalışmasına ve çalıştırılmasına ehemmiyet verdiği”ni yazmıştı. Diğer üyeler de “Ev'e her türlü yardım ve müzaheret etmekten geri kalmamışlar”dı. “Spor, köycülük, ar, dil tarih ve edebiyat üzerinde çalışan Ev'in şube idare heyetlerinin reis ve azaları işlerinin ehli”ydi. Ev'in 122 üyesinin “30'u memur ve öğretmen”di. Ancak üye olan bu memur ve öğretmenler ya çalışmalarla ilgilenmiyordu ya da daha fazla memur ve öğretmenin üye olması gerekiyordu. Çünkü müfettişe göre, “Hükümet âmir ve memurlarının Ev'le alaka vaziyeti çok zayıf”tı. Pek çok kazada olduğu gibi burada da “Kaymakam'ın alakasızlığı, bu vaziyeti doğurmaya sebep olmuş”tu. Öyleyse münevverler, Halkevi'yle ilgilenmiyor; sadece ilgili görünüyordu. Yine de “Ev'in umumî vaziyeti, muhitine göre verimli bulunmuş”tu; ama çalışmalar hakkında hiçbir bilgi verilmemişti. Sadece Ev'in “verimli” çalıştığından ve şubelerin “her zaman başarılı” olan faaliyetlerinin “halk üzerinde iyi tesir uyandırdığı”ndan bahsedilmişti. “Alakasızlık gösteren” kaymakam değiştirildiği, Ev de yeni binaya geçtiği için çalışmaların artık daha verimli olacağı düşünülüyordu.⁷²⁷

Babaeski'deki durumun değişip değişmediğini öğrenemesek de vilayet genelinde pek bir şeyin değişmediği anlaşılıyor. Çünkü Ragıp Akça 1943'teki teftişinde de münevverlerin

⁷²⁶ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 92.

⁷²⁷ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 67–68.

Halkevleriyle ilgilenmediğinden şikâyetçiydi. Örneğin Lüleburgaz Halkevi, münevverlerin idaresinde olmasına rağmen “sönük ve hareketsiz”di:

[...] ikinci altı aylık çalışmaları da arkadaşlarımızın bütün vaatlerine rağmen bizleri memnun edecek durumda bulunamamıştır. Kuvvetli ve çalışkan olduklarına inan getirdiğimiz Halkevi reisi ve idare heyeti azalarının arzularına ve Ev elemanlarının 14 yüksek, 57’si lise tahsilini bitirmiş şahsiyetlerden bulunmaları Ev için büyük bir varlık olduğu halde Ev’in sönük ve hareketsiz denecek bir şekilde kalışı, çok câlib-i dikkat [dikkat çekici] bulunmuştur. Binaenaleyh ilk fırsatta bu Ev’e karşı bizzat alaka gösterileceğini, bu mevcudiyetle az zamanda Ev’in daha verimli bir hale sokulabileceğini kuvvetle umduğumu arz ederim [sic].⁷²⁸

Münevverlerin yönettiği bir Halkevi’nin bir gün mutlaka faaliyetine geçeceğini umut etmekten başka müfettişin yapabileceği bir şey yoktu. Ancak Üsküp Halkevi, müfettişi umut etmekten de alıkoyuyordu. Çünkü Üsküp’te, “mahallî başöğretmenin Halkevi reisliğine getirilmesi temin ettirilmiş olmasına rağmen bundan da faidelenmek mümkün olamamış”tı. Ev “verimsiz ve bakımsız” kalmış; “kayda, deftere ve çalışmaya benzer bir şey bulunamamış”tı. “Bir kahveden başka bir şeye benzemeyen bina durumu da acıklı”ydı.⁷²⁹ Yani bir münevverin Halkevi başkanı yapılması hiçbir şeyi değiştirmeyebiliyordu. Dolayısıyla münevverlerin elindeki Lüleburgaz Halkevi de “sönük ve hareketsiz” kalmaya pekâlâ devam edebilirdi

3.2.2.3. Samsun (1940): “Muallimlerin, Maarif Vekâleti’nin Tamimi de Bize Bu Bapta Tesir Yapamaz Yollu İfadeleri”

CHP Amasya Bölgesi Müfettişi ve Erzurum Mebusu Salim Altuğ 1940’taki teftişi esnasında, “Havza Halkevi’ne muhtaç birkaç memurdan başka kimsenin lâıyıkıyla alakadar olmadığını” görmüştü. Halkevi’yle ilgilendikleri için memur ve diğer münevverlere para ödenmiyordu; çünkü devlete göre bu bir vatan hizmetiydi. Öyleyse müfettişin bahsettiği birkaç memur, burası sayesinde ayrıca para kazandığı için değil; mesai saatleri dışında vakit geçirebilecekleri başka bir yer olmadığı için Halkevi’ne “muhtaç” kalmış olmalıydı. Nitekim Ev’in *faaliyetleri* bu tahmini destekler nitelikteydi. “... bir kısım memurların yardımıyla az çok faaliyet gösteren sosyal yardım ve gösterit şubelerinden başka, açılan diğer şubelerde hiçbir hareket yok”tu. “Son zamanlarda kadın

⁷²⁸ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 5.

⁷²⁹ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 4.

eleman bulamayan gösterit şubesi de vermekte olduğu temsilini tehire mecbur kalmış”tı. “Gösterit şubesinde kayıtlı olan muallimler”den “vazife almaları rica” edildiğinde ise “yüksek maksat ve ülküye aykırı” olan “Biz artist değiliz,” cevabı alınmıştı. “Bu itibarla sosyal yardım, gösterit ve köycülük şubeleri; Havza için kâfi addedilmeli”ydi. Zaten “Halkevi’nin faaliyetinden ziyade, yapılmakta olan radyo neşriyatı ve salonda bulundurulmuş gazete, kitap ve mecmualar; halkın sevgi ve rağbetinin artmasına hizmet etmekte”ydi.⁷³⁰ Yani oldukça sınırlı faaliyeti bir kenara bırakıldığında Havza Halkevi’nin bir kahvehane olduğu anlaşılıyordu ve bu durumun ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biri, münevverlerin Ev’le ilgilenmemesiydi.

Anlaşılan o ki öğretmenlerin Halkevleriyle ilgilenmesini sağlamak için Başbakan bir konuşma yapmış Maarif Vekâleti de bir tamim yayımlamıştı: “Sayın Başvekilimizin yüksek hitapları ve maarif vekaletinin bu yoldaki tamimleri muhakkak olarak bir inkılap ve kültür yuvasından uzakta yaşayanlar için heyecanlı bir teşvik kaynağı olmuştur.”⁷³¹ Ancak Salim Altuğ altı ay sonraki teftişinde öğretmenlerin ve muhtemelen diğer münevverlerin hâlâ ilgisiz olduğunu görmüştü. Gerçi müfettiş ümitliydi. Çünkü Halkevlerinde “vazife almakta tereddüt” edenlerin ve vazife almamak için “biraz da taannüt [ısrarla inat] edenlerin cemiyet içindeki mevkilerinin ne kadar düşeceğini şimdiden ölçmek ve tayin etmek hiç de zor” olmaz diye düşünüyordu. “Yer yer tesadüf edilen bu gibi mahdut, olgunlaşmamış, sözde münevverlerin sağırlığı bu kültür müesseselerinde vazife alan arkadaşların aşk ve imanını zayıflatamayacak”tı. Ancak yas bir süreçti ve inkâr, yerini kabullenmeye bırakıyordu. Müfettiş ümitliydi, “Bu heyecanı daima ayakta ve taze tutmak vazifesinden bir an hali kalmamaktayım,” diyordu.⁷³² Ama öğretmenler, Vekâlet’in tamimini ciddiye almadıklarını ve Halkevleri için çalışmayacaklarını da açıkça söylemişti:

Yalnız körpe dimağların terbiyesini ellerinde tutan bir kısım muallimlerin, Maarif Vekâleti’nin tamimi de bize bu bapta tesir yapamaz yollu ifadelerini duymak bile ağır geliyor. Müşterek sevgi, müşterek iman, müşterek duygu ve müşterek çalışma mevzuları üzerinde ideal bir cemiyet terbiyesinin lüzumuna kaçınıcı defa kani

⁷³⁰ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 125–126.

⁷³¹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 121.

⁷³² BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 121.

oluyoruz? Acaba millet ve vatan aşkını, yüksek cemiyet sevgisi ateşini mekteplerimiz tutuşturamıyor mu diye insan şüpheyeye düşüyor.⁷³³

Münevverlerin Halkevleriyle ilgilenmemesi, idealist olacak bilince sahip olmadıkları anlamına geliyordu. Demek ki bu kişilerin mezun olduğu okullar idealist insan yetiştiremiyordu. Öyleyse Halkevlerinin çalışabilmesi için öncelikle başka bir şeyleri düzeltmek gerekiyordu. Öğretmenlerin, Maarif Vekâletinin tamimini ciddiye almadıklarını açıkça müfettişe söylemeleri ise merkezin taşradaki gücünün sınırını gösteriyordu.

3.2.2.4. Urfa (1940–42): “Münevver ve Memur Her Yurttaşın Yurt Ödevi”

CHP Muş Bölgesi Müfettişi ve Antalya Mebusu Dr. Münir Soykan 1940’ta Urfa’yı teftişe çıkmıştı. Birecik kazası ise müfettişin ayrıca dikkatini çekmişti:

Birecik; Fırat kenarında, 1.868 haneli ve son nüfus sayımına göre 5.232 kadın, 5.218 erkek olarak ceman 10.530 nüfuslu, sevimli bir kasabadır. Halk çalışkan ve kâmilen Türkçe konuşuyor. Kasabada 3 ilkokul var; bunlarda 199 kız, 432 erkek olmak üzere 631 çocuk okuyor. Hâlbuki ilk tahsil çağında 1.750 çocuk tespit edilmiş kazanın umumî nüfusu 39.906’dır.

[...]

Burada hükmî şahsiyetler yok.

Gizli veya açık zümreci, mıntıkacı, beynelmilelci fikir cereyanına kapılmış kimseler, menfi fikirliler bulunmadığı kanaatini edindim.⁷³⁴

Birecik halkı çalışkandı ve kâmilen Türkçe konuşuyordu. Zaten müfettişin buraya ilgi göstermesinin ve Halkevi’nden önce bizatihi kaza hakkında bilgi vermesinin nedeni de muhtemelen buydu: Birecik’te anadili Türkçe olmayan vatandaşlara, yani Arap ve Kürtlere pek rastlanmıyordu. Dolayısıyla okuma-yazma kursuna ihtiyaç duyulması muhtemel olsa da Türkçe öğretme kurslarının açılmasına, en azından âcilen, ihtiyaç yoktu.

“Oldukça münevver olan bu muhitte” Halkevi’nin “328 azasından biri Halkevi Reisi’nin ve köycülüğten bir arkadaşın eşleri, diğerleri öğretmen olmak üzere beş kadın azası var”dı. “Kadın aza yazmak hususundaki mesaileri iyi inkişaf etmemiş”ti. Bu nedenle de

⁷³³ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 121.

⁷³⁴ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 97.

müfettiş, “[m]emur eş ve kızlarının yazılarak halka misal olmanın lüzumunu arkadaşlara” söylemişti.⁷³⁵ Yani muhiti oldukça münevver kılan durum, burada *yeterince* memurun yaşamasıydı. Fakat faaliyetlerden, bu münevverlerin Ev’le pek ilgilenmediği anlaşılıyordu:

Birecik Halkevi faaliyetine bir müddetten beri gevşeklik arız olmuş, mesai; muayyen günlerde bando çalmak, kütüphanede kitap ve gazete okumak, radyo dinlemek için gelenlerle millî günlerde aldıkları emri tatbik etmeğe münhasır kalmıştır. Halkevi Reisi Mustafa Kanlı; nazik, sempatik, daima Halkevi’yle alakalı, elinden geleni yapan bir şahsiyet [...] Fakat komite azaları iyi çalışmamış, mesai programı bile vermemişlerdir. Yalnız yayın şubesi, 940 çalışma programı diye isimlerini sonra bildirecekleri kitapların alınması, ayakla işleyen matbaa malzemesinin Halkevi tarafından tedariki, bir fotoğraf makinesi, hoparlör mubayaası [satın alınması], ayda bir dergi, senede bir broşür çıkarılması; Birecik albümü yapılması imkân ve vesaitinin teminini istemişler, bunlar temin edildiği takdirde tespit edilecek günlerde konferans vereceklerini Halkevi riyasetine tahriren bildirmekle iktifa etmişlerdir.⁷³⁶

Bundan dolayı müfettiş; şube komite üyelerini toplayarak daha fazla konferans vermelerini ve –başbakanın bir önceki yıl yaptığı bir konuşmaya atfen– halka örnek olmak için aileleriyle birlikte Halkevi’nde vakit geçirmelerini söylemişti:

Bütün şuaat [şubeler] komite azalarını davet ederek matbaa tesisine talimatımızın müsait olmadığını, dergi neşrini arzu ettikleri takdirde bir heyet-i tahririye teşkiliyle başka matbaada tab ettirebileceklerini, bundan evvel büyük halk kitlelerine konferans vermek suretiyle inkılâbımızın, sağlık ve sosyal bilginin, millî birlik suurunun yayını yolunda dergi neşrinden ziyade faideler elde edileceğini, Halkevi riyasetine verecekleri bu konferans metinlerinin lüzum görülürse Partimizce neşredileceğini iyice anlatarak bunlara istedikleri broşür ve albümün ancak mesaileri mahsulü olarak intişar sahasına çıkabileceğini söyledim. Heyet-i umumiyeye muhterem ve yüce başvekilimizin 1939 senesinde Halkevleri küşat nutuklarından: “Herhangi bir uyanık ve aydın insanın yalnız gündelik işini, resmî işini görmekle vatanî ve millî vazifesinin bitmeyeceğini iyice bilmesini; Halkevi’nde çalışmanın vatanperverlik vazifesi olduğunu hatırlamasını isterim,” iradelerine dikkat nazarlarını çektim.

Her şeyden evvel kendilerinin Halkevi’nde toplanma itiyadını edinerek halka, aileleriyle numune olmalarını; böylece elbirliğiyle halkın neşe, bilgi, azminin ve millî tesanüdün [dayanışmanın], yurda ve yekdiğerine karşı sevgi ile bağlılıklarının artırılması yolunda çalışmaları lüzumunu izah ederek bir nüshasını ilişik olarak sunduğum kararı imzalattım.⁷³⁷

⁷³⁵ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 98.

⁷³⁶ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 100.

⁷³⁷ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 100–101.

Kısacası, münevverler ilgilenmediği için Birecik Halkevi gerektiği gibi çalışmıyordu. Müfettiş bu durumun devam edeceğini tahmin etmiş olmalı ki aileleriyle birlikte Halkevi'nde vakit geçirmelerini ve çalışmalarla ilgilenmelerini sağlamak için memurlara bir *belge* imzalatmıştı. Bu belgenin elbette hukukî bağlayıcılığı yoktu; ama partiye verdiği sözü tutmayanların unutulmamasını sağlayacağı da belliydi. Sözüde durmayan memurlar yıllardır bekledikleri terfileri alamayabilir, büyük şehirlere tayin edilemeyebilir veya mebus olamayabilirdi. Herhalde müfettiş de bunları düşünerek münevverleri Halkevi'yle ilgilenmek zorunda bırakmaya çalışmıştı.

Münir Soykan'ın *tehdidi* işe yaramış mıydı, münevverler Birecik Halkevi'yle ilgilenmeye başlamış mıydı, bilmiyoruz. Fakat Soykan iki yıl sonra Urfa Halkevi'nin de münevverlerin ilgisizliği yüzünden çalışmadığını görmüş; bu yüzden de şehrin ileri gelen memurlarını toplayıp, ihmal ettikleri “yurt ödevini” hatırlatmıştı:

Urfa'da 12/12/942 Cumartesi günü Halkevi'nde, Evimizin komite üyeleriyle vilayet memurları, belediye, Kızılay, Hava Kurumu, Ticaret Odası reis ve idare heyetlerini çağırarak topladım. Toplantımıza Vali Hasip Koylan da geldi. Arkadaşlara Halkevi'nin ülküsü, münevver ve memur her yurttaşın yurt ödevini izah ettim. Cumhuriyetimizin yurdun imarı; yurttaşların refahı, saadeti, tekâmülü yolunda yaptıklarını birer birer saydım. Bu arada Halkevi kütüphanesinden aldığım *Millî Şefimiz İ. İnönü'nün Seçme Sözleri* broşüründen gerekli parçaları okuyarak irade ve direktiflerini tazeledim. [...]

Dünyanın bugünkü durumu üzerinde de söz söyleyerek [...] hükümete her suretle yardımcı olmalarını, halkın büyüklerimize bağlılığının idame ettirilmesini; tesanüt, millî birliğin kuvvetlendirilmesi üzerinde durdum. Sayın Vali de beni destekledi ve verilen direktifler çerçevesinde çalışmalarını olacağını [...] söyleyerek toplantıya gelememiş olan memur arkadaşlara bu sözlerin ulaştırılmasını ilave etti.⁷³⁸

Toplantıya valinin de katılması ve müfettişi desteklemesi, olumlu bir gelişmeydi. Çünkü memurların Halkevlerine karşı tutumu, bağlı oldukları idare âmirinin tutumuna göre değişiyordu. Ancak vali geldiği halde bu toplantıya gelmeyen memurlar da vardı. Gerçi vali, müfettişin sözlerini bu arkadaşlara aktaracaktı; ama Maarif Vekili'nin sözlerini umursamadıklarını, Halkevleriyle ilgilenmeyeceklerini müfettişlere açıkça söyleyen öğretmenlerin olduğu düşünüldüğünde, bu toplantının amacına *ulaşamayabileceği* anlaşılıyordu.

⁷³⁸ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 42.

3.2.2.5. Denizli (1940–44): “Halkevi Mesaisini Bir Şekilde Yürütmekte Maalesef Âmil Olmamaktadırlar”

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Yozgat Mebusu Ziya Arkant’ın 9 Kasım 1940 tarihli raporuna göre Denizli’de yeterince münevver vardı. “Yalnız Denizli merkezinde altı ilk mektep ve orta kısmı da ihtiva eden bir lise mevcut olduğuna göre bunların heyet-i talimiyesini teşkil eden büyük bir muallim kütlesinin mevcudiyeti aşikâr”dı. Ne var ki “Halkevi şubelerinde iş alan yedi, sekiz muallim arkadaştan maada diğer muallim arkadaşlar fiilî vazife almakta ve Halkevi mesaisini bir şekilde yürütmekte maalesef âmil olmamakta”ydı. “Her ne kadar zaman [zaman] valinin ve Parti’nin müracaatları üzerine bir toplantı ve çalışma temin edilebilmekte ise de iş hızını kaybedince yine durgunluk baş göstermekte”ydi.⁷³⁹ Bu şartlar altında ise Denizli Halkevi, öğrencilerin kullandığı bir kütüphane olmaktan pek de ileri gidememişti:

Halkevi’nin muhit üzerinde yaptığı tesir iyidir. Yalnız toplantılarda rağbet mevcut olmakla beraber Halkevi’nin şehrin mütekasif noktasından uzak bulunması ileri sürülerek sair zamanlar bir uğrak yeri olamamaktadır. 2.729 adet kitabı bulunan kütüphaneye her gün talebe devam etmekte ve burada bir muğman [yoğunluk] hissedilmektedir.⁷⁴⁰

1944 yılına gelindiğinde, CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Milletvekili Dr. Fazıl Şerafettin Bürge, Sarayköy Halkevi’ne “kayıtlı dört hukukçu, bir doktor, sekiz öğretmen olduğu halde bunlardan birisinin olsun ilgili olmamasından teessür” duymuştu. “Halkevi çalışmaları çok fena”ydı. “Çalışma raporu hazırlanmamış, karar defterine 1/4/1942’den sonra hiçbir şey yazılmamış”tı.⁷⁴¹ Yani Ev iki yıldır âtıldı ve önceki teftişlerde müfettişin defterleri incelemesine de bu yüzden engel olunmuştu: “... şimdiye kadar Sarayköy’e iki defa uğradım. Her defasında Halkevi defterlerini kilitli bularak tetkik edememiştim. Bu defa bu mazeretin uydurma ve sırf görmemekliğim için olduğunu anladım [*sic*].”⁷⁴²

⁷³⁹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 135.

⁷⁴⁰ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 135.

⁷⁴¹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 6–7.

⁷⁴² BCA 490-1-0-0/996-849-1, 6.

3.2.2.6. Tavşanlı (1940): “Bilhassa Öğretmenlerin Biraz Uzak ve Çekingen Oldukları”

CHP Kütahya Bölgesi Müfettişi ve Giresun Mebusu Dr. Hasan Vasıf Somyürek’in 5 Kasım 1940 tarihli raporuna göre Kütahya’nın Tavşanlı kazasındaki Halkevi vasıfsız kişilerin eilndeydi. “Halkevi reisliğinde bulunan Tahsin Buruk’un iptidaî tahsilli mest dikicisi olması, temsil şubesi reisinin rüşti tahsilli, sosyal yardım şubesinin başındaki arkadaşın nalbur olması, köycülük şubesinin ise dört aydan beri başsız bulunması”; idare heyetini “uygunsuz bir teşekkül” haline getirmişti.⁷⁴³ İdare heyetinin vasıfsız kişilerden oluşmasının nedeni, münevverlerin Halkevi’yle ilgilenmek istememesiydi; ama bunun nedeni de kaymakamın ilgisizliğiydi: “Hükümet âmiri olan kaymakamla memurların, bilhassa öğretmenlerin biraz uzak ve çekingen olduklarından bahsedilmekte; buna da sebep olarak kaymakamın bigânelik [yabancılık] ve alakasızlığı gösterilmekte olduğundan, kaymakamla görüşmelerim sırasında bu mevzua temas edilmiş ve kendisinden suret-i münasebede alakalanması rica edilmiştir.”⁷⁴⁴ Memurların bir kısmı gerçekten Halkevi’ne ilgisiz olsa da bir kısmı, kaymakamla çatışmamak için Ev’den uzak duruyor; bu yüzden de Ev, vasıfsız kişilerce idare edilmeye çalışılıyordu.

“Temsil, kütüphane, sosyal yardım, köycülük ve spor şubeleri” olan Ev’in bütün faaliyeti, mevcut sorunlar yüzünden, temsil şubesinin bir yıl içinde sahneye koyduğu sekiz tiyatro oyunundan ibaret kalmıştı. Bu oyunlardan biri, “sosyal yardım menfaatine” sahnelenmiş ve 45 lira gelir sağlanmıştı. Bu para “kısmen Halkevi’ne kısmen de birkaç fakir çocuğa sarf edilmiş”ti. “... diğer şubelerde hiç eser-i hayat bile görülüyor”du.⁷⁴⁵ Bununla birlikte, muhtemelen hem halkın gelmesini sağlamak hem de geliri artırmak için geçen yıl Halkevi’nde, yasak olmasına rağmen tombala oynatılmıştı: “Geçen 1939 senesinde, Halkevi’nde tombala oynatarak 60–70 lira kadar bir para temin eylemişler ise de nizamnamemizin bu gibi oyunları yasak ettiğini ve alelusul kumar şubesini kapıdan içeri sokamayacağını idrak ile bu oyunu oynatmaktan vazgeçmiş buldukları görülüyor.”⁷⁴⁶

Sonuçta hiçbir işe yaramadığı anlaşılan ve müfettişe göre *binadan ibaret olan* bu Halkevi, halkın da ilgisini çekmemişti:

⁷⁴³ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 50.

⁷⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 50.

⁷⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 50.

⁷⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 50.

Muhit üzerinde iyi bir tesir ve intiba yapmağa muktedir olamayan herhangi bir teşekkülün kazanabileceği rağbetin de o nispette az olacağı bir emr-i aşikârdır. Nitekim 500 dükkân, 1.200 hane ve 5.600 nüfusu olan bir kaza merkezindeki Halkevi'nin aza kayıt kütüğünde ancak 166 isim bulunmaktadır.

Bu tarzdaki bir teşekkülün de Ev'i bir hars ve kültür evi haline getiremeyeceği, vâreste-i beyandır [dile getirmeye bile gerek yoktur].

[...]

Parti binasının alt katını işgal eyleyen Halkevi, bugünkü haline nazaran, bina noktasından başka bir şey düşündüremez.⁷⁴⁷

3.2.2.7. Kastamonu (1940–41): Halkevlerine Daima Davetli, Daima Misafir Olarak Gelen Memurlar

CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi ve Sivas Mebusu Hikmet Işık'ın 3 Haziran 1940 tarihli raporundan; Kastamonu'daki memurların Halkevi çalışmalarıyla ilgilenmediği, sadece “eğlentili” bir etkinlik olduğunda Halkevi'ne gittiği anlaşılıyor: “Bir kısım memurlar[ın], Halkevlerine, kendi evleri değil; daima davetli, daima misafir, aynı zamanda teşrifat arayan bir misafir olarak girip çıktıkları; müsamere, balo gibi eğlentili işlerinde Halkevlerine uğrayıp başka zamanlarda katiyen alaka göstermedikleri maalesef görülmektedir.”⁷⁴⁸ Müfettişe göre “Maarif Vekâletinin yaptığı gibi diğer vekâletlerin de vilayetlerdeki memur ve müesseselerine, Halkevlerine yakından alaka göstermeleri hususunda yapacağı ikaz ve işaretin bu müesseseye daha geniş alaka toplamakta faydası olacak”tı.⁷⁴⁹ Demek ki Maarif Vekâleti, öğretmenlerin Halkevleriyle ilgilenmesi için bir tamim yayımlamış ve bu kısmen de olsa işe yaramıştı. Nitekim bu nedenle müfettiş, bu kültür müessesine “her münevverin kendinden bir şey vermesi, faal bir vazife almasının büyük millet vazifesi olduğunu anlatabilecek tamimlerin vekâletlerden yapılmasında faide ümit etmekte”ydi.⁷⁵⁰

Kastamonu Halkevi'nin bir diğer sorunu, başkanıydı. Gerçi bu kişi görevini layıkıyla yerine getirmeye çalışıyordu; ama hem mizacı hem de meslekî alışkanlarından dolayı Halkevi elemanlarıyla iyi iletişim kuramıyor, bu durum da Ev'in çalışmasını zorlaştırıyordu:

⁷⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 50.

⁷⁴⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32.

⁷⁴⁹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32.

⁷⁵⁰ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32.

Halkevi Reisi Mütেকait Yarbey Sadık Ecevitli, birinci raporunda da arz ettiğim gibi muhitteki münevverler ve halkı gönüllü bir sempati ile toplayacak ve hedeflere uygun mesai sarf edecek vaziyette değildir. Çok namuskâr, temiz ve kibar bir zat olmakla beraber bu işin inceliklerini kavrayıp toplu bir çalışma temin edememektedir. Çok hassas olması ve daima emirle iş yaptırma itiyadı bilhassa muvaffakiyetsizliğinde âmil görünmektedir. İdare Heyeti'ndeki arkadaşlarla vakit vakit geçimsizlikler çıkarmakta ve mütemadiyen müdahalemizi çekecek vaziyetler ihdas etmektedir. Mamafih vilayet kongresine kadar bu şekilde idare suretinde bulunmaktayız.⁷⁵¹

Bu sorunlara karşılık, Ev'in bütçesi yeterliydi. Hususî İdare'den 5.000, belediyeden 1.500 lira gelmiş; ayrıca, anlaşıldığı kadarıyla gelir temini için bağış da toplanmıştı. İdare heyeti üyeleri de “muhitin imkânları içinde vazifelerini yapmağa çalışmakta”ydı. “Müze ve tarih kolu henüz esaslı faaliyete geçmemiş” olsa da Ev'in bütün şubeleri açıktı.⁷⁵² Diğer şubelerin *esaslı faaliyetlerinden* bahsedilmemişti. Belli ki memurların ilgi gösterdiği “müsamere, balo gibi eğlentili işler”in yanında Halkevi'nin bahçesi, radyosu, sesli sinema makinesiyle gösterilen öğretici filmleri ve kütüphanesi; halkın ilgisini çekiyordu:

Kastamonu Halkevi'nin muhit üzerindeki tesirleri müspettir. Park şeklinde tanzim olunmuş bahçesi, radyo ve amplifikatörleri, sineması, sahnesi ve güzel binasile halkın rağbetini ve sevgisini çekmektedir.

Genel Sekreterliğin hediye ettiği sesli sinema makinesinden çok istifade edilmiş, öğretici filmlerle çok canlı ve verimli çalışmalar yapılmakta ve bilhassa köylü için çok nâfi [faydalı] olmaktadır. Bir taraftan Genel Sekreterlikten, diğer taraftan vekâletlerden gönderilen sıhhî ve içtimaî ve millî filmlerle ve bu filmlerin başlangıçlarında tertip konferans ve hitabelerle halk; millî hedeflerimiz ve Parti umdelerimiz hakkında manen beslenmektedir.

[...]

Halkevi kütüphanesi maksada uygun ve çok iyi işler vaziyettedir. [...] Okuyucu adedi çok fazladır. Bilhassa gençlerin fazla mütalaa ile meşgul olduğu kütüphaneyi her an dolu bulundurdıkları görülmektedir.⁷⁵³

Münevverlerin ilgisizliğine ve başkanının “hedeflere uygun mesai sarf edecek vaziyette” olmamasına rağmen Kastamonu Halkevi, halkın ilgisini çekmeyi başarmıştı. Bu ilginin nedeni, “eğlentili” faaliyetlerdi ve anlaşılan o ki propaganda filmleri bile “eğlentili” olduğu için halkın ilgisini çekiyordu. Halk bu filmleri, içeriğinden bağımsız olarak, öncelikle film olduğu için merak ediyor; sinema salonunda film izlemek için “sıhhî ve içtimaî ve millî filmler” izliyordu. Üstelik faaliyetlerin düzenlenmesine ve yürütülmesine

⁷⁵¹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32.

⁷⁵² BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32.

⁷⁵³ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 32–33.

yardımcı olmayan münevverler bile bu “eğlenti”yi kaçırmamak için Halkevi’ne geliyordu.

30 Nisan 1941 tarihli raporunda, CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi ve Kars Mebusu Şerafettin Karacan, Tosya Halkevi’nin “halkın rağbetinden memnun” olduğunu yazmıştı.⁷⁵⁴ Ama anlaşıldığı kadarıyla bu rağbetin nedeni, Ev’in pratikte bir şehir kulübü veya kahvehane olmasıydı. Çünkü “[m]asraflar arasında ‘tavla tamiri’ masrafları da var”dı. “Filhakika Ev’in bir salonunda iki tavla görülmüş”tü.⁷⁵⁵ Öğretmenler de halkı aydınlatma görevini angarya olarak algılıyor; halka, *ücret almadan* okuma-yazma öğretmemek için *hasta taklidi* yapıyordu: “Tosya Parti Reisimiz, oradaki öğretmenlerin Millet Mektepleri dershanelerine para almadıkça öğretmenlik yapmadıklarını, aksi halde temâruz ettiklerini [hasta taklidi yaptıklarını] söyledi.”⁷⁵⁶ Dolayısıyla bu öğretmenlerin, Halkevi’ne ancak tavla oynamak için gittikleri düşünülebilirdi. Zaten Ev’in hiçbir faaliyetinin olmadığı anlaşıyordu. Üstelik bütçenin ne için harcandığı da belli değildi. “Tosya Halkevi’nin kasa defteri, numuneye uygun değildir. Bunun da günü gününe işlenmediği görülmüştür. Bundan başka, masrafların nevi ve mahiyeti, kâfi izahatla deftere kaydedilmeyerek sadece, ‘... numaralı senetle yapılan masraf’ diye yazılmaktadır.”⁷⁵⁷ Üstelik “Halkevi’nin piyasaya 400 lira kadar borcu olduğu da öğrenilmiş”ti.⁷⁵⁸

3.2.2.8. Ulukışla (1940): Çekingen Adliye Mensupları ve Alaka Göstermeyen Muallimler
CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül’ün 1940 tarihli bir raporuna göre Niğde’nin Ulukışla kazasındaki “Parti İdare Heyeti ve kaymakamla diğer memurlar, Halkevi ile alakalanıyor”du. Buna karşılık “Adliye mensupları çekingen, muallimler de pek alakalı değil”di. Bütçe yeterliydi; ancak “[h]içbir faaliyet görülmediği için” Halkevi İdare Heyeti üyelerinin “ehil olup olmadıklarını anlamak kabil değil”di. “Çalışırlarsa ihtiyaca cevap vermiş olurlar”dı. Müfettişe göre “[ç]alışmak istiyorlar”dı. “Fakat anasır kâfi değil”di. Buna rağmen “[h]alk, Halkevi’ne çok rağbet gösteriyor”du.⁷⁵⁹

⁷⁵⁴ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 28.

⁷⁵⁵ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 30.

⁷⁵⁶ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 26.

⁷⁵⁷ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 29.

⁷⁵⁸ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 30.

⁷⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 60–61.

Hiçbir faaliyeti olmamasına rağmen halkın bu Halkevi'ne rağbet etmesinin nedeni ise halkın burayı muhtemelen kahvehane olarak kullanmasıydı.

3.2.2.9. Muğla (1940–41): Hiçbir Sebep Halkevi'ne Gelmeyen Muallimler

CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levent'in 16 Şubat 1940 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla Muğla'daki Halkevleri hem parasızlık hem de münevverlerin ilgisizliği yüzünden çalışmıyordu. Gerçi “[k]ış faaliyetleri iyi”ydi.⁷⁶⁰ Bu faaliyetler, konferanslar ve halk geceleriydi. Örneğin Muğla Halkevi'nde “[b]ulaşıcı hastalıklar, Muğla tarihi, terbiye, içki ve kumarın fenalığı, bayrağa hürmet ve *İstiklâl Marşı*, yangın bombaları ve zehirli gazlar, muzır propagandalar, beşinci kol, İnönü Harpleri, *İstiklâl Harbi*, tesanüt [dayanışma] gibi mevzular üzerinde konferanslar verilmiş”ti.⁷⁶¹ Muhtemelen halk sadece konferans dinlemeye gelmediği için halk geceleri bu konferansların hemen ardından düzenlenmişti:

Kış mevsiminde halk her çarşamba gecesini Halkevi salonunda toplanmakta ve mukarrer [kararlaştırılmış] konferans verildikten sonra millî oyunlar oynamakta ve türküler söylemekte ve teşvik edilmektedir. Muğla, Aydın, Tavas, (Yerangime) beş kazlar, harmandalı adlarındaki zeybek oyunlarını gençlerin oynaması için Halkevi bandosu suret-i muhasebeye çalıştırılmaktadır. Ve türküler de bu meyanda söylenilmektedir.⁷⁶²

Ancak “Halkevleri faaliyeti yaz mevsiminde pek az olmuş”tu ve “Kaza Halkevlerine Vilayet'ten yapılan para yardımı az”dı. Üstelik “bu para yardımları vaktiyle Halkevlerine gönderilmemekte”ydi. Şube komitelerinin faaliyetleri “her yerde” durgundu. “Hatta bazı Halkevlerinin mevcut komitaları[nın] hiç çalışmadıkları müşahade edilmiş”ti. “Vilayet merkezinde bulunan Halkevi'nde, muallimlerin birkaçı müstesna olmak üzere, diğer muallimlerin Halkevi'ne hiçbir suretle ve hiçbir sebeple uğramadıkları ve gelmedikleri görülmekte”ydi. “Hususile vilayet merkezinde bulunan ve ekserisi yerli olan 16 bayan muallimin [...] velev ki herhangi bir ihtifal ve merasim günlerinde olsun Halkevi'ne gelmedikleri tespit edilmiş”ti.⁷⁶³

⁷⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 111.

⁷⁶¹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 104.

⁷⁶² BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 104.

⁷⁶³ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 111.

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levent'in 4 Mayıs 1940 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla Muğla Halkevi bir sonraki teftişte de aynı durumdaydı. Vali, memurların Halkevi'yle ilgilenmesini sağlamaya çalıştığı halde sadece birkaç memur ve doktor, Ev'le ilgileniyordu:

Vali Bay Etem Akıncı'nın tesiriyle haftada bir defa, Halkevi'nde memurlar toplantısı yapılmaktadır. Memurlar bu toplantıya adeta mecburî olarak gelmektedirler. Ve valinin tesiriyle bu içtimalar kazalarda da teşkil edilmiştir. Bu içtimalardan başka memurların ve muallimlerin pek azı müstesna olmak üzere Halkevi'yle alakaları azdır. Muallimler Halkevi'ne gelmiyorlar ve vazife almıyorlar. Halkevi'nde vazife almayı angarya telakki ediyorlar. Benimsemiyorlar. Halbuki Muğla merkezinde bir orta mektep ile 4 tane ilk mektep vardır. Muallim yekûnu 43 kişi olduğu halde, Halkevi'nde vazife alan birkaç kişidir. Yerli muallimlerin de Halkevi'ne devamları azdır. Bayan muallimler dahi merasim günlerinde Halkevi'ne gelmemektedirler. Doktorlar çok iyi mesaide bulunmaktadır.⁷⁶⁴

Kadın öğretmenlerin, muhitin ahlak anlayışı nedeniyle Halkevi'ne uğramadıkları, tiyatro çalışmalarına da yine bu nedenle katılmadıkları tahmin edilebilir. Öyleyse, sadece birkaç öğretmen ve doktor, Halkevi başkanına yardım ediyordu. Bu şartlar altında ise ancak *eğlenceli* faaliyetler düzenlenebiliyor; ama en azından halk bunlara ilgi gösteriyordu: "Halkevi'nin muhit üzerinde tesiri çok iyidir. Her türlü içtimalar ve müsamereler, konferanslar Halkevi'nde yapılmaktadır. Ve halk çok rağbet etmektedir. Muğlalılar, Halkevleriyle iftihar ederler ve övünürler."⁷⁶⁵

Rıza Levent, Muğla Halkevi'ni bir yıl sonra da aynı durumda bulmuştu. 21 Mayıs 1941 tarihli rapora göre Muğla Halkevi'nde, son altı aydan beri hiçbir çalışma yapılmamıştı. Çünkü başkan, ailesindeki sağlık sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Ancak bu mazeretin hakikati yansıtıp yansıtmaması bir yana, başka hiç kimse de Ev'le ilgilenmemişti. Teftiş esnasında ise başkan istifa etmiş; müfettiş de çalışacağını umduğunu bir kişiyi başkan seçtirmişti:

Çalışma bakımından zaman zaman fazlalaşmakta ve bazan sönük olmaktadır. Son vilayet kongrasından sonra Halkevi riyasetini daha iyi ifa edebileceği ümit edilerek Halkevi riyasetine seçilen Parti İdare Heyeti'nden Eczacı Etem Serim Halkevi riyasetini ele aldıktan sonra Halkevi işlerinde atalet arız olmuştur. Eczacı Etem Serim, ailesinin sıhhî mazeretinden dolayı Halkevi işleriyle alakadar olamamış,

⁷⁶⁴ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 118.

⁷⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 118.

Halkevi İdare Heyeti şubelerinin komiteleri, içtimalarını yapamamışlardır. Halkevi'nin çalışmalarındaki bu durgunluk dört ay devam etmiş ve bu müddet zarfında Halkevi'nin faaliyetiyle hiç kimse alakadar olmamıştır. Teftişe başladığım bir buçuk ay mukaddem [önce], Halkevi'nin durgun ve âtıl vaziyetini görerek Halkevi'nin faaliyete geçirilmesine teşebbüs ettim. Ve ailesinin sıhhi mazeretinden dolayı Etem Serim'in talebi üzerine Halkevi riyasetinden istifası kabul edilerek yeniden idare heyeti azaları arasından Avukat Ahmet Toker Halkevi riyasetine geçirilmiş ve bu arkadaş hemen faaliyete geçerek şube komitalarını harekete getirmiş ve Halkevi yine çalışmaya başlamıştır. Faaliyette bulunmayan bazı şubelerin reisi ve azaları da yeniden seçtirilmiştir.⁷⁶⁶

Etem Serim'in, çalışmadığı halde, istifa etmek için neden altı ay beklediği bilinmiyordu. Üstelik ne partinin ne Halkevi'nin idare heyeti üyeleri ne de memurlar ve öğretmenler bu süre zarfında Halkevi'yle ilgilenmişti. Dolayısıyla, *münevverlerin* Halkevi'ni umursamadığı düşünülebilirdi. Çünkü bu münevverler, ancak müfettişin başkanı değiştirmesinin ardından Ev'le ilgilenmeye –veya ilgilenir görünmeye– başlamıştı ki bu durum, Etem Serim'in neden istifa etmediğini de açıklayabilirdi. Başkan istifa etse de etmese de hiç kimse Ev'le ilgilenmeyecekti:

Vilayet İdare Heyeti de vaziyete yakından alakadar olmakla ve yeni reisin çalışmalarına müzaherete başlanmıştır. Memurların ve muallimlerin alakaları da yeniden başlamıştır. Memurlar arasında bilhassa Sıhhat Müdürü Nazmi Özbek, hastane doktorları ve orta mektep ile ilk mektep muallimleri; Halkevi şube komitelerinde fiilen vazife almış[lardır].⁷⁶⁷

Müfettiş, idare heyeti üyelerinin mesleklerinden dolayı, Halkevi'ndeki görevler için gereken vasıflara sahip olduklarını düşünmekte ve yeni başkanın da iyi çalışacağını *ümit etmekteydi*:

Yeni Halkevi Reisi ve idare heyetiyle azaları, şube komitalarının Halkevi çalışmalarına ehemmiyet vermekte oldukları ve yeni aza kaydile Halkevi'nde çalışmak üzere birçok faal unsurlar alınmakta oldukları müşahede edilmektedir.

Halkevi İdare Heyeti azaları, deruhte ettikleri işin ehlidirler. Hemen hepsi yüksel tahsil görmüş kimselerdir. Halkevi bu son altı ay zarfında çalışma yapamamış ise de yeniden faaliyete geçmiştir. Ve şubelerin komita azalıklarına yeniden daha çok çalışacak arkadaşlar seçilmiştir. Yeni seçilen Halkevi Reisi de lâıyk olduğu derecede çalışacağı ümidini vermektedir.⁷⁶⁸

⁷⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 80.

⁷⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 80.

⁷⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 82.

Ancak müfettişin, bir önceki Halkevi başkanı ve idare heyeti üyelerini de çalışacaklarını ümit ederek seçtiğini; bu kişilerin ise bütçe ve bina yeterli olmasına rağmen hiçbir çalışma yapmadığını unutmamak gerekir:

Parti bütçesinde Halkevlerine yardım olarak konulan tahsisat tamamıyla kazalara gönderilmiş ve Muğla Merkez Halkevi'ne de mesarifat-ı umumiyesi için 2.000 lira tediye edilmiştir. Bu Halkevi için Parti bütçesinde 4.713 lira görülmekte ise de bu paranın 2.100 lirası yine Muğla Halkevi'nin borcu olarak tediye edilmiş olmakla bugüne kadar Muğla Halkevi'ne verilen miktar para 4.100 liradır. Bu Halkevi'nin 600 lira istihkakı kalmaktadır ki bu paradan bir kısmı daha tediye imkânı görülmektedir. Diğer kalacak miktar tasarruf edilecektir.

[...]

Muğla Halkevi binası, memleketimiz dâhilinde bulunan hemen bütün Halkevlerinin binasından mükemmeldir.⁷⁶⁹

Bütçe, kazalardaki Evlerin ve Odaların bütçelerinden çok daha geniştir; bina da “hemen bütün Halkevlerinin binasından mükemmel”di. Üstelik *münevver* eleman da vardı: “Muğla’da her şube için eleman vardır. Burada orta mektep ve üç adet ilk mektep bulunduğundan, muallimlerin yekûnu büyük bir miktar tutar. Burada serbest meslekte çalışanları da çoktur. Bunlardan istifade edilmektedir.”⁷⁷⁰ Bir diğer ifadeyle: “Bina, bütçe ve eleman noksanlığı yok”tu. “Hepsi tamam ve kâfi” idi.⁷⁷¹ Bütün bunlara rağmen Muğla Halkevi’nde, altı aydan beri hiçbir faaliyet yoktu. Bu durum da çalışmak isteyen kadroların bütçe ve binadan daha önemli olduğunu bir kez daha kanıtlıyordu. Çünkü çoğu yerde halk faal olmayan Halkevlerine bile ilgi gösteriyor, buralarda toplanıp vakit geçiriyordu. Keza Muğlalıların da Ev’e ilgi gösterdiği ve çalışmaların tekrar başlaması üzerine yine buraya gelmeye başladıkları anlaşılıyordu: “Binanın halk üzerinde yaptığı tesir ve bıraktığı intibağ ve halk tarafından gösterilen rağbet derecesi çok iyidir. Halkevi’nin çalışmalarında hasıl olan dört aylık durgunluk umumî tesiri mucip olmakta idi. Yeniden başlayan faaliyetten dolayı hususile gençler çok memnundur. Ve rağbet artmaktadır.”⁷⁷² Belli ki burası sırf gençler için değil; taşra hayatından bunalan herkes için bir sığınak olmuştu:

Muğla Halkevi 8 şube olarak açılmıştır. Yalnız müze ve sergi şubesi açılmamıştır. [...] Bu sekiz şube[de], ayrı ayrı ve zaman zaman bazı faaliyetler görünmekte ise de

⁷⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 80–82.

⁷⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 93.

⁷⁷¹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 82.

⁷⁷² BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 82.

umumiyetle Halkevi çalışmasında bariz bir durgunluk vardır. Şubeler faaliyet gösterdikçe halkın alaka gösterdiği görülmektedir.

Bu Halkevi şubeleri, muhitin takat ve ihtiyacından fazla değildir. Esasen Muğla halkı çok sakin ve mütevazı bir hayat yaşatmaktadır. Münzevi, asude [sakin] bir hayatları vardır. Gezecek, eğlenecek yerleri yoktur. Bu memlekette iş hacmi az olduğundan ve toprakları da az olduğundan, çok ekonomik bir hayat yaşarlar. Umumî hayat durgundur. Sosyete hayatı yoktur. Halkevi'nin faaliyetine ihtiyaçları vardır. Halkevi bu muhitte çok nafi [faydalı] olur. [...]

Halkevi'nin muhitte yaptığı intiba çok iyidir. Binanın çok itina ile yapılmış, cazip bir duruşu vardır. Bütün Muğlalılar bu Halkevi binasile iftihar ederler. Bilhassa köylüler ve fakir halk, gün geçtikçe Halkevi'ni daha çok benimsemektedirler. Radyo dinlemeğe gelenler ve kitap okuyanlar gün gün çoğalmaktadır [sic].⁷⁷³

3.2.2.10. Malatya (1940): Halkla Alay Eden, Halkevi İşlerini Angarya Kabul Eden Memurlar

CHP Maraş Bölgesi Müfettişi ve Trabzon Mebusu Mithat Aydın'ın 18 Temmuz 1940 tarihli raporundan anlaşıldığına göre “vilayet merkezi olan Malatya ile Darende, Arapkir, Pötürge, Adıyaman kazalarında birer Halkevi ve Kahta'da bir Halkodası var”dı.⁷⁷⁴ Bunlar arasından Malatya Halkevi'nin kadrosu *münevverlerden* oluşuyordu:

Malatya Halkevi İdare Heyeti: Vilayet Parti İdare Heyeti'nden Şevki Sözen reis olmak üzere Muallim Bayan Melahat (Yayın), Maarif Müdürü Lütfullah (Temsil), Ziraat Bankası Müdürü Cevat Som (Yardım), Gazi İlk Mektep Öğretmeni İsmail Kotan (Müze), Ahmet Fırat (Spor), Avukat Hüsnü Tolan (Dil), Baytar Müdürü Zeki Malkoç (Köy), Evkaf Müdürü Ömer (Müzik), Trahom Doktoru Nejdet Sezen'den (Kurs) teşekkül etmektedir.⁷⁷⁵

Ancak bu kişiler, müfettişe göre işlerinin ehli olmalarına rağmen “Halkevi işlerinde fazla bir enerji ve ahenk görülmemekte”ydi.⁷⁷⁶ Benzer şekilde, *münevver* sayılan diğer memurlar da Halkevi'ne ilgi göstermemekte, memur aileleriyle yerli ailelerin Halkevi'nde bir araya gelmesini sağlayacak aile toplantıları bu yüzden düzenlenememekteydi. Bazı ailelere göre bu toplantıların düzenlenememesinin bir nedeni de memurların, kaba konuşan Malatyalılarla alay etmesiydi:

Takriben yirmi gündür buradayım (Malatya), bu müddet zarfında bir aile içtimaı ile iki konferans verilebildi. Aile içtimasında vali ve birkaç memur, aileleriyle iştirak ettiler. Takriben 15 kadar da yerli, ileri gelen halk yine aileleriyle geldiler. Bu içtima Malatya için yepyeni bir mesele olmuştur. Bu zamana kadar yerli aileler, memur

⁷⁷³ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 93.

⁷⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 30.

⁷⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 31.

⁷⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 31.

aileleriyle, bizi alay ediyorlar diye müşterek içtimalarda bulunmaktan çekinirlermiş; fakat o akşam pekâlâ görüldü ki samimi bir aile içtimalı yapılabilecektir [*sic*].⁷⁷⁷

Müfettişin edindiği kanaate göre ise gerek bu toplantıların gerek başka faaliyetlerin yapılmamasının nedeni, memurların halkla alay etmesinden ziyade, hem memurların hem de halkın, Halkevi'yle ilgilenmeyi angarya olarak algılamasıydı. Durgunluğun diğer bir nedeni de binanın yetersizliğiydi:

Burada henüz bir gösteri yapılmış değildir. Bunların yapılmamasındaki esbabı [sebepleri] aradım, bu yerli ailelerin kaba konuşmaları meselesinden ziyade yapılan iş, kalben doğmuş bir vazifenin ifası değil; “Böyle yapmak lazım imiş,” denmesinden ve angariye kabul olunmasından ileri geldiği anlaşılıyor. Konferanslarda da pek az sami [dinleyici] bulunuyor, bunlar da belki buna karşı bir cemilekârlık [iyilikseverlik] olarak gelen zevattır [*sic*]. (Halkın Halkevi'ne gelmemelerinin sebeplerinden birisi[ni] de binasızlık teşkil ediyor. Herhalde buraya modern bir Halkevi yapılması [lazım] gibi telakki ediyorum.)⁷⁷⁸

“Halbuki Halkevlerimiz, Kâbe-i din-i dünyevimiz olmalıdır,” dese de müfettiş, sonuçta Malatya Halkevi'nin, “muHITE maatteessüf fazla uygun” olduğunu, yani “bir yenilik göstermekten uzak” olduğunu düşünüyordu.⁷⁷⁹ Diğer bir ifadeyle, muhiti dönüştürmesi beklenen Halkevi, muhit tarafından dönüştürülmüştü. Vilayet merkezi için “vaziyet böyle olduktan sonra kazaların ne halde olacağı, evvelden anlaşılabilir”di.⁷⁸⁰ Örneğin Darende Halkevi İdare Heyeti'nin “bir radyo masasıyla radyodan maada bir şeyleri yok”tu. “Burada ve Pötürge'de, Parti ve Halkevi aynı binayı paylaşmak”taydı. “Yalnız Kahta Halkodası “kendisine bir bina yapabilmiştir,” diyordu müfettiş, “[p]ek zavallı olan bu bina, Kahta'nın belki bir sarayıdır. Binasızlıktan dolayı, hükümet ve Partimiz, Kahta'da oturan memurlarına acımalıdır.”⁷⁸¹ Bu şartlar altında ise halk, Halkevlerine sadece radyo dinleyip savaşın gidişatını öğrenmek için gidiyordu: “Yalnız bu cihan harbi tesiri ile, radyosu olan Halkevlerine rağbet tezayüt etmiştir [artmıştır]. Her öğle ve akşam, bir sınıf halk salonları doldurarak havadis dinlemeye gelmekte ve havadisten sonra dağılmaktadır.”⁷⁸² Gerçi müfettiş, “bir kısım köylülerin, ‘Halkevi bizim evimizdir,’ dediklerine bizzat şahit” olmuştu. Ancak köylülerin bunu, yerel parti yöneticileri tembih

⁷⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 30.

⁷⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 30.

⁷⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 31.

⁷⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 30.

⁷⁸¹ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 31.

⁷⁸² BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 30.

ettiği için söylemiş olmaları muhtemeldi. Zira bazı Halkevlerine, *sadece teftiş nedeniyle* rağbet ediliyordu: “... bir kısım yerlerde, ben ayrıldıktan sonra Halkevlerine kimsenin uğramadığını öğrendim. Rağbet azdır.”⁷⁸³

3.2.2.11. Çoruh (1940): Halkevi’nde Vazife Alan Üç Muallim

CHP Çoruh Bölgesi Müfettişi ve Muğla Mebusu Cemal Karamuğla’nın 11 Haziran 1940 tarihli raporuna göre “Borçka kaza merkezi ile Viçe nahiye merkezinde birer Halkodası” açılmıştı. Ancak ne yerel parti teşkilatları ne de kaymakamlar, Halkevleri ve Odalarıyla ilgileniyordu: “Parti İdare Heyetlerinin en esaslı vazifelerini bu teşekkülleri yaşatmak ve çalıştırmak işi teşkil etmektedir. Buna mukabil, bilhassa idare âmirlerinin alakası zayıftır.”⁷⁸⁴ Dolayısıyla kaymakamlara bağlı memurların da Halkevleri ve Odalarına ilgisiz kaldığı tahmin edilebilirdi. Nitekim müfettişe göre: “İdare âmirlerinin bigâneliği, bugünkü vaziyetin en birinci sebep ve âmilî” olmuştu.⁷⁸⁵ Söz konusu “vaziyet” ise son teftişten beri Halkevlerinin gerektiği kadar çalışmadığını gösteriyordu: “Beş aylık bir devre zarfında Halkevlerinin yaptığı işler, çalışma planlarını tamamen tatbik etmiş oldukları kanaat ve emniyeti verememektedir.”⁷⁸⁶ Üstelik kaymakamların, bazı *lokal politika cereyanları* nedeniyle parti ve Halkevi’yle ilgilenmediği de düşünülebilirdi: “Bunlardan, hissî ve manasız sebeplerle Parti İdare Heyetlerine karşı vaziyet almış bulunanları da hesaba katarak bütün bunları bertaraf edecek yeni ve esaslı direktiflere ihtiyaç vardır.”⁷⁸⁷ İdare âmirlerinin Halkevleriyle ilgilenmesi, merkez tarafından sağlanmalıydı. Halbuki Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, öğretmenlerin Halkevleriyle ilgilenmesi için bir bildiri yayımlamış; ama Artvin ve Hopa’da, “bir iki istisna” dışında bunu ciddiye alan öğretmen çıkmamıştı:

Artvin[’de] sekiz orta mektep ve on ilk mektep muallimi vardır. Buna mukabil Halkevi’nde vazife alan orta mektepten bir, ilk mektepten de iki muallimdir. Sayın Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel’in meslektaşlarına, Halkevlerinde vazife almaya davet eden tebliğlerine Artvin ve Hopa merkezlerindeki muallim gruplarının bir iki istisna ile asla kale almamış olmalarına üzülmemek mümkün değildir [*sic*]. Daha büyük merkezlerdeki daha yüksek profesörlerin bu işe daha yakından alakalarını

⁷⁸³ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 31.

⁷⁸⁴ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 13.

⁷⁸⁵ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 16.

⁷⁸⁶ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 15.

⁷⁸⁷ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 16.

gördükçe bu arkadaşların bugünkü istiğnalarına [tenezzül etmemelerine] ve bigâneliklerine haklı bir sebep bulmak çok güçtür.⁷⁸⁸

Gerçi Artvin'deki *münevverler*, çalıştıkları dairelerden çıkınca “daima” Halkevi'ne gidiyordu; fakat burası, onlar için bir kahvehaneden veya bir *memurin kulübünden* ibaretti: “... Artvin Halkevi bu merkezin yegâne toplayıcı bir müessesesi[si]dir. Bütün memurlar ve münevverler daima buradadır. Fakat bunlar, kütüphaneden ziyade umumî salonun bilardo ve satrançları başında ve çalışma odalarından ziyade sinema salonunda toplanmaktadırlar.”⁷⁸⁹ Nitekim bu münevverlerin çoğu, şubelerde aldıkları görevleri de yerine getirmiyordu:

Halkevleri ve Halkodaları idare heyetlerini teşkil eden zevat işlerinin ehlidirler. Fakat mesailer, ehliyet ve şahsiyetlerle mütenasip [uyumlu] değildir. Artvin Halkevi'nde yeni reis, Kaydı Çelik'tir [*sic*]. Azalar; Maarif Müdürü Hamdi Arda, Orta Mektep Müdürü Muzaffer Alpan, Müdde-i Umumî Hakkı Sunata, Tüccardan Hamdi Hamzaoğlu, İnhisar Memurlarından Mehmet Bilgetürk, Orman Mühendislerinden Kâmil ve Azmi, Bando Muallimi Hasan Şener ve Edip Dinç'tir. Bunlardan Hamdi Arda, halk dershaneleri ve kursları; Muzaffer Alpan, dil tarih edebiyatı; Hakkı Sunata, kitapsaray; Mehmet Bilgetürk, gösteriti; Kâmil Ergintan, müze ve sergiyi idareye devam etmekte; Hamdi Hamzaoğlu sosyal yardımda, Hasan Şener arda, Edip Dinç köycülükte, Azmi sporda yeni vazife almış bulunmaktadırlar. Bu arkadaşlar arasında, bugün için işini canla başla başarmakta devam eden yalnız Müdde-i Umumî Hakkı Sunata, Mehmet Bilgetürk ve Hasan Şener'dir. Diğer arkadaşlar maalesef alakasızdırlar.⁷⁹⁰

İdare heyeti üyelerinin kim olduğuna bakılırsa *münevverlerin* Artvin Halkevi'yle yakından ilgilendiği düşünülebilirdi; ama *yaşanan*, bunun tam tersiydi. Bu münevverlerin bir kısmı, gerçekten idealist olduğu için şubelerde görev alıp, mevcut şartlar altında Ev'in çalışamayacağına kani olduktan sonra burayı kahvehane olarak kullanmaya başlamış olabilirdi; bir kısmı da âmirlerinin uyarısı sonucu veya onların gözüne girmek için veyahut da *lokal politika cereyanları* nedeniyle –zaten çalışmaya niyetleri olmadığı halde– şubelerde görev almış olabilirdi. Fakat Ev'le ilgilenmemelerinin nedeni ne olursa olsun, ilgisizliğin sonucu aynıydı: “Artvin Merkez Halkevi'nde geçen defa görülen canlılık bugün az çok zaafa uğramış bir vaziyettir.”⁷⁹¹ Dolayısıyla Ev tamamen âtil olmasa da çalışmalar; konferans, müsamere, düğün vb. etkinliklerden ibaretti: “Bu Ev'in

⁷⁸⁸ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 16.

⁷⁸⁹ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 16.

⁷⁹⁰ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 14.

⁷⁹¹ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 15.

son beş aylık faaliyeti; sekiz sinema, 8 konferans, 1 kayak sporu, bir atlı gezinti, bir düğün merasimi, 2 müsamere, 2 millî gün tesidi [kutlaması], 4 aile toplantısı, bir çocuk müsameresi, 2 çocuk balosu inhisar etmektedir [sic].”⁷⁹² Gösterilen sekiz filminden üçü, Ankara’dan gönderilen “terbiyevî” filmlerdi; geri kalan beşini parti para ödeyerek getirip, ücretsiz olarak halka göstermişti: “Sinema 937’de temin edilmiştir. Salon iyi ve müsaittir. Fakat merkezden şimdiye kadar bir Hatay ve bir de 19 Mayıs filmi gönderilmiştir. Ayrıca bir de sıhhat filmi vardır. Bunlardan mâadâsını [gerisini] parti teşkilatı para ile getirip halka meccanen göstermiştir.”⁷⁹³

Anlaşılan o ki müfettiş, Ev’le daha fazla ilgilenip çalışmaları artırmaları için şubelerde görevli *münevverleri* uyarılmış; *münevverler* ise *Ankara’nın taşraya pek de ulaşamadığını bildiklerinden olacak, müfettişi terslemişlerdi:*

Vazifedar arkadaşların, Halkevi’ndeki mevcudiyetlerini, bu Ev’i idare ve ihya eden yegâne kuvvet sayacak kadar hodbin [kibirli, bencil]; ihmal edilmiş bir işin hatırlatılmasını, izzet-i nefse giran gelen [gurura ağır gelen] bir müdahale ve kabiliyet-i tatbikiyesi olmayan bir teklifin idarece kabulüne imkân bulunamamasını, iğbirar [tenezzül etmeme] ve lakaydiye sebep tutacak kadar dar düşünceli olmaları; idare heyetlerimizi müşküllerle karşılaştıran birer hadise mahiyetini almaktadır.⁷⁹⁴

Acaba *münevverlerin* sunduğu, “kabiliyet-i tatbikiyesi olmayan” teklif neydi? Yoksa *münevverler*; mevcut şartlar altında Halkevi’nin bundan daha fazla çalışamayacağını, çalışabilmesi için yapılması gerekenleri mi söylemişlerdi? Diğer bir deyişle: Müfettiş mi haklıydı, *münevverler* mi? Cevabı öğrenmek mümkün değildir. Ancak haklı da olsalar haksız da olsalar *münevverlerin*, müfettişle, yani Ankara’yla *kendilerinden emin bir şekilde* konuştukları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise Ankara’nın da en az kendileri kadar Halkevi’ni ihmal ettiğini düşünmeleri olabilir. Çünkü Maarif Vekili, öğretmenlerin Halkevleriyle ilgilenmesi için bir tamim yayımlamış; bu çağrı karşılık bulmadığı halde öğretmenlere hiçbir ceza verilmemişti – ki bu sadece Artvin’deki durumdu. Halkevi’nin sineması vardı ama 1937’den beri, yani üç yıldan beri Ankara’dan sadece üç adet “terbiyevî” film gönderilmiş, halka ücretsiz gösterilen diğer filmleri, yerel parti teşkilatı, kendi bütçesinden ödeyerek getirmişti. Görevlerini kötüye kullanan idare âmirlerinin ise

⁷⁹² BCA 490-1-0-0/996-848-1, 15.

⁷⁹³ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 15.

⁷⁹⁴ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 15.

–çoğunlukla– sadece görev yerleri değiştiriliyordu. Dolayısıyla Artvin Halkevi’nin, bu şartlar altında ancak bu kadar çalışabileceği düşünülebilirdi.

3.2.2.12. Tokat (1940): “Münevver Adamlardır. Kifayet Ederler. Fakat Çalışmamışlar.”

CHP Sivas Bölgesi Müfettişi ve Kars Mebusu Z. Orhon’un 30 Aralık 1940 tarihli raporunda, Tokat Halkevi’nin uzun süre binasız kaldığı; daha sonra Vali sayesinde bir bina yaptırıldığı yazıyordu. Müfettişe göre “[b]irkaç günlük işi kalan bina, şimdilik ihtiyaca kâfi” idi. Halkevi elemanları hakkında ise “Münevver adamlardır. Kifayet ederler,” demişti müfettiş; “Fakat çalışmamışlar.” Elemanlar içinde “mevcudiyet ve ehliyet gösteren olmamış”tı. Bu *münevverler*, şimdiye kadar binasızlıktan dolayı çalışmamış olabilecekleri gibi Halkevi işini bir angarya olarak görmüş veya Ev’in, muhitin takat ve ihtiyacından fazla olduğunu düşündükleri için de çalışmamış olabilirdi. Ancak neden ne olursa olsun, sonuç aynıydı. Ortada, halkın gidebileceği bir Halkevi yoktu: “Bir tesir gösterilmediği için intiba ve rağbet hakkında bir şey denilemez.”⁷⁹⁵ Bu durumun ortaya çıkmasında Parti Vilayet İdare Heyeti’nin tutumunun da etkisi olabilirdi. Gerçi münevverler gibi partililerin de “[s]evgi ve alakaları var”dı.⁷⁹⁶ Fakat bu *sevgi ve alakanın* pratikte bir karşılığı yoktu: “Parti prensiplerini yaymak hususunda hiç çalışmamışlardır. *Yeşilürmek* gazetesi kapalı duruyor. Bunun çıkmasını da tanzim edememişler.”⁷⁹⁷ Kısacası Tokat Halkevi, münevverlerin ilgisizliği yüzünden âtlı kalmıştı.

3.2.2.13. Ilgın (1941): Halkevi’ne Bilhassa Alaka Göstermeyen Âmir ve Memurlar

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül’ün 1 Ocak 1941 tarihli raporuna göre Ilgın Halkevi’nin üç şubesi olsa da “esaslı bir çalışma görünmemekte”ydi.⁷⁹⁸ Çünkü bütçe ve bina yeterliydi,⁷⁹⁹ ama *münevverler* ilgisizdi: “Hükümet âmir ve memurları da alakalı görünüyorsa da bilhassa devamsızdırlar. Halkevi’ne gelir teminine lazım olduğu kadar çalışmamışlardır. Belediye bütçesine Halkevi için 150 liradan fazla para koymayı temin etmemişlerdir. Vilayetten 430 lira

⁷⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 82.

⁷⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 85.

⁷⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 85.

⁷⁹⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70.

⁷⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 71.

temin edilmiştir.”⁸⁰⁰ Bununla birlikte halkın ve *münevverlerin*, Ev’den tamamen uzak durduğu da söylenemezdi: “Halkın ve memurların devamı ancak radyo neşriyat saatlerine inhisar etmektedir. Bu sebeple idare heyeti azaları, üzerlerine aldıkları vazifelerde ehliyet göstermemişlerdir.”⁸⁰¹ Müfettiş ise –belki de halk sırf radyo dinlemek için bile olsa Halkevi’ne gelmeye alıştığı için– faaliyet olursa halkın ilgi göstereceğini düşünmüştü: “Mevcut üç şube canlanır ve çalışırsa halkta rağbet uyanacaktır.”⁸⁰² Bu nedenle de bütün memurları bir arada gördüğü zaman Halkevi’ni faaliyete geçirmelerini istemişti. Memurları *yakaladığı* yer ise parti kongresiydi ve hepsinin orada olması, müfettişe göre “parti işlerinde biraz ilerleme” olduğunun kanıtıydı:

İlgın parti işlerinde biraz ilerleme vardır. Fakat Halkevi canlaşmamıştır [*sic*]. Bu defaki kongrelerinde, başta kaymakam olmak üzere bütün memurlar hazır bulundular. Bu fırsattan istifade ederek Halkevi’nden beklediklerimizi ve İlgın Halkevi’nin bugünkü sönük vaziyetini anlattım. Hepsi sıkılır gibi oldular ve alaka ve devamlarını vadettiler.⁸⁰³

Nitekim Halkevi Başkanlığına gönderdiği yazıda Genel Sekreter de münevverlerin ilgi göstermelerini gerektiğini ima etmişti. Ama işlerin pek de düzelmeyeceğini tahmin etmenin verdiği karamsarlıktan olsa gerek, en azından asgarî seviyede çalışılmasını *tavsiye etmekle* yetinmişti:

Bölge Müfettişimizin Halkevinize ait raporunu tetkik ettim:

Halkevinizin, beklenen çalışmaları gösteremediğini müşahede etmekle müteallimim [elem duymaktayım]. Mevcut şubelerinizin azlığı, mesainin ve elemanların buralarda teksifi [yoğun olması] noktasından lehte bir hal olmasına rağmen müspet ve inşirah [ferahlık] verici neticelerin alınmamasını ne suretle izah mümkün olur, bilmiyorum.

Mesainin hiç değilse ‘asgarî plan’a göre tanzimini tavsiye ederim.⁸⁰⁴

3.2.2.14. Gerze (1941): Bütün İşi Halkevi Başkanına Yıkan Münevverler

CHP Sinop Bölgesi Müfettişi ve Sivas Mebusu Hikmet Işık’ın 4 Haziran 1941 tarihli raporuna göre Gerze kazasındaki kaymakam ve maarifçiler Halkevi’yle ilgileniyordu. Hatta maarif memuru ve başöğretmenler bazen Halkevi’nde konferans bile veriyordu:

⁸⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70.

⁸⁰¹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 71.

⁸⁰² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 71.

⁸⁰³ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 71.

⁸⁰⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 60.

“Kaymakam Azmi Özer’in Halkevi’ne olan rabıtası şayan-ı memnuniyettir. Halkevi’ne sık sık uğramakta ve gerekli işlerde Halkevi heyetine yardımını esirgememektedir. Maarif memuru ve başmuallimlerin üzerlerine düşen vazifeleri ihmal etmedikleri görülmüş, bunlar vakit vakit Halkevi salonlarında konferanslar ve müsamereler tertip etmekte ve Halkevi’nin mesaisini, asgarî çalışma programı içinde, verimli kılmaya gayret göstermektedirler.”⁸⁰⁵

Bazı ileri gelen münevverler, Halkevi İdare Heyeti üyesi ve şube başkanıydı. Hatta birçok yerde Halkevi’ne karşı tavır takınan Adliye mensupları da bu münevverlerdendi. Ne var ki bu kişiler görevlerini yerine getirmiyordu:

Halkevi İdare Heyeti’nde bulunanlar, aldıkları vazifelerin ehlidirler. Bilhassa idare heyetinde bulunan Müddeiumumî [Savcı] Hikmet Ors, Hâkim Hamdi Çolakoğlu, Hükümet Tabibi Ali Kabalak; Halkevi’ne faydalı olacak unsurlardır. Ancak gerekli alaka ve çalışmaları yapamamaktadırlar. Başkanı buldukları şube heyetlerini toplayıp çalışmalara sevk edememekte ve hemen bütün çalışma kısımlarını Halkevi reisinin üzerine bırakmakta oldukları anlaşılmaktadır. Muhtelif ve münasip vesilelerle Halkevi’ne faydalı olmaları tavsiye ve temennileri yenileyip ve Halkevi reisine muhitin münevverleri olmak itibarile mesailerinden azamî istifadeye çalışmasını tavsiye ettim.⁸⁰⁶

Müddeiumumî, hâkim ve hükümet tabibinin, Halkevi işleriyle, diğer işlerinin yoğunluğundan dolayı mı ilgilenemediği; yoksa bazı *lokal politika cereyanları* nedeniyle, sadece Halkevi’nin dışında kalmamak için mi idare heyetine girdikleri belli değildi. Ancak müfettiş, bu kişilerin Halkevi’ne faydalı olmalarına yönelik tavsiye ve temennilerini *yenilediğine* göre, durumun epeydir böyle olduğu düşünülebilirdi. Yine de halk, münevverler Ev’e faydalı olmasa bile, gazete okumak ve radyo dinlemek için buraya geliyordu. Konferans ve temsillere gösterilen ilgi de iyiydi. Ayrıca, kazanın umumî işleriyle ilgili toplantılar da burada yapılıyordu:

Halkevi şubeleri muhitin ihtiyaç ve takatına uygundur [*sic*]. Halkevi’ne rağbet çok iyidir. Halk ve bilhassa köylüler salonu doldurmakta, salondan, kütüphaneden ve gazetelerden istifade etmektedirler. Radyosu muntazam işlemekte ve halkın devamında müessir olmaktadır. Konferanslara rağbet iyidir. Bilhassa müsamerelere fazla alaka gösterilmekte ise de bayan eleman bulamamak yüzünden bu iş arzuya uygun yürümektedir. Mamafih Halkevi günden güne hareketli hale gelmekte ve halkın rağbet ve alakasını arttırmaktadır. Mahallî ve umumî işlerine ait bütün

⁸⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1003-872-1, 31.

⁸⁰⁶ BCA 490-1-0-0/1003-872-1, 31.

hareketler Halkevi binasında yapılmakta ve toplantılara, çalışmalara sebep olmaktadır.⁸⁰⁷

3.2.2.15. Karabük (1941–42): Aydınlanmak Yerine Eğlenmekle Meşgul Olan İşçiler

1941’de seçim bölgelerini gezen Zonguldak mebusları, Karabük Halkodası’nın çalışmadığını görmüştü.⁸⁰⁸ Mebuslar, “Kazalarla nahiyelerdeki Parti ve Halkevleriyle Halkodalarının, muhitlerinin kabiliyet ve müsaadesi ve teşkilatta faal vazife deruhte edenlerin şahsî kudret ve feragatleri ölçüsünde çalışmakta” olduğunu yazmıştı.⁸⁰⁹ Öyleyse Karabük’teki parti kadrosunun, “şahsî kudret ve feragat”ten yoksun olduğu, yani Halkodası’yla ilgilenmediği düşünülebilir. Halbuki yeni kurulan bu *sanayi kasabası*, Halkodası tarafından aydınlatılması gereken işçilerle doluydu. Ama Halkodası âtıl kalınca bu işçiler, kendilerini “sefahate”, yani *eğlenceye* kaptırmıştı:

Demir ve çelik fabrikalarının kuruluşuyla beraber inşasına başlanan ve kısa bir müddet içinde vücut bulan Karabük kasabası, ahvalin müşkül ve gayri müsait şartları içinde dahi büyümekte ve inkişaf etmektedir. Binlerce işçinin birleştiği ve barındığı bu yerde işçiler, iş zamanları hâricinde kahve köşelerinde ve başka yerlerde kâğıt ve kumar oynamak ve işittiklerimize göre umumî ahlakı zaafa uğratacak vaziyetlere düşmek yolunda kendilerini israf ve sefahate kaptırmaktadır. Bunları bu fena itiyatlara [alışkanlıklara] kapılmaktan mümkün olduğu kadar koruyup kurtarabilecek, ancak buradaki Parti ve Halkevi teşkilatıdır. Şayan-ı şükrandır ki Parti ve Halkodası dar bir odadan kurtarılmış ve oldukça geniş ve müsait bir binaya nakledilmiştir. Ama burası için bu da ihtiyaca cevap verecek kifayette değildir. Herhalde burada teşkilatı tevsi [genişletmek] ve takviye etmek ve bunun için şimdiden müsait bir arsa tedarikiyle bir Parti ve Halkevi binası inşa etmek lazımdır.⁸¹⁰

Görülüşü gibi münevverler tarafından aydınlatılmayan işçiler, vatan sevgisi ve millî bilinci bir kenara bırakıp eğlencenin esiri olmuştu. Onları bu esaretten ancak parti kurtarabilirdi; ama parti ve Halkodası kadrolarını dolduran münevverler, olan bitene ilgisiz kalıyordu. Demek ki bu münevverler de aynı iptilanın esiri olmuştu. Artık daha iyi bir binası olduğu halde Karabük Halkodası belli ki eğlenceli bir yer değildi ve gerek memurlar gerek işçiler buraya gelmektense eğlenmeyi tercih ediyordu.

⁸⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1003-872-1, 31.

⁸⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 11.

⁸⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 12.

⁸¹⁰ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 12.

Şerafettin Karacan'ın 14 Mayıs 1942 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla, Karabük Halkodası'nın âtil kalmasının bir nedeni de parti başkanı ile aynı zamanda nahiye müdürü olan Halkodası başkanı arasındaki geçimsizlikti: "... Karabük'e gelince, parti nahiye İ.H. [idare heyeti] reisiyle oda reisi olan nahiye müdürünün araları soğuk olduğundan partinin alakası bu sebepten tezahür edememiştir. Nahiye müdürünü alakasızlığı ise, başında bulunduğu odanın hiçbir faaliyet gösterememiş olmasından bellidir."⁸¹¹ Bu durum ise münevverlerin, bu bağlamda nahiye müdürünün, Halkevi veya Halkodası'yla ilgilenmemesinin farklı nedenleri olabileceğini gösteriyordu.

3.2.3. Memurin Kulüpleri

Çoğu Halkevi'nin gerektiği gibi çalışmamasının başlıca nedenlerinden biri; Ev faaliyetlerinde aktif görev alacak, daha doğrusu bu faaliyetlerin yürütülmesini sağlayacak vasıflarda –yani *münevver*– eleman bulunamamasıydı. Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bu vasıflar; okuma-yazma bilmek, lise veya mümkünse üniversite mezunu olmak, inkılâpları halka benimsetme idealine sahip olmak ve görev alınan şubenin çalışma alanı hakkında az-çok bilgili olmaktı. Bu vasıflara sahip olan veya olduğu düşünülen kişiler – yani *münevverler*– ise öncelikle öğretmenler de dâhil olmak üzere her kademedeki memurlardı. Bir müfettişin 1933 tarihli bir raporuna yazdıkları, durumu açıkça ortaya koyuyordu: "Memleketimizde münevver adedi [...] henüz pek az olduğundan ve mevcut münevverlerin çoğu ve kıymetlileri de devlet hizmetlerinde müstahdem olduğundan, Halkevlerimizin faaliyeti, birinci derecede, memur ve muallim arkadaşların alaka ve himmetlerine bağlıdır."⁸¹² Ancak gereken vasıflara sahip olan kişiler, yerli halk arasında pek çıkmadığı gibi çoğunlukla memurlar arasında da bulunamıyordu. Nitekim memurlarla birlikte serbest çalışan doktorlar, eczacılar ve avukatlar da münevver sayılıyor ve onların da Halkevleriyle ilgilenmeleri bekleniyordu. Yine de, belirtildiği gibi, "münevverlerin çoğu [...] devlet hizmetlerinde müstahdem"di, yani memurdu. Bununla birlikte memurlar, Halkevi'nde görev almaları için âmirleri tarafından resmî bir şekilde ikaz edilseler bile bunu çoğu zaman dikkate almıyorlardı. Bunun en önemli nedenlerinden biri, memurların çoğunun idealist olmaması; diğeri de Halkevi görevi karşılığında ücret alınmamasıydı; çünkü Halkevi'nde çalışmak, devlet tarafından bir nevi "vatan hizmeti"

⁸¹¹ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 7.

⁸¹² BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 5.

sayılıyordu. Fakat Recep Peker'in 1932'de öngördüğü üzere idealist olmayan memurlar; görevlerinin, karşılığında maaş aldıkları işten ibaret olduğunu düşünüyor, Halkevi görevini angarya olarak algılıyordu.⁸¹³ Bu memurlar nesnel olarak haklı olsalar da *inkılâpçı* devletin bakışından haksız oldukları görülüyordu. Çünkü inkılâpçı devlete bağlı memurlar da inkılâpçı olmalıydı. *Tasarlanan* ile *yaşanan* arasındaki fark da devlet ile memurları arasındaki bu anlayış –veya algılayış– farkına denk düşüyordu. Üstelik bu durumun, Halkevlerinin açılmasından kısa bir süre sonra devlet tarafından da fark edildiği anlaşılıyordu. 1933 tarihli aynı raporda, bu durumdan da bahsedilmişti:

[...] memur ve muallim arkadaşların Halkevlerinde çalışmaları tamamen ihtiyarlarına bırakılmış olduğu cihetle, başlarında çalışkan ve heyecanlı âmirler bulunmayan yerlerde bu arkadaşlar, Halkevlerine karşı alakasız kalmışlardır. Hassaten Adliye memurlarının alakaları her yerde pek gevşektir. Binaenaleyh, memur ve muallimleri Halkevimizde çalışmağa icbar etmek için bazı müeyyideler vazetmek muvafık olur. Bu mecburiyet, muallim hanımların temsillerde rol almalarını da ihtiva etmelidir.⁸¹⁴

Memurların, Halkevi'nde gerektiği gibi çalışmalarını sağlamak için ya başlarına idealist âmirler atanmalı ya da Halkevi'nde çalışmak, yazısız bir şekilde olsa bile, memurluğun görev tanımına dâhil edilmeliydi. Aksi takdirde Halkevi açmamak daha iyi olacaktı; *çünkü çalışmayan Halkevi, buranın pratikte nasıl bir yer olduğunu gösterecekti*: “Çalışacağına kat’i kanaat hâsıl etmedikçe ve yerindeki alakadar zevattan sıkı teminat alınmadıkça hiçbir yerde Halkevi açılmasına müsaade edilmemelidir. Çünkü çalışmayan Halkevlerinin mazarratı, yalnız kendilerinin çalışmamasıyla kalmayıp civar Halkevlerine de fena birer örnek olmaktadır.”⁸¹⁵ Ancak memurlar, Halkevlerini çalıştırmadıkları gibi “memurin mahfili” denen yerlerde toplanıyorlar, yani *kendi evlerini* açıyorlardı. Bu mahfiller, memurların Halkevlerine karşı ilgisizliğinin ayrı bir tezahürüydü:

Halkevi bulunan bazı yerlerde “Memurin Mahfili” namıyla ayrı bir memur yuvasının mevcut olduğu görülmektedir. Memur arkadaşların, Halkevi bulunan yerlerde böyle ayrı bir yuvaları bulunması doğru değildir. Memurların tabii yuvaları, Halkevleri olmalıdır.

⁸¹³ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

⁸¹⁴ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 5.

⁸¹⁵ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 4. Bkz. Âgâh Sırrı Levend'in Niğde/Arapsun Halkevi hakkındaki, 3.5.1941 tarihli raporu ve konu hakkında Genel Sekreterlik'le yapılan yazışmalar: BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 28–30, 38.

Muallimler birlikleri de böyledir. Eğer bu birliklerin mevcudiyetine behemehal lüzum ve zaruret varsa, bunlar Halkevlerinin hâricinde değil, onun çatısı altında bulunmalıdır.⁸¹⁶

Farklı müfettişler tarafından, farklı Halkevleri için hazırlanmış raporlarda da bu memurun mahfillerinden bahsedildiği için sorunun 1933 yılına ve sadece o tarihte var olan Halkevlerine özgü olmadığı anlaşılıyor. “Memurin kulübü” ve “şehir kulübü” olarak da anılan bu mahfiller, memurların mesai saatleri dışında toplanıp içki içtiği ve kumar oynadığı yerlerdi. Memurların bu şekilde eğlenmek için böyle mahfillere ihtiyaçları vardı; çünkü içki ve kumar, Halkevlerinde yasaktı. Erken cumhuriyet döneminin taşra hayatı ve bu dönemde, memurların taşrada nasıl yaşayıp eğlendiği incelendiğinde bu mahfillerin veya kulüplerin varlık nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin, Cevdet Kudret’in *Havada Bulut Yok* romanından, taşrada görev yapan memurların nasıl düşündüğü ve yaşadığı öğrenilebilir. Romanın baş kahramanı olan idealist edebiyat öğretmeni Süleyman, 1930’ların ilk yarısında Kayseri’ye atanmıştı. Kendini tanıtmak için Kayseri Lisesi’ne gittiğinde, Müdür ona tavlâ bilip bilmediğini sormuştu. Süleyman tavlâ bilmediğini söyleyince de Müdür nasihate başlamıştı:

— Aaa, bu kötü! Hemen öğrenmelisiniz. Malum ya burası taşra. İnsan daireden çıktı mı yapacak iş bulamaz. Biz aydınların görülebileceği kimse yoktur ki, gidip beş on laf edesin. Hem zaten akşama kadar bilim içinde boğuluyoruz. İşten kurtulunca insan biraz da eğlenmek istiyor. Eğer tavlâ ile iskambil de olmasa bütün arkadaşların hali haraptır. [...] ⁸¹⁷

Akşam olunca hep beraber “Şükrü’nün lokantası”na gidilmiş, “iki şişe ‘Klüp’ rakısı” açılmıştı.⁸¹⁸ Süleyman içki içmediğini söyleyince, bu sefer tarih öğretmeni Numan Halit nasihat vermişti:

— Kullanmaz mısınız? Ya nasıl vakit geçireceksiniz? Her gün üç buçukta okuldan çıkacaksınız, gece saat on bire kadar ne yapacaksınız? Kitap deseniz, buraya kitap gelmez; gazete deseniz, günün birinde [...] İstanbul’da olup bitenler artık sizi ilgilendirmez olur, orayla bağlantınız o kadar azalır ki her haber yabancı gelmeye başlar. Sinema deseniz sinema yok, tiyatro yok, bar yok, doğru dürüst kerhane bile yok... Evli olsanız anlarım; akşamları işten çıkınca eve gider, saksıdaki çiçekleri sular, bahçedeki ağacın dibini çapalar, karınızla kavga eder, çocuklarınızı derse çalıştırırsınız. Ama bekârsınız; her gün saat üç buçuktan sonra, hele dersiniz

⁸¹⁶ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 5.

⁸¹⁷ Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok*, 18.

⁸¹⁸ A.g.e., 22.

olmadığı gün sabahtan akşama kadar, elinizde kalan zamanı nasıl koruyacaksınız? Bu bir gün, iki gün olsa kolay. Ama bir yıl, üç yıl, beş yıl, her gün saat üç buçuktan sonra ne yapabilirsiniz? Mecbursunuz kahveye gidip tavla oynamaya, lokantaya gidip kahve içmeye, saat on bir oldu mu zıbarıp yatmaya... Burada yeniden hayat yaşanmaz, işte böyle masa başında oturup geçmişteki hayat anlatılır, geçmiş zaman tekrar tekrar yaşanır, ömür aynı noktaya sürtüne sürtüne yıpratılır; biraz oyun, biraz içki, biraz hikâye, zaman zorla doldurulur... [...]⁸¹⁹

Taşrada kitap, sinema ve tiyatro yoktu, ama Halkevi bu eksikleri tamamlamak için vardı. Halkevi için çalışmakla görevli olan memurlar, eğlenmenin yanında, pekâlâ bu eksikleri tamamlayarak da vakit geçirebilirdi. Böylece yaşadıkları yer, taşra olmaktan bir ölçüde kurtulabilirdi. Ama –çok da haksız olmayarak– bir angarya olarak gördükleri Halkevi işiyle ilgilenmek yerine, memurlar kendi istedikleri mekânları açmaya başlamışlardı. Bu nedenle de taşradaki Halkevi, taşra kadar sıkıcı hale gelmişti. Nitekim başka raporlarda olduğu gibi bu raporda da halkın ilgisini çekmek için Halkevi'nin daha eğlenceli bir yer haline getirilmesi gerektiğinden bahsedilmişti:

Halkı, Halkevlerine cezbedebilmek için Evlerimizi, onların arzu ettikleri vasıtalarla teçhiz etmek mecburiyetindeyiz. Halkı, yalnız ciddi memleket meseleleriyle meşgul olmak için Halkevlerine çağırırsak, etrafımızda, bugünkü gibi ancak birkaç idealist vatanperverden başka kimseyi göremeyiz. Halkevleri, aynı zamanda halkın istirahat ve eğlence yerleri olmalıdır. Mahalline göre biraz konfor, mahallî zevki okşayan biraz müzik, kumara az müsait olan bazı oyunlar; Halkevlerimize sokulmalıdır.

[...]

Müzik bahsinde, alaturka musikiye biraz göz yummak mecburiyetindeyiz. Bir taraftan da yeni musikiyi sokmağa çalışmak şartıyla. Halkevlerimizin behemehal birer radyo ve birer gramofon makinesi bulunmalıdır.

Oyun hususunda hâlen bilardodan başka oyuna müsaade edilmemektedir. Bilardo herkesi tatmin etmiyor. Kumara çevrilmemesine dikkat etmeleri ve aksinde mesul edilmeleri şartıyla bazı zararsız oyunlara müsaade etmek hakkı, İdare Heyetlerine verilmelidir.

Bando çok kıymetli bir toplama kabiliyeti göstermektedir. Onun için her Halkevi birer bando teşkil etmelidir. Bilhassa gayri münevver halk tabakaları arasında bando nağmelerine karşı derunî bir incizap [cezp olma durumu] vardır.

[...]

İyi tertip edilmeyen, iyi izah olunmayan ve uzun süren konferanslar; halkı sıkırmakta ve konferanslardan ürkütmektedir. Binaenaleyh konferansçıları ve konferans mevzularını iyi intihap etmek ve izahını da azamî bir saat içinde bitirmek ve konferansları da tercihen eğlence programlarının arasına sıkıştırmak muvafık olur.⁸²⁰

⁸¹⁹ A.g.e., 23. Erken Cumhuriyet dönemindeki taşra memur ve *aydınlarının* gündelik hayat pratiklerini öğrenmek için ayrıca bkz. Vüs'at O. Bener, *Kurmacasız Bir Yaşam – Kardeşi Erhan Bener'le Söyleşi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014); *Buzul Çağının Virüsü* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014); Hikmet Erhan Bener, *Gordium* (Ankara: Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları, 1956).

⁸²⁰ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, s. 5–7.

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, henüz, “birkaç idealist vatanperverden başka” Halkevleriyle ilgilenen yoktu. Halkın ilgisini çekmek için ise buraları, Halkevi faaliyetleriyle pek de alakası olmayan “vasıtalarla teçhiz etmek” gerekmekteydi – ki *yaşananın, tasarlanandan* farklılaşmasının bir nedeni de buydu. Halkevleri, pratik sayesinde var olacak ve pratikten ibaret olacaktı; bu pratiği gerçekleştirmesi gerekenler de münevverler, yani çoğunlukla memurlardı. Dolayısıyla Halkevi’ni eğlenceli bir yer haline getirmesi gerekenler de onlardı. Ancak *halk* gibi memurlar da sıkıcı olduğu gerekçesiyle Halkevi’yle ilgilenmemekte, onun yerine eğlenmek için yeni mekânlar üretmekteydi. Diğer bir deyişle, *idealist* olmadığı gibi *materyalist* de olmayan birçok memur, Halkevlerinin kendi pratikleriyle şekilleneceğinin farkında değildi – veya sadece *bu angaryayla* uğraşmak istememişti.

3.2.3.1 Mardin’deki Memurin Mahfili

11 Nisan 1944 tarihli bir rapora göre Mardin Halkevi’nin “birinci katında, kütüphanenin karşısındaki büyük oda; şehir kulübü halinde” idi. Müfettişin bazı ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla burası, memurlara mahsustu, yani “memurin mahfili”ydi: “Burada memurlar muntazaman toplanıyorlar. Halktan hemen hemen kimseyi göremedim.”⁸²¹ Ancak gayritürk vatandaşların yaşadığı bir şehirde kurulmuş olan bu Halkevi’nin başlıca görevi Türk dili ve kültürünü yaymaktı. Halkevi’nin şehir kulübünden ibaret olmaması, buraya halkın gelmesini sağlayacak çalışmaların yapılmaya çalışılması da bu öncelikli görevle ilgili olmalıydı. Ayrıca, bina da çalışmaya müsaitti:

Mardin Halkevi, 932–933 yılında, eski Türk Ocağı yerinde açılmıştır. Bina; Mardin’in merkezinde, ana cadde üzerinde herkesin kolayca erişebileceği ve her gün geçtiği bir yerdedir. Pek az Halkevimiz mevki itibarile bu derece müsaittir.

[...] Alt katta kütüphane, kahve; orta katta Reis ve komite odaları, konferans ve temsil salonu; yukarı katta misafirler için bir daire ile büyükçe bir salon vardır.

Bina, Mardin’in bugünkü ve yarınki ihtiyacını karşılayacak durumdadır. Binanın yalnız en büyük eksiği bir jimnastik salonu olmayışıdır. B.T. [Beden Terbiyesi] Bölgesi, Halkevi önündeki bahçede ve dokumacılar kooperatifinin işgal etmiş olduğu binada bir kapalı jimnastikhane kurmağa muvaffak olursa Halkevi sporcuları da bu yerden istifade edeceklerdir.⁸²²

⁸²¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 35.

⁸²² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 33.

Halkevi başkanının da Ev’i faal tutmak için çalıştığı ve bu görev için Mardin’de daha uygun birinin olmadığı görülüyordu:

Halkevi Başkan Vekili, Maarif Müdürü Sıdkı İnal’dır. Aynı zamanda aylardır Mektupçu Vekili, Yardımsevenler Cemiyeti başkanı olan Mf. Müdürü Sıdkı İnal’ın bu çeşitli vazifeler dışında bütün zamanını Halkevi’ne verdiğini; fakat yetişemediğini gördüm. 11.10.943 tarihinde göreve başlamıştır.

[...] Sıdkı İnal ilk iş olarak tasnif edilmemiş bir halde olan kütüphaneyi, D. Bakır Halkevi kütüphane memurunu getirterek tasnif ettirmiş ve kütüphaneyi işler bir hale getirmiştir. Kütüphanede hâlen 2.388’i Türk harfleriyle olmak üzere 4.631 kitap vardır. [...]

[...] Sıdkı İnal son günlerde Mektupçu vekâletinden kurtulmuştur. Hüsnüniyetle çalıştığını görüyorum. Esasen Mardin’de bu işi yapabilecek başka kimse de yoktur. Asaletinin tasdik edilmesi, biraz daha gayret göstermesine de müessir olur.⁸²³

Memurlar, şehir kulübünden başka Halkevi kütüphanesinde de vakit geçiriyordu. Buraya ortaokul öğrencileri de geliyordu: “Kütüphaneyi sık sık ziyaret ettim ve şahsen istifade ettim. Hemen cadde üzerinde, aydınlık ve rahat olan bu salon; Halkevi kütüphanelerimiz için bir örnek olabilir. Kütüphaneye gelenlerin ekseriyetini ortaokul talebesi ve genç memurlar teşkil etmektedir.”⁸²⁴

Halkın ilgisini çekecek, *eğlenceli* faaliyetlerde de bulunmaya çalışılmıştı. Bu faaliyetlerden biri tiyatro biri de film gösterimiydi; ancak her ikisinde de pek başarılı olduğu söylenemezdi. Gerçi *münevverler*, gösterit şubesi ile ilgileniyordu; ama bölgenin maddî koşulları, bu çalışmalar için elverişli görünmüyordu:

Gösterit Komitesi Başkanı Gazi Okulu Başöğretmeni İzzet İlhan’dır. Gösterit komitesinin faal bütün azası da ilkökul öğretmenleridir. 4 ay içinde 3 temsil verilebilmiştir. Bu temsil kolu geçen yıl kazalara da çıkmak istemiş ise de Mardin-Kızıltepe yolunda kamyon devrilmiş ve bu yüzden ekserisi yaralanmış ve bir bayan öğretmen de ayağından sakat kalmıştır (Parti, yaralananlara yardım etmiştir). Gösterit kolunun çalıştığı sahneyi bakımsız ve dekorları pek perişan buldum. Salonda birkaç defa film gösterilmiştir.⁸²⁵

Güzel sanatlar şubesinin açtığı resim kursu da *eğlenceli* etkinlikler arasında sayılabilir. Dersler, Ortaokul Resim Öğretmeni tarafından verilecekti; ama resim öğretmeni,

⁸²³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 33–35.

⁸²⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 34.

⁸²⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 34.

“kifayetli ve bilgili” olmadığı için müfettiş bu kursun amacına ulaşacağını düşünmüyordu:

Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi bir resim kursu açmıştır. Bir kısım malzeme alınmış ve ortaokul talebesi ile işe başlanmıştır. Kurs öğretmeni, ortaokul resim öğretmenidir. Kurstan, bu öğretmenin idaresinde bir fayda umulamaz. Öğretmen, bütün gayretine rağmen, resim derslerinde kifayetli ve bilgili değildir.⁸²⁶

Bir diğer *eğlenceli* faaliyet, ortaokul müzik öğretmeni tarafından oluşturulan Halkevi korosuydu. Ancak koro teftiş esnasında oluşturulduğu ve diğer raporlarda, sonraki durumu hakkında bilgi verilmediği için halkın ilgisini çekip çekmediği bilinmiyordu: “Ortaokul Müzik Öğretmeni Suat Turunöz; Gazi Terbiye Enstitüsü müzik şubesinden mezun, mütehasıs bir öğretmendir. Halkevi için öğretmenlerden müteşekkil bir koro heyetini faaliyete geçirdim ve ilk dersinde de bulundum.”⁸²⁷ Ayrıca, Halkevi’nin bir de “bando takımı” vardı. Bando şefinin bu iş için ücret aldığı belirtilmiş; ama kim olduğu ve asıl mesleği belirtilmemişti. Bandonun diğer üyeleri ise “Halkevi hademeleri”ydi. Bununla birlikte *bandonun çok kıymetli toplama kabiliyetinden*⁸²⁸ yararlanılmadığı; onun yerine, merasimler ve müsamereler için toplanmış halka marş çalındığı anlaşıyordu:

Halkevi’nin 6 kişilik bir bando takımı var. Başlarında ücret alan bando şefi vardır. Diğerleri Halkevi hademeleridir. Bandodan merasimlerde, müsamerelerde istifade edilmektedir.

Cumartesi günü saat 13’te bandonun çaldığı *İstiklâl Marşı* ile Halkevi’ne bayrak çekilmektedir. Biz bu harekete, Ortaokul talebesinden bir sınıf da kattık. İlk merasim, bandonun çaldığı ve talebenin söylediği *İstiklâl Marşı* ile yapılmış ve muhitte ilgi uyandırmıştır.⁸²⁹

Halkı, Halkevi’ne alıştırmak ve burayı muhtemelen gündelik hayatın bir parçası kılmak için şube çalışmalarının dışında kalan bazı faaliyetler de yapılmıştı: “Şimdiye kadar Halkevi salonunda birkaç balo verilmiş ve düğün yapılmış. Muntazam aile toplantıları olmamaktadır. Cemiyetler, toplantılarını Halkevi’nde yapmaktadırlar. Ortaokul da jimnastik derslerinde Halkevi salonundan istifade etmektedir.”⁸³⁰

⁸²⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 35.

⁸²⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 35.

⁸²⁸ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 5-7.

⁸²⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 35.

⁸³⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 34.

Eğlenceli faaliyetlere ağırlık verilmesinin nedeni, *ciddi* faaliyetlere ilgi gösterilmemesiydi. Örneğin konferanslar, halkın hiç ilgisini çekmemişti; ancak konferansların içeriğinin sıkıcılığı kadar, halkın bu etkinliklerden yeterince haberdar edilmemesinin ve konuşmacıların iyi hazırlanmamasının da bu ilgisizliğe neden olduğu söylenebilirdi:

7 konferanstan mürekkep bir program tertip edilmiştir. Bu konferanslardan biri (mevzuu: ‘Ziraat Hastalıkları ve Mücadelesi’, Zekai Diker), dinleyici gelmediğinden verilememiştir. Verilebilen üç konferanstan birinde bulundum, mevzuu ‘Kooperatifçilik’ idi. Konferansı veren Hususî Muhasebe Mümeyyizi Hilmi Şatana. Konferansa biz de dâhil olmak üzere ancak 15 kişi gelmişti. Konferansı, konferansını 15 dakika içinde bitirdi. Halk için hazırlanmamıştı, bizi de hiç tatmin edemedi. Konferansların iyi duyurulmadığı ve halkta bu topluluklar için alaka uyandırılmadığı anlaşılmaktadır.⁸³¹

Sonuçta Mardin Halkevi gerektiği gibi çalışmıyordu. Ama bir odası memurin kulübü olarak kullanılmasına rağmen Ev’in tamamen âtil olmadığı da ortadaydı. Birçok Halkevi gibi burası da sorunlarıyla birlikte var oluyordu.

3.2.3.2. Konya: “Memurin Kulübü Diye İçki ve Oyun Yerlerine Koyuldular”

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül’ün 1 Temmuz 1942 tarihli raporuna göre *münevverler*, Konya’daki hemen hiçbir Halkevi’yle ilgilenmiyordu. Zaten sırf memur oldukları için münevver sıfatına layık görülen bu kişiler arasında, aslında memurluk işini bile yapmaktan âciz olanların bulunduğu; fakat buna rağmen, devlet tarafından kendilerine verilen münevverlik payesini benimsedikleri halde münevverliğin gereğini yapmadıkları, yani halkı tenvir etme görevini yerine getirmedikleri anlaşıyordu – ki isteseler bile, mevcut halleriyle bunu yapabilmeleri mümkün görünmüyordu. Bunun yerine, kahvehanelerde veya *memurin kulüplerinde* vakit geçiriyorlardı:

Yazıyı uzattıkça acıları artıran bu mâlî ve maddî darlıktan başka, bir de Halkevlerinin manevî durumları vardır ki üzerinde durmaksızın geçemeyeceğim. Birkaç kazanın imanlı ve huysal kaymakamları müstesna olmak üzere idare âmir ve memurları, Halkevlerini layıkıyla himaye etmiyorlar. Bilhassa küçük memurlar büsbütün ilgisiz, hatta saygısız davranıyorlar. Münevversiniz dendiğçe hakikaten kendilerini münevver sayan bu memur sınıfı, maalesef resmî işlerini tam ve kâmil bir surette

⁸³¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 34.

başaracak kadar bilgiden mahrum oldukları halde Halkevlerinin çeşitli, zengin neşriyatından müstağni [umursamaz] davranıyorlar. Dairelerinden çıkınca tıpkı sığınaktan çıkmış gibi kahvehanelerin pis ve küflü masalarına üşüşüyorlar. Son aylarda bir de kulüp açma modasına kapıldılar. Memurin kulübü diye içki ve oyun yerlerine koyuldular. Kulüp ihtiyacı asla hissedilmeyen küçük kaza merkezlerinde halkçı bir hükümetin memurları, halktan kaçmak ve ona yaklaşmamak için adeta vesile ve fırsatlar kolluyorlar. Temiz ve sıcak bir Halkevi salonuna girmiyorlar da bu sıkıntılı hallerinde aidat vererek kulüplere koşuyorlar. Çünkü Halkevi'nde bulamadıkları tavla ve iskambili orada buluyorlar.⁸³²

Müfettişin de belirttiği gibi, aslında münevver olmayan ve dolayısıyla münevverlik bilincinden de yoksun olan bu memurlar, Halkevi *angaryasıyla* uğraşmak yerine eğlenmeyi tercih ediyordu.⁸³³ Tabii eğlenmek ile münevverlik bilincinin birbirini dışlayan kavramlar olduğu söylenemez. Bu aşamada, devletin eğlenceye bakışını ve Halkevlerini, içkili eğlence mekânlarına bir alternatif olarak gördüğünü; halkın meyhane ve kahvehane yerine Halkevlerinde vakit geçirmesini istediğini hatırlamak gerekir. Müfettişin bu ifadelerinden ise üniversite mezunu olan herkesin münevver olamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Yine bu ifadelerden devletin de bu durumun farkında olduğu anlaşılıyor; ama münevverler bu kadar az olduğu için devlet bu kavramın tanımını tahrif etmeyi veya kapsamını genişletmeyi tercih etmiş olmalıdır. Aksi takdirde, Halkevleriyle ilgilenen kimse bulunamayacaktı – ki şu hâlde bile pek yoktu. Örneğin aynı raporda, Karapınar Halkevi başkanı olan tahrirat kâtibinin ve Mal Müdürü'nün vasıfsızlığından bahsediliyordu:

Karapınar'da bütün halk, senenin yarısından ziyadesini yaylalarda geçirirler. Yaz aylarında memurlardan başka kaza merkezinde hemen hiç kimse kalmaz ve bulunmaz. İş yapacak unsurlar itibarıyla çok fakir olan bu kaza Halkevi'ne geçen sene tahrirat kâtibini reis yaptılar. Oranın tahsil görmüş, okuryazar biricik çocuğu olan bu kâtip, cahil ve görgüsüz ağabeyleri kadar da işe yaramadı. Defterleri, dosyaları karmakarışık etti ve gelen emir ve mektupları da dolaba sıkıştırdı bıraktı. Bu sene Halkevi'nin yazı işlerine Mal Müdürü'nün biraz yardımı istenmişti. O da

⁸³² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 39–40.

⁸³³ Daha önce başka bir bağlamda incelenen Elbistan Halkevi de aynı dertten mustarıptı: “Maatteessüf bir kısım muallimler köy kahvelerinde poker ve bir kısmı da diğer pis kahvelerde oturup tavla oynamağı; kahve, nargile içmeğı; bizim salona gelip oturmağı tercih ediyorlar, herhangi bir vatanî vazife hasebile gelseler bile çıkıp kaçmağı fırsat biliyorlar. [...] Bizim Halkevlerinin iki maddesi, yani kahve, çay bulunmaması ve tavla gibi ehemmiyetsiz oyunlara müsaade edilmemesi; bu Evlerin içerisine kimsenin gelmemesini temine yarıyor, Halkevlerinde: Ev'in bir köşesinde yapılacak temiz mobilyalı bir salonun serbest bir gazino haline getirilmesi, burada (parasız) tavla, satranç, briç oyununa müsaade olunması herhalde halkı, Halkevlerimize çekmek itibarile bir kademe olur. Buradan dâhildeki spor salonuna, okuma salonuna yahut herhangi bir içtimaa girmek çok kolay olabilir kanaatındayım.” Bkz. BCA 490-1-0-0/1001-866-2.

yeni raporun nasıl doldurulacağını anlayamayarak resmî vazifesinin çokluğu bahanesiyle Halkevi'nden ayrıldı.⁸³⁴

Üstelik Konya ve Ereğli'de açılan memurin kulüplerinin “içki ve kumar hesapları”, bu kazalarda görevli hâkimler tarafından tutuluyordu:

Halkevlerinden, memurlardan ve kulüplerden söz açmışken hâkimleri hiç karıştırmak istemezdim. Lakin elimi, dilimi tutamadım. Halkevlerinin herhangi bir şubesinde çalışmaktan men olunan hâkimlerimizden bazıları, kötü bir tesadüf veya tezat olsa gerek, kulüp açılmasına başlıca âmil ve saik oluyorlar. Konya'da, Ereğli'de açılan kulüplerde hâkim arkadaşlar kulüp idaresini ellerinde tutuyor ve kulübün içki, kumar hesaplarını düzenlemeğe savaşıyorlar. Mevzii ve tek tük dahi olsa bu acı vakia ve hakikatleri sayın şeflerime duyurmakta fayda umdum ve içimin sızılarını biraz dindirmiş oldum.⁸³⁵

Vasıfsız memurlar, isteseler de Halkevleriyle ilgilenemezken; vasıflılar ise ilgilenmeyi akıllarından bile geçirmiyordu. Gerçi hâkimlerin Halkevlerinde çalışmaları yasaktı; ama her *münevver* gibi onların da çalışmalara bir şekilde katkı sağlamalarının beklendiği düşünülebilir. Ancak çalışmalara yardım etmek yerine kulüple ilgilenmeyi tercih etmişlerdi. Daha önce de belirtildiği gibi, eğlence ile münevverlik bilincinin birbirini dışlaması gerekmez. Yani *münevverler*, kulüpte eğlenerek taşra hayatının sıkıcılığından kurtulmaya çalışabilirlerdi; ama bir yandan Halkevi çalışmalarına da katılabilirlerdi. Nitekim onlardan beklenen de bu çalışmalar sayesinde taşradaki gündelik yaşamı değiştirmeleriydi. Yani taşrayı eğlenceli kılmak onların elindeydi. Peki, onlar bu seçeneği hiç mi düşünmemişlerdi; yoksa eldeki imkânlarla ve kültürel seviye ile bunu yapmanın mümkün olmadığına mı ikna olmuşlardı? *Münevverlerdeki* bu *sinikliğin* nedenini ayrıca araştırmak gerekir. Örneğin, CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Âgâh Sırrı Levend, Niğde'deki Halkevlerini teftiş ettikten sonra yazdığı 30 Kasım 1941 tarihli raporunda, hem münevver addedilen kişilerin vasıfsızlığından hem de sinikliklerinden bahsediyordu. Gerçi Niğde'de memurin kulüpleri yoktu; ama bazı *münevverlerin* “en büyük meşgalesi” pokerdi. Memurların yanı sıra doktorlar, eczacılar ve hâkimler de bu münevverlerdendi; ama taşrada göreve başladıktan sonra, Halkevleri çalışmalarına katkıda bulunarak muhitlerini *aydınlatmaktansa*, taşra halkından biri olmaya

⁸³⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 38.

⁸³⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 40.

başlıyorlardı. Hatta bu *münevverler*, *kimi zaman halkın dahi gerisinde kalıyorlardı*; çünkü halk en azından radyoda verilen haberleri dinliyor ve gazete okuyordu:

Umumî netice faslında kongrelerden bahsederken köylünün uyanmakta olduğunu memnuniyetle kaydetmişim. Umumî vaziyeti tamamlamak için şunu kaydetmek mecburiyetindeyim. Halk uyandığı nispette münevver geriliyor. Bunu anlamak için yüksek mektepten mezun olduktan sonra doktor, eczacı, hâkim vs. olarak kazalara gönderilen gençleri birkaç sene sonra buralarda görmek kâfidir. Muhitin insan üzerindeki tesirini inkâr etmek istemiyorum. Fakat kazalara gelen bu gençler, kendilerinin aynı zamanda muhiti aydınlatmak vazifesiyle mükellef olduklarını bir an bile düşünmüyorlar. Ne Halkevi’nde bir vazife almaya yanaşıyorlar ne de Halkevi çalışmalarına velev ki dinleyici sıfatıyla olsun iştirake lüzum görüyorlar. Feci bir atalet bunları sarmıştır. Giyinmelerinde, hatta konuşmalarında bile bir laubalilik görülmektedir. Mesleklerine ait eser değil, gazete bile okumuyorlar. Halkın, ajans haberlerini dinlemek için kasabaların meydanında veya kahvelerin önünde kış-yaz beklemelerine mukabil bunlar, odalarında, ajans veya radyo gazetesi saatlerinde radyonun düğmesini çevirmeğe bile lüzum görmüyorlar. Poker oyunu, bunlardan bazılarının en büyük meşgalesidir.

Bu vaziyet acıklıdır. Fakat vakıdır. Bunun önüne geçmek, mektep sıralarından itibaren gençliği daha şuurlu ve daha feragatli yetiştirmekle kabil olabilecektir.⁸³⁶

Şevket Ödül’ün raporuna göre ise bir kaymakam, mevcut bütçe ile yeni bir Halkevi binası yerine “muhtar dairesi” yaptırmanın daha doğru olacağı kanısındaydı:

Bir kazada herkesten evvel kaymakamın Halkevi’ni anlaması ve sevmesi lazımken öyle kaymakam gördüm ki bir köy Halkevi’nin kitaplarını bile içine sığdıramayacak kadar daracık ve karanlık bir odaya sıkışmış ve barınmış olmasından hiç teessür duymuyor da köyde bir köy konağı, yani muhtar dairesi yaptırmak niyet ve teşebbüsünden bahsediyor. Benim, “Köy konağı değil, Halkevi yaptırınız,” dememden dahi uyanmıyor.⁸³⁷

Kaymakamın bu tutumunun nedeni ne olabilirdi? Halkevi’nin zaten bir işe yaramadığını, dolayısıyla yeni bir Halkevi binası yaptırmanın israf anlamına geleceğini, bu nedenle muhtar dairesi yaptırmanın daha doğru olduğunu mu düşünüyordu? O halde ya mevcut bina yetersiz olduğu için Halkevi’nin âtil kaldığının farkında değildi, ya yeni bina yapılırsa bile burayı çalıştıracak vasıfta kimsenin olmadığını biliyordu ya da Halkevi’ni hiçbir şekilde umursamıyordu. Tabii kaymakam, müfettişin bahsettiği, *acıları arttıran mâlî ve maddî darlık* nedeniyle, Halkevi’ni çalıştırmak için yeni binanın tek başına yetmeyeceğini düşünmüş de olabilirdi. Çünkü Halkevlerinin “mâlî durumları çok zayıf

⁸³⁶ BCA 490-1-0-0/1002-869-1, 27.

⁸³⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 40.

ve cılız”dı.⁸³⁸ Dolayısıyla Halkevi bütçelerinin yetersiz olmasının, münevverleri sinizme ve şehir kulüplerine sürükleyen *nedenlerden biri* olduğu düşünülebilir. Ancak sinizmin nedeni ne olursa olsun sonuç aynıydı: “Memurların bu kayıtsızlığı karşısında, Halkevlerini cazip bir hale sokmak isteyen Parti ve Halkevi idare heyetlerinin her türlü teşebbüsleri muvaffakiyetsizliğe uğruyor.”⁸³⁹

3.2.3.3. Bilecik: Halkevi Olmasa da Memurin Kulübü Var

CHP Bilecik Bölgesi Müfettişi ve Samsun Mebusu Zühtü Durukan’ın 6 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Osmaneli kazasında “Halkevi ve odası yok”tu; ama “bir Halkodası’na ihtiyaç var”dı. “Memurlar ve muallimler” ise “kendileri için açtıkları kulüpte toplanmakta”ydı. Öyleyse ilk bakışta bu münevverlerin, Halkodası olmadığı için toplanacak bir mekândan yoksun oldukları, bu nedenle de açtıkları kulüpte toplandıkları düşünülebilirdi – ki müfettiş de böyle düşünüyordu: “Halkodası açıldığı takdirde memurlar ve muallimler ve halk bir araya toplanıp Halkodası’nın şubelerinde çalışacaklarını ümit etmekteyim.”⁸⁴⁰ Ancak unutulmamalıdır ki memurlar, Halkevi veya Odası olan yerlerde de kulüp açıyordu. Bu kulüpler, memurların başka bir ihtiyacını, eğlence ihtiyacını gidermeye yönelikti; üstelik buralarda halktan birine de rastlanmıyordu. Dolayısıyla Halkodası açıldıktan sonra memurlar buranın çalışmalarıyla ilgilense bile –ki diğer örneklerden anlaşıldığı kadarıyla bu bile kesin değildi– kulüp, varlığını muhtemelen koruyacaktı. Fakat Durukan’ın 3 Temmuz 1941 tarihli raporundan anlaşıldığına göre, parasızlık nedeniyle ne Halkodası açılmıştı ne de kulüp varlığını koruyabilmişti:

Osmaneli’nde Halkodası ve Halkevi yoktur. Halkodası açılması lazımdır. Memurları, muallimleri ve halkın toplu olarak oturacağı bir yeri yoktur. Evvelce memurların açtıkları kulübün masrafını karşılayamadıkları için kapanmıştır. Parti binasının mevkiî [...] uygunsuz olduğundan bu binada bir Halkodası da kurulamayacağından hem Parti hem de Halkodası ihtiyacını karşılamak üzere yeniden yaptırılacak bir binada Halkodası açılması çok lazımdır.”⁸⁴¹

Gölpazarı kazası da aynı durumdaydı; ama memurin kulübü henüz kapanmamıştı:

⁸³⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 39.

⁸³⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 40.

⁸⁴⁰ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 23.

⁸⁴¹ BCA 490-1-0-0/994-844-2, 17.

Halkevi veya odası yoktur. Ancak bu kazada Halkodası'na şiddetle ihtiyaç vardır. Memurların, muallimlerin ve halkın birlikte oturup konuşabilecekleri bir yeri yoktur. Memurlar, kendileri için kiraladıkları bir odada yalnız tavla ve kâğıt oyunları oynamakla meşguldürler. Bu hayatın fenalığını önlemek, Parti prensiplerini yaymak ve Halkodalarının gayelerini temin edebilmek için bir Halkodası binasına ihtiyaç katidir.⁸⁴²

3.2.3.4. Orhaneli'ndeki Kulüp Cereyanı

Zühtü Durukan'ın 7 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Bursa'nın Orhaneli kazasındaki Halkodası için “gelir teminine hiçbir taraftan çalışılmamakta”ydı. Hususî İdare'nin şehirdeki Halkevlerine ayırdığı bütçe de yeterli değildi: “Halkevleri için Vilayet Hususî İdare bütçesinden yapılan yardım, vilayet merkezindeki Halkevi ihtiyacına sarf edildiğinden ve yapılan yardımın azlığından, kazalar[ın] ihtiyaçlarına göre tevziat yapılamamaktadır.”⁸⁴³ Anlaşıldığı kadarıyla Halkodası İdare Heyeti'nin üyeleri, bu iş pek uygun değildi; ama burada münevver bulmak da pek mümkün olmadığından, üyelerin görevde kalması gerekiyordu: “Kazanın küçüklüğü hasebiyle, bugünkü Halkodası İdare Heyeti'ni teşkil eden azalardan daha iyisini bulmak kabil değildir.”⁸⁴⁴ Gerçi müfettişe göre “Halkodası, muhit üzerinde hissedilecek kadar tesir yapmış”tı; ama Oda'nın hiçbir çalışmasından bahsedilmemişti. Nitekim yine müfettişe göre Oda'ya, “[h]alk tarafından henüz rağbet gösterilmemekte”ydi.⁸⁴⁵ Diğer bir ifadeyle; parasızlık ve elemanların vasıfsızlığı nedeniyle bu Halkodası aslında çalışamıyordu. Elemanlar da bu durumun farkında olmalıydı ki Halkodası'yla ilgilenmektense memurun kulübünde vakit geçiriyorlardı: “Bu küçük kazada memurlar[ın] kendileri için açtıkları kulüpten ayrılamamakta oldukları ve Halkodası ile alakadar olmadıkları, bu cereyana Parti İdare Heyeti azalarının da kapıldıkları görülmüştür.”⁸⁴⁶

⁸⁴² BCA 490-1-0-0/994-844-2, 17.

⁸⁴³ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 48.

⁸⁴⁴ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 48.

⁸⁴⁵ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 48.

⁸⁴⁶ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 48.

3.2.3.5. Afyon: Memurin Kulübü İsteyenler ve İstemeyenler

Afyon Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Adnan Menderes'in Şubat 1940 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla *münevverler* arasında yaşanan anlaşmazlıklar da şehir kulüplerinin açılmasına neden olabiliyordu. Örneğin Manisa'nın Gediz kazasında, Parti Kaza İdare Heyeti, "Halkevi ile alakadar"dı; ama "Kaymakam ile Halkevi Reisi ve Parti İdare Heyeti'ndeki arkadaşların arası şahsî, ufak tefek sebeplerle, oldukça açık"tı. Menderes'e göre, "[m]uallimler de belki bu sebeple Halkevi'nden biraz uzak durmakta"ydı.⁸⁴⁷ Demek ki memur ve öğretmenler, bu ve benzeri nedenlerle de Halkevi'nden uzak durabiliyordu. Kaymakam ile Halkevi Başkanı ve bazı Partililer arasındaki geçimsizliğin nedeni ise gerçekten "şahsî, ufak tefek" sorunlar mıydı; yoksa *lokal politika cereyanları* mıydı? Eldeki bilgilerle, buna kesin bir cevap vermek mümkün değildir; ama ikinci ihtimali yine de göz ardı etmemek gerekir. Fakat geçimsizliğin nedeni bilinemese de Partililer, Kaymakam'ın bu geçimsizlikten dolayı bir şehir kulübü açmak istediğini söylemişti: "Kaymakamın açmak istediği şehir kulübünün Halkevi'ni tenhalaştıracağını Parti İdare Heyeti arkadaşları ifade, ve şehir kulübü açmak teşebbüsünün de aradaki soğukluktan ileri geldiğini iddia ediyorlar."⁸⁴⁸ Ancak bu Kaymakam'ın da sinizme kapıldığı için bir şehir kulübü açmayı tercih ettiği düşünülebilir. Çünkü Menderes'e göre "Hükümet âmirlerinin ve Parti İdare Heyeti'nin, Halkevi gelirinin temininde kayda değer bir tesirleri görülmemiş"ti.⁸⁴⁹ Üstelik Halkevi Başkanı da bu göreve pek uygun değildi: "Halkevi Reisi Bay Hasan Alanyalı'nın bu vazife için aranılacak evsafi haiz olduğunu sanmıyorum. Halkevi İdare Heyeti'nde çalışan diğer arkadaşlar hakkında edinilmiş kanaatim yoktur."⁸⁵⁰ Müfettişin dedikleri doğruysa hem başkanın vasıfsızlığı hem de parasızlık nedeniyle Halkevi düzgün çalışmıyordu. Bu durumda, Parti Kaza İdare Heyeti'nin, para temin etmediği halde Halkevi'yle ilgilenir görünmesinin nedeni ise nüfuz mücadelesi olmalıydı. Çünkü yine bu durumda Kaymakam, Partililer yüzünden Halkevi'nin çalışmadığı gerekçesiyle burada kendi nüfuzunu yaymak isteyecekti. Dolayısıyla, iki taraf arasındaki geçimsizliğin nedeni bir nevi lokal politika cereyanı olabilirdi. Kaymakam da bu şartlar altında Halkevi'nin bir işe yaramayacağını düşünerek –ve belki, söz konusu anlaşmazlıktan

⁸⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 63.

⁸⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 63.

⁸⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 63.

⁸⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 63.

dolayı Halkevi'yle ilgilenmeye çekinen memurların desteğini kazanmak için– bir şehir kulübü açmaya karar vermiş olabilirdi.

Aynı rapora göre Emet'te, “Kaymakam ve memurlar; Halkevi'ne devam” ediyorlardı; ama “Gediz'de olduğu gibi burada da bir şehir veya memurun kulübü meselesi var”dı. “Halkevi ve Parti arkadaşları bu kulübün açılmasına muarız”dı. “Gediz'deki kulüp için ileri sürülen aynı sebepler burada da tekrar edilmekte”,⁸⁵¹ yani Halkevi'ne olan rağbeti azaltacağı düşünüldüğü için kulübün açılmasına itiraz edilmekteydi. “Mâhâzâ [bununla birlikte] burada Kaymakam ve memurlarla Halkevi ve Parti arkadaşları arasında tam bir kaynaşma var”dı.⁸⁵² Diğer bir ifadeyle, bu sefer münevverler arasında bir geçimsizlik yoktu; ama Kaymakam yine de bir şehir kulübü açmak istiyordu. Bunun nedeninin de yine Halkevi'nin mevcut şartlar altında çalışmasının mümkün olmadığı düşüncesinden kaynaklanan bir sinizm olduğu düşünülebilir. Çünkü Menderes'e göre Halkevi'nin ne bütçesi yeterliydi ne de başkanı: “Halkevi gelirinin temininde hükümet âmirinin ve Parti İdare Heyetimizin kayda değer bir tesirleri olduğunu sanmıyorum. Halkevi Reisi'nin, bu işin ehli olduğuna kani değilim.”⁸⁵³ Üstelik “Halkevi binası, ihtiyaca hiç kâfi değil”di. “Türk Ocağı'ndan müdevver” bu bina, zaten, “bugün memurlar kulübü olarak” kullanılıyordu.⁸⁵⁴ Demek ki kulüp çoktan açılmıştı; Kaymakam ve memurlar da aslında Halkevi'ne değil, şehir kulübüne devam ediyordu! Öyleyse “Halkevi ve Parti arkadaşları”, yeni bir şehir kulübünün açılmasına neden karşıydı? Kaymakam ile Halkevi ve Parti arkadaşları, Ev'in mevcut şartlar altında çalışamayacağını düşündükleri için burayı kulüp olarak kullanmaya başlamış olabilirdi. Kulübün, eğlence ihtiyacını karşıladığını gören Kaymakam da yeni bir kulüp binası yaptırmak istemiş olabilirdi; çünkü bina kötü durumdaydı. Fakat memurlar, merkezin bu durumdan rahatsız olacağını düşündükleri için inşaata karşı çıkmış olabilirdi. Çünkü yeni kulüp binasının yapılması halinde, onlara, para buldukları halde, yeni Halkevi binası yerine neden kulüp binası yaptırıldıkları sorulacaktı. Nitekim Menderes'e göre de binanın “tevsii [genişletilmesi] mümkün”dü. “Yapılacak keşfe göre, merkezden yardım yapılmak suretiyle yeni ve güzel bir bina yapılıncaya kadar [...] bugünkü sıkışık vaziyetten kurtarılması muvafık

⁸⁵¹ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

⁸⁵² BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

⁸⁵³ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

⁸⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

olur”du.⁸⁵⁵ O günkü sıkışık vaziyetin nedeni ise muhtemelen, küçük binanın hem Halkevi hem de şehir kulübü olarak kullanılmasıydı.

3.2.3.6. Oltu: Halkevi’ni Felç Eden Kulüp

CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar’ın muhtemelen 1938 yılına ait olan⁸⁵⁶ raporuna göre Erzurum’un Oltu kazasındaki memurlar, Halkevi’ni “memurlar kulübü” olarak kullanıyordu. Bu durum da Halkevi’ni *felce uğratmıştı*: “Halkevi diye işgal ettikleri binanın büyük bir salonunu memurlar işgal etmiş, Cemiyetler Kanunu’na tevfiik ederek [uydurarak] memurlar kulübü namile bir kulüp açmışlar, herkes oraya devam ediyor. Kâğıt, tavla ve sâir oyunlar oynandığı için Halkevi’ni felce uğratmış.”⁸⁵⁷ Halbuki müfettişe göre Oltu Halkevi kültürel faaliyetlere önem vermeliydi; çünkü burası, 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından, I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Rus hâkimiyetinde kalmıştı.⁸⁵⁸

3.2.3.7. Aşkale: Halkevi’ne Olan Yarım Alakayı da Kesen Kulüp

CHP Erzurum Bölgesi Müfettişi ve Ordu Mebusu Vehbi Demir’in 14 Şubat 1940 tarihli raporuna göre Erzurum’un Aşkale kazasındaki “Parti İdare Heyeti ve hükümet âmirleri, Halkevi’ne çok yakınlık göstermekte iseler de memurların kayıtsızlığından şikâyet edilmekte”ydi. “Bilhassa son zamanlarda açılan ve memurun kulübü ismi verilen kulüp, memurların Halkevi’nden tamamen uzaklaşmalarına sebebiyet vermiş”ti. “Parti İdare Heyeti bu vaziyetten müşteki”, yani şikâyetçi idi.⁸⁵⁹ Buna karşılık Halkevi başkanı, Ev’in çalışması için elinden geleni yapıyordu: “Kazada bir Halkevi vardır. Ev’in reisi, Gezici Başöğretmen Mithat Kuşçuoğlu isminde bir zattır. Bu arkadaş çok çalışkan, Halkevi’nin hemen bütün yükünü omuzlarına almış, Parti İdare Heyeti’yle el ele vermiş, varlık göstermek için çalışmaktadır.”⁸⁶⁰ Belediyenin bütçesi yetersiz olsa da Parti İdare Heyeti, Halkevi’ne maddî destek sağladığı için Halkevi’nin maddî bir sorunu yoktu. Ancak yine de “şubelerin çalışmaları noksan”dı;⁸⁶¹ çünkü şube başkanları Halkevi’yle

⁸⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

⁸⁵⁶ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 64.

⁸⁵⁷ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 66.

⁸⁵⁸ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 66.

⁸⁵⁹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 61.

⁸⁶⁰ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 61.

⁸⁶¹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 61.

ilgilenmemekte, anlaşıldığı kadarıyla memurun kulübünde vakit geçirmekteydi: “Kaza Halkevi’nin spor, kütüphane ve yayım, köycülük ve sosyal yardım şubeleri açılmıştır. Açılan bu şubeler esaslı bir varlık gösteremediklerinden, bu şubelerin başına faal, çalışkan arkadaşların getirilmesi kararını almış bulunmaktadır.”⁸⁶² CHP Genel Sekreteri ve Erzurum Mebusu Fikri Tüzer ise bu durumu ancak yaklaşık bir yıl sonra, 16 Ocak 1941 tarihli mektubunda, Dâhiliye Vekili Faik Öztrak’a bildirmişti:

Partimizin Erzurum Bölgesi Müfettişi Dr. Vehbi Demir’den aldığım rapordan Aşkale’ye ait kısmın suretini takdim ediyorum. Orada, zaten memurların Halkevi’ne karşı sürüp gelmekte olan alakasızlığı, son zamanlarda açılmış olan memurun kulübü ile artmış ve hatta bu yarım alaka büsbütün kesilmiş bulunmaktadır.

Ufak bir kasabada, esasen mevcudu az olan münevverlerimizin, bilhassa memurlarımızın böyle kulüpçülük zihniyeti ile Halkevi’ni terk etmiş bulunmaları, muhitte ve halk üzerinde aksi tesir uyandırmaktadır. Bu hal, Halkevleri ile tahakkukuna [gerçekleşmesine] çalıştığımız millî birlik ve kültür davamızı baltalamaktadır.⁸⁶³

CHP’nin Türkiye’deki toplumsal sınıflar hakkındaki görüşleri malûmdur: Türkiye’de toplumsal sınıflar belirgin şekilde oluşmamıştır, oluşmamalıdır ve oluşsa bile aralarındaki farklar görünür olmamalıdır. Türk toplumu, farklı meslek zümrelerinden oluşmuştur ve her bir zümre, diğerinin ihtiyacını karşılamaktadır, karşılamalıdır.⁸⁶⁴ Memurun kulüplerinin yarattığı manzara ise Parti’nin bu idealiyle –veya vehmiyle– açıkça çelişiyordu. Gerçi bu tespitin henüz gerçekleşmemiş bir idealden ibaret olduğu, Halkevlerinin varlığından bile anlaşılıyordu. Zira Recep Peker’e göre Halkevleri; toplumu yeknesak ve mütesanit bir kütle halinde örgütlemek için açılmıştı.⁸⁶⁵ Çünkü toplum halihazırda yeknesak ve mütesanit değildi. Ancak Halkevleri de toplumun bu hale gelmesine pek yardımcı olmuyordu; çünkü bu kurumları çalıştırması gereken *münevverler*; halkla bir arada olmak, halkı aydınlatmak yerine kendi kulüplerine kapanıyordu. Genel Sekreter’in, böyle önemli bir durumu Dâhiliye Vekili’ne bildirmek için yaklaşık bir yıl beklemesinin nedenini bilmiyoruz; ama II. Dünya Savaşı’ndan dolayı ortaya çıkan yeni öncelikler ve bürokratik süreçlerin işleyişindeki yavaşlık, bu gecikmenin nedenlerinden olabilirdi. Dâhiliye Vekili Faik Öztrak ise, anlaşıldığı kadarıyla, Genel Sekreter Fikri Tüzer’den öğrendiği durum hakkında Erzurum

⁸⁶² BCA 490-1-0-0/997-853-2, 61.

⁸⁶³ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 36.

⁸⁶⁴ C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı*, 32.

⁸⁶⁵ Recep [Peker], “Halkevleri Açılma Nutku,” *Ülkü*, sayı 1 (Şubat 1933): 6–8.

Valisi'nden de bilgi istemişti. Genel Sekreter'e cevaben yazdığı, 6 Mayıs 1941 tarihli mektubunda da kulübün, Halkevi çalışmalarına mâni olmadığını belirtmişti:

16/I/941 gün ve 5/31005 sayılı tezkereye:

Partimizin Erzurum Bölgesi Müfettişi Dr. Vehbi Demir'in raporundan Vekâletimizi ilgilendiren hususatin ehemmiyetle tetkiki Erzurum Valiliğine yazılmıştı. Bu kere alınan karşılıkta, şikâyetin tamamen aksine olarak memurların Halkevi'ne bağlı buldukları ve bu sakaf [çatı] altında çalıştıkları ve Kaymakam'ın elde mevcut az bir para ile Halkevi'nin tezyin [süslenmesine] ve tefrişine [döşenmesine] bizzat çalıştığı ve memurun kulübünün, kasabada memurların temiz bir yerde oturmalarını temin maksadına matuf olarak açılmış olup Halkevi'yle mukayese suretiyle iltibasa [şüphey] mahal verecek bir durumda olmadığını belirtmiştir.⁸⁶⁶

Öyleyse Kaymakam'ın yardımıyla döşendiği halde Halkevi hâlâ memurların oturabileceği kadar “temiz” bir yer değildi. Kaldı ki Vehbi Demir'in, Dâhiliye Vekili'nin bu mektubundan sadece bir gün önce yazdığı, 5 Mayıs 1941 tarihli raporuna göre ne Kaymakam ne de memurlar, Aşkale Halkevi'ne ilgi göstermekteydi: “Halkevi'ne yardım ve müzaheretlerini esirgememeleri icap eden Kaymakam ve memurların Halkevi'ne asla alaka göstermemekte ve birinci raporunda arz eylediğim memurlar kulübünün yaşaması için uğraşmakta oldukları öğrenilmiştir.”⁸⁶⁷ Üstelik son teftişten beri değişen başkanların etkisine göre Halkevi çalışmaları iyiye veya kötüye gitmiş; ama “Halkevi'nin tezyin ve tefrişine bizzat çalıştığı” söylenen Kaymakam'ın, aslında Ev'e hiçbir katkısı olmamıştı:

Aşkale Halkevi'nin bütün yükünü sırtına aldığını birinci teftiş raporunda arz eylediğim çalışan reisi, Gezici Başöğretmen Mithat Kuşçuoğlu'nun askere gitmesi dolayısıyla Halkevi reisliğine, Halkevi İdare Heyeti'nden Ziraat Memuru Emin Kanat vekâleten seçilmiştir. Bu zatın vekâleti zamanında Halkevi hiçbir faaliyet göstermediği gibi bilakis Halkevi eşyalarının öteye beriye dağılmasına sebebiyet verilmiştir.⁸⁶⁸

Fakat “Halkevi'nin tezyin ve tefrişine bizzat çalıştığı” söylenen Kaymakam, bu durumu düzeltmek için hiçbir şey yapmamış; müfettişe göre bu aşamada Parti İdare Heyeti, Halkevi'yle ilgilenmişti: “Bu vaziyeti gören Parti İdare Heyeti; Halkevi'yle bizzat alakalanmış, konferanslar ve müsamereler tertip etmek suretile Halkevi çalışmalarını

⁸⁶⁶ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 30.

⁸⁶⁷ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 25.

⁸⁶⁸ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 24.

durdurmamağa çalışmışlardır.”⁸⁶⁹ Emin Kanat’ın yerine gelen yeni başkan sayesinde ise Ev görece aktif hale gelmişti; ama hâlâ geçen teftişteki halinden çok da farklı değildi:

“Bilahare Emin Kanat, Hasankale ziraat memurluğuna tahvil edilmesile Aşkale’den ayrılmış ve Parti İdare Heyeti’nde Halkevi reisliğine, teftişim tarihinden 10 gün evvel İkinci Gezici Başöğretmen Abdülkadir Çağlar getirilmiştir. Bu zat; faal, Halkevi’yle yakinen alakadardır. Halkevi reisliğine getirildiği 10 gün gibi kısa bir zaman zarfında her işe sarıldığı görülmüştür. Faaliyet göstereceği ümit olunabilir.

Açık bulunan spor, kütüphane ve yayım, köycülük, sosyal yardım şubelerinin vaziyetleri birinci raporunda arz eylediğim şekildedir. Yalnız spor şubesi biraz faaliyetlerini arttırmış ve spor malzemesi temin etmiştir.⁸⁷⁰

3.2.3.8. Cide: Memurin Kulübü Olarak Kullanılan Kahvehane

CHP Kastamonu Bölgesi Müfettişi ve Kars Mebusu Şerafettin Karacan’ın 21 Ağustos 1941 tarihli raporuna göre Cide kazasındaki memurlar, kahvehaneyi memurin kulübü olarak kullanmakta ve Halkodası’yla ilgilenmemekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla, bundan dolayı Halkodası’nın hiçbir faaliyeti olmamıştı. Müfettişe göre Halkevlerinde ve odalarında *niteliksiz oyunlar* yasak olduğu için memurlar, “küçük yerlerde” böyle kulüpler açıyordu. Kulüp olarak kullanılan kahvehaneyi işleten kişi askere gittikten sonra kahvehane kapanmış ve vaziyet düzelmişti. Ama vaziyet düzeldiği halde müfettiş, Halkodası’nın faaliyete geçtiğinden bahsetmemişti. Dolayısıyla memurin kulübünün Halkodası’na taşınmış olma ihtimali de vardı:

Bir kısım memurların Halkodası civarındaki bir kahvehanenin bir odasını kendileri için hususî bir toplantı yeri yaptıkları ve kahvehanenin müsteciri [kiracısı] askere gidinceye kadar bu memurların Halkodası’ndan uzak kaldıkları, fakat müstecir askere gidip kahvehane kapandıktan sonra vaziyetin düzeldiği öğrenilmiştir. Halkevlerinde ve Halkodalarında harc-ı âlem [herkese göre olan, bir özelliği olmayan] oyunlar memnu [yasak] olduğundan, mâhâzâ [bununla birlikte] serbestçe oyun oynamak maksadıyla bir kısım memurlar küçük yerlerde kulübümsü yerler açmak hevesine düşmektedirler.⁸⁷¹

3.2.3.9. Trabzon: “Bir de Gençler Kulübü Vardır”

CHP Giresun Bölgesi Müfettişi ve İstanbul Mebusu Sadettin Uraz’ın, muhtemelen 1939 yazındaki teftişten sonra yazdığı raporuna göre Trabzon Halkevi, memurin kulübü

⁸⁶⁹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 24.

⁸⁷⁰ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 24–25.

⁸⁷¹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 20.

nedeniyle ihmal edilmişti. Parti İdare Heyeti ve bazı bürokratlar, Halkevi'yle ilgili olsa da öğretmen ve diğer memurların çoğu, Ev'le ilgilenmeyip “şehir kulübü”nde vakit geçirdiği için burası âtil kalmıştı. Üstelik şehir kulübü, Trabzon'un bağlı olduğu Umumî Müfettişliğin himâyesi altındaydı ve şehirde bir de “gençler kulübü” vardı:

Parti İdare Heyetleri ve hükümet âmirleri [ile] bir kısım Maarif müntesipleri [ilgilileri], Halkevlerine karşı alaka ve nezaretlerini esirgemiyorlar. Fakat muallimlerin ekseriyeti ile memurların ekseriyeti alakalarını deriğ etmektedirler. Ezcümle Trabzon'daki Halkevi; orada iki ortaokul, bir lise, bir orta ticaret okulu olduğu halde epeyce kalabalık muallim zümresinin mesaisinden mahrum kalmaktadırlar. Halkevinin daimî müdavimeyni 25 kişiyi geçmemektedir. Komiteler dahi içtimalarını muntazam yapamamaktadır. Bu alakasızlığın sebebini araştırdım. Mevcut Halkevi binasının ihtiyaca tekabül etmediği muhakkaktır. Fakat hal-i hazırda bu mesai de bu binadan dışarıya taşmış değildir. En büyük sebep, münevver zümrenin alakasızlığıdır. Bu memlekette Müfettişlik himayesinde bir şehir kulübü açılmış, bu kulüp çok iyi bir lokale sahip olmakla beraber muhtelif oyunlar ve hatta kumar da oynatılmaktadır. Umumî Müfettiş merhum Tahsin Uzer'in mevkii ve şahsiyeti; bu kulübe oyun seven ve sevmeyeni, yeni validen başka birçok büyük memurları, bilhassa işi az ve yüksek maaşlı Umumî Müfettişlik memurlarını cezbetmiştir. Bir de gençler kulübü vardır. Bu iki kulübün cazibesi fazla topluluk temin ettiğinden Halkevimiz sönük kalmıştır. Gerçi oraya gittiğim tarihe kadar Cemal Karahan namındaki Halkevi Reisinin idaresizliği ve dar zihniyeti de bu müessesenin sönük kalmış olmasına sebep olmuş ise de mevcut gençliğin yukarıda bahsettiğim kulüplere dağılması en büyük âmil olmuştur. Yukarıda arz ettiğim iki kulüp müntesiplerinden bazıları Halkevi'ne devamdan sarf-ı nazar, bir de Parti ve Halkevi'nde çalışanları tenkit etmek yoluna sapsmışlardır.⁸⁷²

Diğer bir deyişle, binanın yetersizliği bir yana bırakılırsa, âmir veya memur, Halkevi çalışmalarını yürütmesi beklenen hemen hiç kimse burayla hiçbir şekilde ilgilenmemiştir. Halkevi'ne gelmesi ve çalışmalara bir ölçüde yardım etmesi beklenen gençler de bu nedenle kendi kulüplerini açmıştı. Üstelik bu iki kulübün bazı müdavimleri, Parti ve Halkevi'nde çalışanları *tenkit* etmeye de başlamıştı. Bu tenkitler, müfettişin, Halkevi'nin önemini anlatmak için münevverlerle yaptığı toplantıda da dile getirilmişti: “Vali ve bütün memurlar, Maarif müntesipleri, Halkevîliler davet edilerek umumî bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Halkevîlerinin ehemmiyeti izah edilmiş ve muhtelif konuşmalar yapılmıştır. Dışarıda, bu müessese üzerinde haklı-haksız tenkidatta bulunanların bu toplantıda haksız sebep ve bahanelerine de şahit oldum. ...”⁸⁷³ Tenkitte bulunan kulüp müdavimleri, mevcut durumda Halkevi'nin para ve zaman kaybından başka bir işe

⁸⁷² BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 25.

⁸⁷³ BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 25.

yaramadığını düşünmüş olabilirdi. Ancak öyle olsa bile Halkevi'nin bu hale gelmesinin asıl nedeni, kendilerinin burayla ilgilenmemesiydi. Bununla birlikte tenkitlerin ve Ev'in mevcut durumunun bir nedeninin de *lokal politika cereyanları* olduğu söylenebilirdi:

Halkevi reisi olan Cemal Karahan ile Parti Reisi Ruhi Ural arasında zuhur eden ihtilaf tahkikatının Genel Sekreterlik makamınca tarafıma tevdi [emanet] edilmesi münasebetiyle bu müessesede üzerinde fazlaca meşgul oldum: Evvelâ sırf mâlî ıslah maksadıyla Cemal Karahan'dan sonra muvakkaten [geçici olarak] Halkevi reisliğine intihap edilen Parti Reisi Ruhi Ural maksadı temin etmiş olduğundan ve tahsili az olması dolayısıyla bu müessesede nâzım olabilecek kabiliyette bulunmadığından, kendi arzusu ile Halkevi reisliğinden çekilmiş ve yerine Vilayet İdare Heyeti azasından Dr. Hayrettin intihap edilmiştir. Bu reisin idare kabiliyeti ve kültürü müsait görülmektedir.⁸⁷⁴

Cemal Karahan'ın, "sırf mâlî ıslah maksadıyla" Halkevi başkanlığından alınması, bu kişinin daha önce bahsedilen *idaresizliğinin* kanıtı gibiydi. Karahan ya Halkevi gelirini idare etmekte başarısız olmuştu ya da bu geliri suiistimal etmişti. Ancak yeni Halkevi başkanının "idare kabiliyeti ve kültürü"nü "müsait" görülmesi; Eski Başkan Karahan'ın idaresizliğinin, göreve uygun olmayışından kaynaklandığı ihtimalini güçlendiriyordu. Karahan'ın, Parti Başkanı ile yaşadığı ihtilaf da idaresizliğine rağmen görevde kalmak istemesinden kaynaklanmış olmalıydı – ki bu ısrarın nedeni de Halkevi sayesinde edindiği nüfuzu kaybetmek istememesi olabilirdi.

İdaresizliğine rağmen Trabzon Halkevi'ndeki görevini bırakmak istemeyen tek kişi Cemal Karahan değildi. "Trabzon Halkevi muamelatındaki yolsuzluk hakkında" bir tahkikat yürüttükten sonra Sadettin Uraz'ın hazırladığı 18 Aralık 1939 tarihli rapora⁸⁷⁵ bakılırsa cumhuriyetin 15. yıldönümü için Halkevi; Kitabîzade Naci ve Hadi Kardeşlere, 600 lira karşılığında 750 adet broşür sipariş etmişti. Ancak Naci ve Hadi Kardeşler, paranın tamamını aldıkları halde, Halkevi'ne sadece 500 adet broşür teslim etmişti. Üstelik bu iki kardeş, Halkevi'nin hem İdare Heyeti'nin hem de şube komitelerinin üyelerindendi ve Halkevi aracılığıyla elde ettikleri "gayrimeşru" kazanç bundan ibaret değildi:

⁸⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 25.

⁸⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 37.

Cumhuriyetin 15'inci yıldönümü dolayısıyla 600 lira bedel ile sipariş edilen 750 adet broşürün 500 adedi alındığı halde 600 liranın tamamen tediyesi [ödenmesi].

[...]

Bu müessesede, [...] mevzu bahis olan broşür müteahhitleri, Kitabîzade Naci ve kardeşi Hadi, kırtasiye ve kitapçılık ve fotoğrafçılık ticaretile meşgul olup her ikisi de zaman zaman muhasiplik [muhasebecilik] ve komita azalığında ifa-yı vazife etmek suretile bu müesseseden meşru ve gayrimeşru ticaret yoluna saptıkları, Umumî Muamelat'ın tetkikinde göze çarpmaktadır.

Hemen birçok mubâyaat [satın alma] bunların mağazalarından alınmak ve kendileri de muhasiplikte ve komite azalığında bulunmak suretile hem âhiz [alıcı] ve sârif [kullanıcı] olmuşlardır.⁸⁷⁶

Kitabîzadeler, âhiz, yani alıcıydı; çünkü hem Halkevi'ne sattıkları eşyalar için para almışlardı hem de Halkevi İdare Heyeti Üyesi sıfatıyla bu ürünleri Halkevi için *satın almışlardı*. Öte yandan Kitabîzadeler, sârif, yani tasarruf sahibiydi, kullanıcıydı; çünkü hem Halkevi'nin ticarî işleri hem de Halkevi için satın alınan eşyalar, yine İdare Heyeti Üyesi sıfatıyla, onların tasarrufundaydı. Müfettişe göre Halkevi'nin her başkanı, Kitabîzadeleri görevden almak istemişti; ama “küstah ve bulaşık” olan bu iki kardeşin “tecavüzlerinden korkarak” bir girişimde bulunmaktan çekinmişti:

Esasen bu iki kardeş, küstah ve bulaşık kimseler olduklarından, her Halkevi reisi bunlarla uğraşmak istemiş ve fakat tecavüzlerinden korkarak ileriye gitmekten vazgeçmiştir.

Hâlen bu iki kardeş komite azalıklarında ve İdare Heyeti'nde bulunmaktadırlar. Yeniden intihap edilen Halkevi Reisi Doktor Hayrettin ve Muhasip Lütfi, bunların mâhiyetini tamamile müdrük iseler de hareketleriyle bunları da usandıracakları muhakkak olan bu iki kardeşin, müessesenin kurtulması için faal vazifelerden uzaklaştırılmaları zarurîdir. Bu husus hakkında, yüksek makamınızca, muktezî [gereken] muamelenin acilen ifasını rica ederim.⁸⁷⁷

Bu vakadan hareketle müfettişin, Cemal Karahan'ı “sırf mâlî ıslah maksadıyla” Halkevi başkanlığı görevinden almasının nedeni daha iyi anlaşılabilir. Müfettiş, Karahan'ın Kitabîzadelerle başa çıkamadığını veya onlarla bir şekilde iş birliği içinde olduğunu düşündüğü için onu görevden almış olabilirdi. Keza kulüp müdavimlerinin, Parti ve Halkevi'nde çalışanları tenkit etmesinin nedenlerinden biri de Kitabîzadeler olabilirdi. Ama her hâlükârda Halkevi, ekonomik ve politik veçheleri olan bir nüfuz mücadelesinin odağı haline gelmişti. Dolayısıyla şehir kulübü ile gençler kulübünün açılmasının bir nedeni “taşra sıkıntısı” ise diğer bir nedeni de bu *Halkevi pratiği* olabilirdi.

⁸⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 38-40.

⁸⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1003-874-2, 40.

3.2.3.10. Ödemiş: İlkokul Öğretmenlerine Mahsus Kulüp

CHP İzmir Bölgesi Müfettişi ve İstanbul Mebusu G. Bahtiyar Göker'in 23 Mayıs 1940 tarihli raporuna göre Ödemiş Halkevi görece iyi durumdaydı. Öğretmen, tüccar ve müstahdemlerden oluşan İdare Heyeti; “alaka ve hevesle” çalışıyordu; dokuz şube de açıktı:

Ödemiş'te, merkezde tam teşkilatlı, yani dokuz kollu Halkevi vardır. Reis, lise tahsili görmüş, Ödemiş Orta Mektep Hesap Yardımcı Muallimi Muharrem Baran'dır. Kültür derecesi ve alaka itibarile bu işe elverişli ve münasıptır. [...] dil, edebiyat, tarih kolu reisi; orta Mektep Müdürü Recep Barsoy'dur. Diğer kolların reisleri, tüccar ve müstahdemlerdir. Hepsi uyanık fikirli, kültüre dereceleri zararsız kimselerdir. Alaka ve heves ile çalışmaktadırlar.⁸⁷⁸

Ancak bu “tam teşkilatlı” Halkevi'nin bütün şubeleri aktif değildi. Yine de mevcut imkânlar dâhilinde bazı çalışmalar yapılmakta veya yapılmaya çalışılmaktaydı:

Parti Heyeti, bilhassa reisi, Halkevi ile çok meşgul olmaktadır. Kanun mevzuu üzerine güzel konferanslar vermiştir. Diğer Parti azası da Halkevi'yle meşgul bulunmaktadır. Kaymakam, tertip olunan müsamere veya konferanslara gelmektedir.

Kitapsarayları, okuma odaları vardır. Hayli kitap ve risaleye mâlik bulunmaktadır. Son defa Ödemiş'teki bir vakıf kütüphanenin eserleri de verilmişse de bunlar içinde antika kıymeti olan bazı yazma kitaplardan başkası fıkha aittir. Ve Halkevleri içi kıymeti olmayan eserlerdir. Mamafih bütün kitaplar tasnif edilmemiştir. Belki içlerinde kıymetini muhafaza edebilen bir-iki eser çıkar.⁸⁷⁹

Müfettiş, Ödemiş kazasındaki bütün Halkevlerinde –yani nahiye ve köylerdeki Halkevleriyle Halkodalarında– gösterit şubesinin açık olduğunu belirttiği için Ödemiş Halkevi'nde de zaman zaman tiyatro oyunlarının sahnelendiği düşünülebilir: “Bu vadide nazar-ı dikkatimi celp eden noktalardan biri de bu havalinin gösterit koluna vermiş olduğu ehemmiyettir. En mütevazı köy Halkevi'nde bile bir gösterit kolu tesis olunmuştur.”⁸⁸⁰

Halkevi'nin gençler tarafından kurulan bir de bandosu vardı – ki müfettişe göre gençlerin Halkevi'ne olan ilgisi bandoyla sınırlı değildi: “Halkevi'nin gençler tarafından teşkil olunan bir bandosu vardır. Daha iyi yetişmemişlerse de orman ihtifal günlerindeki ihtiyacı

⁸⁷⁸ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 75.

⁸⁷⁹ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 75.

⁸⁸⁰ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 76.

temine başlamışlardır. Orada bulunduğum akşamları Halkevi'nde tertip edilen toplantıya gençlerin kalabalık bir şekilde iştirak ettiklerini müşahede ettim. Ora gençliği Parti'ye bağlıdır.”⁸⁸¹

Ancak bu Halkevi'nin iki sorunu vardı. Birincisi, kira karşılığında kullanılan bina yetersizdi.⁸⁸² “Ödemiş Halkevi binası [...] Tayyare Cemiyeti'ne aittir. Parti de burada barınmaktadır. Bina ihtiyaca kâfi değildir. Kolların içtima odaları azdır ve dardır. Kitapsarayı da ufaktır. Vakıa konferanslar için salon gibi bir şey varsa da hem ufak hem de sahnesi yoktur. Ve muntazam değildir.”⁸⁸³ İkinci sorun ise tabî ki memurin kulübüydü. Gerçi müfettişe göre Ödemiş'teki münevverler, kazadaki Halkevleriyle gittikçe daha fazla ilgilenmeye başlamıştı; ama kaza merkezindeki ilkokul öğretmenleri, memurin kulübünde vakit geçirmeyi tercih ediyordu:

Memlekette maarif ilerledikçe umumî kültür de terakki etmektedir. Öteden beri de öğretmenlerden başka da avukat, doktor veya meslek mektepleri mezunları gibi malûmat sahibi zevat; Halkevleri mesaisine iştirak etmektedirler. Ve bir de Halkevlerinin memleketi müşahede, millî hayatı tetkik yolunda gayet meşkûr [teşekküre layık] bir terakki adımı atmış olmaları da memnuniyetle kaydolunacak noktalardandır. Bu vadide güzel eserler vücuda gelmektedir.

[...]

Yalnız ilk mektep öğretmenlerinin Halkevi'ne pek lakayt buldukları görülmüştür. İlk tedrisat öğretmenleri, Halkevi'ne katiyen uğramayıp, kendilerine kulüp gibi bir şey ittihaz ettikleri [yaptıkları] hakvede [kahvede?] toplanıp oyunla vakit geçirmektedirler. Kendilerine vaki olan vesâyâya da [tavsiyelere] ehemmiyet vermemişlerdir.⁸⁸⁴

3.2.3.11. Bergama: Memurin Kulübü Açan Kaymakam

Bahtiyar Göker'in 31 Ocak 1941 tarihli raporuna göre Bergama Halkevi, kazadaki Yörük Çepnileri bir ölçüde *medenileştirmişse de* Tahtacıları henüz *medenileştirememişti*; ama kültürel faaliyetlere ağırlık vermişti. Hatta Göker'in ifadesiyle burası, “iyi çalışan Evlerimizden”di.⁸⁸⁵ Ancak yeni kaymakam, burada bir “şehir kulübü” açmıştı:

Kaymakam Nihat oraya yeni tayin edilmiştir. Dikili'den gelmiş olduğuna nazaran bu havali muhitine pek yabancı değildir. Şimdiki halde Parti'ye merbut ve

⁸⁸¹ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 76.

⁸⁸² BCA 490-1-0-0/999-859-1, 75.

⁸⁸³ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 76.

⁸⁸⁴ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 76–77.

⁸⁸⁵ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 51.

teveccühkâr görünüyor. Parti ile fikir ve iş birliği derecesine gelince: Bu keyfiyet daha henüz layıkile anlaşılmamıştır. Kaymakam Nihat, Dikili’de iken Parti hayatına müzahir [yardımcı] görünmüşse de daha ziyade kendi fikir ve anlayışlarını terviç ettirmeğe [revaçta kılmaya] cai olmuştu.

Bergama Parti Heyeti’ne daha tamamen itimat telkin etmemiştir. Kaymakam, orada şehir kulübü diye memuruna mahsus bir kulüp açmıştır. Maarif Memuru H. Elle, Parti ve Halkevi hayatına ciddi surette alakalıdır. Diğer memurların Parti’ye muarız bir vaziyetleri yok ise de pek de merbut değildirler.⁸⁸⁶

Yeni açılan kulübün, Halkevi üzerindeki etkilerinin henüz belirgin bir şekilde hissedilmediği anlaşılmaktadır. Ama kazadaki memurların çoğunun Parti işleriyle pek de ilgili olmadığı düşünüldüğünde, şehir kulübünün Halkevi üzerindeki muhtemel etkileri, diğer örneklerden hareketle, tahmin edilebilir.

3.2.4. Mesaiyi Olumsuz Etkileyen Elemanlar

3.2.4.1. Giresun: Köylüleri Dövdüren Bir Halkevi Başkanı

Giresun Halkevi Başkanı Alaattin, vasıfsız olmasına rağmen bu göreve getirilen kişilerdendi. 6 Şubat 1934 tarihli bir rapora göre:

Halkevi’nin sabık reisi Alaattin Bey’in idaresizliği yüzünden gerek Halkevi idare heyeti ve gerekse şubeleri arasında hasıl olan samimiyetsizlikten dolayı mevcut faaliyetleri gittikçe azalmaya başlayınca Alaattin Bey istifa ederek yerine Cemil Bey getirildikten sonra aralarında samimiyet ve bütün şubelerde mütevassıt bir faaliyet başlamış [...],⁸⁸⁷

Alaattin’in istifasından sonra ise işler düzelmeye başlamıştı. Ancak neden istifa ettiğini anlamak için Alaattin’in görevdeyken neler yaptığını incelemek gerekiyor.

CHF Giresun Vilayet İdare Heyeti Reisi’nin Fırka Kâtib-i Umumîliğine yazdığı 13 Teşrinisani [Kasım] 1933 tarihli yazıya göre; “Halkevleri Talimatnamesi’nin 1’inci maddesi ahkâmı hilafında” CHF “azası bulunmadıkları gibi devlet memuru da olmayan bazı kimselerin komitelere ve Halkevi İdare Heyeti azalığına seçildikleri[nin] duyulması üzerine Halkevi Reisliği’nden 29/5/1933 tarihli bir mektupla bu husus hakkında izahat istenildiği ve” CHF “azasından bulunmayanların isimleri sorulduğu halde bu mektuba cevap verilmemiş ve vaziyet ıslah edilmemiş”ti. “Müteaddit şubelerin komite reislik ve

⁸⁸⁶ BCA 490-1-0-0/999-859-1, 49.

⁸⁸⁷ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 35.

azalıkları üçer beşer aydan, hatta daha fazla bir zamandan beri münhal bulunmasına” ve bu durumun müfettiş tarafından “hatırlatılmasına rağmen buralara yeniden reis ve aza seçtirilememiş”ti. “Halkevi İdare Heyeti ile güzel sanatlar ve içtimaî yardım şubelerinden, aylardan beri mümessil aza bulunmadığı halde bu noksan[ın] ikmaline de tevessül olunmamış”tı. Birçok şubenin “yedi sekiz aydan beri hemen hiçbir” mevcudiyeti “görülmediği halde bunların umumî heyetleri toplatılıp her biri için dâhilî talimatnameler ile muayyen vazifeler yaptırılmamış”tı. “Halkevi kütüphanesinin bir fihristi bile vücuda getirilememiş”ti. Cumhuriyet Bayramı’nda Fırka tarafından “yapılan tezahürat hâriç olmak üzere Halkevi’nde konferans, konser vesaire gibi bir sebeple dört buçuk aydan beri umumî bir toplantı olmamış; bir kurs bile açılmamış”tı.⁸⁸⁸ Kaldı ki:

Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Halkevi faaliyetini gösterir bir broşür neşri için şifahen [sözlü olarak] vaki ricalardan başka tahriren [yazılı olarak] bile temennide bulunulduğu halde bu da bastırılmamış; bayramdan üç gün evvel matbaaya gönderildiği anlaşılan broşürün de matbaacılar tarafından geç kaldığı bahisle basılmadığı, bayramdan sonra da Halkevi tarafından takip edilmediği öğrenilmiş[ti].⁸⁸⁹

Yine yayıncılık faaliyetiyle ilgili olarak, “[b]irçok ricalarla imtiyazı aldırılan *Aksu* mecmuasının yazı işlerinde de Halkevi’ne ve bilhassa Ev’in dil, tarih, edebiyat şubesi mensuplarından istifade çaresi aranılmak lazım gelirken hissî hareket olunmak yüzünden şimdilik bunun neşri de akamete uğramış”tı. Müfettişin bu son ifadesinden, Alaattin’in dil, tarih, edebiyat şubesinin üyeleriyle arasının bozuk olduğu anlaşılabilir. Fakat bu böyle olsa da olmasa da “Alaattin Bey, Halkevi’nde hem kâfi derecede çalışmamış hem de istifade edilecek unsurları çalıştıramamış”tı.⁸⁹⁰ Üstelik CHF Giresun Merkez Nahiyesi İdare Heyeti Reisi Ş. Turgut’un Kaza İdare Heyeti Reisliği’ne yazdığı 2 Teşrinisani 1933 tarihli yazıdan, Alaattin’in vukuatlarının bunlardan ibaret olmadığı anlaşılıyordu:

Cumhuriyet Bayramı’nda Halkevi temsil şubesi tarafından verilen müsamerede vaziyeti idare etmesi, mevki ve vazifesi icabı olan Halkevi Reisi Alaattin Bey, salâhiyetini suiistimal ederek sinemada[ki] locaları akrabasına ve dostlarına vermiştir. Görele’den gelen misafirlere loca ayrılması evvelce kendisinden rica bulunduğu halde bu ricayı nazar-ı itibara almamış, misafirler ayakta kalmışlardır.

Kapıya yığılan köylülere dayak atılmış ve yüzlercesi kapıdan kovulmuştur. Köylüler: “Bizi şehre çağırduğunuz halde niçin hakaret ediyorsunuz?” demişler ve

⁸⁸⁸ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 44-45.

⁸⁸⁹ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 45.

⁸⁹⁰ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 45.

Alaattin Bey’i aramışlardır. Bütün bu idaresizlikler ve halkı hiçe saymak, Halkevi Reisi’ni muaheze [tenkit etmeyi] ve mesul tutmayı icap ettiren keyfiyetlerdir.⁸⁹¹

Söz konusu tarihte, yani 29 Ekim 1933’te, Halkevi’nin kapısına yüzlerce köylünün gerçekten yığılıp yığılmadığını anlamamız mümkün değil. Bununla beraber Alaattin’in, köylülerle ve köycülük şubesinin üyeleriyle hiç de iyi ilişkiler içinde olmadığı anlaşılıyor. Zira Giresun Halkevi’nin dil, tarih, edebiyat şubesi üyelerinden Larçınzade Ali Arif; “CHF Kâtibiumumîsi Muhterem Recep Beyefendi’ye” yazdığı 24 Eylül 1933 tarihli mektubuna *Yeşil Gireson* gazetesinin bazı nüshalarını iştirilmiş ve “kırmızı kalemle işaret koyduğu” yazıların “korku ve tehdit altında, Halkevi vaziyetinin binde birini gösterir vesikalardan” olduğunu belirtmişti.⁸⁹²

Yeşil Gireson gazetesinin –mektuba iştirilmiş– 31 Ağustos 1933 tarihli nüshasındaki *kırmızı kalemle işaretlenmiş* yazı, “Halkevi Köycüler Şubesi Çalışıyor” başlığını taşıyordu. Bu yazıya göre “Halkevi köycüler şubesinden ayrılan bir heyet, bir buçuk aydan beri [...] pazar pazar, köy köy” dolaşarak köylülere öğüt vermekte, kılavuzluk yapmaktaydı. “Söylenilen sözlerin ağızdan ağza nakledilirken değiştirilmemesi, yanlış anlatılmaması ve görüşemediği köylü vatandaşların bu öğütlerden mahrum kalmaması için bu öğütlerini bir broşür halinde de icmal ederek” neşrine çalışıyordu. Fakat “köycüler şubesinin bu hareketlerine karşı bir gayri memnuniyet havası” esmiş ve “[b]u işlerle alakadar olması icap eden bir zat da bu menfi cereyanlara karışarak (köycüler şubesinin mesaisine ilk alaka olarak) müdahale” etmişti. Köycüler şubesi heyeti 26 Ağustos’ta, “mutat [her zamanki] faaliyetleri sırasında Bulancak pazarına vardığı” zaman “telefonla heyete; broşürde noksanlık olduğu ve bu noksanlığın başka fena telkinler yaptığı, alışveriş ve piyasa hakkında köylüye söz söylenilmemesi ve yalnız ‘ahlakî söz’ söylenilmesi emir buyrul”muştu. “Heyet de bu ihtara maalesef ittibaen [tâbi olarak] vazifesini noksan yaparak” dönmüştü. Telefonda bahsedilen “noksanlık”; “bir okkası peşin para ile 3–3,5 kuruşa alınabilen mısırın 1–1,5 ay içinde 8 kuruşa veresiye alındığı yazıldığı halde borçların ödenmesi”nin köylülere tavsiye edilmemesiydi. Ancak “her yerde ‘Borç namus borcudur. Daima israftan çekinerek borçlar tamamen ödenmeli, sonra ziraat kredi kooperatiflerine girmeli. Sizi kurtaracak olan kooperatiflerdir. Zaten bu, köylünün

⁸⁹¹ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 49.

⁸⁹² BCA 490-1-0-0/998-855-1, 55.

iktisadî vaziyetini kurtarmak için yapılmıştır,’ tarzında tekrar tekrar öğütler” verilmekteydi. “... bilgisizlik ve cehalet yüzünden çok fena iktisadî bir muvazenesizlik içinde bulunan köylüye, ayrıca, bazı muhtekir fırsat düşünlerinin masum, haklı olduklarını ve onlara olan borçların her şeyden evvel vacibütlediye olduğunu mu söylemeli idik?” diye soran yazar; “... köylünün safiyetinden, cehaletinden istifade ederek pek fahiş şartlarla ve kolayca %100, 200 ve hatta 500 kazanmaya alışmış olanlar”ın olabileceğini düşünüyordu. Çünkü bazı köylüler; “tartıdan bile anlamaz, alıcı ne derse inanır”dı. “Senenin 11 ayı parasız”dı. Bu köylülerin “mukadderatı, satıcının eline terk edilmiş”ti. Bu satıcılar da “100 kuruşluk malı 150 hatta 250 kuruşa alır”dı. “Bir sene daha mahsul olmazsa senede birkaç defa senet değiştirilerek borcu resülmalın [anaparanın] beş on mislini bulur”du. Dolayısıyla köycülük şubesinin “bu çok yüksek samimi hizmetleri tenkit değil takdir edilmeli”ydi.⁸⁹³

Bu yazıyı yazan kişi, Giresun Ziraat Müdürlüğü Kâtibi Karamanlı Mustafa Hulusi’ydi. Larçinzade Ali Arif gibi o da Kâtib-i Umumîliğe bir mektup yazmış ve vilayet merkezinden telefon ederek Bulancak Pazarı’ndaki heyeti geri çağıran kişinin, “bütün münasebatı ve dostları, köycüler şubesinin bu faaliyetlerinden memnun olmayan tüccar ve tefeciler olan, Halkevi’nin reisi Alaattin” olduğunu belirtmişti. Aynı mektupta Mustafa Hulusi; Alaattin’in, Halkevi başkanı olmadan önce, Giresun’daki Hilal Spor Kulübü başkanıyken, kulüp üyesi gençleri kastederek, “Ben, gençlerin arasında oturmaya tenezzül etmem,” dediğini; bu sebepten vilayet gençlerinin “Halkevi’ne yakın olmakla beraber Alaattin Bey’den uzak” olduğunu yazmıştı. Üstelik “Halkevleri Talimatnamesi’nde, ‘Halk Fırkası idare heyeti azalarından bir zat Halkevi’ne riyaset eder,’ diye” yazmasına rağmen “Alaattin Bey şu dakikada Halk Fırkası’na kayıtlı bile değil”di.⁸⁹⁴ Bu mektup 4 Eylül 1933 tarihliydi. Muhtemelen bunun üzerine Kâtib-i Umumîlik’ten Giresun CHF Vilayet Heyeti Reisliğine gönderilen 28 Eylül 1933 tarihli yazı da Mustafa Hulusi’yi haklı çıkarıyordu: “Halkeviniz reisi Alaattin Bey’in, vilayetiniz CHF İdare Hey’eti azası meyanında ismine tesadüf edemedim. [...] Halkevi reisliğinin herhalde idare hey’etinden bir arkadaşın uhdesinde bulunması lüzumu malumdur.”⁸⁹⁵

⁸⁹³ “Halkevi Köycüler Şubesi Çalışıyor. Önlerimize Çıkan Engellere Dair Birkaç Söz,” *Yeşil Giresun*, 31 Ağustos 1933; BCA 490-1-0-0/998-855-1, 57.

⁸⁹⁴ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 70–72.

⁸⁹⁵ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 67.

CHF Giresun Vilayet İdare Heyeti Reisi ise Kâtib-i Umumîliğe yazdığı 7 Teşrinisani [Kasım] 1933 tarihli mektupta Alaattin'in, önceden İdare Heyeti'ne üye değilse de 27 Şubat 1933'teki vilayet kongresinde Vali Salih Cemal tarafından idare heyetine seçtirildiğini söylüyordu.⁸⁹⁶

Yeşil Gireson'un ilişikteki bir başka nüshasındaki işaretli habere göre “Halkevi'nin muhtelif komitalarından manalı çekilmeler olmuş”tu. “Kitaphane ve neşriyattan Osman Nuri, temsil komitasından Nuri Ahmet Beylerin çekilmelerinden sonra dil, tarih, edebiyat komitasından da Ali Arif Bey çekilmiş”ti. Burada anılan Ali Arif Bey, Larçınzade Ali Arif'ti ve istifasının nedeni; “Halkevlerinin gayesi; gençliğin yükselmesine çalışmak, onları rejime layık yetiştirmek” olduğu halde “Ev'in başında bulunanların bu işe layık derecede ehemmiyet” vermemesiydi.⁸⁹⁷ Halkevi Başkanı Alaattin ise *Yeşil Gireson*'daki yazısından dolayı Mustafa Hulusi'ye bir mektup göndermişti:

[...] kanunların önünde mutlak bir müsavat [eşitlik] tanıyan cumhuriyet hükümetimizin sınırları dâhilinde yaşayan Türk köylüsü kadar hür, Türk köylüsü kadar refah ve saadet içinde yaşayan, Türk köylüsü kadar az tekalife tâbi tutulan, Türk köylüsü kadar yurdunda rahat, serbest, [...] emniyet ve itimat içinde taarruzdan masun bulunan, Türk köylüsü kadar siyanete, himayeye ve hürriyete ve [...] adalete mazhar olan hiçbir millet köylüsü bulunmadığını [...] köylülerimize ve bütün millet efradına telkin etmek vazife ve mecburiyetinde bulunduğunuz bir zamanda [...] gazetede ki ifadelerinizle köylerde yaşayan vatandaşlarımızı acınacak bir vaziyette tavsife kalkışmanız hayretle görülmüş ve köylüye tekrar tekrar atfettiğiniz zavallı vasfından neyi istihdaf ettiğiniz [hedeflediğiniz] anlayamamıştır.

[...] bu hareketiniz ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınarak bundan böyle Halkevleri Talimatnamesi'ne yasak olan hallerden içtinap edilmesinin ve şayet münakaşayı mucip bir vaziyet görülürse bu münakaşayı, efkâr-ı umumiyeyi [kamuoyunu] delalete düşürecek veçhile gazete sütunlarında değil samimi bir kardaşlık ve mesai arkadaşlığı duygusuyla, Halkevleri Talimatnamesi'ne tevfikân, Halkevi çatısı altında [...] yapılması lüzumunun zat-ı âlinize ciddiyetle tembih edilmesine ve tekerrürü halinde [...] hakkınızda icap eden muamelenin yapılması için keyfiyetin Cumhuriyet Halk Fırkası Muhterem Umumî Kâtipliği Yüksek Makamı'na arz edilmesine idare heyetimizce karar verilmiş olduğunu [...] arz eder ve saygılarımı sunarım [sic]...⁸⁹⁸

Alaattin'e göre köycüler şubesinin görevi, köylüleri ne kadar iyi durumda olduklarına inandırmaktı. Ama şube, ziyaretleri esnasında köylülere verdiği tavsiyelerle bu görevi

⁸⁹⁶ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 51.

⁸⁹⁷ “Halkevi Komitalarında Üçüncü İstifa,” *Yeşil Gireson*, 5 Teşrinievvel 1933; BCA 490-1-0-0/998-855-1, 62.

⁸⁹⁸ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 73–74.

suiistimal etmişti. Bu ziyaretleri, tavsiyeleri ve Halkevi başkanının verdiği tepkiyi gazeteden halka duyurması ise “samimi bir arkadaşlık ve mesai arkadaşlığı” duygusuna mugayirdi. Suçlu olan Alaattin değil; köycüler şubesi ve Mustafa Hulusi’ydi. CHF Vilayet İdare Heyeti Reisi’ne göre ise durum “Alaattin Bey’in maalesef kendisini memlekette birçok kimselere sevdiremediğine ve bundan dolayı vaziyeti idare edemediğine delalet etmekte”ydi.⁸⁹⁹ Ancak İdare Heyeti Reisi, Alaatin görevini doğru bir şekilde yerine getirmiş olsaydı bile benzer dedikoduların yayılabileceğini söylemeden edememişti. Bunun nedeni ise belli ki lokal politika cereyanlarıydı:

[...] bu memlekette insanın ne kadar dürüst olursa olsun [...] tenkit ve şikâyetten kurtulması ihtimali yoktur. Çünkü böyle mevkilere göz diken bazı ahlaksız ve seciyesiz şahısların, gösterilen muvaffakiyeti çekemediklerinden türlü türlü dedikodular ihdas ettikleri ve bir kısım muhakemesiz kimseleri tahrik ile vaziyeti sarsmak istedikleri mükerreren görülmüş ahvaldendir. Lakin Alaattin Bey’in idaresizliği de artık gizlenilemeyecek ve müdafaa edilemeyecek bir dereceyi bulmuştur.⁹⁰⁰

Dolayısıyla, “hiç değilse [...] bazı münasebetsiz hareketlerinden mütevellit soğukluğun zail olacağı” düşünülerek Alaattin’in istifası uygun görülmüştü – ki zaten Alaattin, İdare Heyeti’nin kararını beklemeden istifa etmişti. Yani heyet, bu istifayı onaylamakla yetinmişti. Ama Fırka Reisi, yine de “Halkevi Reisliğine başka bir arkadaşı [...] intihap etmekle hâriçteki hasut [haset eden], muhteris ve seciyesiz [karaktersiz] bazı şahısların dedikodularına büsbütün nihayet verileceğine kani” değildi. “Çünkü onlar ahlakî düsturları hiç hatırlamazlar, belki de memlekette böyle mevkilere layık kendilerinden başka kimse olmadığını ileri sürmek isterler”di.⁹⁰¹ Anlaşılan o ki Giresun’daki lokal politika cereyanları, Alaattin’den sonra da sürecekti. Zaten “sekiz aydan fazla bir zamandır” şikâyet edilmesine rağmen Alaattin’in görevden çekilmemesi de yine bu cereyanlarla ilgiliydi.⁹⁰² Fırka İdare Heyeti ile vali anlaşamıyor, Alaattin de valiyi destekliyordu:

Alaattin Bey’in iki buçuk aydan fazla bir zamandan beri Vali Salih Cemal Bey’in keyfî arzusuna mütabaatta bulunmadığımız [tâbi olmadığımız] için onun âmâline [emellerine] hizmet eden bir hizbile birleşerek bir külah kapmak ümidiyle son

⁸⁹⁹ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 44.

⁹⁰⁰ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 44.

⁹⁰¹ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 46.

⁹⁰² BCA 490-1-0-0/998-855-1, 44.

günlere kadar heyetimize karşı bile muhalefet karaktersizliği göstermiş olmasına rağmen birdenbire aramızdan ayrılmasını şimdilik pek muvafık görememekteyiz.⁹⁰³

Sonuçta ise Alaattin, yine idare heyetini umursamamış ve istifa mektubunu, 14 Teşrinisani 1933 tarihinde, “CHF Umumî Kâtipliği Yüksek Makamına” hitaben yazmıştı:

Bugün sıhhatim bu kutsî vazifede devamlı bir surette faal olabilmekliğime mâni ve kendimi devamlı bir istirahatete tâbi tutmaklığım, doktorların da tavsiyeleri icabından bulunmuş olduğundan pek sevdiğim ve dokuz aydır severek çalıştığım Halkevi Reisliğinden, maruz ahval-i sıhhiyem dolayısıyla, istifaya mecbur kalıyorum. Bu istifamın lütfen kabul buyrulmasını, emin bulunduğum çok yüksek teveccühlerinize istinaden istirham eder ve Halkevi İdare Heyeti Reisliğine Fırkamız Vilayet İdare Heyeti azası arkadaşlarımdan bir diğerinin intihabına emir ve müsaade buyrulmasını istirham ve mübeccel Fırkamızın prensipleri ve umdeleri uğruna yardımcı olarak daima çalışacağıma emin olmanızı arz ve sonsuz saygılarımı sunarım efendim.⁹⁰⁴

3.2.4.2. Uzunköprü: Bir Devlet Dairesi Olarak Halkevi

“Halkevlerini teftişe memur” Ali Bey’in⁹⁰⁵ 6 Ekim 1934 tarihli raporuna göre Edirne’nin Uzunköprü kazasındaki Halkevi, elemanları yüzünden âtil kalmıştı. Bu yüzden de “Halkın, Halkevi’ne devam noktasından alakası hiç iyi değil”di. “Alt kattaki gazino gece gündüz dolup boşaldığı halde yukarıya kimse çıkmamakta”ydı. “Halkevi’nin, halkı celbedecek bir saz takımı olmaması ve mütalaa için tek tük gelenlere de ‘Şimdi işimiz var, biraz sonra gelin,’ gibi muamelede bulunulmuş olması, bu alakasızlığa başlıca sebep teşkil etmekte”ydi.⁹⁰⁶ Söz konusu gazino, “büyük ve sahneli”ydi. “Fırka İdare Heyeti tarafından 50 lira aylıkla kiraya verilmekte”ydi. Bu gazinonun da içinde bulunduğu Uzunköprü Halkevi; “... kasabanın en iyi yerinde, eski Türk Ocağı’ndan kalma, iki katlı, kâgir, güzel bir binada”ydı. Binanın “alt katında küçürek üç odası ve 50 kişi alabilecek büyüklükte bir salonu var”dı. “Üç odadan birisi Kaza İdare Heyeti’ne ait olup Halkevi’ne iki oda ile bir salon” verilmişti. “Dört şubesi bulunan Halkevi’nin iki şubesi ile idare heyeti bir odaya ve bir şubesi diğer bir odaya sıkıştırılmış ve bir şubesi de ayrı bir binaya yerleştirilmiş”ti.⁹⁰⁷

⁹⁰³ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 46.

⁹⁰⁴ BCA 490-1-0-0/998-855-1, 42.

⁹⁰⁵ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 67.

⁹⁰⁶ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 72.

⁹⁰⁷ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 68–69.

Halkevi'nin aslında bina ile ilgili bir sorunu olmasa da alt kattaki gazino yüzünden şubeler, binayı verimli bir şekilde kullanamıyordu. Ancak gazinonun, Parti'ye veya Halkevi'ne sağladığı gelir nedeniyle bu sorunun görmezden gelindiği düşünülebilir. Tabii, Uzunköprü halkı da buraya neredeyse hiç gelmediği için pratikte binayla ilgili bir sorun yaşanmadığı da düşünülebilir. Zira müfettiş, beş gün kaldığı Uzunköprü'de, Halkevi'ne “bir kişinin bile” geldiğini görmemişti. “Bundan, halkın henüz buraya ısınamadıkları ve buraya adeta resmî daire gözü ile bakmakta oldukları anlaşılmalıydı.”⁹⁰⁸ Bu haliyle Halkevi, halkın sadece radyo dinlemek için gittiği bir kahvehane bile sayılamazdı. Halbuki müfettişe göre “... komşuları bulunan öbür taraftaki Yunan ahalisinin seviyesinden çok aşağı bir derecede bulunan bu hudut memleketi halkını uyandırmak için çok büyük gayretle çalışmak lazım”dı.⁹⁰⁹ Bu ifadeden, komşu bir ülkenin sınırında yer alan vilayet ve kazalardaki Halkevlerine ayrı bir önem atfedildiğini çıkarmak mümkündür – ki Kars Halkevi hakkındaki raporlarda, bu durum daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak “bu hudut memleketi halkını uyandırmak”, Halkevi elemanlarının çalışmasıyla mümkündü. Müfettiş ise “bu vazifeyi yapmakla mükellef bulunan kimselerde bu duyguyu ve kabiliyeti göremedim,” diyordu, “Bunlar kendi şahsî menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve bir mevki sahibi olarak menfaatlerini temin etmek gayesini güden adamlardır. Daima birbirlerini çekiştirmek ve dedikodu yapmak, en birinci vasıflarıdır.”⁹¹⁰ Belli ki Uzunköprü Halkevi'nin elemanları, birçok yerde olduğu gibi, inkılâbın ilkelerini halka benimsetmekten ziyade *lokal politika cereyanlarının* tesiriyle görevlerini *elde etmişlerdi*. Çıkarları çatıştığı için de herhangi bir karar alamıyorlardı. Halkevi, Parti'nin bir parçası olduğundan, bu durum Parti için de geçerliydi:

Uzunköprü'de bulunduğum zamanlar, belediye intihabatı zamanına tesadüf etti. İki gün, geceli gündüzlü toplandıkları halde uyuşarak bir namzet listesi vücuda getiremediler. Nihayet Vilayet İdare Reisi gelerek güç bela bir liste üzerinde uyuşulabildi. Bu vaziyetten de Fırka mensupları arasında katiyen fikir birliği olmadığı ve Fırka prensiplerine samimi olarak bağlı pek az kimseler bulunduğu anlaşılmalıdır.⁹¹¹

⁹⁰⁸ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 76.

⁹⁰⁹ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 76.

⁹¹⁰ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 76.

⁹¹¹ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 76–77.

Nitekim Halkevi Başkanı; “[e]ski Sultanî Mektebi’ni ikmal edememiş, orta tahsilli, zürradan [çiftçilerden, toprak sahiplerinden] Sofyalı Ali Bey namında bir zat”tı. “Belediye intihabatı münasebetiyle dört gün içerisinde iki defa Edirne’ye gidip gelen mumaileyhin Halkevi işleriyle meşgul olmaktan ziyade belediye reisi olabilmek gibi mevki peşinde dolaştığı kanaati hasıl olmuş”tu.⁹¹²

Halkevi başkanı gibi idare heyeti de “hiçbir faaliyet gösterememiş”ti.⁹¹³ Sadece köycüler şubesi görece faaldi:

... her haftanın çarşamba günü akşamları köylüye muhtelif hatipler tarafından içtimaî ve köylüyü alakadar eden mevzular dairesinde konferanslar verilmiştir.
 ... Ağustos’un birinci gününden itibaren üç gün devam etmek üzere 200 yetim ve fakir çocuğa sünnet düğünü yapılmıştır.
 ... Kazanın her üç nahiyesinde üç defa kır bayramı tertip edilmiş ve [...] doktor dahi beraber götürülerek köylülerin hastalarına baktırılmıştır.
 ... Sünnet düğününde ve bu düğünde tertip edilen pehlivan güreşlerinde ve at koşularında 1.481 lira 80 kuruş varidat temin edilmiş ve bu paranın 1.357 lira 55 kuruşu çocukların giydirilmesiyle iki gün iaşesine ve pehlivan güreşleriyle at koşuları ikramiye sarf olunmuştur. Sarfıyat makbuzları vardır. Geriye kalan para da şubede mahfuzdur.
 ... Köylü, şubenin delaletiyle kavunlarını ucuz olarak demiryolu ile İstanbul’a götürebilmiş ve bu suretle kendilerine gösterilen alaka ve kolaylıktan çok memnun kalmışlardır.
 ... Şubenin iki parası olmadığı halde sırf reis ve azalarının çalışkan ve becerikli kimseler olması sayesinde yapılabilen bu işler, şubenin teşkilinden beklenen maksadı az çok temin etmiştir.⁹¹⁴

Şubenin başkanı, Noter Şevki Bey’di. Diğer azalar ise Posta ve Telgraf Memuru Tevfik Bey, Tüccardan Arif Bey, Tüccardan Salih Mehmet Bey ile Köylü Yakup Efendi’ydi.⁹¹⁵ Hem kazanın noterinin hem de Tüccardan Arif ile Salih Mehmet’in görev almasına rağmen şubenin parasının olmaması ise düşündürücüydü. Ancak bir şekilde şubeye gelir temin edilmesine çalışılması, ortada bir çaba olduğunu da gösteriyordu. Yine de sonuç itibarıyla bu çaba yeterli olmaktan çok uzaktı. Çünkü müfettişe göre “Uzunköprü kasabasının 1.100 ve bütün kazanın 4.000 nüfusu var”dı. “Halkevi’nin 485 azası bulunduğu göre nüfusun yüzde bir nispetinde azası var demek”ti. “Bu azanın hemen hepsi, Ev’in açılmasıyla beraber kaydedilmiş”ti. “Halk, ekseriyetle okuyup yazma

⁹¹² BCA 490-1-0-0/996-851-1, 71.

⁹¹³ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 72.

⁹¹⁴ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 74–75.

⁹¹⁵ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 71.

bilmeyen ve millet ve memleket menfaatlerini takdirinden âciz ve işrete düşkün adamlar”dı.⁹¹⁶ Dolayısıyla Halkevi elemanlarının, halkın okuma-yazma öğrenmesine bile yardımcı olmadığı anlaşılıyordu.

3.2.4.3. Çorlu: Kaymakamın Fırka’ya Aldığı Menfi Cephe

Yine “Halkevlerini Teftişe Memur Ali” tarafından yazılan 9 Ekim 1934 tarihli rapora göre Çorlu Halkevi 23 Şubat 1934’te açılmıştı ve dört şubesi vardı. Güzel sanatlar komitesinin başkanı, Muallim Avni Bey; üyeler, Muallim Hilmi ile Elektrikçi Hasan Beylerdi. Temsil komitesi başkanı, Yoğurtçu Faik Bey; üyeler, Zabıt Kâtibi Şükrü ve Memur Selim Beylerdi. Spor komitesinin başkanı Baytar Kâzım Bey; üyeleri Memur Lütfü, Çarıkçı Ahmet, Bakkal İhsan ve Muallim Etem Beylerdi. Halk dersaneleri ve kurslar komitesinin başkanı Muallim İbrahim, üyeleri Muallim Vasfi ve Muallim Recai Beylerdi. Halkevi başkanı ise Kaza Fırka İdare Heyeti Reisi Ziya Bey’di.⁹¹⁷ Müfettiş, şube üyelerinin sayısı ve mesleklerini de belirtmişti:

Çorlu Halkevi’nin, sekizi hanım olmak üzere 166 azası vardır. Hanımlar muallimdir. Azanın şubelere ayrılışı şöyledir:

Güzel sanatlar:	30
Temsil:	28
Spor:	85
Halk dersaneleri ve k[urslar]:	23

Mesleklere göre ayrılışı da şöyledir:

Esnaf:	46
Çiftçi:	30
Muallim:	28
Tüccar:	15
Doktor:	3
Memur:	29
Sanatkâr:	13
Dava vekili:	2 ⁹¹⁸

Görüldüğü gibi şubelerde sadece *münevverler* değil, *halk* da görev almıştı. Üstelik bina da, en azından bir süre için, yeterli görünüyordu: “200–300 kişi alabilecek büyüklükte,

⁹¹⁶ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 75.

⁹¹⁷ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 50–52.

⁹¹⁸ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 50–51.

bir katlı, kasabanın eski sinema salonudur. Bu da şimdiki belediyeye aittir. Fırkanın malı bulunan bir dükkân ile değiştirilmek isteniyor.”⁹¹⁹ Buna karşılık Ev’in bütçesi “henüz tasdik edilmemiş olduğu için para almamış”tı.⁹²⁰ Yani Ev’in açıldığı günden beri, yaklaşık yedi aydır âtıl vaziyette olduğu söylenebilirdi. Nitekim müfettişe göre de “gerek idare heyeti ve gerekse şubeler hiçbir faaliyette bulunmamışlar”dı.⁹²¹ Ancak müfettişin anlattıklarına bakılırsa bu ataletin sebebi, bütçenin veya binanın yetersizliği değildi:

Çorlu’ya geldim, Halkevi’nin kapısını kilitli buldum. Yaptığım tahkikatla, ilk açılıştan sonra hep böyle kapalı bulunduğunu anladım.

Ev’in niçin böyle kapalı bulunduğunu Halkevi reisinden sordum:

Halkevi’ne, dâhilindeki helalardan istifade etmek isteyenlerden başka kimse gelmediğini ve bunun için böyle kapalı buldurmak mecburiyetinde kaldıklarını söyledi.

Çorlu’da bugün Halkevi’nin yalnız adı vardır. Burada şimdiye kadar hiçbir şey yapılmamış olduğu gibi bu vaziyet dâhilinde, bundan sonra da hiçbir şey yapılmak ihtimali yoktur.⁹²²

Halkevi başkanına göre ataletin sebebi, halkın ilgisizliğiydi. Müfettiş de halkın Ev’e ilgi göstermediğini düşünüyordu; ama bunun nedeni bizzat Halkevi başkanıydı:

Halkevi Reisi, Kaza Fırka İdare Heyeti reisidir. Kendisi Mülkiye mezunu ve çiftlik sahibidir. Halk ile, hükümetle ve Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi’yle temasta bulundum; bu zat iyidir diyene tesadüf edemedim. Aslen Arnavut olup Yunan işgali zamanında, İtalyan himayesinde olarak Çorlu’ya gelmiş olduğu söylenen bu zat memleket ve gençlik düşmanı olarak tanınıyor ve memleket ve gençlik ne yapılmak istemişse mutlaka bunun engel olduğu söyleniyor ve bunun bulunduğu yere de tabiatıyla kimse gelmiyor [*sic*].

Büyük fırkanın, bunun gibi memleketin nefretini kazanmış kimselerle temsil edilmesi, halka çok fena tesir yapmaktadır.

Hükümete olan borçları, emvaline [mallarına] haciz konmak suretiyle tahsil edilmiş ve haklı olarak kaymakam tarafından birkaç defa kovulmuş olan, böyle bir büyük ve çok şerefli fırkayı ne suretle temsil etmekte olduğunu takdir-i samilerine arz eylerim [*sic*]. Siz, fırkayı temsil etmekte bu ve bunun gibi fena hareket eden adamların yüzünden yeni bir fırka teşekkül etmiş olsa, Serbest Fırka zamanında olduğu gibi ekseriyetin oraya geçeceğinden şüphe edilmemelidir [*sic*]. Binaenaleyh bir an evvel bütün Trakya’da esaslı surette tetkikat icrasıyla vaziyetin ıslahı çaresine bakılmasını elzem görürüm.⁹²³

⁹¹⁹ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 50.

⁹²⁰ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 50.

⁹²¹ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 52.

⁹²² BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 52–53.

⁹²³ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 54.

Halkevi ve Fırka Kaza İdare Heyeti Reisi Ziya'nın, Millî Mücadele esnasında İtalyanlar tarafından korunarak Çorlu'ya gelip gelmediğini; eğer bu şekilde gelmişse, bunun nedenini öğrenmek mümkün görünmüyor. Parti görevlerinde bulunmaya layık olmadığını vurgulamak için Ziya'nın aslen Arnavut olduğunun vurgulanması ise dönemin *yabancı ve düşman* algısıyla ilgili olmalıdır. Öte yandan Ziya'nın, *düşmanla iş birliği yaptığı* doğrusu ve Çorlu'da, Kaymakam ve Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi de dâhil olmak üzere "bu zat iyidir" diyene rastlanmıyorsa, bu zatın neden Fırka ve Halkevi başkanı yapıldığı sorulmalıydı. Ziya, Fırka teşkilatını, kendisini destekleyenlerle doldurmuş, yine bu sayede kendini Halkevi başkanı seçirmiş olabilirdi ki bu, Çorlu'da *lokal politika cereyanları* nedeniyle Halkevi ve Fırka'nın âtil kaldığı anlamına gelirdi. Ayrıca bu örnek, Çorlu da fırkanın belki de Ankara tarafından kontrol edilemediğini; *ağalık ve beylik devri* aktörlerinin hâlâ sahnede olabileceğini gösteriyordu; çünkü Ziya'nın çiftlik sahibi olması, onun *ağa* olduğu anlamına gelebilirdi. Nitekim müfettiş de bu durumun halkı CHF'den uzaklaştırdığını; yeni bir fırka kurulsun, halkın –SCF kurulduğunda olduğu gibi– bu yeni fırkayı destekleyeceğini belirtmişti. Zira Fırka mesaisi, Ankara'da *tasarlandığı* gibi yürümüyor; taşradaki toplumsal koşulları değiştirmesi istenen Fırka, bu koşullar tarafından işlevsiz kılınıyordu. Fırka, Çorlu halkı için Ziya'dan ibaretti ve Ziya'dan kurtulmayı vadeden yeni bir fırka kurulursa halk bu yeni fırkayı destekleyecekti. Tabî ki bu rapor, merkezin dikkatini çekmiş; Genel Sekreter Recep Peker de öncelikle Trakya Umumî Müfettişi Dr. İbrahim Tali'ye, 27 Ekim 1934 tarihli yazısıyla durumu bildirmişti:

Çorlu Halkevi'ni teftiş eden arkadaşımızdan aldığım raporda; bu Halkevimizin açıldığının ertesi gününden bugüne kadar kapısının kilitli olduğu ve en küçük mikyasta [ölçekte] olsun bir hareket gösterilememiş olduğu kaydedilmektedir. Bu Halkevimizin de diğerleri gibi hareket ve faaliyet sahasına atılması hususunda kıymetli yardımlarınızı rica eder, sevgi ve saygılar arz eylerim efendim.⁹²⁴

7 Kasım'da ise Peker; Çorlu Halkevi'ne, Fırka Vilayet İdare Heyeti'ne ve Edirne Valiliği'ne durumu ayrıca bildirmişti:

Halkevimizi teftişe gönderilen arkadaşımızdan aldığım raporda; Çorlu Halkevi'nin açıldığından şimdiye kadar hiçbir faaliyet göstermediği ve kapısının açıldığının ertesi gününden itibaren kapandığı ve o zamandan beri açılmadığı bildirilmektedir. Halkevi, mahallinin arzusu ile ve her türlü çalışma unsurlarının tamam olduğu bildirilerek açılan bir yerdir. Açıldıktan sonra eski itiyatlara göre işin gevşek

⁹²⁴ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 45.

tutulması asla doğru değildir. İnkılâp hareket ve atılışlarını kimsenin durdurmağa hakkı yoktur. Mademki kazanızda Halkevi açılması için kâfi miktarda unsur yoktur, o halde Halkevi açılabilir diye cevap vermemeniz lazımdı. Halkevi açıldıktan sonra, herhalde onu yürütmek iktiza eder. Türk inkılâbının en aziz âdetlerinden biri, atılan adımın geri alınmaması ve başlanan işin yürümesidir. Şu hale göre Halkevi’ni, talimatnamenin çizdiği esaslar dâhilinde, her türlü manileri atlayarak işletmenizi rica eyler ve Halkevi’nin çalışmağa başladığını bildirmenizi dilerim, efendim.⁹²⁵

Fakat “CHF Çorlu Kaza İdare Heyeti” sıfatıyla 15 Kasım’da Recep Peker’e yazdığı cevapta Ziya, müfettişin iddialarının gerçeği yansıtmadığını söylüyordu. Ziya’ya göre Ev’in açık olan bütün şubeleri faaldi; hatta dört değil, beş şubesi vardı:

7/11/934 tarih ve 5/54595 nomrolu yüksek yazınızı saygı ile okuduk [*sic*].

Çorlu’da Halkevi açıktır ve çalışıyor.

1) Halk dersaneleri; 2) Dil, Tarih, Edebiyat; 3) Güzel Sanatlar; 4) Temsil; 5) Spor şubeleri hal-i faaliyettedir.

... Halk dersaneleri bu sene ilk mektepleri ikmal eden [bitiren] çocukların girebilecekleri müsabakalı imtihanlara talebeyi yetiştirmek için kurs açtı. Ve vilayette yapılan sanat, muallim ve orta mektep meccanî [ücretsiz] kısımlarına girmek hakkını kazanan talebenin hemen hepsi Çorluludur ve bu kurstan istifade etmişlerdir.

... Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi: Yüksek makamınızdan ve diğer Halkevlerinden gönderilen kitaplar, risaleler; gece gündüz karilere [okurlara] hazır bulundurulmaktadır ve her zaman okuyucu vardır. Halk Fırkası binasında ve umumî salonda okurlar ve arkadaşlar bu bahisleri aralarında konuşurlar.

... Güzel Sanatlar, resim ve musiki heveskârlarından mürekkeptir. Musikiyi tamim ve öğretmek için tertibat almışlardır, çalışıyorlar. Yeni usulde müzik aletleri henüz tedarik edememişlerdir.

... Temsil Şubesi şimdiye kadar iki temsil verebilmiştir.

... Spor şubesi bilhassa futbol sahasında çalışmakta ve Trakya içinde en yüksek takımı çıkarmaktadır. Bisikletleri de kuvvetlidir, muntazaman çalışmaktadırlar.⁹²⁶

Ziya’ya göre Halkevi’nin yaşadığı sorunlar ise kendisinden değil, Kaymakam’dan kaynaklanıyordu. Çünkü Kaymakam, vekâleten belediye başkanlığı görevini de üstlendiğinden beri Halkevi’ne ayrılan bütçeyi ödemiyor, bu yüzden de çalışmalar aksıyordu:

Fakat [...] Halkevi binası, vaktiyle sinema ve temsil salonu olarak belediye tarafından yapılmış olduğu için Halkevi şubelerinin şimdilik o binada toplanması kabil olmadığından temsil ve umumî toplantılardan maada zamanlarda Halk Fırkası’nda çalışmaktadır.

⁹²⁵ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 39.

⁹²⁶ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 37.

Halkevi'nin açılması, unsurlarının tamam olduğu bildirildiği zaman çalışacak arkadaşlar tespit edilmiş, Belediye'den bina alınmış, bunun mukabilinde de Türk Ocaklarından müdevver bir azanın belediyeye verilmesi için firkadan salahiyyet istenilmiş, binanın Halkevi'ne elverişli hale getirilmesi için de lazım para Çorlu Belediyesi'ne ve Tekirdağı Muhasebe-i Hususiye bütçesinden teklif edilmişti. Vilayette takip edilerek teklif edilen iki bin lira bütçeye konuldu. Fakat Çorlu'da belediye reis vekilliğine Kaymakam Tevfik Bey idareten getirildikten sonra Çorlu Belediyesi, bütçesini keyfine göre yaptığı için teklif ettiğimiz bin beş yüz lira yerine yalnız beş yüz lira koymuştu. Gerek vilayete ve gerek Çorlu Belediyesi'ne mütevali [devamlı] müracaatlarımıza rağmen bugüne kadar bir kuruş bile alamadık. Vilayete ve belediyeye son müracaatlarımızda da verilecek paranın tamamına kiremit mubayaa edip [satın alıp] son zamanda gelen muhacirlerin evlerinin inşasına yardım edeceğimizi yazmak suretiyle para verilebileceği cevabını aldım. Tam o günlerde Müfettiş Ali Bey de teşrif ettiler. Kendilerine bu ciheti aynen arz ettik. "Bütçeye konmuş parayı ancak bütçe dâhilinde sarf edebilirsiniz. Parayı vereceklerin yaptıkları teklif doğru değildir," buyurdular. Fakat ricalarımıza rağmen ne Vali Beyefendi'ye ne de o zamanki Belediye Reis Vekili'ne bir şey söylediler. Halkevleri müfettişinin geldiğini, kiremit almak suretiyle bütçede[ki] paranın sarfına müsaade etmediğini tekrar ederek her iki makama tekrar müracaat ettik; yine bir şey alamadık. Bu sebeplerle paraya mütevakkıf [bağlı] sahada faaliyet geri kaldı.

Kaymakam Tevfik Bey'in Fırka azasına düşmanlığı dolayısıyla, Halkevi teşkilatında vazife alan memur arkadaşların bir kısmı devam edemediğinden bütün faaliyet mefkûreci [idealist] muallimlere ve birkaç münevver gence inhisar ediyor.

Yeni belediye reisinden beş yüz lira hakkında söz aldık, Muhasebe-i Hususiye bütçesine mevzu tahsisatında Tekirdağı Vilayeti'nden verilmesi temin buyrulduğu takdirde Çorlu Halkevi çalışma yolunda daha müsmir [verimli] işler görebileceğini derin hürmetlerimle arz ederim efendim.⁹²⁷

Bu ifadelerle göre Kaymakam hem Ziya'ya hem de fırka üyelerine *düşmandı*. Onlara düşman olmasının sebebi, bu kişilerin Ziya'yı desteklediğini düşünmesi olabilirdi; çünkü Ziya, fırka başkanıydı. Öte yandan bu düşmanlığın asıl nedeni, Millî Mücadele döneminde Ziya'nın İtalyanlarla iş birliği yapması da olabilirdi – tabii bu iddia doğrusa. Fakat her halükârda Kaymakam ve Belediye Başkan Vekili Tevfik ile Fırka ve Halkevi Başkanı Ziya arasında bir *lokal politika cereyanının* olduğu söylenebilirdi. Bu nüfuz mücadelesinin galibi ise Tevfik'ti; çünkü Ziya, Genel Sekreterliğe gönderdiği 13 Ocak 1935 tarihli yazısında bildirdiği üzere, Halkevi başkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı:

Hiçbir yerden on para yardım görmeyen Evimiz, Fırka'nın yoksul yardımıyla başka bir şey yapamadı. Çorlu belediye bütçesine konulmuş beş yüz lira ile Tekirdağı vilayet muhasebe-i hususiye bütçesine mevzu iki bin lirayı almak için müteaddit [çeşitli] müracaatlarımıza da muvafık cevap alamadığımızdan bu işin mesuliyetini taşımağa tahammülüm kalmadı. Halkevi reisliğinden istifa ettiğimi buradaki

⁹²⁷ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 37-38.

arkadaşlarıma bildireceğim. Yüksek makamınızdan da kabulünü, bu işten affımı sonsuz saygılarımla yalvarırım.⁹²⁸

Ancak bu ifadelerden Ziya'nın, istifa etmesi için Ankara'dan herhangi bir baskı görmediği; Kaymakam Tefik, Halkevi bütçesini vermemekte ısrar ettiği için Ziya'nın istifa etmek *zorunda kaldığı* anlaşılıyordu. Dolayısıyla Millî Mücadele esnasında Ziya'nın İtalyanlarla iş birliği yaptığına dair iddiaların da gerçeği tamamen yansıtmadığı düşünülebilirdi. Zira bu konudan, ilgili yazışmaların ilerleyen safhalarında, hiçbir şekilde bahsedilmeyecekti. Fakat yine de nüfuz mücadelesini Kaymakam Tefik kazanmış, Genel Sekreter Recep Peker istifayı kabul ettiğini Fırka Vilayet İdare Heyeti'ne bildirmişti: “Çorlu Halkevi Reisi Ziya'dan aldığım bir yazıda Halkevi reisliğinden istifasının kabulü rica edilmektedir. Ziya'nın dileği uygun görülmüştür. Çorlu Halkevi'nde yeni ve heyecanlı bir çalışma havası yaratacak kudrette bir arkadaşın reisliğe seçilmesini ve adının bildirilmesini dilerim.”⁹²⁹ Bunun üzerine Fırka Vilayet İdare Heyeti tarafından Halkevi'ne yeni bir başkan seçilmiş, Genel Sekreterlik de haberdar edilmişti:

Çorlu Halkevi Reisi Ziya'nın istifası üzerine Kaza İdare Heyetince, İdare Heyeti üyelerinden Ahmetoğlu Galip'in Halkevi reisliğine seçilmiş olduğu anlaşılmıştır. Tahsil görmüş ve ihtiyat zabitanından [yedek subaylardan] olan bu genç arkadaşın Çorlu gençliği ile de hemahenk bulunması dolayısıyla seçimi muvafık [uygun] bulunmuş olduğunu ve Ev'in hareketsizliğinin kaldırılması yolunda daha yakın alaka gösterilmekte bulunduğunu saygılarımla arz ederim.⁹³⁰

Ancak birkaç Fırka üyesinin 22 Şubat 1935'te Recep Peker'e çektiği telgrafa göre, başkanı değiştiği halde Çorlu Halkevi hâlâ âtıldı:

Bugün yirmi iki şubat, Halkevlerinin bayramıdır. Çorlu Halkevi'nin sene-i devriyesi münasebetiyle Çorlu Halkevi'nde hiçbir hareket yoktur. Kapısı hâlâ bildiğiniz gibi kilitlidir. Memleket çocukları bayram kutlulanması şerefinden mahrumdur. Meyusiyetimiz [ümitsizliğimiz] çoktur. Ev'in kapanması Fırka Heyeti idaresinin keyfi hareketlerinden biridir. Bu halin devamına mâni olmanız dileklerimizdendir.⁹³¹

Telgrafı çekenler, Halkevi'nin faaliyete geçmemesinden Kaza Fırka İdare Heyeti'ni sorumlu tutuyordu. Bu aşamada Ziya'nın, Fırka başkanlığından da istifa ettiğinden

⁹²⁸ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 33.

⁹²⁹ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 31.

⁹³⁰ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 30.

⁹³¹ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 28.

şimdiye kadar hiç bahsedilmediğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla telgrafi çekenler, şikâyet etmekte haklı olabilecekleri gibi Ziya'yla girdiği nüfuz mücadelesinde Kaymakam Tevfik'i destekleyen kişiler de olabilirdi. Recep Peker ise Fırka Vilayet İdare Heyeti'nden durumu araştırmasını istemişti:

Çorlu'dan Fırka ocak başkanları Aziz Karlı, Ömer, Merkez Nahiye Başkanı Şevket ve arkadaşı Cevdet imzalarını taşıyan bir tel yazısı aldım. Bu yazıda 22/2/935 Halkevleri açılma ve yıldönümü bayramında Çorlu Halkevi'nin kapalı bulunduğu ve orada en ufak bir toplantı yapılmadığından şikâyet edilmekte ve bu halin mahallî fırka idare heyetimizin keyfi hareketlerinden ileri geldiği de ilave edilmektedir. Bu mesele hakkında esaslı araştırmalar yaparak beni aydınlatmanızı diler, sevgiler sunarım.⁹³²

Vilayet İdare Heyeti Başkanı'nın verdiği cevaba göre Ev'in âtil kalmasının sebebi Kaymakam Tevfik'ti. Çünkü Kaymakam, başkanı değişmesine rağmen Halkevi'nin bütçesini hâlâ vermiyor; öğretmen ve diğer memurlar da Kaymakam'dan çekindikleri için Halkevi'nde görev almıyordu:

22/2/935 Halkevleri açılma ve yıldönümü bayramında, Halkevi ittihaz edilen binada gerek belediye ve gerek Hususî Muhasebe'den para alamamaları dolayısıyla lazım gelen tertibatı ikmal edemediklerinden Fırka salonunda toplanılmış ve burada eski ve yeni açılan Halkevlerine ve büyük makamata [makamlara] telgraflar ve tebrikler yazılmış, aralarında görüşmeler yapılmış ise de bu toplantının umumî bir şekilde olmadığı anlaşılmıştır.

Halkevi son zamanlarda bütün gençleri bir araya toplayarak eski spor kulübünü ihya ve başlarına bir de çalışkan idare heyeti getirilmiştir. Bütün dertleri Halkevi tahsisatının bir an evvel verilmesi ve faaliyete geçilmesidir. Ankara'dan avdetimde Çorlu Halkevi'ne para alabilmek için tekrar Vilayet'e müracaat ederek 25/3/935 tarihinde Çorlu Hususî Muhasebesi'ne, Halkevi'ne verilmek üzere beş yüz liralık havalesi gönderildi. Fakat para elan [şimdi bile] Kaymakamlıkça tediye edilmedi [verilmedi]. Çorlu Belediyesi'ne konulan tahsisattan da şimdiye kadar bir para alınmadı. Çorlu Halkevi Reisi'nin müteaddit müracaatlarına karşı paraları olmadığından bahis ile veremeyecekleri cevabı verildiği anlaşıldı. Bu kadar parayı Çorlu Belediyesi'nin ceste ceste [azar azar] verebilecek kabiliyeti olduğu zamanları vardı. Fakat Kaymakamlığın tesiri altında kalan belediye bu parayı veremiyordu. Çorlu Halkevi'nin istenildiği faaliyeti gösterememesi sebepleri ikidir. Biri, para alınamaması; diğeri de memur ve muallimlerin, kaymakamdan korkarak Halkevi'ne devam edememeleridir.⁹³³

Vilayet İdare Heyeti Başkanı'na göre Kaymakam'ın böyle davranmasının sebebi, Çorlu'daki Fırka teşkilatının başarısız olmasını sağlamaktır. Yani sorunun aslında Eski

⁹³² BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 26.

⁹³³ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 24.

Halkevi Başkanı Ziya ile bir ilgisi yoktu. Kaymakam, Ziya ile değil; Fırka İdare Heyeti'yle bir nüfuz mücadelesine girmişti:

Evvelce, Kaza Reisi Ziya Halkevi Reisi buldukça Halkevi'ne yardım etmeyeceğini açıkça söyleyen Kaymakam; Ziya, Halkevi reisliğini çoktan bıraktığı halde, yine yardımını esirgemekte ve bilakis Halkevi'nin çalışmasına gerek para vermemek ve gerek memurlar, muallimler üzerinde tesir yapmak suretiyle de mâni olmaktadır. Kaymakam'ın buradaki kastı, Fırka teşkilatının adem-i muvaffakiyetle [başarısızlıkla] ve beceriksizlikle ittihamına [suçlanmasına] zemin hazırlamak ve bunu da muntazam surette şikâyetler tertip ederek temin etmektedir. Arz olunur.⁹³⁴

Bu ifadelerde dikkat çekici iki husus vardı: (1) Ziya, Fırka İdare Heyeti başkanlığı görevini sürdürüyordu. Dolayısıyla, Millî Mücadele esnasında, İtalyanların himayesinde Çorlu'da barındığı iddiası gerçeği yansıtmıyor olmalıydı. Tabî Ziya hâlâ Fırka başkanı olduğuna göre Kaymakam Tefik'le aralarındaki *kişisel* sorunun devam etmesi de kuvvetle muhtemeldi. (2) Kaymakam, Fırka'nın merkez tarafından başarısız addedilmesi için *şikâyetler tertip ediyorsa*, Recep Peker'e telgraf çeken kişiler de Kaymakam'ı destekleyen kişiler olmalıydı.

Recep Peker'e gönderdiği 22 Nisan 1935 tarihi çalışma raporunda, Halkevi'nin yeni başkanı da Halkevi bütçesinin Kaymakamlık'tan bir türlü tahsil edilemediğini, faaliyetlerin de bu yüzden aksadığını belirtmişti:

1934 yılı bütçesine Hususî İdare'den konulan 2.000 liradan henüz hiç alınamamıştır. Bu paranın verilmesi için C.H.P. Kaza İdare Heyeti Başkanlığına [...] başvurduk. Ayrıca [...] Vilayet yüksek makamından paraların verilmesini diledik Vilayet yüksek makamının 23/3/935 tarih ve 868/209 sayılı yazısıyla 500 liralık havalenin gönderildiği ve Kaza Kaymakamlığına gidilerek paranın alınması bildirilmişse de birkaç kez sözle ve yazıyla isteğimize uygun karşılık alamadık. Belediye bütçesinden Evimiz için ayrılan paranın da verilmesi için Belediye Başkanlığına [...] yazılarımızla parayı istedikse de alamadık, hatta yazılarımıza lütfen karşılık dahi vermediler [*sic*]. Verilecek karşılık kendileri için belki bir külfet olabilir. Fakat bütün bir gençliği temsil eden varlığa bu külfet çok görünmese gerektir. Çalışmak isteyen gençlere karşı bu kadar durgunluk ancak kasıtlı ifade olunabilir.

Spor: Futbol takımına egzersiz yaptırmak için bir topun parası ancak ödünç temin olunabildi. Bu kolda çalışan gençler egzersizlerini yapmakta ve buradaki askerî takımlarla her hafta karşılaşmaktadır. Atletizm, velespit [bisiklet] ve avcılık kolları da çalışmalarını arttırabilmek için parayı beklemektedir.

Temsil şubesi: Parasızlıktan bir şey yapılamamıştır.

⁹³⁴ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 25.

Halk dershaneleri ve kurslar: Gençlere defter tutma usulü gösterilmektedir, 20 talebe ders almaktadır.

Güzel sanatlar şubesi: Parasızlıktan çalışmaya başlanamamıştır.

Yeni idare heyeti 22/2/935 tarihinde işe başlamıştır. Eski idare heyetinin istifasına sebep, Evimiz namına Hususî Muhasebe ve belediye bütçelerine konulan tahsisatın alınamamasıdır.⁹³⁵

Öyleyse Kaymakam, Halkevi'nin eski idare heyeti gibi yeni idare heyetini de istifaya mecbur bırakmaya çalışıyordu. Genel Sekreter Recep Peker ise hâlâ Vilayet İdare Heyeti tarafından *aydınlatılmayı* bekliyordu:

Çorlu Halkevi Başkanı'ndan aldığım son 3 aylık raporda, 1934 yılı içinde gerek belediyeden gerek Hususî İdare'den, birçok müracaatlarda bulunduğu halde hiç para alamadığını, hatta birçok müracaatlarına cevap verilmediğini yazmaktadır. Bu yüzden Çorlu Halkevi'nin çalışması pek sönük geçmiştir. Tarafınızdan da tasdik edilmiş bir bütçenin tahakkuku için çalışmış olduğunuzdan emin olmakla beraber Çorlu Halkevi'nin ne için bu kadar ihmal edilmiş olduğu hakkında da beni aydınlatmanızı diler, gözlerinizden öperim.⁹³⁶

Peker'in aldığı cevap ise gayet aydınlatıcıydı:

Çorlu Halkevi'nin parası birçok taleplere rağmen verilmemesi yüzünden beklenen faaliyeti gösterememiştir [*sic*]. Bunda da başlıca âmil, Çorlu Kaymakamı Tevfik'in Fırka teşkilatına karşı aldığı menfi cephedir. Çorlu Fırka Kaza Heyeti'nin çalışmaması ve muvaffak olamaması için işgal eylediği makamın kuvvetinden azamî derecede istifade eden Kaymakam Tevfik, doğru olmayan söz ve yazılarıyla İkinci Müfettişlik makamını da iknaa muvaffak olduktan sonra bütün bütün korkusuz harekete geçmiştir. Bu korkusuz hareketle belediyeye tesir ederek para vermediği gibi Vilayet makamından havalesini gönderdiğim Hususî Muhasebe tahsisatını da Çorlu'da vermemiştir. Şahsa olan garazkârlığı, millî ve vatanî olan işlere kadar sokarak götürmekte vicdanî bir teessür duymayan bu zatın vatansızlığına inanmak güçtür. Bu sene Hususî Muhasebe'ye konulan para kül [bütün] olarak koydurulmuş ve İl Yönetim Kurulumuz tarafından, vilayet merkezinden tahsil olunarak Çorlu Halkevi'ne gönderilecektir. Bu suretle Halkevi çalışmasının bu sene beklenen randımanı vereceğine kuvvetle inanmakta olduğumu derin saygılarımla bildiririm.⁹³⁷

Anlaşılan o ki Çorlu'daki Fırka teşkilatını başarısız göstermek için Ankara'ya asılsız şikâyet dilekçeleri gönderdiği ve gönderilmesini sağladığı daha önce belirtilen Kaymakam Tevfik'in Ziya hakkındaki iddiaları da gerçeği yansıtmıyordu. Kaymakam'ın, Parti ve Halkevi'ni mağdur etmeye devam edeceği bilindiğinden, yeni bütçe doğrudan

⁹³⁵ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 21.

⁹³⁶ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 18.

⁹³⁷ BCA 490-1-0-0/1003-873-1, 17.

CHP İl Yönetim Kurulu tarafından Çorlu Halkevi'ne ulaştırılacaktı. Fakat bu yaptıklarına rağmen Kaymakam Tevfik'in cezalandırılması gerektiğine dair hiçbir söz söylenmemişti. Gerçi cezası, muhtemelen görev yerinin değiştirilmesinden ibaret olacaktı; çünkü Cumhuriyet çok az sayıda *yetişmiş* bürokrata sahipti.⁹³⁸

3.2.4.4. Elbistan: Kahvehaneyi Halkevi'nden Üstün Tutan Muallim ve Memurlar

Anlaşıldığı kadarıyla “Mardin Saylavı Dr. Rıza Levend” 1937’de Maraş’a gelmiş ve Elbistan Halkevi’ni “zaif” bulmuştu.⁹³⁹ Bu Ev’in “[g]österit, spor, köycülük ve halk dersaneleri” şubeleri açtı ve “üye sayısı 143”tü. Ama “[ş]ubelerin hiçbirisinde faaliyet görülmemiş”ti. “Hiçbir iş görmemişler”di. “Şubelerin ve Halkevi’nin açılması, şekle uymaktan ibaret kalmış bir iş”ti. “Para, bina ve eleman bulunamayan bu yerde Halkevi’nin açılması”, müfettişe göre “muvafık bir iş olmamış”tı. Çünkü bu “Halkevi; faaliyetsizlik, alakasızlık ve elemansızlık yüzünden ilk açılmasından bir müddet sonra aylarca kapalı kalmış”tı “ve ara sıra yine kapalı kalmakta”ydı. “Şimdiki Halkevi başkanının kabiliyet ve tahsili az” olduğu için, en azından başkanlık görevine “faal, malumatlı birisini getirmek” gerekiyordu; ama “[m]uhit, her türlü görenekten mahrum”du. “Elbistan’da münevver zümre yok”tu. “Yüksek tahsil görmüş, ender”di. Nadiren rastlanan yüksek tahsil mezunları, yani “[m]uallimlerle memurlar” ise “Halkevi mesaisine kayıtsız”dı. “Sebebi de memurların başında çoktan beri kaymakam bulunmaması ve muallimlerin çoğunun yerli olup mahallî dedikodulara ve şahsî taraftarlıklara sapmaları”ydı. “Muallimlerle memurların çoğu, kahvehanelerde vakit geçirmeği, Halkevi’ne gitmekten üstün tutmakta”ydı.⁹⁴⁰

Ayrıca “Parti’nin temin etmiş olduğu birkaç yüz lira ile [...] Halkevi” ancak “bina kirasıyla hademesinin maaşını temin etmekte” olduğundan, eleman bulunsa da “[b]u az para ile Halkevi’nin yaşaması güç”tü. Hatta anlaşılan o ki, bu az para ile düzgün bir bina bulmak dahi güçtü. Çünkü “[b]ina, Halkevi vazifesini ifaya kifayet edecek şekil ve vaziyette değil”di. “Geniş ve uzunca bir salondan ibaret olan bir kahvehane, kira ile

⁹³⁸ Lamprou, *Nation-Building in Modern Turkey*, 110.

⁹³⁹ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 41.

⁹⁴⁰ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 44.

tutularak Halkevi ittihaz edilmiş”ti. “Şubelerin ayrı çalışma odaları yok”tu.⁹⁴¹ Bununla birlikte müfettiş, bu Halkevi’nden yine de ümitliydi:

Ara sıra buraya (Elbistan’a) uğrayan tulûat kumpanyalarının dahi gelip bu Halkevi salonunda temsil verdiklerini öğrendim. [...] Eğer faal bir Halkevi başkanı bulunsa, burada bir Halkevi kurulması imkânı vardır. Şehirde ve köylerde Halkevi için maddî ve nakdî yardım yapabilecek eşhas pek çoktur. Halk bunu seve seve yapar. 7–8 bin nüfuslu şehir halkıyla 60–70 bin nüfuslu köy halkı[nın], şehirde yeni bir Halkevi binası yapamamaları kaygusuzluktur. Küçük bir teşebbüs [ile] maddî refahı yerinde olan köy halkının bu işi yapmağa, Halkevi’ne karşı olan sevgileri kifayet eder [sic].⁹⁴²

Elbistan Halkevi, ilgisizliğin yanında parasızlıktan da mustarıpti; ama parasızlık, aslında ilgisizliğin bir tezahürüydü. Uygun vasıflara sahip olan bir başkanın, Halkevi’ni az da olsa faaliyete geçirebileceğini düşünüyordu müfettiş; fakat *münevverlerin* durumu da ortadaydı... CHP Maraş Bölgesi Müfettişi ve Trabzon Mebusu Mitat Aydın’ın 7 Temmuz 1943 tarihli raporunda anlattıkları ise maddî sorunların ilgisizlikle birleşince nasıl bir etki yarattığını açıkça gösteriyordu:

Elbistan kaza merkezi, yüksek dağları ortasında meydana gelmiş iki–üç yüz bin dönüm çok kıymetli bir ovanın şark-ı cenubisinde [güneydoğusunda] çıplak ve tamamile kayalık Şar Dağı’nın şimal [kuzey] eteğinde baştan nihayete toprak ve tamamile harap bir kasabadır. Ceyhan Nehri, şehri yalayarak geçtiği gibi buradan alınan takriben iki metre arzında bir kanal, şehri ihata ederek kasabayı adeta bir ada –ve belki de bir kale– halına getirmiştir. Şehir, 50–60 seneden beri bu adanın hâricine çıkarak Şar Dağı’nın kenar eteğine doğru yayılmaya başlamıştır. Şimdi Ceyhan’ın sol sahili üzerinde hükümet konağı, belediye, kışla, hapishane, mektep ve küçük bir mahalle teşekkül etmiştir. Bütün yeni binalara rağmen, baştan nihayete şehri yıkıp yeniden yapmak, modern ve sıhhi bir kasaba için en doğru bir hareket olacaktır kanaatındayım. Binalar bizatihi toprak olduğu gibi bütün manasile tam bir harabî içerisinde ve her noktasında bir sefalet manzarası görülmektedir. Halbuki bu ova o kadar zengindir ki bu şehir gibi birçok şehirleri meydana getirebilir. Etrafı 2–3 bin metre dağlar ile kapatılmış olan Elbistan Ovası ve şehri hemen 3–4 ay her taraf ile muvasalayı kat ediyor. Kışın yolculuk katır ile olup ihtiyaç zamanlarında ve posta işlerine ayaklarına ayakkılık takılmak üzere kar içerisinde yaya olarak yapılabilir. Mamafih buraya posta ancak 15 günde bir gelip gidebiliyor [sic].⁹⁴³

Bu maddî şartlara tâbi bir Halkevi’nin, nitelikli elemanları olsa dahi, ne kadar etkin çalışabileceğini düşünmek gerekirdi. Kaldı ki yine bu maddî şartlardan dolayı burada

⁹⁴¹ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 44.

⁹⁴² BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 44.

⁹⁴³ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 6.

Parti ve Halkevi binası yoktu. “Belediye Reisi Arif Çağlar’ın himmetile yapılmış olan belediye binasında iki oda bir salon” Parti ve Halkevi’ne verilmişti.⁹⁴⁴ Üstelik maddî şartların yanında toplumsal şartların da Halkevi’nin çalışmasına elverişli olmadığı görülüyordu:

Halk gayet garip bir ruha maliktir. İnsana o kadar sokulmuyorlar, kendi aralarında bin bir dedikodu ve geçimsizlik ile vakit geçiriyorlar, hırçınlıklarına en güzel bir misal: Türkiye’nin birçok yerlerinden daha müreffeh mahsule malik ve çok para kazanmış olan bu muhit, iki sene içerisinde iki defa hükümete karşı hoş gitmeyecek bir vaziyet almışlardır. Komşuları, halkın bu garip ruhundan dolayı Elbistan’a, iblisistan demekten çekinmiyorlar.⁹⁴⁵

Mevcut koşullarda bile Elbistan, civardaki yerleşim yerlerine göre müreffeh bir yerd; çünkü halk, mahsulden iyi para kazanıyordu. Ancak buna rağmen halk; “iki defa, hükümetin hoşuna gitmeyecek bir vaziyet almış”tı. Yani halk muhtemelen, aynî veya nakdî olarak alınmak istenen vergiyi fazla bulup ödemeyi reddetmişti. Dolayısıyla Elbistanlıların devletle aralarına belli bir mesafe koymak istediği ve bu nedenle, iktidar partisinin bir kurumu olan Halkevi’yle pek ilgilenmediği söylenebilir. Halkevi’ne ayrılan iki oda ve bir salonun, belediye binasında yer alması da Halkevlerinin devlet ve hükümetle iç içe olduğunu göstererek, halkın bu ilgisizliğini pekiştirmiş olabilir. Ama bütün bunlar bir yana, bu Halkevi’nde ne halkın ne de münevver olduğu iddia edilen memurların ilgisini çekecek bir şey vardır:

Maatteessüf bir kısım muallimler köy kahvelerinde poker ve bir kısmı da diğer pis kahvelerde oturup tavla oynamağı, kahve nargile içmeğı, bizim salona gelip oturmağı tercih ediyorlar, herhangi bir vatanî vazife hasebile gelseler bile çıkıp kaçmağı fırsat biliyorlar. Evvelce, merhum Fikri Tüzer’e de teklif etmişim: Bizim Halkevlerinin iki maddesi, yani kahve, çay bulunmaması ve tavla gibi ehemmiyetsiz oyunlara müsaade edilmemesi; bu Evlerin içerisine kimsenin gelmemesini temine yarıyor, Halkevlerinde: Ev’in bir köşesinde yapılacak temiz mobilyalı bir salonun serbest bir gazino haline getirilmesi, burada (parasız) tavla, satranç, briç oyununa müsaade olunması herhalde halkı, Halkevlerimize çekmek itibarile bir kademe olur. Buradan dâhildeki spor salonuna, okuma salonuna yahut herhangi bir içtima girmek çok kolay olabilir kanaatındayım [*sic*].⁹⁴⁶

⁹⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 6.

⁹⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 6.

⁹⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 6.

Tasvir edilen bu durum, Halkevlerinin çalışmamasına neden olan bir *kısır döngüydü*. Halkevi, bulunduğu muhitteki hayatı, zihniyeti ve toplumsal ilişkileri dönüştürmeliydi; ama muhit öyle bir haldeydi ki Halkevi'nin var olması imkânsızdı. Halkevi var olmadıkça da bir dönüşüm söz konusu olamazdı. Bunun için de maddî bir altyapının oluşturulması gerekiyordu. Diğer bir ifadeyle, Halkevlerinin çalışabilmesi için gereken maddî koşullar, devletçe sağlanmalıydı. 1937'de, “[p]ara, bina ve eleman bulunmayan bu yerde Halkevi'nin açılması bence muvafık olmamıştır,”⁹⁴⁷ derken Dr. Rıza Levend de bunu kastetmiş olmalıydı. Temel koşullar sağlanmadığı takdirde ise Halkevi'nin tek amacı, Mitat Aydın'ın önerdiği üzere, halkı bir şekilde Halkevi binasından içeri sokmaya indirgeniyordu. İnsanlar bir kere içeri girdikten sonra, onların ilgisini Halkevi'nin esas faaliyetlerine çekmenin daha kolay olacağı düşünülebilirdi ki zaten Mitat Aydın da böyle düşünüyordu. Ama bu sefer de Halkevi, pratikte bir Halkevi olmayacaktı. Yani Mitat Aydın'ın önerisi gerçekleştirildiğinde, “Halkevi nedir?” sorusunun cevabının ne olacağını tekrar düşünmek gerekecekti. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Halkevi; içinde çay, kahve içilen; parasız bir şekilde de briç, tavla ve sair oyunların oynandığı yer olacaktı. Nitekim Mitat Aydın, bu teklifini Genel Sekreter Fikri Tüzer'e iletildiğinde de benzer bir karşılık almıştı:

Yukarıda arz ettiğim meseleleri merhum Fikri Tüzer'e arz ettiğimde, bendenize: “Halkevlerimiz millî birer Kâbe ve mabedimizdir, buraya girenlerde bir huşû bulunmalıdır,” cevabını lütfetmişlerdi. [...] Halkı, Halkevlerimize istediğimiz gibi sokamıyoruz. Belki buna kuvvetli parti reisi, Halkevi reisi bulamamamızın da tesiri vardır. Fakat öyle zannediyorum ki Halkevlerimizde tatbikine çalıştığımız sıkı disiplinin ve bir de vilayet ve kaza parti işlerinde bulunan arkadaşların parasız iş gördürmek istemelerinin de bunda mühim bir rolü vardır ...⁹⁴⁸

Halkevi'ni halk için cazip kılmamanın bir yolu, içeride çay, kahve içilmesine ve tavla oynanmasına izin vermekse; bir diğer yolu, Ev'i faaliyete geçirmek olabilirdi! Ancak bunun için münevverlerin, yani memurların Ev'le ilgilenmesi gerekiyordu; ama Ev'le ilgilenmeleri için de memurlara ayrıca para verilmesi gerektiği anlaşılıyordu. Bu iş için para almadıkları takdirde memurların tavrı çoğu zaman ancak âmirlerine, yani kaymakama bağlıydı: “Bizim Halkevi işlerinde idare âmirlerinin de mühim rolü bulunuyor. Eğer âmir bizim ruhumuzda ise arkasındaki arkadaşları da çekip getiriyor.

⁹⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 44.

⁹⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 7.

Aksi takdirde faydadan ziyade fenalığı dokunuyor. Birçok münevver kimseler, kaymakamı takip edip onun gittiği yere gidiyorlar.”⁹⁴⁹ Yani Elbistan’ın *münevverleri*, diğer nedenlerin yanında, biraz da kaymakamı takip ettikleri için, Halkevi yerine kahvehaneye gidiyorlardı.

Mitat Aydın’ın bu teftiş sonucunda vardığı kanıya göre Elbistan Halkevi “maatteessüf sönük”tü. Gerçi geçen teftişinde de “bu vaziyeti acı olarak tenkit etmiş” ve “Memed Sait’i reislikten çektirmiş”ti. Ama onun yerine “Halkevi reisi olan muallim Sadri Kıymaz’ın da iyi çalışmak istemesine rağmen muvaffak olabileceğine o kadar emin değil”di. Nitekim Sadri Kıymaz; altı aylık çalışma raporunu, kendisine “taalluk eden aksamına hiçbir şey yazmadan göndermiş”; “biraz asabî olan bu hareketile, çalışılmadığını yahut hiçbir iş yapılmadığını ifade etmek” istemişti. Ev’in son teftiş devresindeki faaliyeti, muhtemelen birkaç konser vermekten ibaretti – ki bunların da amacına ulaşamadığı anlaşılıyordu.⁹⁵⁰

3.2.4.5. Kırklareli: İnkişaf Kabiliyeti Olmayan, Eczacı Bir Halkevi Başkanı

CHP Kırklareli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Ragıp Akça, 1939 tarihli bir raporuna, “Kırklareli Halkevi’nin vaziyetini acıklı buldum,” diye yazmıştı. Gerçi “Ev’in, yirmisi kadın, 232’si erkek olmak üzere 285 azası var”dı ve “ar, köycülük, sosyal yardım, tarih dil, kitapsaray, spor şubeleri” açtı; İdare Heyeti üyeleri de “vazifelerinin ehli”ydi. Ancak Ev’in, “[t]emsil kolunun yılda bir–iki defa verdiği temsilden ve spor kolunun yazın yaptığı birkaç maçtan başka hiçbir faaliyeti yok”tu. Okuma odasına gidenlerin sayısı da “memleket nüfusuna göre az”dı.⁹⁵¹ Müfettişe göre durumun böyle olmasının nedeni, münevverlerden istifade edilmemesiydi: “Şubeler dışında bırakılmış ve hâricen vaki olan temaslarımda bilgilerinden her suretiyle istifade edilecek kuvvetli elemanlar bulunduğu halde bunlardan istifade etmek yolu takip edilmemiş, bilakis uyuşukluğa ve alakasızlığa meydan verilmiştir.”⁹⁵² Münevverlerden istifade edilememesiye Halkevi başkanının “idaresizliğinden ve kayıtsızlığından ileri gelmekte”ydi.⁹⁵³ Başkan, eczacı, yani bir *münevverdi*; ama müfettişe göre “Ev’i inkişafa ve ilerlemeye götürecektir” kabiliyeti

⁹⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 7.

⁹⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 7.

⁹⁵¹ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 70.

⁹⁵² BCA 490-1-0-0/999-862-1, 71.

⁹⁵³ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 71.

yoktu.⁹⁵⁴ Bu vesileyle belirtmek gerekir ki münevverlerin Halkevi çalışmalarına dâhil edilmesi, her zaman için istenen sonucu vermiyordu. Çünkü bu kişiler, zihniyetlerinden ziyade mesleklerinden dolayı münevver addediliyorlardı. Dolayısıyla başkan, diğer münevverleri –yani memurları, öğretmenleri, doktoru, avukatı– Halkevi çalışmalarına katmış olsa bile durumun farklı olmayabileceğini unutmamak gerekir.

Binanın an itibarıyla çalışmalara elverişli olmadığı, ayrı bir gerçektir. Zira Halkevi, Parti ile birlikte kullandığı binadan çıkarılıp, yeni binanın inşaatı bitene kadar “halk okuma odası üzerindeki daireye muvakkaten nakil edilmiş”ti.⁹⁵⁵ Ancak ataletin sebebi, maddî sorunlar değildi. Müfettişe göre Halkevi’nin geliri yeterliydi; ama gelir, çalışmalar için değil, gereksiz yere işe alınan Halkevi elemanlarının maaşları için harcanıyordu: “... her yıl Halkevi’ne Hususi Muhasebe’den yapılan yardım az değildir. [...] Verilen bu tahsisatın fuzulî denilecek kadar müteaddit odacılar ve okuma odasında istihdam edilenlere verilmek suretiyle israf edilmekte olduğunu gördüm.”⁹⁵⁶ Müfettiş bu elemanların fuzulî olduğunu düşünüyordu; çünkü Ev’e dair hiçbir şey bilmedikleri ortadaydı: “Ev’de gördüğüm uyuşuk vaziyeti, gönderilen altı aylık raporla mukayese ve tetkik etmek üzere raporlarını istedim. Reis, kâtibe; kâtip, odacıya nerede olduğunu sorup aradıkları halde o saat için rapor bulunamayarak bilahare bir sureti getirilmiştir ki bu hazin levha, Ev’in bugünkü durumunun tam bir tablosudur.”⁹⁵⁷

Halkevi elemanlarının nasıl insanlar olduğunu anladıktan sonra müfettiş, Ev’den Ankara’ya gönderilen raporu tekrar görmek istemişti; çünkü muhtemelen, burayı teftiş etmeden önce böyle bir manzarayla karşılaşacağını tahmin etmemiş, raporda yazanları doğru kabul etmişti. Söz konusu çalışma raporu mevcut değildir; ancak durumdan, söylenen ile yaşanan arasında bariz bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Bu olaydan ve benzer örneklerden hareketle, Halkevi Başkanı’nın, makamını hem şehirde nüfuz elde etmek hem de mebus olmak için bir fırsat olarak kullandığı söylenebilir. Anlaşılan o ki başkan, kendisini destekleyen kişileri Halkevi’nde istihdam ederek bütçeyi harcamış, çalışma raporlarıyla da Ev’in iyi durumda olduğu kanaatini uyandırmaya çalışmıştı. Diğer

⁹⁵⁴ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 70.

⁹⁵⁵ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 70.

⁹⁵⁶ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 71.

⁹⁵⁷ BCA 490-1-0-0/999-862-1, 71.

münevverleri Ev faaliyetlerinin –ki aslında bir faaliyet yoktu– dışında bırakmasının sebebi de onları, kendi nüfuzu için bir tehdit olarak görmesiydi. Halkevi burada, tasarlanan tanımından bağımsız bir makam haline gelmişti.⁹⁵⁸

3.2.4.6. Kültür Seviyesi Geri Kalmış Partili Arkadaşların Faaliyetleri

“Manisa, Aydın ve Denizli vilayetlerindeki 48 Halkevi’ni teftiş” eden Naşit Hakkı’nın 4 Ağustos 1939 tarihli raporuna göre “bu üç vilayet merkezindeki Halkevleri hâriç olmak üzere hemen hepsinde” aynı soruna rastlanmıştı: “Toplu ve metotlu çalışma noksanı.”⁹⁵⁹ Bu sorun ise elemanların vasıfsızlığından ve tembelliğinden kaynaklanıyordu:

... komite ve idare heyetleri toplantıları muntazam değildir. Toplanılsa da üyeler, o gün görüşülecek mevzu hakkında önceden bir fikir sahibi değildir. Herkes reisin ağzına bakmakta, kafasını daha önceden yormadığı bir mesele hakkında özlü ve isabetli bir fikir serdedememektedir. Ve bu yüzden randıman daima düşük kalmaktadır.

Dört beş yıldan beri kurulu bulunan Halkevlerinin idare heyetlerinde, ta başından beri üyelik eden arkadaşlara rastladım ki hiçbirisi ne Halkevleri talimatnamesini ve ne de ciltler halinde kütüphanede ve dosyalar içinde yatan tamimlerimizi okumuşlardır. Tamimlerimiz ve talimatname hakkında bilgiler, ekseriya ücretli bir kâtibin kafasında yarım yamalak durmakta ve bazen reislerin bile bunlara tam vukufları olmamaktadır.⁹⁶⁰

Müfettişe göre “Halkevlerinin kuruluş maksatlarından birisinin de, vatandaşları, millî hâkimiyetin icrasına iştirak için Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir kültür kurumu olan bu müesseselerde yetiştirmek olduğuna şüphe yok”tu.⁹⁶¹ Fakat Halkevleri bu haldeyken, söz konusu maksada ulaşılmasının mümkün olmadığı da ortadaydı. Evet, bu durum başkanların ve diğer üyelerin görevlerine uygun olmamalarından kaynaklanıyordu; ama onların bu görevlere getirilmesinin bir sebebi, uygun eleman bulmanın çoğu zaman imkânsız olması ise diğer bir sebebi de 1936–39 yılları arasında, Parti ile devletin iç içe geçmesiydi:

Maalesef, mutemetlikle başlayan Parti hayatımızda, her iş için mutemet-reisin ağzına bakmak ananesiyle başlayarak bugüne kadar devam edegelen şekil ve nihayet Parti teşkilatının geçirmiş olduğu son üç senelik idare tarzı, Halkevleri reisliklerine verilen Parti İdare Heyeti azaları tarafından bu kültür yuvalarında da tatbik edilmiş

⁹⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

⁹⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 173.

⁹⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 173.

⁹⁶¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 173.

ve bu yol, umumî direktiflere uygun olan kendi buluş ve kararını tatbik zevkinden alıkonan Halkevcilerin hevesleri ve sây [emek] randımanları üzerinde menfi tesirler yapmıştır. Birçok idare heyeti azalarının yapılmakta ve tatbik edilmekte olan mesai programları hakkında hiçbir malumat sahibi olmadıklarını ve her şeyi reisin veya kâtibin bilmekte olduğunu söylediklerini duydum.⁹⁶²

Naşit Hakkı'nın teftiş ettiği Evlerin elemanları, Parti ile devlet kurumlarının birleştirilmesinin de etkisiyle, isteseler dahi çalışamaz hale gelmişlerdi. Bunun yanında, “[k]öy ve nahiyelerde ve hatta kazalarda bir Halkevi ve hatta Halkodası işini kuruluş yıllarında başarabilecek kabiliyette” olan kişiler “ekseriyetle oradaki memurlar arasında bulunmakta”ydı. Ancak “[b]u zevatın Parti'ye girip faal vazife alması imkânsızlığı, onların bundan evvelki yıllarda açılmış olan Halkevleri için de düşünülmesine mâni telakki olunmuş”tu.⁹⁶³ Görüldüğü gibi Halkevi başkanlarının ancak Parti İdare Heyeti üyelerinden seçilebilmesi ve memurların, Parti ve Halkevi'nde görevlendirilmelerinin önündeki yasal engeller; işleri iyice zorlaştırıyordu. Manisa Valisi Lütfi Kırdar ise bu sorunu aşmanın bir yolunu bulmuştu:

Bu kanaate ısrarla saplanmamış olan Manisa Vilayeti Vali ve Parti Reisi Dr. Kırdar, Manisa Halkevi reisliğine getirilmek üzere şehrin sevgi ve sempatisini kazanmış olan bir başöğretmenin Vilayet İdare Heyeti azalığına seçilmesi hususunda yapmış olduğu teşvik ile, Halkevi'ni işin ehillerine teslim muvaffak olmuş ve bu vilayet içinde diğer merkezlerde de muallimleri idare heyetlerine almak hareketi uyanmıştır. Soma'da bir öğretmen olan maarif memuru, Turgutlu'da ortaokul direktörü; Demirci, Kırkağaç ve Alaşehir'de birer öğretmen bu maksatla kaza idare heyeti azalıklarına getirilmişlerdir.⁹⁶⁴

Müfettişin ifadesiyle Manisa Halkevi, Lütfi Kırdar'ın bu değişikliği yapmasından sonra “ancak faal ve faydalı bir vatan hizmeti ocağı olmuş”tu. Artık “her komite, toplantılarını muntazam yapmakta, kendilerine ait tamimleri okumakta, bunlar üzerinde özlü fikirler dermeyan edilmekte ve alınan kararların ve çizilen programların tatbik kabiliyeti olmakta”ydı.⁹⁶⁵ Sözelimi bir lise müdürünü veya bir başka devlet memurunu, ilerleyen yıllarda Halkevi başkanı veya Ev'in herhangi bir şube komitesinin başkanı olarak sıkça görmek mümkün olacaktı. Ancak 1939 yılı itibarıyla bu henüz istisnaî bir durumdu.

⁹⁶² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 173–174.

⁹⁶³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 184.

⁹⁶⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 184–185.

⁹⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 174.

Münevverler çalışmalarına katılmadığı, Partililer de münevver olmadığı içinse çoğu Halkevi'nin varlığıyla yokluğu birdi:

Teftiş ettiğim diğer merkezlerde, aynı vasıfta hekim, öğretmen ve diğer memur arkadaşlarımız olduğu halde bu yolda faal bir vazifeye davet edilmemeleri, Halkevleri reisliğine getirilmelerine imkân bırakmamaktadır. Ahlakı ve irfanı ile toplayıcı, sevdirci ve saydırıcı vasıfları tamam olmayan ve kültür seviyesi kendi kusurları olmaksızın geri kalmış olan Partili arkadaşlarımızın faaliyeti, Halkevi reisliği için kâfi gelmemekte ve faaliyet, şekle münhasır kaldığı gibi birçok yerlerde de bazı şubelerde bulunan evvelki yılların sıcaklığı zail olmaya başlamaktadır.⁹⁶⁶

Bu durumu telafi etmek için müfettiş; görüştüğü “münevver arkadaşlara, böyle şekillere bağlı kalmayarak Parti idare heyetinden her kim [başkanlık görevine] ayrılmış ise onun etrafında toplanıp çalışmanın yalnız Parti hayat ve disiplini bakımından değil, bir nevi Halkçılık icabı da olduğu”nu söylemiş; ama “cahil bir adamın otoritesi altında boş zaman ve emek sarfının manasız olacağı yollu cevaplarla” karşılaşmıştı.⁹⁶⁷ Müfettişe göre “bazı Halkevlerinde gösterit faaliyetinden bayanların çekilip çekinmesindeki amiller arasında” sayılması gereken bu tavır,⁹⁶⁸ Parti'deki gençler ile ihtiyarlar arasında da çatışmalara sebep oluyordu.

Bazı Halkevlerinde, ezcümle Tavas Halkevi'nde son belediye seçimi münasebetiyle, Halkevi gençleriyle Parti Heyeti arasında çıkan ayrılığın Halkevi mesaisini de tamamen tahrip ettiğini öğrendim. Genç elemanlar ile Parti teşkilatını ellerinde tutan yaşlılar arasındaki mücadelenin Halkevi'nde gençler hesabında bir mesnet araması belki tabîi ise de Halkevlerini bu nevi mücadelelere alet etmemek hususunda hassas olmamız da elzemdir. Yenipazar Halkevi gene bu neviden bir sebeple inhilâl halinde idi. Yeniden toparlamak lüzumu hasıl oldu.⁹⁶⁹

3.2.4.7. Bir Formalite ve Kırtasiye İşi Olarak Parti Faaliyeti

Rize, Çoruh ve Kars'taki Halkevlerini teftiş ettikten sonra yazdığı, 6 Eylül 1939 tarihli raporunda “Halkevleri Müfettişi” R. Tüzün, Ev başkanlarının bu göreve uygun olmadıklarını vurgulamıştı. “Halkevleri elemanlarından azamî istifadeyi temin edebilmek için Halkevi reislerinin sempati, karakter ve bilhassa kültür bakımından arkadaşlarına bariz bir surette tefevvuk edebilecek [üstün gelebilecek] vasıfları haiz olmaları lüzumu

⁹⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 185.

⁹⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 185.

⁹⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 185.

⁹⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 186.

her tarafta kendisini hissettirmekte”ydi.⁹⁷⁰ Üstelik bu sorunun ortaya çıkmasında *yine Halkevleri Talimatnamesi* etkili olmuştu. “Halkevlerine, Ev’in bütün mensuplarını etrafında toplayabilecek ve onların mesaisinden azamî randıman alabilecek reis seçilmesi; Halkevi reislerinin Parti İdare Heyetleri azası arasından seçilmesini şart koşan *Halkevleri Talimatnamesi*’ne uyulmak mecburiyeti yüzünden mümkün olamamakta”ydı. Çünkü “Parti İdare Heyeti azaları arasında Halkevi reisliği vazifesini yapabilecek evsafıta arkadaş bulmak, ekseriya mümkün olmamakta”ydı. “Tahsili olmayan, Halkevi’nin gayelerini anlamaktan uzak bulunan bir reis ne kadar hamiyetli olursa olsun” Evlerin “icap ettirdiği mesaiyi temin edemiyor”du. “Kasabanın ve şehrin münevverleri, öğretmenler, serbest meslek sahipleri bu yüzden çok defa Halkevi mesaisinin dışında kalıyorlar. Ve bazı yerlerde belki bilmeyerek menfi bir havanın esmesine sebep oluyorlar”dı. Bu sorunu aşmak içinse “Halkevi reisleri gene Parti İdare Heyetleri tarafından ve İdare Heyeti azaları arasından seçilmeli; ancak İdare Heyeti azaları arasında Halkevi reisliği yapacak evsafıta arkadaş bulunmazsa, Halkevi mensupları arasından Parti’ye bağlılığı tecrübe edilmiş bir arkadaş, Halkevi reisi seçilebilmeli”ydi. “Bu takdirde Parti İdare Heyeti hâricinden seçilecek arkadaş, Halkevi’ni alakadar eden Parti görüşmelerinde içtimalara iştirak edebilmeli”ydi.”⁹⁷¹

Nitekim “Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Erzurum ve Erzincan vilayetlerindeki Halkevlerini teftişten” dönen Behçet Kemal Çağlar da 4 Eylül 1939 tarihli raporunda Parti elemanlarından yakınıyordu.⁹⁷² Çünkü bu kişilerin çoğu, idealist olmak bir kenara, makamları sayesinde kazandıkları nüfuzu istismar etmeye çalışıyordu. Parti’nin organı olan Halkevleri de bu durumdan tabî ki olumsuz etkileniyordu:

Bu vilayetlerde Parti teşkilatı istediğimiz ve umduğumuz şekilde hareketli ve randımanlı ve heyecanlı değildir. Parti bir iman ve teşvik kaynağı olarak değil bir formalite ve kırtasiye işi olarak yürümektedir.

Hemen hiçbir yerde tam fonksiyonunu kavrayıp şuurlu faaliyete geçmiş halde değildir. İşte Parti’deki bu nispî durgunluk, Halkevi’ne de bir gevşeklik vermektedir. Bazı müstesna Halkevleri ancak reislerinin ve birkaç müntesibinin yılmaz ve yorulmaz gayretiyle göğüs kabartacak hamleler yapabilmektedir. Parti üyeleri, Halkevi ile yakından ilgili değildir. Faal Partili olmanın, faal Halkevci olmak demek olduğunu kavramış değildir. [...] Temin edeceği nüfuzu istismar hülyasında

⁹⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 166.

⁹⁷¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 166.

⁹⁷² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 169.

olmaksızın Parti reisliğini veya azalığını şeref, vazife ve mesuliyetini idrak ederek üzerine almış insanların sayısı yok denebilecek kadar azdır.

Hiçbir Parti idare heyeti azasında bir yeni davanın piyonerliğini [öncülüğünü], bir yeni imanın havariliğini yapacak insan hali görmedim. Ancak köşede bucakta kalmış, resmî intihapların dışında kendini böyle işlere vermiş kimseler varsa, onların yüz suyu hürmetine Parti’de ve Halkevi’nde bir umutlu kimıldanma görülebilmektedir.⁹⁷³

İdealist elemanlara nadiren rastlanıyordu ve Çağlar’a göre de “Halkevi reislerini Parti idare heyetleri içinden seçmek kaydını bir an evvel kaldırmak ve muhitin bütün münevverleri arasından bir seçme yapabilmek imkânını hazırlamak zarureti var”dı.⁹⁷⁴ Çünkü talimatnameye göre seçilen başkanlar yüzünden Erzurum ve Erzincan Halkevleri çalışmıyordu.

Mesela Erzurum’da ve Erzincan’da [...] şimdiye kadar bir müspet ve büyük faaliyet yapılamamıştır. Erzurum’da, memlekete eski hizmetleri sebkat [cereyan] ettiği iddia edilen bir hancı, Halkevi reisidir. Hiçbir kültür sahibi insan, fahri bir hizmet kadrosunun başına böyle bir zatı getirilmiş görünce o kadroya bir uçtan girmeyi uygun bulamamaktadır. Erzincan da aynı dertle maluldür. Meczip bir eczacı, Parti azaları arasında yegâne âli tahsil görmüş insan diye Halkevi reisi yapılmıştır.⁹⁷⁵

Gümüşhane ve Bayburt Halkevleri de aynı durumdaydı; ama Halkevi başkanlarının “büsbütün avareliği ve elhamdülillah iddiasızlığı yüzünden, birinde Maarif Müdürü’nün, birinde Orta Mektep Müdürü’nün Halkevi işini reis vekili adıyla, talimata uygunsuz fakat çok isabetli olarak ele alışları sayesinde sevindirici bir çalışma göze çarpmakta”ydı.⁹⁷⁶ Ancak Halkevlerinde görevlendirilecek, gerekli vasıflara sahip kişiler Parti ve memur kadrosu içinde de dışında da nadiren bulunabildiği için Çağlar’ın bir önerisi daha vardı. Çağlar; “Halkevlerinde, Parti’de ve buna benzer kadrolar içinde feragatle çalışmaya hazır insanları memleketin en bakımsız, en tenha yerlerinde dahi memnuniyetle müşahede” etmişti. Bu insanların “[b]aşlarına iyi elemanlar getirmek, ellerine kâfi vasıta vermek ve merkezden daima teşvik ve murakabe etmek [denetlemek]; fikirle, direktifle beslemek lazım”dı.⁹⁷⁷ Bu ifadeleri, Giresun Halkevi Başkanı Alaattin’in, köycüler şubesinin çalışmalarını nasıl engellediğini hatırdan tutarak değerlendirmek gerekir. Çünkü Halkevi elemanları görevlerine uygun olsalar bile, *doğru* kişi başkan seçilmediği takdirde,

⁹⁷³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 169–170.

⁹⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 170.

⁹⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 170.

⁹⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 170.

⁹⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 171.

Halkevi yine ciddiye alınabilecek bir faaliyet gösterememektedir. Öyleyse, belli ki bu durumun önüne geçebilmek için “feragatle çalışmaya hazır” insanların başına “iyi elemanlar getirmek”, onları “daima teşvik ve murakabe etmek” lazımdır. Dolayısıyla:

Halkevlerinin tecrübe, tatbik, görüş ve düşüncülerinden birbirlerini haberdar etmeleri; maksatlar ve tatbikler etrafında talimî ve telkinî hasbihaller yapılması; Halkevi reisleriyle komite başkanlarının bir nevi kurstan geçirilip teşvik ve tehyiçle [heyecana getirerek] beslenmesi için zaman zaman Halkevi reislerini merkeze toplayan ve inkılâp büyüklerinin ve salahiyetlerinin telkinini arz eden istişare toplantıları yapılmalıdır.⁹⁷⁸

Bununla beraber Çağlar; Halkevlerinin mevcut şartlar altında daha iyi çalışmasının mümkün olmadığını savunan, halkın sırf radyo dinlemek için dahi olsa Halkevi kapısından içeri girmesinin yeterli olduğunu savunan müfettişlere de karşı çıkıyordu. Çünkü o takdirde kapısından girilen yer ya Halkevi olmuyordu ya da Halkevi, içinde radyo dinlenen bir nevi kahvehaneden ibaret kalıyordu:

Hiçbir zaman Parti ve Halkevi’ni özlediğimiz ve beklediğimiz varlığa ve verime kavuşturmak için gereken bütün tedbirleri izah ve serdedebileceğim iddiasında değilim. Bu muazzam makinenin bir çarkı gibi her zaman çalışmaya ve yıpranmaya hazır, yalnız aklımın erdiği bir iki noktaya işaret ediyor, düşünce ve duygularıma çarpan durumu tespit ile iktifa ediyorum. Eğer, “Bunlar fahri hizmetlerdir, bir uçtan ne yapılırsa kârdır,” diye kanaatkâr bir zihniyetle iktifa edilmez, Parti ve Halkevi teşkilatını hakikaten işlek bir hale sokmak murat edilirse bugünkü halde statükoyu muhafaza eden küçük tedbirlerle bu işi tam yapmanın mümkün olmadığını tasrih etmekten kendimi alamıyorum.⁹⁷⁹

3.2.4.8. İşinin Ehli Halkevi Başkanlarına Duyulan İhtiyaç

“Halkevleri Müfettişi M. Ali Çamlıca”nın 30 Eylül 1939 tarihli raporunda yazanlara bakıldığında, elemanlardan kaynaklanan sorunların, teftiş edilen Halkevi nerede olursa olsun, diğer sorunlara ağır bastığı görülüyor. Nitekim müfettiş; “Ordu, Sinop, Zonguldak, Çankırı vilayetleri ile hinterlandında bulunan Halkevlerini teftişten” henüz dönmüştü ve vardığı kaniye göre “[k]ültür ve yayın kaynağı olarak tanınan Halkevlerinin randımanlı bir şekilde yürüyebilmesi için [...] her şeyden evvel işin ehli olabilecek, enerjik bir başkana sahip olmak gerek”iyordu. “Umut, sevgi ve alakayı; aynı zamanda çalışma hızını kolaylıkla temin edebilecek ehliyetli bir başkan, Halkevleri kalkınmasında en büyük amil

⁹⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 172.

⁹⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 172.

sayılabilir; para meselesi ikinci planda kalır”dı. Çünkü müfettiş “öyle zengin Halkevlerine tesadüf” etmişti ki “başkanlarının dirayetsizliği yüzünden hiçbir randıman temin edilememiş”ti. Buna karşılık, “yine öyle parasız Halkevlerine tesadüf” etmişti ki “zengin Halkevlerinde yapılamayan işler; başkanlarının zekâ, kültür ve bilhassa sempatileri yüzünden kolaylıkla yapılabilmiş”ti.⁹⁸⁰ Müfettiş herhangi bir örnek vermediği için, bu iddiaların ne kadar olduğunu bilmek mümkün değildir. Ancak teftiş edilen hemen her Halkevi’nin, işin ehli elemanlar bulunamadığı için doğan sorunlardan mustarip olduğu, diğer raporlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla M. Ali Çamlıca’nın iddialarının da doğruluk payı olduğu varsayılabilir. Üstelik bu sorunu –en azından Halkevi başkanları özelinde– çözmek için Çamlıca’nın bir önerisi de vardır: *Halkevleri Talimatnamesi* gereği Halkevi başkanları, söz konusu yerleşim yerinin Parti İdare Heyeti üyelerinden seçiliyordu. Dolayısıyla yerel Parti başkanları da –yani İdare Heyeti başkanları– çoğu zaman “Vazife taksimi yaptık... Size de Halkevi düştü...” diyerek, “Halkevleriyle ülfet peyda edemeyecek ve müessir olamayacak bir kimseye emrivaki şeklinde bu mühim vazifeyi tevdi” ediyorlardı. Çamlıca’ya göre bu uygulamayla “hiçbir fayda temin edilemeyeceği aşikâr”dı. Aksine, bu göreve getirilecek kişiler, “Parti idare heyeti azasından herhangi birinin [...] inhası suretiyle değil; komite başkanları arasından en liyakatlisini Halkevi reisi yapmak suretiyle” belirlenmeliydi. Bu kişilerin “Parti idare heyetinin tabîi azası meyanına ithal” edilmesiyle “formalite de kendiliğinden tamamlanmış olur”du.⁹⁸¹

Halkevi başkanlarının, işin ehli kişilerden seçilmemesi; M. Ali Çamlıca’nın karşılaştığı tek sorun değildi. Örneğin, Ordu ve Çankırı Halkevlerinin salon ve sahneleri çok küçüktü, “hiçbir ihtiyacı temin edemeyecek” haldeydi.⁹⁸² Bir diğer sorun, halkın sosyal yarım şubelerine para bağışlamak istememesiydi. Çünkü o muhitte “himaye cemiyetleri” de vardı. “Kızılay Cemiyeti, Düşkünler Cemiyeti, Fakirleri Himaye Cemiyeti, Yeşilay Cemiyeti, Yardımsevenler Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu, İlkokullar Himaye Cemiyeti vesaire... Buna mümasil cemiyetler.” Bu cemiyetlerin, bir “kasaba çarşısına girildikte sıralanmış görülen” tabelaları, “mahiyetlerini bildirmekte gecikmez”di. Bu cemiyetlerin mahiyeti, muhtaç olan kişileri himaye etmektir elbette; ama himaye

⁹⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 160.

⁹⁸¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 160–161.

⁹⁸² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 162.

edebilmeleri için birilerinden para toplamaları gerekiyordu. M. Ali Çamlıca da bağış toplamaya çıkıldığında halkın nasıl tepki verdiğini iyi biliyordu: “Yardım mahiyetinde para toplanılmağa çıkıldıkta bu teşekküllerin çok defa içinde bulunduğum için söylüyorum, halk tarafından: ‘Canım ne bitmez ianedir... Her gün ayrı ayrı gelip para istiyorsunuz...’ şeklinde acı acı lakırdılarla karşılaşılıyor [*sic*].”⁹⁸³ Bu sorunu ortadan kaldırmak içinse hayır cemiyetlerinin kasabalarındaki şubeleri kapatılıp sosyal yardım şubelerine devredilmeli, bu şubeler de gerekirse ilgili cemiyetlerin merkezlerine para göndermeliydi.⁹⁸⁴

3.2.4.9. Tenvire Engel Münevverler

Çoruh Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla'nın muhtemelen 1940'ta yazdığı bir rapora göre Çoruh vilayetinin Hopa kazasındaki Halkevi'yle sadece üç kişi ilgileniyordu. “Hopa Halkevi'nde, Reis Fevzi Alpay'a iyi yardımlarile arkadaşlık eden, yalnız Öğretmen Yusuf Ergun ve Veteriner Lütfi Erten'dir [*sic*].”⁹⁸⁵ Halkevi başkanına sadece iki münevverin yardım etmesinin nedeni ise Halkevi'yle ilgilenmek isteyenlerin karşılaştığı bazı zorluklardı. Örneğin Ortaokul Müdür Muavini, aynı okulda çalışan bir kadın öğretmenin, Cumhuriyet Bayramı'nda sahnelenecek tiyatro oyununda rol almasına engel olmuştu. Müdür muavininin bu müşkülü çıkarmasının nedeni ise sevmediği bir öğrenciye daha önce bir Halkevi müsamesesinde rol verilmesiydi:

Hopa Halkevi, Cumhuriyet Bayramı'nda merkezin gönderdiği *Ateş* piyesini temsil etmek üzere hazırlanmış ve Muallim Yusuf Ergun'un delaletile kadın rolünü Orta Mektep Dikiş ve Nakış Öğretmeni Bayan Talat Su kabul etmişken bilahare vazgeçtiği görülmüştür. Sebep arandığı zaman, bu bayan arkadaşı vazgeçirenin Orta Okul Müdür Muavini ve Tarih Öğretmeni Mustafa Alev olduğu anlaşılmıştır [*sic*]. Sevmediği bir talebeye, bir müsamerede vazife verdiler diye Halkevi'ne muğber olan [güçenen] bu orta okul öğretmenin şu hareketi karşısında mustarip olmamak ve bu öğretmenin tedris [öğretim] ve terbiye çevresinde bulunan vatan çocuklarına acımamak bilmem ki mümkün müdür?⁹⁸⁶

Benzer bir olay Artvin kazasında da yaşanmıştı. Yine bir münevver, diğer münevverlerin Halkevi'yle ilgilenmesine engel olmuştu:

⁹⁸³ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 163.

⁹⁸⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 164.

⁹⁸⁵ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 20.

⁹⁸⁶ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 20.

Artvin Defterdarı Nurullah; Halkevi'nin kendisinden rica ettiği meslekî bir musahabeyi [konuşmayı] esirgeyen, Halkevi işlerine karşı daima uzakta duran ve fakat Halkevi'nde konferans veren arkadaşları ulu orta tenkit ve muaheze etmenin [azarlama, kınama ve eleştirmenin] çok büyük bir ayıp teşkil ettiğini takdir edemeyen basit ve hafifmeşrep bir zattır. Bu zatın; muahezesine maruz kalmamak için bazı arkadaşların konferans vermekte tereddüt ettiklerini esefle işittim.⁹⁸⁷

Bu iki örnek nedeniyle müfettiş, memurların Halkevleriyle ilgilenmesinin ne kadar önemli olduğunu merkeze hatırlatmaya gerek duymuştu. Çünkü “[k]üçük vilayetlerde ve bu vilayetlerin kazalarında münevver eleman bulmak çok güç”tü. “Memur ve muallim zümresi Halkevlerine karşı bigâne [ilgisiz] kalırlarsa buralarda muvaffakiyet temin etmenin ne kadar müşkül olacağı izahtan müstağni” idi.⁹⁸⁸ Dolayısıyla, memur olan, daha doğrusu çoğu zaman memur oldukları için münevver addedilen bu kişilere, bağlı oldukları bakanlık tarafından, Halkevi'ne ilgi göstermelerinin gerektiği bildirilmeliydi:

Bütün devlet devairine [dairelerine], mensup oldukları vekâletler [bakanlıklar] tarafından, Halkevlerinde vazife almanın memuriyet işini görmek kadar mühim ve vatanî bir borç olduğu kati surette tebliğ edilmesi ve bazı memurlarının Halkevi'nde vazife almasını ve ara sıra müsaade-i mahsusa [özel izin] ile orada çalışmalarını hoş görmeyecek kadar ham ve hantal olan daire reislerine de lüzumu veçhile ihtaratta [uyarılarda] bulunulmasının zaruri olduğu mütalaasındayım [düşüncesindeyim].⁹⁸⁹

Keza vali ve kaymakamlar da Halkevlerinde vakit geçirerek, kendilerine bağlı memurların Evlere gelmesini sağlamalıydı. Çünkü mevcut durum, istenenin tam tersiydi:

Valilerin ve kaymakamların bu işlerle yakından alakaları ve Halkevi'nin her toplantısında behemehal [mutlaka] bulunarak bütün memurları da beraber sürüklemeleri, bu maksadı teminde müessir [etkili] olacaktır. Halbuki çok defa Halkevlerinin hususî davetlerine bile icabet etmek istemeyen idarecilerimiz bu halleriyle bütün memurlara aksi cihetten numune olmuş bulunuyordu.⁹⁹⁰

Belki de bu şartlar altında daha fazlasının beklenemeyeceğini düşündüğü için müfettiş, kahvehane yerine bile olsa halkın Evlere gelmesinden memnun görünüyordu: “Bu vilayetin her iki Halkevi de toplayıcı birer merkez halindedir. Günlük işini bitiren herkes

⁹⁸⁷ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 20.

⁹⁸⁸ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 21.

⁹⁸⁹ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 21.

⁹⁹⁰ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 21.

Halkevi salonlarına toplanarak radyodan ve mevcut gazete ve mecmualardan istifade etmektedirler.”⁹⁹¹

3.2.4.10. Cereyanlara Kapılan Münevverler

Halkevleriyle ilgilenen münevver bulunamaması, başlı başına bir sorundu. Bazı yerlerde Halkevi’ni çalıştırmaya yetecek kadar münevver yoktu, olanlar da savaş nedeniyle askere alınabiliyordu. Fakat mevcut olduklarında da münevverler çoğu zaman, Halkevi’yle sadece *resmî olarak* ilgileniyordu. Münevverler şube komitelerine üye oluyordu, müfettişler kayıtları inceleyince o Ev’in münevverler tarafından idare edildiğini görüyordu; ama münevverlerin ilgisi, aslında kaydolmaktan ibaretti. Halkevleriyle gerçekten ilgilenen, idealist münevverlere nadiren rastlanıyordu. Bunlar yetmezmiş gibi, lokal politika cereyanları nedeniyle Halkevleriyle ilgilenemeyen münevverler de vardı. Örneğin 1940 yazında Yozgat’ı teftiş eden CHP Kırşehir Bölgesi Müfettişi ve Kastamonu Mebusu Hilmi Çoruh, 30 Ağustos 1940 tarihli raporuna, Boğazlıyan Halkevi’nin çalışma programını uygulayamadığını yazmıştı.⁹⁹² Bunun nedeni, hem başkanın, çalışma arkadaşlarını idare edememesi; hem de öğretmenlerin kapıldığı *bazı lokal cereyanlardı*:

Boğazlıyan Halkevi reisi, Rıfat Kozan’dır. İlk mektep muallimidir. Yeni talimatnameye göre daha faal bir arkadaşın Halkevi riyasetine getirilmesi lazımdır. Rıfat Kozan, arkadaşlarını idare edememektedir. Mahallî müteakıs [yankılanmakta olan] cereyanlar, mesaisini işgal etmektedir. Mahallî cereyanlara tâbi yerli muallimler, Halkevi’nin daha müsmir [verimli] faaliyetine engel olmaktadır. Bu hususta mükerrer vasayada bulunmuş ise de bir müddet intizardan [bekleyişten] sonra bu vaziyet devam ettiği takdirde yerli muallimlerin diğer kazalardaki muallimlerle tebdili lüzumu hasıl olacaktır.⁹⁹³

3.2.4.11. Dedikoducu Münevverler

CHP Amasya Bölgesi Müfettişi ve Erzurum Mebusu Salim Altuğ 1940’ta Samsun’u teftişe çıkmış ve 2 Mayıs 1940 tarihli raporuna, Vezirköprü Kaymakamı’nın, “Halkevi’yle yakın alakasını ve nezaretini devam ettirmekte” olduğunu yazmıştı.⁹⁹⁴ Ama kaymakamın aksine münevverler, Halkevi’yle ilgilenmediği gibi kişisel sorunlar –ve belki de yine lokal politika cereyanları– nedeniyle, burası hakkında dedikodu yapıyordu:

⁹⁹¹ BCA 490-1-0-0/996-848-1, 19.

⁹⁹² BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 29.

⁹⁹³ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 29.

⁹⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 118.

Muallimlerden bir kısmı ve hatta cumhuriyet müddeiumumisi [savcısı], alaka göstermek değil, bu yuvada çalışan değerli arkadaşlarımızın şevkini kesrecek [kıracak] hareketlerden çekinmemektedirler. Umumî olmaktan ziyade şahsî olan iğbirar [güceniklik] ve infiallerini [öfkelerini] kahvelerde, şurada burada izhardan [açığa vurmaktan] ve dedikodu yapmaktan zevk aldıkları, teessürle söyleniyor. Diğer memurlarımızın bağlılığı yerindedir.⁹⁹⁵

“Diğer” memurlar muhtemelen kaymakamdan dolayı bu dedikodulara karışmıyor ve Halkevi’yle ilgileniyordu. Yani savcı ile öğretmenler bir tarafta, kaymakam ile memurlar diğer bir tarafta toplanmıştı. Belki de asıl sorun kaymakam ile savcı arasındaydı. Ama dedikodular her halükârda Ev’in mesaisini olumsuz etkilemiş gibi görünüyordu. Pek dedikodu yapmayan ama Ev’i eleştirenlerden biri de “Nâzım Hikmet’le muhabere eden [haberleşen, mektuplaşan] ve komünistliğinden şüphe edilerek evi taharri edilen [aranan] Şükrü Uzel nâmındaki muallim”di. Uzel’in “menfi ve muzır telkinatı olmamakla beraber, Halkevi mesaisini istihfafla karşıladığı [küçük gördüğü] ve tenkitten geri durmadığı da muhakkak”tı.⁹⁹⁶ Bununla beraber müfettişe göre “Halkevi’nin muhit üzerindeki tesir ve intibai gün geçtikçe daha ziyade kuvvet bulmakta”ydı. “Haftada bir defa yapılan Karagöz oyunu, köylüleri bile Halkevi çatısı altına kendiliğinden gelmeye hadim olmakta”ydı.⁹⁹⁷ Yani dedikodular Halkevi mesaisini olumsuz etkilese de muhtemelen kaymakam ile bazı memurlar sayesinde burası tamamen âtil kalmaktan kurtulmuştu.

3.2.4.12. Halkı Gücendiren Halkevi Başkanı

CHP Kırşehir Bölgesi Müfettişi ve Kastamonu Mebusu Hilmi Çoruh’un 30 Ağustos 1940 tarihli raporuna göre Yozgat’ın Maden kazası, eskiden kalma sorunlarla boğuşuyordu. Çünkü halk, eski başkan yüzünden, Maden Halkevi’nden soğumuştı:

Eski Başkan Haşim Tatlı birçok kimseleri gücendirmiş olduğundan, rağbet noksan idi. Şu kadar var ki Haşim Tatlı, Halkevi’nde çalışmış ise de husumeti, tâb’ı [gücü, verdiği endişe], tahakkümü ve tecavüzü; birçok kimseleri uzaklaştırmış bulunuyordu. İdare Heyeti’nden çekilerek Necmi Ersoy’un Halkevi riyasetine gelmesi üzerine halkta rağbet fazlalaşmıştır.⁹⁹⁸

⁹⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 118.

⁹⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 119.

⁹⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 119.

⁹⁹⁸ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 29.

Yeni başkan, aynı zamanda Parti başkanıydı. Onun sayesinde halk tekrar Halkevi'ne ilgi göstermeye başlamıştı; ama bunun nedeni, Ersoy'un çok iyi bir Halkevi başkanı olması değildi. Zaten Ersoy bu görev için pek uygun da değildi. Anlaşılan o ki Halkevi'ni Haşim Tatlı'dan kurtarmak için onun görevini üstlenmek zorunda kalmıştı. Halk da sadece Haşim Tatlı gittiği için Ev'e gelmeye başlamıştı. Zaten hâlâ Ev'in "[p]rogramlarının tatbiki noksan"dı, "mesai sarfı lazım"dı. Bunun için de "daha kültürlü bir zatın riyasete getirilmesi lazım"dı.⁹⁹⁹

3.2.4.13. Halkevi Faaliyetini Sabote Eden Kaymakam

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül'ün 1 Ocak 1941 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Konya'nın Seydişehir kazasında, Parti ve Halkevi'nin başlıca faaliyeti, kaymakamın çıkardığı sorunlarla uğraşmaktı. Zira kaymakam, ilgisiyle de ilgisizliğiyle de Halkevi faaliyetlerine engel oluyordu. Örneğin bir önceki teftişte Halkevi'yle ilgileneneğini söylemiş, bir süre ilgilenir görünmüş; samimi olmadığı anlaşılınca da ilgiyi kesmişti: "Geçen sene kaymakam fazla alaka vadetmişti. Bir müddet hakikaten alaka gösterdi, sonradan bu alakanın samimiyet ve nezahetinden [temizliğinden] muhit şüphelenmeğe başlayınca o da alakasını kesti."¹⁰⁰⁰ Kaymakamın ilgisi ise Halkevi'nde birkaç aile toplantısı düzenlenmesine yardım etmekte. Ancak bu toplantılar, Parti'nin *gayelerine* uygun bir şekilde düzenlenmemişti: "Geçen kış yapılan birkaç aile toplantısı, gayelerimize uygun tertip edilmediği için iyi tesir bırakmamıştır."¹⁰⁰¹ Kaymakamın ilgisi de "zevk ve eğlence hududunu" geçmemişti. Bu "zevk ve eğlence" ise aile toplantılarında çay içip bisküvi yemekti. Çay ve bisküvileri, para ödmeden alıp Parti ile Halkevi'ni bakkallara borçlu bırakmak da *zevk ve eğlencenin* diğer kısmı olmalıydı. Üstelik durum ortaya çıkınca Parti Vilayet İdare Heyeti, Halkevi'ne yaptığı para yardımını kesmiş, faaliyetler de tamamen durmuştu:

Seydişehir'de Parti'ye ve Halkevi'ne bir hız ve istikamet verilemedi. Parti İdare Heyeti Reisi Hasan Baran o memleketin en çok itimat edilen bir adamıdır. Yaşlılığına rağmen çalışmak kuvvet ve arzusundadır. Fakat kaymakamdan yardım göreceği yerde müşkülât çekiyor. Kaymakam Vehbi Şen'in geçen sene Halkevi ile alakasını görerek vilayetten yardımın ziyadeleştirilmesi[ni] tavsiye ederken bu alakanın samimiyetinden şüphe ve endişelerimi de Vilayet İdare Heyeti Reisi'ne

⁹⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 29.

¹⁰⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

¹⁰⁰¹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

söylemiştim. Endişem tahakkuk etti [gerçekleşti]. Kaymakamın Halkevi ile alakası, zevk ve eğlence hududunu geçemedi. Ve maalesef bu toplantıların nezahetinden muhiti şüpheye düşürdü. Vilayet İdare Heyeti yardımı kesince her şey de duruverdi. Velhasıl Parti'ye geniş yardım vadeden kaymakam, Halkevi'nde başlayan faaliyeti de sekteye uğrattı.

Ve fazla olarak Halkevi reisinin bile rey ve malumatı olmaksızın aile toplantılarında sarf edilen çay ve bisküvilerin parasını dahi vermeyerek bakkallara borçlu vaziyete düşürdü.¹⁰⁰²

Bu yaşananlar, Halkevi'nin neden para bulamadığını ve âtil kaldığını da açıklıyordu; zira: “Halkevi'ne gelir temininde hiç kimsenin alakası görülmemiş”, “Belediye bütçesine para konmamış”tı. “Vilayet bütçesinden 260 lira yardım edilecek”ti. “Şimdiye kadar bir faaliyet ve ehliyet göstermemişler”di.¹⁰⁰³ Yani gelir teminine çalışılsa bile beklenen para kaymakam yüzünden gönderilemiyor, faaliyetler de yine onun yüzünden aksıyordu. Kaymakamın bu tutumunun nedeni ise Millî Mücadele yıllarına dayanan bir *lokal politika cereyanıydı*:

Kaymakamın iş birliği yapacağını ummuyorum. Çünkü zihniyeti bizim Parti prensiplerini hazma müsait değil. Galiba Kara Kemal'le beraber çalışmış. Oradan edindiği fikre göre Parti ve Halkevi kendi işaretiyle hareket eder bir halde olmalıdır.

Muhit hakikaten mütenasip [uyumlu]¹⁰⁰⁴ ve cahil. Millî savaşta menfi hareketler görülmüş. Bugünkü şahısların mesul olmadıkları bu geçmişi herkese sıçratmakta mana yok. Bundan evvelki heyeti hırsız, uğursuz insanlar diye tarif ederken bugünkü heyeti memleketin en namuslu adamları olarak tanıtmıştır. Şimdi mutaassıp insanlardır, Halkevi'ni camiye, tekkeye benzetmeye çalışıyorlar, orada namaz kılıyorlar diye jurnalciliğe de başladı.

Bu defa gittiğimizde hasta idi. Görüşemedim. Önümüzdeki ay zarfında gidip makul bir iş birliği yapmasını temine çalışacağım. Bundan bir müspet netice hasıl olmazsa tahassul edecek kanaati ayrıca arz edeceğim.¹⁰⁰⁵

Kaymakam Vehbi Şen, ileride CHP'yi oluşturacak kadroyu Millî Mücadele yıllarında desteklememişti; bundan dolayı da şimdi Parti ve Halkevi'ne nüfuz etmek istiyordu. Bu amaca ulaşmak içinse idare heyetlerini hırsız olmakla ve Halkevi'ni camiye çevirmekle suçlayarak Ankara'ya şikâyet etmiş; bir yandan da Halkevi faaliyetlerini *sabote etmişti*. Bir sonraki ay, müfettişin yapacağı iş birliği girişimi başarısız olduğu takdirde ise bu kaymakama ne olacağı tahmin edilebilirdi: Muhtemelen görevine başka bir kazada devam

¹⁰⁰² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

¹⁰⁰³ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

¹⁰⁰⁴ “Uyumlu, uygun” anlamlarına gelen “mütenasip” sözcüğü burada, “kötü amaçlar için kullanmaya uygun, cahil” anlamında kullanılmış olabileceği gibi “mutaassıp” sözcüğünün yerine, yanlışlıkla kullanılmış da olabilir.

¹⁰⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

edecek, bu sefer de yeni görev yerindeki Parti İdare Heyeti ve Halkevi'ne nüfuz etmeye çalışacaktı. Kaymakamlıktan azledilmeyecekti; çünkü Cumhuriyet'in elinde, pek az sayıda *yetişmiş* bürokrat vardı.¹⁰⁰⁶ Müfettiş de çareyi şimdilik, yeni Halkevi başkanının iyi çalışacağını *ümit etmekte* ve münevverlerin Ev'e ilgi göstermesini rica etmekte bulmuştu:

Halkevi'nin bu vaziyetinden teessürlerini sezdiğim hâkimler, memur ve muallim arkadaşlarla hasbihal ve alakalarını rica ettim. Yeni Halkevi reisi olan Ziraat Bankası Memuru Remzi, Cihanbeyli Halkevi'nde iyi çalışmıştı. Seydişehir Halkevi'ne de bir çeki düzen vereceğini ümit ediyorum.¹⁰⁰⁷

Neyse ki Vehbi Şen'in çok geçmeden Seydişehir'den uzaklaştırıldığı anlaşılıyor. Çünkü Şevket Ödül, 30 Haziran 1941 tarihli raporunda kendisinden “eski kaymakam” diye bahsediyordu: “Eski kaymakam, nezahetinden [temizliğinden] şüphe edilen fazla alakasıyla Halkevi muhitini soğutmuştu. Reis Remzi Demirok, şuurlu ve intizamlı çalışmalarıyla Halkevi'ni yeniden canlandırmağa başladı.”¹⁰⁰⁸ Yani müfettiş, kaymakamın, üzerinde nüfuz kurmak için Ev'e *alaka* gösterdiğinden şüphelenmekteydi. Dolayısıyla bu kaymakam ile Halkevi arasında yaşananın, bir *lokal politika cereyanı* olduğu düşünülebilirdi. Kaymakamın, artık “eski kaymakam” olarak anılması ise bu nüfuz mücadelesini hangi tarafın kazandığını gösteriyordu. Ama bu kaymakam, görevine başka bir kazada devam ettiği için, oradaki Halkevi'ne karşı da benzer bir tutum takınması muhtemeldi. Yine de bu kaymakamın gidişiyle birlikte Seydişehir Halkevi'nin bir sorunu çözülmüştü. Para ve bina sorunu ise bakıydı:

“Mahallinden gelir temin edilemiyor çünkü belediye bütçesi zayıftır. Başka kaynak a yoktur. Vilayetten yardım edilmektedir.

[...]

Mevcut binanın bitişiğinde vaktile yapılmaya başlanan büyükçe bir salon, merkezin yardımıyla ikmal olunabilirse, beş on sene ihtiyaca kifayet edebilir.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁶ Lamprou, *a.g.e.*, 110.

¹⁰⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 72.

¹⁰⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 84.

¹⁰⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 84.

3.2.4.14. Arap Harsının Tesiri Altında, Vasıfsız Halkevi Başkanlarıyla

CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu F. Tiritöglü'nün 17 Ocak 1941 tarihli raporuna göre Hatay vilayeti içinde “Antakya’da, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı ve Belen Halkevleri ve Hassa, Harbiye, Süveydiye Halkodaları var”dı. Hatay, “Suriye hududunda bulunması itibarile Arap harsının tesiri altında” olduğu ve “uzun müddet ecnebi işgalinde kalması yüzünden de umumî kültür bakımından çok zayıf” olduğu için buradaki Halkevlerinin “daha esaslı bir çalışma programı hazırlayarak daha faydeli ve verimli bir şekilde çalışmaları zarurî”ydi.¹⁰¹⁰ Ancak çalışma bir yana, şehirdeki hiçbir Halkevi'nin çalışma programı bile yoktu. Sadece Antakya ve İskenderun Halkevlerinin şubeleri belliydi; diğer Evlerin şubeleri de yoktu.¹⁰¹¹

“Vazifeleri çok mühim olan bu kültür müesseselerimizin istenilen şekilde çalışabilmelerini temin için ilk tedbir olarak bazılarının reislerinde değişiklik yapılmıştır,” diyordu müfettiş. Örneğin “otuz bine yakın nüfusu olan ve halkının büyük bir kısmı Arapça konuşan ve civarındaki nahiye ve köylerde Halkevince yapılması muktazî [gerekli] çok işler bulunan” Antakya’da, Halkevi'nin başkanlığına “Maarif Müdürü Rıfat Necdet Evrimer getirilmiş”ti.¹⁰¹² Çünkü önceki başkan ne münevverdi ne de münevverlerin Ev’le ilgilenmesini sağlayabilmişti. Görev için gereken vasıflara sahip olmasının yanında, Evrimer’in “mevkiinden de azami istifade olunacağı”,¹⁰¹³ aslen öğretmen olduğu için diğer öğretmenlerin de Halkevi’yle ilgilenmesini sağlayacağı düşünülmüştü:

Çok kültürlü olan bu arkadaşımız, Halkevi reisliğine seçilmiştir. Diğer Halkevlerine nazaran kendisinden daha verimli hizmetler beklenen Antakya Halkevi'nin yeni yapılan çok güzel binası ve bu bina dâhilinde her şubenin çalışması için müsait yerleri ve kayıtlı oldukça mühim miktarda azası bulunduğu halde ne bir şube komitesinin esaslı faaliyetini görmek ve ne de İdare Heyeti'nin memleketin kültürel işleri hakkında bir çalışmasına şahit olmak kabil olamamış ve Halkevi muamelelerinin teftişlerinden elde ettiğim netice de bu kanaatimi teyit eylemiştir. Bu ahval karşısında, bilgisi zayıf olan ve arkadaşları üzerinde nüfuzu bulunmayan eski Halkevi Reisi Samih Azmi'nin yerine bilhassa memleketteki münevver sınıfın sevgi ve itimadını kazanmış ve bunlar üzerine otorite tesisine kadir olabilecek mevkide bulunmuş olan bir zatın getirilmesini lazım ve zarurî bulduğumdan ve Vali

¹⁰¹⁰ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 105.

¹⁰¹¹ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 105.

¹⁰¹² BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 106.

¹⁰¹³ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 106.

Şükrü Sökmensüer de bu fikrimi teyit eylediğinden ve Antakya’da serbest meslek erbabı arasında istediğimiz evsafıta Partili bir arkadaş bulmak mümkün olmadığından ve iki lisesi bulunmak suretile adedi mühim miktara balığ olan öğretmenleri Halkevi çalışmalarına faal bir vaziyete koymak bakımından haiz olduğu amiriyet sıfatı da göz önünde bulundurulduğundan mumaileyh Rıfat Necdet Evrimer’in Vilayet İdare Heyeti’ne seçilmesi suretiyle Halkevi reisliğine geçirilmesini münasip bulduk. Seçimi iyi karşılanmıştır.¹⁰¹⁴

Parti İdare Heyeti’nde münevver biri olmadığı için eski başkan mecburen bu göreve getirilmiş, Ev’i bir türlü faaliyete geçiremeyince de görevden alınmıştı. Ancak bu durum Antakya’ya özgü değildi. Kırıkhan ve Yayladağı’nda başöğretmenler, Halkevi başkanı yapılmak üzere “Kaza İdare Heyetlerine seçilmişler”di.¹⁰¹⁵ Demek ki bu Halkevlerinin eski başkanları da münevver değildi ve Parti İdare Heyetleri içinden mecburen seçilmişti. Muhtemelen bu yüzden Halkevleri ve Halkodalarına “halk tarafından gösterilen rağbet az”dı. “Bunda binaların tesiri olmakla beraber şube mesailerinin de mühim payı var”dı.¹⁰¹⁶ Diğer bir ifadeyle, bu Evler ve Odaların ya ilgi çekici bir mesaisi yoktu ya da hiç mesaisi yoktu. Gerçi kaymakamlarla Parti İdare Heyetleri, Vali Şükrü Sökmensüer’in “çok içten gelen rabita ve muaveneti” nedeniyle Halkevleri ve Halkodalarına “samimi bir alaka” gösteriyordu; ama sonuca bakıldığında bütün bu ilginin bir işe yaramadığı ve zaten “diğer memurların bu bapta pek az alaka gösterdikleri” anlaşılıyordu.¹⁰¹⁷

3.2.4.15. Halkevi’yle İlgilenir Görünmek

CHP Maraş Bölgesi Müfettişi ve Trabzon Mebusu Mitat Aydın, 1941’deki teftişinde, ilgilenmesi gereken herkesin Malatya Halkevi’yle ilgilendiğini görmüştü. Ama durumu biraz daha dikkatli incelediğinde bu ilginin bir tür formaliteden ibaret olduğunu anlamıştı. 20 Şubat 1941 tarihli raporunda, “Parti İdare Heyeti’nin, hükümet âmir ve memurlarının Halkevi ve Halkodaları ile alaka ve nezaretleri mevcuttur denilebilirse de bendenize öyle geliyor ki bu irtibat kalbî bir imandan ziyade bir vazifenin ifasından başka bir şey değilmiş gibi,” diyordu Mitat Aydın. Yani münevverler, Halkevi için çalışmayı angarya olarak algılıyor; Halkevi’nin fizikî varlığını ve her şubenin bir başkanı olmasını yeterli görüyorlardı. Angaryanın yerine getirilmesi için ara sıra bazı etkinliklerin düzenlenmesi gerekiyordu ve sonuçta düzenleniyordu. Ama halkın ilgi gösterip göstermemesi önemli

¹⁰¹⁴ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 105.

¹⁰¹⁵ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 106.

¹⁰¹⁶ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 106.

¹⁰¹⁷ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 106.

değildi. “Mesela aile toplantıları yapılıyor, kimse gelmiyor”du.” Konferans oluyor, fazla âdem gelmiyor”du. “Bir merasim yapılıyor, halk alakadar olmuyor”du. “Bunlardan hiçbirisi, bu işin başında bulunanı müteessir etmiyor”du. Kimse, “Bunlar ne için gelmiyor?” diye sorup, “faraza valinin yahut müfettişin de bulunduğu bir içtima yaparak sebeplerini tahlil ve bu hastalığı giderelim diye uğraşmıyor”du. “Programımızda bir konferans verecektik, işte verdik. Ne yapalım? Halkın işi varmış, onun için gelemediler,” deyip geçiyorlardı. Çünkü münevver addedilen hiç kimse idealist değildi, hiç kimse Parti’ye “kalbî bir iman”la bağlı değildi. “Halbuki bu işi deruhte eden arkadaşların kalbî imanları mevcut olsaydı bu meseleyi, kendileri için de bir iş edinir ve herhalde muvaffakiyet çarelerini bulurlardı.”¹⁰¹⁸

Parti ve Halkevi elemanları, idealist olmadığı için “parti düşüncesi”, “memleketçilik ve hükümetçilik mefhumunun bir lazım-ı gayrı müfârıkı”, yani ayrılmaz bir parçası olarak “halkın zihnine [...] sokulamamış”tı. Yani halk, elemanları yüzünden Halkevi’ne ilgisizdi. Oysaki eğitimi, “iptidaî tahsil”den ibaret olan halkın, “ırsî terbiyenin tesirile” bütün gayesi “kuvvetli bir hükümet sahibi olmak”tı.¹⁰¹⁹ Müfettiş ise bu durumu ortadan kaldırmak için Parti İdare Heyeti başkanlarının “misyoner ruhlu gençlerden” seçilip, “hiç olmazsa” merkez kazasının nahiyelerinde, “mahallelinin toplanıp oturabilecekleri birer parti kulübü” açılmasını öneriyordu.¹⁰²⁰ Bu kulüplerdeki faaliyetler sayesinde de “hiç olmazsa” çocuklara Parti ilkeleri öğretilbilecekti:

Haftada bir defa buralarda, çocukları memnun edecek ve münasip zamanlarında aralarına ahlakî, içtimâî fikirler sıkıştırılmak suretiyle kukla, Karagöz, monolog, harp hikâyeleri, mahalle aile toplantıları yaptırmak, bu suretle hiç olmazsa çocuklarımızın dimağında, daha küçükten parti fikrini aşılacak fena olmaz kanaatındayım. Tabî bu ocaklara birer de radyo koymak, halkın toplantısını temin için en münasip çarelerden biri olacaktır [*sic*].¹⁰²¹

Kısacası, Halkevi görevini yerine getirmediği için müfettiş, başka bir adla, daha çok Halkevi’nin açılmasını savunuyordu.

¹⁰¹⁸ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 16.

¹⁰¹⁹ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 18.

¹⁰²⁰ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 19.

¹⁰²¹ BCA 490-1-0-0/1000-865-2, 19.

3.2.4.16. Halkevi Başkanıyla Muallimler Arasındaki İhtilaf

CHP Isparta Bölgesi Müfettişi ve Edirne Mebusu O. Şahinbaş'ın 8 Haziran 1941 tarihli raporundaki ifadelerden, Alanya Halkevi'nin, başkanı yüzünden neredeyse tamamen âtıl kaldığı anlaşılıyordu: “Alanya Halkevi’ni canlandırarak, çalıştıracak ve arkadaşları üzerinde bir tesir yapabilecek bir reis bulunamamıştır. Hiçbir hareket yoktur. Bir iki temsil ile mahdut [sınırlı] bir iki konferanstan başka bir faaliyet göze çarpmaz. Radyo bile doğru dürüst dinlenmez. Kâh bozulur kâh düzelir.”¹⁰²² Buna karşılık başkan, öğretmenlerin ilgisizliğinden yakınıyordu: “Orada bulunan muallimlerin kendilerine yardım etmediklerini şikâyet ettiler. Bu hususta Vilayet İdare Heyeti’ne yazdıkları şikâyetnameyi ve karar defterindeki kararlarını okudum, tetkik ettim.”¹⁰²³ Öğretmenler ise istendiği zaman Halkevi’yle ilgilenmekten memnun olduklarını; ancak başkanın kendilerini rencide ettiğini, yine de bundan sonra Ev’le daha fazla ilgileneceklerini söylemişlerdi. Ama her hâlükârda yeni bir başkana ihtiyaç vardı:

Mevcut muallimlerle görüştüm. Vaki olacak herhangi bir müracaatı yapmaktan zevk duyacaklarını ve çalıştıklarını ve çalışacaklarını söylemekle beraber kendilerini idare edecek bir reisin de bulunmasını istediler. Reisin idaresizliğinden ve herkesi rencide ettiğinden bahsettiler. Mamafih bundan böyle daha fazla alakadar olacaklarını, faaliyet göstereceklerini vadettiler. Buraya gelecek sene Halkevi reisliği yapabilecek evsafi haiz [vasıflara sahip], idare heyeti azaları hâricinde bir arkadaşın getirilmesi çok yerinde olacak.¹⁰²⁴

Her iki taraf da birbirini suçladığı için mevcut başkanın mı yoksa öğretmenlerin mi haklı olduğunu tahmin etmek, pek mümkün değildir. Parti İdare Heyeti’nde, “Halkevi reisliği yapabilecek evsafi haiz”, yani *münevver* birinin bulunmayışı ise *halkı tenvir etmek için* açılan Halkevlerini idare edecek *münevverlerin nereden bulunacağı* sorusunu bir kez daha akla getirmektedir.

3.2.4.17. Faaliyet Sıfır, Halkevi Bir Faciadır

Denizli Mebusu Emin Arslan Tokat, intihap dairesini tetkik etmek için 1941’de Denizli’ye gelmiş ve şehirdeki Halkevlerini de teftiş etmişti.¹⁰²⁵ Tavas kazasında

¹⁰²² BCA 490-1-0-0/994-843-3, 3.

¹⁰²³ BCA 490-1-0-0/994-843-3, 3.

¹⁰²⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-3, 3.

¹⁰²⁵ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 71.

“[f]aaliyet sıfır”dı. Çünkü “Parti başkanı mütemadiyen kaza hâricinde ticaret ve Encümen-i Dâimî Vilayet Azalığı gibi kârlı işlerle uğraşmakta ve kaza merkezinde pek mahdut zamanlar oturmakta”, “fahri olan Parti ve Halkevi işlerini angariye telakki etmekte ve sırf zahiri kurtarmak ve Parti’yi istismar etmek için” çalışır görünmekteydi. Halbuki Parti ve Halkevi’nin binası yoktu. “Halkevi adi bir dükkân içinde”ydi.¹⁰²⁶ CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Dr. Fazıl Şerafettin Bürge’nin 30 Ağustos 1943 tarihli raporundan da Tavas’taki durumun düzelmediği anlaşılıyordu. Halkevi, “Bir facia” idi. “Bir köşede kahve ocağı ve Atatürk, İnönü büstleri; yerler kâğıt ve paçavralarla dolu, toz toprak içinde; bir masanın üstünde boş bir rakı şişesi; işte Halkevi’nin manzarası” buydu. “Mahkeme başkâtibi olan” Halkevi reisinin, “ne aza sayısından hatta ne de Halkevi’nin şubelerinden haberi var”dı. “Ne kayıt defterleri ne karar defteri ne de hesap defterleri” bulunabilmişti.¹⁰²⁷

3.2.4.18. Urfa: Atlatılan Bir Teftiş Daha

CHP Elâzığ Bölgesi Müfettişi ve Antalya Mebusu Dr. Münir Soykan 26 Haziran 1942’de Urfa Halkevi’ni teftiş etmiş, 19 Eylül’de de raporunu yazmıştı. “Bu Evimiz, evvelce de arz ettiğim veçhile iyi çalışmıyor,” diyordu Soykan. Yıllardır, her teftişinde “vali ve münevverlere” verdiği öğütler hiçbir işe yaramıyordu.¹⁰²⁸ Geçen teftişte yapılan çalışma programı da uygulanmamıştı: “Son ziyaretimde yaptıkları çalışma raporlarını tatbik etmediklerini, sosyal yardım komitesinin her pazartesi, çarşamba, cuma günleri poliklinik yapmayı ve bu günlerde ödevlenen hekim adlarını karara bağlayarak tespit ettikleri halde bir gün bile Ev’de hasta bakılmamış [olduğunu] gördüm.”¹⁰²⁹ Anlaşılan o ki müfettişi *idare edip* gönderiyordu Halkevi elemanları. Buna rağmen Parti ve Halkevi kadrosunda değişiklik yapılmaması, kimsenin cezalandırılmaması da merkezin taşra karşısındaki aczini gösteriyordu. Müfettiş Soykan’ın ise her zamanki gibi “vesâyâ ve telkinler” yapmaktan başka çaresi yoktu:

Kendilerini topladım, sordum. “Bizi reis çağırmadı,” dediler. Reis de, “Haber vermediler, ben de bekledim,” dedi. Cevaben; “Reisin ödevi, komite ve idare heyetince karar altına alınan, şahısları da malum olan bir işi halka ilan etmek ve ilan

¹⁰²⁶ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 72.

¹⁰²⁷ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 57.

¹⁰²⁸ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 17.

¹⁰²⁹ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 17.

varakalarından birini de ödevli arkadaşına bir gün evvel yollamaktı. Neden yapmadınız?” [dedim.] Tabii sükûtle karşılaştım. İcabı kadar vesâyâ ve telkinler yaptım, validen de rica ettim.¹⁰³⁰

Başkan elemanları, elemanlar başkanı suçlamış; Urfa Halkevi bir teftişi de böyle *atlatmıştı*. Müfettiş Soykan’ın payına ise “[y]eni valinin ilgisiyle öğretmen ve münevverler daha iyi ödevlenir” de “inkişaf olur” diye *ümitlenmek* düşmüştü.¹⁰³¹

3.2.4.19. Mutaassıp Zenginler, Zavallı Fakirler ve Kumarbaz Memurlar

Mitat Aydın 1942 yazında Maraş Halkevi’ni teftiş etmiş ve çalışma raporlarının gerçeği yansıtmadığını anlamıştı. Halkevi çalışmıyordu; çünkü burası memurların da halkın da umurunda değildi. Memurların ilgisizliğinin nedeni, Halkevi *angaryasıyla* uğraşmaktansa poker oynayıp sohbet etmeyi tercih etmeleriydi. Ancak Halkevi’nin âtil kalmasında bu ilgisizlik kadar muhitin taassubu ve fakirliği de etkili olmuştu. Maraş’ta sadece zenginler ve fakirler vardı; orta sınıf yoktu. Çok mutaassıp olan zenginler, amaçlarından biri kadınlarla erkekleri kamusal alanda bir araya getirmek olan Halkevi’ne tabii ki gitmiyor; kahvehanelerde veya evlerde, “kadınsız” toplanarak dedikodu yapıyordu. Geç saatlere kadar çalışan fakirler ise işten çıkıp doğruca evlerine gidiyor, yemek yiyip uyuyordu. Halkevi’nin, şehirdeki hiçbir *zümre* için hiçbir ilgi çekici yanı yoktu. Çünkü burada da Halkevi’nin açılması için gereken temel maddî koşullar henüz yoktu. Muhiti ancak Halkevi değiştirebilirdi; ama mevcut şartlar altında Halkevi’nin çalışması mümkün değildi:

Teftiş mıntıkam dâhilindeki Halkevlerinin en karakteristik bir numunesi Maraş Halkevi’dir. Bu Halkevi; evrak üzerinde faal, şayan-ı takdir bir vaziyet gösterdiği, ara sıra fiilen toplantılar yaptığı, konferanslar verdiği hâlde umumî kanaat [...], iyi randıman vermediğidir. Burada komiteleri faaliyete getirecek şahsiyetler mefkut olduğu [mevcut olmadığı] gibi bunlardan istifade edecek halk da pek azdır. Maraş’ta üç sınıf halk mevcuttur: Memur sınıfı, zengin yerli tabaka, fakara yerli zümre; mutavassıt tabaka yok gibidir. Memur sınıfı, vazifelerinden ayrıldıktan sonra ekseriyetle kahvelere dağılarak tavlâ, kâğıt oynamak ve aralarında meyan-ı mübahase ile vakit geçirmektedir. Bunlardan bir zümre evlere ayrılarak, geç vakitlere kadar poker ile iştigal ediyorlar. Yerli tabakadan zenginler çok mutaassıptır. Bunlar yatsıya kadar ya kahvelerde yahut evlerde (kadınsız) toplanarak dedikodu ile vakit geçiriyorlar. Fakara zümre ise evine biraz geç avdet ederek yemeği yiyip erkenden yatmakta, günün yorgunluğunu uyku ile gidermektedir. İşte bu hayatta yuvarlanan koca bir şehir halkını taassup ve ataletten koparıp ocağa

¹⁰³⁰ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 17.

¹⁰³¹ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 17.

getirmek kuvveti, henüz Maraş Halkevi'nde mevcut değildir. İtiraf etmeliyim ki bunda muvaffak olmak da çok, çok müşküldür. Çünkü kendi kabuğuna yerleşmiş ve büzülmüş olan bir halkı kendi kabuğundan çıkarıp bir yeniliğe almak istiyoruz, insanlar tabiaten atalet kanununun tesirindedirler. Bu atalet tesirini yenmek için koyduğumuz “Hamiyetin yok mu?” gibi “Partiye merbutiyetin yok mu?” cümlesi çok zayıf kalıyor. Halkı sıcak ağışına alabilecek temiz, yeni ve halka yeniliğin faydalarını gösterebilecek numunelik bir Evimiz yoktur. Akşam işinden çıkan bir vatandaş; “Gelip şurada hem biraz istirahat edeyim hem de işlerim hakkında fikir alabileyim yahut biraz müzik dinleyim yahut kendime nezih bir eğlence bulayım,” diyecek surette kendisine maddî, manevî yardımı olacak bir hale getirilememiş, bilakis Evimizi eskiden kalma bir eczahanenin ilaç kokan çıplak bir köşesine sıkıştırmışız [sic].¹⁰³²

İdealist elemanların her türlü maddî zorluğa rağmen çalışacağından emindi Mitat Aydın; ne var ki idealist eleman bulmak çok zordu. Münevver sayılan memurlar, Halkevi'yle ilgilenmeyi angarya olarak görüyorlardı; çünkü bu iş için ayrıca para almıyorlardı. Bu yüzden de dairelerde geçirdikleri iş gününün ardından, kendilerince eğlenmeyi tercih ediyorlardı. Dolayısıyla Maraş Halkevi'nin faaliyete geçebilmesi için iyi bir binaya; ama daha da önemlisi, *profesyonel* bir Halkevi başkanına ihtiyaç vardı:

İş yapmak isteyen insanların [...] çadırda çalışsalar bile muvaffak olacaklarına emin bulunuyoruz. Fakat itiraf etmeliyim ki bıkmak usanmak bilmeden çalışabilecek arkadaşlar da az tesadüf ediyor. Sabahtan akşama kadar maişetini kazanmak için uğraşıp, yorgunluktan bizatihi mazhar-ı himaye olmuş bir arkadaştan fazla bir sa'y-i muhaselesi de elde edilemiyor. Mutlaka işte çalıştıkta duyulacak bir zevk bulunmalıdır. Bu itibar ile herhalde burada bir Halkevi inşa etmek ve mümkün olduğu takdirde maaşlı ve kendini vazifesine verecek kıymetli bir arkadaş bulmak zamanı gelmiştir kanaatindeyim.

... burada muallim veya memurlardan bir reis, muavini de bularak mevcut çalışmalarının bir miktar daha fazla randıman verecek hale gelmeleri hususunda çalışılacağı tabiidir [sic].¹⁰³³

3.2.4.20. Büyük Dileği Kavramaktan Aciz Kadrolar

CHP Samsun Bölgesi Müfettişi ve Bursa Mebusu Dr. Sadi Konuk, 1 Kasım 1943 tarihli raporunda; Samsun, Ordu ve Giresun'daki Halkevleri hakkında bilgi vermişti. Konuk'a göre “[m]efkûre kısırlığı” yüzünden Samsun'da Parti işleri “tamamen” ihmal edilmiş, “birtakım kırtasî kayıt ve şekillere” indirgenmişti. “... memleket bekası ve millet yükselmesi” için çalışması gereken Parti “memleketçilik perdesi altında muayyen bir zümreyi yaratmaya ve hiç değilse takviyeye alet” olmuştu. Bu zümrenin yanında, “umumî

¹⁰³² BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 12.

¹⁰³³ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 12.

gidişe aykırılık gibi gözükmesin endişesi ile menfaat ve şahsiyetini korumak için isteksiz ve inansız katılan silik şahsiyetler zümresi” vardı. Ancak müfettiş teker teker şahısları suçlamanın yanlış olduğunu düşünüyordu. Asıl sorun, *ideal* “Partili halet-i ruhiyesinin [...] inkişaf değil tahassul etmemiş” olması; yani gelişmek bir yana, henüz ortaya çıkmamasıydı.¹⁰³⁴ Tabii bu durum, bir Parti organı olan Halkevi’ni de doğrudan etkilemişti.

Teftiş bölgesinin “en hareketli gibi görünen ve elemanca en kuvvetli olanı Samsun Halkevi” ise de buradaki mesai, “umumî verim bakımından, Parti işleri gibi henüz tatminkâr olmaktan uzak”tı. Hatta “Halkevleri mesai programı, tatbikatta hakiki manasından birçoğunu kaybetmiş”; pratiğin teoriyle pek bağı kalmamıştı. Bu durum kendini “personel zaafî ve hatta yokluğu” olarak gösteriyordu; ama neden, “büyük dileği kavramadaki aczin esası”ydı.¹⁰³⁵ Teftiş bölgesinin “elemanca en kuvvetli olan” Ev’inde bile durum böyleydi. Elemanlar sayıca yeterliydi, Ev’i çalıştırmak için gereken kültürel birikime sahipti; ama idealist değildi. Halkevi’ne mecburen üye olmuşlar, üye olarak kalmayı da yeterli görmüşlerdi. Bu yüzden çalışma raporları “nazar-ı dikkate alınacak değerinde değil”di.¹⁰³⁶

Ordu Halkevi hakkında, “Samsun için yazdığım durum hemen değişiksiz ve daha düşük olarak burada da hâkimdir,” demişti Sadi Konuk. Halkevlerinin, “[m]erkez ve mülhakatta iyi kötü binaları ve üzerlerinde levhaları var”dı. Bundan başka “inanılacak ve ümit verecek, ciddi hareket” yoktu. İnşaatı bitmek üzere olan Ordu Halkevi binasının salonu, “temsil kolu ve diğer toplantılar” için kullanılabileceği halde “ara sıra kasabaya uğrayan tiyatro gruplarına melce [sığınak] olmakta”ydı. Halbuki Halkevi bu gezici tiyatro kumpanyalarının oyunlarını, sanatsal ve ahlakî açıdan yetersiz bulunuyor; Halkevlerinde sahnelenen oyunların bu tiyatro anlayışını ortadan kaldırması hedefleniyordu. Ancak Ordu Halkevi’nin tek *faaliyeti* de buydu.¹⁰³⁷ Parti faaliyeti ise “şöyle böyle aykırı kalmamış olmak kaygusu ile bir düzeni yürür göstermekten ileri gitmemiş bulunmakla

¹⁰³⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 12-13

¹⁰³⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 9.

¹⁰³⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 9.

¹⁰³⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 9.

hülâsa edilebilir”di. “Menfaatleri korumak ve fırsat düşerse arttırmak mülâhazası ile iş üstünde durmayı faydalı bulanlar da var”dı. “Bu hal, ilk temasta göze çarpıyor”du.¹⁰³⁸

Giresun’daki Parti İdare Heyeti, “son mebus seçimlerindeki yolsuz hareketleri dolayısıyla” görevden alınmıştı; ama yeni heyet de “esersiz ve hareketsiz”di. Kimileri bu işi “basit ve fahrî bir memuriyet” telakki edip “mefkûre ve millî dileği kavramaktan aciz” kalıyor, kimileri ise “şahsî endişesini takviyeyi önde” tutup, Parti görevini “bu mülâhaza ile” yürütüyordu. Müfettişe göre bunun nedeni, “dar ve verimsiz iş sahası”ydı. Şehrin geçiminin “tek fındık mahsulüne dayanması ve az emekle bir senelik geçim temini hevesi ve mecburiyeti”, Parti’nin bu hale gelmesine neden olmuştu. İdare heyetindeki her grup kendi çıkarını düşünüyor, kongre ve seçimlerde yolsuzluk yapıyordu. “Giresun’da başkaca bir inanış ve mefkûre eseri bulmak güç”tü.¹⁰³⁹

Tirebolu Halkevi “gözükür şekilde düzenli” olsa da şehirdeki Halkevleri ve Odaları, umumiyetle “bir anlayamamazlık ve anlaşılamamazlık içinde hareketsiz ve rağbetsiz” kalmıştı. Bu Evlerin ve Odaların “birçoğunda, merkezden gelen kitap ve sair yayımlar toz toprak içinde, paketlerinden bile açılmamış halde” duruyordu.¹⁰⁴⁰

3.2.4.21. Şahsî Menfaatine Bağlı Bir Halkevi Başkanı

CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Dr. Şerafettin Bürge, 21 Ağustos 1943 tarihli raporunda, Muğla Halkevi’nin gerektiğini gibi çalışamayacağını söylüyordu. Çünkü Halkevi başkanı hem kendi işleriyle çok meşguldü hem de menfaatine düşkündü: “... Halkevi reisinin avukat ve fazla iş sahibi ve biraz da şahsî menfaatine bağlı bulunmasından dolayı yeter randıman alınamayacağını, zamanla bu işin başına daha uygun bir arkadaş getirmek mümkün olabileceğini zannediyorum.”¹⁰⁴¹ Dolayısıyla başkanın, Ev’le pek ilgilenmediği tahmin edilebilirdi. Zaten sadece ilkokul öğretmenleri Ev’le ilgileniyordu:

İlkokul öğretmenleri, Halkevi işleriyle çok bağlıdırlar. Fakat buna mukabil ortaokul öğretmenlerinin ilgileri pek zayıftır. Halkevi’nde vazife verilmek üzere davet

¹⁰³⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 15.

¹⁰³⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 18.

¹⁰⁴⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 10.

¹⁰⁴¹ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 18.

edilmelerine rağmen devam etmemektedirler. Mesela bunlardan birisi güzel sanatlar şubesi başkanlığına getirildiği halde çalışmamış ve yerine ilkokul öğretmenlerinden birinin seçilmesine mecburiyet hasıl olmuştur.¹⁰⁴²

Halbuki Muğla’da lise yoksa da bir orta, dört de ilkokul vardı; toplam öğrenci sayısı ise 1.143’tü. Ancak “[o]kul binalarının darlığı ve kifayetsizliği, çocukların okula gidememesine sebep” oluyordu.¹⁰⁴³ Yani öğretmenlerin ilgisi sayesinde Halkevi’nin, halkın yanında çocuklar için de bir okul olabileceği söylenebilirdi. Ama anlaşılan o ki ilkokul öğretmenlerinin ilgisi, bunu gerçekleştirmeye yetmemişti. Bununla birlikte şubeler, “tarih ve müzeden başka, tam”dı;¹⁰⁴⁴ ilkokul öğretmenleri sayesinde ise köycüler şubesi faal görünüyordu:

Halkevi çalışmaları iyi, hesapları düzgün, defterleri tamamdır. Köycülük şubesi muntazam olarak ayda bir defa bir ziraatçı, bir doktor ve köycülük şubesinden bir arkadaşla beraber köy gezileri yapmaktadır. Bu gezilerde çiftçileri aydınlatma, hastaları muayene ve genel dilekler üzerinde konuşmalar yapmaktadır.¹⁰⁴⁵

3.2.4.22. Köylerdeki Menfi Propaganda

CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Milletvekili Dr. Fazıl Şerafettin Bürge’nin 1944 yılına ait bir raporuna göre Halkodaları hakkında, “Çivril köylerinde menfi bir propaganda” başlamıştı. Bu propaganda; dört kişi tarafından, “Işıklı, Karayahşiler, Demirci, Haydan, Karaağaçlı köylerinde” yapılmış ve Parti Başkanı, durumu, “muhtarların şikâyetlerinden” öğrenmişti. Üstelik propagandayı yapanlar, *münevverdi*. Bunlardan biri, “İlkokul Müfettişi Şevket Aker”di ve bu, onun Parti aleyhinde yürüttüğü ilk faaliyet değildi. Bir diğer fail; “Çivril köy bürosu kâtibi Tefvik Gürgen, güya Vali namına telefonu olan köylere telefonla, olmayanlara yazıyla Halkodası yapılmaması için haberler” göndermiş; “Işıklı nahiyesine giderek Halkodası yerinin istimlâkine mâni olmak istemiş, Demirci köyünde yapılmaya başlanan Halkodası inşaatını durdurmaya kalkmış”tı. “Karyahşiler köyünden Tahir Keyik ve çömezi, harp malûlü âmâ Hüseyin Akıncı”; “kapı kapı dolaşarak Halkodası için ne para ve ne de bir yardım edilmesinin günah olduğunu” söylemişlerdi. “Uşak’ın Karahallı köyünden buraya gelen Hacı İbrahim Usta” da “Halkodalarının içki, kumar ve sefahat yeri olduğunu; kendi köyünde [...]

¹⁰⁴² BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 19.

¹⁰⁴³ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 29.

¹⁰⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 18.

¹⁰⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1001-867-1, 18.

yapılan Halkodası'nın köylüler tarafından yıkıldığını ve Hükümet'in de hiç ses çıkarmadığını söylemiş; Karayahşiler'de de katiyen Halkodası yapmamalarını, köylüleri etrafına toplayarak anlatmış"tı. Durum öğrenildikten sonra "Çivril Kaza İdare Heyeti Reisi Mustafa Çorbacı, bütün bu köyleri dolaşarak halkı irşat etmiş, Karayahşiler Ocak Reisi ve köy muhtarı da bütün bu propagandalara mukabele ederek onlarla adeta kavga etmiş" ve inşaatın durması engellenmiş"ti. Hatta Ocak Reisi ile Köy Muhtarı, "bilfiil yapı işlerinde çalışmakta"ydı. Müfettiş ise harman yerlerinde toplattığı köylülere, köyodasında, "Devlet, Parti, bugünkü siyasi durum, köy kalkınmasın[d]a Parti ve Halkevi'nin ehemmiyeti hakkında uzun konuşmalar" yapmış "ve netice olarak bu temiz köylülerde bütün bu işlere karşı derin bir iman ve inanç görmekle" sevinmişti.¹⁰⁴⁶

3.2.4.23. Denizli'nin Görünmez Halkevi Başkanı

CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Bölgesi Mebusu Dr. Fazıl Şerafettin Bürge; "[Denizli] Halkevi reisi, dışarıda çok işi olan Avukat Sait Tokatlı'yı bir defa bile görmeye muvaffak olamadım ve ancak mebus seçimi günü görebildim," diye yazmıştı, 1944 tarihli bir raporuna. "Bundan başka, Halkevi şube reislerini de zayıf buldum."¹⁰⁴⁷ Bu sözler, Müfettiş A. Tekmen'in 1935'te yazdığı raporu hatırlatıyor. Çünkü Tekmen'e göre bazı kişiler, Halkevlerini "birer politika basamağı" olarak kullanılabiliriyordu.¹⁰⁴⁸ Sait Tokatlı da pekâlâ bunlardan biri olabilirdi; çünkü vakti olmadığı halde *kendini Halkevi başkanı seçtirmeyi başarmış*, bundan sonra da Ev'le ilgilenmemişti. "[A]ncak mebus seçimi günü" Halkevi'nde görülmesi ise onun zaten Ev'le ilgilenmek için değil; Parti yöneticilerinin gözüne girip mebus seçilebilmek için Halkevi başkanı olduğunu gösteriyordu. Üstelik Bürge'nin şube başkanlarını da "zayıf" bulduğu dikkate alınırca, bu kişilerin de *kariyerleri için* Halkevi'ne dahil olduğu düşünülebilir. Fakat Bürge'ye göre Denizli Halkevi'ni kurtarmak hâlâ mümkündü; çünkü şehirde idealist *bir* münevver vardı:

İnanmağa değer arkadaşlarım tarafından tavsiye edilen ve Manisa Ortaokul Müdürlüğünden Denizli Lisesi Müdürlüğüne getirilen Asım Korkut'la görüştüm ve bende de imanlı, kuvvetli ve kültürlü bir genç tesirini bıraktı. Kendisinden Halkevi ile ilgilenmesini rica ettim. Şimdilik şube reisliklerinden birine, sonra da Halkevi

¹⁰⁴⁶ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 15–16.

¹⁰⁴⁷ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 29.

¹⁰⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

başına bu arkadaşın getirilmesinin faydalı ve bu suretle Denizli Halkevi'ni çalışmaya sevk etmek mümkün olacağını düşünüyorum.¹⁰⁴⁹

3.2.4.24. Ahlat'ın Zina Damı

CHP Muş Bölgesi Müfettişi ve Erzincan Mebusu Feyzi Kalfagil'in 6 Aralık 1944 tarihli raporundan, Giresun'da olduğu gibi, Bitlis'in Ahlat kazasının sakinlerinin, başkanı yüzünden Halkevi'nden soğuduğu anlaşılıyor. Feyzi Kalfagil, Ahlat Halkevi'ni 24 Ağustos 1944'te teftiş etmeye gelmeye geldiğinde, Ev'in başkanı, Kaymakam Hulki Metin'di. Müfettiş, Hulki Metin'in "tahminen iki aydan beri [...] üst kattaki göle nazır reis odasını işgal ile yatıp kalkmakta olduğunu ve halkın kendisini rahatsız etmemek için alt kattaki okuma salonuna dahi gelmekten tevahhuş ettiğini [çekindiğini]" görmüştü. Birkaç kişi de müfettişe, "Zahide Tekin isminde, bütün Ahlatça fena tanınmış bir kadının ara sıra çamaşır ve oda temizliği bahanesiyle Halkevi'ne gelerek üst kata çıkıp bir iki saat kadar kaldığını ve gürültü yapıyor gibi çıkışmaları olan kaymakamdan çekindikleri için yukarı kata çıkmadıklarını" söylemişti. "... zahiri hal, kaymakamın bu kadınla münasebette bulunduğunu" gösterdiği ve halk, "Halkevi'ne zina damı ismini" taktığı için müfettiş "bu hususu diğer birçok kimselerden de sorup" incelemeye karar vermiş ve "bu ahlâkça kötü tanınmış kadının, [Reis'in] çamaşırlarını ve odasını temizlemek maksadile Halkevi'ne girip üst kata çıktığını ve halkın da işin mahiyetini bilmeden şüphe ve şayia dolayısıyla" Ev'e "zina damı lakabını verdikleri hakikatini" öğrenmişti. "Ancak kaymakamın Halkevi'nde bu kadınla temasta bulunduğunu kat'i bir delile istinaden kimse" söylemiyordu. Müfettiş, "Ahlat'ta Bitlis mebuslarıyla birlikte bulunan Vali Asım Türelî'ye de keyfiyeti" anlatmıştı. Vali durumdan zaten haberdardı ve "Halkevi'ni tahliye etmesini [...] bir ay evvel kaymakama" söylemişti. Vali, "karısı her ne kadar burada değil ise de ne de olsa evli olduğu için" kaymakamın "Zahide Tekin'le münasebetine ihtimal vermediğini" düşünüyordu ama müfettiş; "Hakikat ne olursa olsun kaymakamın, Halkevi'nin bir odasını ikametgâh gibi daimî olarak işgal etmesi ve böyle kötü tanınmış bir kadını velev ki diğer maksatlarla Halkevi'ne getirip dedikodulara sebep olmasını doğru bulmayarak" vaziyeti Mebus Avni Doğan'a anlatmış, "o da derhal tahliye etmesi için" kaymakama "bir şifre" göndermişti.¹⁰⁵⁰ Bunun üzerine Kaymakam Hulki Metin ise

¹⁰⁴⁹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 29-30.

¹⁰⁵⁰ BCA 490-1-0-0/627-63-2, 61-62.

Halkevi başkanlığını *lütfen* üstlendiğini, müfettişin kendisine iftira attığını ve başkanlığa da yine kendi nüfuzundaki bir memuru getirdiğini Umumî Müfettişliğe yazmıştı:

Kaymakam bundan gücenerek Halkevi reisliği vazifesinin hiçbir esasa istinat etmediğini, esasen benim de kendisinden hoşnut olmadığını anladığını (halbuki bu işin hakikatini incelemekten başka bu hususta hiçbir şey söylemiş ve ima etmiş değildim) ve Halkevi'nden alakasını külliyen kestiğini ve benim teveccühümü kazanan hususî muhasebe memuru İbrahim Yurddaş'a (benim teveccühümü kazandığını ima bile etmediğime göre bunu hırs ve gazap neticesi yazmış ve kendi tıynetini bir kere daha meydana vurmuştur) bu vazifeyi terk ettiğini Umumî Müfettişliğe yazıp Halkevi'nden ayrılmış olduğunu öğrendim. Üç ay kadar yatıp kalktığını ve son gidişimde de evinde bir lüksünü [lüks lambasını] kullandığını öğrendiğim bu şahsın Halkevi'yle külliyen alakasını kestiği yolundaki cevabından sonra da sözünde durmayarak Halkevi'nin lüksünü kullanmak suretiyle mütenaim [nimetlenmiş] olması, menfaatine ne kadar düşkün olduğunu ve Halkevi'yle her şeyinden istifade etmekten başka bir alakası olmadığını ve istifadesine mani olununca da türlü türlü hezeyanlar savurmakta ve bhusus Halkevi'yle külliyen alakasını kestiğini bildirerek Parti'nin kendi hükümet adamına yakışmayan, Parti ve onun kültür ocağına verdiği kıymet derecesini gösteren telakki ve hareketlerini ifade ve izhar etmekte mahzur görmemiş bulunduğunu açıkça göstermiştir.¹⁰⁵¹

Hususî Muhasebe Memuru İbrahim Yurddaş ile Müfettiş Feyzi Kalfagil arasında bir patronaj ilişkisinin olup olmadığını anlamak mümkün değil. Ama bu memurun, bir şekilde müfettişin teveccühünü kazandığı söylenebilir:

Halen reisliğe inha ettiği Hususî Muhasebe Memuru İbrahim Yurddaş aslen Ahlatlı, 1319 [1901/1902] doğumlu, lise muadili olan Konya Sanayi Mektebi mezunudur. Tahsildarlık, tahrirat kâtipliği de yapmış; Niğde Aksarayı, Bor, Van, Bitlis Halkevlerinde bilhassa bando şefliği ve fazla olarak da Bor'da, ar komite başkanlığında bulunmuştur. Asıl ihtisası bandoculuktur ve Van, Ahlat Marşlarile Van Gölü Valsi'ni ve Van'ın birçok millî oyunlarını besteleyip 1941 yılında Parti'ye gönderdiğini de iddia etmektedir. İşe aklı eriyor, halkın da kendisine kötü nazarı yoktur. Bilhassa Ahlat'ta bir caz kurarak Halkevi'ni canlandıracağına emindir ve bunun için bazı aletlerin tedarikini istemektedir.¹⁰⁵²

Kaymakam Hulki Metin'le "ahlâkça kötü tanınmış" Zahide Tekin arasında bir ilişki olup olmadığını kanıtlamak mümkün görünmüyor. Ama sonuçta halk bu kaymakam yüzünden Halkevi'ne "zina damı" demeye başlamıştı ve bu yüzden kaymakam başka bir yere atanmıştı.¹⁰⁵³ "Ahlat'ta yapmış olduğu işler kötü"¹⁰⁵⁴ olduğu halde görevden alınmayıp,

¹⁰⁵¹ BCA 490-1-0-0/627-63-2, 62.

¹⁰⁵² BCA 490-1-0-0/627-63-2, 62-63.

¹⁰⁵³ BCA 490-1-0-0/627-63-2, 59.

¹⁰⁵⁴ BCA 490-1-0-0/627-63-2, 59.

başka bir yerde görevlendirilmesinin nedeni ise muhtemelen, devletin çok az sayıda *yetiştirilmiş* bürokrata sahip olmasıydı.¹⁰⁵⁵

3.2.5. Memurların Halka, Halkın Memurlara Bakışı

Münevver addedilen kişilerin çok büyük bir kısmı devlet memuruydu ve hükümet, onların Halkevleriyle ilgilenmesi gerektiğini defalarca ilan etmişti. Bu *münevverlerin* çok büyük bir kısmı ise ne Halkevlerini ne de âmirlerinin ve hükümetin ikazlarını ciddiye almıştı, üstelik bu tavırlarından dolayı herhangi bir ceza da almamışlardı. Bundan dolayı *münevverler* bir orta yol bulmuş, çoğu zaman Halkevleriyle *ilgilenir görünmeyi* tercih etmişlerdi. Evlerin idare heyetlerine ve şube komitelerine üye oluyorlar, şube başkanlığı da yapıyorlardı; ama bu resmî ilginin fiilî bir karşılığı yoktu. Münevver sıfatını gerçekten hak eden ve Halkevleriyle gerçekten ilgilenen memur sayısı çok azdı. Çoğu Halkevi'nde kayda değer bir çalışma olmadığı için halkın ilgisini çekmek de pek mümkün olmuyordu. Ancak faal olmayan Evler bile taşra hayatı için bir yenilik olduğundan, gazete okumak, radyo dinlemek ve ara sıra gerçekleştirilen *eğlenceli* faaliyetleri seyretmek için halkın Evlere geldiği de bir gerçektir. Dolayısıyla Halkevleri, birçok yerde, memurlardan çok halkın ilgisini çekebilmişti. Bununla birlikte Halkevi'nin, devletle iç içe geçmiş iktidar partisinin bir organı olduğunu ve kadrosunda çoğunlukla memurlara yer verdiği için halk nazarında *resmî* bir niteliği olduğunu da unutmamak gerekiyor. Nitekim bazı yerlerde halk, *memurin kulüplerine* dönüşmüş Halkevlerinden uzak duruyordu; çünkü böyle Evler bir tür devlet dairesi olarak algılanıyordu ve memurlar da bu durumdan şikâyetçi değildi. Ancak halkın, Halkevlerinden uzak durmasının nedeni, buraların âtil olması veya memurin kulübüne dönüşmüş olmasından ibaret değildi. Halkevleri, halkın gözünde birer devlet dairesiydi ve memurlar, halka çoğu zaman hiç de iyi davranmıyordu. Dolayısıyla halk, memurlardan uzak durmak için Halkevlerinden de uzak duruyordu.

3.2.5.1. Rize'deki Bedel-i Askerî Uygulaması

CHP Çoruh Bölgesi Müfettişi ve Muğla Mebusu Cemal Karamuğla'nın 31 Mayıs 1941 tarihli raporu, halkın memurlardan ve dolayısıyla Halkevlerinden uzak durmak

¹⁰⁵⁵ Lamprou, *a.g.e.*, 110.

istememesinin nedenlerini açıkça gösteriyor. Müfettiş Karamuğla bu raporu, Rize’yi teftiş ettikten sonra yazmış ve şehirde, halktan kaynaklanan bir sorun olmadığını söylemişti:

Gizli veya aşikâr olarak sınıfçı, zümreci, mntıkacı veya beynelmilelci fikir cereyanlarına kapılanlar veya partimize karşı menfi fikir ve duygu taşıyan yoktur. Birçok yerlerde olduğu gibi inkılâbın ilk günlerinde cehalet ve takdirsizliğin kurbanı olanlar bulunmuş ve şimdi bunların bu vilayet için fena birer hatırası kalmıştır.¹⁰⁵⁶

İnkılâp Rize’de kurumsallaşmış *görünüyordu*. Tabii ki halk, inkılâbı yapan hükümete de sadıktı: “Halk, umumî ve mutlak surette hükümetine bağlıdır. Hükümetin her verdiği kararı ve her yaptığı işi millî menfaatlerimizin icabı olarak alaka ile karşılamakta ve iş, güçleriyle meşgul olarak huzur içinde yaşamaktadırlar.”¹⁰⁵⁷ Ancak müfettişe göre memurlar, hükümete halk kadar sadık değildi ve bu yüzden halk, memurların *nankör* olduğunu düşünüyordu. Çünkü halkın büyük bir bölümünün aksine memurların devlet tarafından ödenen, aylık, sabit bir maaşı vardı; buna rağmen hallerinden –ve muhtemelen hükümetin bazı icraatlarından– memnun değillerdi:

Buna mukabil, memurlarımız arasında dünya vaziyetleri üzerinde mütalaa beyanını ve evindeki radyodan dinlediği yabancı haberleri şurada burada dedikodu mevzuu yapmayı iş edinenler vardır. Halk, bu vaziyetteki memurları, devletten para alan ve fakat halinden memnun olmayan insanlar olarak tavsif etmektedir. Bunları halkın bildiği kadar idare âmirlerimizin de daha yakından bilmesi, bunlarla meşgul olması, ikaz ve ihtar etmesi ve nihayet bu ruh ve seciye marazının başkalarına sirayet ettirilmemesi çok lüzumludur. Bütün idare âmirlerimizin bu hususa nazar-ı dikkatlarının bir daha celbi faydalı olur kanaatındayım.¹⁰⁵⁸

Ancak memurlar ile halk arasındaki *geçimsizlik*, bu *mizaç farkından* ibaret değildi. Örneğin memurların görevini yapmaması da halkı “muztarip ve şikâyete sevkeden ahval”¹⁰⁵⁹ arasındaydı:

Rize vilayeti arazisi dar ve nüfusu kesif bir muhittir. Halkın ekserisi hâriçte çalışmak zaruretindedir. Bu itibarla en çok işi düşen dairelerden biri nüfus dairesidir. Bu dairenin önünde her gün sabahtan akşama kadar halk yığınları bulunur ve işlerini görmeğe çalışırlar. Burada senelerden beri teraküm eden [biriken] on binlerce evrak vardır. Bir köylünün bir nüfus cüzdanı almak veya bir kayıt çıkarmak için haftalarca süründüğü vakidir. Bu vaziyet karşısında alakadarların bütün kabahati kendilerinden

¹⁰⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 90.

¹⁰⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 85.

¹⁰⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 85.

¹⁰⁵⁹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 86.

evvelki memurların ihmal ve tekasülüne [tembelliğine] atfederek işin içinden çıkmaları hoş görülmiyecek bir haldedir. Bu daireye işi düşen köylü bir yurttaşın, ‘On dört sene askerlik ettim, devlete ve memlekete bağlı bir insanım. Bir haftadan beri hükümette işimi görüp bir nüfus cüzdanını tebdile muvaffak olamadım, her muraatıma; sıranız gelmedi cevabı veriliyor. Sonradan gelenlerin işlerini bitirdiklerini de görüyorum, bu haksızlık nedir?’ diye dert yandığını ve ağladığını teessürle gördüm. Mahallinden muvakkat [geçici], yardımcı kâtipler vermek suretile bu işleri düzene koymak mümkün değildir. Bu daire için acil ve esaslı tedbirler alınmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Fena bir şekilde devam etmekte bulunmuştur [sic].¹⁰⁶⁰

Üstelik halkın, görevini yerine getirmeyen memurları şikâyet etmesi, *memurluğa hakaret* olarak algılanıyor ve şikâyet edilen memur, bizzat tahkikatı yürüten kişi tarafından korunuyordu. Bu durum ise halkı, memurlardan –*yani devletin, hükümetin ve inkılâbın somutlaşmış halinden*– biraz daha uzaklaştırıyordu:

Bir memur hakkında yapılan şikâyetin, o memurun mensup olduğu meslek şerefine vaki bir tecavüz şeklinde yanlış bir telakkiye uğraması ve muhakkiklerin [tahkikatı yürütenlerin] her şeye rağmen hissî hareket ve gayretkeşlikle o memuru muharazaya çalışmaları, halk üzerindeki tesiri daha korkunç bir vaziyete sürüklemekten başka bir şey ifade etmemektedir.¹⁰⁶¹

Rize askerlik şubesi başkanı, suçlu olduğu halde korunan memurlardan biriydi. Bu kişi, para karşılığında, bazı kişilerin askere gitmeden, gittiklerine dair belge almalarını sağlamıştı. Durum anlaşılınca ise rüşvet veren kişi, askerlik şubesi başkanına iftira atmak suçundan askerî mahkemeye sevk edilirken şube başkanı korunmuştu. Çünkü belgeler bu vatandaşın askerlik yaptığını söylüyordu ve *devlet yalan söyleyemeyeceğine göre* vatandaş, devlete iftira atıyor olmalıydı:

Bir yurttaş hiç askerlik yapmadığını ve üç yüz lira mukabilinde [Rize’de] kaldığını söylediği halde, kaydında askerlik yaptığı yazılıdır diye iftiracı vaziyete düşürülüyor. Ve divan-ı harbe sevk ediliyor. Fakat bu kaydın asıl mesuller tarafından sonradan yapılmış olması üzerinde bir lahza durulmuyor.

Rize iskelelerinden ayrılan bir kabile arasında, ‘Para verenler kaldı, biz gidiyoruz, bu haksızlık nedir?’ diye bağırانlar bulunuyor ve bunu herkes işitiyor.¹⁰⁶²

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre askere gitmemek için şube başkanına para veren birçok Rizeli vardı. Buna karşılık, şube başkanı ve bu *bedel-i askerî* uygulamasından sorumlu

¹⁰⁶⁰ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 86.

¹⁰⁶¹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 86–87.

¹⁰⁶² BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 87.

diğer memurlar veya subaylar, *çoğu asker kaçağı olan Rize halkının iftira attığını söylemişti*. Müfettişe göre ise bu kadar kişinin hep beraber iftira atması mümkün değildi; kaldı ki halk, askerlik şubesine “davet edilmeden, koşarak” gidiyordu:

Rize şubesi reisi hakkında bütün Rize halkının iftiracı vaziyete düşmüş olmasına inanmak bilmem mümkün olur mu? Vaki şikâyetler karşısında mesuller: Rizelilerin ekseriyetle asker kaçağı olduğunu ve şubenin bunlar hakkında şiddetli hareket etmesinin bu şikâyet ve iftiralara sebep olduğunu söylemektedirler. Bu sözlerin hakikate uymadığı ve bu müdafaa silahının iyi intihap edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her yerde olduğu gibi Rize şubesi de davet edilmeden koşarak gelen ve davet edildikten sonra da kadro fazlası olarak köyüne dönmeği kabul etmeyen ve sevkini isteyen yurttaşlarla karşı karşıya bulunmaktadır.¹⁰⁶³

Peki, Rizeliler gerçekten de “davet edilmeden, koşarak” mı askere gidiyordu? Buna kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Ancak askere “koşarak” gitmiş olsalar bile bunun *vatanseverlik* dışında da bazı nedenlerinin olabileceği unutulmamalıdır. Örneğin taşra yaşamının sıradanlığı, işsizlik, fakirlik, seyahat etmenin birçok kişi için imkânsız olması ve benzeri nedenler de askerliği bazı kişiler için cazip kılabiliirdi.¹⁰⁶⁴ Yine de halkın askere “koşarak” gittiği kesin değildi; ama şube başkanının büyük ihtimalle haksız olduğu görülmüyordu. Üstelik halka hep kötü muamele ve hakaret ettiği anlaşılan bu kişi, söz konusu şikâyetlerden sonra daha “tehditkâr” hale gelmişti:

Rize askerlik şubesi reisi, hodbin [kibirli, bencil] ve herkese karşı fena muameleden ve hareketten zevk alan ve nihayet menfaatinden başka bir şey düşünmeyen bir zat olarak tavsif edilmektedir. Bu zata ait deveran eden hikâye ve şikâyetlerden bazılarını; bir yolculuk icabı Rize’den geçmiş olan Sivas Bölgesi Parti Müfettişi Kars Mebusu Zihni Orhon ve bir konferans vermek üzere Rize’ye gelmiş olan Kocaeli Mebusu Salâh Yargı’nın da dinlemiş ve müteessir olmuş bulduklarını zannediyorum. Bu şube reisinin bu hal ve bu vaziyetle bu gibi işlerde çalışmasına ve muvaffak olmasına imkân yoktur. Hele hakkında yapılan şikâyetlerden sonra büsbütün şımaran ve her yerde uluorta konuşan ve daha tehditkâr bir vaziyet alan bir zatı burada tutmakta ısrar etmek, halkın hissiyatına hürmet ve şube işlerinin selameti bakımından çok sakat olur kanaatındayım. Bu hususta Sayın Millî Müdafaa Vekilimizin nazar-ı dikkatlerini celbetmek ve bu derde acil bir çare temin buyurmasını dilemek yerinde bir hizmet ve delalet olacaktır [sic].¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶³ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 87.

¹⁰⁶⁴ “Türkiye halkı seyahate alışkın değildir. Bütün ömründe kasabasına gitmemiş köylüler görmek kabildir.” Nusret Kemal, “Millî Bayram ve Halk Terbiyesi,” *Ülkü*, sayı 9 (Birinci Teşrin 1933): 250.

¹⁰⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 87.

Müfettiş, şube başkanının görevden alınmasını istiyordu. Ama şube başkanı görevden alınsa ve Rize'den uzaklaştırılsa bile muhtemelen askerlikten ihraç edilmeyecekti. Çünkü devletin *yetişmiş* memur, yani *münevver* sayısı çok azdı. Bunun için de görevden alınan memurlar genellikle başka bir şehirde görevlerine devam ediyordu.¹⁰⁶⁶ Dolayısıyla bu gibi sorunların devam edeceği de tahmin edilebilir – ki diğer belgelerden anlaşıldığı kadarıyla devam etmiştir de. Örneğin Dr. Fazıl Şerafettin Bürge'nin 1944'ün sonlarında yazdığı bir rapordan, Aydın'ın Çine kazasındaki tapu memurunun rüşvet aldığı; ama “muhakkik” tarafından korunduğu anlaşılıyordu:

Tapu Memuru Hakkı Cirit. Rüşvet almayı âdet edinmiş olan bu memur, vasıtaları (Çine'den Arzuhalci Refik Karacaoğlu, Halaçlar'dan Yalancı Hüseyin, Bahçelerarası'ndan Osman) da belli olduğu halde, gelen müfettişin baştan savma tahkikatı ve bu adamı koruması yüzünden hiçbir ceza görmediği gibi bundan sonra da daha pervasız harekete başlamıştır [*sic*].¹⁰⁶⁷

Zaten “Çine’de halkın şikâyet ettiği üç adam” vardı: (1) Tapu memuru, (2) sıhhat memuru ve (3) eczacı.¹⁰⁶⁸ Müfettiş tarafından “mürtekip” sıfatına layık görüldüğü için sıhhat memurunun da görevini kötüye kullandığını ve rüşvet aldığını tahmin edebiliriz: “Sarhoş, mürtekip bir sıhhat memuru. Bu adam hakkında Aydın Sıhhat Müdürü'nün dikkatini çektim ve derhal harekete geçtiğini öğrendim.”¹⁰⁶⁹ Eczacı ise dükkânında ilaç buldurmuyor ve hükümeti *eleştiriyordu*: “Eczanesinde en lazım ilaçları bile buldurmuyan, işi gücü kahvelerde hükümeti tenkit etmekle geçen Eczacı Manastırlı Hamdi. Halk, kamyon şoförlerine reçete başına bir lira vermek suretile ilaçlarını Aydın'dan tedarik etmek zorunda kalıyorlar [*sic*].”¹⁰⁷⁰ Sıhhat memuruyla eczacının tutumunun, yaşamı somut bir şekilde etkilediği düşünülebilir; çünkü Çine’de sıtma görülüyordu ve bir dispanser bile yoktu: “Şehrin suyu açıktan geliyor ve pistir. Bir dispansere ihtiyaç vardır. Sıtmadan başka hastalık yoktur.”¹⁰⁷¹

Görüldüğü gibi bu üç *münevver* hem gündelik hayatın işleyişini zorlaştırıyor hem de halkı, bu durumun asıl nedeninin hükümet olduğunu düşünmeye sevk ediyordu. Gerçi

¹⁰⁶⁶ Lamprou, *a.g.e.*, 110

¹⁰⁶⁷ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 17–18.

¹⁰⁶⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 17–18.

¹⁰⁶⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 18.

¹⁰⁷⁰ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 18.

¹⁰⁷¹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 53.

“[b]u üç adamdan halk ile beraber kaymakam da şikâyetçi olduğunu” söylemişti.¹⁰⁷² Ama bu kişiler cezalandırılmadığına veya görevden alınmadığına göre ne yerel ne de merkezî hükümetin bu kişilere gücü yetmekteydi. Dolayısıyla bu üç kişi ve onların *klanına* dâhil olan kişilerin, en azından bazı konularda Parti ve hükümetten daha nüfuzlu olduğu söylenebilirdi. *Tasarlanan, algılanan* ve *yaşanan* arasındaki fark ise bu aşamada beliriyordu. İnkılâp ideali, pratikteki şartlarla karşılaşınca yozlaşmış, halk da inkılâbın yaşanandan ibaret olduğunu düşünmeye başlamıştı. Diğer bir deyişle, Parti ve hükümet, rüşvet alan memurları cezalandırmıyorsa, inkılâp da bundan ibaretti.

İnkılâpları benimsememek, inkılâbın benimsetmek istediği ahlak anlayışını kazanamamak, sadece maaş için memurluk yapmak, halkçı olmamak ve benzeri nedenler; memurların, görevlerini yerine getirmemesinin nedenleri arasında sayılabilir. Cemal Karamuğla’ya göre ise bazı memurların görevlerini kötüye kullanmasının ve halka eziyet etmesinin nedeni veya bahanesi, *otorite meselesiydi*: “Otorite meselesi: Aciz ve takdirsiz bazı memurların suikastına uğrayan, her günahkârların hem silahı ve hem de kalkını olmak üzere icat ve ibda olunduğu [meydana getirildiği] zannedilen otoriteyi bugünkü acıklı vaziyetinden kurtarmak lazımdır [sic].”¹⁰⁷³ Bu memurlar *aciz ve takdirsizdi*; çünkü halkın ve muhitin durumunu *takdir* edemedikleri için kötü muamele etmeden otorite kurmaktan *acizdiler*. Jandarma komutanı, defterdar veya nahiye müdürü suretinde halkın karşısına çıkan memurun unvanı ne olursa olsun, tavrı aynıydı:

Bir idare âmiri, tamamen şahsî ve hasmane sebeplerle yaptığı bir haksızlığın hesabını vermek vaziyetine düşerse, bu hareketi, Hükümet otoritesini korumak için yaptığını söyler.

Bir jandarma eri, bir köylüyü silahla yaralar ve bu hadisede kendisini haklı çıkarmak için köylünün silah istimal ettiğine [kullandığına] ve mukabeleye mecbur kaldığına dair bir zabıt varakası tutar ve işin içinden yüz akı ile çıkar. Hakikat, Komutanca malûmdur. Haksızlık sebebi sorulunca; ‘Böyle hareket etmezsek Jandarmanın otoritesi kırılır,’ cevabını verir.

Hazineye ait bir mal satılır. Alanlar köylülerdir. Muamele tamamlanınca ferağ [devretme] muamelesini yaptırmak üzere bu yurttaşlar tapu dairesinde toplanırlar. Hazine namına ferağı verecek olan defterdardır. Kendileri kemal-i nezaket ve hürmetle Tapu dairesine davet olunur. Fakat defterdar derhal isyan eder, ‘Ben nasıl Tapu Dairesi’ne gidebilirim; bu hareket, bu makam otoritesine muhaliftir. Onlar buraya gelsinler,’ der.

¹⁰⁷² BCA 490-1-0-0/994-843-4, 18.

¹⁰⁷³ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 87.

Bir nahiye müdürü, mahallî parti reisi tarafından, Halkodası toplantılarına iştirake, zaman ve zemine muvafık hasbihallerle halkı tenvir ve irşade davet edilir fakat; nahiye müdürü, ‘Ben burada hükümet reisiyim, halkla bir arada oturamam, otoritem bozulur,’ cevabını verir.’¹⁰⁷⁴

Çeşitli suretlerde karşısına çıkan memura bakan halkın gördüğü ise devlet, hükümet ve inkılâptı. Üstelik bu inkılâp hiç de *halkçı* değildi:

Bütün bunlar, otoritenin hakiki mana ve mahiyetinin tamamen bilinmediğini anlatan vakalardır. Bu bilgisizliği ve bundan doğan sakatlıkları önlemek ve memurlarımıza otoriteyi açıkça izah etmek, bugünkü devlet idaresi ve Halkçılık hakkında fasılasız dersler vermek ve tebliğler yapmak bir zaruret halini almıştır. Şeflerinin işaretlerini anlamayan ve onların halka ve halk işlerine karşı gösterdikleri asilane alakadan ibret almayan, İnkılâbın hakiki mana ve mahiyetinden behresi [payı] olmayan zevatın bilhassa idare âmiri ve memuru mevkiinde bulunmasının halk üzerinde yaptığı tesir ihmal edilmeyecek bir vaziyettir kanaatındayım [*sic*].¹⁰⁷⁵

Söz konusu zevatın halk üzerinde yaptığı tesirin bir örneği, Cevdet Kudret’in *Havada Bulut Yok* romanında görülüyor. Kayseri Halkevi, II. Dünya Savaşı sırasında “kıtlık başlayınca, yoksul halkın dışardan gelen baskısı karşısında kımıldamak, bu sefer gerçek çareler aramak zorunda” kalmıştı.¹⁰⁷⁶ Bu çarelerden biri; şehirdeki evleri gezip, kimlerin yoksul olduğunu anladıktan sonra, onlara gıda yardımında bulunmaktı. Ancak, komisyon üyeleri tarafından kapısı çalınan her vatandaş, devletin halka yardım edeceğini öğrenince şaşırıyor, hatta bu durumu kuşkuyla karşılıyordu. Örneğin, penceresiz ve toprak zeminli bir kulübede, veremli oğluyla birlikte yaşayan “Zelhana”; devletin kendisine yardım edeceğine inanmadığı gibi, Halkevi diye bir yerin var olduğundan bile haberdar değildi:

Komisyon Başkanı anlattı:

— Biz Halkevi yardım kolu adına geliyoruz. Sizlere yardım edeceğiz.

— Halkevi dediğiniz nedir? Hükümet mi?

— Eh, onun gibi bir şey. Halkevi partiye bağlı, parti de hükümet sayılır.

Zelhana kestirip attı:

— Hükümet yardım için böyle kapı kapı kimseyi aramaz. Bunda bir iş var.

¹⁰⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 87–88. Nusret Kemal’e [Köymen] göre “Asırlarca süren asayişsizliğin, istipdadın, sui istimalin, birbirini takip eden harplerin yüklediği haklı ve haksız güçlüklerin, cehaletin devlet, memur, asker, jandarma ve polisle halkın arasında açtığı çukuru doldurmanın güç bir iş olduğu meydandadır. Bu terbiyenin hareket noktası devlet ve devlet mümessillerile halk arasındaki his ayrılığını gidermektir; yani iş başlangıcında fikrî olmaktan ziyade hissidir [*sic*].” En azından 1941 itibarıyla bu “terbiye” işinin başarısız olduğu ve “devlet mümessilleri”nin bundan sorumlu olduğu anlaşılıyor. Nitekim Nusret Kemal’a göre de “Bizde büyük ve büyücek memurlar çok defa halkla çok yakından ve sık teması bir zül, itibarlarını azaltacak bir hareket sayarlar [*sic*]; [...]” Nusret Kemal, a.g.e., 249, 251.

¹⁰⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 88.

¹⁰⁷⁶ Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok*, 140.

— Değil canım. Ne iş olacak? Geldik işte. Hepinizin bir bir adını yazıp erzak dağıtacağız. Nohut, fasulye, un, pekmez... Ne bulabilirsek.

— Neyleyim? Para yok ki alacak.

— Parasız vereceğiz.

Sedirin üstündeki gölge ısrarla kafasını salladı.

— Dedim ya, bunda bir iş var. Neme gerek? Ben aldığımı saklarım. Bir gün nasıl olsa parasını isteyeceklerdir. O zaman, “Al malını geriye,” der, yakamı kurtarırım.¹⁰⁷⁷

Âmirler ve memurlar; kimi zaman nasıl otorite kuracaklarını bilemedikleri, kimi zaman otorite sözünün anlamını bilmedikleri, kimi zaman işlenen bir suçtan mesul olmamak için; kimi zaman ise sırf kibirlerinden dolayı halka kötü muamele ederek görevlerini suiistimal ediyordu. Bu durumun nedenleri hakkında ise özgün bir fikri olmayan müfettiş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye katılıyordu. Daha önce de belirtildiği gibi, bir tek halkçı idare memuru yoktu:

Halkın bu işlerden doğan bir şikâyeti karşısında Rize vilayeti parti teşkilatının başında bulunan arkadaşlar; kendilerini, Büyük Millî Şef’in bir teessür hatırası karşısında bulurlar. Büyük Şef, başvekillikleri zamanında Rize’yi şerefleştirmişler ve Halkevi salonunda kasaba ve köylülerden mürekkep bir halk kitlesi ile uzun müddet görüşmüşlerdir. Vapura avdetlerinde, refakatlerinde bulunan zevata vilayet halk mümessillerine karşı: “Kapalı bir salonda her sınıftan halkla dört saattan fazla görüştüm. Küçük ve fena bir koku hissetmedim. Bir köylü, köyünü ve yolunu harita üzerinde gösterdi. Hiçbir kimse lüzumsuz bir talepte bulunmadı. ‘İşlerimiz çok olmalı ki günahlarımız azalsın,’ dediler. Kendilerile görüşmeye doyamadım. Böyle halk nerede bulunur?” diye takdir ve tahassüslerini bildirmişler ve bir lahza tevakkuftan [bekledikten] sonra, derin bir ıstırap ifade eden yüksek sesle: “Fakat bir tek halkçı idare memurumuz yoktur,” buyurmuşlar. Aradan seneler geçmiş bulunuyor. Aynı ıstırapla karşı karşıya olduğumuzu itiraf vaziyetindeyiz [*sic*].”¹⁰⁷⁸

Bu aşamada, memurları halkçı olmayan bir hükümetin halkçı politikaları nasıl uygulayabileceğini sormak gerekiyor. Aslında sorunun cevabı, o zaman bile az-çok belliydi. Müfettiş de bunun farkında olmalıydı ki en azından o “bir tek halkçı idare adamını bularak müjdelemek” gerektiğini düşünüyordu; ama sadece halkın yararına olacağı için değil, İnönü’nün ıstıraplarını da bir nebze olsun hafifletebilmek için:

Bu bir tek halkçı idare adamını bularak müjdelemek ve bu suretle en büyüğümüzün ıstıraplarından bir kısmını olsun izale edebilmek, büyük bir mazhariyet olurdu.

¹⁰⁷⁷ A.g.e., 155.

¹⁰⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 88.

Bugün için buna imkân hasıl olmamış ve fakat yarının ümitlerine sımsıkı bağlanmış böyle bir murada ereceğimizden emin bulunduğumu arz eder[im].¹⁰⁷⁹

Müfettiş gelecekte umutlu olsa da raporun yazıldığı anda, Rize'deki idare âmir ve memurlarının çoğunun Halkevleriyle ilgilenmediği anlaşılıyor. Gerçi yine aynı müfettişe göre “[m]ahallî hükümet âmirleriyle iş ve fikir beraberliği normal vaziyeti muhafaza etmekte”ydi. “Halen herhangi bir ahenksizlik mevcut değil”di.¹⁰⁸⁰ Ama bu ifadelerden, söz konusu hükümet âmirlerinin –yani nahiye müdürleri ve kaymakamların– Halkevi işlerine yardım ettikleri değil, *bir sorun çıkarmadıkları* anlaşılmalıdır. Çünkü “Nahiye müdürleri, suret-i umumiyede zaif”ti. “Diğer memurların takdîr olanları Halkevlerinde vazifedar”dı. “Fakat büyük bir ekseriyet bermutat [*âdet olduğu üzere*] alakasız”dı.¹⁰⁸¹ Dolayısıyla Rize'deki Halkevlerini incelerken, buradaki memurların çok küçük bir bölümünün Halkevleriyle ilgilendiğini; *diğer memurların birinin bile halkçı olmadığını* unutmamak gerekiyor.

3.2.5.2. Diyarbakır'da Jandarma Baskısı ve Küçük Bir Yolsuzluk Örneği

CHP Diyarbakır Bölgesi Müfettişi ve Hakkâri Mebusu Ali Reşat Göksu'nun 1943 tarihli bir raporundan, jandarmanın görevini suiistimal etmesinin Rize'ye özgü bir durum olmadığı anlaşılıyor. Müfettişe göre teftiş bölgesindeki “Bütün bu vilayetlerin memur ve asayiş subayları son derece dikkat ve itina ile seçilmedikçe halkın, hükümete severek yakınlığını yaratabilmek hemen hemen muhal”, yani imkânsızdı. “Jandarmadan herkes yılmış ve sinmiş”ti.¹⁰⁸² Muhtemelen bu vilayetlerdeki jandarmalar da otorite bahanesiyle halkı *sindiriyordu*. “Teftişsiz ve murâkibesiz [denetimsiz] ve uzun müddet kontrolsüz kalmış bu vilayetlerde jandarma subaylarının utanılacak cürümlere tasaddî ettikleri [giriştikleri] maalesef görülmekte”ydi.¹⁰⁸³ Bu şartlar altında halkın, hükümete yakınlık göstermesi beklenemezdi ve hükümete bağlı bir kurum olan Halkevi'ne de yakınlık göstermeyeceği de tahmin edilebilirdi. Jandarma subaylarının işlediği “utanılacak” cürümlerden biri ise ordunun silah ve fişğini satmaktı:

¹⁰⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 89.

¹⁰⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 91.

¹⁰⁸¹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 91.

¹⁰⁸² BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 8.

¹⁰⁸³ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 8.

Ordunun silah ve fişengini satmak cürmünden tevkif edilmiş bir jandarma subayının misal olarak ismini veriyorum. (Urfa vilayet jandarma alay subaylarından İsmet oğlu Teğmen Nihat Turkantos. Doğum, 330; sicil numarası, 13-936. Urfa Valisi Hasip Bey'in huzurunda teferruatı tahkik ve tespit edilmiş şeni cürümlerin faili işte bu subaydır. Bu vaka, birçoklarından meydana çıkarılmış bir tanesidir.)¹⁰⁸⁴

3.2.5.3. Depremin Ortaya Çıkardığı: Tokat'ın Muhtekir Valisi

CHP Bitlis Bölgesi Müfettişi ve Tokat Mebusu Hasip Aytuna, “1–10 İkinci Kânun [Ocak] 1943 tarihleri arasında” Tokat merkezi ile Erbaa, Niksar ve Zile’yi teftiş etmiş; 15 İkinci Kânun’da da raporunu hazırlamıştı.¹⁰⁸⁵ Teftişin asıl nedeni, “20/12/1942 günü vukua gelen Erbaa, Niksar depremi”ydi.¹⁰⁸⁶ Bu deprem, muhiti 1939’daki Erzincan depreminden çok daha fazla etkilemiş; Erbaa ve Niksar’da hayatın durmasına neden olmuştu. Yıkım dramatikti. Aytuna ise muhtemelen Ankara’nın bir an önce buraya yardım etmesini sağlamak için felaketi ve insanlar üzerindeki etkisini en ince ayrıntısına kadar tasvir etmişti. Öncelik Erbaa’nındı:

Kasaba içinde, enkaz yığınları yakınlarındaki boş yerlerde ve meydancıklarda, Kızılay çadırları ve çok iptidaî bir tarzda yapılmış olan küçük barakalar; zelzelenin verdiği dehşeti ve mucip olduğu felaketi henüz unutamamış, hüznü ve kahırlı insanlarla doludur. Bunların çoğu; büyük-küçük yakınlarını enkaz altında bırakarak canlarını kurtarmış olmaktan ve şimdi yaşayanlar arasında bulunmaktan adeta ıztırap duymaktadırlar. Bu zavallı insanlar, maddeten perişan vaziyette; ruhan çok sarsılmış bir haldedirler. Bakışlarında, tavrühareketlerinde açık bir gayritabîlik, ürkeklik, dalgınlık ve durgunluk hali vardır. [...] Karısını ve çocuklarını, yıkılan evinin enkazı altından birer ezilmiş ceset halinde çıkaran askerlik şubesi reisi; yaşlı-başlı bir asker olmasına rağmen, uğradığı felaketin dehşeti altında, ezilmiş ruhu ve sarsılmış şuuru ile, bir gölge gibi, dalgın ve korkak dolaşmakta, hiçbir çatı altına girememektedir [*sic*].¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁴ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 8.

¹⁰⁸⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 17.

¹⁰⁸⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 18.

¹⁰⁸⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 18–19. Jonathan D. Spence’e göre “Çin’de yüzyıllar boyunca kırsal kesimdekilerin acılarını betimleme konusunda belli bir resmi tarz gelişmişti”. Sulh hâkimi olarak görev yapmak üzere 1670’te geldiği Tan-çeng bölgesini betimlerken söz konusu *üslubu* kullanan Huang Liu-hung da Pekin’in bir an önce buraya yardım etmesini istemiş olmalıydı: “Son otuz yıldır tarlalar sel suları veya yabani otlar altında; bütün bu tahribat hakkında konuşmaya hâlâ içimiz el vermiyor. Bu da yetmezmiş gibi 1655’te kıtlık yaşandı ve 1668 depreminin ardından tek bir buğday tanesi bile hasat edilmedi. Halkın yarısından çoğu açlıktan ölüyordu; hepsinin evleri yıkılmıştı; on bin kadın ve erkek yıkıntılar arasında can verdi. Yetim kalanlar gündüzleri açlıktan ve soğuktan ağlıyor; geceleri de açık alanlarda uyuyorlardı. Babalarla oğullar birbirlerine yardım edemiyor, komşular birbirlerini koruyamıyordu. Yaşlılar ve zayıf olanlar bir hendekten diğerine taşıyor, gençler ve güçlü olanlar başka bölgelere kaçıyordu. Yoldan geçen yolcular gördükleri karşısında gözyaşlarına boğuluyor ve bu durum daha fazla devam ederse Tan-çeng’de kimsenin kalmayacağını düşünüyorlardı.” Jonathan D. Spence, *Wang Hatunun Ölümü*, çev. Özde Duygu Gürkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 32.

“Vâkıa Niksar –çok şükür– bir Erbaa faciasına uğramamıştır,” diyordu Aytuna. “Dışarıdan ve uzaktan bakılınca, Niksar’ın ayakta durduğuna memnurlukla hüküm olunmakta”ydı.¹⁰⁸⁸ Ancak sadece uzaktan bakılınca...

Niksar’ın bazı mahallelerini dolaşırken, zelzele tahribatının şeklen az ve hafif görünmesine rağmen; hemen bütün duvarların şakullerini kaybettiklerini, bina temelleriyle temel üstü kısımlarında mesnet vazifesi gören temel taşlarının yerlerinden oynadıklarını; bunlara oturtulmuş kalın hatılların kaydıklarını; bu kayma neticesinde ve umumiyetle iç bölmelerin yıkıldıklarını; merdivenlerin çöktüklerini, çatıların muhtelif istikametlere meylettiklerini ve hemen bütün evlerin; içlerine girilemeyecek derecede zarar gördüklerini teessürle müşahede ettim. [...]

... Bu hali gören halk; evlerine girememekte; duydukları ızdırabı ve yaşadıkları korkuyu, muhakkak bir ölüme tercih ederek evlerinin önlerinde, bahçelerinde veya sokaklarda munasip yerlerde yaptıkları basit ve iptidai barakalarla çadırlara sığınmış bulunmaktadır. Burada dahi halk, huzur ve sükûnunu kaybetmiş vaziyette; ızdırab içindedir. Her aile az-çok bir zarar görmüştür ve bu zararların en hafifi 3–5 yüz liraya bâliğ olmaktadır [*sic*].¹⁰⁸⁹

Bu iki kazanın durumu hakkında daha birçok ayrıntı vermesine rağmen müfettiş, Parti ve Halkevi faaliyetlerine hiç değinmemiş; Erbaa’daki “en sağlam binalardan biri olan” Parti binasının dahi “ciddi surette” çatladığını belirtmekle yetinmişti.¹⁰⁹⁰ Ancak binaları hiçbir hasar görmese bile Erbaa ve Niksar’daki Parti ve Halkevi’nin bu durumda hiçbir faaliyette bulunamayacağı da ortadaydı.

Neyse ki “Tokat vilayet merkezi; son zelzele faciasını, hemen hiçbir ciddi zarar ve ziyana uğramadan atlattığı için normal hayatına ve çalışmalarına devam etmekte”ydi.¹⁰⁹¹ Fakat bu “normal hayat ve çalışmalar” içinde Parti ve Halkevi’nin olmadığı anlaşılıyordu. Erbaa ve Niksar’daki faaliyetler depremin neden olduğu yıkım yüzünden durmuştu; ama vilayet merkezinde, depremden önce de faaliyet yoktu. Bunun *görünürdeki* nedeni, Parti ve Halkevi başkanlarının, görevlerini yerine getirebilecek vasıflara sahip olmamasıydı:

Tokat Parti Reisi Nuri Yüzer, mütekaif [emekli] bir zattır. Merkezde Partililer ve münevverler indinde, sevgi ve saygıya dayanan bir otorite tesis edememiştir. Bu zatın, her mevzua el koymak ve müdahale etmek itiyat [alışkanlık] ve karakterinde olan Vali İzzeddin Çağpar’ın idare mekanizmasını geniş salahiyetlerle ve bir polis

¹⁰⁸⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 27.

¹⁰⁸⁹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 27–28.

¹⁰⁹⁰ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 18.

¹⁰⁹¹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 34.

zihniyetiyle tedvir etmek [çevirmek] istediği bir vilayette, her hususta zayıf bir şahsiyet olduğu görülmektedir.

Halkevi de en layık olduğu bir başkandan hâlâ mahrumdur. Bu yüzden Ev'in hiçbir sahada faaliyet gösteremediği öğrenilmiştir.¹⁰⁹²

Öyleyse Parti ve Halkevi'nin âtil kalmasının bir diğer nedeninin de Vali'nin, *idare mekanizmasını, polis zihniyetiyle çevirmek istemesi* olduğu söylenebilir. Müfettiş Aytuna bu *polis zihniyetini*, Vilayet Umumî Meclisi seçimlerinde açıkça görmüştü: “Vilayet Umumî Meclis azasının intihabı sırasında Vali'nin, kaymakamlar ve Parti reisleri üzerinde tesir icra ettiği ve aza seçiminde talimata uygunsuz hareketlerde bulunduğu; çeşitli usulsüzlüklerle yolsuzluklar yapıldığı; [...] bütün bu tedbir ve tertiplerde şahsen Vali'nin müessir [etkili] olduğu öğrenilmiştir.”¹⁰⁹³ Vali'nin, *idare mekanizmasında* yer alan kişileri böyle, *polis zihniyetiyle* kontrol etmek istemesinin nedeni ise yaptığı diğer *yolsuzluklar ve usulsüzlüklerdi*. Örneğin müfettişe göre Vali'nin; “benzin, gazyağı ve şeker meseleleri gibi bazı pürüzlü işlere el attığı da, sözlerine itimat olunur kimseler tarafından ifade edilmiş”ti.¹⁰⁹⁴ Tokat'a sevk edilen benzin ve gazyağının, sevkiyat esnasında tenekeler delindiği için sızdığı söylenmişti; ama tenekeler, Tokat'a ulaştıktan sonra delinmiş, benzin ve gazyağı da Vali'nin aracılığıyla satılmıştı:

... vilayete gelen gazyağlarıyla benzinlerin bir kısmı, yollarda, Turhal istasyonuna gelinceye kadar; bir kısmı da Turhal'dan Tokat'a sevk esnasında –teneke delinmek suretiyle– akmış gösterilmekte ve usulen mazbata tanzim olunmakta ve pek az bir kısmı depolanmaktadır. Halbuki diğer taraftan gazyağının beher tenekesi, bazı kimseler tarafından, gizli surette 70 liraya kadar satılmaktadır. Benzin etrafında da aynı suüstimallerin yapıldığı söylenmektedir.¹⁰⁹⁵

Vali'nin, birkaç tüccarla birlikte, yüksek fiyattan satmak üzere şeker stokladığı da iddia edilmişti. Üstelik bu tüccarlar, Varlık Vergisi mükellefi olup yine Vali tarafından *himaye edilmekteydi*:

Şekere gelince: Son fiyat zammından önce Vali'nin, Varlık Vergisi'nde himaye ettiği bazı tüccarla, merkezden emrin vürudunu [gelmesini] müteakip hemen anlaşarak Turhal Şeker Fabrikası'ndan 5 ton şeker kaldırdıkları; fakat bu şekerleri beyannameye tâbi tutmamak için kamyonlar içinde, şehir dışında, yollarda dolaştırarak Pazar nahiyesinde gecelettikleri, beklettikleri ve bilahare de gizlice

¹⁰⁹² BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 36.

¹⁰⁹³ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 34–35.

¹⁰⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 35.

¹⁰⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 35.

Tokat'a sokarak bazı yerlerde sakladıkları; şimdi ise fiyat farkı yüzünden şeker satışı durmuş olduğundan kolayca satamadıkları ve merkezde bazı hamiyetli [vatansever] vatandaşların, alakalı Vekâlet makamlarından müfettiş gönderilmesini istedikleri söylenmiştir.¹⁰⁹⁶

Nitekim Tokat'tan toplanacak Varlık Vergisi'nin tespiti de, yine Vali nedeniyle, ayrı bir tartışma konusuydu:

Tokat merkezi için tahakkuk ettirilen 270 bin liralık Varlık Vergisi'nin, Erbaa, Niksar'a ve hatta vilayetin diğer kazalarına nazaran çok ve nispetsiz derecede noksan olduğu, Vali'nin merkez için ve son senelerde, merkezde büyük ölçüde kazanç temin eden bazı kimseler için fazla koruyucu bir anlayışla hareket ettiği ve Komisyon azasını tesir altında bıraktığı söylenmiştir.¹⁰⁹⁷

Vali'nin tesiri sonucunda da “vergi tahakkuk ettiren komisyonun, mükellefleri iyi tanımağa lüzum görmediği”; “vergiler arasında büyük nispetsizlikler ve adaletsizlikler yaptığı” anlaşılıyordu.¹⁰⁹⁸ Üstelik Vali, “doğrudan doğruya Kaymakam'a emretmek suretiyle” Artova kazasında da aynı durumun yaşanmasına yol açmıştı.¹⁰⁹⁹ Zile'de de aynı durum geçerli olduğu için, buradaki kaymakamın da yine Vali'nin etkisinde olduğu düşünülebilirdi.¹¹⁰⁰ Müfettiş Aytuna ise söz konusu *pürüzlü işlerin*, birer iddiadan ibaret olmadığını savunuyordu; çünkü Vali, bu işleri Vilayet Mektupçusu'yla birlikte yürütüyordu ve bu kişi, önceki görev yerlerinden biri olan Bitlis'te de “hırsızlıkla” şöhret kazanmıştı:

Bütün bu gibi pürüzlü işlerde; gazyağı, benzin gibi çok zaruri bazı maddelerin tenekesinin gizli olarak 70; gazyağının litresinin de 6 lira mukabilinde satıldığını iştmemesine imkân olmayan Vali'nin, mektupçusu olan Süleyman Sami ile de iş birliği yaptığını ve bu zatı, sağ eli gibi kullandığını; Mektupçu'nun, Bitlis'te iken de hırsızlıkla şöhret aldığını bildiğim için, Tokat'ta kendisi hakkında söylenenlerin büsbütün birer dedikodu ve isnat mahiyetinde olamayacağını düşündürmektedir [*sic*].¹¹⁰¹

Bütün bunlardan hareketle de Vali'nin, *idare mekanizmasındaki* insanları, Parti ve Halkevi faaliyetlerini Vilayet'le uyumlu bir şekilde yürütmek için değil; *pürüzlü işleri*,

¹⁰⁹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 35.

¹⁰⁹⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 34.

¹⁰⁹⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 34.

¹⁰⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 34.

¹¹⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 36.

¹¹⁰¹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 35–36.

pürüzsüz bir şekilde yürütmek için, “bir polis zihniyetiyle” kontrol altında tutmak istediği söylenebilirdi. Peki, acaba Erbaa, Niksar ve Tokat halkı bu yaşananlardan sonra Parti ve Halkevi hakkında ne düşünüyordu?

Erbaa ve Niksar halkı, devletin yardımına muhtaçtı. Devletin bu yardımı sağlayıp sağlamadığını veya ne kadar sonra, nasıl bir yardım sağladığını bilmiyoruz. Ancak vilayet merkezinde yaşananların, kazalarda da duyulduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla halkın, özellikle beklediği yardımı göremediğinde, devlet memurlarına ve kurumlarına *temkinli yaklaşıacağı* muhtemeldir. Tokat merkezindeki durum hakkında ise daha kesin ifadelerle konuşulabilir. Çünkü valinin yolsuzluk yaptığı ve şehri bir *polis zihniyetiyle* yönettiği herkesin malûmuydu. Valinin etkisi altında olduğu için Parti başkanı, münevverlerden saygı görmüyor, bu yüzden de Halkevi bir türlü faaliyete geçemiyordu. Zaten yine Parti başkanından dolayı, Halkevi’ne uygun bir başkan da seçilemiyordu. Devleti, hükümeti ve Parti’yi temsil eden kişiler; inkılâbı yaymakla değil, *pürüzlü işlerle* meşguldü. İnkılâbın Tokat’taki tezahürü buydu. *Pürüzlü işleri* yürütmesinde Vali’ye yardım Vilayet Mektupçusu’nun, daha önce Bitlis’te görev yaparken hırsızlıkla şöhret kazanmasına rağmen görevden alınmayıp Tokat’a tayin edilmesi ise suç işleyen veya görevini suiistimal eden *yetişmiş bürokratların* cezalandırılmamasının ne gibi sonuçlar doğurabileceğini gösteriyordu.

3.3. MUHİTİN GETİRDİĞİ YÜK

Bir Halkevi’nin görevi, bulunduğu muhiti modernleştirmek ve medenîleştirmektir. Bu iki kavrama elbette akademik, nesnel bir anlam yüklenmemiştir; ama Halkevi’nin, muhite ve halkına örnek olması, bu sayede muhiti ve insanları aydınlatması gerekiyordu. Nitekim inkılâbın amacı, ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmaktı ve her bir Halkevi, muhitini bu seviyeye çıkarırsa inkılâp vatan sathına yayılmış olacaktı. Ne var ki Halkevi’nin açtığı muhit, sürülmemiş bir tarla veya boş bir sayfadan ibaret değildi. Her yerin kendine has maddî şartları ve gelenekleri vardı. Üstelik Parti ve Halkevi kadrolarını oluşturan kişiler de çoğunlukla bu maddî şartların ve geleneklerin bir parçası olduğu için Halkevi ideali, talimatname ve tamimlerle sınırlı kalıyor; pratiğe pek dökülemiyordu. İdealin gerçek hayatla girdiği çatışmanın bir sonucuydu Halkevi pratiği. Her Ev için gerektiği kadar bütçe ayrılrsa, mükemmel binalar inşa edilse ve her münevver,

muhitindeki Halkevi'yle *gerçekten* ilgilense bile muhitin kendine özgü şartları; Evlerin istenen, yani tasarlanan şekilde çalışmasına engel olacaktı.

Bir yerin maddî şartlarını; ekonomik durumu, coğrafi konumu ve ulaşım imkânları belirliyordu. Yaşama alışkanlıkları sayılabilecek gelenekler de bu maddî şartlara göre şekillenmişti elbet. Ulaşım ağı gelişmediği için ülke ekonomisi tamamen entegre olamamış, ulusal bir pazar kurulamamıştı. Bu nedenle bazı yerlerde emtia ekonomisi değil, hâlâ geçimlik ekonomi geçerliydi. Dolayısıyla bu yerlerde feodal bir ekonomik yapı vardı ve bu durum insan ilişkilerini de etkiliyordu.¹¹⁰² Kısacası, bazı şehirlerde hâlâ ağalar hüküm sürüyordu; üstelik bu kişiler Parti ve Halkevi kadrolarına da dâhil olmuştu. Parti, inkılâp ve hükümet; halkın karşısına ağa olarak çıktığı için cumhuriyet, bu bölgelerin halkı için hiçbir yenilik getirmiyordu. Zaten bu kişilerin de halkı aydınlatmak, refaha kavuşturmak, muhiti medenîleştirmek gibi dertleri yoktu. Onlar, lokal politika cereyanları estirerek politik ve ekonomik nüfuzlarını artırmaya çalışıyorlardı. Bazı yerlerde ise politik ve ekonomik nüfuz mücadeleleri, farklı etnik grupların birbirine karşı duyduğu güvensizlikle birleşerek bu lokal cereyanların daha sert esmesine neden olabiliyordu. Böyle farklı etnik kökenden vatandaşların bir arada yaşadığı yerlerdeki Halkevlerinin başlıca görevi, Türk dili ve kültürünü yayarak bir ulus bilinci yaratmaktı; ama bu görev çoğu zaman bir temenni olmaktan öteye geçemiyordu. Çünkü bilindiği gibi para, bina ve eleman yoktu.

3.3.1. Maddî Şartlar

3.3.1.1. Bitlis Halkevi: Altı Ay Karla Örtülü Kasabada Konforlu Bir Süs Bina

CHP Bitlis Bölgesi Müfettişi ve Tokat Mebusu Hasip Aytuna, 8–11 Ağustos 1941 tarihleri arasında Bitlis Halkevi'ni teftiş etmişti. Ancak Aytuna raporunda, Halkevi'nin durumundan bahsetmekle yetinmeyip şehrin maddî şartlarını da ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Çünkü Bitlis Halkevi'nin mevcut durumunu anlamak için, öncelikle Bitlis'in ne durumda olduğunu anlamak gerekiyordu. Bunun için de müfettiş, "Bitlis'in Yeri"ni, yani şehrin ve dolayısıyla Halkevi'nin nasıl bir yerde kurulduğunu anlatmıştı:

¹¹⁰² Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 29–39, 176–193.

Siirt'ten veya Diyarbakır'dan Bitlis'e gelmek için 100 kilometreden fazla süren bir boğazdan geçmek lazımdır. Bu boğaz dardır. Boğaz yolu, araba ve otomobil geçmesine müsaitse de yol birçok yerlerde arızalıdır. Esaslı tamire muhtaç haldedir. Bu yol, Muş ve Van vilayetlerinin de müşterek yoludur. Çok işlektir.

... Bitlis bu boğaz içinde kurulmuştur. Üç kilometreden fazla uzayan dar bir saha üzerinde, seyrek bağ evleri manzarası arz ederek başlar. Mahallelere tepelere ve Bitlis deresinin iki tarafına, birbirinden uzak mesafelerle serpilmiş vaziyettedir. Merkezde, evler ve çarşı toplanır, sıklaşır ve merkezden mütekabil istikamete doğru gidildikçe evler ve mahallelere tekrar seyrekleşerek bu dağınık kasabanın panoraması tamamlanmış olur.

... Bitlis, birbirinden kilometrelerce uzak semtlerde ve yükseklerde kurulmuş 9 mahalleden teşekkül etmiştir. Kasaba ortasından geçen Bitlis Çayı üzerinde, hepsi eski ve taş olmak üzere 28 kadar köprü vardır. Mahalleler ve kasaba parçacıkları, bu köprülerle birbirine bağlanmıştır.

... Kasaba içinde, yalnız merkezde ve çarşı içinden hükümet dairesine kadar olan kısımda ve merkez mahallelerinin bazılarında Arnavut kaldırımı tarzında taş yollar vardır. Dağınık mahalleler arasında taş yol yoktur. Gece tenviratı [aydınlatması] buralarda yapılamamaktadır. Merkezde ve çarşı içinde, pek zayıf gaz lambası tenviratı vardır. Mahalleler arasında geceleri zefirî bir karanlık hüküm sürmektedir.

... Bitlis'in ilkbaharı, yazı ve sonbaharı çok latif ise de kışı ağır ve bilhassa kasabanın bütün geçit yollarını örten metrelerce kar yüzünden komşu vilayetlerle 6 ay kadar irtibatı kesilmektedir. [...] burada 6 ay, mutlak bir kış hüküm sürmekte ve Bitlis muhasara [kuşatma] hayatı yaşamaktadır.¹¹⁰³

Civar şehirlerle Bitlis arasında da, Bitlis içinde de ulaşımın çok zor olduğu anlaşılıyor. *Normal* şartlar altında zaten zor olan ulaşım, altı ay süren “mutlak” kış boyunca tamamen durduğu için bu süre zarfında Halkevi faaliyetinin de –varsa– durduğu tahmin edilebilir.

Bitlis'in merkezinde “Türkçe taammüm etmiş vaziyette” olmakla beraber “halkın bir kısmı Kürtçe de konuşmakta”ydı. “Kazalarda ve köylerde konuşulan dil Kürtçe”ydi. “Buralarda Türkçe bilen pek az”dı.¹¹⁰⁴ Öyleyse, kazalardaki Halkevlerinin görevlerinden biri, halka Türkçe öğretmek olsa da Bitlis Halkevi'nin böyle bir zorunluluğu yoktu. Gerçi müfettiş, şehir merkezindeki çocukların ve yetişkinlerin ne kadarının Türkçe, ne kadarının Kürtçe konuştuğundan bahsetmemişti; ama Türkçe, buradaki okullar sayesinde de “taammüm” etmiş olabilirdi. Çünkü “Bitlis'te 4 dersaneli; 16'sı kız, 160'ı erkek olmak üzere 176 talebeli bir ortaokul var”dı. “İlkokullara gelince; merkezde 2'si beşer, 3'ü birer dersaneli ve 2.447'si kız, 3.154'ü erkek olmak üzere ceman 5.601 talebeli 5 ilkokul var”dı.¹¹⁰⁵

¹¹⁰³ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 258.

¹¹⁰⁴ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 258.

¹¹⁰⁵ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 259–260.

Ne var ki iktisadî durum, maarif kadar iyi değildi. Yakın tarih boyunca yaşanan politik ve ekonomik dönüşümlerin yanında, fakirliğin bir nedeni de iklimdi:

Bugün Bitlis de Siirt gibi iktisaden çok sönük bir kasabadır. Bir zamanlar şarktan ve şimalden gelip cenuba, keza cenuptan şarka ve şimale giden kervanlar sayesinde Bitlis kapalı bir kasaba olmasına rağmen çok nüfus beslemiş ve halkını refah içinde yaşatmıştır. Bugün Bitlis'in hem nüfusu azalmıştır hem de eski refahı kalmamıştır. Çarşı ve pazarı tamamen sönmüş vaziyettedir.

... Kervan yolunun kapanmasıyla birlikte, motorlu ve tekerlekli vasıtaların nakliyata hâkim olması ve bir günde yüzlerce kilometrelik mesafeyi aşması; Bitlis'in bir ticaret ve mübadele uğrağı olma vasıflarını da azaltmış ve bu suretle hanlar, ticarethaneler müşterisiz kalmış ve aynı zamanda birçok sanatlar birer birer ortadan kalkmıştır.

... Bir zamanlar ticaretle ve mübadele ile uğraşan Bitlis halkı, müstahsil [üretici] vaziyete de geçemediği için, yakın mazideki refahını kaybetmiş ve fakr-u zarurete düşmekten kendisini kurtaramamıştır.

... Umumî Harp'teki Rus istilasına ve Ermeni mezalimine maruz kalarak çok acı ve kanlı günler yaşamış olan Bitlis; nüfusunun mühim bir kısmını muhaceret [göçler] ve mezalim yüzünden kaybetmiş ve Bitlis'ten o zaman çıkanlar, daha müsait hayat şartları buldukları muhitlerde yerleşerek kalmışlar ve bir daha Bitlis'e dönmemişlerdir. Bu yüzden de nüfus azlığı husule gelmiştir. Esasen Bitlis arazisi; kasabadan çok uzak düzlüklerde, ancak ziraate elverişli olduğu için, kasabalılar; toprağa bağlanamamışlardır. Az sermaye ile işlenen bazı sanatlar tutunabilmişse de kasabada hissedilir derecede bir işsizlik göze çarpmaktadır. Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin tütün imal deposu, bir kısım halka iş vermek suretiyle muhite faydalı olmaktadır. Bitlis; bugün, Mutki ve Hizan gibi nispeten yakın iki kazası halkının muhtaç oldukları bazı istihlâk [tüketim] maddelerini satışı arz etmekle ve halkın fazla rağbet gösterdiği hayvan bakımı, hayvan ve hayvan mahsulleri satışı ile bal ve ceviz satmakla yaşayabilmektedir.

... Halkın bu fakr-u zaruretidir ki Bitlis'in eski ve bakımsız bir halde kalmasına sebep olmuştur. Halk tarafından yapılmış yeni inşaata tesadüf olunmamaktadır. Mevcut evlerin cephe ve dış duvarları, taştan yapılmıştır; damlar, toprak örtülüdür. Bugüne kadar, Halkevi'nden ve İnhisar imalathanesinden başka, yeni binalar yapılamamıştır. Hükümet Konağı, evvelce orta mektep olarak yapılan ve mektep olarak kullanılan bir binaya yerleşmiştir. Bu sene tamir suretiyle bu bina; içinde emniyetle oturulur, sağlam bir hale getirilmiştir. Fakat buna rağmen ihtiyacı elverişli değildir.

... Bitlis'te, zaruri ihtiyaçlardan olan birçok eşya ile gıda maddeleri, kumaş, ayakkabı ve eşyası; herhangi bir Anadolu kasabasındaki aynı eşya fiyatlarından en az %50-60 nispetinde pahalıdır. Memurlar; aldıkları maaşla geçinemediklerinden ve bilhassa kışın, hemen 6 ay Diyarbakır yolu kapalı kaldığından, birçok eşya ile gıda maddelerini, hatta ekmeçlik buğdaylarını dahi kıştan evvel tedarik etmek ve bunun için birkaç yüz lira masraf yapmak mecburiyeti karşısında tamir edilmez bir bütçe sarsıntısına uğradıklarını söylemektedirler. Gıda maddelerini ve diğer eşyayı kıştan evvel tedarik edemeyenlerin, bu maddeleri; kışın çarşı ve pazarda bulamadıklarını, bunlardan bazıları bulunsada dahi pek pahalı satıldığını ve bu yüzden aldıkları maaşlarla geçinemediklerini yana yakıla ifade eylemektedirler.

... Bitlis'te ev kiralari da pek pahalidir. Bundan başka, bütün evler, toprak damlıdır. İçleri muntazam ve rahatça oturmağa elverişli değildir.¹¹⁰⁶

Şehir hakkında bu kadar ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmesiyle amaçlanan, bu manzara karşısında Halkevi'ne düşen görevleri ortaya koymaktı. Ancak şehrin içinde bulunduğu koşullar; Halkevi'ni çalışmaktan çok ataletle sevk etmiş gibiydi. Zira “Bitlis Halkevi, dağınık mahallelerde oturan yerli halktan ziyade” memurların ilgisini çekiyor; “civar mahallelerde oturan memurların serbest zamanlarında ve bilhassa akşam ajansları ve radyo gazetesi haberlerinin okunduğu saatlerde” bir toplanma yeri haline geliyordu. Memurlar “yazın, Halkevi bahçesine toplanmakta ve böylelikle Halkevi etrafında bir hareket husule gelmekte”ydi.”¹¹⁰⁷

“Halkın konferans toplantılarına karşı alakası zayıf”tı. “Vakıa, Lozan Antlaşması'nın 18'inci yıldönümü münasebetiyle Halkevi salonunda yapılan bir içtima, memurlarla halktan mühim bir kalabalık iştirak etmişse de, bunun; resmî bir tören oluşu ve bu toplantı vesilesiyle” müfettişin ‘Genç Neslin Terbiyesi ve Halkevlerinin Rolü’ mevzulu bir musahabe” yapacağıının “ilan edilmesi; bu kalabalığı teminde müessir olmuş sayılabilir”di. Müfettiş, “Bitlis halkını, millî duygu ve heyecan itibariyle de zayıf” bulmuştu. Örneğin “8/8/941 günü, Bitlis'in kurtuluşunun yıldönümü tesit olunacak”tı; ama “O gün Cumhuriyet Meydanı'nda, memurlar hâriç, büyük-küçük yerli halktan 150 kişi dahi bu törene iştirak etmek zaruretine” katlanmamıştı. “Bu acıklı alakasızlık, işgal esnasında en korkunç anlar yaşamış olan halkın millî duygu ve heyecan itibarıyla ne kadar sönük olduklarını gösteren bir misal olarak mütalaa” olunabilirdi. “Bu hadise, aynı zamanda, Bitlis Halkevi'nin toplayıcı bir rol oynamaktaki geriliğini de” gösteriyordu.¹¹⁰⁸

Zaten Bitlis Halkevi'nin durumu da Bitlis'ten pek farklı değildi:

Bitlis Halkevi; kasabanın yukarı kısmında, hükümet dairelerinin bulunduğu semtte ve mezarlık mevkiinde, 6.156 metrekaarelik bahçe içinde, Parti tarafından gönderilen plana tevfiikan inşa edilmiştir. Zemin katta dört oda, bir banyo odası; birinci katta geniş sahneli bir müsamere ve içtima salonu, bir kütüphane ve okuma odası, karanlık büyük bir antre, vestiyer ve helâlar vardır. İkinci kat ise müsamere salonuna bakan balkon ile büyük bir istirahat salonu ve iki odadan ibarettir. Bina, kâgirdir. Tavanları

¹¹⁰⁶ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 259.

¹¹⁰⁷ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 260.

¹¹⁰⁸ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 260.

ve zemin, betondur. Otuz metrelik bir hortum tedarik edilmiş ve yangına karşı tedbirler alınmıştır.¹¹⁰⁹

Evet, Halkevi binası ilk bakışta yeterli görünüyordu; ama bu Ev'in Bitlis'te olduğunu unutmamak gerekiyordu:

Banyonun termosifonu sıcak ve soğuk suyu nakletmemektedir. Helâ sifonunun borusu akmaktadır.

... Yağmur ve kar sularının tesiriyle binanın temel kısmı umumiyetle dökülmüştür. [...] Binanın çatısı akmaktadır. Çatı üstü tahtaları pek seyrek yapıldığı için rüzgârların ve çatıda toplanan karın tesiriyle kiremitler kaymakta ve buralardan yağmur ve kar suları tavana sızmaktadır. [...] Halkevi, bu tamir işleri için bütçesinden para ayıramamaktadır.¹¹¹⁰

Gördüklerinden ve halktan dinlediklerinden müfettişin edindiği kanaate göre “Bitlis Halkevi, bu sene zarfında tatmin edici bir faaliyet gösterememiş”ti. Ancak spor, temsil ve ar şubeleri faaliyeti sayesinde ve radyo neşriyatıyla Halkevi; muhitte kendi varlığını hissettirebilmiş”ti.¹¹¹¹ Altı ay içinde Bitlis Halkevi’nde altı konferans, dört konser, sekiz temsil verilmiş; iki balo, üç şölen düzenlenmiş ve üç ulusal bayram kutlanmıştı. “Sosyal yardım şubesi, 1.3.1941’de Halkevi’nde bir muayenehane açmış”; üç doktor burada görev almıştı. Fakat bir süre sonra “intizam” bozulduğu için sadece “27 hasta muayene edilmiş”ti. Şube ayrıca dört muhtaç kimseye 15 lira par yardımı yapmış, iki kişiye yiyecek temin etmiş”ti. Köycülük şubesi, sosyal yardım şubesiyle birlikte üç köyü gezmiş ve elli altı hastayı muayene etmişti. “Sıtmalı olanlara kinin dağıtılmış; köy muhtarlarına lüzumu halinde dağıtılmak üzere kinin, sargı bezi, aspirin ve tentürdiyot verilmiş”ti. “Bazı asker ve köylü ailelerinin dilekçeleri ve mektupları yazılmış, bazı köylülerin dairelerdeki işleri takip olunmuş”tu. Spor faaliyetleri dâhilinde, Ev’in salonunda “pingpong” oynanıyor ve “kışın, civarda kayak” yapılıyordu. Spor şubesinin “50 kayağı” vardı. “Halkevi’nin bahçesi içinde basit fakat çalışmalara müsait bir spor sahası” vardı. Şube, “15.6.1941’de Tatvan’a giderek İşletme Umum Müdürlüğü futbol takımı ile futbol, voleybol ve tenis müsabakaları yapmış”tı. Halk dersaneleri ve kurslar şubesi hiçbir kurs açamamış; dil, edebiyat şubesi de “belli başlı bir faaliyet gösterememiş”ti. Kütüphane ve yayım şubesinin, daimî memuru olan bir okuma odası vardı; ama müfettiş, halkın buraya

¹¹⁰⁹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 261.

¹¹¹⁰ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 261–262.

¹¹¹¹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 270–271.

okumak için geldiğinden bahsetmemiş; “okutma tedbirleri”ni “gayri kâfi” bulmuştu. Ar şubesi; “5 musiki aletli bir caz vücude getirmiş”ti ama bu “takım muallimsiz”di, “zayıf kalmış”tı. Temsil şubesi, başkanının gayreti sayesinde faaldi ama şubenin en büyük derdi, “kadınsız piyes bulamamak”tı.¹¹¹²

Görüldüğü gibi, şehrin tâbi olduğu şartlara rağmen Bitlis Halkevi tamamen âtıl kalmamıştı. Müfettişe göre bile çalışmalar tatmin edici olmamakla birlikte, “ortanın biraz üstünde”, hatta “iyiye yaklaşmış bir vaziyette”ydi.¹¹¹³ Fakat Müfettiş Hasip Aytuna bu çalışmaları yine de yeterli bulmamıştı. Çünkü Halkevi, “[h]amleler yaparak ileri giden bir faaliyet merkezi ve bir halk mektebi haline gelememiş”ti.¹¹¹⁴ Aytuna’ya göre bunun sorumlusu, Halkevi başkanıydı; çünkü “çalışkan” bir başkan, bütün olumsuz şartlara rağmen Ev’ini daha iyi çalıştırmayı bilirdi:

... kısmen, Vilayet Mektupçusu olan başkanın, bir taraftan işlerinin çokluğuna ve romatizmalı oluşuna; diğer taraftan da toplayıcı, Halkevi’nin manevî şahsiyeti etrafında bir muhit yapıcı, bilgili, kültürlü, müteşebbis ve teşkilatçı bir karaktere malik olmamasına ve kısmen, ahalinin Halkevi’ne uzak mahallelerde oturmasına atfetmek lazımsa da kuvvetli, kültürlü, cemiyetçi ve çalışkan bir başkan; Bitlis’in bütün menfi hayat şartları içinde dahi [...] bugün yapılan işlerden çok fazlasını yapmak imkânını bulabilir ...¹¹¹⁵

Yani birçok Halkevi gibi Bitlis Halkevi de başkan ve diğer elemanların yetersizliği yüzünden verimli olamamış, hatta *halk terbiyesi* görevini dahi yerine getirememişti:

O kadar ki Halkevi; temsil veya konferans maksadıyla salona giren ve yerlerine oturan halktan bazılarının, salonda şapka veya kasketle oturulmayacağı; sigara içilmeyeceği; dondurma yenilmeyeceği gibi topluluk muâşeretlerini öğrenmelerinde dahi âmil olamamıştır. 8 Ağustos 1941 gecesi, halktan bir kısmının; salonda, verilen temsil esnasında şapka ve kasketleriyle oturdukları ve hatta bir baytar yüzbaşısının mütemadiyen sigara içtiği, bazı kimselerin de salona dondurma getirttikleri görülmüştür.¹¹¹⁶

¹¹¹² BCA 490-1-0-0/995-845-1, 264–266.

¹¹¹³ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 272.

¹¹¹⁴ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 271.

¹¹¹⁵ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 271.

¹¹¹⁶ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 271.

Öte yandan müfettiş; “Halkevi’nin [...] geçen senenin orta dereceyi aşamayan çalışmalarını hızlandırabilmesi için, İdare Heyeti’yle” görüşmüştü.¹¹¹⁷ İdare Heyeti başkanı, diğer bir deyişle Halkevi başkanı; aynı zamanda vilayet mektupçusu olan S. Sami Alemdar’dı. Temsil şubesi başkanı ve muhasip, Ticaret Odası Başkâtibi Raif Necdet Oto; dil-edebiyat şubesi başkanı, Nedim Erkut; ar şubesi başkanı, Hususî Muhasebe Memuru Ali Mentеш; spor şubesi başkanı, Defterdarlık Kontrol Memuru Hüseyin Erbaş; sosyal yardım şubesi başkanı, Dr. Ömer Kayaalp; halk dersaneleri ve kurslar şubesi başkanı, Başöğretmen Zihni Vural; kitapsaray şubesi başkanı, Vilayet Mümeyyizi Salih Sayın; köycülük şubesi başkanı ise Müteahhit Paşo Barut’tu.¹¹¹⁸ Görüşme esnasında müfettiş; İdare Heyeti üyelerine *bazı* tavsiyeler vermişti:

Temsil, müsamere, konferans ve spor çalışmalarıyla birlikte halk dersaneleri ve kurslar vasıtasıyla da halkın Ev etrafında toplanmasına azami derecede çalışılması;

... Okuryazar halkın, Halkevi kütüphanesinden geniş ölçüde istifade edebilmeleri için, Ev’de mevcut kitapların sergi suretiyle halka tanıtılması ve zaman zaman el ilanları çıkararak mahalle kahvehanelerine dağıtılması ve buna benzer vasıtalarla halkın kitap okumağa alıştırılması ve mühim kitapların tanıtılması;

... Bazı uzak mahallelerdeki kahvehanelerde birer muntazam dolap temin ederek buralara, her ay değiştirilmek ve mesul bir oralı aza tarafından idare edilmek üzere, münasip miktarda kitap gönderilmesi;

... Kitap dolabı bulunan kahvehanelerdeki halkın kitap okumağa heveslenmeleri için zaman zaman, hiç olmazsa ayda bir defa ve kitap değiştirmek vesilesiyle buralara, kütüphane şubesindeki arkadaşların toplu bir halde gitmeleri, halkla hasbihallerde bulunmaları, bırakılan kitapların okunup okunmadıklarını kontrol etmeleri;

... Bazı konferansları, bilhassa kış gecelerinde, uzak mahallelerdeki kahvehanelerde vermek veyahut Halkevi’nde verilenlerini mahalle kahvelerinde de tekrarlamak suretiyle, Ev’e gelmeyen halkın arasına girmek suretiyle onlara Halkevi çalışmaları hakkında fikirler verilmesi, Halkevi’ne gelmeleri için teşvikte bulunulması; [...]

... İlk ve ortaokul çağındaki çocukların ve bunlardan bilhassa kızların tahsile devamlarının teşvik edilmesi; çocuklarını okutmaya heveslenmeyen ailelerin doğrudan doğruya tenvir ve ikaz edilmeleri için Halkevi azasının devamlı surette tesir ve telkinlerde bulunmaları;

... Halkevi salonunda verilecek konferanslara münevverlerin de celp edilebilmeleri için konferansçılarla konferans mevzularının çok iyi seçilmesine, konferansların öğretici ve millî ruhu yükseltici mahiyette olmalarına ve bu konferansların yazılarak saklanmasına bilhassa dikkat olunması;

... Temsil, ar [güzel sanatlar], spor, dil-edebiyat kollarının iş birliği yaparak göze, kulağa ve ruha hitap eden zengin programlı müsamereler hazırlamak suretiyle Halkevi’ne ayak basmamış olan ailelerin dahi müsamerede rol alacak çocukları vasıtasıyla Ev’e celp edilmeleri cihetine gidilmesi;

¹¹¹⁷ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 267.

¹¹¹⁸ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 262–263.

... Millî veya mahallî kıymeti olan her tören ve ihtifal münasebetiyle halkın geniş ölçüde alakalandırılması işinin resmî eller ile ve idare âmirleri vasıtasıyla tatminine çalışılması;

... Köylere yapılacak gezintilerin müspet birer netice verebilmesi için mutlaka programlaştırılmasına ve gidilen köyden ayrılıp da orada gözle görülür ve elle tutulur derecede aşikâr ve maddeleşmiş bir eser bırakılmasının ve köylerde bırakılan eserlerin devam edebilmelerinin temini için zaman zaman aynı köye tekrar gidilerek evvelce yapılmış olan tavsiyelerin tutulup tutulmadıklarının kontrol edilmesi ve bunlar üzerinde ısrar olunması;

... Köylerin ve köylülerin iş ve sıhhat meselelerinin daima birer mevzu olarak ele alınmalarına, iş ve ev hayatlarında ilerlemeleri için çarelerin araştırılmasına; aynı tesirlerle telkinlerin, kasabada geri düşüncelerle yalayan halk üzerinde de yapılmasına ehemmiyet verilmesi; ...¹¹¹⁹

Bu tavsiyeler; hükümetin tasavvurundaki Halkevi ile pratikteki Halkevi arasındaki farkın anlaşılmasına yardım etmektedir. Keza şehrin toplumsal ve ekonomik durumu hakkındaki bilgiler de Halkevi'ni bu şehirde ne gibi görevlerin ve zorlukların beklediğinin anlaşılmasına yardım etmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu raporun –ve böyle ayrıntılı hazırlanmış diğer raporların– iki işlevi olduğu söylenebilir: (1) Şehrin içinde bulunduğu koşulların göz önünde tutulmasını sağlayarak CHP Genel Sekreterliğinin, Halkevi İdare Heyeti'nden beklediklerini sınırlandırmak; (2) Halkevi İdare Heyeti'nin, zor şartlar altında bile bazı görevleri yerine getirebilmesini sağlamak. Bir sonraki yıl, 22–30 Haziran 1942 tarihleri arasında Bitlis Halkevi'ni tekrar teftiş ettiğinde ise Hasip Aytuna,¹¹²⁰ beklentilerinin sınırlarını daha da daraltmasının gerektiğini görecekti:

Halkevi'nin eski bir mezarlık ortasında yapılması; ilk zamanlarda, cahil ve geri anlayışlı halkın dinî duygularını rencide etmiş; onlarda, hâlâ devam eden bir çekingenlik husule getirmiştir. Mamafih, bu duygunun tesiri günden güne zayıflamakta, temsil ve müsamere gibi faaliyetlere rağbet gösteren yerli halk arasında mutaassıplar da görünmektedir. Yalnız, yerli kadınların –bazı memur ve münevver aileler müstesna– Halkevi'ne hâlâ gelmedikleri müşahede olunmaktadır.¹¹²¹

Maddî şartlarla birlikte halkın kültürü de Halkevi'ne rağbet edilmemesinin bir nedeniydi. Gerçi halkın rağbetini artırmak için, kasabadaki –yani şehir merkezindeki– kahvehane kapatılmış ve Halkevi'nin bir odasına taşınmıştı. Fakat sonra “Halkevi'nde akşamları çay-kahve pişirmekte olan adam, Ev'den 100 metre kadar ileride, belediye bahçesi ittihaz

¹¹¹⁹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 267–270.

¹¹²⁰ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 171.

¹¹²¹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 172–173.

olunan ve yanı başında bir tenis kortu bulunan bahçeye –valinin ısrarı üzerine– geçmiş, orada çay-kahve pişirmeğe başlamış”tı. “Bu hal de, Halkevi bahçesinin sönmesine sebep olmuş”tu. “Bahçe, bakımsız kaldığı için, her tarafı ot toplamış, diken bürümüş”tü.¹¹²² Şehrin maddî şartları ise beklentilerini azaltmak bir yana, müfettişin bu Halkevi’nden neredeyse tamamen umudu kesmesine neden olmuş gibiydi:

... ne de olsa, Bitlis gibi Birinci Cihan Harbi esnasında istila görmüş; nüfusu dağılmış, cenup ticaret yolları kapanmış ve bu yüzden bugün tamamen fakirleşmiş, müstehlik [tüketici] karakteriyle yaşayan bir transit kasabasında, bugünkü Halkevi binası, yalnız geceleri değil; gündüzleri dahi çok boş ve hareketsiz kalmaktadır. Hele kış aylarında; derin kar, mahalleleri insanlarıyla birlikte, birbirinden tecrit ettiği zaman, Halkevi; adeta birkaç memura ve birkaç radyo haberleri meraklısına uğrak olan bir Halkodası şahsiyetiyle varlık göstermeğe çalışmaktadır.

Yapısı güzel; mefruşatı ve eşyası zengin ve her şeyiyle beraber rahat bir toplanma yeri olan Bitlis Halkevi için bu tenhalık, çok hazin bir akıbetir. Ve bu hal, senelerce böyle devam edeceğe benzediği için, insana bir kat daha hüznün vermektedir.¹¹²³

Hatta Hasip Aytuna artık; Bitlis’te bir Halkevi’nin –en azından böyle, *şehre fazla gelen* bir Halkevi’nin– açılmış olmasının başlı başına bir hata olduğunu düşünmeye başlamıştı. Zira “Bitlis’te bir Halkevi binası kurmak, halkın ruhundan gelme bir ihtiyacın zorlamasıyla” olmadığı gibi “memurlar için de iştiyakla beklenen bir mevzu olamamış”tı.¹¹²⁴ Aytuna’ya göre “Bitlis’te kurulan ve açılan Halkevi; burada valilik etmiş, çok gayretli ve hamiyetli Osman Şahinbaş’ın ruhunda doğmuş şiddetli bir arzunun mahsulü” idi.¹¹²⁵ Burada akla gelebilir ki Halkevi açmak, belki de hiçbir şehirde “halkın ruhundan gelme bir ihtiyacın zorlamasıyla olmamış”tı. Halkevleri, hükümetin ve Parti’nin kararıyla, inkılâbın halk tarafından benimsenmesi için açılmıştı. Bu, her şehirde olduğu gibi Bitlis’te de böyleydi. Nitekim Parti, Vali Osman Şahinbaş’ın ruhunda doğmuş bu şiddetli arzuya, bu nedenle “geniş ölçüde müzaheret etmiş”ti. “Fakat bu kıymetli valinin ayrılması ile Halkevi de sönmeğe yüz tutmuş”tu.¹¹²⁶ Halbuki biraz olsun düşünüldüğünde, Bitlis’e böyle büyük bir Halkevi açmanın hiçbir işe yaramayacağı anlaşılabilirdi. Çünkü Bitlis’i öncelikle Halkevi’nin çalışabileceği bir yer haline getirmek gerekiyordu:

¹¹²² BCA 490-1-0-0/995-845-1, 173.

¹¹²³ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 173.

¹¹²⁴ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 173–174.

¹¹²⁵ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 174.

¹¹²⁶ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 174.

Bitlis gibi, bütün kazasıyla birlikte nüfusu 23 bini geçmeyen, merkez nüfusu 10 binden az olan, mahalleleri dağınık, yolları dik yokuşlu ve bozuk olan, elektriği ve hatta sokaklarda gece fenerleri bulunmayan, ticaret ve iktisat bakımından ölü ve halkı daha fazla müstehlik [tüketici] olan bir küçük vilayet merkezinde, büyük masraflar ihtiyar edilerek vücuda getirilen büyük tipteki Halkevi'nin, istediğimiz gibi işlemesine müsait maddî, manevî ve içtimaî şartların mevcut olmadığı ve bu şartların az zamanda ve müspet istikamette inkişaf edemeyeceği de düşünülmemiştir.

[...]

[...] Bitlis; senenin en az 6 ayında karla örtülen, yerüstü hayatı sönen ve öteden beri böyle devam eden küçük ve hareketsiz bir kasabadır. Bu kasabanın, günün her saatinde rüzgârları eksik olmayan bir dere boyunca kuruluşu ve bir boğaz içinde, yayla şartları altında bulunuşu; burasını, ancak bir su ve sayfiye kasabası olarak muhafaza etmeğe elverişli bir hale getirmiştir. Suları ve havası o kadar güzeldir! Fakat Bitlis'i bir sayfiye yapmağa da imkân yoktur. Bitlis halkı ve belediyesi çok fakirdir. Bitlis'in dış yolları[nın] durumu da fenadır. Zengin merkezlerden uzaklığı vardır. Civar vilayetler halkı, sayfiye ihtiyacını duyacak anlayışta değildir. Kasabada otel yoktur. Belediyenin veya şahsî sermayelerin de otel yapmasına ihtimal verilemez!

[...] İşte, bütün bu şartlar göz önünde tutularak söylemek lazım gelirse, Bitlis'te yapılan Halkevi; tek bir kişinin, mesela bir valinin heyecan ve Halkevleri teşkilatımıza candan bağlılığının güzel bir ifadesi olmuştur, denilebilir. Fakat bu yüksek heyecan, ne yazık ki, yerine sarf olunmamıştır. Bu heyecan, mahallî şartların ve ihtiyaçların çok ilerisinde giden bir eser doğurmuştur. Eser doğmuş; güzel ve büyük bir bina yapılmış; Halkevi'nin verimli surette işleyebilmesi için bütün maddî ve manevî şart ve imkânlar hazırlanmış; fakat bu kıymetli evlat –Halkevi– bir türlü büyümemiş, inkişaf edememiş, vazife görmeğe başlayamamıştır [*sic*].¹¹²⁷

Nitekim Bitlis'te yaşayanlar da bir otel bile yapılamayan bu kasabanın gelişebileceğini düşünmüyordu. Hatta vilayet merkezini başka bir yere taşımanın daha ucuza mal olacağı düşünülüyordu. “Halk ve memurlar arasında, vilayet merkezinin, pek yakında trene kavuşacak olan Tatvan'a nakli gibi bir temayül hüküm sürmekte”ydi. Çünkü “Bitlis kasabası[nın] nüfusu[nun] artması ve burasının tekrar işlek bir transit haline gelmesi ihtimali de yok”tu. “Hele, Tatvan'a nakledilirse, burası bir köy haline gelmiş bulunacak”tı.¹¹²⁸ “Bu sebepten, bugün bu binaya, kasabada; büyük, kiremitle örtülü, konforlu bir ‘süs bina’ gözüyle bakılmakta”ydı.¹¹²⁹

3.3.1.2. Issızlığın Ortasında: Hizan Halkodası

Hasip Aytuna, 26 Temmuz 1941 tarihinde Bitlis'in Hizan kazasını teftiş etmişti. Hizan'da Halkevi değil, Halkodası vardı. Aytuna'nın bu teftişin ardından yazdığı 22 Ağustos 1941

¹¹²⁷ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 174–175.

¹¹²⁸ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 174.

¹¹²⁹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 175.

tarihli rapordan ise Hizan'ın bir Halkodası'nı dahi yaşatacak durumda olmadığı anlaşılıyordu:

Hizan, Bitlis'in doğu cenubunda bulunan bir kazasıdır. Buraya, kısa ve kestirme yoldan, atla 8–9 saatte gidilmektedir. Ayrıca bir araba yolu varsa da bozuktur. Bu yol üzerinde, Temmuz sonlarında, Muş ve Bitlis Nafia Müdürlerini bu kazaya götüren otomobil uçuruma yuvarlanarak parçalanmıştır. İçindekiler, daha evvel, tehlikeyi sezerek otomobilden inmiş oldukları için muhakkak bir ölümden kurtulmuşlardır.

... Kaza, küçüktür; köy karakterini taşımaktadır. Arazisi mümbittir. Sulama suları çoktur. Buğday, tütün, mısır, darı ziraatı yapılmaktadır. Bağcılık da vardır. Fazla miktarda hayvan yetiştirilmektedir. Kaza halkı çalışkandır. Fakat geri ve görgüsüzdür. Birer kış taşıma vasıtası olan kızaklarını yazın dahi toprak üzerinde sürüterek hayvanlarına taşıtmaktadırlar. Kazaya, araba henüz girmemiştir. Kağrı bile pek nadir görülen bir vasıta halindedir. Halk, harmanlarda düven kullanmasını dahi bilmemektedir. Öküz, inek ve hatta mandalarını yan yana bağlayarak harman meydanında dolaştırmakla harman yapmaktadırlar.

... Kazada, hazineye ait metruk arazi çok olduğu söylenmiştir. Bunların halka tevziine henüz başlanmamıştır.

... Kazada göçerlik azalmıştır.

... Kaza merkezinde, nahiyelerde ve görüşülen dil Kürtçedir; fakat Türkçe de taammüm etmek üzeredir.

... Kazada iki seneden beri tedrisat yapan bir ilkokul vardır. 2 öğretmenli, 2 dershaneli, 5 sınıflıdır. 20'si kız, 35'i erkek olmak üzere 55 talebesi vardır. Mektep hâlen tamir edilmektedir. Halkın mektebe rağbeti zayıftır. Kaza dâhilinde, nahiyelerde ve köylerde mektep yoktur.

... Ağalık, şeyhlik ve seyitlik zihniyeti buralarda sönmüş bir haldedir. Yalnız başka mıntikalara iskân edilen bazı ağaların hısım-akrabaları ve arazisi hâlâ kendi nam ve hesaplarına işletilmekte ve kendilerine her sene buradan para gönderilmektedir. Bu hal, halk üzerinde ağalık otoritesini bir gölge şeklinde olsun gene yaşatmaktadır.

... Hizan'dan Kotum'a mükellef amele ile bir karayolu açılmağa başlanmıştır. Fakat son zamanlarda, bu amele alındığı için, yolun toprak tesviyesine devam edilememiştir. Bu yol, kazanın iktisadî yükselmesinde âmil olacaktır.

... Kazada belli başlı bir bakkaliye dükkânı yoktur. Memurlar, gıda maddelerini Bitlis'ten getirmek mecburiyetindedirler. Bu yüzden çok zahmet ve mahrumiyet çekmektedirler. Hatta kendi sebzelerini kendileri yetiştirmek mecburiyetinde kalmışlar ve bunun için küçük sebze bahçeleri, hatta bostanlar yapmışlardır. Kazada; doktor, ebe ve berber dahi yoktur.

... Kazadaki memurlar arasında çok iyi bir birlik ve anlaşma vardır. Fakat sayıları 25 kişiden ibarettir ve bütün cemiyet işleri bu arkadaşların üzerindedir.

... Kazada, yeni ve üzeri kiremitle örtülü iki bina vardır: Birisi yeni yapılmış ve kabul muamelesi yeni ikmal edilmiş Hükümet Konağı, diğeri Jandarma dairesidir. Jandarma dairesinin inşaatı bitmemiştir ve merdiven kısmı, inşadan sonra yıkılmıştır. Müteahhidin iyi çalışmadığı söylenmektedir.

... Kazada ev buhranı vardır. Memurlar ev bulamamakta ve mecburen yerlilere mahsus basık ve gayri sihhî evlerde oturmaktadırlar [sic].¹¹³⁰

¹¹³⁰ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 340–341.

Hizan tarım ve hayvancılığa müsait olsa da burayı civardaki yerleşim yerlerine bağlayan bir yol yoktu; zaten Hizan bu yüzden fakir kalmıştı. Burada bakkal dükkânı, “doktor, ebe ve berber dahi yok”tu. Buna karşılık “[a]ğalık, şeyhlik ve seyitlik zihniyeti” vardı; bir de Halkodası! Ama Halkodası’nın, zaten bu zihniyeti ve fakirliği ortadan kaldırmak, bunun yanında da anadili Kürtçe olan halka Türkçe öğretmek amacıyla açıldığı düşünülebilir. Bu aşamada ise Oda’nın durumuna bakmak gerekir. Burası “9 Şubat 1939’da Kaymakam Nureddin Özcöbek zamanında açılmış”tı. “Bu zat, Oda’nın başkanlığını yapmış ve iyi çalışmış”tı.¹¹³¹ 24–25 Haziran 1942’deki teftiş esnasında ise Oda’nın İdare Heyeti dört kişiden oluşuyordu. Başkan, PTT Şefi Fahri Özmen ile üyelerden Nüfus Memuru Fehmi Güler, orta tahsilli; Sıhhat Memuru Şükrü Dağdelen, “Küçük Sıhhat Okulu” mezunuydu; üyelerden Tahrirat Kâtibi Muhiddin Sadi’nin eğitim durumu hakkında ise bilgi verilmemişti.¹¹³² Ancak Hizan Halkodası’nın nasıl bir yer olduğunu öğrenmek mümkündü:

Hizan Halkodası, bu seneki kış esnasında, yer değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır. Hususî şahsa ait olan eski bina, kasabanın şarkında, yüksekçe bir sırt üzerinde ve mahallenin son evleri arasında ve tek bir salondan ibaretti. Burası, kışın ısıtılamamış ve damı akmış olduğu için terk edilmiştir.

... Bunun üzerine daha merkezde ve hemen düz bir yerde, mahalle içinde, belediyeye ait başka bir binaya geçilmiş ve burası Halkodası haline getirilmiştir.

... Bu bina, dışarıdan ve giriş kapısı tarafından, yer yer sıvaları dökülmüş; badanası, yağmurlardan bozulmuş bir haldedir. Üstü, toprak damdır. Tek katlıdır. Sokak tarafında küçük bir bahçesi vardır. Burası işlenmemiştir. [...]

... Bina; genişçe bir hol üzerinde, solda 4x6 ebadında iki pencere; salon vazifesini gören küçük bir oda ile sağda küçük bir odadan ibarettir. Odaların döşemeleri topraktır. Büyük odanın tavanı, düzgün bir halde bez kaplıdır. Kış esnasında ve bilhassa ilkbaharda, her iki odanın damları akmıştır.

... Duvarlara Millî Şef’in, Oda’ya hediyeleri olan portreleri ve bazı vecizeleri ihtiva eden bez levhalarla büyük kıt’ada bir Parti bayrağı asılmıştır.¹¹³³ Yeni yaptırılmış bir kitap dolabı ile radyo dolabı ve bazı masalar, munasip yerlere konulmuştur. [...]

... Kasabada toplanmağa ve toplu bir halde oturmağa yarar, kahvehane gibi başka bir yer yoktur. Tamir edildikten sonra Halkodası; kasabada, halkı toplayan en müsait bir yer olacaktır. [...]

¹¹³¹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 342.

¹¹³² BCA 490-1-0-0/995-845-1, 281.

¹¹³³ 22.8.1941 tarihli raporda Hizan Halkodası’nın içi daha ayrıntılı tasvir edilmiştir: “... duvarlar, muhtelif levhalar ve resimlerle süslenmiştir. Üzerinde: ‘En büyük eserimiz, Cumhuriyetimizdir.’ vecizesi yazılı bir kırmızı bez levha, oda duvarına baştan başa gerilmiştir. Mukabil tarafta da büyük kıtada bir Parti bayrağı, itina ile duvara gerilmiştir. Millî Şef’in odaya hediyeleri olan portreleri de güzel bir ceviz çerçeve içinde duvara talik edilmiştir. Bunun sağında ve solunda, Atatürk’ün ve Millî Şef’in küçük boydaki portreleri asılıdır. Karşı duvarda, muntazam bir surette, Sıhhat Vekâletinin propaganda ve irşat levhaları, çerçevelenmiş bir halde asılıdır. [...] Pasif korunma tedbirleri esnasında alınmış siyah perdeleri de vardır.” Bkz. BCA 490-1-0-0/995-845-1, 341.

... Oda'nın aza sayısı 71 kişi olarak görünmekte ise de, Oda'nın ikinci 6 aylık çalışma raporunda, aza sayısı 119 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu vaziyete göre Oda'ya, kasaba halkından bazılarının adı tekrar aza yazıldıkları; fakat bunların aza defterine kaydedilmedikleri anlaşılmıştır. [...]

... kitapların yekûnu her ne kadar 208 ise de Birinci Umumî Müfettişliğe verilen istatistikte, Oda kitaplarının sayısı 334 olarak gösterilmiştir. Keyfiyet tetkik edildikte:

... birkaç nüshası bulunan bir kitabın her sayısına ayrı ayrı numaralar verildiği;

... Mecmuaların da birer kitap imiş gibi sayıldığı [...] anlaşılmıştır [*sic*].¹¹³⁴

Oda'nın son altı aydaki faaliyetleri oldukça sınırlıydı. Bu zaman zarfında yedi konferans verilmiş, millî bayramlarda tören düzenlenmiş, davul-zurna çalınıp “millî oyunlar” oynanmış ve “iki nişan merasimi” yapılmıştı.¹¹³⁵ “Hizan Halkodası'nın varlığını ifadelendiren biricik cephesi, Oda radyosunun işler halde tutulması ve ajans haberlerini halka dinletmesi olmuş”tu. “Mamafih, radyo da ancak, Türkçe bilen halkın ve memurların alakasını çekebilmiş ve kendilerini Oda'ya toplayabilmiş”ti. İdare Heyeti'nin ise “kasaba halkı için birçok faydalı işler üzerinde durup çalışmadığı görülmüş”tü.¹¹³⁶ Ama mevcut şartlar göz önüne alındığında, bu Halkodası'ndan daha fazlasını beklemek de pek mümkün değildi:

Esasen, 300 lirayı aşmayan bütçesinin mühim bir kısmı; kira, tenvir, teshin ve radyo işletme masraflarına tahsis olunan ve ayrıca bütün çalışmaları birkaç kişinin omuzlarına yüklenen bir Oda'da, paradan ve bütçeden başka, eleman yokluğu da şiddetle hissedilmektedir. Bu şartlar dâhilinde, Oda'nın daha geniş ölçüde çalışmasına fiilî imkân da yok gibidir.¹¹³⁷

3.3.1.3. Tekrar Kaza Olmayı Bekleyen Fakir Bir Nahiye: Adilcevaz

CHP Muş Bölgesi Müfettişi ve Erzincan Mebusu Feyzi Kalfagil'in 13 Aralık 1944 tarihli raporundan,¹¹³⁸ Bitlis'in Ahlat kazasına bağlı Adilcevaz nahiyesinin de Halkevi açılmasına uygun bir yer olmadığı anlaşılıyor. “Merkez nahiyesinin 120 fakir çiftçisi”, tarım ve hayvancılıkla geçinmeye çalışıyordu. Halk, nahiyesinin kuzeyindeki Sütey Yaylası'nda koyun, keçi, sığır ve manda otlatıyor; bu hayvanlardan elde ettiği yağ, peynir ve yünü ise merkez nahiyeye götürüp, buraya gelen tüccara satıyordu. Meyvelerden

¹¹³⁴ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 277–279.

¹¹³⁵ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 280.

¹¹³⁶ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 281.

¹¹³⁷ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 283.

¹¹³⁸ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 13.

“kayısı, ceviz, kiraz, vişne, elma, armut, kara ve akdut yetiştirilmekte”ydi. “Bilhassa kayısıyı taze ve kurutulmuş” olarak, “cevizi olduğu gibi civar köylere; Malazgirt, Bulanık, Erciş, Tutak kazalarıyla Bitlis’e sevkle satar veya zahire, yağ veya yün ile mübadele ederler”di. Buna karşılık “faraza Norşin köyünden Adilcevaz’a sekiz, Ahlat’a da dört ki tam on iki saatte kaza merkezine gidilmek zahmet ve diğer külfetlere katlanılıyor”du. Bir zamanlar kaza olan bu nahiyenin tekrar “[k]aza olmasını bekleyip de memleketlerine dönecek yalnız Adana’da 30 ve diğer yerlerde birlikte 200 ev halkı” vardı. Buranın en büyük dertlerinden biriye, “merkezinde %50 nispetinde sıtma bulunması”ydi. “Sebebi, evlerin Van Gölü sahiline muvazi olarak uzadığı üç kilometrelik sahil kısmının baştan aşağı bataklık oluşu”ydu.¹¹³⁹ 1944’ün sonlarında bu halde olan Adilcevaz’ı 29–30 Temmuz 1942 tarihlerinde teftiş eden Hasip Aytuna¹¹⁴⁰ ise buradaki Halkodası’ndan fazla bir şey beklemiyordu. Nahiyenin Van Gölü kıyısında yer alması, belki Halkodası’nın spor faaliyetleri için işe yarayabilirdi:

Adilcevaz, Van Gölü’nün hemen kenarında olmasına rağmen, spor şubesi gençlerinin gölden hakkıyla istifade edemedikleri, sandal-kürek çekme sporlarını yapamadıkları ve yüzme çalışmalarını da planlaşdıramadıkları görülmüştür.

Muhitte spora meraklı ve yüzme ile suya dalma hareketlerinde çok ileri gençler olduğu ve yüzücülüğe pek küçük yaşlardan itibaren başlayan 10–15 yaşlarındaki gençlerin, vapurdaki yolcular tarafından göle atılan her madenî parayı, gölün dibine dalarak hemen çıkardıkları görülmektedir. Gençler arasında yüzme bilmeyen pek azdır. Halkevi’nin, bu mevzuu ele alarak su sporlarını disiplinleştirmesi ve çeşitli tezahürlere vesile olacak tarzda teşkilatlandırması mümkündür.¹¹⁴¹

3.3.1.4. Halkevi Faaliyetine Doğadan İki Engel: Yayla Mevsimi ve Mevsimlik İşler

1943 yazında seçim bölgelerini teftiş eden Rize mebusları, bütün Halkevlerini “tenha” bulmuştu. Durumun böyle olmasının bir nedeni, binaların yetersizliği olsa da¹¹⁴² asıl neden, bölgenin ekonomik koşullarıydı:

Halkevlerinin tenhalığına gelince: Filhakika [gerçekten] o sene yaz mevsiminde bütün Halkevleri تنها idi. Sebepleri şunlardır:

- 1- Çay ve fındık toplama mevsimidir. Halk bu işlerle meşguldür.
- 2- O zaman Toprak Vergisi’nin ve devlet hissesinin alınması için eli kalem tutan herkes köylere gönderilmişti.

¹¹³⁹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 48–51.

¹¹⁴⁰ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 114.

¹¹⁴¹ BCA 490-1-0-0/995-845-1, 104.

¹¹⁴² BCA 490-1-0-0/1002-870-1, 8.

- 3- Yayla mevsimi olduğundan halk yaylalara gitmişti.
- 4- Rize ve havalisi halkının çalışmak için başka yerlere gittikleri mevsimdir.¹¹⁴³

Şehri bir yıl sonra teftiş eden CHP Trabzon bölgesi Müfettişi ve Seyhan Mebusu Kemal Çelik'e göre bu "sebeplerden birisi, yeni toprak vergisi kanunile tamamen bertaraf edilmiş"ti. Diğer sebepler ise "senenin mahdut [sınırlı] günlerine münhasır" olduğu için "bunların doğurduğu tenhalık gelip geçici"ydi.¹¹⁴⁴ Yani müfettiş, ortada önemli bir sorunun olmadığını düşünüyordu: "Ve hemen hemen muayyen mevsimlerde bütün Halkevlerimiz تنها bir zaman geçirmektedir."¹¹⁴⁵

3.3.1.5. Maraş: Önce İmar

CHP Maraş Bölgesi Müfettişi ve Trabzon Mebusu Mitat Aydın'ın 12 Haziran 1940 tarihli raporundan, Maraş Halkevi'nin de şehrin maddî şartları yüzünden faal olamadığı anlaşılıyor. Mitat Aydın'a göre hem Maraş hem Gaziantep "vilayet merkezi"nin halkı, "kan ve kültür safiyeti itibarile tam Türk olduklarını millî mücadelede göstermiş" ve "başka milletler ile yaşayamayacağını ispat eylemiş, cumhuriyet hükümetinin de azat kabul etmez birer vatandaşı bulunmuş"tu. Ancak "Cumhuriyet devrinin faik, mümeyyiz hassalarından biri olan ümran hususunda her vilayet pek çok istifade ettiği halde bu iki vilayet tam bir istifade temin edememiş"ti. Hatta "Maraş için, hükümetin henüz dikili bir ağacı yoktur denecek olursa fazla mübalağa yapılmamış olacak"tı. "Gerçi cumhuriyetin yaptığı en büyük eser olan tren bu iki vilayet arasından geçiyorsa da yalnız tatbik olunan tarife yüzünden yolculuk zevki bir ıstırap haline girmekte"ydi "(hat; aynı masraf, aynı tulde olarak Maraş'tan geçebilirdi)." Hükümetin bir ağaç dikmediği bu şehirde "göze çarpan binalar maatteessüf Alman, Amerikan yahut yerli Hıristiyanların bıraktıkları ruhanî mahiyetteki binalar"dı. "Bunların karşısında insan, gayri ihtiyarî, kendisinin yahut babalarından kalma eserleri arıyor"du; ama "maatteessüf ortada hiçbir şey yok"tu, "hatta eskiden kalma kıymetli bir bina bile bulunmuyor"du. Maraş Halkevi, "yanık bir hastanenin eczane kısmında, acınacak bir halde"ydi.¹¹⁴⁶ Muhtemelen I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele esnasında yanan bu hastaneyi de vaktiyle Almanlar yapmıştı. Halkevi, bu "eski Alman Hastanesi'nin eczane kısmı"ydı. "Halkevi duvarları ecza-i tıbbiye kokusunu

¹¹⁴³ BCA 490-1-0-0/1002-870-1, 8.

¹¹⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1002-870-1, 8.

¹¹⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1002-870-1, 8.

¹¹⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 29.

almış ve bunu izale etmek mümkün olmayacak bir hal almış”tı. “Ayrıca şehrin alt kısmında, çarşı içinde bir okuma salonu; vasat kısmında ahşap bir toplantı salonu var”dı.¹¹⁴⁷

Maraş’ta “yerli Hıristiyanların bıraktıkları” binalar vardı; ama bu binaları yapanlar artık Maraş’ta yaşamıyordu. Maraş’ın Müslüman ve Türk halkı, “başka milletler ile yaşayamayacağını”, “kan ve kültür safiyeti itibarile tam Türk” olduğunu, işgalcilere direnmenin yanında, demek ki böyle de kanıtlamıştı. Ne var ki I. Dünya Savaşı ve misyonerlik faaliyetleri nedeniyle gelen Almanların, Amerikalıların ve bir zamanlar burada yaşayan yerli Hıristiyanların inşa ettiği bazı binalardan başka, Maraş’ta kamu binası yoktu. Diğer bir deyişle Maraş’ta, “kan ve kültür safiyeti itibarile tam Türk” olan Maraş halkına ait bir eser yoktu. Üstelik burada, hükümetin de “henüz dikili bir ağacı yok”tu. Öyleyse hem kültürel hem de ekonomik alanda Maraş’a yatırım yapılması gerekiyordu. Nitekim müfettiş de Gaziantep ve Maraş’ı kastederek, “Diğer birçok vilayetlerde olduğu gibi bu iki vilayet merkezinin de Cumhuriyet devrinin imar faaliyetinden nasiptar olmaları zamanı gelmiştir zannediyorum,” diyordu.¹¹⁴⁸

İmar faaliyeti için gereken yatırımı hükümetin yapması gerekiyordu. Ama kültürel faaliyetleri, yerel Parti teşkilatı ve Halkevi yürütmeliydi. Buna karşılık “Parti prensiplerini halka yaymak hususundaki çalışmaların derecesi maatteessüf çok zayıf”tı. “Burada hemen hiçbir içtima ve hiçbir konferans verildiği yok”tu. “Ve maatteessüf aile içtimaları da yapılamıyor”du. “[Ç]alışma itibarıyla Halkevi çok zayıf”tı. Bunun bir nedeni, Parti yöneticilerinin ilgisizliğiydi. “Parti Vilayet Reisi bir faaliyet gösteremediğinden bu vazifeyi eski belediye reisi Dr. Sükûti Tükel’e devreylemiş ve bu da az bir zamanda bir faaliyet eseri göstermeğe başlamış ise de Dr. Tükel’in vali olması [ile] bu vazife tekrar sekteye uğramış”tı. Üç gün önce, “Halkevi reisliğine vilayet idare heyeti azasından Nedim Yazıcıoğlu intihap olunmuş”tu.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 32.

¹¹⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 29.

¹¹⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 31.

3.3.2. Taassup

3.3.2.1. Münevverlerin Bile Mutaassıp Olduğu Yer: Maraş

Mitat Aydın'a göre Maraş'ta Parti ve Halkevi'nin âtil olmasının tek nedeni maddî şartlar değildi. "Halk fazlasıyla mutaassıp"tı.¹¹⁵⁰ Bu yüzden Maraş Halkevi, aile içtimaları yapılsa bile birkaç memur ve *münevver* ailesinin toplantı salonu olmaktan öteye gidemeyecekti:

Bunların aile vaziyetleri de henüz muamma halindedir. İki ve üç yerli aile müstesna olmak üzere serbest ve genç fikirli denilen aile kadınları, arkalarında topuklarına kadar bir manto ile kapalı, ellerinde gece gündüz açık ve kendilerini setre yarayan bir şemsiye taşımaktadırlar. Yüksek zengin aileleri ne kadar münevver olursa olsun, hatta dışarı çıkmayanları; komşuya, hamama gece gidenleri bulunuyormuş. Binaenaleyh Halkevi, aile içtimaları da yapılır ise birkaç yerli ile hükümet memurlarına münhasır gibi kalıyor.¹¹⁵¹

Bir sonraki teftişin ardından yazdığı 4 Şubat 1941 tarihli raporunda ise Mitat Aydın, Göksun kazasının taassubu üzerinde ayrıca duracaktı. Buranın en *münevver* erkekleri bile eşlerinin sokağa çıkmasına izin vermiyor, kadınların "yüzü açık" gezmesi "büyük ayıp" sayılıyordu. Fakat dışarı çıkmak zorunda kalan kadınların başlarını örtüp siyah manto giymeleri de yeterli görülüyor, bir de siyah şemsiye açıp yürümeleri gerekiyordu. Bu şartlar altında Halkevi'nin çalışması çok zordu:

Halkevi şubeleri, muhitin takat ve ihtiyacına uygundur. İyi çalışıldığı takdirde memlekete yenilikler yapacağı tabiidir. Yalnız Halkevi'nin kendi üzerine aldığı vazifeler ağırdır. Henüz çarşafı gezen ve en münevverlerinin refikalarını [eşlerini] hatta sokağa çıkmalarına müsaade etmeyen bir muhitte iş görmek müşkül olduğunu söylemek de bir hakikati ifade etmek olur [*sic*].

[...]

Halk oldukça mutaassıptır. Bu taassubu en ziyade münevver aileler setir meselesinde göstermektedirler. Burada ailenin [zevceinin] yüzü açık gezmesi büyük ayıp telakki ediliyor. Ve başları örtülü, siyah manto giymiş kadınları, ellerinde birer siyah açık şemsiye taşımakla iffet-i masumanelerini yükseltmiş görünüyorlar.¹¹⁵²

Mitat Aydın'a göre bu durumu ortadan kaldırmak için "evvela Maraş'ta Parti ruhu uyandırılmalı"ydı. "Bu da halka kıymet vermek ve mümkün olduğu kadar hepsini birer birer işte bu suretle Parti'ye ısındırmakla olur"du. "Bunun için de oturup

¹¹⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 31.

¹¹⁵¹ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 32.

¹¹⁵² BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 24-25.

konuşabilecekleri ve hakikaten [...] evimiz diyebilecekleri bir binaya ihtiyaçları var”dı.¹¹⁵³ Tabî ki iş, bina bulmaktan ibaret değildi. Önemli olan, binanın içinde ne yapılacağıydı:

Nahiye ocaklarını, G. Antep için de yazdığım ve orada bir dereceye kadar muvaffak olduğum veçhile birer radyo koymak, biraz kitap ve gazete vererek akşamları toplanıp konuşabilecek ve oturabilecekleri birer halle Halkodası (kulüp) haline getirmek fikrindeyim.

Köylerde zaten de Köy Kanunu mucibince yapmağa mecbur oldukları odalarını istemek, ondan sonra buraları bizim de köy ocağımız haline getirmek, Halkevlerini canlandırmak, aile içtimalarını temin etmek, buralarda kadınlarımız için de elbise, şapka ve sair kadınlara ait işleri için kurslar açtırmak.¹¹⁵⁴

Mitat Aydın muhtemelen kadınların tesettürden kurtulup modern kıyafetlere alışması amacıyla Halkevi’nde elbise ve şapka yapımının öğretilmesi için kurslar açılması gerektiğini düşünüyordu. Ataleti aşmak için Parti ruhunun uyandırılması gerektiği de doğru görünüyordu; ancak biraz düşünüldüğünde, müfettişin bu sözlerinin, durumu iyileştirmeye yaramayan bir tespitten ibaret olduğu anlaşılıyordu: Maraş’taki Parti ve Halkevi çalışmıyordu. Halkevi’nin çalışması için Parti ruhu uyandırılmıyordu, bu da Halkevi’nin çalışmasıyla mümkündü...

3.3.2.2. Tarihe Karıştığı Zannedilen Peçe ve Çarşaf

1941’de intihap dairelerini tetkik eden Rize mebusları,¹¹⁵⁵ Halkevi’nin çalışmadığını görmüş, şehirdeki taassubu da buna bağlamıştı. “Rize evini maalesef faal vaziyette bulamadık,” diyordu mebuslar. “İçtimaî terakki bakımından halkın terbiyesinde memur ve münevver sayılanların rol sahibi olduğunu unutmamak, başta vali olmak üzere bu kabil zevatı vazifeye çağırarak lazım”dı. Öyleyse “memur ve münevver sayılanların” Halkevi’yle ilgilenmediği düşünülebilirdi – ki Ev muhtemelen bu yüzden faal değildi. Keza kadınlar da bu yüzden hâlâ tesettüre giriyor, kız çocukları ise okula gönderilmiyordu: “Rize’de kadınlık tesettür devrini andıran bir durumdadır. Kız çocukların tahsil vaziyeti de aynı halet-i ruhiyenin eseridir. Seçim dairemizde yerli ve yabancı münevverlerin çoğaltılması için her şey yapılmalı, kız sanat okulu ve lise açmak

¹¹⁵³ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 33.

¹¹⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1001-866-2, 33.

¹¹⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 93, 101. “Rize Mebusları: Ali Zırh, Fuad Sirmen, Hasan Cavid, S. Ali Dilemre, Kemalettin Kâmi, Raif Dinç”. Bkz. BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 101.

yolundaki dilekler bu zaviyeden de mütalaa edilmelidir.”¹¹⁵⁶ Raporu inceleyen V. Büro Şefi Nafi Kansu ise “bu mesele”nin birçok yerde, “başta iyi valilerin bulunması ve mahallî teşkilâtı harekete geçirmesi ile” halledildiğini düşünüyordu.¹¹⁵⁷ Tesettür meselesini halletmek için mahallî teşkilatın nasıl harekete geçirildiğini ise dönemin gazetelerinden öğrenebiliriz. Örneğin İzmir’de yayımlanan *Anadolu* gazetesinin 1 Kânunusani 1935 tarihli sayısındaki bir habere göre Çankırı’da “peçe ve çarşaf” yasaklanmıştı. Şehirdeki “bütün kurumlar”la Parti ve Halkevi üyelerinin yanı sıra halktan da “yüzlerce” kişinin Halkevi’nde yaptığı “büyük bir toplantı”¹¹⁵⁸ sonucunda bu karara varılmıştı:

Toplantıda Atatürk’ün açtığı yeni yollarında Çankırlıların beraber bulunması için kadınlarımızın giyim ulusunun [?] değiştirilmesine, peçe ve çarşafın kaldırılmasına karar verilmiş ve bu kararın derhal tatbikine geçilmiştir. Yılbaşı dolayısıyla bu gece Halkevi’nde kadınlı erkekli bir toplantı yapılacak, toplantıya herkes aileleriyle geleceklerdir. Çerkeş’te de kadınların peçe ve çarşaftan kurtulması yolunda karar verilmiştir [*sic*].¹¹⁵⁹

Anadolu’nun 15 Şubat 1935 tarihli sayısındaki bir habere göre Adana Belediye Meclisi’nin son toplantısında kadınların “elân giydiği çarşaf ve peçenin hemen yasak edilmesi üzerinde konuşmalar olmuş ve bu biçimsizliğin sağlık ve kaçakçılık bakımından kötülüğü ortaya dökülmüş”tü. Yasak, ertesi günkü toplantıda kararlaştırılacaktı.¹¹⁶⁰ 24 Mart 1935’te, çarşaf ve peçenin Siirt’te de yasaklandığı bildiriliyordu. Vali bütün memurları Halkevi’ne toplayıp, “peçe taşıyanların peçelerini kaldırmaları hakkında karar” vermişti. Öyleyse Siirt Valisi, Nafi Kansu’nun bahsettiği, “bu mesele”yi halletmesini bilen, “iyi vali”lerden biri olmalıydı. Kararın verilmesinin ardından “Halkevi, peçeleri kaldıran bayanları, baylarla birlikte sinemaya davet etmiş; sinema salonu, peçesini atan bayanlarla dolmuş”tu. “Halk bu karardan çok memnun olmuş ve peçe, Siirt’te tarihe karışmış”tı.¹¹⁶¹ Meşhur İstanbul gazetelerinden *Tan*’ın 25 Nisan 1935 tarihli sayısında, Bafra Şehir Meclisi’nin “çarşaf ve peçenin kaldırılmasına karar” verdiği gibi “Türkçeden başka bir dil ile konuşulmamasına dair verilen teklifi” de onayladığından

¹¹⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 101.

¹¹⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 95.

¹¹⁵⁸ “Çankırı’da Peçe, Çarşaf Kalkıyor,” *Anadolu*, 1 Kânunusani 1935, 2.

¹¹⁵⁹ A.g.e., 2.

¹¹⁶⁰ “Çarşaf ve Peçe Kalkıyor. Adanalılar da Bu İş Ele Alıyorlar,” *Anadolu*, 15 Şubat 1935, 4.

¹¹⁶¹ “Siirt’te Peçeler Atılıyor,” *Anadolu*, 24 Mart 1935, 4.

bahsediliyordu. Uşak'ta da “Belediye, kadınların çarşaf ve peçe giymemelerini kararlaştırmış ve derhal bu kararın tatbikine geçilmiş”ti. “Belediyenin bu kararı memnuniyetle karşılanmış, peçe ve çarşaf kalkmış”tı.¹¹⁶² 2 Mayıs 1935'te *Tan* gazetesi alanlar, Ordu Şehir Meclisi'nin “peçe ve çarşafın kaldırılmasına”, bunun “belediye yasakları arasına girmesine karar” verdiğini okuyacaktı.¹¹⁶³ *Tan*'ın 5 Mayıs 1935 tarihli sayısında ise Antalya'da nisan sonunda başlayan çarşaf ve peçe yasağının artık tamamlandığı yazıyordu. Karar yine belediye tarafından verilmişti: “Nisan sonundan başlayarak kaldırılması Şar [Belediye] Kurumunca karara bağlanan Antalya'nın köşe bucak yerlerindeki çarşaf ve peçe bugün büsbütün kalkmıştır. Bu karar, tatbik alanında çok iyi yürümüştür [*sic*].”¹¹⁶⁴ Çarşaf ve peçenin Milas'ta yasaklanmasına karar veren de yine belediye başkanıydı; ama bu başkan, Çocuk Haftası dolayısıyla göreve getirilen bir ilkokul öğrencisiydi. Yeni başkanın bir kız çocuğu olması, bir tesadüf olmasa gerekti. Geleceğin kadını olan bu kız çocuğu, peçe ve çarşafı yasaklayarak, cumhuriyet sayesinde kadınların kendi hayatlarını şekillendirme iradesine kavuştuğunu gösteriyor olmalıydı. Üstelik *başkanın* yasak kararını vermesinin de aynı *mizansenin* bir parçası olduğu anlaşılıyordu. Çünkü başkan, kendi kararını halka dayatmamış; bilakis kazanın gençlerinden biri, peçe ve çarşafın yasaklanması için ona dilekçe vermişti:

Çocuk Haftası'nda belediye reisliğine, ilk mektep talebesinden Yeta Çomo seçilmiştir. Yeta Çomo, vazifesini kazamıza şeref verecek şekilde yapmıştır. Kaza gençlerinden biri başkana bir istida [dilekçe] vermiş, çarşaf ve peştamalların kaldırılması isteğinde bulunmuştur. Yeta Çomo ertesi gün derhal meclisi toplamış ve bir karar almıştır. Dün tellâlarla kazanın her tarafında bu karar halka ilân edilmiştir. 23 Temmuz'a kadar hiçbir peçe ve çarşaf kalmıyacaktır [*sic*].”¹¹⁶⁵

Haberlerin hepsi 1935'te yazıldığı için peçe, çarşaf ve sair giysilerin bu yıl yasaklanmaya başladığı düşünülebilir. Nitekim *Anadolu*'nun 15 Kânunusani 1935 tarihli sayısında yer alan *kurmaca* bir haberde de yasağın yılbaşından itibaren yürürlüğe girdiğinden bahsediliyordu:

İki üç haftadır, kadınlar arasında hep bu laf:

¹¹⁶² “Peçe, Çarşaf, Yaban Dil Yok,” *Tan*, 25 Nisan 1935, 9.

¹¹⁶³ “Peçe ve Çarşaf Kaldırıldı,” *Tan*, 2 Mayıs 1935, 9.

¹¹⁶⁴ *Tan*, 5 Mayıs 1935, 9.

¹¹⁶⁵ “Okay Küçük Belediye Başkanına [*sic*],” *Tan*, 5 Mayıs 1935, 9.

— Yılbaşından sonra kıvrak, peçe kalkacakmış. Belediye öyle karar vermiş. Nineler bir türlü akıl yatıramıyorlar; tazeler, istemiyor görünüyorlar; içlerinden kalksın varsın, diyorlardı.¹¹⁶⁶

Rahmi Balaban'ın yazdığı hikâye biçimindeki bu *habere* göre her yer gibi Bergama'da da “Yılbaşı gününden itibaren kadınların kıvrak, peçe, çarşaf ile gezmeleri kent kurultayının kestirimi ile” yasaktı. “Dinlemiyenler ceza görecektir.”¹¹⁶⁷ Kararı halka tellâl bildirmiş, yaşlı kadınlar durumu yadırgarken genç kızlar için için sevinmişti. 1 Kânunusani 1935 günü ise kazanın bütün kadınları, “[k]ıvrakların kollarını delib manto yapmakla meşgul” olmuştu.¹¹⁶⁸ Belli ki yazar, halkın *masrafa girmeden* yeni düzene nasıl uyum sağlayabileceğini gösteriyordu. Peçe ve çarşafın yasaklanmasının bir nedeni de bu kıyafetlerin sağlığı kötü etkilemesiydi.¹¹⁶⁹ Yazar bu ayrıntıya da değinmişti. Hikâyenin kahramanlarından, bir evin beslemesi olduğu anlaşılan Bayan Dudu, 2 Kânunusani günü çarşıya gitmeden önce “hanımın eski mantosunu” giyip başını sarmış ve aynada kendine bakmıştı. Yüzünün kirli olduğunu görünce ise, “Peçe ile giderken yüzümün kiri görünmüyordu. Şimdi yüzüm açık gideceğim. Böyle ayıp olacak,” demişti hanımına. Sonra da yüzünü sabunla yıkamıştı.¹¹⁷⁰ Yani peçe ve çarşafın ardında görünmeyen yüzlerini yıkamaya gerek duymadıkları için kadınların sağlığı bozulabilirdi. Artık yüzleri görüldüğü için kadınlar, en azından dışarı çıkarken yüzlerini yıkamak zorunda kalacaklar, bu sayede sağlıklarını koruyacaklardı. Ne var ki hakikat, Rahmi Balaban'ın bu *hikâyede* sunduğu gibi değildi. Bergamalı kadınlar, 1935'in ikinci günü yasağı kabullenmek bir yana; üç yıl sonra bile, hâlâ peçe takıp çarşaf giyiyordu. “Bergama çok muhafazakâr bir muhittir,” diyordu bir müfettiş, 1938 yazında. “Orada kadınlık bu inkılâp sırasında yaşamıyor gibidir, çarşaf ve peçenin kutsiyeti bakidir; buna el sürdürmekten korkanlar, ailelerini de getirmemek için Halkevi'nden kaçmaktadırlar.”¹¹⁷¹

¹¹⁶⁶ Rahmi Balaban, “Oba Mektupları: Bergama'da Peçeler,” *Anadolu*, 14 Kânunusani 1935, 2.

¹¹⁶⁷ A.g.e., 2.

¹¹⁶⁸ A.g.e., 2.

¹¹⁶⁹ “Çarşaf ve Peçe Kalkıyor. Adanalılar da Bu İş Ele Alıyorlar,” *Anadolu*, 15 Şubat 1935, 4.

¹¹⁷⁰ Rahmi Balaban, “Oba Mektupları: Bergama'da Peçeler,” *Anadolu*, 14 Kânunusani 1935, 2.

¹¹⁷¹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 222.

3.3.2.3. Halka Doğru Gitmek Yerine Taassuptan Kaçmak: Erbaa Örneği

İki Tokat mebusu, Sıtkı Atanç ile Hasip Aytuna, Ağustos 1939'da seçim bölgelerini teftişe çıkmış ve Erbaa Halkevi'nin bir türlü faaliyete geçemediğini görmüştü.¹¹⁷² Mebuslar, Ev faal olmadığı için, kazadaki zenginlerin bile “medenî ve içtimaî hayat itibarile çok geri” kaldığını düşünüyordu. Kadınların çoğunun modern kıyafetler giymemesi de yine bu *geriliğin* bir tezahürüydü:

Halk, içtimaî ve medenî hayat itibarile çok geridir. Kazanın ortaokulu olmaması ve yalnız birkaç zengin, çocuklarını İstanbul mekteplerinde, Tokat veya Samsun'da okutabilmeleri; keza Halkevi kollarının faaliyete geçmemesi yüzünden, yalnız maişet düşüncesiyle yaşayanları değil, refah içinde bulunanları da medenî ve içtimaî hayat itibarile çok geri bırakmıştır. Sokaklarda, mantolu ve şapkalı kadın kıyafetine pek nadir tesadüf edilmektedir. İlkokulun da, kız ve erkek çocukların kıyafetleri üzerinde esaslı değişiklik yapamadığı görülmüştür.¹¹⁷³

Ancak muhitin *geriliği*, Erbaa'daki *münevverlerin* umurunda değildi. Zaten Parti ve Halkevi; “iyi, dürüst, çalışkan, iş bilir ve tam manasiyle münevver ellerde olmadığı için muhitte âtıl kalmış, adeta felce uğramış; halkın ve bilhassa gençlerin sevgisini, bağlılığını temin edememiş”ti.¹¹⁷⁴ “Halkevi namına” pazar günleri “köylere öğrenmek ve öğretmek maksadıyla gidilmesi, toplantılarda konferanslar verilmesi, hatta hükümet doktoru da götürülerek hastaların muayenesi ve ilaç dağıtılması” gerekirken kaymakam “sırf eğlence maksadıyla”¹¹⁷⁵ her pazar günü bandoyu ve aileleriyle birlikte *münevverleri*, Amasya'daki Boraboy Gölü'ne götürüyordu:

Kaymakam; pazar günleri münasip gördüğü bazı kimseleri, hususî surette ve maale davet ediyor. Kamyonlar kiralanıyor ve Erbaa'dan 70–75 kilometre kadar uzakta bazı köylere, bilhassa Boraboy köyü yakınındaki göle zevk ve safa alemleri tertip ediyor [sic]. Bandoyu da beraber götürüyor.

Bu eğlenceler ıçkili oluyor ve çok defa kavga ile neticeleniyor.

Bu eğlencelere her defa davet edilenler, şu kimseler oluyor: Parti Başkanı Ziya Geğin, duldur. Yalnız gitmektedir. İnhisarlar İdaresi'nde Eksper Ziya, refikasıyla [eşiyle] gidiyor. Bekçibaşı Galip, refikasıyla geliyor. Orman Memuru Mustafa, ailece geliyor. Emekli Yüzbaşı Ziya, refikasıyla geliyor. Daha bazı memurlar ailelerini getirmeyerek bu gezintilere iştirak ediyorlar. Bunlardan başka, bazen Eczacı Cemal de iştirak ediyor [...]. Başka kimse gelmiyor.¹¹⁷⁶

¹¹⁷² BCA 490-1-0-0/1003-873-2, 91.

¹¹⁷³ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 91.

¹¹⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 91.

¹¹⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 92.

¹¹⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 91–92.

Erbaa sokaklarında “mantolu ve şapkalı kadın kıyafetine pek nadir tesadüf” edilirken göl kenarındaki bu eğlencelerde “Eksper Hayati’nin ve maiyetinden bir iki küçük memurun ve Emekli Yüzbaşı Ziya’nın refikaları, beraberlerinde getirdikleri oyun elbiselerini giyerek oynamağa başlıyorlar”dı.¹¹⁷⁷ Bu durum, muhitteki *münevverler* ile halkın birbirinden ne kadar farklı yaşadığını gösteriyordu. Gerçi münevverler Erbaa’da bu kadar rahat davranmadığı için her hafta “70–75 kilometre kadar” uzaktaki köylere gitmek zorunda kalıyordu. Belli ki her hafta bu yolculuğu yapmak, onlara, Erbaa’nın “medenî ve içtimaî” şartlarını değiştirmekten daha kolay görünüyordu. Bundan dolayı da ne muhitin fakirliğine ve geriliğine ne de mebusların itirazlarına aldırıyorlardı: “12/8/1939 Pazar sabahı kaymakam aynı kimselerle ve bu defa Yanıba [Yanoba?] köyüne, yine bandoyu alarak ikinci bir gezinti daha tertip etmiştir. Aynı sabah, biz Erbaa’dan ayrılırken kaymakam, bir saat evvel iki kamyonla beraber kır âlemine kavuşmak için kasabadan ayrılmış bulunuyordu.”¹¹⁷⁸

3.3.2.4. Halkodası Yerine Çalışan Said-i Kürdî Tarikatı

Taassubun Denizli’deki tezahürü, Said-i Kürdî tarikatıydı. CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Dr. Fazıl Şerafettin Bürge, 1944 tarihli bir raporunda, Homa nahiyesindeki Parti çalışmalarının “iyi”, Halkodası çalışmalarının ise “az” olduğunu söylüyordu. Ancak çalışmaların “iyi” olduğunu söylerken kastettiği; Parti’ye 507 kişinin üye olduğu, toplantı ve defterlerin de “muntazam” olduğuydu. Parti Reisi Hamdi Tuksal, Halkodası’nın çalışmamasının nedeni olarak “Halkodası Reisi Öğretmen Hamdi Başer’in Bekilli’ye naklini, yerine seçilen Ahmet Eren’in de yapılmakta olan Parti ve Halkodası binası işleriyle fazla ilgisini ileri sürmekte”ydi. Halkodası’nın yeni başkanı, inşaatla fazla ilgileniyordu; çünkü Parti ve Halkodası, “Nahiye binasında birer oda işgal etmekte”ydi. Bu nahiyede beş sınıflı, bir öğretmenli bir okul vardı; ama 13 köyden “yalnız Sütlaç’ta beş sınıflı bir okul var”dı. Okulu bulunmayan diğer 12 köyün ise ancak dördünde okul inşaatı başlamıştı.¹¹⁷⁹ Yani Homa’da *halk terbiyesine* dair herhangi bir çalışma yoktu. Bu boşluğu ise “Said-i Kürdî tarikatı” doldurmuş gibi görünüyordu. Gerçi bu tarikata mensup

¹¹⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 92.

¹¹⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 92.

¹¹⁷⁹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 47–48.

11 kişi tutuklanmıştı ama son mahkemede hepsi beraat etmişti.¹¹⁸⁰ Beraat etmelerinin nedeni, muhtemelen tarikat üyesi olduklarının kanıtlanamamasıydı. Ancak beraat ettikleri için artık kendilerinden daha emin davrandıkları görülüyordu:

Bunların elebaşları olan Boşnak Sami Tüzün; beraat ettikten sonra, evvelce giydiği şapkeyi dahi tamamile terk etmiştir. Halk arasında, “Bir idik bin olduk. Birimiz binimizdir,” gibi birtakım rumuzlarla konuşmaktadır. Tarikata intisabından evvel sefih, kumarbaz bir adam olduğunu öğrendim. Ve kardaşı Mehmet Tüzün hâlâ fena maksatlarını, taassuplarını gizlememektedir. Esasen taassuba meyyal olan Homa’da maalesef cahil halk tarafından itibar görmekte ve bunlara Martir [şehit] nazariyle bakılmaktadır [sic].¹¹⁸¹

Bununla birlikte, Halkodası binası tamamlandıktan sonra da Homa’da pek bir şeyin değişmeyeceği düşünülebilirdi; zira rapordan anlaşıldığına göre burada, Halkodası için çalışacak uygun eleman bulmak mümkün değildi. Kaldı ki eleman bulunsa bile halk, Halkodası’na muhtemelen itibar etmeyecekti. Çünkü anlaşılan o ki Homalılar, Halkodası’nın da kullanacağı yeni bir Parti binası yapılmasını, yeni bir cami yapılması şartıyla kabul etmişti. Henüz inşaat halinde olan cami, “Parti binasının hemen arkasında”ydı. “Parti Reisi, Homa halkının taassubu sebebiyle Parti binasının ancak cami yüzünden yapılmakta olduğunu” söylemişti.¹¹⁸²

Said-i Kürdî tarikatı, Çivril kazasının köylerinde de faaldi ve 11 kişinin beraatinden sonra tarikatın bu köylerdeki mensupları da gizlenmeyi bırakmıştı:

Said-i Kürdî ve hempalarının aylardan beri Denizli Ağır Ceza Mahkemesi’nde cereyan eden mahkemelerinin beraat kararile neticelenmesi; bu mutaassıp cahil güruha cesaret vermiş ve onları doğru yola sevk etmek şöyle dursun, küstahlıklarını dahi artırmıştır. Yukarda arz ettiğim gibi, evvelce şapka giyen Homa’da Sami Tüzün ve kardeşi, bu maznunlardan Çivril’de Koçaklı Salih dahi şapkalarını büsbütün atmışlar ve sakallarını da daha ziyade uzatmışlar ve birtakım rumuzlu cümleleri hiç korkmadan sarf etmeğe başladıkları gibi cahil halka da ayrıca, “Bizim bu işten beraat edeceğimizi, yalnız şimdiye kadar işlediğimiz günahların kefareti için bir müddet mahpus kalacağımızı şeyhimiz bize esasen tebşir etmişti [müjdelemişti],” diye propaganda yapmağa başlamışlardır [sic].

Bu rezil softa güruhunun hezeyanlarına halk da inanmış ve vilâyetin hemen her tarafında bu sözlere daha birçok ilâvelerle onların adeta kerametlerine inanacak derecede birtakım uydurma vakalar anlatılmağa başlanmıştır.¹¹⁸³

¹¹⁸⁰ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 47.

¹¹⁸¹ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 47.

¹¹⁸² BCA 490-1-0-0/996-849-1, 5.

¹¹⁸³ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 52.

Müfettiş ise bu kişilerin neden beraat ettiğini anlayamadığı gibi mevcut durumu tehlikeli buluyordu:

Büyük bir cürümleri olmasa bile, bu altmışı mütecaviz serserinin bu hareketlerinin şapka ve tekâya ve zevayanın [tekkelerin ve zaviyelerin] ilgası hakkındaki kanunlar[ın] hükümlerine nazaran suç teşkil edeceğinden şüphe olmadığından, tecziye edilmeyerek [cezalandırılmayarak] beraatlerine karar verilmesine bir türlü akıl erdiremediğim gibi, bu kararı memleket için velev ki küçük bir mihrak halinde bile olsa tehlikeli gördüğümü arz ederim.¹¹⁸⁴

3.3.2.5. Kan Davası ve Unutulmayan Bozkır İsyanı

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül, 10 Temmuz 1940 tarihli raporunda, Konya'nın Bozkır kazasındaki Halkodası'nın 1940'ta açıldığını söylüyordu. Diğer kazalarda Halkevi açılırken burada Halkodası açılmasının bir nedeni, bütçenin yetersizliği olabilirdi; zira "Belediyeden 100 lira verilecek"ti ama "Hususî bütçeden henüz bir şey ayrılmamış"tı.¹¹⁸⁵ Ancak anlaşılan o ki bütçesi sınırlı olan bu Halkodası'nın, halkı dönüştürmek için bir Halkevi kadar çaba sarf etmesi gerekiyordu: "Ahalisinin pek çoğu ve bilhassa köylüleri çok mutaassıp ve haşin olan bu kazada parti alaka ve sevgisi kaza merkezine münhasır ve mahdut [sınırlı] kimseler de mevcut farz olunabilir. Köylüleri sert seciyelidir [karakterlidir]."¹¹⁸⁶ Gerçi, "Parti İdare Heyeti'nde çalışmak hevesi uyanmış ve yeni açılan Halkodası da çalışmağa başlamış"tı.¹¹⁸⁷ Ama kazanın toplumsal ve kültürel durumu karşısında, niteliğinden bahsedilmeyen bu çalışmaların ne kadar etkili olabileceği şüpheliydi:

Kan davası güdenler vardır. Birkaç sene içinde ve hükümet dairesinin tam önündeki pazar yerinde adam öldürmek vakaları tekerrür etmiştir [tekrarlanmıştır]. En feci tarafı, bu cihetlere küçük yaşta olanların sevk ve teşcî edilmiş [cesaretlendirilmiş] olmasıdır.

Mahut Zeynel Abidin Hoca'nın tesiri altında, vaktiyle fesat ve isyana sahne olan ve hâlâ içinde fişe dâhil pek çok kimseleri ve bu meyanda isyan zamanında jandarma kumandanı ve şube reisini sürükleyerek öldüren ve sonradan affa uğrayan Ali Hoca gibi habis şahısları taşıyan bu havalide partililere çok mühim vazifeler tereddüp etmektedir. Şayan-ı şükrandır ki kasabanın münevverleri olan partili arkadaşlar bu vaziyeti biliyorlar ve ona göre müteyakkız bulunuyorlar.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁴ BCA 490-1-0-0/996-849-1, 52.

¹¹⁸⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 87.

¹¹⁸⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 87.

¹¹⁸⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 87.

¹¹⁸⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 87-88.

Hemen her yerdeki Adliye mensupları Halkevleri ve Odalarına ilgisizken bu Halkodası'nın başkanının hâkim olmasının nedeni de böylece anlaşılabilir: "Halkodası reisliğine Hâkim Nuri Tarhan'ı seçmişlerdir. Bu genç arkadaş, işi benimsemiş, defter ve dosyaları muntazam bir surette tertip etmiştir."¹¹⁸⁹ Yani halkın kültürel pratiklerini ve siyasî tutumunu değiştirecek faaliyetlerde bulunması mümkün olmayan bu Halkodası'nın, başkanı aracılığıyla, muhiti kontrol altında tutmaya çalıştığı düşünülebilirdi. Fakat müfettiş bu önlemi yeterli görmemiş, 1 Ocak 1941 tarihli raporunda, buraya *tecrübeli* kaymakamların atanması gerektiğini belirtmişti:

Evvelki raporlarda arz ettiğim veçhile mahut Zeynel Abidin Hoca'nın saçtığı fesat tohumlarını müsait hava bulunca yeşillendirmek istidadını hâlâ kaybetmemiş olan Bozkır kazası idare bakımından bir ehemmiyet ve hususiyet arz etmek lazımken bu kaza Konya vilayetinin ehemmiyetsiz ve idaresi kolay yerleriyle bir tutularak kaymakamların en tecrübesizleri seçilerek gönderiliyor. Yeni tayin edilen kaymakam, İstanbul Vilayet Maiyet Memurluğundan geliyor. Bundan evvelki de BMM kâtiplerinden idi. Bu tecrübesiz gençlerin o kazada muvaffak olmalarına ihtimal verilemez. Ne kadar bilgili ve azimkâr olurlarsa olsunlar hâlâ kan davası güdülen ve meşhur Bozkır isyanında hükümet erkânını sürükleyerek öldüren şahısların hâlâ göçüp gidemedikleri bu muhitte tecrübesiz bir gencin muvaffakiyeti şöyle dursun, ürkek ve ödleleceğinden korkulur. Bu noktaya Dâhiliye'nin dikkatinin celp edilmesini teklif eyliyorum [*sic*].¹¹⁹⁰

Devlet adına konuşan müfettişin, *kurumsal* kaygılarının nedeni anlaşılabilir ve yine bu bakış açısından bunlar haklı görülebilir. Ancak isyanın etkilerinin hâlâ sürmesi, Parti'nin ve hükümetin halk karşısındaki acziyetini göstermektedir ki müfettişi rahatsız eden de budur.

3.3.2.6. Seydişehir: Tehdit Edilen Kadın Halkevi Başkanı

Bozkır Halkodası gibi Seydişehir Halkevi'nin bütçesi de yetersizdi ama binası "ihtiyaca kâfi"ydi.¹¹⁹¹ Kâfi olmayan, İdare Heyeti'nin çalışmalarıydı. "Hiçbir şube lazım olduğu kadar çalışmadığına göre idare heyeti azaları, işlerinin ehli sayılamaz"dı.¹¹⁹² Partililer ile memurların Ev'e gösterdikleri ilgi ise burada vakit geçirmekten, yani muhtemelen burayı kahvehane niyetine kullanmaktan ibaretti. Halkın ise hiç ilgisi yoktu: "İdare heyeti ve

¹¹⁸⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 87.

¹¹⁹⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 69.

¹¹⁹¹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 91.

¹¹⁹² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 91.

hükümet memurlarının Halkevi ile alakaları iyidir. Ancak Halkevi'ne devam, işte yalnız bunlara inhisar etmiş gibidir. Halk, Evlerine karşı henüz alaka peyda etmemişlerdir.”¹¹⁹³ Halkevi fiilen bir *memurin kulübüne* dönüştüğü için halkın buraya ilgi göstermediği düşünülebilirdi. Fakat halkın, faaliyet olduğu zamanlarda da Ev'e ilgi göstermediği anlaşılıyordu: “Halkevi geçen kış içinde ara sıra gece toplantıları tertip ediyordu. Bir başlangıç halinde olan bu kadarcık bir faaliyet dahi halkın rağbet ve sevgisini celp etmedi. Çok geri bir muhittir.”¹¹⁹⁴ Müfettiş, halkın Halkevi'ne ilgi göstermemesini, muhitin “çok geri” olmasına bağlamıştı. Esas sorun gerçekten de *muhitin çok geri olması* ise bu Ev'in de öncülük görevini yerine getiremeyip geleneklere boyun eğdiği söylenebilirdi. Bununla birlikte, henüz “başlangıç halinde olan bu kadarcık bir faaliyetin dahi” sürdürülememesinin nedeni, Halkevi başkanının bir tehdit mektubu ile istifaya zorlanmasıydı:

Halkevi'nde bir faaliyet başlamıştı. Halkevi Reisi Fahriye Yalçın çok iyi çalışıyordu. Bu çalışmalar ve bilhassa tertip edilen birkaç aile toplantısı hoş görülmemiş olacak ki Fahriye Yalçın bir tehdit mektubu ile istifaya mecbur bırakılmıştır. Fahriye Yalçın'ın ısrarı üzerine bu işten dolayı resmî takibat yapılmadı ve mesele kaymakamla Vilayet İdare Heyeti arasında gizli kaldı. Kaymakamın hususî tahkikatı bu tehdit mektubunun bir öğretmen tarafından tertip edildiği zannını tevhit etmiştir [doğurmıştır]. Mesele takip edilmektedir.¹¹⁹⁵

Halkevi başkanını kimin tehdit ettiği kesin olarak anlaşılamamış; diğer bir deyişle Parti ve hükümet, bir Halkevi başkanını kimin tehdit ettiğini bulamamıştı. Eğer başkan tehdit eden, zannedildiği gibi bir öğretmense bu durum kişisel anlaşmazlıklardan veya *lokal politika cereyanlarından* kaynaklanmış olabilirdi. Öyleyse söz konusu öğretmen, Halkevi başkanlığı görevine Fahriye Yalçın'ın değil, kendisinin layık olduğunu düşündüğü için onu istifaya mecbur bırakmış olmalıydı. Ama başkan, gerçekten de Halkevi'ni faal tuttuğu için, *çok geri olan halk* tarafından tehdit edilmişse bu durum; öncülük yapma amacındaki Parti ve onun bir organı olan Halkevi'nin, halkın tutumu karşısında kimi zaman ne kadar çaresiz kalabildiğini gösteriyordu. Kaldı ki “tertup edilen birkaç aile toplantısı”nın “hoş görülmemiş” olması ve Halkevi başkanının da bu toplantılardan sonra tehdit edilmesi, muhitin *geriliği* yüzünden başkanın istifaya mecbur kaldığı ihtimalini

¹¹⁹³ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 91.

¹¹⁹⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 91.

¹¹⁹⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 92.

güçlendirir gibiydi. Bu durumda tehdit mektubunu yazan öğretmenin, muhitin bir sözcüsü olduğu düşünülebilirdi.

3.3.2.7. Ne Ankara'ya Ne Afyon'a Yaranabilen Bir Halkevi Başkanı

CHP Afyon Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Adnan Menderes'in 5 Haziran 1940 tarihli raporuna göre Afyon Halkevi'nin “yedi sekiz yıllık mevcudiyeti, muhit üzerinde, müşahedesi arzu edilir tesir ve intiba bırakmış denilemez”di. Gerçi Ev tamamen âtil değildi: “Mâhâzâ bu demek değildir ki Afyon Halkevi büsbütün faydasızdır; hiç şüphe yoktur ki müspet işleri ve başarıları da çoktur.” Örneğin Ev'de konferanslar verilmekte, filmler gösterilmekte ve tiyatro oyunları sahnelenmekteydi. Ama anlaşılan o ki faaliyet bunlardan ibaretti. Halk ise tiyatro ve sinemaya ücretsiz olduğu için ilgi göstermekte, konferanslara ise ancak çocuklar, “bazı tedbirlerle” getirilebilmekteydi: “Halk, Afyon Halkevlerini parasız temsil ve sinema göstermesi itibarıyla tanır. Konferanslara, ekseriyeti 12–18 yaş arasında avare dolaşanlardan veya mektep çocuklarından 80–100 kişi, bazı tedbirlerle celb olunur [*sic*]. Benim gördüğüm budur.”¹¹⁹⁶

Aşağı yukarı sekiz yıldır açık olan Ev'in “arzu edilir tesir ve intiba” bırakamamasının başlıca nedeni, Parti ve Halkevi başkanlarının, bu görevlere uygun olmamasıydı. Menderes'e göre “Afyon Halkevi reisi bu işin ehli değil”di. Çünkü her şeyden önce, “[h]odbin ve kırıcı olarak tanınmış ve birçok arkadaşlarını rencide etmiş”ti.¹¹⁹⁷ Halkevi Başkanı Galip Demirer'in, bu işin ehli olmamasının asıl nedeni ise “Halkevi idealini”, diğer bir deyişle inkılâp ilkelerini gerçekleştirmektense muhitin pratiklerine, yani taassubuna boyun eğmesi idi:

Zihniyet ve karakteri, Halkevi idealini tahakkuk ettirmeğe müsait değildir. Kendisi genç ve idadi [lise] mezunu olduğu halde şimdiye kadar karısını bir kere olsun Halkevi'nin tertip ettiği suare, balo gibi topluluklara getirmemiştir. Belediye ve parti reisi de aynı muhafazakâr vaziyettedir.

Bin bir rica ile bu iki arkadaşın hanımları, ilk defa olarak, valinin kızının nişanında hazır bulunmuşlardır. Afyon'un bu hususta geri ve kapalı kalmış olmasına sebep parti ve Halkevi reislerinin muhafazakâr hareket etmeleri ve kadınlarını hâlâ kapalı yaşatmakta devam etmeleridir.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁶ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 37.

¹¹⁹⁷ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 36.

¹¹⁹⁸ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 36.

Fakat Halkevi Başkanı aslında, en azından eşinin kamusal alanda erkeklerle bir arada görünmesini istemeyecek kadar muhafazakâr değildi, hatta bir “inkılâp havarisi”ydi; sadece, herhalde dışlanmamak için, muhitin yaşayışına ayak uydurmaya çalışıyordu:

Parti merkezimize bir inkılâp havarisi gibi görünmek isteyen Halkevi reisimiz, genç olduğu ve eski anane ve adetlere samimi olarak bağlı bulunmadığı halde, maatteessüf adeta muhafazakârlığa ve geriliğe kur yapmaktadır. Bayanı ile beraber seyahat eden Bay Fethi Okyar’ın son Afyon ziyaretinde, Galip Demirer’in karısını yemekte beraber bulundurmamak mecburiyetinden kurtulmak için hastalık bahane ettiğini, başta vali birçok Afyonlular söylüyorlardı.

Hayırsevenler Cemiyeti’nin Halkevlerindeki balosunda da ne Halkevi reisi ve ne de bayanları ve ne de Ali Taşkapılı’dan başka parti idare heyeti azaları bulunmamıştır.¹¹⁹⁹

Öyleyse Halkevi Başkanı’nın ne inkılâplara ne de geleneklere *sıkıca* bağlı olduğu; ama bir yandan hem siyasî kariyerini hem de muhit içindeki itibarını korumaya çalıştığı söylenebilirdi. Yani merkez ile çevre arasında bir denge kurmaya çalışmakta; Afyon’da Ankara’yı temsil ederken, Ankara’yı temsil eden müfettişe karşı da Afyon’u temsil etmekteydi. Nitekim eşinin, Fethi Okyar ve eşiyle birlikte bile kamusal alanda görünmesini istemeyen Halkevi Başkanı, tiyatro oyunlarında rol almaları için kadın öğretmenlere ısrar ederek denge arayışını sürdürmekteydi. Ama bu sefer de davranışlarındaki tutarsızlık yüzüne vurulduğu için arayışı sonuçsuz kalıyordu:

Bayan öğretmenlerin sahneye çıkmaları için ısrar gösteren Galip Demirer’e, kendi bayanını bu müsamereleri seyir için dahi getirmediğini söylemek suretile cevap verilmektedir. Böyle olunca bu arkadaşın Halkevi reisliğini kifayyetle yapmasına imkân var mıdır? Galip Demirer’i Halkevi davasının samimi bir takipçisi olarak telakki etmeye imkân olmadığını kaydetmek vicdan borcudur [*sic*].¹²⁰⁰

Ayrıca müfettiş, hem Parti ve Belediye Başkanı’nın hem de Halkevi Başkanı’nın, nüfuzlarını korumak ve yerel yönetim işlerini etkilemek için –diğer bir deyişle, *lokal politika cereyanları* nedeniyle– bu görevlerde bulunduğunu belirtmişti. Bu durum ise Halkevi Başkanı Galip Demirer’in *denge arayışı* ile uyumlu görünüyordu:

¹¹⁹⁹ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 36.

¹²⁰⁰ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 36.

Bütün iddiaları bir tarafa bıraksak dahi öteden beri şahsî nüfuz ve tesiri, hükümet işlerine müdahale manzarası gösterecek maddede bulunan Belediye ve Parti Reisi Tiryakioğlu'nun Parti reisliğinin[d]e[n], yine aynı vaziyette olan Galip Demirer'in de Halkevi reislerinden, sırası gelince çekilmeleri temin edilmelidir [*sic*].¹²⁰¹

Nüfuzunu artırmak için Galip Demirer hem Afyon halkına hem de Partililere yaranmaya çalışmış; fakat sonuçta iki taraf da onun samimi olmadığını anlamıştı. Bu yüzden ne Galip Demirer nüfuzunu ve makamını koruyabilmiş; ne de Halkevi, şehirdeki *muhafazakârlığı ve geriliği* ortadan kaldıracabilmişti. Bu işten kendince kârlı çıkan ise, bildiği gibi yaşamaya devam etmeyi başaran Afyon halkı olmuştu.

3.3.3. Ağalık ve Beylik Zihniyeti

3.3.3.1. Eski Aktörlerin Burdur'daki İzleri

17 Aralık 1940 tarihli raporunda, CHP Denizli Bölgesi Müfettişi ve Yozgat Mebusu Ziya Arkant, Burdur Halkevi'nin maddî bir sorunu olmadığını söylüyordu. “500 kişilik bir salonu ve kütüphanesi” olan bina, “Burdur'un yegâne en iyi binası”ydı.¹²⁰² “Dil, edebiyat; güzel sanatlar; temsil; spor; köycülük; sosyal yardım; kütüphane şubelerinden müteşekkil Halkevi muhitin takat ve ihtiyacına uygun”du. “Halkevi'nin muhit üzerinde yaptığı tesir ve bıraktığı intiba iyi”ydi. “Halkın rağbeti de mevcut”tu.¹²⁰³ Ne var ki ilk bakışta faal görünen bu Ev'in çalışmalarını aksatan üç sorun vardı. Bunlardan biri, dedikoduuydu. “Burdur'un gündelik dedikoduları, itişme ve çekişmeleri az çok buraya da [yani Halkevi'ne de] tesirini yapmaktan uzak kalmamakta”ydı. “Herhangi bir toplantı ve konferansa bütün âmir ve memurlar bilaistisna gelmekte ve Halkevi'nin bu feyizli mesaisinin daha verimli olmasını arzu etmekte ise de zaman zaman bu yüzden ataletler de müşahede edilmekte”ydi. Halkevi İdare Heyeti de “iç dedikoduların tesiriyle faal vaziyette değil”di.¹²⁰⁴ Çalışmaları aksatan bir diğer sorun, Halkevi başkanının hastalığıydı. “Halkevi reisinin eylülünden beri mezuniyet [izin] ve hastalık dolayısıyla işine bakamaması ve vekil tarafından idaresi, son üç dört ay zarfında Halkevi'ni daha verimsiz bırakmış”tı. Bir diğer sorun, “[m]uallim arkadaşlarda gayretli ve faal bir mesaiden ziyade umumî bir çekingenlik” halinin görülmesiydi.¹²⁰⁵ Ama bu üç sorunu, aslında tek bir temel

¹²⁰¹ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 41.

¹²⁰² BCA 490-1-0-0/995-846-2, 17.

¹²⁰³ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 17.

¹²⁰⁴ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 17.

¹²⁰⁵ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 17.

sorunun tezahürleri olarak değerlendirmek de mümkündü. “Burdur, gördüğüm ve tanıdığım vilayetlerden başka bir hususiyet ve mahiyet arz eden bir yerdir,” diyordu müfettiş. Çünkü “[a]sırlardan beri bu vilayette hâkim olan beylik ve ağalık otoritesi, bu memleketin umumî ahlakı üzerinde derin bir tesir ve iz bırakmış”tı. “Bunun aktörleri sahneden çekilmiş; fakat izleri ve tesirleri hâlâ zail olmamış”tı. “Bu iki zümre, memleket işlerini kendi aralarında taksim ederek halka daima yukarıdan bakmış ve halk tabakasına hiçbir ehemmiyet ve kıymet vermemiş”ti.¹²⁰⁶

Müfettişin söylediklerinden, ağalık ve beylik devrinin geçmişte kaldığı; ama halkın hâlâ eski devrin zihniyetiyle yaşadığı anlaşılıyor. Gündelik hayatı dönüştürmek için kanunlar çıkarılıp reformlar yapılsa da bu kanun ve reformların, gündelik hayatı hemen dönüştürmediği tahmin edilebilir. Yasaklanmasının üzerinden yıllar geçtiği halde birçok yerde kadınların hâlâ peçe takıp çarşaf giymesi de bu durumun bir örneğidir. Dolayısıyla, toplumsal ve ekonomik koşullar değişmedikçe, kanun ve reformların pratikte pek bir geçerliliğinin olmayacağı söylenebilir. Burdur’da yaşananlar bu olguyla ilgiliydi; ancak müfettişin iddiasının aksine, zihniyetin yanında aktörlerin de şehirdeki egemenliğini hâlâ koruduğundan şüphelenmek mümkün görünüyor. Geçmişte ağaların ve beylerin, “memleket işlerini kendi aralarında taksim ederek” kimseye söz hakkı vermediğini söylüyordu müfettiş. Halkevi’nin durumu ise bu aktörlerin hâlâ var olduğunu gösterir gibiydi. Dedikodular yüzünden Halkevi İdare Heyeti çalışmıyor, öğretmenler Ev’le ilgilenmeye çekiniyordu. Halkevi başkanının aylardır süren hastalığı da pekâlâ dedikodulardan kurtulmak için kullanılan bir mazeret olabilirdi. “Memleket işleri,” derken müfettişin kastettiği, Parti işleri olmalıydı; çünkü valiler ve diğer memurlar Ankara’dan atanırken Parti kadroları, yerlilerden oluşuyordu. Parti’nin bir organı olan Halkevi de dolayısıyla yerlilerden oluşacaktı. Fakat Parti ve Halkevi kadrolarını oluşturan bu kişiler, ekonomik nüfuzu olan kişilerin, yani eşrafın, diğer bir deyişle ağa ve beylerin baskıları sonucunda etkisiz kalmış olabilirdi. Bir sonraki aşama, eşrafın bu kadroları güvendiği kişilerle doldurarak ekonomik nüfuzlarına bir de siyasî nüfuz eklemesi olabilirdi. Böylece eşraf, yerel hükümetin bazı icraatlarını engelleyebilir, yani işine gelmeyen reformları engelleyebilir veya işlevsiz hale getirebilirdi. Bu diyalektik bir süreçti. İnkılâp bir amaca ulaşmak için başlatılmış, ağalar ve beyler bu amaçla çelişen

¹²⁰⁶ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 17.

kendi amaçlarına ulaşmak için inkılâp aygıtlarına –Parti ve Halkevi’ne– dâhil olmuş, inkılâp resmî olarak sürse de pratik, idealden kopmuştu.

Müfettişin raporunu okuyan Genel Sekreter Fikri Tüzer, Burdur Halkevi Başkanlığına gönderdiği yazıda ne şehirdeki dedikodulardan ne de “beylik ve ağalık” devrinin izlerinden bahsetmiş; sadece *münevverlerin* Ev’le ilgilenmesinin sağlanmasını ve kütüphanenin düzenlenmesini *beklediğini* belirtmekle yetinmişti:

Evinizin inkişafı ve faaliyetlerinin daha verimli bir hale gelebilmesi için birçok şerait ve imkânların müsaadesine rağmen intellektüel zümrenin çekingen davrandığı anlaşılmaktadır [*sic*]. Bu elemanları teşvik ve davet ederek Ev’e karşı daha candan alakalanmalarının temini,

... Kütüphanenizde mevcut kitapların rehberine göre tanzimi,
Bu hususların temini ile daha verimli çalışmalarınızı bekler, gözlerinizden öperim.¹²⁰⁷

Genel Sekreter, belki Parti’nin muktedir olmadığını kabullenmek istemediği için eski devrin Burdur’da hâlâ devam ettiğini görmezden geliyor, belki de samimiyetle bunun mümkün olmadığını düşünüyordu. Ancak Konya’nın Ermenek kazasında yaşananlar, eski devrin aktörlerinin hâlâ hayatta olabileceği gibi Parti ve Halkevi’ni de pekâlâ ele geçirebileceklerini gösteriyordu.

3.3.3.2. Ermenek: Bir Ağanın Hâkimiyetindeki Parti Teşkilâtı

CHP Konya Bölgesi Müfettişi ve Kırklareli Mebusu Şevket Ödül’ün 1 Ocak 1941 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla Ermenek Halkevi hakkında söylenebilecek tek olumlu şey, binasının yeterli olmasıydı: “Kira ile oturdukları bina toplantıya ve çalışmağa müsait ve şimdilik kâfidir.”¹²⁰⁸ Buna karşılık elemanlar ilgisiz, bütçe ise yetersizdi. Hatta binanın kirası bile verilemiyordu:

İdare heyetinin Halkevi ile alakası iyidir. Hükümet âmir ve memurları alakalanıyorlarsa da faydalı olamıyorlar.

Halkevi’ne gelir teminine çalışmamışlardır. Halkevi’nin aylardan beri kirası verilememiştir. Belediye bütçesine 100 lira gibi az para koymuşlardır. Vilayet bütçesinden 250 lira yardım edilmiştir.

¹²⁰⁷ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 15.

¹²⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70.

İdare heyeti azaları muntazam çalışmıyorlar ve kendilerinde ümit ehliyeti göstermiyorlar.

Mevcut ciddi çalışmaları görülmediği için halkın rağbeti derecesi kestirilememiştir.¹²⁰⁹

Parti faaliyetinin de aynı durumda olduğu, yani bir faaliyet olmadığı anlaşılıyordu. Bunun başlıca iki nedeni, elemanların ilgisizliği ve parasızlık ise bir diğer neden de Ermenek'e, iklim koşullarından ve ulaşım imkânlarının elverişsizliğinden dolayı, yılın sekiz ayı boyunca ulaşılamamasıydı. Kaza bu nedenlerle dışarıya kapalı kaldığı için toplumsal ilişkiler ve gündelik hayat da Parti ve Halkevi'nin istediği şekilde dönüşmemiştir:

Ermenek'te Parti ve Halkevi mesaisi hızlanamamıştır. Merkezlere pek uzak ve senenin ancak dört ayında gidip gelmek mümkün olan bu kaza halkı çok zeki ve çok da fakirdir. Hele köylüler birkaç ağanın hizmetkârı gibidirler. Bu ağalardan birisi de parti Rıfat Çetin (Hacı Mehmet) tir [*sic*]. Rıfat Çetin'in öteki ağalardan bir farkı ve iyi tarafı, köylüyü daha az faiz alarak ve tahakkümünü hissettirmeyerek hoş kullanmasıdır. Tabiatın bütün güzelliklerini cem etmiş [toplamış] olan Ermenek yol ile bir yere bağlanıncaya kadar, bilhassa köylü, bu ağaların tahakküm ve iktisadi esaretinden kurtulamayacaktır.¹²¹⁰

Orijinal ifadenin bozukluğundan dolayı Ermenek ağalarından Rıfat Çetin'in Parti'yle olan ilişkisi tam olarak anlaşılamiyor; ama Parti başkanı, en azından Parti üyesi olduğunu tahmin edebiliriz. Bu durum da CHP'nin taşra teşkilatının kimler tarafından ve nasıl oluşturulduğu hakkında bir fikir vermektedir: Eşraf, çatışma yaşamak istemediği veya çıkarlarının zarar görmesini istemediği için siyasî iktidarı desteklemiş, hatta Parti'de görev almış; ama merkezin istekleriyle kendi çıkarları arasında bir denge kurmayı da ihmal etmemiştir. Ermenek'te Parti teşkilatı vardır ve başkanı, *oranın insanıdır*. Dolayısıyla muhiti tanıyan Parti teşkilatının, merkezin emirlerini başarılı bir şekilde uygulayacağı düşünülebilir. Ama eşrafın pekâlâ Parti teşkilatını ele geçirip merkezi *idare etmesi* de bir o kadar mümkündür. Nitekim Ermenek'te de bu durumun yaşandığı anlaşılıyor.

Müfettişin bahsettiği toplumsal ve ekonomik yapı Ermenek'e özgü değildi. İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* (1934) adlı çalışmasından anlaşıldığına göre Türkiye'nin birçok köyünde henüz *emtia ekonomisi* gelişmemiştir ve bir nevi feodalizm

¹²⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70.

¹²¹⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70; Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 21, 24.

hüküm sürmekteydi.¹²¹¹ Dolayısıyla buralardaki Parti, belediye ve Halkevi başkanlarının da Rıfat Çetin'den çok farklı olmayacağı tahmin edilebilir. Bu durumun muhtemelen farkında olan Genel Sekreter'e göre ise görev *münevverlere* düşüyordu:

Bölge Müfettişinizin Halkevinize ait raporunu tetkik ettim. Halkevinizin uzun zamandan beri sürüp gelen durgunluğunun hâlâ önüne geçilememiş olmasını teessüfle karşılarım.

Muhitinizde, münevver ve Parti ve Halkevi gayelerini kavramış arkadaşlar yok değildir. Buna rağmen Halkevi'nin bu derece ihmal edilmiş olmasının sebepleri ne olabilir? Elinizdeki paranın az olduğunu biliyorum. Fakat, evvela para azlığı, çalışmamak için kâfi bir sebep değildir. Saniyen, Halkevi'nin gelirini artırma imkânlarını gerek muhitinizden gerek muhitinizin dışından aramak icap ederdi.

İdare heyeti arkadaşlarının büyük gayemizi daima göz önünde bulundurarak çalışmaları lazımdır. Bilhassa 'Ağalık' zihniyeti ile faizcilikle mücadele hususunda Halkevi'ne düşen vazifeler mühimdir.

Halkevinizin daha feyizli bir çalışma devresine girmesini temenni ederim.¹²¹²

Genel Sekreter'in 17 Mayıs 1941'de yazdığı bu ifadelerin muhatabı Ermenek Halkevi'nin o zamanki başkanı olan, "Kızılay Cemiyeti Ermenek Şubesi Reisi, Tüccardan Tahsin Yıldız"dı.¹²¹³ Fakat bu mektup Ermenek'e ulaştığı esnada Tahsin Yıldız askerlik görevini yapıyordu, terhis olduktan sonra ise mektubu görüp şaşırılmıştı; çünkü Yıldız'ın 23 Şubat 1942'de yazdığı cevaba göre ne teftiş raporunda söylenenler gerçeği yansıtıyordu ne de Genel Sekreter'in şikâyetleri:

İhtiyat askerliğimi ikmal ederek memleketime geldim. Çok bağlı olduğum ve mukaddes vazifeme reisliğinden ayrılarak gittiğim Halkevi'ne uğradım. Faaliyetlere ve gelen emirlere göz gezdirirken dosyada 17/5/941 tarih ve 5/35152 sayılı emirlerinizi okudum. Müfettişlik raporuna istinaden yazılan bu emir, tarihine nazaran zamanıma ait olduğu için hayret ettim.

Ev açılalıdan askere gidiş tarihi olan 15/Mart/941 tarihine kadar muhitimize göre Ev'in yapabileceği en fazla çalışmadan daha fazlasını yapmış olduğum için Evimizin nezdinizde isabetsiz olarak uğradığı bu tenkidi açık ve sarih hakikatlere dayanarak kabul edemeyeceğim.¹²¹⁴

Üstelik açıldığı günden beri Ermenek Halkevi'nin başkanı olan Tahsin Yıldız o güne kadar merkez tarafından eleştirilmek bir yana, hem Halkevi'ndeki hem de hayır kurumlarındaki çalışmalarından dolayı daima takdir görmüştü:

¹²¹¹ Tökin, *a.g.e.*, 180, 183–184.

¹²¹² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 59.

¹²¹³ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 43.

¹²¹⁴ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 42.

Küçüklüğümden beri memleketime faydalı bir uzuv olmağa çalışarak birçok hayır cemiyetlerinde fahrî olarak vazife aldım, takdirle karşılandım. 930'dan beri de partimin muhtelif kademe idare heyeti ve reisliğinde ve nihayet Ermenek Halkevi tesis tarihi olan 19/Şubat/939'da Halkevi reisliğine seçildim. Çok sevdiğim ve küçüklüğümden beri içinde yoğrulduğum partimin bu kültür kolunu muhitimize faydalı kılmağa çalışarak halka, Halkevi'nin ne demek olduğunu bütün kolların müsmir [verimli] çalışmalarıyla anlatmış ve Evimizi diğer kaza Halkevlerinden daha yukarı bir seviyeye ulaştırabildiğimiz kanaatinde idim. Bu hakikat halkça da malum olduğu gibi zaman zaman resmî makamlardan yazı ile takdirler aldım, dosyada mahfuzdur. Bu meyanda Parti Kaza İdare Heyeti'nden aldığım bir yazı suretini leffen [ilişik olarak] sunuyorum.¹²¹⁵

İlişikte gönderdiği 22 Kasım 1940 tarihli belgeden, Tahsin Yıldız'ın gerçekten de Parti'nin takdirini kazandığı anlaşılıyor:

Kazamızda Halkevi'nin ihdası tarihi olan 19/Şubat/939 tarihinden beri fasılasız olarak Halkevi Reisliğinde çalışan ve daha evvelce de Partimiz Kaza İdare Heyeti azalarından olan Tahsin Yıldız'ın Parti ve Halkevi işlerinde göstermiş olduğu büyük hizmet ve gayretlerinden dolayı Partimiz, mumaileyhe karşı daima minnet ve şükran hisleriyle meşbu [dolu] bulunmaktadır.

Cemiyet ve amme hizmetlerini zatî işlerine tercih etmek suretile menfaat-i şahsiye düşünmeksizin kendisini geceli gündüzlü amme hizmetlerine vakfeden bu Partili arkadaşın bu sahadaki feragat ve vatanperverliği birçok vatandaşlara numune-i imtisal olabilecek orijinal bir mahiyet arz etmektedir.

Tahsin Yıldız'ın devamlı ve müsmir mesaisini tedkika tabi tutan Parti İdare Heyetimiz [sic], mumaileyhi mesbuk [önceki] hizmetlerinden dolayı tebrik ve takdire karar vermiş ve takdirimizi ifade eder işbu kararın bir suretinin mumaileyhe tevdiini [verilmesini] tensip eylemiştir [uygun görmüştür]."¹²¹⁶

Dolayısıyla Tahsin Yıldız, olumsuz bir şekilde eleştirilmesinin nedenini anlayamadığını belirtiyor; faaliyetlerin, kendi başkanlığı dönemindeki gibi devam etmesini temenni ediyordu:

Sekiz ay evvel bu tenkit emirleriniz gelince vekil arkadaşım çalışanların mükafatıdır diye teessürle karşılamış ve kendi hevesini de altüst ettiğini söylemiştir.

Emirlerinizde öteden beri sürüp gelen durgunluğun önüne geçilmesi ve bir faaliyet devresine girilmesi emir buyruluyor. Ermenek Halkevi'nin zamanıma ait devresi bir faaliyet devresi olduğu için o devre gibi devamını temenni edersem memleketim namına iyilik yapmış olurum. Halkevi'nin, Parti gayelerini kavramış arkadaşlara tevdi edilmesi [bırakılması] emir buyruluyor. Üç ay evvelki seçim

¹²¹⁵ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 42.

¹²¹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 44.

münasebetiyle yeni bir arkadaş seçilmiştir. Ev'in daha faal bir devreye girmesini candan temenni ederim.¹²¹⁷

Bununla birlikte Yıldız, başkanlığı esnasında Ev faaliyetlerinin yetersiz olduğunu kabul etmediği gibi Ermenek'te ağalık zihniyetinin devam ettiğini de kabul etmemiştir. Yıldız'a göre gerek ağalık zihniyeti gerek Halkevi mesaisi hakkındaki iddialar, müfettişin muhit hakkında yeterince bilgi edinmemiş olmasından kaynaklanıyordu. Bu noktada Yıldız; Parti ve Halkevi'nde maddî kaygılarla görev almadığını belirtme ihtiyacı hissetmiş, Halkevi mesaisi kendisinden dolayı aksamışsa, bunun belgelerle kanıtlanmasını istemiştir:

Çalışmalarda bilhassa ağalık zihniyeti ve faizcilikle mücadele yapılması emir buyruluyor. Ağalık zihniyeti ve faizcilik son zamanlarda memleketimizde görülüyor. Mücadele edecek bir şey yoktur. Evimizin durgunluğuna ait raporu sunan Sayın Müfettişimizin, Evimiz faaliyeti hakkında hakiki bir bilgisi olmadığı kanaatindeyim.

Rapor muhteviyatıyla nezdinizde isabetsiz olarak fena bir numara alan Evimiz dolayısıyla zamanıma ait olduğu için bendeniz teessürümü gizleyemediğimden affınızı dilerim.

Ticaretle meşgulüm. Partinin manevî müzaheretinden başka maddî yardımına ihtiyacım yoktur. Partime sonsuz bağlılığım ve yaşımın müsaitliğiyle usanmak bilmeyen çalışmalarım karşısında aldığım makus takdirname beni inkisar-ı hayale uğratmıştır.

Şu hakikati de gizleyemem ki henüz askerliğimden döndüğüm günden beri Parti, resmî makamlar ve halk; Halkevi'ndeki vazifeme tekrar geçmekliğimi ısrarla istediler. Bu hal karşısında artık daha faal bir arkadaş[ın] idare etmesi için vazife alamazdım.

Sayın Müfettişimizin herhalde bir yanlışlık ile raporu sunduğunu tahmin ediyorum. Halkevi açılış tarihi olan 19/Şubat/939'dan 15/Mart/941'e kadar, yani zamanıma ait hangi sene yahut hangi ay zarfında durgunluk görülmüştür? Gününe kadar mevcut kayıtlar ve esaslar dâhilinde hesap vermeye hazırım. Merkezde bulunan Evimiz dosyası da bu hakikati tebarüz ettirecektir [ortaya çıkaracaktır].

Lütfen etraflıca tahkik ve tetkik buyurarak muvafık bulduğunuz takdirde bu lekenin kaldırılmasına müsaade buyrulmasını derin saygılarımla yüksek vicdanınıza arz ederim.¹²¹⁸

Bu aşamada müfettiş ile Genel Sekreter kadar Tahsin Yıldız da haklı görünüyor. Ermenek'te ağalık zihniyeti pek görülüyorsa müfettiş, verdiği örnekleri nereden bulmuştu? Ağalık zihniyeti devam ediyorsa ve Halkevi iyi çalışmıyorsa Parti, Tahsin Yıldız'a niçin şükran duymuştu? *Yoksa Tahsin Yıldız ve Parti Kaza İdare Heyeti de bu ağalık düzenin birer parçası mıydı?* Parti Kaza İdare Heyeti'nin Tahsin Yıldız'a verdiği

¹²¹⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 42.

¹²¹⁸ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 42-43.

takdirname daha iyi incelendiğinde durumun böyle olabileceği anlaşılıyor; zira söz konusu belge, *Parti Kaza İdare Heyeti Başkanı Rıfat Çetin* tarafından imzalanmıştı.¹²¹⁹ Rıfat Çetin ise Müfettiş Şevket Ödül'ün raporunda bahsettiği ve ifadesindeki bozukluktan dolayı Parti'yle olan ilişkisi tam olarak anlaşılamayan, Hacı Mehmet olarak da bilinen bir *ağaydı*. Yine müfettişin dediğine göre: "Rıfat Çetin'in öteki ağalardan bir farkı ve iyi tarafı, köylüyü daha az faiz alarak ve tahakkümünü hissettirmeyerek hoş kullanması"ydı.¹²²⁰ Dolayısıyla *yerel Parti teşkilatı ve bazı resmî makamların*, terhis olduktan sonra Tahsin Yıldız'ın tekrar Halkevi başkanı olmasını istemesinin nedeni de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Rıfat Çetin'in, diğer ağalara göre köylülere daha az faizle borç vermesinin nedeni ise hem köylüleri diğer ağalar yerine kendisine borçlandırmak hem de Ankara'nın dikkatini çekmemek olmalıydı. Ancak belgelerde anlatılan *hikâye* burada bittiği için Ermenek'teki Parti ve Halkevi kadrosunun sonraki durumunu öğrenemiyoruz.

Sonuçta ise evet, ağalık zihniyeti ve faizcilikle mücadelede Halkevi'ne, dolayısıyla da *münevverlere* mühim vazifeler düşüyordu. Genel Sekreter de *idealist* elemanların, az bütçeyle bile, bir ölçüye kadar Halkevi'ni faal tutabileceğini belirtmiş; diğer bir deyişle buranın *münevverlerinin*, görevini yerine getirmediğini vurgulamıştı. Ama burada, akla bazı sorular gelmektedir: (1) Yılın sekiz ayı boyunca ulaşıma kapalı olan bir yerdeki ağalar, Halkevi'nin bağlı olduğu Parti'nin üyesi veya yerel başkanları iseler bunlara karşı nasıl bir mücadele yürütülebilir? (2) Parti içindeki ağalar tasfiye edilmedikçe, Ermenek ulusal pazara bağlanmadıkça, burada Ziraat Bankası'nın bir şubesi açılmadıkça köylüler faizcilikten nasıl kurtulacaktır? (3) Bunlar yapılmadan girişilen mücadele; ağalık zihniyetinin ne kadar kötü olduğu hakkında, Halkevi'nde konferans vermektense ibaret kalmayacak mıdır? Kaldı ki ağalık zihniyeti ve faizcilikle *gerçekten* mücadele edilse bile Parti'den çıkarılan ağalar, *lokal politika cereyanlarına* kapılıp Halkevi'ni, belediyeyi veya yine Parti'yi ele geçirmeye çalışabilirler; en azından faaliyetleri sabote edebilirler. Dolayısıyla Genel Sekreter'in de bu soruları kendine sorup cevaplardan memnun kalmadığı için, Ev'in daha iyi çalışmasını *temenni etmekle* yetindiği düşünülebilir.

¹²¹⁹ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 44.

¹²²⁰ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 70.

3.3.3.3. Urfa’da Ağalık ve Beylik: Kürtler ve Araplar

Ağalık devrinin sadece zihniyetinin değil; aktörlerinin de hâlâ hüküm sürdüğü bir başka şehir, Urfa’ydı. Fakat bu sorun Urfa’da, ekonomik ve *kültürel* sorunlarla iç içe geçmişti. Çünkü şehirde, Türklerin yanında Araplar ve Kürtler de yaşıyordu. 1943 tarihli bir raporunda, CHP Diyarbakır Bölgesi Müfettişi ve Hakkâri Mebusu Ali Reşat Göksu durumu açıkça tasvir etmişti:

Türklük idealini ve millî kanı gayb etmemiş, yurdumuz için yüreği çarpan, bilerek, severek, anlayarak, inanarak, cumhuriyet hükümetimize, Partimize ve Türk vatanına bağlı vatandaşların bulunması esasından Urfa vilayet merkezi; şark ve şark-ı cenubî vilayetlerimizin incisi olabilir. Urfa’da Türk olanın Türklüğü çok kuvvetlidir. Anlayış ve imanını da aynı esastan mütalaa etmek mümkündür. Bu ifadem ile Urfa vilayet merkezi halkının topyekûn Türk olduğunu kastetmiyorum. Fakat galebe ve hâkimiyet, iktisadî ve fikrî üstünlük tamamen Türkler elindedir. [...] Urfa vilayet merkezine bağlı tamamen Türk, karışksız olarak millî akidelerine ve anelerine tamamen bağlı kalmış iki büyük Türkmen köyünü de suret-i hususiyede giderek gördüm. Urfa vilayet merkezinde millî ruhuma ve millî anlayışıma çok munis ve sıcak vatandaşların arasında vazifelerimin ifası için hakiki inşirahlar duyarak sevinçle meşgul oldum. Birecik kazası Urfa kadar bana iyi ve güvenilir ümitler vermiştir. İş ve meşgalesi tüccar, çiftçi, sanatkâr ve irat sahibi bütün Urfa’yı Türk olarak hamiyetli, vefakâr, anlayışlı olarak tarif ve tavsif edersem hata etmemiş olacağıma kaniim.¹²²¹

Kültürel ve ekonomik hâkimiyet, şehir merkezinde Türklerin elinde olsa da çoğu kazada durum farklıydı:

Urfa vilayetinin Viranşehir’den maada Birecik, Sürîç [Suruç], Harran, Hilvan, Siverek, Akçakale kaza ve nahiyelerini ve hatta bir kısım köylerini tamamen gezdim ve gördüm. Bunların içerisinde Birecik kazası tamamen karışksız Türk’tür. Siverek, Türklüğün elinden kaçmış bir Türk aşiret camiasıdır. Hilvan, Harran, Sürîç ve Akçakale’de Türk’ün ve Türklüğün izlerine külliye rastlayamadım.¹²²²

Parti teşkilatı ve Halkevlerinin, ulus-devlet politikaları gereği, öncelikle *Türklüğün elinden kaçmış* veya *Türklüğün izlerine külliye rastlanmayan* yerlerde kurulmak isteneceği düşünülebilirdi. Nitekim müfettiş de bu fikirde gibi görünüyordu: “Şark vilayetlerimizin hepsinde olduğu gibi hassa hudut vilayetlerimizde çok derin ve sıkı meşgul olmak, Partimizin –benim görüş ve kanaatımca– ön safta gelen vazifelerinden

¹²²¹ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 6.

¹²²² BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 6.

addedilmeğe sezadır.”¹²²³ Ancak müfettiş bunları söylerken, Parti teşkilatının öncelikle, *galebe ve hâkimiyetin* Türklerin elinde olduğu yerlerde kurulması gerektiğini –hatta o an itibarıyla teşkilatın sadece buralarda kurulabileceğini– kastediyordu:

Bölgeme dâhil dört vilayet içinde Parti teşkilatını derhal kurup pürüzsüzce çalıştırabilmenin yalnız Urfa vilayet merkezi ile Birecik kaza merkezinde mümkün olduğunu tasavvur ediyorum. Urfa ve Birecik’te Türk olan halkın hükümetle münasebatı korkuya müstenit değil; bilerek, severek, anlayarak hükümeti ve yurdu benimsemeğe matuftur. Urfa şehrinin içinde, mahallâtında [mahallelerinde], çarşı ve pazarlarında kendiliğinden Türkçe konuşan insanlara daima rast gelinmektedir. Urfa şehri imara çok müsait ve müsteit gördüğüm gibi Urfa’nın Türk münevverleri dahi bu yolda bir hareketi, kuvvetli müzaheretleri ile destekleyici görünmektedir.¹²²⁴

Bu ifadelerden ilk olarak anlaşılan, Urfa’da henüz Parti teşkilatının olmadığıdır. Tabii, Halkevleri de Parti teşkilatının parçasıydı; ama anlaşılan o ki binası yeterli olmasa da şehirde bir Halkevi vardı: “... bu şehri tatmin edebilecek kâfi vüs’at[te] ve teşkilatlı bir Halkevi binası halen yok ise de rehberliğimizle yeniden yapılacak bir binanın daha fazla maddî ağırlıklarını yüklenmeğe Urfalılar pek çok isteklidirler.”¹²²⁵ Parti teşkilatının öncelikle Türklerin *galebe ve hâkimiyetinde* olan kazalarda açılmak istenmesinin nedeni, bu teşkilatların kadrosunun Türklerden oluşturulmak istenmesi olabilirdi. Zira müfettişin dediği gibi bazı kazalarda *Türk’ün ve Türklüğün izlerine külliye rastlanmamaktaydı*. Dolayısıyla buralardaki Parti teşkilatlarının kadrolarında da Türklere rastlanmayacaktı. Gerçi yeni oluşturulan teşkilatlar için bazı Partililer, Ankara’dan buraya atanabilirdi; ama teşkilatta yerli halka da yer vermek gerekecekti. Bu durum da etnik gruplar arasındaki ekonomik mücadelelerin, Parti ve Halkevi kadrolarına yansımaya neden olabilirdi. Müfettişin, şehirde “iyi bir iskân siyaseti” takip edilmesinin gerektiğini ima etmesi de bununla ilgili olmalıydı:

Meşgaleleri geniş mikyasta ziraat ve bağıcılık olan mümbit topraklı Urfa, Türkiye vatanının istikbali için çok zengin istidatlar göstermektedir. Milyonlarca dönümü geçen boş ve sahihsiz topraklar, iyi bir iskân siyaseti takibi ile milyonları barındırmağa kâfi bir cennet olabilecek [...] durumdadır. [...] Urfa Ovası’nın hesapsız genişlikleri içerisinde yer yer su membaları vardır. Ve fakat bu membalar inzibatlı ve verimli bir surette kullanılmaz. Ağaç yetiştirilmemiştir. Fakat yetiştirmek mümkündür. Cenuba çok yakın, Resulayn’a civar, bizim hududumuz içinde bir kayalıktan çıkan Hapur suyu, yüz binlerce araziye sulayarak bu havalide

¹²²³ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 9.

¹²²⁴ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 7.

¹²²⁵ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 7.

geniş portakal, limon, hurma ve muz bahçeleri yetiştirmesine fevkalade müsait altın bir dere gibi bize hiç hiçbir faide vermeden bizden çıkıp mütemadiyen Suriye arazisine akmaktadır. Otomobille yüzlerce kilometre kat edilen Urfa ovalarında insan ve hayvandan ziyade hudutsuz, boş arazilerde ceylan sürüleri görülür.¹²²⁶

Diğer bir deyişle, Parti teşkilatı kurmadan önce bölgenin ekonomik ihtiyaçları giderilmeli, bunun için de şehrin doğal kaynaklarına göre imar ve iskân politikaları uygulanmalıydı. Parti ve Halkevleri ancak bundan sonra işlevsel olabilirdi. İptidaî koşulların sadece Halkevleri tarafından düzeltilmesi beklenemezdi. Çünkü bir Halkevi'nin yaşayabilmesi ve işe yarayabilmesi için, kurulduğu yerin ekonomik altyapısının hiç değilse asgarî seviyede, günün koşullarına uygun hale getirilmesi gerekiyordu. Oysaki “Urfa'nın hububat ziraat sistemi, beş yüz sene evvelki iptidailik halinde”ydi.¹²²⁷ Üstelik sorunlar sadece ekonomik değil; *kültürel*di de:

... bilfiil toprak ve ziraatla iştilal eden yalnız ve yalnız Araplar ve Kürtlerdir. Urfa Ovası'nda sakin binlerce Arap'ın mülkiyetinde ne bir arazi parçası ne de başlarını sokacak bir meskenleri bulunmaktadır. Bununla beraber şeklen ve hâricen yalınayak ve çıplak görünen Arap zengindir, varlıklıdır. Hem de varlığı, Arap'ın para olarak inandığı yalnız altındır. Askere istersin, gelmez, kaçır; daha biraz sıkıştırırsın, hududu geçer, firar eder. Parası ile toprak ve mülk alıp yurda bağlanmaz, toprağı bedava versen para sarf edip içine mesken kurmaz. Geniş Urfa ovalarındaki Araplığın vatandaşlıktan anlayışı işte budur. Her Arap köyü, Urfa şehrinde oturan bir ağanın ve beyin mülküdür. Bu ağa ve beyler içerisinde sekiz on köylere malik olanları da vardır. Araplar bu geniş topraklarda, beylerle ortak[çı]lık yaparak geçinirler. Arap tohum düşünmez, tabiatın zulümlerini hiç hesaba katmaz; var olduğu zaman istihsalatının [üretimini] daima nısfını [yarısını] alır, zararın ortağı değildir. Geçinemediği anda hatıralara hürmet etmeği hiç düşünmeden derhal ağasını değiştirir, biri birinden ortakçı kandırıp aşırarak Urfa vilayeti zenginlerinin yegâne kötü âdetleridir.¹²²⁸

Kurulmak istenen modern ekonomiye dâhil olmayıp toplumsal ve ekonomik ilişkilerini geleneksel bir şekilde sürdürdükleri için müfettiş, Arapları eleştiriyordu. Fakat toplumsal ilişkileri bu haldeyken Arapların yaşadığı yerlerde Parti teşkilatı kurmak, istenmeyen

¹²²⁶ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 7-8.

¹²²⁷ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 7.

¹²²⁸ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 7-8. İsmail Hüsrev Tökin'in Urfa hakkında söyledikleri de müfettişin ifadeleriyle örtüşmektedir: “Arazinin ekilebilecek kısımları, hemen umumiyetle beylerin, ağaların, aşiret reislerinin eline geçmiş olduğu için halk ekseriyetle ne bir eve ne de bir parça toprağı maliktir. Ağanın, beyin, aşiret reisinin mezraa denilen arazisinde birer in tarzında yaptırmış olduğu kulübeye maraba namile sığınır. [...] Urfada ve Urfaya komuşu vilâyetlerde ‘köyler heyeti umumiyesile eşraf ve ağniyanın [ağaların] batapu [tapulu] malıdır. Eşraftan en fakirinin üç dört köyü vardır. Otuz kırk köye sahip ve köyün bütün varidatını toplıyan ağniya mevcuttur. Köylü, emeğinin semeresinden ancak yaşamasını pek noksan olarak temin eden bir kısmını alır. Mütebaki kısmı mal sahibi olan eşraf ve ağniyaya aittir [sic].” Tökin, *a.g.e.*, 177.

sonuçlara neden olabilirdi. Çünkü Arapların bağlı olduğu ağalar ve beyler; nüfuzlarından dolayı, Parti idare heyetlerine üye olarak girebilir, Parti veya Halkevi başkanı olabilirdi. Çıkarları çatışan ağa ve beylerden dolayı da sözgelimi Parti ile Halkevi veya Parti ile Belediye arasında anlaşmazlıklar çıkabilir, bunun sonucunda da bu teşkilatlar gerektiği gibi çalışamayabilirdi. Dolayısıyla müfettiş; *halk terbiyesinin*, Halkevlerinden önce okullar aracılığıyla verilmesini savunuyordu:

Urfa'nın şehir merkezinde ve kazalarının ve köylerinin heyet-i umumiyesinde mevcut mekteplerin muallimlerini çok sıkı bir itina ile garp vilayetlerimizden, Türk çocuklarından seçmenin bir zaruret olduğuna suret-i katiyede kanaat getirmiş haldeyim. Urfa'yı cenuptan çevrelemiş Arap ve Kürt'le şimalden çevrelemiş unvanlarla köylere bölünmüş ve fakat tamamen Kürtçe konuşan yüzlerce köyü zapt edebilmek ve millî camiamızın içinde güvenilir bir kuvvet unsuru olarak tutabilmemiz için Urfa vilayetinin ve diğer müfettişliğime dâhil üç vilayette yatılı ilk mektepler açmanın mutlak bir ihtiyaç olduğu benim anlayışında silinmez yer etmiştir.¹²²⁹

Ancak müfettiş; *halk terbiyesinin*, sadece okullar ve Halkevlerinde dersler ve konferanslar vermekle sağlanamayacağını da farkındaydı. Okul ve Halkevi faaliyetlerinin yanında, devlet görevlilerinin, davranışlarıyla vatandaşlara örnek olmaları, onların güvenlerini kazanmaları gerekiyordu. Ne var ki birçok yerde olduğu gibi Urfa'da da jandarma görevini suiistimal ediyor ve halka kötü davranıyordu.¹²³⁰ Bu durum ise halkın, Parti ve Halkevi de dâhil olmak üzere, devleti ve hükümeti temsil eden bütün kurumlardan soğumasına neden olabilirdi.

3.3.4. Sınır Şehirleri ve Etnik Çeşitlilik

Ağalık ve beylik devrinin zihniyetiyle aktörleri bazı şehirlerde hâlâ hüküm sürmekteydi. Bu kişiler kimi zaman Parti ve Halkevi'ne dâhil olarak, kimi zaman da Parti teşkilâtının olmamasından faydalanarak nüfuzlarını korumayı başarabiliyordu. Birçok yerin yollarla birbirine bağlanmamış olması, coğrafi ve iklimsel koşullarla birleşince bu kişilerin hâkimiyetini yıkmak daha da zorlaşıyordu. Çünkü bu durumda, söz konusu yerleşim yerleri, *dışarıyla* iletişim kuramıyor; bu yüzden de toplumsal ve ekonomik yapı aşağı yukarı sabit kalıyordu. Urfa bu şehirlerden biriydi; ama Parti ve Halkevi'ne daha fazla

¹²²⁹ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 8.

¹²³⁰ BCA 490-1-0-0/1004-875-1, 8.

mesai yükleyen ağalık ve beylik sorunu, burada daha katmanlı hale gelmişti. Bunun nedeni, şehir sakinlerinin büyük bir kısmının Araplar ve Kürtlerden oluşmasıydı. Üstelik şehir Suriye sınırındaydı. Yani Türk kültürü Urfa’da homojen bir şekilde yayılmamış olduğu gibi şehir yabancı kültürel etkilere açıktı. Dolayısıyla bu şehirdeki Halkevlerinin öncelikli görevlerinden biri, Türk dilini ve kültürünü yaymak; şehri yabancı kültürlerin etkisinden *korumaktı*. Tabii ki bu sadece Urfa’daki Halkevleri için değil; komşu ülkelerin sınırlarında yer alan bütün şehirlerdeki Halkevleri için geçerliydi.

3.3.4.1. Gaziantep: “Suriye’nin ve Araplığın Yanında”

Mardin Saylavı Dr. A. Rıza Levent’in 1937 tarihli bir raporuna göre “Gaziantep Halkevi, vilayetin coğrafi vaziyeti icabı olarak Suriye’nin ve Araplığın yanında bulunduğundan”, yetkililer “Ev’i tam bir kültür müessesesi haline getirmeli ve bunun için bütün şubeler takviye edilmeli”ydi.¹²³¹ Ancak CHP Maraş Bölgesi Müfettişi ve Trabzon Mebusu Mitat Aydın’ın 1940 tarihli bir raporundan, Gaziantep Halkevi’nin, *sınır şehrine yakışır* bir Halkevi olmadığı anlaşılıyor. “Gaziantep’te Halkevi ve Parti maatteessüf bir Katolik kilisesinde”ydi. “Kilisenin ibadet mahalli, bezler ve kontrplaklar ile setr olunarak sinema ve müsamere salonu haline ifrağ edilmiş”ti. “Bu salon bütün noksanlarına rağmen Gaziantep’in en modern bir sinema salonu halinde”ydi. “Papaz dairesi de Halkevi ve Parti riyaset içtima salonu ve Halkevi komiteleri için tahsis olunmuş”tu. “Mamafih bu daire, şehre nispetle küçük gelmekte”ydi. Evvelâ “Fransızlar ile daima temasta bulunan bir vilayet merkezi için, saniyen küçüklüğü itibarile ihtiyaçlara cevap veremeyen bu kilise binası[nı] şekil itibarile kiliselikten çıkarmak, kullanış itibarile de taksimatında tadilat yapmak mecburiyeti var”dı.¹²³²

Gaziantep Halkevi’nin binası gibi bütçesi de yetersizdi. “[G]elirin temininde tek bir himaye mevcut olduğu söylenemez”di. “Vilayetlerin zaten sıkıntı içerisinde bulunan bütçelerinden 8–10 bin lira gibi miktar tefrik ettirmek mümkün olamıyor”du. “Tabii paranın az bulunması, çalışmaların daha münkeşif olarak semere vermesini temin edemiyor”du. Ancak çalışmaların semere verememesinin bir nedeni de *münevverlerin* ilgisizliğiydi. “Gaziantep merkezinde Parti İdare Heyeti’nin ve hükümet âmirlerinin

¹²³¹ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 100.

¹²³² BCA 490-1-0-0/997-854-2, 93.

Halkevi ile alakası mevcut ise de diğer memurların o kadar ilişkileri yok”tu. “Her ne kadar komitelerde çalışan memur arkadaşlar mevcut ise de bunlar da esaslı bir yekûn teşkil etmemekte”ydi. “Gaziantep Halkevi idare heyetleri ve azaları için işlerinin ehli oldukları söylenebilir”di. “Fakat bunu söylerken hiçbir zaman gerek merkez gerek mülhakat için fevkalade bir mesai mevcut olduğunu arz etmek kastı bulunmadığını da ilave etmek lazım”dı.¹²³³ Alelade olduğu ve pek semere vermediği anlaşılan mesai ise “içtima” ve konferanslardan ibaretti. Ama bunlara “o kadar rağbet olmuyor”du. “Bunun için Gaziantep Halkevi, şekl-i umumîde yaptığı içtimalarda bir sinema göstermek ve perde arası istediği konferansı yapmak suretile dinleyici kütlesini tezyit etmekte”ydi.¹²³⁴

CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu F. Tiritoglu 9 Temmuz 1942’de¹²³⁵ hâlâ Gaziantep Halkevi’nin kültürel çalışmalarının öneminden bahsediyordu: “Suriye hududundaki bir vilayetimizin merkezi olan Gaziantep gibi büyük bir şehirde açılan Evimizin millî kültür ve terbiye bakımından vazifeleri çok mühimdir.”¹²³⁶ Fakat “Türkçe öğretme kursları açılmamış olduğundan, bu husustaki çalışmanın Gaziantep’teki ehemmiyeti alakalı komiteye hatırlatılmış”tı.¹²³⁷ Yalnız “Gaziantep ve civarında oynanan oyunlar ve söylenen türküler” Ev “tarafından teşvik edilmekte ve verilen müsamerelerde kendi şiveleri ve kendi sazlarla oyunlar oynanmakta ve türküler söylenmekte”ydi.¹²³⁸ Müfettişin Kilis kazası hakkındaki görüşleri de benzerdi:

Suriye hududunda bulunan ve seknesi [sakinleri] içinde Arap dilile konuşanlar olması ve topraklarının bir kısmının millî hudut hâricinde kalmasından halkın Araplarla daimî temas halinde bulunmaları sebebiyle millî kültür ve terbiye bakımından büyük ehemmiyeti olan Kilis’te açılan Evimizin vazifelerini hakkile ifa edebilmesi için çok dikkatli ve devamlı çalışması lazım ve zaruri bulunmuştur [sic].¹²³⁹

Ancak burada da Türkçe kurslarına gereken önem verilmemişti: “Kilis gibi Arap hududunda bulunan yurdumuzda anadilimizin ve kültürümüzün daima hâkim bulunması lazım olduğundan Türkçe öğretme kurslarına layık olduğu ehemmiyetin verilmesi için

¹²³³ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 92.

¹²³⁴ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 92.

¹²³⁵ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 44.

¹²³⁶ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 4.

¹²³⁷ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 7.

¹²³⁸ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 6.

¹²³⁹ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 9.

idare heyetine bu sefer de icap eden tebligat yapılmıştır.”¹²⁴⁰ Öte yandan, vilayet merkezinde olduğu gibi burada da “oynanan oyunlarla söylenen türküler teşvik edilmekte ve verilen müsamerelerde kendi şivelerile türküler söylenmekte ve oyunlar oynanmakta”ydı.¹²⁴¹ “Arap memleketlerine yakın bir yerde olan Nizip” kazasında da Türkçenin “halk arasında yayılması ve kökleşmesi lazım ve zaruri olduğu” halde “Türkçe öğretim kursu açılmamış”tı. Üstelik burada “oynanan oyunlar ve söylenen türkülerin yakın bir alaka ile teşvik olunmadığı” da anlaşılmıştı.¹²⁴²

3.3.4.2. Hatay: Arap Diliyle Konuşan Alevi Türkler

Tiritoğlu'nun 17 Ocak 1941 tarihli raporundan, Suriye sınırındaki bir başka şehir olan Hatay'da da kültür faaliyetlerine gereken önemin verilmediği anlaşılıyor. “Hatay vilayetinin Suriye hududunda bulunması itibarile Arap harsının tesiri altında olması ve uzun müddet ecnebi işgalinde kalması yüzünden de umumî kültür bakımından çok zaif bulunması gibi sebeplerle bu vilayette mevcut” Halkevlerinin diğer Evlere “nazaran daha esaslı bir çalışma programı hazırlayarak daha faydeli ve verimli bir şekilde çalışmalarını zaruri bulunduğu halde vilayet merkezinde bulunan Halkevi de dâhil olmak üzere” şehirdeki hiçbir Halkevi'nin “istenilen derecede çalışmamakta” olduğu görülmüştü. Antakya ve İskenderun Halkevlerinin şube komiteleri, 1940 yılı içinde hiçbir toplantı yapmamış; diğer Evler şubelere bile ayrılmamıştı.¹²⁴³

Sakinlerinin çoğu “Alevi Türkler” olduğu için Harbiye ve Süveydiye nahiyelerindeki Halkodalarının kültürel faaliyetlerine de ayrıca önem atfedildiği görülüyor; ama buralarda da, en azından bu teftişe kadar kültürel bir faaliyet yürütülmediği görülüyor:

Sekenesi hemen Alevi Türklerden ibaret olan bu nahiyemizle Süveydiye nahiyesindeki Halkodaları faaliyetlerinin haiz olduğu büyük ehemmiyetle mütenasip olarak çalışılması için alakadar kaza ve vilayet idare heyeti arkadaşlarının daima nazar-ı dikkatlerini celp etmekte olduğum gibi bu çalışmaların tarafımdan da takip olunacağını burada arz etmeyi yerinde bulurum.¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 11.

¹²⁴¹ BCA 490-1-0-0/997-854-2, 10.

¹²⁴² BCA 490-1-0-0/997-854-2, 43, 44.

¹²⁴³ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 105.

¹²⁴⁴ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 108.

Müfettişin, Harbiye ve Süveydiye'deki duruma dikkat çekmeye çalışmasının nedeni ilk bakışta anlaşılabilir. Evet, buralardaki kültürel faaliyetlere gereken önem verilmemişti; ama durum hemen her yerde böyleydi. Bu iki nahiyeyi, şehrin diğer bölgelerinden farklı kılan unsur, Alevi Türklerdi. Türk oldukları belirtildiği halde, bu kişilerin yaşadığı yerlerde de kültürel faaliyetlere önem verilmesi gerekiyordu. Demek ki onların kültürü farklıydı. Peki, onları farklı, yani yabancı kılan ne olabilirdi? Alevi olmaları mı? Ne de olsa hiçbir müfettiş, gezdiği yerlerde yaşayan *Türklerin* mezhebinden bahsetmiyordu. Cevabı F. Tiritöğlü, 26 Şubat 1943 tarihli raporunda verecekti: “Antakya ve civarında Arap diliyle konuşan mühim miktarda Alevi Türkler olduğu için bunlara öz dilimizi öğretmek ve aralarında millî kültür ve ruhumuzu yaymak ve yerleştirmek zaruri ve lazımdır. Halk dersaneleri ve kurslar şubesinin bu mühim vazifesi tekrar hatırlatılmıştır.”¹²⁴⁵ Alevi Türkleri, diğer Türklerden farklı kılan, mezhepleri değil; konuştukları dildi. Yani Hatay'ın bazı bölgelerinde, *anadili Arapça olan Türkler* yaşıyordu. Bu kişilerin Alevi Arap olma ihtimalinden ise hiç bahsedilmemişti.

3.3.4.3. Mardin ve Siirt: Arapçadan Bozma Bir Lisan ile Konuşan Halk

F. Tiritöğlü'nun tutumu bir istisna teşkil etmiyordu. Çünkü Irak sınırında yer alan intihap dairesini 1940'ta tetkik eden Mardin Mebusu Hasan Menemenci de anadili Arapça olan şehir sakinlerinin Arap olabileceğini düşünmemiş veya zikretmemiştir. “Mardin gibi halkı, muhtelif tesirler altında dillerinden ve asıllarından uzaklaşmış olan muhitlerde Halkevlerine olan ihtiyaç her yerden ziyade”ydi. “Buralarda Halkevlerle yakından ve mütemadiyen meşgul olmak lazım”dı.¹²⁴⁶

20 Temmuz 1937 tarihli bir rapora göre Siirt halkı, “Halkevlerinde ve kendi aralarında Arapçadan galat [bozma] bir lisan ile konuşuyor”du.¹²⁴⁷ 1940 tarihli bir rapora göre ise “muhtelif nesilden müteşekkil” 20.000 nüfuslu Siirt merkezi “[k]ısmen Türk görülüyorsa da bu havalı öteden beri bakımsızlık yüzünden kültürünü kaybetmiş”ti. Ama “bu kasabada Türk kültürünü yaymak düşüncesile açılan Halkevi müsaid vaziyette değil”di.¹²⁴⁸ Görüldüğü gibi müfettişler, bazı vatandaşların Arapça konuşmasını, Arap

¹²⁴⁵ BCA 490-1-0-0/1004-877-2, 14.

¹²⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 112.

¹²⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 239.

¹²⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 122.

kültürünün bölge üzerindeki etkisine bağlıyor; bu vatandaşların Arap olabileceğini düşünmüyor veya zikretmiyordu. Arap ülkelerine yakın olan bu şehirlerde yaşayanların Arap kültürüne bir şekilde aşına olmaları tabii ki kuvvetle muhtemeldi. Dolayısıyla Arap kültürünün buralarda etkili olması şaşılacak bir durum değildi. Evet, buralarda “muhtelif nesilden” insanlar yaşıyordu; ama bölge esas itibarıyla Türk’tü. Müfettişlere, dolayısıyla da hükümet göre yapılması gereken, yabancı kültürlerin etkisini Halkevleri aracılığıyla ortadan kaldırmaktı. Fakat Mardin Halkevi’nin bütçesi, Siirt Halkevi’nin ise binası yetersiz olduğundan, gerekli kültürel faaliyetler yürütülemedi.¹²⁴⁹

3.3.4.4. Orta Asya’dan Hozat’a: İnkılâbın Terakki Yolunda

21 Nisan 1941 tarihli raporunda CHP Muş Bölgesi Müfettişi ve Antalya Mebusu Dr. Münir Soykan ise Tunceli’nin Hozat kazasında yaşayıp Kürtçe konuşan halkın *özbeöz* Türk olduğunu savunuyordu:

Bu muhitte yaşayan halkın kısm-ı azamı Orta Asya’dan gelmiş olup dillerinde birçok Türkçe kelime bulunduğu bunlarla temasa gelip araştırmalar yapılması, pek yanlış olarak Zaza, Kürt gibi telakkileri de ortadan kaldırmaya yarayacak deliller de vereceğinden bu mühim nokta üzerinde dil komitemizin çalışmasını da önemle bekleriz.¹²⁵⁰

“[A]sırlardan beri mezhep ve tarikat şeyhleri ile aşiret ağalarının batıl itikatlara, hurafe ve totemlere bağlayarak beşerî hukuklardan mahrum ve medeniyetten uzak” bıraktığı Hozatlıların “kültür vaziyeti, herhangi bir fikir cereyanına kapılmalarına müsait değil”di.¹²⁵¹ Dolayısıyla Türk olduklarının farkında olmamaları, anlaşılabilir. Onlara Türk olduklarını *hatırlatmak*, Cumhuriyet’in göreviydi:

... bu halkın, cumhuriyetin kuvvetli olduğu kadar müşfik eliyle, mensup bulunduğu Türk ulusu camiasına yeniden katıldığını, Türklüklerini idrak ederek inkılâbımızın açtığı terakki yolunda çalışabilecek surette irfan ve bilgiye sahip yeni bir nesil vücuda getirmek gayesiyle mektepler açıldığını ve bu mekteplerin çok iyi çalışmakta olduğunu şükran ile gördüm.¹²⁵²

¹²⁴⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 112, 122.

¹²⁵⁰ BCA 490-1-0-0/1003-874-1, 32.

¹²⁵¹ BCA 490-1-0-0/1003-874-1, 26.

¹²⁵² BCA 490-1-0-0/1003-874-1, 27.

Halka Türklüğünü *hatırlatmak* için Halkevi'nde Türkçe okuma-yazma kursları açılmış; ancak “millî oyunlar ve türküler için” çalışılmamıştı. Müfettiş bunun nedenini sorunca kaymakam, “Burada saz seyitler tarafından çalındığından, onları çaldırmak istemedim,” demişti. Hozatlılar da *Alevi Türklerdi* ve anlaşılan o ki kaymakam, saz çalan seyitlerin de halkı asırlardan beri batıl itikat ve hurafelere bağlayan tarikat şeyhlerinden olduğunu düşünüyordu. Müfettiş de kaymakamla hemfikir olmalıydı ki onun seyitlere saz çaldırmamasını yadırgamamış; “para ile saz çalanlar bulunabileceği”ni, “gençlerin de türkü her zaman söylediklerini ilave” ederek millî oyun ve türküler için çalışılmasını istemişti.¹²⁵³

3.3.4.5. Beyoğlu Halkevi'ne Bir Temenni

Ayhan Aktar, etnik kökeni ve anadili ne olursa olsun bütün Müslüman vatandaşlar devlet nazarında Türk olarak kabul edilirken gayrimüslim vatandaşların *yabancı* olarak algılandığını belirtiyor.¹²⁵⁴ Dolayısıyla, *yabancı kültürlerin etkisine maruz kaldığı için anadilini unutan* Müslüman Türk vatandaşların, dillerini ve kültürlerini *hatırlamak* için Halkevlerine gitmesi; bilhassa halk dersaneleri ve kurslar ile dil-edebiyat şubelerinin faaliyetlerine katılması gerekiyordu. Ancak gayrimüslim vatandaşların, Türkçe konuştukları halde, Halkevlerine üye olmasının yadırganabildiğini görüyoruz. Bu aşamada belirtmek gerekir ki anadili Türkçe olmayan Müslüman vatandaşlara, komşu ülkelerin sınırında veya civarında yer alan şehirlerde rastlansa da gayrimüslim vatandaşlara çoğunlukla İstanbul'da rastlanıyordu. Çünkü 1934'te yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu ile askerî açıdan stratejik bölgelerde yaşadığı düşünülen gayrimüslimlerin buralardan ayrılıp,¹²⁵⁵ İstanbul'da ikamet etmeleri tasarlanmış ve bu

¹²⁵³ BCA 490-1-0-0/1003-874-1, 26.

¹²⁵⁴ Bu durum; Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının, Kemalist milliyetçilik anlayışı üzerindeki etkileriyle ilgili görünüyor. Bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, 95–97.

¹²⁵⁵ 14 Haziran 1934'te TBMM'de kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 2. maddesine göre Türkiye üç iskân mıntikasına ayrılmıştır. “3 numaralı mıntıklar: Yer, sıhhat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir [*sic*].” Kanun'un 13. maddesine göre “[h]arsî, siyasi, idarî, içtimaî, askerî, iktisadî sebeplerle nakline lüzum görülenler”; “Dahiliye Vekillîğinin münasip göreceği yerlerde iskân edilirler.” Bu bağlamda, “Türk ırkından olmyanların serpiştirme köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları mecburidir [*sic*].” Bkz. *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934. Bir Başbakanlık tebliğine göre ise “... Türkiye'ye ait bir hususiyet olarak Yahudilerin yabancı dil ve harsta kalmakta ısrar ettikleri ve içlerinde demilitarize mıntikalarda memleketin emniyeti için zararlı ve casus adamlar bulunduğu hakkındaki zanlar mevcuttur”. “Başvekâlet Edirne ve Kırklareli Hadiseleri Hakkında Mufassal ve Delilli Bir Tebliğ Neşretti,” *Ayın Tarihi*, sayı 8 (Ağustos 1934): 52.

tasarı bir ölçüde başarılıydı.¹²⁵⁶ Bu iskân politikasının bir nedeni, ulus-devlet anlayışı dâhilinde, Anadolu'daki Türk kültürünü homojen hale getirmektir.¹²⁵⁷ İkinci neden de yine ulus-devlet anlayışıyla ilgiliydi. Yeni devletin merkezi, Türk kültürünün kaynağı olan Anadolu'ydu. Eski devrin kozmopolit payitahtı, gayrimüslimler için daha uygundu. Ayrıca bu kişileri daha iyi kontrol edebilmek için tek bir yerde toplamak gerekiyordu.¹²⁵⁸

CHP Bitlis Bölgesi Müfettişi ve Tokat Mebusu Hasip Aytuna 1941'de, istisnâî bir şekilde, bölgesi içindeki şehirleri değil; İstanbul'u teftiş etmişti. Aytuna'nın 11 I. Kânun [Aralık] 1941 tarihli raporuna göre Eminönü Halkevi'nin dil ve edebiyat şubesinin aza kayıt defterinin "93 sıra numarasında Vitali Korniyov Ef. adında bir Musevi" kayıtlıydı. "Mesleği, muhasebeci; adresi: Beyoğlu, Meşrutiyet Caddesi, 179 No. olarak" gösterilmişti. "Bu defterin 145 sıra numarasında Arusyan H. diye bir Ermeni kadın" kayıtlıydı. "Meslek hanesinde muallim olduğu yazılan bu bayanın kayıt tarihi 26/8/1934"tü. "Karabet, Garbis, Aram, Parnak, Yervant, Sarkis, Kelek, Anuş Acaryan gibi bazısı bakkal, muallim, elbiseci, terzi olan Hıristiyan vatandaşlar da" kaydedilmişti.¹²⁵⁹ Halk dersaneleri ve kurslar şubesinin defterinde de "Musevi ve Ermeni isimleri" vardı.¹²⁶⁰ 20 Kânunusani [Ocak] 1942'de CHP Genel Sekreteri Nafi Kansu ise Aytuna'ya verdiği cevapta, telaşa mahal olmadığını söylüyordu. Gayrimüslimler de Halkevlerine pekâlâ üye olabilirdi:

"Âzâ kayıt defterinde Karabet, Garbis gibi bazı isimler gördüğünüzü yazıyorsunuz. Bu yazışınızdan azınlığa mensup yurttaşların Halkevlerine âzâ olamayacağı zehabına [zannına] düşmüş olduğunuzu anlıyorum. Halbuki tamimler kitabındaki 5.V.932 T[arih]. ve 57 sayılı tamimi okumuş olsaydınız, tereddüdünüze yer kalmazdı."¹²⁶¹

Aytuna'nın 25 Aralık 1941 tarihli raporundan anlaşıldığı kadarıyla Beyoğlu Halkevi'nin de "gayritürk" üye ve müdavimleri vardı. Fakat Aytuna, onların Türkçenin yanı sıra vatandaşlık dersi de alması gerektiğini savunuyordu:

¹²⁵⁶ Aktar, *a.g.e.*, 88–89.

¹²⁵⁷ İskân Kanunu Layihası hakkında TBMM'de konuşulurken Dahiliye Vekili Şükrü Kaya; "Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır [*sic*]," demiştir. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre IV, Cilt 23, 14 Haziran 1934, 141.

¹²⁵⁸ Aktar, *a.g.e.*, 89.

¹²⁵⁹ BCA 490-1-0-0/998-858-1, 137.

¹²⁶⁰ BCA 490-1-0-0/998-858-1, 140

¹²⁶¹ BCA 490-1-0-0/998-858-1, 205.

Türkçe akşam derslerine devam eden talebeye, bilhassa gayritürk vatandaşlara, kültürümüz, millî gayretlerimiz ve millî kalkınmamız hakkında, eski devirlerle mukayeseli bir surette kısa konferanslar verilmesi; vatandaşların, vatandaşlık hak ve vazifelerinden, iyi bir vatandaşın ahlak ve meziyetlerinden bahsolunması; Partimizin, Halkevlerimizin kuruluşlarıyla ve çalışmalarıyla takip edilen maksat ve hedefler üzerinde durulması; büyük inkılâbımıza takaddüm eden [inkılâptan önceki] kara günler hakkında fikirler verilerek Türk inkılâbının ve onu takip eden inkılâplarımızın mânâ ve mâhiyetlerinin tebârüz ettirilmesi [gösterilmesi] gibi ayrıca ve ders mâhiyetinde bir program takip edilmesinin faydalı olacağı; alakalılara izah olunmuş ve bu çalışmalar için bir program hazırlanarak faaliyete geçilmesi, tetkike değer bir mevzu görülmüştür.¹²⁶²

Hasip Aytuna'nın "bilhassa" gayritürlere vatandaşlık dersi verilmesi gerektiğini düşünmesi, onları muhtemelen yabancı olarak algılamasının bir tezahürüydü. *Yabancı* kelimesi bu bağlamda, *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamak* anlamına geliyordu. Yani bu kişiler resmî olarak vatandaş olsa bile vatandaşlık bilincinden yoksun olabilirdi Aytuna'ya göre. Bu nedenle de vatandaşlık dersi alarak bu bilinci kazanmaları gerekiyordu. Ancak bu da kalıcı bir çözüm değildi. En iyisi, bu kişileri *Türkleştirmektir*:

"Bir Temenni:

Beyoğlu Halkevi'nin, Beyoğlu gibi ahalisinin çokluğu Musevi, Rum, Ermeni ve bir kısmı ecnebi olan bir muhitte, gayritürk vatandaşlardan Ev'e gelip spor salonundaki çalışmalara ve halk dershanelerindeki derslere iştirak eden gençleri; kendimize ve kültürümüze ısındırmak için ve daha fazla çekici bir program tatbik etmesi ve çok defa, kendi milliyetini dahi unutarak Fransızlaşmağa temayül gösteren bu gençler üzerinde, sistemli bir surette işleme faydalı olur kanaatindeyim. Nitekim, böyle bir maksat ve gaye düşünülmediği halde, Ev'in korosunda çalışan iki Musevi kızının – ortada bir aşk mevzuu dahi olmadan– sırf bazı arkadaşlarının kendilerine "Yahudi" diye hitaplarından ve belki, dünyada ve cemiyette, Yahudilere karşı uyanmış olan nefretten müteessir olarak İstanbul Müftülüğüne müracaatla Müslüman ve Türk oldukları ifade edilmiştir.

Beyoğlu muhitindeki Türk olmayan gençlerin Türkleştirilmeleri için belirsiz fakat sistemli bir surette çalışmaktan iyi neticeler alınacağını ummaktayım.¹²⁶³

Modernleşme süreci Türkiye'de Fransız dili ve kültürü aracılığıyla yaşandığı için¹²⁶⁴ İstanbullu Türkler kadar Musevi, Rum ve Ermeniler de Fransızca'yı *yüksek kültür dili* olarak benimsemişti. Fransızca konuşmak, Fransız adab-ı muaşeretini benimsemek, bu dilde yazılan edebî eserleri okumak; Müslümanlar için olduğu kadar yerli gayrimüslimler

¹²⁶² BCA 490-1-0-0/998-858-1, 73-4.

¹²⁶³ BCA 490-1-0-0/998-858-1, 77.

¹²⁶⁴ Edhem Eldem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Fransızca Basını için Kullanım Kılavuzu," *Kebikeç*, sayı 53 (2022): 284.

için de modernlik ve Batılılık alametiydi.¹²⁶⁵ Aytuna ise gayrimüslimler, yüksek kültür dili olarak yabancı bir dili benimseyebildiğine göre bu yabancı dilin pekâlâ Türkçe de olabileceğini düşünmüştü. Türkiye’de yaşadıklarına göre bu dil onlar için, zamanla yabancı dil olmaktan da çıkabilir, anadil haline gelebilirdi. Fakat Türk olmanın yolu, aslında Müslüman olmaktan geçiyordu; Türkçe tali bir yoldu. Nitekim Musevi kızlar da Türk olmak için müftülüğe gitmişti. Durumdan memnundu Hasip Aytuna. Böyle “belirsiz fakat sistemli bir surette” huzursuz etmek gerekiyordu gayritürk vatandaşları. Müslüman olmadan Türk sayılmayacaklarını anlamalıydılar.

3.3.4.6. Himmete Muhtaç İki Serhat Şehri: Edirne ve Kırklareli

Bir istisnadan ibaret olduğu için İstanbul’un durumu çok önemli görünmüyordu. Asıl mesele, yabancı kültürlerin sınır bölgelerindeki etkisiydi. 6 Ekim 1934 tarihli raporunda, Halkevlerini Teftişe Memur Ali, Edirne’nin Uzunköprü kazasındaki Halkevi’nden bahsederken buranın Yunanistan sınırında olduğunu, halkın da *bu nedenle aydınlatılması* gerektiğini vurgulamıştı. Ancak halkın durumu, *münevverlerin* umurunda değildi:

Bilhassa komşuları bulunan öbür taraftaki Yunan ahalisinin seviyesinden çok aşağı bir derecede bulunan bu hudut memleketi halkını uyandırmak için çok büyük gayretle çalışmak lazımdır; fakat bu vazifeyi yapmakla mükellef bulunan kimselerde bu duyguyu ve kabiliyeti göremedim. Bunlar kendi şahsî menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve bir mevki sahibi olarak menfaatlerini temin etmek gayesini güden adamlardır. Daima birbirlerini çekiştirmek ve dedikodu yapmak, en birinci vasıflarıdır.¹²⁶⁶

Edirne’nin önemini, 11 yıl sonra da Erzincan Mebusu Behçet Kemal Çağlar vurgulayacaktı. 20 Temmuz 1945 tarihli raporunda Çağlar; “Edirne, bir tarihî sınır şehrimiz olmak bakımından öteki il merkezlerinden ayrı bir himmete şiddetle muhtaç görünmektedir,” diyordu.¹²⁶⁷ Yunanistan sınırında yer aldığı için Edirne önemliydi; ama 11 yılın ardından hâlâ himmete *muhtaçtı*. “Halkevi Başkanı Lise Müdürü Cemal Gökçe, gerçi ağır işitir ve yavaş düşünür bir adam”dı, “gerçi Halkevi’nde çoğu öğretmen arkadaşlarına hâlâ okulda imiş gibi emir verir tarzda konuşur”du; “fakat çalışmalara engel olmayacak ve merkezden tavsiye edilen pratik programları hulusla gerçekleştirmeğe

¹²⁶⁵ Edhem Eldem, “Istanbul as a Cosmopolitan City: *Myths and Realities*,” in *A Companion to Diaspora and Transnationalism*, eds. Ato Quayson and Girish Daswani (Blackwell Publishing, 2013), 212–230.

¹²⁶⁶ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 76.

¹²⁶⁷ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 9.

çalışacak bir eleman”dı. Şubelerin başında ise “öğretmenlerle Genel Müfettişlik memurları” vardı.¹²⁶⁸ Demek ki buranın münevverleri, Uzunköprü’nün 11 yıl önceki durumunun aksine, en azından görünürde Halkevi’yle ilgiliydi. Ancak bu sefer de II. Dünya Savaşı nedeniyle alınan önlemler, Halkevi’nin çalışmasını engellemiş, hatta şehirdeki hayatın neredeyse durmasına neden olmuştu:

Edirne’yi çöküyor ve bocalıyor gördüm. Nüfus 1935 yazımındaki 30.000’den 20.000’e düşmüş görünüyor. Hemen her gün bir ev daha mâil-i inhidam [yıkılmak üzere] kararı alınarak yıkılıyor. Belediye, zavallı bir ihtiyarın başkan vekilliğinde bir yapıcı kurum değil bir formalite müessesesi gibi sallanıyor. [...] Devletin 1941’den beri, Erkek Öğretmen Okulu, Kız Öğretmen Okulu, Jandarma Okulu, yeni ceza evi gibi kurumlarını alıp götürmesi; hatta insanları bırakıp sıfat istasyonunun aygırlarını geri çekmesi, yıllardır kurumuş derelerin bir-iki gözlü köprücüklerine bile dinamik koyması ve etrafı kendinden daha düzgün yollarda bile barikatlar sıralaması, Edirne halkını ürkütmüş bulunuyor.¹²⁶⁹

Nitekim 30 Nisan 1942 tarihli raporundan, CHP Kırklareli Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Ragıp Akça’nın da Behçet Kemal Çağlar’la hemfikir olduğu anlaşılıyor:

... bütün ihtimamlara rağmen son haftalar zarfında hemen hemen durmuş bir vaziyete girmiş olduğu gibi umumî vaziyetin yurdumuzda yaptığı aksülameller, hükümetçe alınan tedbirler neticesi Edirne’de bulunan yatılı okulların tamamen nakil ve diğer kültür teşekküllerinin imtihanları tecil ile öğretmenlerin Edirne’den ayrılması; kollarımızda bariz boşluklar vücuda getirmiş bulunmaktadır.

Nitekim spor, güzel sanatlar, köycülük kolları reisleri ve faal azaları ile içtimaî yardım reisi ve temsil ve kurslar kolu faal azaları; okullarının nakilleri dolayısıyla vazifelerinden ayrılmış bulunuyor. Bu yüzden bu kolların faaliyeti halen durmuş ve eldeki programlarının tatbikine de imkân elde edilememekte bulunmuştur [*sic*].¹²⁷⁰

Kısaca, şehirde Halkevi çalışmalarına katkı sağlayacak pek münevver kalmadığı gibi Ev’den istifade edecek halk da kalmamıştı. Hal böyleyken Çağlar, Halkevi’nin faydalı olamayacağını düşünüyordu. “Bu kurumlar Edirne’ye iade edilmedikçe, bu sıkı tedbirlerden lüzumsuzları kaldırılmadıkça Edirne halkının maneviyatını Parti ve Halkevi çalışmalarıyla tam ıslaha imkân yok”tu. Ayrıca halk, bazı devlet görevlileri nedeniyle Halkevi’nden soğuyabilirdi de. Çünkü “Hasanağa köyünün ucundaki iki gözlü köprücüğü atmayı bekleyen müfreze, köyün bağlarına ve bostanlarına musallat” olmuştu. “Köylü

¹²⁶⁸ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 10.

¹²⁶⁹ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 8.

¹²⁷⁰ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 25.

şikâyetçi ve yılgın”dı. Bu, şahit olduğu durumlardan “misal diye alınmış bir tanesi”ydi.¹²⁷¹

2 Mayıs 1940 tarihli raporunda Ragıb Akça, Kırklareli’ndeki “bir nahiye merkezi ile Bulgar sınırı üzerinde bulunan iki köyde Bulgarca konuşan Pomaklar vardır,” diyordu. “Köycüler ve kurslar kollarının bu hususa ehemmiyet vermeleri yerinde olur”du. Halkevi bu vazifesini müdrük ise de bu konu üzerinde çalışılmamakta”ydı.¹²⁷² Yani sınırda yer aldığı için Kırklareli de önemliydi ve himmete muhtaçtı.

3.3.4.7. Geçmişin Yüğü: Kars Halkevi

Sınırdaki yer almanın etkilerine en çok maruz kalan şehrin, SSCB sınırındaki Kars olduğu anlaşılıyor. Örneğin, 11 Temmuz 1940 tarihli raporunda anlattığına göre, CHP Çoruh Bölgesi Müfettişi ve Muğla Mebusu Cemal Karamuğla, Cumhuriyet Bayramı’nı Iğdır kazasında geçirmiş; ama halkın tören için oynadığı millî oyunun başka bir millete ait olduğunu görmüştü:

Iğdır Halkevi’nin Cumhuriyet Bayramı’nda verdiği müsamere ve temsilde bulundum. Millî oyun olarak seyrettiğimiz yalnız kazaskadır. Bütün bu hal karşısında, bu vilayet parti teşkilatına ve Halkevlerine düşen vazifenin ne kadar ağır olduğunu düşündüm ve bugünkü faaliyet derecesini bu hallerle mukayese edince çıkan neticeden açıkça ıstırap duydum [...] ¹²⁷³

Komşu toplumlar arasında kültürel etkileşim yaşanması anlaşılabilir bir durumdu; ama Cumhuriyet’in temsilcileri bundan rahatsızdı. Bu rahatsızlığın nedeni ise Niğde Mebusu Hüseyin Ulusoy’un 1945’te yazdığı bir rapordan anlaşılabilir. Öncelikle Kars bir sınır şehriydi, komşusu da “uyanıklıkla” izlenmeliydi:

Kars bir sınır vilayeti, bilhassa yurdumuz hakkındaki emelleri, rejimi itibarile daima uyanıklıkla ilgilenmemiz lazım gelen bir devletle ilişme noktamızdır. Bu bölgede temin edeceğimiz maddî ve manevî her türlü huzur, burada yaratacağımız kuvvetli düşünce birliği, yurdumuzun başka yerlerinde bulunmasını istediğimizden daha çok faydalı, daha çok emniyet verici olur [*sic*].¹²⁷⁴

¹²⁷¹ BCA 490-1-0-0/996-851-1, 8.

¹²⁷² BCA 490-1-0-0/999-862-1, 92.

¹²⁷³ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 77.

¹²⁷⁴ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 9.

Şehirdeki düşünce birliği ya yeterince kuvvetli görünmemişti müfettişe, ya da böyle bir birlik hiçbir şekilde yoktu. Ama bu birliği sağlama görevi her hâlükârda Kars Halkevi'ne düşüyordu. Bina, “çalışmağa en müsait olanlarından birisi”ydi. “Pek çok odaları, tali derecede salonları, büyük temsil salonu, kitabevi, döşemesi ile her çeşit çalışma şart ve imkânlarına malik”ti.¹²⁷⁵ Ne var ki münevverler Halkevi'ne karşı ilgisizdi:

Yalnız uzun müddetten beri Halkevi'nin başına geçen arkadaşlarımızın [...] kendi memuriyet ve meşgalelerinden Halkevi'ne yeter vakit ayıramamaları, komiteler arasında ahenkli bir iş birliği yaratmak için devamlı, uyanık, fikrî takibe müstenit bir çalışma esasına dayanmamaları; Halkevi'nden beklediğimiz neticeleri cılız bırakmış, müessese etrafında kuvvetli bir alaka meydana getirilememiştir.¹²⁷⁶

Ulusoy ne Erzurum'da görüştüğü Üçüncü Umumî Müfettiş Nazif Erkin'in ne de Kars'ta görüştüğü kişilerin söylediklerinden, “Halkevi'nin çalıştığına delalet olacak kanaatler” edinebilmişti. Evet, Halkevi binası gayet müsatti; ama “perişan, oldukça pis” ve “bakımsız”dı. Teftişi esnasında Ulusoy, Halkevi İdare Heyeti'nden “yalnız Başkanvekili Dr. Galib ile lise müdürünü Kars'ta” bulabilmişti. “İdare Heyeti, bir buçuk aydan beri toplantı yapmamış, daha evvelki kararlardan da pek çoğu imzalanmamış”tı. “Kararlarda devamlı, programlı bir çalışmadan ziyade günlük, akla geliveren çalışmaların izleri var”dı. “Çalışma programları yok”tu. “Komite karar defterleri var”dı; “fakat bazılarında aylarca evvel alınmış bir karar”a rastlanmış, bazılarında ise “senelerden beri bir şey yazılmamış”tı.¹²⁷⁷

“Halkevlerinin çalışabilmesi için her şeyden önce aydınlarımızın hasbîlik ile muttasıf olması gerekir,” diyordu müfettiş.¹²⁷⁸ Birçok Halkevi gibi Kars Halkevi de elemanların ilgisizliğinden dolayı âtıl kalmıştı. Bu ilgisizliğin en azından bir nedeni, ekonomik sorunlardı müfettişe göre: “Son geçim buhranı, aydın ve çalışıcı kitlede hasbî olarak çalışma imkânlarını daraltmış, Halkevlerimizin devamlı, programlı çalışması için lüzumlu vakti, günlük çalışmalarından ayıramayacak hale getirmiştir.”¹²⁷⁹ Fakat bunlar,

¹²⁷⁵ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 4.

¹²⁷⁶ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 4.

¹²⁷⁷ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 4.

¹²⁷⁸ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

¹²⁷⁹ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

hemen her Halkevi'nin mustarip olduğu sorunlardı. Kars Halkevi'nin çalışmamasının asıl nedenini anlamak içinse tarihe ve topluma bakmak gerekiyordu:

Her yer için mevcut olan bu şartların dışında, Kars'ın bazı özellikleri, çeşitli tarih olayları, yarım asır içinde Kars ve çevresinin geçirdiği med ve cezirler ve bunlardan doğan göç ve yerleşmeler, bu yerleşmelerin içtimaî bünyede doğurduğu ayrılıklar, Kars Halkevi'nin taşıdığı imkânlar nispetinde muvaffak olamamasına sebep olan âmillerdir.¹²⁸⁰

Bu âmiller, 1877–78 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucunda Kars'ın Rusya İmparatorluğu'na dâhil edilmesiyle ilgiliydi:

Kars, 1876'da sınırlarımız dışında kaldıktan sonra Ruslar; Kars'ı mutlaka bir Ermeni şehri yapmak, buradan Türk tesirini mutlaka gidermek, Türk halkını dağıtmak siyasetini takip etmişlerdir.

Kars'ta Rus egemenliğinin devam ettiği müddet zarfında, Türk halkı gayet sistemli olarak takip edilen bu siyaset tesiriyle Anadolu'nun muhtelif taraflarına göç etmişlerdir. Birinci Cihan Harbi sırasında Kars çevresinde üslenen Rus askerleriyle Ermeniler, buralardaki Türk halkı şiddetle tazyik etmişler ve dağıtmışlardır. Nihayet 916, 919, 920 senelerinin bu çevrelerde meydana getirdiği kararsızlık içinde Ermeniler; Türk halka karşı amansız bir öldürme siyaseti gütmüşler, buralardan Türk halkını kaçmak zorunda bırakmışlardır.

1921'de Kars çevresi Cumhuriyetimize intikal ettikten sonra Ermeniler de Rusya'ya kaçmışlar, bu suretle Kars ve çevresinin büsbütün boş kalmasına sebep olmuşlardır.

Boş kalan çevreye Cumhuriyet devrinde yerleşmeler, şu manzarayı arz etmiştir:

- a. Azerbaycan çevresinde Bolşevik ve anti-Bolşevik cereyanların çarpıştığı 1918, 1919, 1920 yıllarında durumlarını güç görerek Kars'a göçen Azeri Türkleri.
- b. Yine Bolşevik cereyanının Kafkasya'ya yayılması sırasında, bu rejime karşı durum olarak sıkı gören ve Kars'a kaçan Karapapak Türkleri.
- c. Dar arazili ve geçim zorluğu olan Karadeniz kenarı ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinden göçüp yerleşen Türkler [*sic*].¹²⁸¹

Kars ve çevresi tekrar Türkiye'ye dâhil olduktan sonra ise cumhuriyet hükümetleri, ulus-devlet inşası politikası gereğince bölgede kültürel homojenliği sağlamaya çalışmıştı. Müfettişin ifadesiyle: “Çeşitli vakitlerde, çeşitli yerlerden göçen ve Azerbaycan'dan gelen kısmı Şii olan bu Türk halkın aralarında yakınlaşma meydana getirmek, telakki ve düşünüş ayrılıklarını gidermek için alınmış tedbirler henüz yeter durumda değil”di. Hatta “bu üç zümre arasında yavaş yavaş iktisadî çarpışmalar başlamış ve bu, zümrevî

¹²⁸⁰ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

¹²⁸¹ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

dargınlıklar meydana getirmiş”ti.¹²⁸² Bu dargınlıklar da Halkevi’nin çalışmasını engelliyordu:

Birisi diğerine Acemlik, öteki diğerine başka vasıflar isnat etmeğe başlamışlardır. Bu durum; Parti, Belediye, Halkevi gibi tesislerimizin başında yukarıdaki zümrelerden hangisinden insan varsa diğerlerinin bu müesseseye kuvvetle yardımcı olmamaları vaziyetini meydana getirmiştir. Bundan Halkevimiz de müteessir olmuş, başına geçen başkanların mensup oldukları zümreye göre diğerleri dışarıda kalmış, tam ve maksatlarımıza uygun çalışma yolu tutulmasını aksatmıştır.¹²⁸³

Diğer bir ifadeyle, *lokal politika cereyanları*, Kars Halkevi’nde bu şekilde tezahür etmişti. Bu cereyanları engellemek için ise Parti müfettişleri; “üç grubun dışında, mahallî cereyanların üstünde kalabilmiş başkanlar aramışlar, lise ve sağlık müdürleri gibi memur elemanlara işi vermişler”di. Ancak “[b]u zevat da resmî vazifeleriyle yüklü oldukları için Halkevi’nin sistemli” ve maksatlara “uygun şekilde çalışabilmesi için gerekli vakti bulamamışlar”dı.¹²⁸⁴

Sorunu çözmek için zümreleri ve geçinememelerinin nedenlerini saptamak gerekiyordu. Bunun için de müfettiş, “Kars’ta her zümreden halk ile”, yani “Vali, daire müdürleri, esnaf, tüccar, öğretmen, talebe” ile görüşmüş; şehirdeki “mahallî cereyanlar, düşüncü istikametleri, devlet ve halk münasebetleri”¹²⁸⁵ hakkında bir kanıya varmıştı:

Azerbaycan’dan gelen Türklere karşı: Azeri Türkler, Kars’ın manifatura ve tuhafiye ticaretinde en mühim yeri tutmaktadırlar. Bu ticaret branşında yeni tutunmağa çalışan diğer yurttaşlar; ticarî rekabeti bir zümre rekabeti haline getirerek Azerilerin Türklüğünü şüpheli göstermeye, onları Acemlikle itham etmeye, bunu her fırsatta kendilerine hatırlatmaya başlamışlardır. Bu vaziyet karşısında, Şii olan Azeri Türkler; kendilerini korumağa, kredileri birbirine açmağa, kendileri etrafında hareket etmeğe mecbur kalmışlardır. Bunlardan konuştuğum bütün şahıslar, Acemlik damgasından çok üzülmetedirler. Filvaki Azeri Türklerin içtimaî münasebetleri kısmen kapalı kalmakta, diğer Türk anasına kız alıp vermekte hâlâ tereddüt etmekte, alışverişlerini en çok kendi aralarında tanzim etmetedirler. Fakat bu hallerin yavaş yavaş azalmakta olduğunu, bazı kız alıp vermelerin başladığını, yaklaşmağa doğru iyi bir ilerlemenin mevcut olduğunu tespit mümkündür.

Karapapak ve Terekeme Türklerine karşı: Bu Türk yurttaşların Kars ve havalisinde yerleşmeleri iki ayrı şekil ve zamandır:

- a. Bolşevikliğin Kafkasya’da tatbiki sırasında bu rejimi kabul etmeyerek bütün akrabalarıyla Türkiye’ye göçenler.

¹²⁸² BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

¹²⁸³ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 6.

¹²⁸⁴ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 6.

¹²⁸⁵ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 6.

- b. Gümrü Antlaşması ile hiyar [seçme] hakkını kullanarak Türkiye'ye göçen ve Terek Nehri boylarında hâlâ akrabası bulunan Türkler.

Bu yurttaşlarımız; ahvalin normal zamanlarında akrabalarile temaslarını idame mecburiyetinde kalmışlar, sık sık gidip gelmişlerdir. Bu münasebetler Terekeme Türklerini, ticarî rakiplerinin casuslukla zan ve tehdit altında buldurmasına yol açmış, maalesef Rus teşkilatının bu münasebetlerden istifadesini meydana koyan bir iki hadise, bu nevi propagandaları tahrik etmiştir. Bu münasebetle şunu da belirtmek isterim ki muhitin coğrafi durumunun nezaketi, devletin bu nezakete verdiği ehemmiyet, zümreler tarafından istismar edilmekte, birbirlerini kötügörü altında buldurmağa vasıta olarak kullanılmaktadır. Hatta bazen fertler tarafından da istismar edilerek şahsî düşmanların da bu zan altına sokulduğu, devleti lüzumsuz takibat ve müdahalelere mecbur ettiği görülebilmektedir [*sic*].¹²⁸⁶

Buradaki lokal politika cereyanlarının *esasen* ekonomik nedenlerden kaynaklandığı anlaşılıyor. Sovyet egemenliği altındaki bölgelerden Kars'a göç eden *Türklerin*; Sovyet egemenliği altındaki başka bir yerden Kars'a göç eden diğer *Türkleri*, yeterince Türk olmadıkları, hatta Türkiye'ye karşı casusluk yaptıkları gerekçesiyle devlete şikâyet etmesinin nedeni de yine ekonomik çıkar çatışmalarıdır. Bu durum ise Cumhuriyet hükümetlerinin beklediği kültürel homojenleşmenin Kars'ta henüz sağlanamadığının bir göstergesidir. Şehre göçen edenlerin hepsi Türk'tü; çünkü anadilleri Türkçeydi ve bir kısmı Şii olsa da hepsi sonuçta Müslüman'dı. Tabii, artık Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldukları için hukuken de Türk'tüler. Yani bu nüfusun, bütün veçheleriyle Türk olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen, ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda birbirlerini yabancı olmakla *suçlayabiliyorlardı*. Suçlayanların, bu aşamada, ulus-devletin dilini konuştuğu söylenebilir. Ekonomik rakiplerini yabancı olmakla suçlayanlar, ulus-devlet politikasını kavramış ve bu politikadan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmaya çalışmıştı. Farklı lehçe ve aksanlarda da olsa aynı anadili konuşan, aynı coğrafyada, benzer kültürler içinde yetişen insanların birbirini yabancılıkla suçlaması; birbirlerini aynı ulusa mensup olarak görmediklerinin de bir kanıtı olabilir. Yani *politik* olarak tek bir ulusa, *kültürel* olarak ise farklı uluslara dâhildirler. Bu bakış açısına sahip olmaları da ulus-devlet politikalarınca şekillendirilmek istenen ulus anlayışını henüz benimsemediklerini gösterir. Dolayısıyla şehirdeki *cereyanların* ekonomik nedenleri olduğu gibi kültürel nedenlerinin de olduğu söylenebilir.

¹²⁸⁶ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 5.

Münevverlerin ilgisizliği, ekonomik sorunlar ve *lokal politika cereyanları* nedeniyle Kars Halkevi çalışmıyordu. Ama bir an önce çalışmaya başlamalıydı; çünkü “45 sene devam eden” Rus hâkimiyeti,¹²⁸⁷ şehrin kültürünü etkilemişti:

Filvaki Ruslar; işgal sırasında, bu havalı Türklerine gayet sinsi bir temsil ve temessül, korkunç bir dejenerleştirme siyaseti takip etmişlerdir. Türk neslinin içtimaî sağlamlığını bozmak için ellerinden ne gelirse yapmışlardır. Askerlik yerine az bir vergi ile yetinmişler, başka vergi almamışlar; mektep yerine yalnız mollaların ev tedrisatına izin vermişler, din hamisi perdesine bürünerek namaz kılmayanları ve oruç tutmayanları nümayişkâr şekilde cezalandırmışlar, bu suretle mollaların nüfuzunu ustaca idame etmişler; diğer taraftan fuhşu teşvik etmişler, kız kaçırmaları adeta cezasız bırakmışlar, hatta Rusya’dan içtimaî hastalıklarla malûl kadınlar getirerek Türk köylerinde dolaştırmışlardır.

Türkler arasında hırsızlık adeta teşvik edilmiş, katiller için yalnız altı ay ceza ile basit bir diyet müeyyide olarak konmuştur.

Hadiselerin uzun âtîye şâmil tesirlerini anlayan insanlar için korkunç olan bu tedbirler; cahil küteller üzerinde uyuşturucu bir etki yapmış, halinden memnun hale getirmiştir. Çevre, Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal ettiği zaman şüphesiz bura halkı da herhangi Türk yurttaşının kalkınmamızdaki hissesi nispetinde mükellefiyete davet edilmiş, askere alınmış, müeyyideler Türk nizamlarına uydurulmuştur. Bu durumun yaşlı ve cahil yurttaşlarda yanlış kıyaslara yol açtığını gösterir belirtiler vardır.¹²⁸⁸

Konuyla ilgili kapsamlı çalışmasında Candan Badem, durumun pek de Hüseyin Ulusoy’un tasvir ettiği gibi olmadığını ayrıntılı bir şekilde açıklıyor. Öncelikle Kars’taki Rus hâkimiyetinin Halkevi pratiğiyle benzer yönlerinin olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, 1879 yılına ait raporunda Kars Askerî Valisi General Frankini, “[m]ülkiyeden olsun askeriyeden olsun Rus kökenli devlet memurlarının içinde yaşadıkları halkın ve yörenin tarihini, coğrafyasını, dinini, âdetlerini ve dilini bilmediklerini” söylüyordu. Bunun sonucu olarak “memurların çoğu yerlilerden oluşuyor ve bu memurlar da ya kendi kabilesinin görüşlerini ya da kişisel görüşlerini uyguluyorlar ve idarenin etkisini felce uğrıyorlar”dı.¹²⁸⁹ Öte yandan, Yasin Haşimoğlu’nun Oltu’ya dair anıları, müfettişin tespitleriyle örtüşüyordu:

Köylerden yalnız toprak vergisi alınırdı. Vergiler köy namına tarh edilir ve senede iki taksitte köy muhtarı tarafından toplanarak doğruca vezneye yatırılırdı. Taksit zamanında yatırılmayan vergilere zam yapılırdı. Kasabalarda az miktarda bina vergisi vardı. Müslümanlara askerlik yaptırılmayarak askerlik çağına gelmiş

¹²⁸⁷ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 7.

¹²⁸⁸ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 7.

¹²⁸⁹ Candan Badem, *Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin. 1878–1918* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2018), 65–66.

olanlardan askeri mükellefiyet vergisi (Vayanni nalog) adı altında sadece 1,5 ruble vergi alınırdı.¹²⁹⁰

Burada bahsedilen toprak vergisi, 1888'den itibaren alınmaya başlanan, standart toprak vergisiydi. 1880'lerde getirilen vergiler, Osmanlı dönemindekilere göre daha düşüktü; ama 1900'den sonra artırılmıştı.¹²⁹¹

Rus yönetiminin, Müslüman Türklerin dinî pratiklerini engellemeye çalışmadığı bir gerçektir. “Rus hükümeti, imam ve mollaların köylerde ve şehirlerde ders vermelerine engel olmamış”tı. “Ancak bu okullarda okuyan öğrenciler sadece mekanik bir biçimde Kur’an okumayı öğrenmişler, içlerinden çok azı, sadece en zeki olanları birazcık Türkçe okuyup yazmayı öğrenebilmiş”ti. 1880–1915 arasındaki verilere bakıldığında, Kars vilayetindeki okul sayısının, “Kafkasya ve Rusya ortalamasına göre oldukça düşük” olduğu görülüyordu. Fakat bu durumun, “[o]kul açmanın maliyetleri yanı sıra hem Müslüman nüfusun hem de Rus sektantlarının (özellikle Duhoborların) isteksizliğinden” kaynaklandığını unutmamak gerekiyordu.¹²⁹² Örneğin, 1886 yılına ait raporunda, Kars Valisi General Tomiç; “binası, yakıtı ve aydınlatması köylüler tarafından karşılanmak koşuluyla devlet okulları açılması için köylülerin ikna edilmeye çalışıldığını, ancak bunu çoğunun istemediğini” belirtmişti. Gerçi halkın maddî külfetten kaçınmak istemesi anlaşılabilirdi. Nitekim “Poshov kazasının Digur köyü ahalisi binanın devletçe yapılması veya hazineden 2.000 ruble verilmesi halinde okul açılabilirliğini” bildirmişti.¹²⁹³ Bununla birlikte, yerli halkın Rus kurumlarından uzak durmasının tek sebebinin maddî külfet olmadığı da anlaşılıyor. Zira 22–24 Eylül 1909’da toplanan Ardahan sancağı meclisinin tutanağına göre “Müslüman halk doktorlara ve ebelere asla gitmiyor, Poshov’daki hastane yıllardır boş duruyor”du. “Çıldır kazasından bir köyün sakinleri okul için bir bina vermeyi ücret karşılığında bile” reddetmiş, “bu sebeple öğretmenler köyü terk etmek durumunda” kalmıştı.¹²⁹⁴ Bu durumun ortaya çıkmasında ise mütegalibenin etkisi olabilirdi: “Halkın cehaleti ve beylere ve zenginlere, halkın içinden çıkmış nüfuzlu kişilere olan fanatik sadakati sayesinde bu *kulaklar* şimdi bile halk mülkiyetine göz dikme

¹²⁹⁰ A.g.e., 337.

¹²⁹¹ A.g.e., 337.

¹²⁹² A.g.e., 382–383.

¹²⁹³ A.g.e., 384.

¹²⁹⁴ A.g.e., 344.

konusunda pervasızlar.”¹²⁹⁵ Kars Gimnazyumu öğretmenlerinden Filipp Yanoviç de 1900 yılına ilişkin bir yazısında, halkın Rus okullarından uzak durduğunu söylüyordu. Anlaşılan o ki durumun maddî nedenlerle bir ilgisi yoktu:

Yeni okulların açılması yerli halkın, özellikle de Müslümanların Rus okuluna alışamaması ve ona karşı düşmanca davranmasa bile kayıtsız kalması yüzünden engelleniyordu. Aynı şey Rus sektantları için de geçerliydi. Bir köyde okul açabilmek için, o köy halkını ikna etmek için bir yıl boyunca uğraşmak gerekiyordu. [...] Rus sektantları okula muhalefetlerini, çocukları okula giderlerse, babalarına saygılarını yitirmelerinden korkmakla açıklıyorlardı. Müslümanlar ve Müslüman sektantları ise çocukları Rus okuluna giderlerse, yalnızca toplumsal temelleri değil, dinsel temelleri de yıkmalarından korkuyorlardı. İslami ruhban sınıfının fanatizmi bu görüşü teşvik ediyordu.¹²⁹⁶

Müfettiş Hüseyin Ulusoy elbette Karşılıardan, şehrin Rus hâkimiyetinde olduğu döneme dair anılar dinlemiş olabilir. Fakat milliyetçi hislerinin etkisiyle, yalnızca memnuniyetsizlik içeren anıları hatırlamış veya kendisine anlatılanları, şehre önem vermesi ve daha fazla bütçe ayırması için Ankara’ya biraz abartarak aktarmış da olabilir.

Her hâlükârda Kars Halkevi’nin bir an önce faaliyete geçmesi ve öncelikle iki görevi yerine getirmesi gerekiyordu: (1) “Zümreler arasında yakınlık meydana getirmek, mahallî ihtilafları kaldırarak kuvvetli, mütecanis bir halk kitlesi yaratmak hususundaki Parti maksadını gerçekleştirmek” ve (2) “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları olarak katlanmamız lazım gelen mükellefiyetlerin zaruretlerini anlatmak, devlet ve halk münasebetlerinde samimiyet ve şuur telkin etmek”.¹²⁹⁷ Bu görevleri yerine getirecek kişiler, münevverlerdi. Ne var ki “Halkevi çalışmalarında en müessir unsur olan valilerin ve millî eğitim müdürlerinin ilgileri zayıf olmuş; bu hal, Halkevi’ni ya kıymetli elemanlardan yahut elemanların alaka ile çalışmaları için gerekli teşvikten mahrum bırakmış”tı. Müfettiş, aslen Sağlık Müdürü olan Halkevi Başkanı “Bay Hamdi’nin başka yere memuriyet değiştirerek gittiğini ve yerine hastane operatörü Dr. Galib Olgaç’ın vekillik yapmakta olduğunu” görmüştü. Müfettişe göre “Galib Olgaç; genç, ateşli, sempatik, muhiti tarafından sevilmiş, başarılı bir Halkevli vafında”ydı. Ama “günün 24 saatini dolduran hususî ve resmî çalışmalarından Halkevi’ne pek az vakit ayırabilmekte; bütün işler az

¹²⁹⁵ A.g.e., 344–345.

¹²⁹⁶ A.g.e., 388–389.

¹²⁹⁷ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 8.

kabiliyetli, muhitine hürmet telkin etmek istidadında olmayan Halkevi Kâtibi Neşet'in elinde kalmakta"ydı. "[B]aşkanvekili bulunan Operatör Dr. Galip Olgaç, hususî meşgale ve resmî işinden yeter zamanı ayırabilmek şartile, uygun bir başkanvekili" olmasına rağmen, Halkevi'nin başına getirilse bile kendisinden, "zaman şartından dolayı hamleli ve devamlı bir çalışma beklenemez"di. Yeni Vali Esat Onat, Parti ve Halkevi meseleleriyle "samimi olarak ilgilenmeğe müsait ve ilgisi müspet tesir yaratabilecek kabiliyette"ydi. "Keza mahallî teşekkül ve münevverleri, Halkevi'ni bir zümre gayretine vasıta yapmadan samimi olarak yürütebilen kümelenmeğe istekli"ydi. Fakat bu münevverler de "zümre dedikodularile fazlaca meşgul"dü. Bunlardan herhangi birinin Halkevi başkanı olması; "bir kısmı dışarıda bırakmak, Halkevi'ni bazı dedikodulara muhatap yapmak ihtimali"ni doğurabilirdi. Bu nedenle en doğrusu, Ankara'dan maaşlı bir Halkevi başkanı yollanmasıydı.¹²⁹⁸

Hüseyin Ulusoy, Kars'ta 27 gün kalmış ve "24 Temmuz Lozan Günü" için bir "müsamere" tertip etmişti. Kars'ın siyasî durumu ve Toprak Kanunu hakkında konuşmuş, Partililere de Halkevi'nin niçin çok önemli olduğunu anlatmıştı.¹²⁹⁹ Hemen her Halkevi gibi Kars Halkevi'nin de çok önemli görevleri vardı ve hemen her Ev gibi burası da çalışmıyordu. Münevverleri uyarmak ve merkeze rapor yazmak dışında ise müfettişin yapabileceği bir şey yoktu.

3.3.4.8. Zümrelere Hâkim Olan Hodkâmlık: Ceyhan Halkevi

CHP Seyhan Bölgesi Müfettişi ve Maraş Mebusu Reşat Tankut'un 18 Temmuz 1940 tarihli raporundan, sınırda yer almadığı halde Adana'nın Ceyhan kazasının da çeşitli etnik kökene mensup zümreler arasında esen cereyanlardan mustarip olduğu anlaşılıyor:

Ceyhan esasen yerli olarak, civar köyler halkının toplanmasından ve sonra bunların üzerine Kafkas, Kırım, Balkan, Bosna muhacirleri, şark vilayetleri mültecileri katılarak büyümüş ve nüfusu artmış bir kasaba olduğu için iş ve çalışma temasları bazen nefsanîyetler [nefse ait arzu ve buna bağlı olarak başkasına duyulan kin] doğurunca sen filan cinstensin ben filan yerliyim gibi gönül ve gurur hırpalayan hitaplar ve lakaplar meydan almış ve bu suretle basit de olsa zümreler baş göstermeye başlamışlar. Mesela: Parti idare heyeti reisi ile gözleşmiş olan Sulh hâkimi, Vanlı imiş. Buradaki şark vilayetleri mültecileri onunla bir kuvvet sahibi

¹²⁹⁸ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 9.

¹²⁹⁹ BCA 490-1-0-0/999-860-1, 10.

olmuşlar. İddiaya göre hâkimin teşvikiyle Ceyhan'a dört taraftan şarklı memur celp edilmiştir. Çarşıda gezerken birkaç emniyet memuru göstererek bunlar da şarklıdır dediler. Bu tehlikeli mevzu üzerinde konuşmalarına meydan vermedim. Fakat ben de bilhassa bir tetkik yapamadım [*sic*].¹³⁰⁰

Farklı köylerden gelip Ceyhan'a yerleşenler arasındaki çatışmalar; farklı uluslara mensup olmakla beraber Müslüman oldukları için Nüfus Mübadelesi nedeniyle buraya yerleştirilenler arasındaki çatışmalarla birleşmişti. Dolayısıyla Ceyhan halkı arasındaki kültürel, ekonomik ve siyasî nedenlerden kaynaklanan çatışmalar üçe ayrılabilir: (1) Farklı köylerden gelerek buraya yerleşenler arasındaki çatışma; (2) Nüfus Mübadelesi nedeniyle buraya yerleştirilen, farklı uluslardan insanlar arasındaki çatışma; (3) mübadiller ile yerliler –diğer bir ifadeyle, yerli-yabancılar ile dışarıklı yabancılar– arasındaki çatışma. Üstelik bu çatışmalar bütünü, yine Kars'ta olduğu gibi Parti, Halkevi, Belediye, Kaymakamlık ve Vilayet arasında da anlaşmazlıklara neden olabiliyordu. Örneğin Ceyhan Belediyesi, Halkevi'ne yardım parası ayırmıyordu:

Halkevi'ne, haddizatında zengin olan Ceyhan Belediyesi bu sene yardım parası ayırmamış. Halkevi ve Parti İdare Heyeti, bunu, Belediye Meclisi'nin ve kaymakamın fena niyetine atfetmek istediler. Tetkik ettim, filhakika belediye bu seneki bütçesine, Halkevi'ne arsa almağa mahsus olmak üzere 3.000 lira koymuş; fakat bunun bir miktarını yardım parası olarak ayırma teklifini kat'i olarak reddetmiş. Halbuki belediye bu 3.000 liranın beş yüzünü yardım parası olarak ayırabilirdi. Meseleyi bu yönden tetkik edince Belediye Meclisi'nin ve kaymakamın kötü niyetine vermek lazım geliyorsa da bizim Halkevi İdare Heyeti'nin de her şeye rağmen iş çıkarmak ve yokluk içinde varlık yaratmak enerjisini kullanmadığını sanıyorum. Bütün bu gevşekliklerin, cansızlığın ve sevgisizliğin; Adana merkezindeki ikilikten ve zümrelere hâkim olan hodkâmlıktan [bencillikten] doğduğunu arz etmeğe mecburum. Yoksa ne Ceyhan Kaymakamı garezkârdır ne Ceyhan Halkevi İdare Heyeti âcizdir.¹³⁰¹

Öyleyse sorun aslında belediye meclisi veya kaymakamdan değil, *zümrelerin* bencilliğinden kaynaklanıyor; belli ki idealist üyelerden oluşmayan Halkevi İdare Heyeti de bu şartlar altında çalışmaya teşebbüs etmiyordu.

¹³⁰⁰ BCA 490-1-0-0/1002-871-1, 15–16.

¹³⁰¹ BCA 490-1-0-0/1002-871-1, 15.

3.3.4.9. Yerliler, Yabancılar, Gürcüler ve Ermeniler Karşısında Ordu Halkevi

CHP Samsun Bölgesi Müfettişi ve Bursa Mebusu Dr. Sadi Konuk'un 1 Kasım 1943 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Ordu'daki *zümreler* arasında da *lokal politika cereyanları* esiyor ve Parti çalışmaları bu durumdan olumsuz etkileniyordu:

Muhitte yerliler, yabancılar ve Gürcüler diye gayrılık hususiyetlerine barizen rastlanmaktadır. Teşkilat elemanları bu kayguların içindedir. Bu duygulara munis gözükmek hevesi, millî mefkûre hamlelerinde hareketli olmak kabiliyetini kaybettirmiştir. Menfaatlerin hâkimiyet ve korunması; bu çerçevenin müspet ve menfi tarafına göre ayarlanmakta, politika perdesi bu icaplara göre kullanılmaktadır. Bu yüzden sistemli bir mefkûre mesaisi teessüs edememiş ve kendisine göre insan yaratan cemiyet kültürü, yüksek verimi realize edebilecek idraki henüz bulamamıştır. Bununla beraber kabına göre şekil almak istidadı olduğu gibi durmakta ve muayyen bir salâbete kadar [ideallere bağlılık, belli bir olgunluğa ulaşınca kadar] Ordu merkez ve mülhakatı, hassasiyetle göz önünde tutulmaya layık, ehemmiyetle itina mevzuu olacak durumdadır.

Oldukça kesif Ermeni ekalliyeti, hususî korunmalarla ayakta dururlar [*sic*].¹³⁰²

Kars ve Ceyhan'da olduğu gibi Ordu'da da –çeşitli sebeplerden dolayı– farklı etnik kökenden insanlar bir arada yaşıyor; her grup, diğerini *yabancı* addettiği için ekonomik çıkar çatışmaları meydana geliyor; gruplar da ayrı ayrı, Parti'de, Halkevi'nde ve belediyede nüfuz kazanarak ekonomik çatışmayı, siyasî hale getirerek kazanmaya çalışıyordu. Anlaşılan o ki her yeni kuşak bu durumun içine doğduğu ve bu ortamda yetiştiği için de mevcut kültür yeniden üretiliyordu; çünkü müfettişin dediği gibi, “sistemli bir mefkûre mesaisi teessüs edememiş ve kendisine göre insan yaratan cemiyet kültürü, yüksek verimi realize edebilecek idraki henüz bulamamış”tı. Bu, Adorno'nun da vâkıf olduğu bir olguydu: “Toplumsal yapı; insanları, kendilerini yeniden üretmeleri için terbiye eder; bu zorunluluk, bir dış güç olarak zayıflamaya yüz tuttuğu anda insanların psikolojilerine nüfuz eder.”¹³⁰³

Parti teşkilatı ve Halkevi bu halde olduğu için müfettiş, Ordu'da Türk dili ve kültürünün yayılması gerektiğinden bahsetmemiş olabilir. Çünkü kendisinin belirttiği gibi şehirde Gürcüler ile Ermeniler yaşıyordu ve diğer raporlardan anlaşıldığı üzere gayrimüslimlerin, hatta anadili Türkçe olmayan Müslümanların dahi yaşadığı yerlerdeki Halkevlerinin

¹³⁰² BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 15.

¹³⁰³ Theodor W. Adorno, *Sahicilik Jargonu. Alman İdeolojisi Üzerine. 1962–1964*, çev. Şeyda Öztürk (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 34.

başlıca görevlerinden biri, Türk dili ve kültürünü buralarda yaymaktı. Kaldı ki müfettiş, diğer temel görevlerini de yerine getirmekten âciz olduğu açıkça görülen Ordu Halkevi'nden ne kültür yaymasını talep etmişti ne de başka bir şey. Ev; sosyal yardım faaliyetinde de bulunmuyordu, poliklinik de açmamıştı, okuma-yazma kursu da açmamıştı. Ancak bu durumun ortaya çıkmasında Halkevi ve Parti kadroları kadar, Ordu'nun maruz kaldığı çaresizliğin de etkili olduğu söylenebilir: “Merkezde bir ortaokul vardır, vasıta ve eleman itibarı ile zayıftır, ilköğretim tatminkâr olmaktan uzaktır. Öğretmensiz okullar ve avare kalan çocuklar çoktur.”¹³⁰⁴ Okullar öğretmensizken ve Halkevi'nin durumu anlatıldığı gibiyken, Ev'in okuma-yazma kursu açamayacağı veya Türk kültürünü yayamayacağı ortadaydı. Ayrıca, nasıl ki okullarda öğretmen olmadığı için Halkevi kültürel faaliyet yürütemiyorsa, şehirdeki sağlık teşkilatının âcizliği yüzünden de Ev'de poliklinik açılmıyordu:

Merkezde, kasabadan üç kilometre uzakta, iki hekimle idare edilen işsiz ve rağbetsiz bir hastahaneden başka sıhî kurum yoktur. Devamlı hasta bir sıhhat müdürü vardır. Bu yüzden diğer sıhhat teşkilatı personeli kontrolsüz bir lakaydi içindedirler.

Bilhassa Mesudiye'de her türlü hekimlik vasfından ve bilgisinden mahrum bir hükümet tabibi (Hasan Hilmi Özden), halkta ancak ikrah [tikinti] yaratmıştır. Dispanser diye kullanılan ve iyi kötü malzemesi de olan mesai yerinde pislik ve derbederlikten başka bir şeye rastlanmaz, hülâsa; Ordu vilayeti içinde sağlık teşkilatı ancak lafzen mevcuttur. Son günlerdeki ‘Amipli ve Basilli Dizanteri’, merkezde acıklı olmuştur.¹³⁰⁵

Oldukça “kesif” olduğu belirtilen Ermeni ekalliyetinin ise hangi “hususî korunmalarla” ayakta kaldığı anlaşılamiyor. Ulus-devlet politikasının dinî veçhesi ve pratikteki tezahürleri düşünüldüğünde, bu Ermenilerin devlet görevlileri tarafından korunma ihtimalinin *çok düşük* olduğu düşünülebilir. Buna karşılık, söz konusu Ermenilerin, bunun dışında, şehirdeki ekonomik ve siyasî çatışmalardan istifade ederek, bir gruba karşı diğerini destekleyerek varlığını sürdürmeye çalıştığı da düşünülebilir.

Halkevlerinin çalışmasını engelleyen belli sorunlar vardı ve bunları tasnif etmek kolaydı. Ancak bir Halkevi, aynı anda birçok soruna maruz kalabiliyor veya mevcut bir sorun, başka bir sorunun ortaya çıkmasına da neden olabiliyordu. Örneğin Kars, Ceyhan ve Ordu'da görüldüğü gibi etnik çeşitlilik, lokal politika cereyanlarına neden olabiliyordu.

¹³⁰⁴ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 17.

¹³⁰⁵ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 17.

Dolayısıyla sınır şehirlerindeki, hatta genel olarak etnik ve kültürel çeşitliliği olan yerlerdeki Halkevlerinin mustarip olduğu sorunlardan bahsederken, lokal politika cereyanlarıyla karşılaşmak mümkündür. Başka bir ifadeyle, etnik ve kültürel çeşitlilik, “zümrevî dargınlıklar” a, bu dargınlıklar da lokal politika cereyanlarına neden olabiliyor; cereyanlar ise Halkevlerinin çalışmasını engelleyebiliyordu. Ancak bu cereyanların ortaya çıkmasının tek nedeni, “zümrevî dargınlıklar” değildi.

3.3.5. Lokal Politika Cereyanları

3.3.5.1. Giresun: Merkeze Yaranmak İsteyenler ve Kendi Menfaatini Düşünenler

Sorunlar birçok yerde iç içe geçtiğinden, lokal politika cereyanlarından şimdiye kadar defalarca bahsedildi. Ortaya çıkmasının nedenlerini ve kendine özgü yanlarını anlayabilmek içinse bu cereyanları ayrıca incelemek gerekiyor. Örneğin CHP Samsun Bölgesi Müfettişi ve Bursa Mebusu Dr. Sadi Konuk’un 1943’te, Giresun’da gördükleri, lokal politika cereyanlarının nedenlerinden birini anlamamızı sağlıyor. “[M]erkez de dâhil, lafzen mevcut kolların herhangi bir çalışmasını göremedim,” diyordu müfettiş. Çünkü Tirebolu hâriç hiçbir kazadaki Halkevi “taazzuv etmiş sayılmaya degecek halde değil”di. “Umumiyetle Halkevleri ve Halkodaları, bir anlayamamazlık ve bir anlaşamamazlık içinde hareketsiz ve rağbetsiz” kalmış; “merkezden gelen kitap ve sair yayınlar toz-toprak içinde, paketlerinden bile açılmamış halde” bırakılmıştı.¹³⁰⁶ Sebep, “[s]enelerden beri Giresun’da hâkim olan siyâsî halet-i ruhiye”¹³⁰⁷ idi:

Vilayet İdare Heyeti, son mebus seçimindeki yolsuz hareketleri dolayısıyla umumî idare heyetince cezalandırılarak uzaklaştırılan heyetin yerine yedeklerden ve kısmen de dışarıdan alınarak teşekkül etmiş muvakkat [geçici] heyet olup hemen eskisi gibi esersiz ve hareketsiz olduğu kadar aralarında da anlaşmadan mahrumdurlar. İçlerinde işi basit ve fahri bir memuriyet telakki edip mefkûre ve millî dileği kavramaktan âciz olanlarla beraber şahsî endişesini takviyeyi önde ve haklı tutan, herhangi bir hizmeti ancak bu mülâhaza ile karşılayan da vardır. Ciddi olarak bir bağ taşımayan bu heyet içinde alaka ve kabiliyet bakımından yalnız kalan akli ve kültürü müsait bir kişi gördüm, merkez kaza idare heyetini de başka türlü vasıflandırmak güçtür.

Şu hale göre Giresun Parti teşkilatı merkez faal kademesinde iş alanlarını, ya büsbütün uzakta kalmak istemeyenlerden veya menfaatlerinin icabı arkada gizli insanların isteklerinin kolaylıkla tecellisine veya durumlarının bozulmamasına hizmetkâr olabileceklerden, yani bir grubun adamlarından, veyahut da doğrudan

¹³⁰⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 10.

¹³⁰⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 19.

doğruya iş rekabetinin üstün tahakkümüne alışmış olanlardan ibaret olarak tasnif etmek doğru olur.¹³⁰⁸

Görüldüğü gibi bu halet-i ruhiyenin bir nedeni, sırf Parti merkezinin gözüne girmek isteyen kişilerin Halkevi ve yerel Parti kadrolarına dâhil olmasıydı. Böylece ileride Parti veya Halkevi başkanı, daha sonra da mebus olabiliyorlardı. Diğer bir neden ise ekonomik çıkar çatışmalarıydı:

Kasaba içindeki dar ve verimsiz iş sahasının (memleketin tek fındık mahsulüne dayanması ve az emekle bir senelik geçim temini hevesi ve mecburiyeti, mahallî geçimsizlik ve anlaşmazlıkların membaıdır), menfaatlerinin kısa yollardan birbiri ile karışması ve çarpışması, tarafların doğmasını temin etmiş olup Parti teşkilatında da bunun akisleri her zaman görülmekle beraber zaman zaman yer değiştiren bu didinmeler Parti kongre ve seçimlerinde de türlü yolsuzluk halinde kendini belli etmiştir. İdare heyetleri, bu halet-i ruhiye ile yapılan seçimlerin eseridir. Giresun'da başkaca bir inanış ve mefkûre eseri bulmak güçtür. İleri sürülen bazı iddia ve dileklerin samimiyetine itina ile dikkat etmek lazımdır. (Çünkü bir hadiseden şikâyetçi olarak heyet ve şahıslar halinde müracaat edenlerin arasından biraz sonra veya ertesi gün aksi ve birbiri aleyhinde tezviratla [dedikoduyla] tekrar müracaatları itiyat [alışkanlık] halindedir.)¹³⁰⁹

Kars, Ceyhan ve Ordu'da olduğu gibi Giresun'daki zümreler arasındaki ekonomik çıkar çatışmaları da Parti ve Halkevi'nin çalışmasını engellemişti. “Bu karışık ve değersiz mücadelelerin neticesi, lüzumlu hizmetlerin gecikmesini ve iyi teşebbüslerin verimsizliğini yaratmış”tı. “Yine bu yüzden Parti inan ve sevgisi istekle yer bulamamış”tı. “İnanarak ve severek büyük emek yolunda çalışmak isteyenler de araya sokulamamış, iyi kabiliyet ve karakterler bu karışıklık içinde kaybolmuş”tu.¹³¹⁰ Öyleyse Giresun'un Kars, Ceyhan ve Ordu'dan tek farkı, burada göçmen olmamasıydı.

3.3.5.2. Sahnenin Dışındakiler: Tokat Halkevi

Ekonomik ve siyasî nüfuz mücadelelerinden dolayı esen cereyanların başka bir örneğine, Tokat'ın –muhtemelen– merkez kazasında rastlıyoruz. Tokat Mebusları Sıtkı Atanç ve Hasip Aytuna'nın 1940 tarihli bir raporundan, buradaki Halkevi'nin aslında kötü

¹³⁰⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 18.

¹³⁰⁹ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 18.

¹³¹⁰ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 19.

durumda olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Parti ve Halkevi başkanları, Ev'in faal olabilmesi için gerekeni yapıyor; öğretmenler de şubelerde görev alıyordu:

Parti başkanı olan Mehmet ile Halkevi başkanı olan Osman, aralarında anlaşarak ahenkli ve semereli bir faaliyet göstermektedirler. Halkevi etrafındaki çalışmalarda ilkokul öğretmenlerinin büyük bir gayreti ve her kolun kendi işlerine, içten gelme bağlılıkları görülmüştür. Halkevi'nin muhtelif kollarında ilkokul öğretmenlerinin şevk ve hevesle çalışması sayesinde muhit uyanmış, Parti ve Halkevi azası mühim bir yekûn balığ olmuştur, Parti'ye ve Halkevi'ne karşı pek samimi bir alaka uyandırmıştır.¹³¹¹

Ev'in başlıca faaliyetleri; tiyatro, konferans ve resmî bayramlarda düzenlenen törenlerdi: “Kış aylarında, Halkevi salonlarında konferanslar ve temsiller verildiği, musahabeler [sohbetler] yapıldığı ve millî bayramlarda bütün halkın iştirakiyle parlak tezahürlerde bulunulduğu anlaşılmıştır.”¹³¹² Birçok Halkevi'nde olduğu gibi burada da, radyo dinlemek, özellikle devam eden II. Dünya Savaşı'nın gidişatından haberdar olmayı sağladığı için başlı başına bir *faaliyet* olarak düşünülebilirdi: “Halkevi radyosunun Halkevi etrafındaki topluluk ve alakada mühim rol oynadığını, bilhassa bu buhranlı zamanlarda pek çok halk celp ettiğini de ayrıca kaydetmek istiyoruz.”¹³¹³ Ancak mebuslara göre bu Halkevi'nin asıl *faaliyeti*, buranın öğrenciler tarafından benimsenmesiydi. Bu durumun ortaya çıkmasında, “birkaç yüz cilt” kitabı olan kütüphanenin etkisi olmalıydı;¹³¹⁴ ama mebuslara göre öğrenciler, öğretmenleri sayesinde Halkevi'ni sevmişti. Ev'in böyle faal olmasının ise iki nedeni olduğu düşünülebilir: (1) Parti ve Halkevi başkanları, görevlerini yerine getirebilmek için gereken vasıflara sahip olmadıkları için Halkevi'yle öğretmenlerin ilgilenmesini teşvik etmişlerdir; (2) öğretmenler de birçok yerde olanın aksine, sadece Halkevi'ne üye olmakla yetinmeyip, görevlerini iyi bir şekilde yapmaya çalışmışlardır:

Parti başkanı; çalışkan ve dürüst bir zat ise de üzerine aldığı vazife, kendisinin kültür yükü ile taşıyacağından çok ağırdır. Aynı hükmü, Halkevi başkanı için de tekrarlamak lazımdır. Halkevi'nin faaliyeti, başkanın hüsn-ü niyeti ve kendisini bu işlere vermesiyle ilgili ise de asıl faal rolü oynayan muallimler ve gençlerdir. Muallimler ve birçoğu buranın talebesi olan gençler, Halkevi'ne, kendilerini hakiki bir 'ocak' halinde getirmişler; boş ve serbest vakitlerini burada geçirerek burasını,

¹³¹¹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 92.

¹³¹² BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³¹³ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³¹⁴ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

hem kendilerinin hem de Ev’de toplantıların inkişafına yardım eden bir hayat mektebi olarak tanınmış ve sevmişlerdir [*sic*].¹³¹⁵

Parti ve Halkevi başkanlarının, görevlerini yerine getirebilmek için gereken kültürel birikimden yoksun olduğu durumlarda, söz konusu Parti teşkilatı ile Halkevi’nin atıl kaldığı görülüyor. Ancak bu örnekteki başkanlar, en azından, görevlerini yerine getiremeyecek durumda olduklarını fark edip, *münevverlerin* Halkevi’yle ilgilenmesini teşvik edecek “kültür yükü”ne sahipti. Üstelik başka birçok yerdeki *münevverlerin* aksine buradakiler, yani söz konusu öğretmenler de Halkevi’yle *gerçekten* ilgileniyordu. Dolayısıyla bu Ev’in, aslında bir Halkevi’nden beklenen faaliyetleri pek de yerine getirememekle birlikte, diğer birçok Halkevi’nden iyi durumda olduğu söylenebilirdi. Zira Parti’nin ve Ev’in başındaki insanlar *münevver* değildi, ilkökul öğretmenlerinden başka hiçbir *münevverin* de Ev’le ilgilenmediği anlaşılıyordu. Yani bu Ev *görece* iyi çalışıyordu. Fakat bu durum, *lokal politika cereyanlarının* esmesi için yeterliydi:

Parti ve Halkevi etrafında toplanan gençler ve halkın ahenkli ve samimi birliğine rağmen, öteden beri mütegalibe olarak geçinmek ve şeref toplamak emeline olan birkaç kişinin Parti ve Halkevi etrafında dedikodu yaptıkları ve halk arasına ikilik sokmak; bilhassa Partili ve Evli vatandaşların ahenk ve vahdetini [birliğini] sarsacak tesir ve telkinlerde bulunmak düşüncesiyle gizli ve aşikâr tezvirat [dedikodu] yaptıkları anlaşılmıştır. Parti ve Halkevi başkanlarının ifadelerine göre bunlardan en ziyade faal görünenler; Spor Kulübü Başkanı Un Fabrikası Sahibi İhsan, Tüccardan Tumbul Mehmet, Arzuhalci Muhittin, Bazı Hamdi, Alemdar Hüseyin Ağa’dır [*sic*].¹³¹⁶

Cereyanları çıkarıcılar, *eşraftan* olup, *Parti veya Halkevi içinde herhangi bir görevi olmadığı* anlaşılan kişilerdi. Nitekim un fabrikası sahibi İhsan, Halkevi’nin veya –en azından– bir şubenin başkanlığına getirilmediği için bir spor kulübü kurmuştu:

Spor kulübü başkanı ve un fabrikası sahibi İhsan; lise tahsili olan, faal, çalışkan ve hamiyetli [vatansever] bir gençtir. Yaptığımız tahkikattan anlaşıldığına göre bu genç; Halkevi’nde ve Ev’in muhtelif kollarında kendisine başkanlık gibi faal bir vazife verilmediği için muğber olmuş [gücenmiş] ve Ev’den ayrı bir spor teşekkülü meydana getirmek ve bunun başına geçmek suretiyle kendilerine faaliyet sahası aramıştır.¹³¹⁷

¹³¹⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³¹⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³¹⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

“Mütegallibe olarak geçinmek” isteyen diğer kişiler de Parti’ye muhalefet etmemekle beraber Parti ve Halkevi başkanlarının, görevlerini yerine getiremediklerini söylüyordu. Örneğin; “Tumbul Mehmet; manifatura ticareti ile uğraşmakta, fakat Parti’ye muhalefet etmemekte; Partililerin ve Halkevi başkanının yaptıkları işleri tenkit etmekte”ydi. “Hoşa gitmeyen, onun bu tenkitkâr tavr-ı hareketi”ydi.¹³¹⁸ Mütegallibeden bir diğeri ise söz konusu görevlerin kendilerine veya *münevverlere* verilmesini istiyordu: “Alemdar Hüseyin, tüccardır. Bu da Parti ve Halkevi teşekküllerinin kâfi derecede çalışmadıklarını, bu şerefli vazifelerin ehli olduklarını, bu vazifelerin münevverlere verilmesini söylemekte ve istemektedir.”¹³¹⁹ Dolayısıyla her yerde olduğu gibi burada da *lokal politika cereyanlarının* nedeni, iktidar ve nüfuz mücadelesiydi. Ekonomik iktidar sahipleri, siyasî iktidar içinde temsil edilmediklerinden, zamanla muhitteki nüfuzlarını kaybedeceklerini düşünüp Parti içinde önemli görevlere gelmeye çalışıyorlardı. Alemdar Hüseyin de bu bağlamda, söz konusu “şerefli vazifelerin” *münevverlere* verilmesini isterken, kendisinin de içinde bulunduğu mütegallibeye yakın olan *münevverleri* kast ediyor olmalıydı. Öyleyse mevcut durumda, Halkevi’yle ilgilenmeyen –yani ilkokul öğretmeni olmayan– *münevverlerin*, mütegallibeye yakın olduğu da düşünülebilirdi. Durumu inceleyen mebuslar ise mütegallibe ile Parti’yi barıştırmaya çalışmıştı. Çünkü bu kişiler, hem *ehli oldukları şerefli vazifeleri* alamadıkları sürece Parti ve Halkevi çalışmalarını sabote etmeye devam edecekti; hem de bu kişilerden biri olan un fabrikası sahibi İhsan, gerçekten münevvere benziyordu:

Münevver, görgülü, çalışkan, hamiyetli [vatansever] ve iyi Fransızca bilen bu gencin Parti ve Halkevi teşekkülleri içine alınması hususunda bu iki müessese başkanlarıyla yaptığımız temasın iyi netice vermesini ve İhsan adındaki bu gencin, spor kulübü ile birlikte Halkevi’ne iltihakını [katılmasını] isterdik [*sic*].¹³²⁰

Sonuçta Parti ve Halkevi’ne dâhil olup olmadıkları bilinmemekle birlikte mütegallibenin, bu rapor özelinde, amacına ulaştığı düşünülebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında, Parti ve Halkevi başkanlarının, gerçekten bu görevler için uygun olmamasının da etkili olduğu söylenebilir. İhsan’ın, Halkevi’yle rekabet etmek için bir

¹³¹⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³¹⁹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

¹³²⁰ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 93.

spor kulübü kurması ise bir kurumun, nizamname ve kanunlardaki görevlerinden (*tasarlanan*) ziyade pratikteki işleviyle (*yaşanan*) tanımlanması gerektiğini gösterir.

3.3.5.3. İnkılâp Kuvvetlerinin Birleştiği Yer: Simav

Şubat 1940 tarihli bir raporunda, CHP Afyon Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Adnan Menderes, Kütahya'nın Simav kazasının, “nüfusu oldukça çok ve orta mektebi olan” bir yer olduğunu belirtmişti.¹³²¹ Dolayısıyla buradaki Halkevi'nin, en azından öğretmenlerin yardımıyla, iyi çalışacağı düşünülebilirdi. Halkevi'nin beş şubesi vardı: “Kitapsaray, ar, köycülük, spor ve gösterit. [...] Fakat bugüne kadar bu beş şube hiçbir faaliyet ve eser gösterememiş”ti.¹³²² Hatta, “2.390 kitaplı bir kütüphanesinden başka Halkevi'nin varlığına delalet edecek bir iz ve tesiri mahsus değil”di.¹³²³ Kütüphaneye gelenlerin olduğuna dair bir ima dahi olmadığı düşünüldüğünde Simav Halkevi'nin, kimsenin gelmediği bir kütüphaneden ibaret olduğu söylenebilirdi. Bunun nedeni ise Halkevi Başkanı da dâhil olmak üzere hiç kimsenin Ev'le ilgilenmemesiydi. Üstelik Halkevi başkanı, aynı zamanda Parti ve belediye başkanı olduğundan, durumu düzeltecek birini bulmak da mümkün değildi:

Gerek Parti ve Halkevi İdare Heyetleri gerekse hükümet âmir ve memurlarının Simav Halkevi ile hiçbir alakaları yoktur. Belediye ve Parti reisliğini uhdesine alan Sadık Ülkem, Halkevi reisliğini de üzerine almaktan çekinmemiştir. Halkevi'ne karşı Reis, İdare Heyeti, Parti ve hükümet âmiri tarafından Halkevi'ne karşı gösterilen ihmal ve lakaydi; insanın içini sızlatacak derecededir.

[...]

Bundan evvelki Halkevi İdare heyeti ve Halkevi Reisi hiçbir faaliyet göstermemişlerdir.¹³²⁴

Belediye Başkanı, hiçbir şekilde ilgilenmediği Halkevi'nin de başkanıydı. Dolayısıyla Halkevi başkanlığı, kendisi için, Simav'daki nüfuzunu güçlendirecek veya milletvekili olmasını sağlayacak bir araçtan ibaretti. Simav Halkevi'nin pratikteki işlevi de bundan ibaretti. Muhtemelen yine bundan dolayı, yetersiz olan Halkevi binasının yerine yenisinin yapılması da düşünülmemişti. Yalnız, Türk Ocağı'ndan kalma, Parti'ye ait bir bina tadil ediliyordu:

¹³²¹ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

¹³²² BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

¹³²³ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

¹³²⁴ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

Halkevleri binası ihtiyaca kâfi değildir. [...]

Parti'ye ait, Türk Ocağı'ndan müdevver diğer bir bina daha vardır. Bu bina çok harap olduğu için tamir ve tadil edilmektedir. Tamir bitince Halkevi ar ve spor şubeleri bu binada çalışacaklardır. [...]

Fikrimce, müşteri bulunduğu takdirde, bu iki binayı da satarak ve üstünü ekleyerek, Simav'da güzel bir Parti ve Halkevi binası yapmak çok daha iyi olur.¹³²⁵

Ancak mevcut şartlar altında Türk Ocağı'ndan kalan bina yenilense de yeni bir bina yapılırsa da Halkevi'nin çalışacağı düşünülemezdi. Nitekim Menderes, Halkevi kadrosunu değiştirmişti: “Bu defa, gerek İdare Heyeti ve gerekse Halkevi Reisi'nin seçiminde, mazideki acı ihmal göz önünde bulundurularak ehliyetli ve çalışacak arkadaşların iş başına getirilmesine gayret olundu.”¹³²⁶

3.3.5.4. Ticarî Rekabetler ve Nihayet Sağlanan İş Birliği: Erbaa Halkevi

CHP Sivas Bölgesi Müfettişi ve Kars Mebusu Zihni Orhon'un 30 Aralık 1940 tarihli raporuna göre Tokat'ın Erbaa kazasındaki Halkevi'nin idare heyeti, *münevverlerden* oluşmaktaysa da ortada bir faaliyet yoktu: “Ev İdare Heyeti; bir avukat, bir eczacı, bir baytar, bir muhasebeciden ibaret olduğuna göre vazifelerinin ehlidirler. Fakat çalışan, çalıştıran olmamış.” Bununla birlikte, idare heyeti çalışsa bile, açık olan bütün şubelerin faal olmasını sağlayacak sayıda *münevver* yoktu: “Altı şube açmışlar. Takatin çok fevkinde.” Kaldı ki bina da yetersizdi: “Parti binasında kalıyorlar. İhtiyaca kâfi değil.” Yine de müfettiş, gayret edildiği takdirde halkın, Ev'e ilgi göstereceğini düşünüyordu. Bunu gerçekleştirmek için de “mühim” bir girişimde bulunmuştu: “Çalışan olursa en iyi tesir yapar. Bu defa mühim bir değişiklik yaptık. Halkevi'nin başına, çalışacağına kani olduğum birisini getirdim.”¹³²⁷

Erbaa Halkevi'nin bu durumda olmasının bir nedeni, idare heyetinin ilgisizliği ise diğer bir nedeni de bağlı olduğu, hatta aynı binayı paylaştığı yerel Parti teşkilatı olabilirdi. Zira seçilen hiçbir kaza idare heyetinin, Parti işleriyle ilgilenmediği anlaşılıyor:

¹³²⁵ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 65.

¹³²⁶ BCA 490-1-0-0/1000-865-1, 64.

¹³²⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 83.

İdare heyeti muhtelif safhalar geçirdi. Ziya Gigin heyeti, bir zamanlar fuzuli [gereksiz] kaldılar. Onlardan sonra Cemal Varol heyeti geldi. Bu çekildi. Mehmet Yılmaz vekil oldu. Sonra bir heyet-i müteşebbise [girişimciler heyeti] de kaldı. Ondan sonra, şimdiki son heyet geldi. Her birisi bir gûnâ [çeşit] idiler. Sonkiler arasında da sevilmeyenler var idi [*sic*].¹³²⁸

Müfettişin, bu idare heyetleri hakkındaki görüşü kesindi: “Çalışmamışlardır.”¹³²⁹ Çalışmalarının nedeni ise idare heyeti üyeleri arasındaki *ticarî rekabetlerdi*. Ekonomik çıkar çatışmaları, lokal politika cereyanlarının esmesine neden olmuştu. Üstelik eski kaymakam da bu anlaşmazlıkları –belki Parti’yle, belki de ticaretle bir ilgisi bulunmadığı için– gidermeye uğraşmamıştı. Mevcut kaymakam ise –belki inkılâba bağlı olduğu, belki Parti içinde nüfuz elde etmek istediği, belki de tüccarla yakın olmayı uygun bulduğu için– anlaşmazlıkları gidermişti: “Sonkilerin bazıları parti binasında görüşürler, oradan çıktıktan sonra görüşmezlermiş, aralarında ticarî rekabetler var idi [*sic*]. Bu memlekette ihtilafı gidermeğe çalışmayan Sabık Kaymakam Nedim zamanında şöyle böyle idiler. Şimdi iş ve fikir beraberliği vardır.”¹³³⁰

3.3.5.5. Seçim ve Kongrelere Saklanan Hesaplaşmalar

CHP Kırşehir Bölgesi Müfettişi ve Kastamonu Mebusu Hilmi Çoruh’un 1941 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Yozgat’ın Çayırşeyh nahiyesindeki cereyanlar da muhtemelen zümreler arasındaki ekonomik çıkar çatışmalarından dolayı esiyordu:

Boğazlıyan’a merbut Çayırşeyh nahiyesinde dahi bir Halkodası mevcuttur. Buranın belediye reisi Kadim, Halkodası reisidir. Parti Reisi Saraç Mehmet ile [...] arasında ahenk yoktur.

Esasen Çayırşeyh’te halk, ikiye bölünmüştür ve iki taraflıdır. Kadim ile Saraç Mehmet eskiden beraber hareket ederken Saraç Mehmet’in diğer tarafla sıhriyet [evlilik yoluyla akrabalık] peyda etmesi ve diğer tarafa temayül etmesi, aralarında bu ihtilafı meydana getirmiştir. Her fırsattan istifade ederek Parti Reisi Saraç Mehmet, Halkevi Reisi’nin aleyhinde bulunuyor. Bunları telif etmek [uzlaştırmak] için muhtelif zamanlarda şahsen de alakadar oldum. Şimdilik zahiri bir sükûnet mevcut ise de muvakkattir [geçicidir]. İlerideki intihaplarda bir gürültü çıkarmaları muhakkaktır [*sic*].¹³³¹

¹³²⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 79.

¹³²⁹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 79.

¹³³⁰ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 79.

¹³³¹ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 10.

Gerçekten de zümreler, hesaplaşmayı intihap zamanına bırakabiliyordu. Örneğin 1940'taki bir teftişinde Şevket Ödül, Konya'nın Ermenek kazasını nispeten sakin görmüştü; ama şüpheyi de elden bırakmamıştı: "Her vesilede birbirlerini çekiştiren şahıslar azalmıştır. Oldukça sinsi bir muhit olduğuna göre bütün kin ve ihtilafları intihap zamanlarına sakladıkları da zannolunabilir."¹³³² Ziya Arkant'ın 1941'de yazdıklarına göre Burdur'un Karamanlı nahiyesi de çok farklı değildi: "Çok müzevir [dedikoducu] ve didişken bir yer olan burada intihaplar ve kongreler zamanında, cahilane çarpışmalardan başka esaslı bir çalışma yoktur."¹³³³

3.3.5.6. Bir Fabrika Sahibinin Nahiyesi: Karpuzlu

Ekonomik ve siyasî çıkar çatışmalarıyla meydana gelen cereyanlar Halkevlerini âtıl bırakabildiği gibi muhitte bir Halkevi veya Halkodası açılmasını da engelleyebiliyordu. Örneğin CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Kocaeli Mebusu Dr. Fazıl Şerafettin Bürge'nin 12 Ağustos 1943 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Aydın'ın Karpuzlu nahiyesindeki Parti başkanı, muhtemelen, ekonomik nüfuzuna bir de siyasî nüfuz eklemek isteyen biriydi:

Nahiye Ocak Reisi Hüseyin Ersoy, büyükçe bir zeytinyağı fabrikası sahibi olan bir adamdır. Kendisini pek işe yarar bulmadım.

Karpuzlu, Akçava'ya nispetle çok zengin bir nahiye olduğu halde halkı tembel ve ilgisizdir. Halkodası yapmak için konuşmamızda en ufak bir heves dahi göstermediler.¹³³⁴

Halkın, Halkodası fikrine ilgisizliği, ocak reisiyle ilgili olabilirdi. Yani inkılâbı temsil eden kişi olan ocak reisi böyle biriyken halk, inkılâbı yaymak için açılması düşünülen bir kuruma da ilgi göstermemiş olabilirdi. Yine de jandarma komutanı vesilesiyle bir Halkodası'nın açılmasına karar verilmişti:

Nahiye merkezinde yegâne uyanık adam olarak Jandarma Karakol Komutanı Erzurumlu Ulvi Ertan'ı gördüm. Karpuzlu hakkında her sorduğumuz suale cevap verdi. Ve her bakımdan bizi tenvir etti. Yanımızda bulunan nahiye müdürünün buna mukabil hiçbir şeyden haberi ve bilgisi yoktu.

¹³³² BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 89.

¹³³³ BCA 490-1-0-0/995-846-2, 13.

¹³³⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 19.

Berber dolaştığımız kaymakamın ve benim umumî konuşmalarımızdan sonra Halkodası yapmayı vaad edebildiler [*sic*].¹³³⁵

3.3.5.7. Halkevlerini Ele Geçirmeye Çalışan Hizipler

Cereyanlar çoğunlukla zümreler veya hizipler arasında esiyordu; ama hizipler arasında, kimlerin hangi makamlara getirileceği hakkında çıkan tartışmalar, cereyanın kendisinden daha belirgin hale gelebiliyordu. 1 Ocak 1941 tarihli raporunda Şevket Ödül; Konya'nın Karaman kazasında, Parti içindeki bazı *lokal politika cereyanlarından* dolayı, son kongrede Halkevi başkanının değiştiğini, yerine yine Parti İdare Heyeti üyelerinden; ama “pek makbul olmayan” birinin seçildiğini yazıyordu. Partililerin, eski başkanı niçin değiştirmek istedikleri tam olarak anlaşılamıyordu; ama onunla pek iyi geçinemedikleri, dolayısıyla da Halkevi'nin başına Parti İdare Heyeti'nin *sözünü dinleyecek* veya diğer bir ifadeyle, Parti ile *ahenktar bir şekilde çalışacak* birini geçirmek istemiş olmaları da kuvvetle muhtemeldi. Bununla birlikte, Ev için yeni bir başkan istemelerinin muhtemel bir nedeni de eski başkanın kadın olmasıydı. Partililer, muhitin şartlarını bahane ederek erkek bir başkan istemiş olabilirdi. Ama müfettişe göre bu durum, eski başkanın *sırf* kadın olmasından kaynaklanmamıştı:

Karaman'da Parti sevgi ve alakasının her sene arttığı görülmektedir. Bu seneki kongrede idare heyeti azasından Halkevi reisliğinde şuurla çalışan Fevziye Gürkan'ın yerine içtimaî mevkii itibarıyla pek makbul olmayan Asım Erdemir'in girmesi iyi bir netice sayılmamakla beraber bu vaziyet Gürkan'ın sırf kadın olması yüzünden tahassul etmiş de [ortaya çıkmış] değildir. İdare heyeti intihabının açık reyle yapılmasını ittifakla kabul eden kongre azası, kendi içlerinde, Asım Erdemir'in de ismini ortaya atan bir arkadaşın teklifini kabul etmek suretiyle heyeti tamamlamışlardır. Kongre reisinin ikinci defa reye müracaatı da vaziyeti düzeltememiştir. Ve Fevziye Gürkan böylece heyet dışında kalmıştır. Mamafih Halkevi reisliğinde çalışmaya devam edecektir.¹³³⁶

Parti teşkilatı içinde Fevziye Gürkan'ın başkanlığa devam etmesini isteyenler de vardı; çünkü Halkevi'nin “halk üzerinde iyi intiba” bırakmasını sağlayan Gürkan'dı. Hatta Parti'ye gösterilen sevgi ve alaka da yine Gürkan sayesinde her sene artmış olabilirdi. Fakat sonuçta *diğer taraf* kazanmış, Asım Erdemir de Halkevi'nin yeni başkanı olmuştu. Buna karşılık, “pek makbul olmayan” bu kişinin nasıl çalışacağı bilinmediği için Fevziye Gürkan, Halkevi elemanı olarak kalmıştı. Genel Sekreter ise iyi çalışan Halkevi

¹³³⁵ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 19.

¹³³⁶ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 71.

başkanının neden kongre zoruyla görevden alınıp, yerine “içtimaî mevkii itibarıyla pek makbul olmayan” birinin getirildiğini sormamış; yeni başkana başarılar dilemekle yetinmişti: “Halkevinizin çalışmalarının iyi bir yolda inkişaf etmekte olduğunu, Bölge Müfettişimizin raporundan memnuniyetle öğreniyorum. Mesainizde muvaffakiyet diler, gözlerinizden öperim.”¹³³⁷

Benzer bir olay, bir sonraki yıl, İçel’de yaşanacaktı. İçel Mebusu Ahmet Ovacık, Dr. Muhtar Berker, Emin İnankur, Turhan Cemal Beriker ve Refik Koraltan’ın, seçim bölgesini tetkik ettikten sonra birlikte yazdığı 15 Aralık 1942 tarihli rapora göre vilayet genelindeki Parti ve Halkevi çalışmaları, “gönüle ferah ve ümit vermekten uzak”tı. “Görülen hakikat”, durgunluktan ibaretti.¹³³⁸ Görülen tek *faaliyet* ise *lokal politika cereyanları* nedeniyle ortaya çıkan bir hizipti. Mebuslara göre daha önce Parti ve Halkevlerinde görev alıp yetersiz çalışan veya hiç çalışmayan kişiler, mevcut kadroyu tasfiye etmek için uğraşıyordu:

Yalnız şimdi bir faaliyete şahit olduk. O da eski arkadaşları tamamen çürütmek ve onların yerine, evvelce iş başına getirilip de hiç çalışmayan veya fena çalışan veyahut da mevki-i içtimaiyesi çok fena olan anasırı toplayarak bir hizip vücuda getirmek ve bu sayede bu hizbin başında bulunan zatın istihdaf ettiği [hedeflediği] gayeyi elde etmesini temin etmek.¹³³⁹

Mebuslara göre bu hizbin görevi devralmaya çalışmasının, Parti ve Halkevi faaliyetlerini canlandırmakla ilgisi yoktu. Zira bu hizip, çalışmaya uygun vasıfları taşıyan kişilerle birlikte hareket etmek yerine hizip olarak kalmayı tercih ediyordu. Bu durumun sorumlusu ise eski mebus Hamdi Ongun’dü:

Eğer bu arkadaşlar maksatlarında samimi olsalardı, eski ve yeni diyerek bir ikilik yaratmaya çalışmayarak hepsi bir araya gelerek ve elbirliği ile çalışarak ehliyet ve kifayeti malûm olan ve hususî vaziyetleri, umumî ve millî işlerde çalışabilmeye müsait bulunan arkadaşları iş başına getirmek yolundaki tavsiye ve ricalarımızı dinlerlerdi. Halbuki bu ciheti hiç nazar-ı itibara almadılar. Ve ilk şart olarak namuskârlıklarından hiçbirimizin şüphe etmediği, Partimizin en sadık ve samimi evlatlarının behemehal [mutlaka] işbaşından çekilmelerini ileri sürdüler ve bu hususta başlıca inat ve ısrar eden ve bu ikiliğin vücuda gelmesine başlıca sebep olan

¹³³⁷ BCA 490-1-0-0/1000-864-1, 62.

¹³³⁸ BCA 490-1-0-0/998-857-2, 2.

¹³³⁹ BCA 490-1-0-0/998-857-2, 2.

da eski mebus Hamdi Ongun'dur. Bu gibi çalışmaların ne gibi neticeler vereceği malûmdur.¹³⁴⁰

Söz konusu hizip ile Hamdi Ongun'un konu hakkındaki görüşlerine ulaşılmadığı için hangi tarafın haklı olduğunu öğrenemiyoruz. Önceki raporlarda, İçel'deki Halkevleri hakkında söylenmiş olumlu sözler olmasına rağmen bu raporda olumlu hiçbir şeyin söylenmemiş olması da ilginçtir. Ancak ulaşılabilen son teftiş raporunun, bu "tetkik" raporundan iki yıl önce yazılmış olduğunu da unutmamak gerekir. Müfettişlerce, bazı istisnalar dışında yolunda gittiği söylenen Parti ve Halkevi işleri bu iki yıl içinde bozulmuş olabilir. Ancak müfettişlere yeterli görünen çalışmaların, mebuslara yeterli görünmemiş olması da mümkündür.

Başka bir eski mebusla ilgili cereyana, Erzincan'ın Kiğı kazasında rastlıyoruz. CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar, Eski Erzurum Mebusu Süleyman Necati'nin bazı akrabalarının, Halkevi'nde kendi siyasî görüşlerini hâkim kılmak istediğini yazmıştı 31 Aralık 1940 tarihli raporuna. Bu akrabalar, Halkevi'nde Alman ve İtalyan propagandası yapmaya çalışıyor, dirençle karşılaşınca da Halkevi'ni merkeze şikâyet ediyordu. İçlerinden biri daha sonra Parti üyesi olmaya da çalışmış; kabul edilmeyince yine *fesat çıkarmaya* başlamıştı. Bu yüzden de Parti Başkanı başka bir kazaya gitmişti:

Parti reisleri Mehmet Ali [istifa] etmiş ve Kiğı'yı terk ederek Karakoç kazasına gitmiş. Sebebi şudur: Bu kazada Eski Erzurum Mebusu Süleyman Necati akrabalarından Şakir Dilter ve kardeşi Yusuf [...] ve Ahmet Turanlı isminde üç şahıs vardır, bunlar parti alehdarıdır, Halkevi'ne gelirler ve radyoda Alman ve İtalyan Ajanslarını dinlemek isterler, bu yüzden daima mesele çıkarmak isterler. Necmettin Yıldız nam-ı müstearile telgraflar yazdırırlar ve şikâyetler yaparlar. Bunlar arasında bir de Dursun İlikbaş isminde bir adam vardır ki sonra affa uğrayarak tekrar gelmiş, partiye girmek istemiş, tabîi olarak almamışlar; ifsadata [fesatlıklara] başlamış. Parti

¹³⁴⁰ BCA 490-1-0-0/998-857-2, 2. *Panorama* romanında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu da bir mebusan kaynaklanan bir lokal politika cereyanından bahsediyor. Ancak romandaki mebusun, *idealistleri* desteklediği anlaşılıyor: "İşte, hamdolsun, partideki o haşarı gençlere, faal hizmetten el çektirmiş; gerek Halkevi teşkilatını, gerekse idare meclisini müfrit ve memleketi –yani vilayeti– yabancı unsurlardan temizlemiş; karınca kararınca kendi sahasında lazım gelen *ıslâhatı* –hattâ, buna birer inkılâp denilebilirdi– yapmıştı. Yapmıştı, yapmıştı ama, o işbaşından uzaklaştırdığı gençler, Dr. Namık Ahmet'in etrafında toplanıp yine bildiklerini okuyorlar; yine el altından fitne ve fesat kazanını kaynatıyorlardı. Haydi, bunlar bir zamanlar, mebus Halil Ramiz'den kuvvet alırlardı diyelim. Onun dışı tırnağı söküldükten sonra acaba arkalarını şimdi kime dayıyorlardı? Çünkü Tahir Bey, her hareketin, her kıvılcığının ardında mutlaka *gizli bir kuvvetin* olduğuna inanıyordu." Karaosmanoğlu, *Panorama*, 179–180.

Reisi Mehmet Ali bu yüzden ve bunların şerrinden kurtulmak için Karakoç kazasına nakletmiş [*sic*].¹³⁴¹

Dolayısıyla Kiğı Halkevi âtil kalmıştı. Hatta, “Bu kazada Halkevi var mı, yok mu? Kendileri dahi farkında değiller,” diye yazmıştı Muzaffer Akpınar, bir önceki raporuna. “[F]aaliyet olmadığı gibi Halkevi reisi de belli değil”di, “vekilin vekili” vardı.¹³⁴²

Ahmet Hâmit Selgil, 1944’te Bursa’yı teftiş etmiş ve Mudanya Halkevi’nin en azından okuma-yazma kursları açtığını görmüştü: “Parti raporundan sonra Halkevi Reisi, Ev’e ait çalışmayı ayrı bir raporla belirtti. Bu rapordan Halkevi’nin ağırbaşlı, güzel bir çalışma senesi geçirdiği görüldü. 182 okuma bilmeyene verilen ders ve kitap, defter yardımı; bütün kongrenin gönlünü çekti ve alkışlandı.”¹³⁴³ Ancak “Halkevi’nin bütçelerini, Parti ile bir anlaşmazlık yüzünden göndermediğini belirten kısım çok fena idi” ve “[b]ütün kongre üzerinde kötü bir tesir” bırakmıştı.¹³⁴⁴ Anlaşmazlığın nedeni ise cereyanlardı. Nitekim Partililerin, Parti üyesi olmasının nedeni de buydu:

Bu kazamızın Parti işleriyle uğraşan arkadaşlar, esefle söyleyeceğim ki tertemiz, gönülden bağlı Particiler değildir. Eski Parti müfettişi ve Parti reislerinin raporlarıyla geçen sene yazdığım yazılarda söz birliği ettiğimiz fikir budur.

Buranın meşhur siması olan İsmail Uzel’i geçen sene reislikten uzaklaştırdık. Reis olan Mustafa Niyazi Canitez hastalandı, felç geçirdi. Genç bir arkadaş olan Mustafa Büke, Parti reisliğine geldi. Ne yazık ki hastalanan da, bu ümit bağladığımız genç de İsmail Uzel’in yolundan ayrılmayıp onunla elbirliği ettiler. Yalnız Uzel’in uzaklaşması ve Halkevi’ne Ortaokul Türkçe Öğretmeni Şemi Basmacıoğlu’nun getirilmesi, Halkevi çalışmasıyla Uzel’in kasabadaki kötü nüfuz ve etkisini azalttı.

Halkevi Reisi’ni, ancak böyle olması lazım geldiğini söyleyerek yerinde tutabildim.

Kaymakam, subaylarla iyi geçinen bu genci, Parti intihabından istifade ederek uzaklaştırmayı aralarında hazırlamışlar. Uzel’in bu işlere hiç karışmaz görünmesi en dikkate değer haldi.¹³⁴⁵

İsmail Uzel, Mudanya’nın meşhur simalarındandı ve bir süre Parti başkanlığı yaptığına göre meşhur olmasının nedeni, siyasî ve ekonomik nüfuzuydu. Anlaşılan o ki bu nüfuzu korumak ve artırmak için Parti başkanı olmuş; ama ne Parti ne de Halkevi işlerine önem vermişti. Parti başkanlığı onun için, belki de mebusluğa giden yolda bir *politika*

¹³⁴¹ BCA 490-1-0-0/997-853-1, 39.

¹³⁴² Bkz. 29.7.1940 tarihli rapor: BCA 490-1-0-0/997-853-1, 45.

¹³⁴³ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 2.

¹³⁴⁴ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 2.

¹³⁴⁵ BCA 490-1-0-0/995-846-3, 2.

basamağından ibaretti. Nitekim müfettişin müdahalesiyle başkanlığı bırakmasının nedeni de yine bu olmalıydı. Ancak daha sonraki Parti başkanları ve kaymakam da Uzel'in zümresine dâhildi. Sadece yeni Halkevi başkanıyla subayların bu zümreye dâhil olmadığı anlaşılıyor. Yeni başkan, Halkevi'ni nihayet faaliyete geçirmişti; ama kaymakam, kongrede onu bu görevden almayı tasarlamıştı. Kısacası, İsmail Uzel'in Parti başkanlığından uzaklaştırılması, cereyanların yönünü değiştirmemişti.

3.3.5.8. Gaziantep: Kuşak Çatışması Görünümündeki Cereyanlar

Ekonomik çıkar çatışmalarının yanı sıra, kişisel anlaşmazlıklar da lokal politika cereyanlarına neden olabiliyordu. Örneğin 1940'ta seçim bölgesini teftiş eden Gaziantep Mebusu Dr. Mehmet Ali Ağakay'a göre bu şehirde “[g]erek Parti'nin ve gerekse Halkevlerinin çalışmaları istenilen derecelere erişmiş değil”di. Sorun, *münevverler* arasındaki anlaşmazlıktı:

Halka, rejimimize uygun bir siyasal terbiye vermek amacını bir an gözden kaçırmaması lazım gelen sınıf, el ele verip bu yolda çalışacağına, ne yazık ki ikiye ayrılarak boş birtakım iddialarla birbirleriyle uğraşmakta; kendilerine “mücahit” unvanını [veren] ve çoğu hakikaten Millî Mücadele’de yararlık gösterenlerden teşekkül eden bir zümre; bugün Parti, Halkevi, Belediye ve Ticaret Odası gibi tesislerin başında bulunanlara, vaktile savaşta çalışmamış ve hatta ihanet etmiş olmak gibi suçlar yüklemekte; bunlar da isnatları reddetmekle beraber, diğerlerini bu günün ideolojisi bakımından kifayetsiz olmakla itham etmektedirler.

Senelerden beri sürüp giden bu nifak havası içinde Parti ve Halkevlerinin ne kadar ve nasıl çalışabildiği kendiliğinden anlaşılır.¹³⁴⁶

Üstelik “[b]u durum yalnız vilayet merkezine mahsus değil”di. “Kazalarda da aynı hal hüküm” sürmekteydi. “İstenildiği kadar ve istenildiği gibi çalışılmamasına sebep olarak parasızlık da” gösteriliyordu. Gaziantep Mebusu'na göre ise “[b]u ikinci derecede bir amil olabilir”di; çünkü “çalışacak kabiliyetleri birbirine ifna ettiren [kırdıran] zıt cereyanlar ortadan kalkmadıkça en geniş bütçelerin bile esaslı bir amil olabileceği çok şüpheli”ydi.¹³⁴⁷

Öte yandan, bu “menfi hava içinde” dahi Halkevi'nde bazı çalışmalar yapılabildiği. “Gaziantep Halkevi'nin şimdiye kadar 26 eser çıkarmış olması, Mart 1939'dan beri aylık

¹³⁴⁶ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 124.

¹³⁴⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 124.

Başpınar dergisi[ni] kesiksiz olarak neşretmesi, az da olsa temsiller vermesi gibi müspet kımıldanırlar, buranın mekân-ı kuvvetine delaleti bakımından önemli çalışmalar diye alınabilir”di.¹³⁴⁸

3.3.5.9. Kastamonu: İki Başkan Arasındaki Mevki İstirkabı

30 Nisan 1941 tarihli raporunda, CHP Kastamonu Bölgesi Müfettiş ve Kars Mebusu Şerafettin Karacan, Kastamonu Halkevi Başkanı’yla Parti Başkanı arasında, “mevki istirkabı”ndan kaynaklanan bir “geçimsizlik” olduğunu söylüyordu:

Vilayet İdare Heyeti Reisi’yle bu heyet azasından Halkevi Reisi Sadık Ecevitli arasında, alttan alta hüküm süren ve bazen de açığa vuran bir geçimsizlik mevcuttur. Sebep, mevki istirkabıdır [rekabetidir]; yani Sadık Ecevitli’nin kendisini Parti Reisi İzzet Okay’dan daha değerli sanarak onun reisliğini çekememesidir. Halbuki Sadık Ecevitli’nin Halkevi reisliği vazifesini tarz-ı ifası daha çok tenkitlere maruzdur. Bu meselede diline hâkimiyeti ve ağırbaşlılığıyla Parti Reisi İzzet Okay’ın daha korrekt [doğru] hareket etmekte olduğu görülmektedir.

[...]

Kastamonu Halkevi İdare Heyeti azaları işlerinin ehli iseler de reisin idare tarzından şikâyetler vardır. Nüvazişkârane [okşayıcı] muamele yerine dürüş [kaba] hareket ettiği söyleniyor.¹³⁴⁹

Şikâyetlerin yıllardır devam etmesine rağmen başkanın görevden alınmamasının nedeni, her şeye rağmen, bu görev için daha uygun birinin bulunamaması olmalıydı. Nitekim Kastamonu merkezinde “yüksek memurlar” ile kadın öğretmenlerin alakasızlığından da şikâyet edilmişti.¹³⁵⁰ Kaldı ki bu Ev’in gerektiği gibi çalışmadığı; ama az sayıdaki faaliyet bile taşra hayatına bir değişiklik kattığı için halkın ilgi gösterdiği anlaşılıyor: “Kastamonu Halkevi matlup [talep edilen] derecede çalışmamakla beraber, yapılabilen faaliyet ve hareketlere karşı halkın rağbeti sena edilmektedir [övülmektedir].”¹³⁵¹ Buna karşılık, Ev’in sadece iki faaliyetinden bahsedilmişti. Bunlardan biri, kütüphaneydi; ama “bu Ev’in güzel ve zengin kütüphanesinin müdavimleri, maalesef hemen münhasıran, mektep talebesinden ibaret”ti; “bunlar da ekseriyetle roman okumakta”ydı.¹³⁵² Bahsedilen diğer faaliyet ise sosyal yardım şubesinin 50 öğrenciye yaptığı yardımdı. Fakat bu yardım amacına pek de ulaşamamıştı. Çünkü Halkevi, öğrencilere, yemek servisi de olan bir yurt

¹³⁴⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 124.

¹³⁴⁹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 25–27.

¹³⁵⁰ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 26.

¹³⁵¹ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 27.

¹³⁵² BCA 490-1-0-0/999-861-1, 28.

tahsis etmişti; ama hem yurt şartları çok yetersizdi hem de yemek her zaman verilemiyordu. Müfettişe göre Halkevi'nin görevlerinden biri, halka “temiz ve muntazam” yaşamayı öğretmektir; ama bu *yardımla* halka ancak kötü örnek oluyordu. Dolayısıyla müfettiş, yurt ve yemek için harcanan paranın, öğrencilere doğrudan verilmesini önermişti:

Bu Halkevi'nin sosyal yardım şubesi [...], mekteplerde okuyan 50 fakir talebeyi barındırıp yedirmekte olduğundan, bu maksatla Halkevi İdare Heyeti'nden aldığı paralar ve ayrıca kendisinin doğrudan doğruya temin eylediği (teberru ve müsamereler hasılatı gibi) varidat ile müstakil bir muhasebe kurmuştur. Bunun ne dereceye kadar doğru olduğunun takdiri, yüksek makamlarına muhavveldir [havale edilmiştir].

Talebenin barındırıldığı yeri gördüm. Gören üzerinde merhamet ve ıstırap hasıl edecek derecede iptidaî, bina harap, pencere camlarının çoğu kırık, karyola ve yatak eşyası eski ve pejmürde. Barındırılan talebenin yiyeceği de muntazaman verilmemektedir. Para olmasına bağlı, çalışma ve telkin gayeleri arasında temiz ve muntazam yaşamayı da vatandaşlara öğretmek bulunan Halkevlerimizin böyle yarım yamalak işlerle meşgul olmalarının doğru olmayacağı kanaatindeyim. Bir şeyi iyi yapmalı veya hiç yapmamalı. Böyle bir yurt açmaktansa, buna ayrılacak parayı nakden o talebeyle tevzi etmek [dağıtmak] daha muvafık olur.¹³⁵³

Belli ki Kastamonu Halkevi mevcut şartlar altında ancak bu kadar çalışabiliyordu.

3.3.5.10. Belediyeyi Ele Geçirmeye Çalışan Bir İmam

Hilmi Çoruh'un Ağustos 1941 tarihli raporundan, Yozgat'ın Boğazlıyan kazasına bağlı Çandır nahiyesinde de “mevki istirkabı”ndan kaynaklanan bir cereyanın estiği anlaşılıyor. “Çandır'da bir Halkodası mevcut”tu. “Belediye Reisi Rıza Selçuk, aynı zamanda Halkodası reisi”ydi. “Parti Reisi Abdülkadir İlyas ile Belediye Reisi arasında ahenk mevcut”tu. “Fakat Çandır'da İmam namıyla matuf bir şahıs; Belediye Reisi'ni, Parti aleyhine tahrik ederek azaları istifa ettirmiş ve yerine yedekten gelenlerle mevcudiyetini muhafaza edebilmiş”ti. “Vilayet ile Dâhiliye Vekâleti bu işlerle alakalanmış”tı. “Şimdilik bir sükûnet var”dı. “Halkı teşvik eden imamdan da imamlık vazifesi dahi alınmış”tı. “İmamın maksadı, belediyeyi kendi emrine munğat bir vaziyete sokmak gayesini istihdaf etmek [hedef almak] ve menfaat temin etmekten ibaret”ti.¹³⁵⁴

¹³⁵³ BCA 490-1-0-0/999-861-1, 29.

¹³⁵⁴ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 10.

3.3.5.11. Boğazlıyan Kaymakamı, Halkevi Başkanına Karşı

30 Nisan 1942 tarihli raporunda, CHP Kırşehir Bölgesi Müfettişi ve Kastamonu Mebusu Hilmi Çoruh, Boğazlıyan Kaymakamı ile Parti İdare Heyeti arasında bir anlaşmazlık olduğunu söylüyordu. Ancak bu anlaşmazlık; Kaymakam ile Halkevi Başkanı arasındaki sorunun, Parti örgütündeki tezahürüdü:

Mahallî hükümet reisi kaymakam ile Parti İdare Heyeti arasında samimiyet yoktur. Kaymakam İlhami Veda ile Parti arasında evvelce samimiyet mevcut iken, sonradan Halkevi Reisi ile arası bozulmuş ve bu bozulma, Parti Reisi Şevket'e ve azadan Eyüp'e intikal etmiştir.

Her iki taraf, birbirinin şikâyetini önlemek için Kaymakam, Vali'ye keyfiyeti bildirmiş ve Parti Reisi aynı zamanda Belediye Reisi olduğundan, o dahi keyfiyeti Vali'ye bildirmiştir. Vali de işleri Müfettişliğimize bildirmiştir.¹³⁵⁵

Kaymakam ile Halkevi Başkanı'nın arasının bozulmasının nedeni, yine Kaymakam ile öğretmenler arasındaki anlaşmazlık olabilirdi; çünkü Halkevi Başkanı da öğretmendi. Dolayısıyla Kaymakam; Halkevi'yle ilgilenmedikleri için öğretmenleri zaman zaman uyarmış, öğretmenler de bu nedenle Kaymakam'ı, Halkevi Başkanı'na şikâyet etmiş olabilirdi. Ayrıca Kaymakam, bazı Adliye memurlarıyla da sorun yaşıyordu. Bunun nedeni de belirtilmemişti; ama bazı raporlara göre Adliye memurları, hemen hiçbir yerde Halkevlerine ilgi göstermiyordu.¹³⁵⁶ Yani Kaymakam, öğretmenlerle olduğu gibi Adliye memurlarıyla da Halkevi'yle ilgilenmedikleri için sorun yaşamış olabilirdi. Tartışmaların şiddeti ve o esnada söylenen sözler bilinmiyordu; ama anlaşılana o ki önce Kaymakam, durumu Vali'ye yazılı olarak bildirmiş; ardından da Halkevi Başkanı ile Parti Başkanı, Kaymakam hakkında "hakareti mucip" ifadeler içeren mektuplarını Vali'ye vermişti. Kaymakam da bunun üzerine, Halkevi Başkanı'yla Parti Başkanı'nı bir de Genel Sekreterliğe şikâyet etmişti. Kaymakam durumu iyi idare edemediği için tartışmanın böyle büyüdüğünü düşünen Müfettiş ise Kaymakam ile Parti Başkanı'nı uzlaştırmıştı. Kaymakam, diğer memur ve öğretmenlerle arasındaki ihtilafın, idarî işleri olumsuz yönde etkileyebileceğini de kabul ederek onlarla uzlaşmaya da razı olmuştu; ancak Halkevi Başkanı'nın değiştirilmesi şartıyla:

¹³⁵⁵ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 5.

¹³⁵⁶ BCA 490-1-0-0/1005-879-1, 5.

Boğazlıyan'a gittiğimde meseleyi tetkik ettim. Kaymakam İlhami Veda, genç ve çalışkan bir zat ise de işi ihata edemeyerek [kavrayamayarak] lüzumsuz mesele icat etmiştir.

Parti Reisi Şevket ile Halkevi Reisi Hasan İzöz'ün yazı ile hakareti mucip cevapları[nın], Kaymakam'ı müteessir etmiş olduğunu anladım. Aradaki fena durumu ıslah etmek için Kaymakam İlhami ile Parti Reisi Şevket arasında fikir birliği yaptırılmıştır. Yalnız Halkevi Reisi hakkında Kaymakam'ın adem-i memnuniyeti devam etmektedir.

Yüksek Makamınıza Kaymakam İlhami Veda'nın şikâyet mektubunu teessürden dolayı yazdığını ve acele ettiğini bana söylemiştir. Bu husus hakkında daha fazla tafsilatı, dosyası meyanında arz edilecektir. Kaymakam ile bazı Adliye memurları ve muallimler arasında hoşnutsuzluk mevcut olduğunu gördüm. Kaymakam İlhami Veda'ya, memurlar arasında ahenk kurmak lüzumunu ve aradaki ihtilafın halk işleri üzerine tesir yapacağı hususunda ikazda bulundum. Kaymakam bu tavsiyeyi iyi karşıladı ve durumu ıslah edeceğini söylemiştir. Yalnız öğretmen olan Halkevi Reisi'nin değiştirilmesini rica etmiştir.¹³⁵⁷

Halkevi çalışmalarından ise hiç bahsedilmemişti. Dolayısıyla son çalışma devresinin, lokal politika cereyanları nedeniyle boşa geçtiği düşünülebilir. Üstelik müfettişin bazı ifadelerinden, Parti ilkelerini halka yayması istenen İdare Heyeti'nin de –belki söz konusu cereyanların da etkisiyle– çalışmadığı anlaşılıyordu: “Vaziyet bu merkezdedir. İleride ne şekil alacağı malûm değildir. Parti prensiplerini yapmak hususunda İdare Heyeti'nin çalışması lazımdır.”¹³⁵⁸

3.3.5.12. Yolsuzluk ve Muhbirlik: Oltu Halkevi

CHP Erzurum Bölgesi Müfettişi ve Ordu Mebusu Dr. Vehbi Demir'in 14 Kasım 1940 tarihli raporuna göre Oltu Halkevi Başkanı Sırrı Acar, “zimmetine para geçirmek suçundan mahkûm”du. Ancak şubelerin başındaki *münevverler*, Ev'le ilgileniyordu. Spor ve temsil şubelerinin başına, “sevgi ve alaka ile, işlerinin ehli iki öğretmen geçmiş”ti. Kütüphane ve yayım şubesinin başkanı ise Emekli Baytar Özdemir Akagün'dü.¹³⁵⁹ Ancak bu kişinin, çalışkan olmakla birlikte, lokal politika cereyanlarına da sıkça kapıldığı anlaşılıyordu: “Kendisi çalışkan, işe akli erer ve şubesinin işlerini iyi kavramış olmakla beraber her iş ve her meselenin altından çıkan ve muhtelif yüksek makamata ihbaratta bulunan ve muhbirliği kendisine meslek ittihaz etmiş olan bir şahsiyettir.”¹³⁶⁰ Köycülük şubesinin başkanı ise Tüccar Nazım Önder'di. Ancak: “Halk, istenildiği şekilde alakalı

¹³⁵⁷ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 5.

¹³⁵⁸ BCA 490-1-0-0/1004-876-3, 5.

¹³⁵⁹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 59–60.

¹³⁶⁰ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 60.

değil”di. “Rağbet az”dı. Zira şubelerin kayda değer bir faaliyeti yoktu. Üstelik, “temin edilen gelirlerden Vilayetçe bu kazaya hiçbir tevziat yapılmamış”tı. Ev, Parti ve diğer kaymakamlıklardan yardım görüyordu. Bütçesi 1.150 liraydı, binası yetersizdi. Halkevi, “seneliği 100 lira mukabilinde kiralanmış bir binada, Parti İdare Heyetile birlikte yerleşmiş”ti.¹³⁶¹

3.3.5.13. Zonguldak’ta Kim Haklı?

CHP Zonguldak Vilayet İdare Heyeti Başkanı, 22 Eylül 1939 tarihinde Genel Sekreterliğe gönderdiği bir yazıda, Halkevi’nin teftişi esnasında yaşanan bir sorundan bahsediyordu. Buna göre Müfettiş Ali Çamlıca, “Halkevi komitelerini 12/7/939 tarihinde umumî bir toplantıya davet etmiş”ti. “Bu toplantıda, Halkevi Başkan Vekili sıfatile –şimdiki Başkan– Ahmet Gürel hazır bulunmuş”tu. Bu satırların yazarı olan Parti Başkanı da “Parti Vilayet İdare Heyeti Reis Vekili” sıfatıyla oradaydı. Halkevi teftişi ise bir gün önce gerçekleşmişti. Parti Başkanı da teftiş esnasında Halkevi’ndeydi, hatta müfettişi Ev hakkında bilgilendiren de oydu¹³⁶² ve Halkevi’ni nasıl çalışabilir hale getirdiğini anlatarak işe başlamıştı:

Bina boş, odamız ve vasıtamız yok, denildi. Büyük bir fedakârlıkla binanın baştan başa modern mobilya ile tefrişine ve kalorifer tesisine muvaffak olduk. Çıplak odalarda kışın soğuktan, yazın sıcaktan toplanamadıklarını iddia eden arkadaşlar için birer güzel ve cazip çalışma yuvası kurduk. Yeni yılın ilk aylarında şubelerin odaları ayrıldı.

Nizamname, talimatname, program vesaire ana vazife rehberleri, aza kaydı ve çalışma defterleri, dosyalar... Hülâsa! Kalemine, kâğıdına ve sepetine varıncaya kadar her türlü ihtiyaçları, her odanın masasına ve dolabına kondu.¹³⁶³

Nitekim Başkan’ın söylediğine bakılırsa, müfettiş de “çalışma vasıta ve cihazlarını görüp takdir ve hayranlığını izhar etmiş”ti.¹³⁶⁴ Bundan sonra bazı şubeler çalışmaya başlamış; ama üç şube, bütün uyarılara rağmen çalışmamıştı.¹³⁶⁵ Ancak *faal* şubeler de aslında çalışmamış, “komiteler bu çalışmalara lakayt kalmış”tı.¹³⁶⁶ Mesai, Halkevi başkanı ve ona yardım eden bazı kişiler tarafından yürütülüyordu: “Burada komiteler devamlı olarak

¹³⁶¹ BCA 490-1-0-0/997-853-2, 60.

¹³⁶² BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 47.

¹³⁶³ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 48.

¹³⁶⁴ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 47.

¹³⁶⁵ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 48.

¹³⁶⁶ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 47.

toplanmaz ve çalışmaz. Kuruluşundan beri vaziyet böyledir, hemen bütün mesai, başkanla beraber kendine yardım eden sayılı arkadaşların üzerindedir.”¹³⁶⁷ Parti Başkanı, durumu bu şekilde anlatmış; müfettiş de onu haklı bulmuştu: “Müfettiş Ali Çamlıca’ya, vaziyet bu suretle apaçık anlatıldı! Haklı buldu.”¹³⁶⁸ Başkan’ın Genel Sekreterliğe yazdığına bakılırsa: “Yapılan işler, vakıa ve hakikat halinde, delilleri ve eserleri meydanda ve canlı duran hizmetler”di.¹³⁶⁹ Ancak söz konusu teftişin raporuna ulaşamadığı, Parti Başkanı da bu yazısında başka bir ayrıntı vermediği için bu *hizmetlerin*, yani Halkevi çalışmalarının ne olduğunu öğrenmemiz mümkün değil.

Parti Başkanı’nı haklı bulan müfettiş, umumî toplantıda, “şubelerin toplanmadıklarını ve çalışmadıklarını ileri sürerek bu mevzu üzerinde söz açtığı” zaman ise “hazırlıkla gelen bazı arkadaşlar”, konuyu “şahsiyata ve dedikoduya çevirmişler, [...] tenkitlerini ve hücumlarını Halkevi Başkanı’nın üzerinde toplamak istemişler”di. Parti Başkanı bu kişilerin hazırlıklı geldiğini düşünüyordu; çünkü: “Bunlar, elde hazırlanmış yazı ile ve aralarında birbirlerine dağıtılmış tenkit vazifelerini iyfa eder vaziyette söz söylemişler”di. Ayrıca, yine Parti Başkanı’na göre bu kişiler; şube çalışmalarıyla ilgilenmedikleri gibi idare heyeti toplantılarına da ancak “müstaîfî addedilmemek”, yani istifa etmiş sayılmamak için “bir defa gelip iki defa bulunmamak suretile” gelmişlerdi.¹³⁷⁰ Başta Parti Başkanı’nı haklı bulan Müfettiş ise “onları cüretlendirecek sözler sarf etmiş”,¹³⁷¹ sonra da “Parti Vilayet İdare Heyeti’ni temsil eden Halkevi Reisi hakkında, ‘Kolundan tutup niçin atamıyorsunuz? Biz Atatürk çocuklarıyız. Bundan sonra Halkevi reisini Parti’den değil, aranızdan seçeceksiniz, seçtiğiniz reis, Parti İdare Heyeti’nin azası olacaktır, size bunu tebşir ederim,’ demiş”ti.¹³⁷² Parti Başkanı, bu yaşananların, kendisine yönelik bir kıskançlığın neticesi olduğunu; ama başkan vekilliğinden başkanlığa getirildiği için, işin aslının Genel Sekreterlikçe de anlaşıldığını düşünüyordu. Ancak Müfettiş Ali Çamlıca’nın “başka yerlerde de parti prensiplerine aykırı ve karşılıklı sevgi, saygı, itimat

¹³⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 48.

¹³⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 48.

¹³⁶⁹ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 47.

¹³⁷⁰ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 49.

¹³⁷¹ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 49.

¹³⁷² BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 50.

ve ahenk içinde çalışma nizamını bozacak vaziyetlere meydan verebileceği kanaatle” merkezi haberdar etmeyi bir vazife saymıştı.¹³⁷³

İlgili teftiş raporlarına ulaşamadığı ve müfettişin konu hakkındaki görüşleri bilinmediği için aslında kimin haklı olduğunu öğrenmek mümkün görünmüyor. Bununla beraber, bir *lokal politika cereyanının* estiğini; Parti Başkan Vekili'nin de başkan olmak suretiyle Halkevi üzerindeki nüfuzunu pekiştirerek bu cereyanı arkasına almayı başardığı söylenebilir.

3.3.5.14. Halkevi Açılmasına Engel Olan Parti Kâtibi

Ağustos 1939'da seçim bölgelerini teftişe çıkan iki Tokat mebusu, Sıtkı Ataç ile Hasip Aytuna, Reşadiye'de bir Halkevi olmadığını görecekti. “Esasen, Halkevi'yle kollarının faaliyete geçmesine yarayacak müsait bir yer de yok”tu.¹³⁷⁴ Ancak burada Halkevi olmamasının asıl nedeni, Parti teşkilatının ataletiydi. Ataletin bir nedeni ise münevverlerin Parti dışında kalması veya bırakılmasıydı: “Parti İdare Heyeti münevver kimseler elinde olsaydı, burada Halkevi kollarından bir veya ikisini Parti çalışmaları arasında faaliyete getirmek ve bu suretle muhitin uyanmasına ve Parti etrafında toplanmasına yardım etmek mümkün olurdu.”¹³⁷⁵ Hatta mebuslara göre Parti o kadar âtıldı ki Ankara'dan gönderilecek bir radyo, Parti'nin mevcut halinden daha çok işe yarayabilirdi: “Burada Parti İdare Heyeti'nin yapamadığını, Parti'ye merkezden gönderilecek bir radyo ile kısmen temin etmek mümkün olacaktır.”¹³⁷⁶ İdare heyetinin, münevverlerin elinde olmamasının nedeni, yani ataletin bir diğer nedeni ise *lokal politika cereyanlarıydı*. Ne var ki bu sefer cereyanın sebebi mütegalibe değil, *münevver* zümre içinden biriydi:

Burada muallimler, faaliyet göstermemektedirler. Anladığımıza göre muallimleri faaliyete sevk etmeyen, Reşadiye İlkokulu Başöğretmeni ve aynı zamanda maarif memuru olan Tahsin'dir. Bu adam, aynı zamanda Halk Partisi'nin kâtipliğini de yapmaktadır. Söylendiğine göre bu adam, muallim arkadaşlarının faaliyete geçmesini hoş görmemekte ve Parti binasına girip çıkmalarını da muvafık [uygun] bulmamaktaymış. Çok seneden beri burada yerleşmiş ve büyük bir ev yaptırmış olan bu zatın, kasabada tezvirata [dedikoduya] sebebiyet verdiği ve aynı zamanda Parti

¹³⁷³ BCA 490-1-0-0/1004-877-1, 50.

¹³⁷⁴ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 94.

¹³⁷⁵ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 94.

¹³⁷⁶ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 94.

İdare Heyeti'ni, Mustafa Savaş ve Tayfur Baysal gibi bazı kimselerin Parti'ye alınmamları hususunda da teşvik eylediği, itimada şayan bazı kimseler tarafından beyan edilmiştir.¹³⁷⁷

İlkokul başöğretmeni ve maarif memuru olan Tahsin'in, devlet memurlarının siyasî parti faaliyetlerine katılması yasak olduğu için öğretmenlerin Parti binasına girmelerini dahi uygun bulmadığı düşünülebilir. Ama unutulmamalıdır ki kendisi memur olduğu halde, aynı zamanda Parti kâtibiydi. Dolayısıyla Tahsin'in, sadece *bazı* memurları Parti'den uzak tutmaya çalıştığı düşünülebilir. Çünkü aksi takdirde Parti içindeki nüfuzunu kaybedebilirdi. Nitekim, bazı kişilerin Parti'ye üye yapılmaması için İdare Heyeti'ne baskı yapabilecek kadar nüfuzu ve uzun zamandır yaşamakta olduğu Reşadiye'de büyük bir ev yaptıracak kadar da parası vardı.

Tahsin, kişisel anlaşmazlıklardan dolayı Mustafa Savaş ve Tayfur Baysal'ın Parti'ye alınmasını istememiş olabilirdi. Ama Tokat Mebusları, sadece Reşadiye'de değil; birçok kaza ve vilayette görülen kişisel anlaşmazlıkların ardında lokal politika cereyanlarının yattığını gözlemlemişti. Bu *cereyanların* esmesine, Parti ve Halkevi kadrosu içindekiler de dışındakiler de neden olabiliyordu. Çünkü *kadro dışındakiler*, Parti ve Halkevi başkanlıklarının, mebus seçilmek için bir fırsat olabileceğini bildikleri için mevcut kadronun faaliyetlerini *sabote* ediyordu:

Mebus namzetleri; Partililerden, bilhassa Partilerde ve Parti ile Halkevi başkanlıklarında faaliyet gösteren arkadaşlar arasından da seçildiği için vilayetlerde ve kazalarda Parti ve Halkevi başkanlığı; mebus olmak azminde bulunan bazı kimselerin peşinde koştukları, çok cazip ve şerefli bir vazife olmuştur. Bu gibiler, Parti başkanı olabilmek için Parti içinde ve dışında çeşit[li] görünür ve görünmez faaliyetlerde bulunmakta ve neticede, Partililer arasında ve Parti'de ikiliğe sebebiyet vermektedirler.¹³⁷⁸

Reşadiye'de, mebus olmak isteyenlerin peşinden koşacağı bir Halkevi başkanlığı makamı yoktu; çünkü Tahsin'in estirdiği cereyanlar yüzünden Halkevi açılmamıştı. Tahsin kadro içindeydi ve mebus olabilmesi için, Parti'deki mevcut görevini koruyup, muhtemel rakiplerini Parti dışında tutması yeterliydi. Halkevi, Halkevi başkanlığı makamını da beraberinde getirecekti ve bu makamın sahibi, Tahsin'in yerine mebus olabilirdi. Bu

¹³⁷⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 94.

¹³⁷⁸ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

nedenle Tahsin, maarif memuru unvanını kullanarak, öğretmenlerin Parti işleriyle ilgilenmesine; Parti kâtibi unvanını kullanarak da Mustafa Savaş ve Tayfur Baysal'ın Parti'ye alınmasına engel olmalıydı. Tokat Mebuslarına göre birçok kaza ve vilayette işler böyle yürüyordu

Bir defa Parti ve Halkevi başkanlığına seçilmiş ve getirilmiş olan arkadaşların, bu vazifeyi adeta inhisar [tekel] altına almış oldukları ve elden kaçırmamak için, rakip telakki ettikleri vatandaşları –Parti ve Halkevi içinde iseler, faal işlerde çalıştırmamağa; Parti dışında iseler, Parti'ye almamağa– çalıştıkları ve [...] muhtelif bahaneler[le] gözden düşürmeğe tevessül eyledikleri görülmüştür [sic].¹³⁷⁹

Reşadiye'de Halkevi yoktu; ama olan yerlerde, bu cereyanlar, Parti ve Halkevi'nin çalışmasını engellediği gibi halkın da Parti ve onun kültür şubesi olan Halkevi'ne itibar etmemesine neden oluyordu; zira halk, bu iki kurumu, *yaşananlar* aracılığıyla tanımlıyordu. Diğer bir deyişle Parti ve Halkevi, *pratikten* ibaretti:

Parti ve Halkevi teşekkülleri içinde, meşru dahi olsa, rekabet düşüncesiyle yapılan her türlü hareket ve faaliyetlerin, bunları sezen ve anlayan vatandaşlar tarafından hoş görülmediği ve nihayet, Parti veya Halkevi içinde ve faal vazife alanlar arasında bu çeşit ayrılık ve aykırılıkların baş göstermesi; bazı teşebbüslerle işlerin sürüncemede kalmasına ve bu suretle, Parti ve Halkevi çalışmalarının durmasına, bu iki müessesenin faal olması ve faaliyet göstermesi icap eden bünyelerine kurt düşmesine, uzviyetlerinin felce uğramasına sebebiyet vermektedir.

Birçok millî ve içtimaî teşebbüslerde, Parti'nin ve Halkevi'nin, vasıta ve imkânları nispetinde ön ayak olması lazımken aza arasındaki ahenksizlik yüzünden harekete geçilemediği görülmektedir. Bazı iyi işler yapılsa dahi bunların rakip taraflarca tenkit edilmesi, faaliyet göstermek isteyenlerin cesaretini kırmakta; bu suretle, Parti'yi ve Halkevlerini bir uyuşukluk ve atalet istila eylemektedir.¹³⁸⁰

Üstelik mebuslara göre bu sorunlar, Genel Sekreterlik tarafından da biliniyordu. Nitekim mebuslar bu nedenle, sorunlardan daha fazla bahsetmek yerine, “Yüksek Partice bilinen bu gibi mahzurları burada saymağa lüzum görmeden, bunları önleyecek bazı tedbirler üzerinde duracağız,” demişlerdi.¹³⁸¹ Bu tedbirler ise ilgili mebusların, vilayet merkezleriyle kazalardaki Halkevlerinde üç ayda bir konferans vermesi ve Halkevi çalışma raporlarının, mıntuka müfettişlikleri tarafından kontrol edildikten sonra Genel Sekreterliğe iletilmesiydi.¹³⁸² Yani sorunu açıkça ortaya koyan Tokat mebusları, çözüm

¹³⁷⁹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

¹³⁸⁰ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

¹³⁸¹ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

¹³⁸² BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

bulmakta pek de başarılı değildi. Zira önerdikleri *çözümler*, Halkevlerinde biraz daha fazla konferans verilmesi ve çalışma raporlarının *daha iyi* kontrol edilmesinden ibaretti.

3.3.5.15. Görevlerini İnhisar Altına Alanlar

CHP Karahisar Bölgesi Müfettişi ve İstanbul Mebusu Sadettin Uraz'ın 6 Aralık 1940 tarihli raporundan anlaşıldığına göre Afyon Halkevi, başkanının estirdiği *lokal politika cereyanları* yüzünden çalışmıyordu. Üstelik yıllardır görevde olan, yani görevini “adeta inhisar altına almış” olan bu Halkevi başkanı,¹³⁸³ eski Parti başkanının da akrabasıydı:

Vilayet Halkevi'nde senelerce reis olan Galip Demirer, eski parti reisi Hüseyin Tiryakioğlu'nun kardeşinin damadı bir zat olup bütün işlerde kendisine muavin olarak çalıştığından imtiyazlı bir insan mahiyetinde imiş. Bu yüzden Halkevi'ni usul ve mevzuata göre değil, kendi kafasına göre ve diktatora ile idare etmek yolunu tutmuş. İdare heyetine komitelerden gelen münevver maarif memurları ve diğer şahıslar vazifelerinin ehli iseler de çalışmakta çok güçlük çekiyorlardı [*sic*].¹³⁸⁴

Çalışmalar hakkında bilgi verilmesi de Demirer görevden alındıktan sonra Afyon Halkevi'nin faaliyete geçtiği, halkın da Ev'e rağbet etmeye başladığı söyleniyordu. Ancak Demirer bu sefer, muhtemelen, nüfuz edemediği kurumu işlevsiz kılmak için Ev faaliyetlerini sabote etmeye çalışmış; ne var ki bu çaba, vali tarafından önlenmişti. Tabii ki valinin, neden şimdiye kadar Halkevi'ni Demirer'den kurtarmaya çalışmadığı sorulabilir ve bu soruya bir cevap da verilebilir: Demirer'in akrabası Tiryakioğlu Parti başkanı olduğu için, vali bu nüfuz mücadelesinde güçsüz olduğunu düşünerek hareket etmemiş olabilirdi. Kaldı ki Demirer, Genel Sekreterlik tarafından takdir edildiğini de söylüyordu ve bu da valiyi harekete geçmekten alıkoymuş olabilirdi. Müfettiş Uraz'a göre ise merkezden Demirer'e gönderilen *takdirnameler*, büyük ihtimalle sahteydi:

Vilayet Halkevi'ne karşı eski Halkevi reisi Galip Demirer'in imtiyazlı bir adam tavrını takınarak küstahça hareketleri umumî rağbeti azaltmış ve hatta son günlerde, umumî toplantılarda Halkevi binası karşısında bulunan lise talebelerini toplayarak ve memurlara, vali tarafından şiddetli emirler verdirilerek bir mevcudiyet gösterilmeye çalışılmıştır. Son günlerde Halkevi reisi değiştiğinden, yani Galip Demirer çıkarılıp yerine Mahir Erkmen geldikten sonra Halkevi'ne karşı bariz bir rağbet müşahede edilmiştir. Afyon Halkevi'ne karşı yüksek makamınızdan takdirler yazıldığı eski Halkevi reisi Galip Demirer tarafından söylenmekte idi. Bu [...] yapılmış ise bunların uydurma olarak gönder[il]dikleri, mesai cetvellerine istinat

¹³⁸³ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

¹³⁸⁴ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 31.

ettirilmiş olacağını zan ve tahmin etmekteyim. Çünkü Galip Demirer'in bu tarzda bir hokkabazlık yapmakta mahir bir adam olduğu kanaati bendenizde muhtelif delilleriyle mevcuttur.¹³⁸⁵

Kaldı ki Galip Demirer ve Hüseyin Tiryakioğlu'nun, kişisel nüfuzları için Halkevi ve Parti başkanlığını sürdürdüklerini, Sadettin Uraz'dan altı ay önce şehri teftiş eden Adnan Menderes de söylemişti. Üstelik Tiryakioğlu aynı zamanda belediye başkanıydı. Menderes'e göre bu ikisinin bir an önce görevden alınması gerekiyordu.¹³⁸⁶

CHP Aydın Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levent'in 11 Nisan 1941 tarihli raporundan, Adnan Menderes'in memleketi ve mebus seçildiği şehir olan Aydın'daki Parti ve Halkevi başkanlarının da vazifelerini “adeta inhisar altına almış oldukları”¹³⁸⁷ anlaşılıyor. Gerçi Rıza Levent, şehirdeki hiçbir Partinin görevini suiistimal etmediğini belirterek başlamıştı raporuna: “İdare Heyeti arkadaşları arasında, Parti nüfuzunu istismar eden ve nizamnamenin 162'nci maddesine mugayir olarak fazla iş alan ve aralarında yakın akraba bulunan yoktur.”¹³⁸⁸ Buradan Genel Sekreterliğin, *lokal politika cereyanlarıyla* mücadeleyle giriştiği anlaşılıyordu ki söz konusu nizamnameye göre Parti üyelerinin, belediye başkanlarının vs. birden fazla Parti ve hükümet görevinde bulunması, birden fazla maaş alması yasaktı. Ne var ki Rıza Levent bir cereyan esmediğini belirttikten sonra, Parti Başkanı Etem Menderes'le Halkevi Başkanı Avukat Neşet Akkor'un *uzun zamandır* aynı görevde bulunduğunu söylemeyi de ihmal etmemiştir:

Bu Parti İdare Heyeti içerisinde bir maksad-ı mahsusla ifa-yı vazife eden bulunduğu görülmemekle beraber Parti Reisi Etem Menderes'le Avukat Neşet Akkor, Parti ve Halkevi işlerinde on seneden fazla bir zamandan beri fazla çalışmış ve hizmetleri sebkat etmiş [öne geçmiş] bulunmakla takdir-i âlilerini ümit etmekte olduklarını da arz ederim [*sic*].¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 31.

¹³⁸⁶ “Bütün iddiaları bir tarafa bıraksak dahi öteden beri şahsî nüfuz ve tesiri, hükümet işlerine müdahale manzarası gösterecek maddede bulunan Belediye ve Parti Reisi Tiryakioğlu'nun Parti reisliğinin[d]e[n], yine aynı vaziyette olan Galip Demirer'in de Halkevi reis[lik]lerinden, sırası gelince çekilmeleri temin edilmelidir [*sic*].” Bkz. BCA 490-1-0-0/994-842-1, 41.

¹³⁸⁷ BCA 490-1-0-0/1000-873-2, 96.

¹³⁸⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-4, s. 68.

¹³⁸⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, s. 68.

10 yılı aşkın bir zamandan beri Parti başkanı olan Etem Menderes, Aydın Mebusu Adnan Menderes'in akrabası değilse de yakın arkadaşıydı. Yani Aydın'da bir cereyan esiyorsa, hem memleketi burası olduğu için hem buradan mebus seçildiği için hem de Parti başkanı çok yakın arkadaşı olduğu için Adnan Menderes'in durumdan *büyük ihtimalle* haberdar olacağı düşünülebilirdi.¹³⁹⁰ Gerçi müfettiş; Halkevi başkanının, görevini “muvaffakiyetle” yerine getirdiğini de söylemişti: “Halkevi reisi, Parti İdare Heyeti azasından Avukat Neşet Akkor olup bu vazifeyi dokuz seneden beri muvaffakiyetle ifa etmektedir.”¹³⁹¹ Ama yine kendisi, Halkevi başkanının dokuz veya 10 yıl, her halükârda uzun zamandır görevde olup Ankara'dan “takdir” beklediğini de eklemişti. Yani müfettiş bu üslubuyla, Aydın'da lokal politika cereyanı olmadığını; ama ortaya çıkması için gereken koşulların da mevcut olduğunu ima eder gibiydi.

13 Haziran 1941 tarihli raporunda Sadettin Uraz, eski Parti başkanı Tiryakioğlu *klanı* tasfiye edildiği için Afyon'da *merkezî otoritenin* tekrar tesis edildiğini yazıyordu:

Bu vilayet, Tiryakioğlu adamlarının son zamanlarda birçok halk teşekküllerinden de çıkarılması ve yeni bir valinin hükümet otoritesinin tesis ve parti teşkilâtının da mevzuata riayet edilerek çalışması neticesi, halk memnuniyet ve neşe içerisinde ve Millî Şefimize derin bağlılık hisleriyle iş ve güçleriyle meşgul olmaktadır [*sic*].¹³⁹²

Ancak bu tasfiye, Parti ve Halkevi işlerini düzeltmek için yeterli değildi; çünkü vilayetten, kazalardaki Halkevleri için gönderilen paraların bir kısmına, buralardaki Parti teşkilatları tarafından el konuluyordu: “... vilayetlerden kazalara gönderilen Halkevleri yardım paraları, kaza idare heyetlerince aynen Halkevlerine verilmeyip yardım parası tahsilinde gayretsizlik gösterilerek bu paradan parti işlerine de sarfiyat yapılarak az bir miktarın Halkevlerine verildiği görülmüştür.”¹³⁹³ Ayrıca Müfettiş; “Merkez, Bolvadin, Emirdağ, Sandıklı Halkevlerinin muhit üzerinde yaptığı tesir ve bıraktığı intiba ve halk tarafından gösterilen rağbet derecesi iyidir,” demişse de bu iddiaları destekleyen somut deliller sunmamıştı.¹³⁹⁴ Bilakis Afyon Halkevi'nin yeni başkanının, vilayetteki tek

¹³⁹⁰ Günver Güneş ve Menderes Akdağ, “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes'in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri (1946–1950),” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13, sayı 27 (Güz 2013): 185–224.

¹³⁹¹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, s. 68.

¹³⁹² BCA 490-1-0-0/994-842-1, 14.

¹³⁹³ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 13.

¹³⁹⁴ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 13.

gazetenin sahibi olmasına rağmen matbuata karşı ilgisiz olduğundan bahsetmişti: “Bu vilayette matbuat diye bir şey yoktur. Bir küçük sahifeden ibaret, bazan her tarafı ilan ile dolu haber gazetesi diye bir varaka çıkar. Bunun sahibi bizim Halkevi Reisi olduğu halde, her nedense gazetesinin ıslahı yolundaki vasaya [vasiyetler] faidesizdir [sic].”¹³⁹⁵ Dinar Halkevi ise “binası çok güzel ve mesaiye elverişli bir vaziyette olmasına rağmen”, “mahdut kimselerin vakit geçirmek için” gittiği bir nevi kahvehaneden ibaretti.¹³⁹⁶ Anlaşılan o ki Afyon’daki sorun *lokal politika cereyanlarından* ibaret olmadığı için, bu cereyanların tasfiyesi, sorunları çözmeye yetmemişti. Sorunlardan biri, neredeyse her yerde karşılaşılan ilgisizlikti. Ama kazalardaki Parti teşkilatlarının, Halkevlerine ayrılan paraya el koymasının nedeni ilgisizlik değil; *makamlar arasında esen lokal politika cereyanları* olabilir.

3.3.5.16. Halkevi Karşındaki Bürokratik Engeller: Kaymakam, Vali, Savcı Yardımcısı, Jandarma Komutanı

CHP Balıkesir Bölgesi Müfettişi ve İzmir Mebusu Dr. M. Bengisu, 1939 sonları veya 1940 başlarında Çanakkale’yi teftiş etmişti. Gelibolu Halkevi için yeni bir bina yapılıyordu, “çalışmağa açılması gün meselesi” idi. Bu bina, Parti’nin hâkimiyetini de hissettirecekti: “Binanın yeri o kadar güzel intihap edilmiştir ki denizden görünüşü, Türk azim ve çalışkanlığının abidesi ve timsalidir.”¹³⁹⁷ Üstelik Parti ve belediye, Halkevi için gelir teminine çalışıyordu; idare heyetine de *münevverler* seçilmişti.¹³⁹⁸ Gerçi Ev’in çalışmalarından bahsedilmemişti; ama çalışıldığı ve halkın bu çalışmalara gösterdiği ilgi vurgulanmıştı:

Gelibolu Halkevi’nin idare heyeti; kültürlü ve ehliyetli arkadaşlardan teşekkül etmiş ve hususile reisleri yüksek tahsil görmüş, ahlakî ve içtimaî karakteri itibarile mümtaz bir vasfa maliktir. Komitelerde çalışan arkadaşların da aldıkları vazifenin ehli buldukları[na] inanıyorum. Yeni Halkevi binasının ikmalinden sonra kendilerinden verimli ve faydalı çalışmalar bekleyebiliriz.

Gelibolu Halkevi çalışmalarına gençliğin ve halkın gösterdiği yakından alaka, istikbal için ümit vericidir. Yarı bitmiş yeni Halkevi aşağı salonu her gece gençlerle dolmaktadır.¹³⁹⁹

¹³⁹⁵ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 14.

¹³⁹⁶ BCA 490-1-0-0/994-842-1, 13.

¹³⁹⁷ BCA 490-1-0-0/995-847-1, 5.

¹³⁹⁸ BCA 490-1-0-0/995-847-1, 5-6.

¹³⁹⁹ BCA 490-1-0-0/995-847-1, 6.

Belki gençlerin, “her gece” Halkevi salonunu doldurmalarının nedeni, ne olduğuna değinilmeyen çalışmalarından ziyade Ev’in, bu taşra kasabasında, toplanılacak tek mekân olmasıydı. Ama halkın sırf toplanmak veya radyo dinlemek için dahi olsa Halkevi’ne gelmesinin, birçok müfettiş tarafından olumlu karşılandığını da hatırlamak gerekir. Çoğu zaman ilk hedef, halkı bir şekilde Halkevi’ne sokmaktı. Buraya gelmeye alıştıktan sonra halkın ilgisini etkinliklere çekmenin nispeten kolay olacağı düşünülüyordu. Ancak bir sorun vardı. Parti, belediye ve münevverlerin Halkevi’yle ilgilenmesine karşılık Kaymakam, Halkevi çalışmalarına engel oluyordu:

Halkevi çalışmalarını kolaylaştıracak gelir temininde Vilayet İdare Heyeti’nin ve mahallî belediyesinin himaye ve alakaları, maddî imkânlar dâhilinde devam etmektedir. Aksine olarak mahallin kaymakamı, Parti ve Halkevi işleriyle asla ilgi göstermediği gibi idare heyeti arkadaşlarımızın faaliyetine engel olmakta ve fuzulî müdahalelerle Partililerin şevk ve gayretini kırmaktadır.¹⁴⁰⁰

Kaymakam belki de, Parti ve Halkevi güçlenirse, kendi otoritesinin sarsılacağından endişeleniyordu. Nitekim makamlar arasında cereyan esmesinin temel nedeni de *bu endişe* olabilir.

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi ve Aydın Mebusu Agâh Sırrı Levend, 1941 yazındaki teftişi esnasında, Kayseri’nin Pınarbaşı kazasında bir durgunluk olduğunu fark etmişti. Sebep, makamlar arasında esen cereyanlardı. Bu yüzden de *hükümet ve Parti otoritesi sıfıra inmişti*:

Muhitteki durgunluğun en büyük sebebi hükümet âmir ve memurlarıyla Parti ve belediye arasındaki geçimsizlik ve gerginliktir. [...] Kaymakam bir köy idaresinden bile âcizdir. Küstah ve mütecaviz bir müddeiumumî muavininin bu kazada bulunması hem hükümet hem de Parti otoritesini sıfıra indirmiştir.

(Niğde bölge müfettişi Agâh S. Levend’in, bu Halkevi’nin 941 yılı ikinci altı aylık çalışma raporundaki mütalaasından alınmıştır.)¹⁴⁰¹

Parti otoritesi sıfıra indiği için Halkevi büyük ihtimalle âtıldı. Anlaşılan o ki savcı yardımcısı, hükümet âmir ve memurlarıyla aynı saftaydı. Kaymakam “bir köy idaresinden

¹⁴⁰⁰ BCA 490-1-0-0/995-847-1, 5.

¹⁴⁰¹ BCA 490-1-0-0/999-861-2, 19.

bile âciz” olduğuna göre cereyana yön veren de bu “[k]üstah ve mütecaviz” savcı yardımcısıydı.

Parasızlık ve elemansızlık yüzünden Erzincan’ın Refahiye kazasında Halkevi veya Halkodası açılmadığını yazmıştı Muzaffer Akpınar, 30 Aralık 1940 tarihli raporuna. Ama bir Ev açılrsa bile, maddî sorunlardan çok *lokal politika cereyanları* yüzünden çalışamayacağı anlaşılıyordu. Cereyanın nedeni ise Parti başkanının, Halkevi Başkanlığı makamını siyasî rakibi olarak görmesiydi: “Bu kazada Halkevi ve Halkodası yoktur, yaşatmağa da kudret ve kabiliyetleri yoktur. Eğer açabilmek ve yaşatmak imkânı mevcut olsa bile, dört kişi bir araya gelip de fikir teatisinde bulunacaklar diye en büyük muarızı Parti Reisi Esat Işık olacaktır.”¹⁴⁰²

Makamlar arasında esen cereyanların belki de en şiddetlisi 1939’da, Aydın’da görülmüştü. Denizli Bölgesi Müfettişi ve Mardin Mebusu Dr. Rıza Levent’in 27 I. Kânun [Aralık] 1939’da Büro V’e ulaştırılan raporuna¹⁴⁰³ göre Aydın *genelinde* hükümet âmirleri –yani vali, kaymakam ve nahiye müdürleri– ile Parti ve Halkevleri arasında cereyanlar esiyordu. Hükümet âmirleri ve onlara bağlı olan memurlar, hatta jandarma komutanları; Halkevlerine ilgi göstermek bir yana, buralara karşı düşmanca bir tavır takınmışlardı. Öyle ki kaymakam ve nahiye müdürleri, Halkevleri için Hususî İdare’den ayrılan parayı vermiyor; jandarma komutanları ise Parti ve Halkevlerinin telefonlarını kesiyordu:

Şu kadar var ki hükümet memurlarından pek cüzi bir kısmı, Partimizin lüzum ve ehemmiyetini hâlâ takdir etmediği görülmekte ve Parti ile Halkevlerini zait [fazla] bir teşekkül addetmektedirler. Gerçi hükümet âmir ve memurlarının Parti işlerimize karşı müşkilat çıkardıkları yoksa da göstermekte oldukları alakasızlık, Parti ruhu ile meluf [alışık] bulunmadıklarına delildir. Bilhassa kaymakamlar ve nahiye müdürlerinin ekserisi, tamamiyle alakasız vaziyettedir. Bunlardan bazıları, nahiye ve kazalarda inşa edilmek için belediye bütçelerine konulan Parti ve Halkevleri yardım paralarını tenzil etmeden [azaltmadan] bütçeleri tasdik etmedikleri görülmüştür. [...] Merkez-i vilayet de dâhil olduğu halde jandarma komutanları tarafından Parti ve Halkevleri telefonlarının haber vermeye dahi lüzum hissetmeden kestirildiği görülmüştür. Diğer birçok yerlere telefon verildiği halde Parti ve Halkevlerinden kesilmiştir. Bu gibi haller herhangi bir jandarma komutanının veya

¹⁴⁰² BCA 490-1-0-0/997-853-1, 36.

¹⁴⁰³ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 148.

herhangi bir kaymakamın Parti İdare Heyeti reisine muğber [küskün, kırgın] olmasından ileri gelmektedir [sic].¹⁴⁰⁴

Müfettiş, cereyanların ardında kişisel nedenlerin yattığını ileri sürse de diğer şehirlerdeki örneklere baktığımızda bunun tam tersinin geçerli olduğunu görüyoruz. Yani idare âmirlerinin, Parti başkanlarına “muğber” olma nedenleri değişebilirdi; ama bu nedenler muhtemelen *lokal* ilişkilerle ilgiliydi. Bu lokal ilişki veya *cereyanların*, istisna seviyesinde kaldığı sürece yapısal bir sorun halini almayacağı düşünülebilir. Ancak bu âmirlerin, Halkevlerini birer *fazlalık* olarak görmesi, bürokrasi ile Parti teşkilatları arasında yapısal bir sorun olduğunu düşündürüyor. Belki de bu kaygıyla müfettiş durumu Vali’ye bildirmiş; ama bir şey değişmemişti: “Ve vali alakalandırılmıştır. Fakat müspet bir netice alınamamıştır.”¹⁴⁰⁵ Çünkü Aydın Valisi de Aydın Halkevi’ne karşı, aynı düşmanca tutumu takınmıştı. O da Halkevi’nin bir fazlalık olduğunu, yani *devletin parasını boşuna harcadığını* düşünüyordu: “Yeni Vali Bay Sabri Çıtak da Parti ve Halkevlerini adeta zait [fazla] bir teşekkül addettiğinden Parti’ye para verirken çok imsaklı [cimrice] davranmaktadır.”¹⁴⁰⁶ Öyle ki Vali, Hususi İdare’nin Parti ve Halkevi için ayırdığı parayı bir türlü vermemiş; ancak Parti başkanının ısrarları sonucu, bu paranın çok küçük bir kısmını vermeye ikna olmuştu:

Sene ortasını geçtikleri halde Muhasebe-i Hususiye’nin bütçesine, Parti ve Halkevlerine koymuş olduğu yardım parasını Vali Bay Sabri Çıtak vermemiştir. Vilayet Parti Reisimiz, Parti’ye ait olan ve bütçelere konmuş olan paraları almak için hemen her gün valiye yalvarırcasına şifahî [sözlü] ve tahrirî [yazılı] müracaatlar yaptığı halde ve para mevcut olduğu bilindiği halde Bay Vali tarafından güçlük ve pek az miktarda bir para verilmiştir. Gerek Hususî Muhasebe ve gerek Parti bütçesinde yazılı olan paraların verilmemesi ve alınmaması yüzünden bugün bu vilayet içindeki Halkevleri çalışamayacak vaziyete gelmiştir. Vali, Parti ve Halkevlerini benimsememektedir.¹⁴⁰⁷

Dolayısıyla Aydın’daki Halkevlerinin, söz konusu teftiş itibarıyla ne durumda olduğu az çok tahmin edilebilir. Ama ayrılan paranın bir kısmı bile Vali’den alınabildiğinde, *idealist münevverler*, eldeki imkânlar dâhilinde çalışabiliyordu. Çünkü: “Aydın’da çok iyi ve çokça bir münevver zümre var”dı. “8–10 bin liralık bütçe, mahallen temin

¹⁴⁰⁴ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 149.

¹⁴⁰⁵ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 149.

¹⁴⁰⁶ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 149.

¹⁴⁰⁷ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 149.

edilebilmek”teydi. “Bina da derdest-i ikmal”di, yani tamamlanmıştı. “Her şubede de çalışabilecek kudrette, tahsil görmüş eşhas var”dı.¹⁴⁰⁸ Müfettişe bakılırsa öğretmenler, Halkevi için aktif olarak çalışmakta; hükümet memurları ise –muhtemelen Vali’nin tutumunun etkisiyle– ancak “manevî” yardımda bulunmaktaydı. Keza Vali’nin yardımı da *manevî* nitelikteydi; çünkü bahsedildiği gibi, *maddî* yardımı ancak zorla ve eksik olarak sağlıyordu:

İdare Heyeti, Halkevi’nin yaşama ve gelişmesi için lazım olan geliri ve himayeyi yapmaktadır. Bilhassa muallimler Aydın’da çok iyi çalışmaktadır. Bazı fiilî vazife gören memurlar da vardır. Vali Bay Sabri Çıtak da alakadar olursa da bu alakası sırf memuriyetin vermiş olduğu vazifeden ileri geçmemektedir. Muhasebe-i Hususiye bütçesine konulmuş olan Halkevlerine yardım paralarını zoraki vermektedir. Sene ortası olduğu halde, hâlâ Parti ve Halkevlerinin paralarını vermemiştir. Vali, vilayet merkezinde yapılmakta olan Halkevi binasını yalnız bir defa gelip görmüştür. Halkevi ve Parti ile alakadar olan bir vali bu kadar bigâne [yabancı, ilgisiz] olur mu?¹⁴⁰⁹

Vali’den “zoraki” ve eksik olarak alınan para ile Halkevi’ne bir sinema makinesi ve bir radyo alınmıştı.¹⁴¹⁰ *Terbiyevî* filmler, halka ücretsiz olarak; ticarî filmler ise sosyal yardım şubesine gelir sağlamak için ücretli olarak gösteriliyordu:

Sosyal yardım şubesi tarafından açılmış olan sinema, haftada bir defa, köylülere, parasız olarak ve halkı alakadar eden mevzular filmleri gösterilmektedir [sic]. Vekâletlerin [bakanlıkların] halk için göndertmekte oldukları propaganda ve terbiye filmleri de parasız olarak halka ve mekteplilere gösterilmektedir. Halkevi sineması güzel ve yeni filmler getirdiğinden ve sesli makinası yeni olduğundan, sosyal yardım şubesinin idaresindeki Halkevi sinemasına çok rağbet etmektedir. Halkevi’nin bu yeni sinemayı açmasından halk çok memnundur. Hususile Halkevi’nin sosyal yardım şubesinin bu sinemadan temin ettiği varidat gene sosyal yardım şubesinin ihtiyaçlarına sarf edilecektir. Veya Halkevi’nin diğer ihtiyaçlarına karşılık olacaktır. Halkevi, sinemayı açmakla muhitte yenilik yapmıştır [sic].¹⁴¹¹

Tahsil edilebilen bütçeyle radyo da alınmıştı: “Halkevi’nin bir de radyosu vardır. Bu radyoya bağlanmış olan birkaç hoparlör ile bütün şehir halkı istifade etmektedir. Ankara Radyosu’nun her türlü neşriyatından halk istifade ettirilmektedir.”¹⁴¹² Müfettişe göre bu Halkevi, “konferanslar vermek, müsamereler ve balolar tertip etmek suretiyle de muhitte

¹⁴⁰⁸ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

¹⁴⁰⁹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

¹⁴¹⁰ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

¹⁴¹¹ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

¹⁴¹² BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

çok iyi intiba ve tesir yapmakta”ydı.¹⁴¹³ Dolayısıyla Aydın Halkevi’nin, *burayı fazlalık olarak gören Vali ’ye rağmen* iyi çalıştığı söylenebilirdi. Ancak valinin Halkevi’ni fazlalık olarak görmesinin nedeni aslında bu olabilirdi. Yani iyi çalışan Halkevi, valinin bir fazlalık olarak görülmesine neden olabilir, böylece onun otoritesini sarsabilirdi.

---

¹⁴¹³ BCA 490-1-0-0/994-843-4, 150.

SONUÇ

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmasa da son anda Almanya'ya savaş ilan ederek kazanan tarafta yer almaya hak kazanmıştı. Ancak Türkiye'nin, kazanan taraftaki komşusu SSCB'yle eskisi gibi dost olamayacağı da ortadaydı. Bu durumun bir gereği olarak Millî Şef İsmet İnönü, Türkiye'de demokratik, yani çok-partili bir rejimin kurulacağını 19 Mayıs 1945'teki nutkunda söylemişti. Nitekim CHP'nin 1946'daki olağanüstü kurultayında İnönü'nün Değişmez Genel Başkan ve Millî Şef unvanları geri alınmış; ama bundan önce, 1945'te Millî Kalkınma Partisi (MKP); 1946'nın başında da dört eski CHP'li –Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan– tarafından Demokrat Parti (DP) kurulmuştu.¹⁴¹⁴ Bu dört kişinin CHP'den ayrılıp yeni bir parti kurmalarının görünürdeki nedeni, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'na karşı çıkmalarıydı; ama asıl neden, tek-parti yıllarında ortaya çıkan bazı anlayış farklarıydı.¹⁴¹⁵ Eski CHP'liler tarafından yeni bir parti kurulması, SCF deneyimini hatırlatmış;¹⁴¹⁶ DP'nin SCF gibi bir “muvazaa” partisi olduğu,¹⁴¹⁷ muhalifleri açığa çıkarma görevini tamamladıktan sonra kapatılacağı zannedilmişti. Ancak durum böyle değildi. 1947'de yapılması gereken genel seçim yerine 1946'da erken seçim yapılmış ve DP ana muhalefet partisi olarak TBMM'ye girmişti. 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimi DP'nin kazanmasıyla ise 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş, tarihinde ilk defa CHP muhalefet partisi haline gelmişti. Dolayısıyla *inkılâp sona ermişti* ve “son vaziyet” karşısında

¹⁴¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938–1945). Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, Cilt 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 545–560.

¹⁴¹⁵ Samet Ağaoğlu'na göre DP'nin kuruluşunda da *lokal politika cereyanları* etkili olmuş gibidir: “Demokrat Parti ideallerine samimiyetle bağlı bir kısım arkadaşlarımızla, Halk Partisi'nden, demokratik rejimi getirmek emelinden çok, meselâ toprak reformu projesine karşı reaksiyon, İsmet Paşa'ya karşı beslenen şahsî kin, asıl inandığı demokrasiden başka bir rejimi gerçekleştirmek için ilk şart olan hürriyeti sağlamak gibi sebeplerle ayrılmış olanlar bir araya gelerek, kavganın bir tarafını teşkil ederken; demokratik düzeni yine samimiyetle isteyenlerle Halk Partisi iktidârının artık sona ereceğini görüp sezerek, yeni iktidar kadrosunda yer almak, köşe tutmak hedefini güdenler, kavganın öteki cephesinde birleşiyorlar; [...]” Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük. Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, haz. Cemil Koçak (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 149.

¹⁴¹⁶ Bu durumun edebiyattaki yansımalarından biri, Orhan Kemal'in *Murtaza* (1952) romanında görülebilir: “1946, 47'lerde yurdun her yanı 'demokrasi' nağralarıyla kopuk kopuk çalkalandığı günlerde fabrika da kendini bu sarhoşluğa kaptırmış, Murtaza unutulmuştu. [...] Murtaza, Serbest Fırkadan beri unutilan bütün bunlara bir süre kıydan sabırla, ama dişlerini yiye yiye, kan tükürüp 'kızılçık şerbeti içtim' diye diye baktı. Bekliyordu. Gün gelecek, ak saçlarıyla İsmet Paşa kızacak, topunun canını cehenneme yollayacaktı. Ne çabuk unutulmuştu Serbest Fırkanın çanına ot tıkanması [*sic*].” Orhan Kemal, *Murtaza* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2000), 278–279.

¹⁴¹⁷ Ağaoğlu, *a.g.e.*, 182, 192, 200, 212.

inkılâbın bazı uygulamalarının ve kurumlarının geleceği merak konusuydu. Bu kurumlardan biri, tabî ki Halkevleriydi.

Aslında DP'liler 1946'tan itibaren Halkevlerinin gelir kaynaklarını tartışmaya başlamıştı. Çünkü hükmî şahsiyeti, yani tüzel kişiliği olmayan Halkevleri bir devlet kurumu değil; CHP'nin bir organıydı. Dolayısıyla bütçelerinin CHP bütçesi içinden karşılanması gerekirdi, nitekim Halkevi talimatnamelerinde de öyle yazıyordu. Ama yerel Parti bütçeleri yetersiz olduğu için Hususî İdare, belediye ve köy bütçelerinden Halkevlerine yıllardır para ayrılıyordu. Bu nedenle de DP'liler, kamu kaynaklarını kendi partilerine aktarmakla CHP yönetimini suçluyordu. Tek-parti döneminde Parti ile devlet, 1936–39 yılları arasındaki uygulama hâriç, hukuken değilse bile fiilen iç içe geçtiğinden, bu durumun bir önemi yoktu. Ama çok-partili dönemde buna pekâlâ itiraz edilebilirdi. Nitekim iktidarı devraldıktan kısa bir süre sonra DP hükümeti itiraza başlamış; ilk taşı, Maliye Bakanı Halil Ayan, Eylül 1950'de atmıştı: “Gerek hükümet ve gerek mahalli idarelerden verilen paralarla temin edilmiş, Türk Ocaklarından devralınmış gayrimenkuller çıkarılırsa CHP'nin elinde fazla bir gayrimenkul kalacağını zannetmiyorum.”¹⁴¹⁸ Maliye Bakanı'na cevap, CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar'dan gelecekti: “C.H.P. nin kurup inkişaf ettirdiği bu müessesenin cemiyete yaptığı hizmetler, mânevî kısmı bir tarafa bırakılsa dahi maddî bakımdan bütçelerde yardım olarak ifade edilenlerin kat kat fevkindedir. Bunu Halkevlerinde vazife görmüş bir adam sıfatıyla söylüyorum [*sic*].”¹⁴¹⁹ Kaldı ki DP'liler bir zamanlar CHP'liydi ve Halkevi bütçelerini onaylayanlar arasında onlar da vardı: “... Halkevlerine umumî ve hususî bütçelerden yapılan yardıma müteallik bütün tasarruflarda, Demokrat Partinin hükümet erkânı ve ileri gelenleri imza ve rey sahibi idiler. Mademki, bu tasarruflar, kanunsuz ve yerine masruf değildi, imza tarihinde bu noktaya akıl erdiremediler mi?”¹⁴²⁰ Halkevlerinin geleceğiyle ilgili asıl tartışmayı ise Başbakan Adnan Menderes, DP'nin 12 Aralık 1950 tarihli grup toplantısında başlatmıştı. Önce Maliye Bakanı Halil Ayan toplantıda söz alıp, “Halk Partisi genel merkez binasının İttihat ve Terakki Cemiyetinden hazineye, hazineye partiye ne suretle geçtiğini anlatmış, tekrar hazineye intikali için bir müddetten beri cereyan eden muamelatı izah [*sic*]” etmişti. Söz konusu “genel merkez

¹⁴¹⁸ *Milliyet*, 27 Eylül 1950.

¹⁴¹⁹ “Halkevlerinin Hizmetleri. İlhami Sancar'ın Maliye Bakanına Cevabı,” *Akşam*, 27 Eylül 1950.

¹⁴²⁰ A.g.e.

binası”, I. TBMM binasıydı ve buranın Atatürk Müzesi yapılması düşünülüyordu. Başbakan ise “Halk Partisinin yıllardan beri devlet bütçesinden yardım gördüğünü, ayrıca hususî idare bütçelerinden Halkevlerine yardımlar yapıldığını anlatmış ve bu paraların, ne suretle sarfedildiğinin hâlen maliye müfettişlerince tesbit edilmekte olduğunu [*sic*]” söylemişti. “Hesapsız sarfedilenlerin şimdi hesapları sorulacak”tı.¹⁴²¹ Başbakana göre CHP; Hususî İdare ve belediye bütçelerinden 25 milyon, devlet bütçesinden de 25 milyon olmak üzere 50 milyon lira almıştı. Köy bütçelerinden alınan parayı hesaplamak ise zor görünüyordu.¹⁴²²

Halkevlerinin geleceğiyle ilgili tartışmalar 1951 yılının ilk aylarında durulmuştu. An itibarıyla iki parti de Halkevlerinin, Atatürk’ün yadigârı olduğu ve “tesis” statüsü kazanması gerektiğinde hemfikirdi. Hatta Başbakan Menderes malî incelemelerin ardından “tesis haline getirilen Halkevlerinin herhangi bir hesabının kalmadığına ilişkin” bir kanun çıkarılacağından bahsetmişti.¹⁴²³ Fakat yaz aylarında tartışma tekrar başladı. Örneğin, artık DP milletvekili olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, bazı Halkevi binalarının Türk Ocaklarına iade edilmesini istiyordu; ama henüz Türk Ocakları ortada yoktu.¹⁴²⁴ Halkevleri hakkında iki parti arasında yapılan görüşmelerin bir karara bağlanamayacağı anlaşılınca DP kararı tek başına aldı. 24 Temmuz 1951’deki grup toplantısında kabul edilen kanun teklifine göre:

... milletin parasiyle yapılıp teberrü ve hibe suretiyle Halk Partisine intikal etmiş olan binalar, arsalar ve diğer emlak asıl sahiplerine iade olunacaktır. Bunlar, yapılındaki gayelere göre hazineye ve müessesatı umumiye ve hayır cemiyetlerine terkedilecektir. Köylerdeki Halkodaları da köy namına tescil olunacaktır. Badema, hiç bir Devlet müessesesi, hiç bir iktisadî Devlet teşekkülü, hiçbir parti namına teberrüde bulunamayacaktır. [...] Bu kanun tasarısı iki üç güne kadar Meclise sevkedilecek ve yaz tatili kararından evvel kanuniyet kesbedecektir [*sic*].¹⁴²⁵

Bu kanun teklifi, basında “müsadere kararı” olarak anıldı. CHP’nin yeni genel sekreteri Kasım Gülek ertesi gün düzenlediği basın toplantısında, kararın hem anayasaya hem de modern hukuka aykırı olduğunu söylüyordu:

¹⁴²¹ “D.P. Grubu Toplantısı. C.H. Partisi Merkez Binası ve Halkevleri,” *Akşam*, 13 Aralık 1950.

¹⁴²² Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması,” 2–3.

¹⁴²³ A.g.e., 3.

¹⁴²⁴ A.g.e., 4.

¹⁴²⁵ “H. Partisinin Emlâki Eski Sahiplerine Verilecek,” *Akşam*, 25 Temmuz 1951.

Halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisinin tek mil menkul ve gayrimenkul mallarını müsadere eder mahiyetteki bu kararlar Anayasa, yürürlükteki kanunlar ve medeniyet âleminin yüz yıllardır titizlikle riayet eylemekte bulunduğu umumî hukuk prensipleri sırf siyasî mülâhazalarla, zamanın ekseriyet partisi tarafından ihlâl edilmek tehlikesine maruz bırakılmaktadır [sic].¹⁴²⁶

Anlaşılan o ki Gülek bu kararlar mülkiyet dokunulmazlığı ilkesinin ihlal edildiğini düşünüyordu. Eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay da aynı fikirdeydi:

İktidar partisinin gayrimeşru iktisap edilmiştir iddiasıyla C.H.P. mallarını müsadere gibi bid'at yolu açması, yarın falan tüccarın serveti ihtikârla gayrimeşru kazanılmıştır, filân insanın mülkleri cedleri tarafından gayrimeşru elde edilmiştir. Falanın çiftlikleri gasbedilmiş bir maldır... gibi iddialarla sahiplerinin elinden alınılmıyacağını bu memlekete kim temin edebilir [sic]?¹⁴²⁷

Ancak Günaltay'ın bu sözleri, mülkiyet dokunulmazlığı ilkesinin yanında, yakın bir geçmişte Türkiye'de gerçekleşen *servet transferlerini* de hatırlatmaktadır. Örneğin "ihtikâr" sözcüğü, II. Dünya Savaşı esnasında ekonomik koşulları istismar ederek zenginleşen muhtekirlerin kazancını vergilendirmek için alınan Varlık Vergisi'ni akla getirmektedir. Ancak Varlık Vergisi pratikte gayrimüslim tüccarı ekonomiden tasfiye edip, Türk ve Müslüman bir burjuva sınıfı yaratmak için kullanılmıştır.¹⁴²⁸ Gayrimeşru bir şekilde elde edilen mülkler ve sahibinin ataları tarafından gasp edilen çiftlikler ise *Ankara* (1934) romanında Yakup Kadri'nin ima yoluyla hatırlattığı Ermeni Tehciri'ni akla getirmektedir:

Sungurlu Zade adı işitileli olsa olsa on beş yirmi yıl olmuştu. Hele iş âleminde ün salmalarının tarihçesi bundan çok daha yenidir. [...] Ankaralılar arasında kimse bunların adını sanını bilmediği için Büyük Kavga'nın ikinci yılı, birdenbire ne gibi işlerle zengin oluverdiklerini hatırlamaz. Hatırlasa bile bunda şaşılacak bir şey bulamayacaktı. Zira Büyük Kavga'da cephe gerisini tutanlardan birçoklarının, yalnız Ankara'da değil, memleketin her bucağında böyle hiç yoktan servet ve samana konuverişleri en tabîî hadiselerden biri halini almıştır.¹⁴²⁹

¹⁴²⁶ "Müsadere Kararı Geniş Bir Teessür Uyandırdı," *Akşam*, 26 Temmuz 1951.

¹⁴²⁷ A.g.e.

¹⁴²⁸ Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*.

¹⁴²⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 28.

Mülkiyet dokunulmazlığının ihlali, yakın geçmişten beri “en tabîî hadiselerden biri” halini aldığından olsa gerek, Günaltay; müsaderenin, CHP’nin mallarıyla sınırlı kalmayacağından endişe ediyor gibiydi.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 3 Ağustos 1951’de il idare kurulu başkanlıklarına gönderdiği tamimde, Partililere moral vermeye çalışıyordu. İnönü’ye göre son kanun teklifiyle CHP “gâsıp” olarak gösteriliyor ve “Mal hırsı” ile itham ediliyordu ama mahkeme kararına dayanmadığı sürece bu ithamlar, iftiradan ibaret kalacaktı. DP’nin amacı; “daimî bir hesap isteme ve borçlandırma yolu ile” CHP’yi “çalışamaz bir hale” getirmektir.¹⁴³⁰ Halkevleri ise “tesis” olarak varlığını korumalıydı:

Büyük bir millî vazifeyi ifa için tesis olunan Halkevlerini bütün vatandaşların istifade edeceği tesis haline getirmek istiyoruz. Ve bunu hem hükûmete hem efkârı umumiyeye bildirmiş bulunuyoruz. Kendi rızamızla senelerdenberi ilân ettiğimiz bu teklif ortada iken bize mal hırsı atfolunması kuru bir bühtandır [*sic*].¹⁴³¹

Fakat hangi partinin haklı olduğunun pratikte bir önemi yoktu. DP’nin yeterince milletvekili vardı ve kanun teklifi 6 Ağustos 1951’de TBMM’de görüşülmeye başlandı. DP Grubu adına söz alan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş; CHP tarafından Halkevlerinin “tesis” olarak varlığını sürdürmesinin teklif edildiğini, ama bu konu hakkında iki parti arasında yapılan görüşmelerden sonuç alınmadığını belirtmişti. Çelikbaş’a göre CHP, “tek parti devrinin halen bakiyesi olan müesseselerin kanun yoluna ırcı demek olan bir hususu, müstakil ve münferit bir Halkevi meselesi olarak telâkki” ediyordu. Buna karşılık DP, tek-parti devrinden kalan “bir artık müessesenin ıslahını, kanun yoluna ırcını” benimsemişti. Kaldı ki DP iktidara gelmeden önce CHP yönetimi tarafından “Halkevlerinin bir tesis haline getirilmesi için üniversite profesörlerinden mütalâa alınmış, bu mütalâalar Halkevlerinin bir tesis haline getirilmeye imkân vermediği şeklinde tecelli” edince “yine özel idareler, belediyeler ve Devlet bütçesinden Halkevlerine yardım yapılması yolunda” yürümeye devam edilmişti.¹⁴³² Temmuz 1950’de toplanan CHP kurultayında da Halkevlerinin mevcut haliyle korunmasına karar verilmişti:

¹⁴³⁰ BCA 490-1-0-0/11-58-16, 26.

¹⁴³¹ BCA 490-1-0-0/11-58-16, 26–27.

¹⁴³² *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 6 Ağustos 1951, 578–580.

Halkevleri: Bu bölümün ihtiva ettiği konuda bir başka komisyon tarafından incelenmekte olduğundan, üzerinde durulmamıştır. Ancak komisyonumuz hizmet bakımından ne olursa olsun, halkevlerinin malları ile ve teşkilâtleriyle muhafaza edilmesi hak ve lüzumuna kanidir. Bu evlerin hizmetlerini yardım imkânlarıyla çerçevelemek ilk iştir [*sic*].¹⁴³³

CHP Genel Sekreterliğinin 1950’de İstanbul’daki Halkevi Başkanlıklarına gönderdiği anketlere verilen cevaplardan da Evlerin, Parti’ye bağlı kalmasının tercih edildiği anlaşılıyordu. Çünkü CHP’liler, Halkevlerini *özerk* bir devlet kurumu haline getirmenin, Evleri pratikte DP’ye bağlamak olacağını düşünüyordu. Bu da Evlerin en azından fiilen kapanması demekti. DP’nin Halkevlerini kapatmak istediğini düşünen CHP’lilere cevaben Çelikbaş, “Kanun teklifinde –ne sarih ve ne de zımnî olarak– böyle bir şeyin katiyen yer almadığı görülmektedir,” demişti. Hatta “Halkevlerinin bütünlüğünü muhafaza etmek, fakat Bakanlar Kurulunun tâyin edeceği esaslar dairesinde mesailerine devam etmek maksada uygun görülmüş ve bu hususta gerekli hükümler” konmuştu.¹⁴³⁴ İnönü ise Çelikbaş’a itiraz ediyordu. Ona göre CHP’nin 1947’deki kurultayında Halkevlerinin tesis haline getirilmesine karar verilmiş; ama DP’lilerin bilinçli bir şekilde sessiz kalması nedeniyle bu düşünce gerçekleştirilememişti. Kanun teklifi Halkevlerinin ilgası anlamına geliyordu; çünkü “Halk Partisinin tasarrufunda olan halkevlerinin Hazineye intikali ve bunların Bakanlar Kurulu emrine bırakılması [*sic*]” tasarlanıyordu.¹⁴³⁵ Yani Halkevleri, Bakanlar Kurulu’nun emrine tabi olacaktı; ama bu emrin ne olacağı meçhuldü. Bu aşamada İnönü, Halkevi *idealini* özetleyerek DP’nin neyi yok etmeye çalıştığını anlatıyordu:

Kanun teklifinin, halkevlerini fiilen ilga etmesi memleketi yirmi seneden beri ona hizmet eden büyük bir içtimai kültür müessesesinden mahrum kılmaktadır. Halkevleri bu memleketin büyük bir ihtiyacına cevap veriyordu. Vatandaşları, ayırıcı değil, birleştirici bir kültür birliği içinde yetiştiriyordu. Toplanma yeri, mütevazı bir kütüphane ve türlü içtimai hizmetler içinde güzel sanatlar terbiyesi için merkez oluyordu. Yetişen sanatkârların, halkevlerinde okuyup yazma öğrenenlerin ve türlü kollarda kültürlerini artıranların sayısı hesapsızdır. Toplu hayata yüz yıllardır alışmamış cemiyetimiz için kadın ve erkek konferans, konser ve aile toplantılarına imkân verilmiştir. Hususiyle inkılâp esaslarını anlatmak ve korumak işini halkevleri vazife edinmişti. Halkevleri salonlarından siyasi partilerin eşit haklarla geçici olarak istifade etmeleri daima mümkün idi (Soldan öyle olmadı

¹⁴³³ A.g.e., 580.

¹⁴³⁴ A.g.e., 581–582.

¹⁴³⁵ A.g.e., 582–583.

sesleri). Çok partili devirde bütün partilere eşit muamele yapacak bir idare altında halkevlerinin hizmetleri daha geniş olacaktı [*sic*]. [...]

Halkevlerinin lağvı yersiz, haksız bir yıkımdır. Halkevlerinin partiler üstünde bir tesis yerine Bakanlar Kurulunun intifa hakkına dağıtmasına ve kullanmasına bırakılması haksız tasarruf olduktan başka, bu binaları münhasıran iktidar partisinin siyasi arzusunu kullanmak yolunu açmaktadır [*sic*]. (Asla sesleri, gürültüler).¹⁴³⁶

Tartışmalar saat 23.40'a kadar sürdükten sonra, bir sonuca varılmadan birleşime son verildi.¹⁴³⁷ CHP'lilerin katılmadığı, ertesi günkü birleşimde, DP Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ bu kanun teklifinin Halkevlerini lağvetme amacı taşımadığını söyledi:

... Halkevleri denilen ve kendilerince kültür ve sanat teşekkülleri olarak anılan müesseseler yine partilerine bağlıdır. Onu tüzüklerine göre istedikleri gibi işletebilirler. Biz teklifimizle sadece bedelsiz ve parasız millettten alınan ve halkevleri adı altında ve zor yolu ile kanunsuz ve haksız bir surette halk partisine mal edilen malların, sahibi hakikisi olan millete, tüzel kişilere iadesini teklif ediyoruz. Çok rica ederim, bu; halkevlerinin lağvı ve onu kendi partimize almak mânasında telâkki edilebilir mi [*sic*]?¹⁴³⁸

Başbakan Menderes'e göre de "bu tasarı Halkevlerini fiilen ilga eden bir tasarı değil"di.¹⁴³⁹ Ancak pratikte işlemeyen bu kurumlara ihtiyaç da yoktu:

Bir siyasi parti[nin] kendi siyasi maksatları dışında işlerle meşgul olmaması icabeder. Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilâtını ele almak faşistvâri telâkki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, halkevleri çoktan beri fiilen mesdud [kapalı] bulunmaktadır. Bunlar, içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamiyle abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene arkaik, dar bir telâkkinin mahsulü olmaktan başka bir mâna ifade etmez [*sic*].¹⁴⁴⁰

1946'da çok-partili sisteme geçilmesiyle birlikte CHP'nin Halkevlerine sağladığı bütçe büyük ölçüde azaldığı gibi, başta DP yönetimindekiler olmak üzere birçok belediye de Halkevlerine para yardımı yapmayı kesmişti. Bu nedenle Halkevlerinin 1946'dan beri, *eskisi kadar* faal olamadığı doğrudur. 1946'dan önce de birçok Halkevi'nin gerektiği gibi çalışmadığı, hatta pratikte var olmadığı düşünüldüğünde, 1951'de söylenen, "...

¹⁴³⁶ A.g.e., 583.

¹⁴³⁷ A.g.e., 631.

¹⁴³⁸ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 7 Ağustos 1951, 637.

¹⁴³⁹ A.g.e., 662.

¹⁴⁴⁰ A.g.e., 662.

halkevleri çoktan beri mesdud bulunmaktadır,” sözünün de gerçeği yansıttığı düşünülebilir. Peki, 1932’de kurulan Aydın Halkevi’nin ilk başkanı olan,¹⁴⁴¹ CHP müfettişi olarak da birçok Halkevi’ni teftiş eden Adnan Menderes, 19 yılın ardından Evlerin neden “faşistvâri”, “tamamiyle abes”, “beyhude”, “geri” ve “arkaik” olduğunu düşünmüş olabilir? Cevap, sorunun içindeymiş gibi görünüyor: Halkevi pratiğini müfettiş olarak yıllar boyu gözlemlediği için Menderes’in böyle düşündüğü söylenebilir. Zira Menderes yazdığı hiçbir raporda, gerektiği gibi çalışan bir Halkevi’nden bahsetmemişti. Bazı yerlerde gelir veya bina yeterli olmuyordu, bazı Evler için çalışacak eleman bulunamıyordu, bulunsa bile elemanların kültürel seviyesi uygun olmuyordu; bazı yerlerde lokal politika cereyanları yüzünden Evler çalışmıyordu, bazı yerlerde de memurlar Evler için çalışmak yerine, kulüplerinde kumar oynuyordu. Buna karşılık, bazı Evlerin bazı şubeleri mümkün olduğu kadar çalışıyordu.¹⁴⁴² Bu durum, Halkevlerini Menderes için “tamamiyle abes” ve “beyhude” kılmış olmalıydı. “Faşistvâri” ve “arkaik” derken ise Menderes; Halkevlerinin, *II. Dünya Savaşı’yla birlikte sona eren bir dönemin ürünü* olduğunu kastediyor olmalıydı.¹⁴⁴³ Gerçi SSCB için o dönem sona ermemişti; ama artık Batı Bloku’nda yer alan Türkiye için zamanın ruhu değişmişti.

Üç gün süren tartışmaların ve uzun nutukların sonunda, 5830 sayılı “Resmî daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesiher derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve Hazineye iadesine dair Kanun [sic]” 8 Ağustos’ta TBMM’de kabul edildi, 11 Ağustos 1951’de ise yürürlüğe girdi.¹⁴⁴⁴ Kanun’a göre “siyasi partilere bedelsiz terkedilmiş olan gayrimenkul mallar evvelki kayıt sahiplerine iade ve tapu kayıtları bunlar adına resen tashih olunarak ilgililere yazı ile ihbar” edilecekti. “Her hangi bir tüzelkişinin malı iken

¹⁴⁴¹ BCA 490-1-0-0/1005-878-1, 80–81.

¹⁴⁴² BCA 490-1-0-0/1000-865-1; BCA 490-1-0-0/994-842-1.

¹⁴⁴³ Ertesi günkü birleşimde DP Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel bu görüşü daha açık bir şekilde ifade edecekti: “... memleketi tek parti olarak elinde tutan bir taazzuvun bilhassa o zaman Avrupa’nın büyük bir kısmında revaçtaki tek parti havasına uyarak kurmak istediği hüviyet karşısındayız. [...] Artık millet üzerinde tek bir partinin sahipliği devresi hitam bulmuş olduğu ve antidemokratik bir nizam içinde partilere siyasi faaliyetleri haricinde iktidarda olsun kültür teşekkülleri vücude getirmek ki, demokrasi ile kabili telif ve demokratik âmme hukukunun tereddütsüz ve katiyetle reddettiği her hangi bir teşkilât yapmak salâhiyetinin asla kabul olunamayacağı derkârdır [sic].” *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 8 Ağustos 1951, 721.

¹⁴⁴⁴ *A.g.e.*, 741; *Resmî Gazete*, 11 Ağustos 1951, 1781.

bedelsiz olarak siyasi partilerin mülkiyetine geçirilmiş olan gayrimenkul mallar, bu tüzelkişi mevcut ise adına, değil ise Devlet adına tescil [*sic*]” edilecekti. “... halkevi olarak inşa edilmiş veya inşa edilmekte bulunan veya 1 Mart 1950 tarihine kadar kısmen veya tamamen halkevi olarak kullanılmış [...] olan gayrimenkullerin kayıtları Devlet adına resen tashih olunarak ilgililere yazı ile ihbar” edilecek; “Halk odası olarak inşa edilmiş veya edilmekte bulunan veya bu adla kısmen veya tamamen kullanılmakta olan gayrimenkuller” ise “buldukları köy veya belediyeler adına resen tescil ve tapulu olanların kayıtları bunlar adına tashih olunarak ilgililere yazı ile ihbar” edilecekti.¹⁴⁴⁵ Kısaca, feshedilen Türk Ocaklarından Halkevlerine devreden binaların yanı sıra, Halkevi ve Halkodası olarak kullanılmak için sonradan yapılan binalar da CHP’den alınacaktı. Üstelik bu binalarının içindeki eşyalar bile yeni sahiplerin mülkiyetine geçecekti.¹⁴⁴⁶ DP’lilerin ısrarla belirttiğinin aksine, CHP’lilerin ise beklediği üzere bu durum Halkevlerinin *filen* ilgası anlamına geliyordu; yani Evler *resmen* ilga edilmemişti. Ama müstakil birer hukukî şahsiyeti olmayan, ayrı bir cemiyet olmayan, açılması ve çalışması için hiçbir resmî muamele yapılması gerekmeyen¹⁴⁴⁷ Halkevlerini resmî olarak kapatmak muhtemelen daha zor olacaktı.

Valiliklerin emrine verilen *eski* Halkevi binaları, hastane ve okul olarak kullanılmaya başlandı; eşyalar kamu kurumları arasında paylaştırıldı. Ankara Halkevi binası Bakanlar Kurulu kararıyla kütüphane haline getirildi. Bazı binalar hükümet konağı, bazıları dispanser, bazıları vergi dairesi yapıldı; bazıları belediyelere tahsis edildi. Halkevi kütüphanelerindeki kitaplar ise ortaokul ve liselere bağışlandı.¹⁴⁴⁸ Fakat CHP, Halkevlerini tekrar açmayı hiçbir zaman denemedi. Peki, neden?

SCF’nin feshedilmesinden CHF’nin 1931’deki üçüncü büyük kurultayına kadar geçen sürenin, bir arayış ve geçiş dönemi olduğu söylenebilir. Bu dönemin sonunda, başta Gazi olmak üzere Cumhuriyet’in kurucu kadrosu; inkılâbın, diğer bir ifadeyle resmî ideolojinin

¹⁴⁴⁵ *Resmî Gazete*, 11 Ağustos 1951, 1782.

¹⁴⁴⁶ “Madde 11 — Devlete intikal eden halkevleri ile tüzelkişiler namına tescil ve kayıtları tashih edilen halkodalarının içindeki eşya yeni sahiplerinin mülkiyetine geçer. Bu kanunun birinci maddesinde yazılı tüzelkişiler dışında kalanlar tarafından halkevlerine veya odalarına teberru veya vasiyet suretiyle intikal eden eşya alâkalı siyasi partinin talebi üzerine bu partiye verilir.” *A.g.e.*, 1782.

¹⁴⁴⁷ *C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*, 15.

¹⁴⁴⁸ Çakmak, *a.g.e.*, 10.

ilkelerinin açıkça belirlenmesi ve halka benimsetilmesi kararını almıştı. *İnkılâp kuvvetlerinin birleştirilmesi* olarak da tanımlanan bu iş yükü için bazı kurumların kapatılması, bazılarının açılması gerekiyordu. Türk Ocaklarının da dâhil olduğu birçok dernek, kapatılanlar arasındaydı. Açılan başlıca üç kurum ise Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Dil Kurumu (TDK) ve Halkevleriydi. TTK ve TDK'nin görevi, inkılâbın dil ve tarihe ilişkin ilkelerini belirlemek; Halkevlerinin görevi ise, inkılâbı halka benimsetme görevinin bir parçası olarak, bu ilkeleri yaymaktı. İmparatorluktan ulus-devlete, monarşiden cumhuriyete geçmek, inkılâbın ilk aşamasıydı. Eski Rejim'in son devrinde başlayan bu aşama, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte tamamlanmıştı. Yine aynı devirde başlayan modern Türk ulusunu inşa etme işiyse devam ediyordu. Bu işi başarmak için Türklerin ülke sathında dağınık halde bulunan kültürel ürünleri kayıt altına alınmalı, tasnif edilmeli ve halkın tamamına öğretilmeliydi. Örneğin, Karadeniz yöresinin yerel kültür ürünlerinden Ege yöresinde yaşayanlar da haberdar olmalı; bu çeşitliliğin, ulusal birliğe ait olduğu fikri halka benimsetilmeliydi. Modern Türkçe için standart bir yazı dili oluşturulduktan sonra halka okuma-yazma öğretmek de ulus inşası için zaruriydi. Herkesin bildiği *bu* Türkçe sayesinde, yazılı iletişimde şive farkları ortadan kalkacak; anadili Türkçe olmayan vatandaşlar da resmî dili öğrenerek iletişime ve inkılâba hazır hale gelecekti.¹⁴⁴⁹

Halkevlerinin söz konusu görevleri yerine getirmekte başarılı olduğu; hatta Türkiye'deki folklor ve yerel tarih araştırmalarının, Halkevlerinin topladığı veriler sayesinde başladığı söylenebilir. Rutin ve ritüel niteliğindeki bazı pratikleri gündelik hayata yerleştirmekte de Halkevleri başarılı olmuştu. Örneğin, kadın ve erkeklerin birlikte tiyatro oyunları izlemesi, balolarda ve çay partilerinde birlikte eğlenmesi, aile toplantılarında birlikte yer alması; hem kadın-erkek ilişkilerini inkılâp ilkeleri doğrultusunda dönüştürmeye, hem de millî bilinç ve görevleri unutturmayan, *nezih* bir eğlence anlayışı yaratmaya katkı sağlamıştı. Başkentten taşraya gelen bürokratları karşılamak, resmî bayramları kutlamak ve ulusal kültüre mal olmuş kişileri anmak için yapılan törenler aracılığıyla da Halkevleri, inkılâbın politik ritüellerini oluşturmuştu.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁹ Öztürkmen, "The Role of People's Houses in the Making of National Culture in Turkey," 159–160, 166.

¹⁴⁵⁰ A.g.e., 160, 165.

1940'ların ortalarına gelindiğinde Halkevi etkinlikleri, özellikle de resmî törenler, ulusal ölçekte bir standart kazandı. Çünkü bu dönemde merkezin yerel Parti örgütleri ve Halkevleri üzerindeki bürokratik kontrolü artmıştı. Ama bu durum, nitelikten çok niceliğe önem verilmesine neden oldu. Altı aylık çalışma döneminde bir Ev'in kaç köyü gezdiği; kaç konferans, temsil ve konser verdiği; bu etkinliklerden kaç kişinin *yararlandığı*; köy gezilerinde Halkevi heyetinin ne yaptığından ve diğer etkinliklerin içeriğinden daha önemli hale geldi.¹⁴⁵¹ Bir önceki çalışma raporunda belirtildiğinden daha fazla etkinlik düzenlenmişse, ortada başarı var demektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin o zamanki maddî, kültürel ve toplumsal durumuna bağlı olarak ortaya çıkan ve Halkevi faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen temel sorunlara rağmen Evlerin bazı görevleri yerine getirmekte başarılı olduğu; ama formalitenin zamanla daha ağır bastığı söylenebilir. Daha önce belirtildiği gibi 1946'dan itibaren Halkevi gelirlerinin azalması da faaliyetlerin yavaşlamasının başka bir nedeniydi. Hatta Adnan Menderes'e göre Evler 1946–51 arasında fiilen kapalıydı. Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan, Halkevlerine ait teftiş raporlarının çok büyük bir kısmı 1933–45 arasında hazırlanmışken, bu tarihten sonra hazırlanan raporların çok az sayıda ve Halkevi pratiği hakkında yorum yapmaya elverişsiz olması da bu durumun bir tezahürüymüş gibi görünüyor. Öyleyse 1951 itibarıyla Halkevlerinin neleri başardığının, neleri başaramadığının ve neleri başaramayacağını anlaşıldığı; yeni politik durumun da etkisiyle Halkevlerinin görevini tamamlamış sayıldığı söylenebilir.

Ulus inşası ve inkılâbı yayma görevini yerine getirmek için 1930'lardan itibaren açılan kurumlar; TTK, TDK ve Halkevlerinden ibaret değildi. Ülke genelinde faaliyete giren demiryolları, postaneler, bankalar, yeni müfredata göre eğitim veren okullar ve zorunlu askerlik görevi de inkılâbın benimsenmesi ve ulus inşasının gerçekleştirilmesi için hayati bir öneme sahipti. Bu kurum ve araçlar sayesinde vatandaşlar inkılâp ilkelerine göre eğitilmiş, seyahat ederek ülkenin farklı bölgelerini görme imkânı kazanmıştı. Yine bunlar sayesinde ulusal bir ekonomi kurulabilmesi için gereken altyapı oluşturulmuştu. 1950'lere gelindiğinde ise demiryollarının yanında karayolları da gelişmeye başlamış, elektriğin daha yaygın hale gelmesiyle de vatandaşların radyo yayınlarına kişisel olarak ulaşma imkânı artmıştı. Coğrafi koşullar ve yol olmaması nedeniyle yılda ancak birkaç

---

¹⁴⁵¹ A.g.e., 174.

ay boyunca ulaşılabilen bir yerdeki Halkevi, sırf içindeki radyo nedeniyle bile halkın ilgisini çekebilirdi. Ama teknik ve teknolojik gelişmeler, Halkevlerini gereksiz kılmaya başlamıştı.¹⁴⁵²

Değişen şartlar Halkevlerini gereksiz kılmaya başlamıştı; ama bunun yanında, 19 yılın sonunda hâlâ başaramadığı işler de Evleri gereksiz kılıyordu. Halk ile münevverler arasındaki boşluğu halk terbiyesi yoluyla kapatmak için kurulan Halkevleri, çoğu yerde memurlar için birer mahfil olmaktan ileri gidememişti. Halkın çoğunluğu ise etkinliklere katılmamış ve Halkevlerini *kendi evi* olarak benimsememişti. Gerçi resmî istatistikler, işçi ve çiftçilerin Halkevlerine üye olduğunu gösteriyordu; fakat bunları Halkevi başkanları hazırlıyordu ve bu kişiler Genel Sekreterliğin takdirini kazanmak için üye sayısını, olduğundan fazla gösterebiliyordu. Örneğin, İlhan Başgöz, 1941–46 yıllarında aktif üyesi olduğu Ankara Halkevi’nde hiçbir zaman bir işçiyle karşılaşmamıştı.¹⁴⁵³

Halkevleri işçilerin ilgisini çekemediği gibi köylülerin ilgisini de çekememiş; daha doğrusu, köycülük faaliyetleri başarılı olmamıştı. Çünkü inkılâbın amacı, köylerin toplumsal ve ekonomik yapısını değiştirmek değil; sadece köylülerin teknik bilgi ve becerilerini geliştirerek tarımsal üretimi verimli hale getirmek, bu sayede de köyleri sıhhî ve müreffeh mekânlar haline getirmektir.¹⁴⁵⁴ Bunun nedeni ise, teftiş raporlarından da anlaşıldığı üzere, köylerde ve kasabalarda “mütegalibe” olarak anılan kişilerin, aynı zamanda iktidarın birer temsilcisi olmasıydı. Söylemsel olarak CHP mütegalibeyle mücadele ediyordu; ama pratikte bu kişiler, yani eşraf; yerel Parti başkanı, belediye başkanı veya Halkevi başkanıydı. M. Asım Karaömerlioğlu’nun belirttiği gibi, “Halkçılık söylemden ibaret olduğu sürece, diğer bir ifadeyle, seçkinlerle halk arasındaki ayrım korunduğu sürece bir sorun yoktu.”¹⁴⁵⁵ Dolayısıyla köylerdeki toplumsal yapıyı ve ekonomik ilişkileri değiştirmek, CHP iktidarının sarsılması anlamına gelebilirdi. Kaldı ki taşra kadroları bu kişilerle dolu olan CHP’nin, mütegalibeyle gerçekten mücadele etmek

¹⁴⁵² A.g.e., 160.

¹⁴⁵³ İlhan Başgöz and Howard E. Wilson, *Educational Problems in Turkey 1920–1940* (Bloomington: Indiana University Publications, 1968), 157.

¹⁴⁵⁴ Karaömerlioğlu, “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey,” 80.

¹⁴⁵⁵ M. Asım Karaömerlioğlu, “The Village Institute Experience in Turkey,” *British Journal of Middle Eastern Studies* 25, no. 1 (May 1998): 70.

istese bile ne kadar başarılı olacağı meçhuldü.¹⁴⁵⁶ Toplumsal refaha büyük önem atfeden ama salt hayırsever nitelikte olan köycülük faaliyetleri ise nüfusunun %80'i küçük ve yoksul köylerde yaşayıp, tükenmiş toprakları ilkel tarım teknikleriyle işleyerek geçinen bir ülkede başarılı olamazdı. Nitekim köycülük faaliyetleri; hükümetin temel ekonomik, tarımsal ve toplumsal reformlar yapması gerektiğini gösterdi.¹⁴⁵⁷ Hal böyle olunca, Halkevlerinin köy gezileri de formaliteden ibaret gösterilere dönüşmüştü. Örneğin, Ankara Halkevi'nin 1933'te düzenlediği bir köy gezisinin, ilk bakışta titiz bir araştırmayı amaçladığı düşünülebilirdi:

ANKARA Halkevi, Ankara civarında Kutludüğün köyünü çalışma yeri olarak seçmiş ve burada faaliyete geçmiştir. Köycüler şubesi köye tavuk ve kovan götürmüş ve köyün Ziraat-iktisadî vaziyeti üzerinde tetkikler yapmış olduğu gibi dil, tarih, edebiyat şubesinden bir gurup da köye gitmiş, iki hafta köyde kalarak tetkikler yapmıştır. Heyet azaları tetkik mevzularını aralarında bölerek her biri köyü bir veçheden tetkik etmiştir [*sic*].¹⁴⁵⁸

Ancak Fay Kirby'ye göre pratik, söylemin tam tersiydi:

“Köy meselesi” yazarlarının hemen hiçbiri tipik bir Türk köyünde bir gece geçirmeyi bile göze alacak zatlar değillerdi. Bu aydınlar köye gitmeyi azmettikleri zaman da, meselâ Ankara Halkevi'nin 1933 yılında hazırladığı Köycülük seferinde olduğu gibi, köye ecnebi turistleri gibi, yahut Afrika'nın karanlık köşelerini keşfe çıkan seyyahlar gibi gidiyorlardı [*sic*].¹⁴⁵⁹

Halkevlerinin açıldığı tarihte nüfusun %80'i köylerde yaşadığından, Köycülük faaliyetlerinde bulunmak, inkılâbı halka benimsetme işinin temel şartlarından biri sayılıyordu. Nitekim bu nedenle, Köycülüğe *söylemsel olarak* çok önem verilmiş,

¹⁴⁵⁶ Devletin mütegalibeyle nasıl mücadele ettiğine dair bir örnek görmek için Memduh Şevket Esendal'ın “Gevenli Hacı” (1946) öyküsü okunabilir. Göreve yeni başlayan Jandarma Komutanı, asker kaçaklarını çiftliğinde çalıştırdığı için Gevenli Hacı Hüseyin Ağa'yı karakola çağırır. Başta Hüseyin Ağa'ya, “Ben senin gibilerini çok gördüm. Mütegalibenin kafası kopmadıkça bu millete rahat yoktur,” diyen Komutan, henüz yabancı olduğu bu muhitte gündelik hayatın nasıl işlediğini anlamaya başlayınca sakinleşir: “Bu mütegalibelikten de artık vazgeçmeli!” Komutan'daki değişimi fark eden Hüseyin Ağa da artık rahattır: “Sağlık olsun, sayende vazgeçeriz. Biz köylü adam... Okuma yok, yazma yok.” Memduh Şevket Esendal, *Mendil Altında* (İstanbul: Can Yayınları, 2023), 102, 104.

¹⁴⁵⁷ Başgöz and Wilson, *a.g.e.*, 156–157.

¹⁴⁵⁸ “Köycüler Bölümü,” *Ülkü*, sayı 7 (Ağustos 1933): 63.

¹⁴⁵⁹ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri* (Ankara: İMECE Yayınları, 1962), 60. Köy gezilerinin *kolonyal* niteliği, Sabahattin Ali'nin “Bir Konferans” (1941) öyküsünde de görülebilir: “Büyük şehirlerimizden birine yakın bir köyde yeni bir yatılı okul açılıyordu. Açış törenine maarif müdürü, müfettişler, şehrin mühimce adamları, ve 'köycü'ler, bir kafile halinde otomobillerle gittiler. Köy halkı, bu golf pantolonlu, kasketli, kara gözlüklü, boyunları fotoğraf makineli kalabalığı, yolun iki yanına dizilerek, derin bir sükûtle karşıladı.” Sabahattin Ali, *Yeni Dünya* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 75.

Ülkü'de Köycülük'le ilgili birçok yazı yayımlanmıştı. Hatta bu nedenle Karaömerlioğlu, Köycülüğü *Halkevi ideolojisi* olarak değerlendirmişti.¹⁴⁶⁰ Buna karşılık, inkılâbı yayma işinin en önemli veçhelerinden biri olan Köycülüğün, büyük ölçüde söylemden ibaret olduğu anlaşılıyordu. Karaömerlioğlu'na göre bunun nedeni, Kemalizmin kendine has çelişkisiydi:

Belirsizlik ve çelişki bu rejimin normu haline geldi. Örneğin, Kemalist seçkinler sanayileşme ve şehirleşmeden korktu, genellikle köycü bir retorik benimsedi; ama kırsal bölgelerde radikal bir dönüşüm gerçekleşmesini sağlayacak, belirleyici bir hamle de yapmadı. Benzer kararsız ve tutarsız tavırlar, rejimin bir toprak reformu yapmak isteyip, böyle bir girişimin gerektirdiği radikal yöntemleri kullanmamasında da görülebilir. Yönetici kadro, Hazine arazilerini dağıtmakla yetindi ve kırsal kesimdeki toplumsal ilişkileri tehdit edecek hiçbir işe dahil olmadı. [...] Kemalist seçkinler kırsal kesimi dönüştürmeyi amaçladı; ama bu amaca ulaşmak için eğitimin yeterli olduğunu vehmetti. Daha da önemlisi, taşrayı politik ve ideolojik kontrol altına almaya çalışırken gösterdikleri mütereddit yaklaşımı.¹⁴⁶¹

Nitekim aynı çelişkiyi, “Bir Skandal” (1932) öyküsünde Sabahattin Ali de dile getirmişti:

Rica ederim, biraz hakikatlere bakalım, mesela biz şehirliler de hükümete vergi veririz değil mi? Buna mukabil hiç olmazsa sokağımızda bozuk bir kaldırım, yollarda sönük bir lamba, evlerimiz ve şahsımızın selameti için mevcut olduğu söylenen bir zabıta vardır; çocuklarımızı hiç olmazsa boş gezmekten kurtaracak bir mektep buluyoruz. Fakat sorarım size: Köylü verdiği mukabil ne alır? Yolunu kendi yapmaya mecburdur, sokakları zavallı talihinden daha karanlıktır ve mektep, yüz köyün birinde bile yoktur. Candarma oralara asayıştan ziyade vergi tahsilini temin için gider [*sic*]. Kendimizi aldatmayalım, köylü mütemadiyen vermiş, buna mukabil hiçbir şey, kelimenin bütün manasıyla hiçbir şey almamıştır. [...] “Köylü efendimizdir!” gibi cümleler güzel birer morfindir. Fakat hiçbir cümle hakikati değiştirmek iktidarında değildir.¹⁴⁶²

Hatta, 1968'de gazeteci Abdi İpekçi'yle yaptığı mülakatta İsmet İnönü de bu çelişkinin var olduğunu kabul etmişti:

Atatürk zamanında toprak reformu gibi, ağaların tahakkümü gibi problemler üzerinde durulmamış mıdır?

¹⁴⁶⁰ Karaömerlioğlu, “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey,” 69–70, 74, 78.

¹⁴⁶¹ Karaömerlioğlu, “The Village Institute Experience in Turkey,” 72. Karaömerlioğlu'nun işaret ettiği gibi Kemalizmin çelişkisi, inkılâbın başka veçhelerinde de görülebiliyordu: “Geçen Fırka kongresinde devletçilik, millî rejimimizin temel prensiplerinden biri olarak konuldu. Fakat bu temel prensip, millî hayatımızın o kongreyi takip eden seyri safahatı arasında müeyyideleşir ve yerleşirken diğer tarafından da çeşitli yollardan en münakaşa, hattâ mukavemetlere maruz kalan bir umde oldu [*sic*].” Şevket Süreyya [Aydemir], “Programlı Devletçilik,” *Kadro*, sayı 34, (T. Evvel 1934): 5.

¹⁴⁶² Sabahattin Ali, *Kağrı, Ses, Esirler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 81–82.

Hepsinin üzerinde nazarî olarak durduk. Ama işte, yapılan işin derecesini, hududunu biliyorsunuz.

O devirlerde arzu edilen bir toprak reformu, bugünden daha kolay gerçekleştirilemez miydi?

Belli değil...

Neden?

Biz buna dokunmadık. Dokunulduktan sonra anlaşılır böyle şeyler...¹⁴⁶³

Bu çelişkinin nedeni, Kemalizmin “monolitik” bir ideoloji olmamasıyla kısmen açıklanabilir.¹⁴⁶⁴ Kemalist inkılâbın temel amacının; bir yandan ülkeyi devlet eliyle imar edip, modern ekonominin altyapısını oluştururken, bir yandan da kültür devrimi yapmak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla inkılâbın ekonomik ve teknik boyutunu hayata geçiren kadrolarla kültürel boyutunu hayata geçirenler arasında anlaşmazlık olabileceği; en azından, bir boyutu desteklemenin, diğerini desteklemeyi zorunlu olarak gerektirmeyeceği düşünülebilir. Kaldı ki bir boyutu hayata geçirmek için gereken yöntemler hakkında da hemfikir olunamayabilir. Aynı hükümetler içinde görev yapan İsmet İnönü ile Celal Bayar’ın ekonomi hakkındaki zıt görüşleri, bu durumun basit ve iyi bilinen bir örneğidir. Keza inkılâbı destekleyen aydınların da zamanla monolitik bir blok oluşturmadığı anlaşılmıştır. Örneğin, Nihal Atsız da Sabahattin Ali de inkılâbı desteklemiştir; ama hangi nedenlerle?

Kemalizmin monolitik bir ideoloji olmamasının nedeni, bir *vatanı kurtarma ideolojisi* olmasıyla açıklanabilir.¹⁴⁶⁵ Millî Mücadele’nin lideri Mustafa Kemal Paşa ve kadrosu tarafından Cumhuriyet ilan edilmiş; sıra, Eski Rejim’de başlayan modern devletin kuruluş sürecini tamamlayarak ekonomik, kültürel ve toplumsal reformlar yapmaya gelmiştir. Dönem itibarıyla liberal demokrasi ve çok-partitli siyasî düzen, devletler için tek seçenek olmadığı; Osmanlı dönemindeki meşrutî monarşi deneyiminin de pratikte İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) diktatörlüğü olarak yaşandığı düşünüldüğünde, Mustafa Kemal ve

¹⁴⁶³ Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk’ü Anlatıyor* (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 30.

¹⁴⁶⁴ Karaömerlioğlu, “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey,” 73.

¹⁴⁶⁵ Şerif Mardin’e göre “kendi tarihlerinde bir laik-felsefî spekülasyon ortamı bulamadıkları için” Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) kurucularının siyasî fikirlerinin temeli, *vatanı* ve *devleti* kurtarmaktır. Osmanlı döneminde Jön Türklerin başlattığı modern siyasî akımların bir sonucu olan Kemalizmin de –entelektüel nedenleri değişmiş olmakla birlikte– aynı temele dayandığı söylenebilir. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri. 1895–1908* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 14, 59–60, 188, 305–306.

firkasına destek vermek; temel amacı ülkede sosyalizmi, faşizmi veya liberalizmi inşa etmek değil de *vatanı kurtarmak* olan kişiler için *siyaset üstü* bir seçenek gibi görünmüş olmalıdır.¹⁴⁶⁶ Peki, vatanı kurtarmak için ne yapılmalıdır? İşte bu soruya verilen cevapların çeşitliliği, Kemalizmin monolitik bir ideoloji olmamasının başlıca nedeniymiş gibi görünüyor. Keza, inkılâbı pratiğe dökmekle görevli Halkevlerinin de bu durumdan etkilendiği söylenebilir; zira Halkevleri hakkında “herkese göre ve kendi bakımından her vatandaşa göre ayrı bir telakki tarzı” vardı.¹⁴⁶⁷ Halkevi, “kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanların toplanma ve çalışma yeri”ydi. Ama Halkevlerini, “kalp ve dimağlarında vatan sevgisi ve yüksek bir heyecan duyan vatandaşların tanzim edilmemiş, anarşik telakkilerine bırakmak tehlikeli” olurdu.¹⁴⁶⁸

Birbiriyle çelişen inkılâp veya devleti kurtarma telakkileri, Halkevleri için bir sorundu; ama inkılâbı yayma işiyle ilgilenmeyenlerin mecburen devlet, Parti ve Halkevi kadrolarında yer alması daha büyük bir sorundu. Ayrıca bu durum, Kemalizme içkin çelişkinin yanı sıra bir çelişki daha ekliyordu: İnkılâbı benimsemeyen kadrolar, inkılâbı nasıl yayacaktı? Mahmut Makal’ın “Köye Gidenler” (1959) öyküsünde hem bu sorunun cevabı hem de inkılâbın çelişkileri görülebilir. Daha önce belirtildiği gibi “köy muallimleri, hayat ve mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saadetine vakfetmiş olmak itibarıyla Halkevi köycüler şubesinin tabîi azası” sayılıyordu.¹⁴⁶⁹ Ancak bu muallimlerin, “köylünün yükselmesi” için çalışmak bir yana, kendi maddî varlıklarını sürdürmeye bile mecali yoktu. “Köye Gidenler” öyküsünün baş kahramanı olan Budak Köyü Başöğretmeni Ahmet Tezer, köyün diğer öğretmeni Durmuş’la birlikte bir odada yaşıyordu. “Dört yüzden fazla evde iki bini aşkın insan”ın yaşadığı bu köyde içme suyu sadece “[k]alem kalınlığında akan” bir çeşmeden sağlandığı gibi bu çeşme yazları

¹⁴⁶⁶ İzmir Suikastı olarak da bilinen, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’i hedef alan 1926’daki suikast girişiminin ardından yargılanan eski İTF üyesi Ahmet Şükrü’yle Mahkeme Reisi arasındaki diyalog, bu durumun bir tezahürüdür. Reis’e göre “Fırka demek, vatanın yükselmesi, ilerlemesi için çalışmak demektir”. Reis’in kastettiği fırka, CHF’dir. Öyleyse yeni bir fırka –Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)– kurmak, vatanı kurtaranlara karşı koymak demektir: “Uzun yıllar boyunca harap olmuş memleketi imar eden, kurtaran, canlandıran bir fırkaya karşı koymak için mi yeni bir fırka kurdunuz?” Erik Jan Zürcher, *The Unionist Factor. The Rôle of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement. 1905–1926* (Leiden: E.J. Brill, 1984), 151.

¹⁴⁶⁷ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 261.

¹⁴⁶⁸ BCA 490-1-0-0/1006-883-1, 263.

¹⁴⁶⁹ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, 19–20.

akmıyordu. Kışları “çamurlu gölek”lerde biriken yağmur ve kar sularını köylüler hem içiyor hem de yemek yaparken kullanıyordu. Tabî, köyde kanalizasyon da yoktu.¹⁴⁷⁰ Kısacası, temizlik bile başlı başına bir meseleydi:

Temizlenemiyorlardı vesselâm. Odanın giriş kısmındaki, gelen konukların eşekleri için yapılmış küçük ahırda yapıyorlardı temizlik işlerini. Bu soğuk yerde, soyunduğu andan giyindiği ana kadar, her Pazar haftanın en kötü dakikalarını yaşıyordu. Kafasına her su döküşte sanki saçlarının içindeki kire ve kepeğe onları temizleyeceği yerde, yeniden ekler yapıyordu.¹⁴⁷¹

Köy öğretmenleri bu maddî şartlar içinde “köylünün yükselmesi” için çalışmalıydı. Ne var ki Ahmet ve Durmuş’u görmeye gelen Maarif Müfettişi’nin, köylünün yükselmesi veya inkılâpla hiçbir alakası yoktu:

“Namaz kılmayan, oruç tutmayan adam, ağzıyla alakaş tutsa gene inanmam. Lâf başında da köylüyle geçinemediğinizi, çocuk göndermediklerini sayar dökersiniz ağzınız açıldı mı. Bana bakın: Bana Çopur Fikri derler. Gökten Allah inse gene santimini müsbet vermem raporunuzun. Hattâ meslekten tasfiyeniz cihetine bile giderim hiç sakınmadan. En iyisi mi yarından tezi yok abdestinizi alın, namazınızı kılmaya başlayın [*sic*]. [...]”¹⁴⁷²

Bütün bu zorluklara rağmen Halkevi’yle ilgilenmeye çalışan köy öğretmenleri ise Parti yöneticileri veya idare âmirlerinden destek görmüyordu. Ahmet’in hatırladığına göre:

Geçen yıl Halkevinde köycülük kolu başkanı bir öğretmenin de başına neler gelmişti: Haftada bir kere “Köylü Gecesi” yaptırmak kararını almıştı öğretmen. Önce [Parti] Yönetim Kurulu itiraz etmiş, köylülerin işleri yok da sizin toplantınıza mı gelecek diye işi alaya almışlardı. Gülünç bulmuşlardı böyle bir düşünceyi. “Ne anlar köylü toplantıdan; askerlik dersi verseniz belki...” dediler [*sic*].¹⁴⁷³

“Ama, bir merak, bir yeniliğe koşuş mu nedir, toplantı günleri tıklım tıklım” dolmaya başlamıştı salon. Halkevi’nin bulunduğu kasaba veya kazanın pazarı Perşembeleri kurulduğundan, köylülerin çoğu Çarşamba buraya geliyor; köylü geceleri de o zaman düzenleniyordu.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁷⁰ Mahmut Makal, *Köye Gidenler* (İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1965), 17, 21, 27.

¹⁴⁷¹ *A.g.e.*, 16–17.

¹⁴⁷² *A.g.e.*, 36.

¹⁴⁷³ *A.g.e.*, 70.

¹⁴⁷⁴ *A.g.e.*, 70.

Bu gecelerde, önce köylülerin bildiği oyunlar, Türküler, güreş şekilleri tesbit edilip, her köyün gelenekleri diğerleriyle karşılaştırılıyordu. Bunlardan hareket edilerek köylülere bazı basit bilgiler verilmeye çalışılıyor, daha çok da cinsel destek verilerek gönülleri hoş edilmek isteniyordu. Halk eğitimi falan deyip durdukları hareketin bir çeşidiydi. Köylü ayaklarına kadar geliyordu. İşte köylüye yarar “matah” olanlar çıkarıp satabilirlerdi [*sic*].¹⁴⁷⁵

“Başka hiç fayda getirmese,” diye düşünüyordu Ahmet, “yıllardır dışından gördükleri yapının içini de görmek, orada oturmak fırsatını buluyordu köylüler.” Fakat çok geçmeden, köylü gecelerinin durdurulması emredilmişti: “Salon bitlendi, köylüleri defedin!..” Ahmet’e göre “[b]u ses, bu toplantıların yapılmasına karar verenlerle birlikte, ileri gelen tüccar, bakkal ve ‘âmir’lerden geliyordu”. Çünkü “olur olmazların orayı doldurmaları”, bu kişilere tehlikeli görünmüştü: “İdeal mideal, ama altucu?.. Neredeyse aralarında fark kalmayacaktı. Böylesi de çekilmezdi gayri [*sic*].” “Bitlendi Halkevi!” diye dedikodu çıkınca, köycülük kolu başkanı olan öğretmen, Halkevi ve köyün dezenfekte edilmesi için yerel Parti yöneticilerine bir çare bulmalarını söylemişti. Yöneticiler ise, “Peygamber miyiz ümmet kayıracak?” diyerek karşılık vermişti. “Ulan Allah gökten inse gene bittin kurtaramaz köylüyü. Onun çamuru onunla karılmış. Sırtında bit gezinmezse rahat edemez.”¹⁴⁷⁶ “Halkevinin kapısı böylece kapandı...”¹⁴⁷⁷ diyen Ahmet’in ağzından öyküyü anlatan Mahmut Makal, belli ki köy öğretmenliği yaptığı yıllar boyunca, Halkçılığın ancak söylem olarak var olduğunu bizzat görmüştü.¹⁴⁷⁸

Cevdet Kudret’in *Havada Bulut Yok* romanında da söz konusu çelişkinin Halkevi faaliyetlerindeki tezahürü görülebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi, romanın baş kahramanı olan idealist edebiyat öğretmeni Süleyman, 1930’ların ilk yarısında Kayseri’ye atanmış; bir süre taşranın ataletine kendini kaptırdıktan sonra Kayseri Halkevi’nin dil, tarih, edebiyat ve sosyal yardım şubelerine üye olmuştu.

Fakat hangi işe el atsa, “Para yok,” deniyordu. Yardım kolunun belli başlı bir geliri yokmuş. Süleyman, çok geçmeden anladı ki, yardım kolu denen şey sadece bir biçimden başka bir şey değil. Öbür kollar da öyle. [...] Süleyman ne dese, ne önerse önce bir hesaba vuruluyor, sonra, “Para yok,” diye reddediliyordu. [...] fakat Tutum Haftası gelir gelmez Halkevi’nde bir çalışmadır başladı. İsrafın zararları, azla geçinmenin gereği üzerine konferanslar verdirildi; sokaklara, okullara, “Ayağımı

¹⁴⁷⁵ A.g.e., 70–71.

¹⁴⁷⁶ A.g.e., 70–71.

¹⁴⁷⁷ A.g.e., 71.

¹⁴⁷⁸ Karaomerlioglu, “The Village Institute Experience in Turkey,” 70.

yorganına göre uzat”, “Damlaya damlaya göl olur”, “Sakla samanı, gelir zamanı”, “Ak akçe kara gün içindir” gibi birtakım özdeyişler asıldı.¹⁴⁷⁹

Süleyman’a göre köycülük kolunun sosyal yardım kolundan tek farkı; şehir değil, köy işlerine bakmasıydı. “Burada çalışanlar, ayda bir kez yakın köylere” giderek “incelemelerde bulunurlar”dı.¹⁴⁸⁰ Ancak bu gezilerin sadece bahar ve yaz aylarına mahsus olduğu anlaşılıyor. Zira köy gezisi düzenleme fikri, baharla beraber gelmişti:

Baharda, Halkevi Başkanı:

— Artık kırlar yeşermiştir, hem gezmiş, hem de görmüş oluruz; eğer başka arkadaşlar da gitmek isterlerse buyursunlar, dedi.

Bir cumartesi sabahı büyük bir otobüs tutuldu, köycülük kolundan ihtiyar belediye doktoru, nümune hastanesi dışçisi, bayındırlık mühendisi, güzel sanatlar kolundan müzik öğretmeni Şadan, folklor meraklısı Almanca öğretmeni Rasim, sosyal yardım kolundan eşraftan Çubukzade Raif, Süleyman, öbür kollardan da ikişer üçer kişi, bir de Halkevi kâtibi. Hepsi yirmi kişiyi buluyordu. Kafiye saat dokuz sularında yola koyuldu [*sic*].¹⁴⁸¹

Halkevciler muhtarın evinde dinlenirken, Halkodası’nın önünde toplanmaları için köylülere haber verilmişti. Kalabalığa hitap eden Halkevi Başkanı, “Artık devir değişti,” demişti, “koskoca adamlar kalktık ta buralara kadar geldik. Halk Partisi, köylünün efendi olduğuna karar verdi. Anlıyorsunuz, değil mi? Söyleyin bakalım, siz nesiniz?” Bir köylünün, “Köylüyüz, bey,” diye cevap vermesine bozulan Başkan için onları, efendi olduklarına inandırmak basitti: Üzerinde “KÖYLÜ EFENDİMİZDİR” yazan tabela Halkodası’nın bir duvarına asılacak; köylüler de bunu hem okuyacak hem de “gelene geçene” gösterecekti.¹⁴⁸² Başkan sonra köylülerin dertlerini dinlemeye başlamıştı. Biri, köyün bağlı olduğu kazaya iki yıldır doktor gelmediğinden, komşu kazadaki doktorun ise onlarla ilgilenmediğinden; diğeri, köye baytar gelmediğinden; bir diğeri de muhtarın sürekli “salma” istediğinden bahsetmişti.¹⁴⁸³ “‘Misafir gelecek,’ diyor alıyor, ‘Halkodası açılacak,’ diyor alıyor, ‘Okul,’ diyor alıyor, ‘Yol,’ diyor alıyor. Bizim takatimiz yok bu kadar salma vermeye.” Fakat Başkan bu dertleri beğenmemişti: “Böyle de dert olur mu be! Dert dediğin derde benzemeli. Hani şöyle ağır hastalık, ölüm, harman yangını, su baskını, ev çökmesi gibi şeyler. Muhtar salma salıyormuş. Elbette salacak. Parasız iş

¹⁴⁷⁹ Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok*, 132.

¹⁴⁸⁰ *A.g.e.*, 133.

¹⁴⁸¹ *A.g.e.*, 133–134.

¹⁴⁸² *A.g.e.*, 134.

¹⁴⁸³ *A.g.e.*, 134–135.

döner mi?”¹⁴⁸⁴ Başkan’a göre Halkevi köyü kalkındırmaya çalışıyor, köylüler ise durumu kavrayamıyordu:

Hepimiz el ele verip köyleri kalkındıracağız. Bakın, size kitaplar getirdik. [...] Bu, “Sağlığı koruma çareleri”; bu, “Hayvan bakımı”; bu, “iyi cins buğday nasıl yetiştirilir?”; bu, “Çekirge ile savaşma yolları”; bu, “Köy evi yapma yöntemleri”... Bunlardan Halkodası’na beşer tane koyacağız. Hepiniz boş vakitlerinizde okuyun, burada yazılan şeyleri yapmaya çalışın, o zaman köyünüz hemen kalkınacaktır [sic].¹⁴⁸⁵

Başkan’ın inkılâp telakkisi, köylerin kalkınması için eğitimin yeterli olduğu fikriyle uyumluydu.¹⁴⁸⁶ Fakat köyde okul olmadığından, okuma-yazma bilen de yoktu.¹⁴⁸⁷ Dolayısıyla bu köy “hemen” kalkınamayacaktı.

Başkan sözlerini bitirdikten sonra doktor ve dış doktoru, köylüleri ücretsiz muayene etmeye başlamıştı. Doktor, muayene ettiği herkese reçete yazıyordu; ama köyde eczane yoktu. Yine de doktorun içi rahattı; çünkü üzerine düşeni yapmıştı: “Benim işim reçete yazmak. Yazdım mı? Yazdım. Ondan ötesini siz düşünün.”¹⁴⁸⁸ Dış doktoru ise köylülerin acıya dayanıklı olduğunu düşündüğünden, anestezi yapmadan diş çekiyordu:

Dişçi, can acısıyla avaz avaz bağırarak bir köylüyü azarlıyordu:
— Sus ulan! Numara yapma. Herkes de bir şey oldu sanacak.
Süleyman yavaşça sordu:
— Çekmeden önce, uyuşturmak için ilaç kullanmıyor musunuz?
— İlaç mı? Bunlar her türlü sıkıntıya alıştıdır. Siz bakmayın böyle bağırduklarına.¹⁴⁸⁹

Bir başka köylüye dolgu yapılması gerekiyordu; ama *mevcut şartlar altında* diş çekmekten başka çare yoktu:

— Çürümeye başlamış, dedi, doldurulursa kurtulur. Ama bir ay dişçiye gidip gelmek gerek. Haftada iki gün şehre gidebilir misin?
— Gidemem.
— Öyleyse çekeceğiz. Çaresiz.
Kerpeteni adamın ağzına soktu, tahtadan çivi söker gibi azı dişini söküp çıkardı.¹⁴⁹⁰

¹⁴⁸⁴ A.g.e., 135.

¹⁴⁸⁵ A.g.e., 135–136.

¹⁴⁸⁶ Karaomerlioglu, “The Village Institute Experience in Turkey,” 72.

¹⁴⁸⁷ Cevdet Kudret, a.g.e., 136.

¹⁴⁸⁸ A.g.e., 136.

¹⁴⁸⁹ A.g.e., 136.

¹⁴⁹⁰ A.g.e., 137.

Müneverler, köylülerin dertlerine derman bulduktan sonra “muhtarın evinde tatlısıyla tuzlusuyla bol bir yemek” yemiş,¹⁴⁹¹ sonra da *folklor araştırmalarına* başlamışlardı:

... Halkevi Başkanı:

— Köylü kardeşler, dedi, sabahleyin dertlerinizi dinledik, şimdi de şarkılarınızı dinleyelim, oyunlarınızı görelim. Biraz çalıp oynayın bakalım.

Beş altı köylü el ele tutuşup ortada hem söylemeye hem oynamaya başladılar. Başkanın karnı doyunca keyfi yerine gelmişti; adamlar sıçradıkça, “Oh! Oh! Oh! Oh!” diye el çırpıyordu. Folklor meraklısı Almanca öğretmeni türkünün sözlerini yazmaya koyuldu. Başkan, müzik öğretmeni Şadan’a seslendi:

— Şadan bey, sen de şunu notaya çeviriver; müsamerelerde kullanınız; bir suretini de Ankara’ya göndeririz [*sic*].¹⁴⁹²

Öğleden sonra gittikleri köyün ise hiçbir derdi olmadığını duyunca, Halkevi Başkanı şaşırmişti:

— Niçin konuşmuyorsunuz? Derdiniz yok mu sizin?

Bıyıkları ağzını örttüğü için gülüp gülmediği belli olmayan bir köylü, oturduğu yerden cevap verdi:

— Yok, bey. Sizden iyi olmasınlar, güzün buraya eli kalemler başka beyler geldiler, bütün dertleri yazdılar, çizdiler. Çok şükür artık hiçbir derdimiz kalmadı.

— Dertsiz köy olur mu yahu? Birkaç tane de bize söyleyin.

— Yok, bey. Dert kim, biz kim? Buraya kadar zahmet etmişsiniz. Bizim köy yol uğrağı değil ama, nasıl da arayıp buluyorsunuz? Arabanıza yazık olmuş.¹⁴⁹³

Başkan Reşat, köylülerin dertlerini defterine yazmak istiyordu; çünkü ona göre, sözgelimi, “[b]irisini bir işe yerleştirmek demek, halkın dertlerine bulunan çareler üzerine bir rapor konusu kazanmak demektir”.¹⁴⁹⁴ Genel Sekreterliğe böyle raporlardan ne kadar gönderirse, ilk seçimde mebus olma ihtimali de o kadar artacaktı. Dolayısıyla önemli olan, bu köyün bütün dertlerine çare bulunması değil; bu dertlere, Halkevi Başkanı Reşat tarafından çare bulunmasıydı. Halbuki “eli kalemler başka beyler”, Reşat’tan önce bu işi halletmişti. Peki, bu köyün gerçekten hiçbir derdi kalmamış mıydı?

Halkevi Başkanı’na, “Çok şükür artık hiçbir derdimiz kalmadı,” diyen köylünün, “[b]ıyıkları ağzını örttüğü için gülüp gülmediği belli olmayan” biri olduğunu unutmamak

¹⁴⁹¹ A.g.e., 137.

¹⁴⁹² A.g.e., 137.

¹⁴⁹³ A.g.e., 139.

¹⁴⁹⁴ A.g.e., 128.

gerekir. Cevdet Kudret'in belirtmeyi ihmal etmediği bu ayrıntı; köylülerin Halkevi görevlilerini ciddiye almadığını, ama onların duymak istediklerini söylemenin, kendileri için daha iyi olacağını bildiklerini gösterir. Diğer bir deyişle bu köylü, hiçbir dertlerinin kalmadığını, *gülmek için kendini zor tutarak* söylemiştir. Söyledikleri, iktidarın temsilcisine söylemesi gerekenlerdir; söyleyiş biçiminden ise durumun farkında olduğu çıkarılabilir. Dolayısıyla bu diyalog, Michel de Certeau'nun "strateji" ve "taktik" kavramlarını hatırlatmaktadır:

"Strateji"den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir "çevre"yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir *aidiyet* olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık işte bu stratejik model üzerine kurulur.

"Taktik"ten kastım ise, tam aksine, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplamadır. Taktik, uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler, ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar. Taktik sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız bir hale gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur. "Aidiyet", mekânın zamana karşı zaferidir. Aksine, taktik, mekânsız olduğu için, zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için de sürekli tetikte. Taktik, kazançlarını muhafaza edemez. Sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları "fırsatlara" çevirmek durumundadır. Sonuç olarak, zayıf olan, kendisine yabancı, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır.¹⁴⁹⁵

Öyleyse *devletin stratejisinin*, Halkevi *mekânının* yaratacağı *aidiyet* aracılığıyla inkılâbı yaymakken; *halkın taktığının*, zarar görmeyecek şekilde direnmek olduğu söylenebilir. Böyle bir direniş, inkılâbı toptan reddetmek değil; mevcut şartlara uyarlamak anlamına gelir. Nitekim, toplumu ve muhiti dönüştürmek için açılan Halkevlerinin yine toplum ve muhit tarafından dönüştürülmesi, bu durumun bir sonucudur. Hatta Alexandros Lamprou bu süreci, *inkılâbın evcilleştirilmesi (domestication)* olarak kavramsallaştırmıştır: "Burada evcilleştirmeye kastedilen; Kemalist politikaları, yerel ihtiyaç ve çıkarlar bağlamında yorumlamaya çalışan toplumsal aktörlerin eylemleri, yani yerel toplulukların sosyopolitik ve kültürel gerçekleridir."¹⁴⁹⁶ De Certeau'ya göre:

¹⁴⁹⁵ De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi – I*, 54–55.

¹⁴⁹⁶ Lamprou, "Between Central State and Local Society," 212–213.

“Zayıf olanın”, “güçlü olana” (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, “avcılara” özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çokbiçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleciler oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir [*sic*].¹⁴⁹⁷

Dolayısıyla, “gülüp gülmediği belli olmayan” köylü, Halkevi Başkanı’na hiçbir dertlerinin kalmadığını *taktik gereği* söylemiştir. James C. Scott’ın ise, de Certeau’nun strateji ve taktik kavramlarından hareketle, “kamusal senaryo” ve “gizli senaryo” kavramlarını türettiği söylenebilir:

Tahakküm durumlarında normal olarak hüküm süren teatral zorunluluklar, hâkim grubun olayların görünmesini istediği biçime çok yakın kamusal bir senaryo üretir. Hâkim olan hiçbir zaman sahneyi mutlak bir şekilde denetlemez ama normalde onun istekleri hüküm sürer. Kısa vadede, kendisinden beklendiğini bildiği dizeleri okuyarak ve jestleri yaparak, az çok inanılır bir gösteri üretmek aşağıdaki gibi çıkarınadır. [...]

Tabi olanın hâkim olan karşısındaki söylemi kamusal bir senaryoysa, “sahne arkasında” iktidar sahiplerinin doğrudan gözleminin ötesinde yer alan söylemi nitelenecek için *gizli senaryo* terimini kullanacağım. Bu nedenle, gizli senaryo, kamusal senaryoda ortaya çıkanları onaylayan, onlarla çelişen ya da onları değiştiren sahne arkası konuşmalardan, jestlerden ve pratiklerden oluşması anlamında onun türevidir.¹⁴⁹⁸

İktidarın belirlediği strateji ve kamusal senaryo, halk tarafından taktik ve gizli senaryo yoluyla aşındırılır; ama bu durum, iktidarın kurduğu düzenin devam etmesini de sağlar. Çünkü iktidara doğrudan karşı çıkmak mümkün olmadığı için çare, iktidarı *evcilleştirmekte* bulunmuştur.

CHP Çoruh Bölgesi Müfettişi ve Muğla Mebusu Cemal Karamuğla’nın, raporlarından birinde aktardığı bir anekdotu bu bağlamda tekrar değerlendirmek gerekiyor. Millî Şef İnönü, başbakanlığı sırasında Rize’ye gitmiş, kasaba ve köylerden gelen bir “halk kitlesi” ile Halkevi’nde görüşmüştü. Hiç kimse İnönü’den “lüzumsuz bir talepte” bulunmamış; hatta biri, “İşlerimiz çok olmalı ki günahlarımız azalsın,” demişti. İnönü de daha sonra Partililere, “Kendilerile görüşmeye doyamadım. Böyle halk nerede bulunur?” diyerek “takdir ve tahassüslerini” bildirmişti.¹⁴⁹⁹ Peki, inkılâp amacına ulaştığı için Rizeliler

¹⁴⁹⁷ De Certeau, *a.g.e.*, 55.

¹⁴⁹⁸ Scott, *Tahakküm ve Direniş Sanatları*, 29–31.

¹⁴⁹⁹ BCA 490-1-0-0/1002-870-2, 88.

gerçekten hallerinden memnun muydu; yoksa, Cevdet Kudret'in anlattığı köylüler gibi taktik gereği, kamusal senaryoya uygun mu davranıyorlardı? Buna benzer bir soruyu aklına getirmeyen, veya aklına getirse bile taktik gereği, ifade etmeyen Müfettiş sorunun halkta değil, halkçı olmayan memurlarda olduğunu söyleyerek raporuna son vermişti. Böylece Müfettiş; inkılâbı yayma görevinin, inkılâbı desteklemeyen kişilere verilmesinin yarattığı çelişkiye de farkında olmadan değinmişti.

Halkın taktiksel olarak inkılâbı evcilleştirmesinin bir başka örneğini, Sabahattin Ali'nin "Bir Konferans" (1941) öyküsünde görüyoruz. Büyük şehirlerden birine yakın bir köyde yapılan yatılı okulun açılış töreni için Maarif bürokratları, şehrin ileri gelenleri ve Halkevi'nin köycülük şubesinin üyeleri gelmişti:

Aralarında köycülük tahsili için Paraguay'a gidip senelerce kalmış biri vardı, sesini tatlılaştırıp yumuşatarak türlü şeyler soruyor, hiçbir şey ifade etmeyen kısa cevaplar alıyordu. Bütün gayretlere rağmen, konuşmalar birkaç sual ve cevaptan ileri gidemedi. Soran karşısındakinin acaba ne diye bu kadar her şeyden habersiz, vurdumduymaz olduğunu, sorulan ise ötekinin neden böyle ipe sapa gelmez şeyler sorduğunu düşünerek birbirlerinden ayrıldılar.¹⁵⁰⁰

Şehirden gelenlerin arasındaki bir "iktisatçı" sonra, "köylüye daha faydalı olmak" için kooperatifçilik hakkında bir konferans vermek istemiş; Maarif ve Nahiye Müdürleri de kabul etmişti. Bunun üzerine, "[k]öyde adam dolaştırılarak halk yeni okulun boş sınıflarından birine" toplanmış; *iktisatçı* da "tam kırk beş dakika, hiç durmadan" konuşmuştu. Yalnız, ara sıra "dinleyicilerin yüzüne şüpheyile bakarak: 'Nasıl, anlıyor musunuz?' diye soruyor, köylülerin evet makamında başını salladıklarını, bazılarının 'anladık, anladık!' dediklerini görüp iştince emniyetle sözüne devam ediyordu". Konferanstan sonra içeride "beş on köylü", Nahiye Müdürü, bir de şehirden gelenler arasındaki emekli bir köy öğretmeni kalmıştı. Öğretmen, köylülere konferanstan ne anladıklarını sormuş; Nahiye Müdürü ise gülümseyerek, kendisinin bile bir şey anlamadığını söylemişti. Bunun üzerine köylülerden biri, "Aslını ararsan biz de bir şey anlamadık amma, müdür bey..." demişti, "ne idelim, dinledik işte!.." Öğretmenin, "Peki, ne diye anlamadık demediniz öyleyse?" diye kendisini azarlaması üzerine ise aynı köylü; tıpkı Cevdet Kudret'in anlattığı, "[b]ıyıkları ağzını örttüğü için gülüp gülmediği belli

¹⁵⁰⁰ Ali, *Yeni Dünya*, 76.

olmayan” köylü gibi, “içinden gelen bir gülüşü zapt etmek istiyormuş sandıracak kadar ciddi bir çehre ile” cevap vermişti: “Anlamadık diyelim de bir daha baştan mı anlatsın?”¹⁵⁰¹

Parti müfettişliği esnasında Adnan Menderes’in bir raporunda aktardığı bir durum, bu bağlamda tekrar değerlendirilebilir. Afyon Halkevi Başkanı Galip Demirer, Parti merkezine “bir inkılâp havarisi gibi görünmek” isterken; “eski anane ve adetlere samimi olarak bağlı bulunmadığı halde [...] muhafazakârlığa ve geriliğe kur” yapıyordu. Afyon’a gelen Fethi Okyar ve eşine, kendi eşiyile birlikte yemekte refakat etmesi gerekirken, “karısını yemekte beraber bulundurmamak mecburiyetinden kurtulmak için hastalık bahane” etmişti. Ayrıca, “müsamereleri seyir için dahi” eşini Halkevi’ne getirmedeği halde, “[b]ayan öğretmenlerin sahneye çıkmaları için ısrar” ediyordu.¹⁵⁰² Demirer, Afyonlulara karşı Ankara’nın, Ankara’dan gelenlerin yanında ise Afyon’un temsilcisi gibi davranıyor; böylece hem yerel hem de merkezî iktidarla taktiksel olarak iletişim kuruyordu (“eski anane ve adetler”, *bu bağlamda* yerel iktidar olarak anlaşılabilir). Dolayısıyla, iktidarı taktiksel olarak oyalamanın, sadece halka özgü bir pratik olmadığı; yerel yöneticilerin de bu taktiği kullandığı anlaşılıyor.

Halkevleri, *halk terbiyesi yoluyla inkılâbı yayma* görevini *kısmen* başarmıştı. Başarının tamamen değil de kısmen sağlanabilmesinin bir nedeni, toplumun maddî ve kültürel sermayesinin yetersizliği idi. 1940’larda, muhtemelen II. Dünya Savaşı’nın neden olduğu ekonomik sorunların da etkisiyle, faaliyetlerin niteliği yerine niceliği önem kazanınca, mevcut şartlar altında başarının ancak kısmî olarak sağlanabileceğinin sessizce kabul edildiği düşünülebilir. Halkevlerinin tamamen başarıya ulaşamamasının bir diğer nedeni, iki boyutu olan çelişkilerdi: Kemalizme içkin çelişkiler ve gündelik hayat pratiklerinin meydana getirdiği çelişkiler. Bu iki neden, Halkevlerinin, *tasarlandığı gibi* birer mekân olmasını engellemiş olabilir. Bu iddiayı temellendirmek için Henri Lefebvre’in mekân hakkındaki düşünceleri temel alınabilir.

¹⁵⁰¹ A.g.e., 76–78.

¹⁵⁰² BCA 490-1-0-0/994-842-1, 36.

Bir alan, kullanılış biçimiyle tanımlanır ve bu tanım sayesinde mekân olma ehliyetini kazanır. Onu mekân kılan; adı değil, içinde veya üzerinde gerçekleşen pratiklerdir. Bir alanın mekân olma süreci ise üç veçheye ayrılır: (I) Mekân temsili, (II) temsil mekânı ve (III) mekânsal pratik. Mekân temsili, iktidarın tasavvurundaki ideal mekândır. Ama iktidar burayı ne amaçla tasarlamış ve inşa ettirmiş olursa olsun, inşaatla beraber iktidar da biter – daha doğrusu el değiştirir. Çünkü dışarıdan bakıldığında görülür ki verili tanımından bağımsız olarak boş bir alandır orası ve insanlarca şekillendirilir, belli amaçlar için kullanılır ve bu sayede tanımlanarak o pratiklerin mekânı haline gelir. O insanların gerçekleştirdiği fiiller, orası kamusal bir alan olduğu için temsil edilmiş olur; alan da bu sayede o temsilin mekânı olur. Tabî bu temsil de bizatihi mekânsal pratiktir. Bu üç veçheyi, sırasıyla; tasarlanan, algılanan ve yaşanan olarak adlandırmak da mümkündür. İktidar –yani özne– bir tasarımı uygulamak ister; ama iktidarca nesne olarak görülenler aynı zamanda birer özne olduklarından, bu tasarımı kendilerince yorumlayarak hareket ederler ve iktidarın *alanını*, kendi *mekânları* haline getirirler. Süreç, üç veçheden oluşur; çünkü diyalektiktir. Öyleyse bu üç veçhe, bir kere daha yeniden adlandırılabilir: Tez, antitez ve sentez.¹⁵⁰³ Bu bağlamda, Cumhuriyet’in kurucularının tezi, inkılâbın yayılmasını sağlayacak mekânlar yaratmakken; antitez, Halkevi pratiklerini şekillendiren toplumsal ve ekonomik sorunlar; sentez ise bu sorunlarla var olan Halkevleridir. Dolayısıyla Halkevlerinin, mekân olamadıkları için, ancak kısmen başarılı olabildiklerini söylemek yanlış olur. Zira:

Bir toplumun *mekânsal pratiği* kendi mekânını yaratır. Bu mekânı diyalektik bir etkileşim içinde ortaya koyar ve varsayar: Ona hâkim olarak ve ona sahip çıkarak yavaşça ve kesin olarak üretir. Analize tabi tutulduğunda, bir toplumun mekânsal pratiği, mekânını deşifre ederek keşfedilir.¹⁵⁰⁴

Bu da demektir ki Halkevleri birer mekân olmuştur, ama inkılâbın mekânı –veya Kemalizmin mabedi– değil; bütün olumlu ve olumsuz yanlarıyla, 1930’lu ve ‘40’lı yıllarda, Türkiye’nin taşrasında –yani Ankara ve İstanbul dışındaki yerleşim yerlerinde– yaşanan gündelik hayat pratiklerinin mekânı.

¹⁵⁰³ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, 67–68.

¹⁵⁰⁴ A.g.e., 67.

Pratiğin, teoriyi neredeyse geçersiz kılabilen hale gelebilmesi veya devletin tasarıları uygulanırken, önceden öngörülemeyen sorunların ortaya çıkması ne cumhuriyet rejimine ne de Türkiye’ye özgüdür. Bu durumun cumhuriyet rejimine özgü olmadığı, Yonca Köksal Özyaşar’ın Tanzimat dönemi hakkındaki ayrıntılı çalışmasına bakarak anlaşılabilir. *Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğu* (2019) adlı çalışmasında Özyaşar, Edirne ve Ankara vilayetleri özelinde, Tanzimat reformlarının nasıl uygulandığını incelemiş ve sürecin *lokal politika cereyanlarıyla* iç içe geçtiğini göstermiştir:

Yerel elit, yerel meclislerdeki idari kararlara katılırken veya Tanzimat döneminde gayri resmi olarak yerel valilere nüfuz ederken imparatorluk merkeziyle yerel düzey arasındaki aracıydı. Aynı zamanda kendi bölgelerindeki ilişkilere arabulucuk ediyor, patronaj ağları oluşturuyorlardı. Örneğin mültezimler ve arazi sahipleri kendileri için çalışan çiftçileri sadece devlet karşısında değil, çiftçiler arasındaki kişisel ilişkilerde de koruyordu. Bu örtüşen dikey ve yatay aracılık, Osmanlı’nın değişen yerel yönetiminde hayatta kalmalarını sağladı. Aracılar aynı zamanda hem devlet görevlisi hem de yerel temsilcilerdi. Aracılık oyununu, kayırdıkları insanlara ve kendilerini kayıranlara (hem devlet aktörleri hem de toplumsal aktörler) farklı sinyaller vererek başarıyla oynadıkları sürece yerel yönetimde kalıyorlardı.¹⁵⁰⁵ Bu stratejik oyunları başarıyla oynayanlar Tanzimat reformları sırasında daha fazla güç topladı; ancak aracı konumlarına meydan okunan ender durumlarda tamamen bertaraf ediliyorlardı [*sic*].¹⁵⁰⁶

Örneğin, Ankara sancağı hakkındaki, 3 Ağustos 1845 tarihli bir rapora göre naipler (kadı vekilleri), “yerel yöneticilerle ittifak kurmak ve usulsüzlük yapmakla” suçlanıyordu.¹⁵⁰⁷ 20 Mayıs 1851 tarihli bir raporda,

Yozgad’daki bir meclis üyesi olan Cabbarzade Derviş Bey, akrabalarını ve destekçilerini Yozgad çevresindeki küçük kazalara müdür olarak atamakla suçlanıyordu. Bir başka vakada, Cabbarzade Derviş Bey yerel bir meclis üyesinin ihraç edilmesi için oy kullanmış; onun yerine Derviş Bey’in amcasının oğlu Osman Bey seçimsiz atanmıştı. Osman Bey, redif yoklama komisyonu başkanlığı dahil birkaç göreve de getirilmişti. Redif yoklama komisyonu kârlı bir yerdi, zira birçok aile çocuklarının askere alınmasını önlemek için komisyondakilere rüşvet vermeye çalışıyordu [*sic*].¹⁵⁰⁸

¹⁵⁰⁵ Tıpkı Afyon Halkevi Başkanı Galip Demirer gibi.

¹⁵⁰⁶ Yonca Köksal Özyaşar, *Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğu: Ankara ve Edirne’den Bakış* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022), 39–40.

¹⁵⁰⁷ A.g.e., 104.

¹⁵⁰⁸ A.g.e., 105.

Edirne’de ise “yerel aracilar” arasındaki rekabet daha yoğun olduğu için “yerel siyasetin diğer aktörleriyle bağlarını kullanmaları gerekiyordu”. “Bu durum, aracıları birbirleriyle yerel koalisyonlar kurmaya” yönelttiğinden,¹⁵⁰⁹ Edirne ve Filibe’ye,

... reformların uygulanmasını denetlemek için merkezden gönderilen temsilciler, özellikle yerel meclislerdeki bu elit ittifaklarından şikâyet ediyordu. Yerel meclis üyelerinin seçimi sözde açık ve rekabetçi bir meseleydi. Ne var ki bir kere iktidara gelen meclis üyeleri, süresizce iktidarda kalabilmek için birbirleriyle ve yerel siyasetteki diğer aktörlerle ittifaklar kuruyorlardı. Yerel mukimleri gruplara bölüyor, zümreler kuruyor ve yerel siyaseti kutuplaştırıyorlardı.¹⁵¹⁰

Edirne’deki Britanya Konsolosu 23 Aralık 1865 tarihli raporunda bu durumu somut bir şekilde izah etmişti:

Vilayetin Kebir Meclis’i mevcut haliyle dört Türk üyeye sahiptir: İzzet Bey, Eşref Bey, Mehmed Bey ve Hacı Emin Ağa. Hepsi de birbiriyle akrabalıkla ya da ittifaklarla bağlantılıdır. Bunların bazılarının kötü seleflerinden dolayı, sanırım Babîâli durumdan haberdardır, zira birkaç yıl önce buradaki yetkililere bunların meclislerden çıkarılmasını ve vilayetin kamu meselelerinde görev almalarına izin verilmemesini emreden bir vezir mektubu gönderilmişti.¹⁵¹¹

Babîâli durumdan haberdardı ve bazı kişileri görevden almaya gücü yetiyordu; ama kişiler değişse de düzen aynı kalıyordu.

Nasıl ki Babîâli, Tanzimat döneminde, taşrada esen *yerel politika cereyanlarından* haberdarsa; J. Arch Getty’nin *Stalinizm Hükmederken* (2013) adlı çalışmasından anlaşıldığına göre Stalin de 1920’ler ve ‘30’larda, SSCB taşrasında esen cereyanlardan haberdardı:

... belirli bir yerde birden çok güçlü şahsiyet varsa, bu iki kendini beğenmiş ile onlara bağlı gruplar arasında bir mücadele patlak vermesi uzun sürmezdi. Bu yıllarda, yerel parti liderleri arasında bu türden anlaşmazlıklar ve “ağız dalaşları” (*skloki*) veya “sürtüşmeler” (*treniia*) yaygındı ve dönemin başından sonuna dek parti örgütlerine damgasını vurdu.¹⁵¹²

¹⁵⁰⁹ A.g.e., 133.

¹⁵¹⁰ A.g.e., 133.

¹⁵¹¹ A.g.e., 145.

¹⁵¹² Getty, *Stalinizm Hükmederken*, 236.

Örneğin Astrahan’da, “yerel Bolşeviklerin yarattığı kökleşmiş gruplar, dışarıdan atanan yeni parti çalışanlarının aralarına girmesine karşı”¹⁵¹³ direnmişti:

Astrahan’da bu ağız dalaşları, 1922’de komünistleri “Astrahan’ın özel koşulları” bilgisinden kaynaklanan otoriteye sahip “eski Astrahanlılar” ile onların verdiği adla, “her taraftan yeni gelmiş” olup da hiçbir temele veya vafsa sahip olmaksızın önde gelen konumları hak ettiği iddiasında olanlar arasında ikiye böldü. Emeliyanov Yoldaş’ın önderliğindeki yeni gelenler ise, “eski Astrahanlıları” ayyaşlık, bürokratism, kayırmacılık ve ahbap çavuş ilişkisi (o günlerde çok yaygın bir itham olan *kumovstvo*) ile suçluyordu.¹⁵¹⁴

1927’deki bir toplantıda Stalin, cereyanlardan haberdar olduğunu söylemiş; ama *şimdilik* yapacak bir şey olmadığını ima etmişti:

Gerek merkezde gerek taşralarda, kararlar pek de ender denilemeyecek sıklıkla, ailevi bir şekilde, deyim yerindeyse, evdeymiş gibi alınıyor. Filanca örgütün liderlik grubunun bir üyesi olan İvan İvanoviç, korkunç bir hata yapmış ve işleri karmakarışık hale getirmiştir. ... Kim hata yapmaz ki? Bugün ben, İvan Fedoroviç, onun yakayı sıyrmasına izin vereceğim. Sonradan, İvan İvanoviç de benim paçayı kurtarmamı sağlar, çünkü bir anlamda benim de hata yapmayacağımın garantisi yok. Usulet ve suhulet. Barış ve iyi niyet. Görmezden gelinen bir hatanın büyük misyonumuzu baltalayacağını kim söyleyebilir? Asla! Bir yolunu muhakkak bulacağız.¹⁵¹⁵

1931’de de Stalin’in her şeyden haberi vardı; ama hâlâ yapacak bir şey yoktu:

Transkafkasya’da gerçek anlamda hiçbir parti örgütü bulunmadığı intibasına sahibim. Reisler ve çeteler (*atamanshchina*) var. Bir kişi bir mevkiye terfi ettirildiği zaman, bu terfinin onun vasıfları yüzünden olduğunu mu sanıyorsunuz? Çoğu örnekte, değildir. O kişinin tek değeri, kimin adamı olduğu, kimi destekleyecektir. Buna parti denir mi? Hayır, bu bir aşiret sistemidir, bir parti örgütü değil. Kimin adamıdır? Kimi destekleyecektir? Kiminle içki içecektir? Bir konuk olarak kimi ziyaret edecektir? ... Bu bir gerçek. ... Eğer insanları bu şekilde seçerseniz, o zaman işinizi berbat ederler. Bu iyi olmaz. Bir aşiret sistemidir, insanların seçiminde Bolşevik yaklaşıma taban tabana zıttır.”¹⁵¹⁶

1937’den itibaren ise cereyanları ve muhalefeti tamamen ortadan kaldırmak için Stalin ne yapması gerektiğine karar vermişti: ilgili kişileri “fiziksel olarak imha etmek”.¹⁵¹⁷

¹⁵¹³ A.g.e., 237.

¹⁵¹⁴ A.g.e., 237–238.

¹⁵¹⁵ A.g.e., 264–265.

¹⁵¹⁶ A.g.e., 265.

¹⁵¹⁷ A.g.e., 284.

Özyaşar ve Getty'nin çalışmaları, reformların devlet tarafından ülke sathına yayılması esnasında ortaya çıkan sorunların belli bir ülke, rejim ve coğrafyaya özgü olmadığını gösteriyor. *Devlet Gibi Görmek* (1998) adlı meşhur çalışmasında ise James C. Scott, farklı ülkelerden (SSCB, Brezilya, Hindistan, Tanzanya ve Etiyopya) örnekler vererek bu durumu kapsamlı bir şekilde anlatıyor. İncelediği örneklerden hareketle Scott'ın vardığı kanıya göre “yüksek modernist tasarımları” hayata geçirmek için “savaş, devrim, buhran ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin yaşandığı zamanlar” oldukça verimlidir. Çünkü bu dönemlerde “olağanüstü koşullar olağanüstü yetkilerin ele geçirilmesinin önünü açar ve sıklıkla önceki rejimin meşruiyetini ortadan kaldırır”. Yine bu koşullar, “geçmiş reddeden ve halkları için devrimci tasarımlara sahip olan elitlerin yükselişinin yolunu açma eğilimindedir”. Üstelik “[s]avaş, devrim ve iktisadi çöküş çoğunlukla sivil toplumu kökünden zayıflattığı gibi halk tabakasını da yeni bir yazgıya ikna olmaya açık hale getirir”.¹⁵¹⁸ Buna karşılık, “[y]alnızca devletin dünyayı dönüştürmek üzere uyguladığı basitleştirmelerin kapasitesini değil, toplumun kendisine dayatılan kategorileri değişime uğratma, altüst etme, engelleme ve hatta tersine çevirme kapasitesini de” düşünmek gerekir.¹⁵¹⁹ Bu nedenle “[i]nsanların miras alınan ve dolayısıyla bilimsel akıl yürütmeye dayanmayan tüm alışkanlıkları ve uygulamaları (aile yapısı ve yerleşim örüntülerinden ahlaki değerler ve üretim biçimlerine kadar) yeniden incelenmeli ve yeniden tasarlanmalı”dır.¹⁵²⁰ Halbuki:

Devlet basitleştirmeleri, hiçbir zaman tümüyle gerçekleşmeyen bir projenin, sürüp gitmekte olan bir “okunaklılık projesi”nin parçası sayılabilir. Bu tür basitleştirmeleri sağlayan veriler çeşitlilik gösteren derecelerde yanlışlıklarla, eksikliklerle, hatalı kümelenmelerle, sahtekârlıkla, ihmallerle, siyasi bozulmayla vs. doludur. Bir okunaklılık projesi, toplumu manipüle etmeyi hedefleyen herhangi bir devlet yönetimine içkindir, ama devlet içi rekabetle, teknik engellerle ve hepsinden de öte kendi halkının direnciyle o projenin altı oyulur.¹⁵²¹

Söz konusu projeleri ve reformları hayata geçirebilmek için “bürokratik entelijansiyanın, teknisyenlerin, plancıların ve mühendislerin” yardımına ihtiyaç duyulur. Bu kişilere “tanınan konum yalnızca iktidar ve ayrıcalık değil, ulus inşası ve toplumsal dönüşüme

¹⁵¹⁸ Scott, *Devlet Gibi Görmek*, 19.

¹⁵¹⁹ A.g.e., 61.

¹⁵²⁰ A.g.e., 101.

¹⁵²¹ A.g.e., 89.

yönelik büyük işlerin sorumluluğunu da getirir”. Bu aşamada *münevverlerin* görevi; “üretim teknikleri açısından geri kalmış, okul yüzü görmemiş, geçim odaklı bir nüfusu 20. yüzyıla sürüklemek”tir. Bu “tarihsel görev” de onları “yüksek ahlakla, dayanışmayla ve fedakârlık yapma (ve başkalarını fedakârlığa zorlama) arzusuyla donatabilir”. Ne var ki tasarılar “düzensizlikle, sefaletle ve elitlerin muhtemelen günlük yaşantılarında sürekli tanık olduğu, önemsiz kazançlar uğruna gerçekleşen yakışıksız kargaşalarla genelde ciddi bir karşıtlık içindedir”.¹⁵²² Gerçi “gerçek dünya ne kadar zorlu ve dirençliyse”, teoriyle pratik arasındaki farkı kapatmak için aydınların daha iyi motive olacağı düşünülebilir;¹⁵²³ ama Halkevi pratiği, “gerçek dünya”nın direnci karşısında motivasyonun değil; sinizmin artabileceğini de göstermiştir. Kaldı ki aydın sayılan kişilerin nicelik ve niteliği yetersiz olduğunda, proje, reform veya *inkılâp*, yapısal değil; biçimsel bir değişiklikten ibaret kalır:

Müstakbel bir reformcunun, bir kurumun uygulamalarını değiştirmesinden biçimsel yapısını değiştirmesi çok daha kolaydır. Bir örgüt şemasındaki çizgileri ve kutuları yeniden tasarlamak, o örgütün esasında nasıl faaliyet göstereceğini değiştirmekten daha basittir. Kuralları ve yönetmelikleri değiştirmek, bunlara uyum sağlama davranışını elde etmekten daha basittir. Bir köyün fiziksel düzenini yeniden tasarlamak, toplumsal ve üretimsel yaşamını dönüştürmekten daha basittir. Bariz sebeplerden ötürü siyasi elitler (özellikle de otoriter yüksek modernist elitler) tipik olarak biçimsel yapı ve kuralları değiştirmekle işe başlar. Bu tür yasal ve nizami değişimler en erişilebilir ve düzenlenmesi en kolay olanlardır.¹⁵²⁴

İnkılâpçı retoriğine rağmen Kemalist iktidarın üretim ilişkileri ve toplumsal yapıyı radikal bir şekilde dönüştürmeye çalışmamasının yanı sıra Halkevi faaliyetlerinin çoğu zaman biçimsel olmaktan ileri gidememesi de bu durumla ilgili görünmektedir. Kaldı ki Tanzimat bağlamında Özyaşar’ın söylediği gibi: “En radikal reformlar dahi kendi çevrelerine duyarlı olmak zorundadır. Merkezde planlanan şey, eyaletlerde ihtiyaç duyulan çözüm olmayabilir. Yerel aktörlerin ve toplumsal yapıların getirdiği kısıtlamalar reform politikalarının sonuçlarını şekillendirebilir.”¹⁵²⁵ Bütün bu olgular, edebî eserlerde yer bulan anekdotlar ve teorik yaklaşımlar ise Halkevlerinin ancak kısmen başarıya ulaşabilmesinin ve CHP tarafından tekrar açılmaya çalışılmamasının, Türkiye’ye özgü nedenleri olduğu gibi genel-geçer nedenleri olduğunu da göstermektedir.

¹⁵²² A.g.e., 103.

¹⁵²³ A.g.e., 103.

¹⁵²⁴ A.g.e., 239.

¹⁵²⁵ Özyaşar, a.g.e., 46.

1932’de toplam 34 Halkevi varken; 1934’te 80, 1935’te 103, 1936’da 136 Halkevi vardı. 1934’te Halkevleri tarafından 1.537 konferans, 402 konser, 511 temsil verilmiş ve 120 köy gezilmiştir. Aynı yıl içinde 798.000 kişi Halkevlerinde konferans dinlemiş; Halkevi kütüphanelerindeki kitap sayısı 97.000 olmuş, bu kitapları 428.000 kişi okumuştur. 1935’e ait çalışma raporları incelenen 103 Halkevi’nin 55.000 üyesi vardı. Yine aynı yıl 2.100.000 vatandaş, çeşitli Halkevi çalışmalarından yararlanmıştı – ki bu yıl, şehir ve kasabalarda yaşayan vatandaş sayısı 2.380.000’dir.¹⁵²⁶ 1940’ta sayısı 378’e ulaşan Halkevlerinden, son altı aylık çalışma raporları incelenen 197 Ev’in, 18.140’ı kadın, 82.994’ü erkek olmak üzere toplam 101.134 üyesi vardı.¹⁵²⁷ 1940’ta açılmaya başlanan Halkodalarının sayısı 1941’de 198, 1942’de 217’ydi. Aynı yıl, biri Londra Halkevi olmak üzere, toplam 389 Halkevi vardı.¹⁵²⁸ Fiilen ilga edildikleri tarihte ise 478 Halkevi ve 4.322 Halkodası mevcuttu.¹⁵²⁹ Maddî ve kültürel sermaye yetersizliğinin yanı sıra etkili olan *çelişkiler* nedeniyle Halkevleri ancak kısmen başarılı olmuştu; ama Türkiye’deki altyapı hizmetlerinin 1950’lerin başında geldiği seviye de Halkevlerini gereksiz kılmaya başlamıştı. Halkevlerini gereksiz kılan bir diğer etken, başarının seviyesi olmalıydı; çünkü *kısmen başarıya ulaşılması, istenen başarıya ulaşamadığı anlamına geliyordu*. Nitekim hem teftiş raporlarını hem de mebusların “intihap dairelerini tetkik” raporlarını inceleyen Murat Metinsoy’a göre de Halkevleri, “sanıldığı kadar etkili, aktif ve topluma nüfuz edebilen kurumlar değildi. Genelde Halkevi dergileri ve yayınlarıyla, yöneticilerin beyanatları ve düşünceleri üzerinden değerlendirilen Halkevlerinin, taşradaki reel halleri göz önüne alındığında, kapasitelerinin çok sınırlı olduğu ve en basit görevlerini bile yerine getiremedikleri”¹⁵³⁰ görülüyordu:

Pek çoğunun faaliyet alanları ve faaliyet türleri sınırlıydı; bu faaliyetler, resmî bayramlarda düzenlenen “balo” veya “nutuk” faaliyetlerini; köycülük şubelerinin birkaç köye yaptığı kısmen turistik, kısmen sosyal yardım amaçlı, kısmen de “köye bayrak dikme” ritüelini yerine getirmek için düzenlenen kır gezilerini aşmıyordu. Çalışmaları için gerekli altyapıdan, araç ve gereçten, mali kaynaklardan yoksundular.¹⁵³¹

¹⁵²⁶ Cumhuriyet Halk Partisi, *Halkevleri 1932–1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?* (1935), 10.

¹⁵²⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, *Halkevleri 1940*, 12, 25.

¹⁵²⁸ C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1932–1942*, 17, 27.

¹⁵²⁹ Tevfik Çavdar, “Halkevleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 882.

¹⁵³⁰ Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum,” 158.

¹⁵³¹ A.g.e., 158.

Halkevlerini zorunlu olarak gereksiz kılmamakla birlikte, çok-partili sistem ve DP iktidarının *niteliği* ise bu kurumların var oluş nedenini ortadan kaldırıyordu: *Halkevleri inkılâbı halka benimsetmek için açılmıştı; ama artık inkılâp sona ermişti.* 1951’de “Halkevlerinin partiler üstü bir tesis”¹⁵³² olmasını savunan İnönü bile 1968’de Abdi İpekçi’yle yaptığı mülakatta, “kültür alanı”ndaki “radikal usuller”in çok-partili sistem içinde uygulanmasının zor olduğunu söyleyecekti:

... Mesela, kültür alanında 44 sene zarfında yapabildiğimizden çok daha ileri gidebilirdik. Gitmeliydik. Bunun hicranını ben daima çekerim.

Sizce bu alanda neden gereken başarı sağlanamamıştır?

Bunun teferruatına girmenin faydası yok. Ben bunun en radikal usullerine kadar teşebbüs ettim. Devam ettirmek mümkün olmadı. Bunlar demokrasiyle yürütülmesi güç olan şeylerdir. İktidar değişikliği devam ettikçe telakki değişiyor ve devamlı bir usul bulmak mümkün olmuyor. Bu, çokpartili hayatın bize getirdiği güçlüklerden... Yeni bir rejim kendine mahsus kolaylıkları ve güçlükleri olmadan gelmez ve girmez [*sic*].¹⁵³³

Gereken başarının neden sağlanamadığını sorarak İpekçi, inkılâbın kültürel boyutunun, iktidarın tasarladığı şekilde hayata geçirilemediğini belirtmiş; İnönü de verdiği cevapta bu başarısızlığı kabul etmişti: “Bunun teferruatına girmenin faydası yok.” *Bunun* teferruatına girmenin, o dönem itibarıyla İnönü için bir faydası olmayabilirdi; çünkü inkılâp döneminin başbakanı ve Millî Şef’i olan İnönü, artık çok-partili parlamenter sistem dâhilinde çalışan muhalefet partisi CHP’nin genel başkanıydı. Halbuki *bunun*, yani *gereken* başarının neden sağlanamadığının teferruatına girmek; söylem ile pratik arasındaki farkı göstererek inkılâbın asıl niteliğini anlamaya yarar. İnkılâbı pratiğe dökmekle görevli olan Halkevlerini gündelik hayat bağlamında, eleştirel bir şekilde incelemek de *bunun* teferruatına girmek demektir.

Halkevi pratiği ortadadır. Bu pratiğin olumlu ve olumsuz yanları; inkılâbın niteliği, dönem itibarıyla Türkiye’nin içinde bulunduğu maddî, kültürel ve toplumsal şartlarla doğrudan ilgilidir. Halkevi pratiği aracılığıyla inkılâbın pratiğini bize ayrıntılı bir şekilde tasvir eden teftiş raporları ise iktidar temsilcileri tarafından yazıldığı halde, pratiğin

¹⁵³² T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 6 Ağustos 1951, 583.

¹⁵³³ İpekçi, *İnönü Atatürk’ü Anlatıyor*, 35–36.

olumsuz yanlarını açıkça sergilediği için ilginçtir! Bu raporlarda adeta CHP kendi müfettişleri aracılığıyla kendini eleştirmektedir. Eleştirenler, muhalefetin değil; doğrudan iktidarın birer temsilcisi olduğu için –ve her müfettiş aynı zamanda milletvekili olduğu için– raporlardaki verilerin nesnel olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle, teftişlerin amacı, pratikteki hataları tespit edip düzelterek inkılâbın başarıya ulaşmasını sağlamak olduğundan, raporlarda yazanların da gerçeği yansıtması beklenir. Bu yanıyla raporlar özneldir; ama araştırmacıya yüklü miktarda nesnel veri sunmaktadır. Halk veya muhalifler tarafından değil; CHP’nin üst düzey yöneticileri tarafından okunacağı için bu nesnel verilerin açıkça yazılmasında sakınca görülmemiş olmalıdır. Fakat şartlar değişince, raporların kullanım amacı da değişmiştir.

Ancak kısmen başarıya ulaşmalarına ve tekrar açılmamalarına rağmen, Halkevlerinin hâlâ yaşadığını söylemek çelişkili mi olacaktır? Halkevleri, modern devlet kurumlarının ve modern topluma özgü mekânların taşrada neredeyse hiç var olmadığı bir dönemde açılmıştır. Zaten bu nedenle her Ev’in dokuz şubesi, şubelerin de çeşitli kategorilere ayrılan çalışma alanları vardır – en azından öyle olması *tasarlanmıştır*. Bu da demektir ki bir Halkevi gerektiğinde poliklinik, kütüphane ve kurs olabildiği gibi gerektiğinde nikâh, balo, tiyatro, sinema, spor veya konferans salonu olabilmelidir. Boş alan, ihtiyaca göre şekillenen pratikler sayesinde gereken mekâna dönüşmelidir. Zamanla ise bu mekânlar tek bir çatı altında değil, ayrı mimarî yapılar olarak faaliyete geçmeye başlamıştır. Örneğin, daha sonra ülke genelinde yaygınlaşan Sağlık Ocakları; poliklinik olarak kullanılacak Halkevlerini gereksiz kılmıştır. Keza Halk Eğitim Merkezlerinde düzenlenen meslek edindirme kursları, Halkevi kurslarının yerini almıştır. Birçok şehirde hem Devlet Tiyatroları şubelerinin hem de özel tiyatroların açılmasıyla, “temsil” veya “gösterit” kollarına gerek kalmamıştır. Halkevi dergilerinde öykü ve şiirleri yayımlanan kişilerden bazıları, ilerleyen yıllarda, Türk edebiyatının önemli yazarları ve şairleri haline gelmiştir. Belediyelerin açtığı sosyal tesisler ve gençlik merkezleri de Halkevlerinin *rekreasyon* mekânı yaratma amacıyla örtüşmektedir. İşte bu açıdan bakıldığında, inkılâbı pratiğe dökme ve halka benimsetme görevinde kısmen başarılı olan Halkevlerinin, bazı gündelik hayat pratiklerini dönüştürmekte, uzun vadede başarılı olduğu ve Halkevi *hayaletinin* yaşadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- “The Halkevi: The Turkish People’s House.” *Scottish Geographical Magazine* 60, no. 1 (1944): 21–22.
- Adadağ, Özgür. “Halkevlerinde Sinema Faaliyetlerini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37, sayı 1 (2022): 1–25.
- Adadağ, Özgür. “Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike.” *Mülkiye Dergisi* 46, sayı 4 (2022): 992–1028.
- Adivar, Abdülhak Adnan. “Islamic and Western Thought in Turkey.” *Middle East Journal* 1, no. 3 (1947): 270–280. <http://www.jstor.org/stable/4321888>.
- Adorno, Theodor W. *Sahicilik Jargonu. Alman İdeolojisi Üzerine. 1962–1964*. Çev. Şeyda Öztürk. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Ağaoğlu, Samet. *Siyasî Günlük. Demokrat Parti’nin Kuruluşu*. Haz. Cemil Koçak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Akter, Ahmet. “Halkevi Bütçesi için Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti.” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 63 (Güz 2018): 1–50.
- Akyazı, Burak. “İkinci Dünya Savaşı’nın Halkevi Dergilerindeki Yansımaları (1939–1945).” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Akyol, Yaşar. *İzmir Halkevi (1932–1951)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2008.
- Ali, Sabahattin. *Kağrı, Ses, Esirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Ali, Sabahattin. *Yeni Dünya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Arıkan, Zeki. “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi.” *Atatürk Yolu Dergisi* 6, sayı 23 (1999): 261–281.
- Arslan, Nebahat Oran. “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi.” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sayı 1 (2008): 39–56.
- Atlı, Cengiz. *Kars Halkevi ve Faaliyetleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2013.
- Atsız, Davut. *Türkiye’nin Modernleşmesinde Halkevleri ve Hakkâri Halkevi (1932–1951)*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019.

- Ayan, Dursun ve Özbay Güven. “İstanbul’da 22 Şubat 1945 Tarihinde Elli Yıllık Evliler için Fatih Halkevi’nin Düzenlediği Törene İlişkin İki Belge.” *Aile ve Toplum* 1, sayı 4 (2001): 87–96.
- Aydın, Suavi. “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 107–129.
- Azcan, İbrahim. *Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi*. Trabzon: Serander Yayınları, 2003).
- Babaoğlu, Resul. “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and the People’s Houses in Early Republican Turkey.” *Bilig*, sayı 96 (Kış 2021): 255–282.
- Badem, Candan. *Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin. 1878–1918*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2018.
- Başar, Ahmet Hamdi. *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*. İstanbul: Tan Matbaası, 1945.
- Başgöz, İlhan, and Howard E. Wilson. *Educational Problems in Turkey 1920–1940*. Bloomington: Indiana University Publications, 1968.
- Batır, Betül. *Beyoğlu Halkevi (1935–1951)*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017.
- Bener, Hikmet Erhan. *Gordium*. Ankara: Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları, 1956.
- Bener, Vüs’at O. *Buzul Çağının Virüsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Bener, Vüs’at O. *Kurmacasız Bir Yaşam – Kardeşi Erhan Bener’le Söyleşi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Beysanoğlu, Şevket. “Anılarımda Diyarbakır Halkevi.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 161–168.
- Biberyan, Zaven. *Mahkûmların Şafağı. Özyaşamöyküsü: 1921–1946*. Çev. Deniz Kureta. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2021.
- Burton, H.M. “Activities of the Turkish ‘Halkevi’ (people’s house) in London.” *Journal of the Royal Central Asian Society* 29, no. 3-4 (1942): 235–238.
- Burton, H.M. “Opening of a Turkish ‘Halkevi’ (people’s house) in London.” *Journal of the Royal Central Asian Society* 29, no. 2 (1942): 141–142.
- C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*. Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1932.
- C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: T.B.M.M. Matbaası, 1931.
- C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Nizamnamesi*. Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940.
- C.H.P. *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi*. Ankara: Zerbamat Basımevi, 1940.
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1932–1942*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942.

- C.H.P. Teftiş Talimatnamesi*. Ankara: Ulus Basımevi, 1939.
- C.H.P. Tüzüğü*. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.
- Caz Çok Zor*. Haz. Batu Akyol. İstanbul: Kara Plak Yayınları, 2021.
- Cevdet Kudret. *Havada Bulut Yok*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2006.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927.
- Cumhuriyet Halk Partisi. *Halkevleri 1932–1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı? 1935*.
- Cumhuriyet Halk Partisi. *Halkevleri 1940*. Ankara: Ulusal Matbaa, 1940.
- Çakmak, Fevzi. “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması.” *Journal of History Studies* 7, no. 3 (2015): 1–21.
- Çavdar, Tevfik. “Halkevleri.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983. 878–884.
- Çeçen, Anıl. *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Çeçen, Anıl. *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2018.
- Çeliktemel-Thomen, Özde. “Halkevleri’nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923–1945).” *sinecine* 6, sayı 2 (2015): 49–75.
- De Certeau, Michel. *Gündelik Hayatın Keşfi – I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev. Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008.
- Demirel, Meral. “İkinci Dünya Savaşı’nın Propaganda Dergileri *Vanguard* ve *Cephe*’de Londra Halkevi.” *Tarih ve Toplum* 39, sayı 232 (2003): 27–31.
- Duman, Selçuk. *Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Duman, Selçuk. *Modern Türkiye’nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Eldem, Edhem. “Istanbul as a Cosmopolitan City: *Myths and Realities*.” In *A Companion to Diaspora and Transnationalism*. Eds. Ato Quayson and Girish Daswani. Blackwell Publishing, 2013. 212–230.
- Eldem, Edhem. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Fransızca Basını için Kullanım Kılavuzu.” *Kebikeç*, sayı 53 (2022): 283–296.

- Erdal, İbrahim. *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932–1951)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- Esandal, Memduh Şevket. *Mendil Altında*. İstanbul: Can Yayınları, 2023.
- Eser, Gülşah. “Londra Halkevi Üzerine Bazı Değerlendirmeler.” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 33 (2023): 135–162.
- Evliyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. 1. Kitap – 2. Cilt. Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Falih Rıfki. *Moskova-Roma*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932.
- Falih Rıfki. *Yeni Rusya*. Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1931.
- Getty, J. Arch. *Stalinizm Hükmederken. Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları: 2016.
- Gülcü, Nursel. *Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932–1951)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020.
- Güneş, Günver ve Menderes Akdağ. “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes’in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri (1946–1950).” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13, sayı 27 (Güz 2013): 185–224.
- İpekçi, Abdi. *İnönü Atatürk’ü Anlatıyor*. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.
- Kabagöz, Murat Can. *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloz, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e İstanbul*. Ankara: Heretik Yayınları, 2016.
- Karadağ, Nurhan. “1932–1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları.” *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 8, sayı 8 (1988): 135–177.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Panorama*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey.” *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 67–91.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. “The Village Institutes Experience in Turkey.” *British Journal of Middle Eastern Studies* 25, no. 1 (1998): 47–73.
- Karataş, Murat. *Çanakkale Halkevi (1932–1951)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Kardaş, Canser. *Diyarbakır Halkevi ve Karacadağ Dergisi. Halkbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

- Karpat, Kemal. "The Impact of the People's Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931–1951." *Die Welt des Islams* 15, no. 1-4 (1974): 69–84.
- Karpat, Kemal. "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth." *Middle East Journal* 17, no. 1-2 (1963): 55–67.
- Kemal, Orhan. *Murtaza*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2000.
- Kirby, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. Ankara: İMECE Yayınları, 1962.
- Koçak, Cemil. *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası. Târihyazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Koçak, Cemil. *CHP ve Taşra (1930–1950). Cild 1: Akdeniz Bölgesi (Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Maraş, Mersin)*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938–1945). Dönemin iç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma, Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Köksal Özyaşar, Yonca. *Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğu: Ankara ve Edirne'den Bakış*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Kurnaz Şahin, Feyza. *Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyon Halkevi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2015.
- Lamprou, Alexandros. "'CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına': 30'lu ve 40'lu Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Hakkında Kısa Bir Söz." *Kebikeç*, sayı 23 (2007): 381–392.
- Lamprou, Alexandros. "Halkevi Sahnesinde 'Yeni Türk Kadını': 1930'lu ve 1940'lu Yıllarda Kadınlı-Erkekli Yeniliklerin 'Sahnelenmesi'." *Toplum ve Bilim*, sayı 130 (2014): 6–35.
- Lamprou, Alexandros. "Nationalist Mobilization and State-Society Relations: The People's Houses' Campaign for Turkish in Izmir, June–July 1934." *Middle Eastern Studies* 49, no. 5 (2013): 824–839.
- Lamprou, Alexandros. "Negotiating Gender Identities during Mixed-Gender Activities: Amateur Theatre in the 1930s and 1940s in Turkey." *British Journal of Middle Eastern Studies* 42, no. 4 (2015): 618–637.
- Lamprou, Alexandros. *Nation-Building in Modern Turkey: The 'People's Houses', the State and the Citizen*. London: I.B. Tauris, 2015.
- Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

- Makal, Mahmut. *Köye Gidenler*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1965.
- Malkoç, Eminalp, Ali Şahin, Silvert Malhasyan ve Sertaç Solgun. “Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri. 1935–1951.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 10 (2006): 105–165.
- Malkoç, Eminalp. “1940’lı Yıllarda British Council/İngiliz Kültür Heyeti’nin Halkevleri Üzerinden Türkiye Etkinlikleri.” *Türk İnkılâp Tarihi Yıllığı*, sayı 1 (2019): 1–21.
- Malkoç, Eminalp. “Activities of British Council in Turkey in 1940s through People’s Houses.” *International Review of Turkology* 2, no. 4 (2009): 23–38.
- Malkoç, Eminalp. “Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi.” *Türkoloji Kültürü* 2, sayı 4 (Yaz 2009): 35–54.
- Malkoç, Eminalp. *Devrimin Kültür Fidanlığı ve Kadıköy Halkevi*. İstanbul: Derlem Yayınları, 2009.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri. 1895–1908*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Marx, Karl. *1844 Elyazmaları*. Çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Metinsoy, Murat. “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum.” *Toplum ve Bilim*, sayı 118 (2010): 124–164.
- Munro, André. “republic.” *Britannica*. 15 Eylül 2023. <https://www.britannica.com/topic/republic-government>.
- Olgun, Kenan. *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği. Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*. Ankara: İKSAD, 2019.
- Olgun, Kenan. *Yöresel Kalkınmada Adapazarı Halkevi*. Sakarya: Değişim Yayınları, 2008.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlılar’da Millet Sistemi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2020. 66–70.
- Ölmez, Mehmet. “Ülkü ve Dil Yazıları.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 143–160.
- Özacun, Orhan. “Halkevlerinin Dramı.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 87–96.
- Özçelik, Fatih. *Sosyal ve Kültürel Hayatta Bolu Halkevi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.

- Özdemir, Yavuz ve Elif Aktaş. “Halkevleri (1932’den 1951’e).” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 45 (2011): 235–262.
- Özer, İsmail. *Halkevleri*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.
- Özkaya, Hilal. *Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2018.
- Öztürkmen, Arzu. “The Role of People’s Houses in the Making of National Culture in Turkey.” *New Perspectives on Turkey* 11 (Fall 1994): 159–181.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Scott, James C. *Devlet Gibi Görmek. Bazı Toplumsal Kalkınma Planlarının Başarısızlık Hikâyeleri*. Çev. Ozan Karakaş. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Scott, James C. *Tahakküm ve Direniş Sanatları. Gizli Senaryolar*. Çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Spence, Jonathan D. *Wang Hatunun Ölümü* Çev. Özde Duygu Gürkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Şahin, Güneş. *Bozkırda Bir Kültür Yuvası: Kırşehir Halkevi (1936–1951)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 131–142.
- Şevket Süreyya. *İnkılâp ve Kadro. İnkılâbın İdeolojisi*. Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932.
- Şimşek, Sefa. *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi. Halkevleri. 1932–1951*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- Tarih IV. Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Tiryaki, Satı. “Ülken’in ‘Resim ve Cemiyet’ İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 189–190.
- Tökin, İsmail Hüsrev. *Türkiye Köy İktisadiyatı. Bir Millî İktisat Tetkiki*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Turan, Metin. “Kars Halkevi Dergilerinden *Kars Eli*’nde Halkbilimle İlgili Yazılar.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 199–207.

Türk Ocakları Yasası. Ankara, 1925.

Türk Ocakları Yasası. Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927.

Türkoğlu, Ömer. “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 97–103.

Uyar, Hakkı. “Resmî İdeoloji ya da Alternatif Resmî İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: *Ülkü* ve *Kadro* Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi.” *Toplum ve Bilim*, sayı 74 (Güz 1997): 181–193.

Üstel, Füsun. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Varlık, M. Bülent. “Bozok. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 193–198.

Vural, Semih. *Mersin Halkevi. Mersin Kültür Merkezi*. Ankara: Mutlu Son Yayınları, 2009.

Yaşar, Hakan. “Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi.” *Atatürk Yolu Dergisi* 12, sayı 45 (2010): 177–215.

Yeşilkaya, Neşe G. *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Yüksel, Ahmet. “Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi.” *Kebikeç*, sayı 3 (1996): 169–188.

Zeyrek, Şerafettin. *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932–1951)*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

Zürcher, Erik Jan. *The Unionist Factor. The Rôle of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement. 1905–1926*. Leiden: E.J. Brill, 1984.

Sürelî Yayınlar

“Ankara’da Küşat Merasimi. Recep ve Reşit Galip Beylerin Nutukları.” *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932.

“Başvekâlet Edirne ve Kırklareli Hadiseleri Hakkında Mufassal ve Delilli Bir Tebliğ Neşretti.” *Ayın Tarihi*, sayı 8 (Ağustos 1934): 52–54.

“Bayburt Halkevi Binasına Kavuştu.” *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1940.

“Bugün 20 Halkevi Daha Açılacak.” *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1932.

“Büyük Reisimiz Diyorlar ki: ‘Aynı Cinsten Olan Kuvvetler Müşterek Gaye Yolunda Birleşmelidirler’.” *Vakit*, 25 Mart 1931.

“C.H.F. Vilâyet ve Kazalarda Halk Evleri Yapacak.” *Vakit*, 2 Kânunusani 1931.

- “Çankırı’da Peçe, Çarşaf Kalkıyor.” *Anadolu*, 1 Kânunusani 1935.
- “Çarşaf ve Peçe Kalkıyor. Adanalılar da Bu İşle Ele Alıyorlar.” *Anadolu*, 15 Şubat 1935.
- “D.P. Grubu Toplantısı. C.H. Partisi Merkez Binası ve Halkevleri.” *Akşam*, 13 Aralık 1950.
- “Dünkü Tarihî Celse.” *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931.
- “Elâziz’de Örnek Bir Yeni Bina.” *Açık Söz*, 2 Eylül 1936.
- “Erenköy Tiyatrosu’nda Bir Sarhoş Sahneye Fırladı.” *Açık Söz*, 14 Eylül 1936.
- “Garblılaşıyoruz! Balo, Dans... Dans, Balo.” *Sebilü’r-Reşâd* (Mart 1340): 349–351.
- “Gazi Hazretlerinin Seyahatları.” *Yarın*, 9 Şubat 1931.
- “Gazi Hz. Mersin’den Malatya’ya Azimet Buyurdular.” *Vakit*, 13 Şubat 1931.
- “Gazi Hz. Nazilli’de.” *Vakit*, 5 Şubat 1931.
- “Gazi Hz.’nin Beyanatları.” *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931.
- “Gazimizin Huzurunda.” *Vakit*, 9 Şubat 1931.
- “H. Partisinin Emlâki Eski Sahiplerine Verilecek.” *Akşam*, 25 Temmuz 1951.
- “Halk Fırkası Her Tarafa Gençlik Teşkilâtı Yapacak.” *Vakit*, 19 Mart 1931.
- “Halkevi Komitalarında Üçüncü İstifa.” *Yeşil Gireson*, 5 Teşrinievvel 1933.
- “Halkevi Köycüler Şubesi Çalışıyor. Önlerimize Çıkan Engellere Dair Birkaç Söz.” *Yeşil Gireson*, 31 Ağustos 1933.
- “Halkevleri Postası.” *Ülkü*, sayı 77 (Temmuz 1939): 457–469.
- “Halkevlerinin Hizmetleri. İlhami Sancar’ın Maliye Bakanına Cevabı.” *Akşam*, 27 Eylül 1950.
- “İlk Türkçe Ezan Dün Fatih’te Okundu.” *Cumhuriyet*, 31 Kânunusani 1932.
- “İsmet Paşa’nın Nutku.” *Ülkü*, sayı 2 (Mart 1933): 99–103.
- “Köycüler Bölümü.” *Ülkü*, sayı 7 (Ağustos 1933): 63.
- “Kurultay 23 Nisan’da Mühim İçtima Akdedecek.” *Milliyet*, 18 Mart 1931.
- “Kurultaya Hazırlık: Ocaklar Kongresi Nisan’da Toplanıyor!” *Cumhuriyet*, 21 Mart 1931.
- “Meslekî Cemiyetler ‘Halk Evi’ İsmi ile Fırka Teşkilâtına Alınacak.” *Yarın*, 5 Nisan 1931.
- “Müsadere Kararı Geniş Bir Teessür Uyandırdı.” *Akşam*, 26 Temmuz 1951.
- “Ocaklar Fırkanın Birer Hars Şubesi Olacak.” *Cumhuriyet*, 18 Mart 1931.
- “Ocaklara Yeni Bir İdare mi Arıyoruz?” *Yarın*, 20 Mart 1931.

- “Okay Küçük Belediye Başkanına [*sic*].” *Tan*, 5 Mayıs 1935.
- “Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu No. 3.” *Anadolu*, 29 Mart 1935.
- “Peçe ve Çarşaf Kaldırıldı.” *Tan*, 2 Mayıs 1935.
- “Peçe, Çarşaf, Yaban Dil Yok.” *Tan*, 25 Nisan 1935.
- “Reisicümhur Hz. Afyon’a Hareket Buyurdular.” *Vakit*, 2 Mart 1931.
- “Siirt’te Peçeler Atılıyor.” *Anadolu*, 24 Mart 1935, 4.
- “Tarihî Karar.” *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931.
- “Türk Ocakları İnfisah Ediyor.” *Cumhuriyet*, 20 Mart 1931.
- “Türkocakları Fırkanın Hars Müessesesi Halinde İdare Olunacak.” *Milliyet*, 17 Mart 1931.
- “Türkocakları H. Fırkasile Beraber Çalışacak.” *Vakit*, 17 Mart 1931.
- “Türkocaklarının H. Fırkasile Mezcinden Sonra.” *Vakit*, 22 Mart 1931.
- Atay, Falih Rıfki. “Kadınlık Günü.” *Ulus*, 7 İlkânun 1934.
- Balaban, Rahmi. “Oba Mektupları: Bergama’da Peçeler.” *Anadolu*, 14 Kânunusani 1935.
- Cook, Catherene. “Meksika’da Köy Terbiyesi: Kültür Heyetleri.” çev. Nusret Kemal. *Ülkü*, sayı 15 (Mayıs 1934): 227–233.
- Falih Rıfki. “Fırka ve Gençlik.” *Milliyet*, 21 Mart 1931.
- Falih Rıfki. “Hom Tekniği.” *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1932.
- Hamit Zübeyr. “Halk Terbiyesi Vasıtaları.” *Ülkü*, sayı 2 (Mart 1933): 152–159.
- Mehmet Saffet. “İnkılâp Terbiyesi.” *Ülkü*, sayı 8 (Eylül 1933): 105–114.
- Münir Hayri. “Gezgin Tiyatrolar.” *Ülkü*, sayı 34 (Birinci Kânun 1935): 314–317.
- Münir Hayri. “Sinema ve Eğitim.” *Ülkü*, sayı 36 (Şubat 1936): 428–430.
- Nusret Kemal. “Bir Köy Terbiyesi Örneği.” *Ülkü*, sayı 12 (İkinci Kânun 1934): 416–424.
- Nusret Kemal. “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?.” *Ülkü*, sayı 18 (Ağustos 1934): 467–473.
- Nusret Kemal. “Millî Bayram ve Halk Terbiyesi.” *Ülkü*, sayı 9 (Birinci Teşrin 1933): 245–252.
- Nusret Kemal. “Sovyetlerde Bayram ve Terbiye.” *Ülkü*, sayı 9 (Birinci Teşrin 1933): 238–240.
- Oran, Sabri. “Konya Halkevi Binası Projesi.” *Arkitekt* 9–10, sayı 117–118 (1940): 198–202.

- Oran, Sabri. “Küçük Halkevleri Tip Projeleri.” *Arkitekt* 7–8, sayı 115–116 (1940): 159–163.
- Osman Halit. “Cumhuriyette Halk Terbiyesi.” *Ülkü*, sayı 10 (İkinci Teşrin 1933): 293.
- R.Ş. “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi.” *Ülkü*, sayı 4 (Mayıs 1933): 295–306.
- Rauf Yekta. “Türk Musikisi Nasıl Islah Olunabilir?.” *Telsiz*, sayı 8 (18 Ağustos 1927): 1–2.
- Recep [Peker]. “Halkevleri Açılma Nutku.” *Ülkü*, sayı 1 (Şubat 1933): 6–8.
- Recep [Peker]. “Ülkü Niçin Çıkıyor?.” *Ülkü*, sayı 1 (Şubat 1933): 1–2.
- Resmî Gazete*, 11 Ağustos 1951.
- Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934.
- Selim Sırrı. “İtalya’da Halk ve Gençlik Teşkilâtı.” *Ülkü*, sayı 3 (Nisan 1933): 241–243.
- Şevket Süreyya. “Programlı Devletçilik.” *Kadro*, sayı 34, (T. Evvel 1934): 5–18.
- Tan*, 5 Mayıs 1935.
- Yakup Kadri. “İstanbul’un Sefahati.” *İkdam*, 4 Mart 1922.

Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri

- Abbak, Mustafa Cemal. “Mersin Halkevi ve *İçel* Dergisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi.” Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.
- Altan, Bilal. “Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği.” Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2012.
- Balkar, Fulya. “The Construction of National Culture and Identity in Province: The Case of People’s House of Kayseri.” Master’s thesis, Middle East Technical University, 2019.
- Çalık Bayrak, Funda. “Halkevi Dergiciliğine Bir Örnek – Kayseri Halkevi Neşriyatı: *Erciyes*.” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.
- Gurallar Yeşilkaya, Neşe. “İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932–1946).” Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1997.
- Gülcü, Nursel. “Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932–1951).” Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016.
- Gürpınar, Selvi. “1932–1945 Yılları Halkevi Tarihçesi, Adana Halkevi ve Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi.” Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998.

- Güzel, Miyase. “Konya Halkevi ve *Konya Dergisinin* Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi.” Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2020.
- Kandil Aydoğdu, Didem. “Eriş Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932–1951).” Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Kılıçarslan, Bilge. “Konya Halkevi Dergisi’nde Yer Alan Halkbilimine Dair Yazıların İncelenmesi.” Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019.
- Lamprou, Alexandros. “Between Central State and Local Society. The People’s Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951).” Ph.D. dissertation, Leiden University, 2009.
- Onar, Emine Türkan. “Afyon Halkevi ve *Taşpınar Dergisinin* Halkbilimi Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi.” Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.
- Saraoğlu, Reşat. “Toplumsal Değişimin Bir Aracı Olarak Halkevleri.” Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1990.
- Şener, Mehmet. “Reviewing the Periodical Yapı (1941–1943): A Study on Architectural Practice and Ideology in Turkey During the Second World War.” Master’s thesis, Middle East Technical University, 2006.
- Şimşek, Sefa. “People’s House: An Experiment in Ideological Training in Turkey 1932–1951.” Ph.D. dissertation, Boğaziçi University, 1996.
- Tekin, Gözde. “Trakya Halkevleri ve Halkevi Dergileri Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2014.
- Tunalı, Sancar. “Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyano Çalışmalarının İncelenmesi.” Sanatta yeterlilik tezi, Trakya Üniversitesi, 2014.
- Yavuz, Erdem. “Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Konya Halkevi ve Konya Halkevi Kültür Dergisi Üzerine Bir Araştırma.” Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.

TBMM Zabıtları

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt 4, 13 Eylül 1336.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre IV, Cilt 25, 1 Kasım 1934.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre V, Cilt 16, 5 Şubat 1937.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 6 Ağustos 1951.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 6 Ağustos 1951.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 9, 7 Ağustos 1951.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem IX, Cilt 9, 8 Ağustos 1951.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 23, 14 Haziran 1934.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BCA 490-1-0-0/1000-864-1

BCA 490-1-0-0/1000-865-1

BCA 490-1-0-0/1000-865-2

BCA 490-1-0-0/1000-873-2

BCA 490-1-0-0/1001-866-2

BCA 490-1-0-0/1001-867-1

BCA 490-1-0-0/1002-869-1

BCA 490-1-0-0/1002-870-1

BCA 490-1-0-0/1002-870-2

BCA 490-1-0-0/1002-871-1

BCA 490-1-0-0/1003-872-1

BCA 490-1-0-0/1003-873-1

BCA 490-1-0-0/1003-873-2

BCA 490-1-0-0/1003-874-1

BCA 490-1-0-0/1003-874-2

BCA 490-1-0-0/1004-875-1

BCA 490-1-0-0/1004-876-3

BCA 490-1-0-0/1004-877-1

BCA 490-1-0-0/1004-877-2

BCA 490-1-0-0/1005-878-1

BCA 490-1-0-0/1005-879-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/1006-883-1

BCA 490-1-0-0/11-58-16

BCA 490-1-0-0/627-63-2
BCA 490-1-0-0/686-328-1
BCA 490-1-0-0/835-302-1
BCA 490-1-0-0/994-842-1
BCA 490-1-0-0/994-843-1
BCA 490-1-0-0/994-843-3
BCA 490-1-0-0/994-843-4
BCA 490-1-0-0/994-844-2
BCA 490-1-0-0/995-845-1
BCA 490-1-0-0/995-846-2
BCA 490-1-0-0/995-846-3
BCA 490-1-0-0/995-846-3
BCA 490-1-0-0/995-847-1
BCA 490-1-0-0/995-847-2
BCA 490-1-0-0/996-848-1
BCA 490-1-0-0/996-849-1
BCA 490-1-0-0/996-851-1
BCA 490-1-0-0/997-853-1
BCA 490-1-0-0/997-853-2
BCA 490-1-0-0/997-854-2
BCA 490-1-0-0/998-855-1
BCA 490-1-0-0/998-855-2
BCA 490-1-0-0/998-857-1
BCA 490-1-0-0/998-857-2
BCA 490-1-0-0/998-858-1
BCA 490-1-0-0/999-859-1
BCA 490-1-0-0/999-859-1
BCA 490-1-0-0/999-860-1
BCA 490-1-0-0/999-861-1
BCA 490-1-0-0/999-861-2
BCA 490-1-0-0/999-862-1

EK 1. Orijinallik Raporu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
			Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>		Revizyon No Rev. No.	02
			Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 07/02/2024

Tez Başlığı Halkevleri ve Gündelik Hayat
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 505... sayfalık kısmına ilişkin, 7...1.2...2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 12...'dir.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Murat Can Kabagöz

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Murat Can Kabagöz	
	Öğrenci No	[REDACTED]	
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı	
	Programı	Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Kaynar

*Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dâhil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

EK 2. Originality Report

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 07/02/2024

Thesis Title (In English): The People's Houses and Everyday Life in Turkey

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 7.12.2024 for the total of 505 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 1.2 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Murat Can Kabagöz

Student Information	Name-Surname	Murat Can Kabagöz	
	Student Number	[REDACTED]	
	Department	History Department	
	Programme	Ph.D.	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Asst. Prof. Hakan Kaynar

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 3. Etik Kurul Muafiyet Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 07/02/2024

Tez Başlığı: Halkevleri ve Gündelik Hayat

Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Murat Can Kabagöz

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Murat Can Kabagöz	
	Öğrenci No	[REDACTED]	
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı	
	Programı	Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Kaynar

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

EK 4. Ethics Board Form

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
Date: 07/02/2024	
ThesisTitle (In English): The People's Houses and Everyday Life in Turkey	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Murat Can Kabagöz	

Student Information	Name-Surname	Murat Can Kabagöz
	Student Number	██████████
	Department	History Department
	Programme	Ph.D.
	Status	☒ PhD ☐ Combined MA/MSc-PhD

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Asst. Prof. Hakan Kaynar

